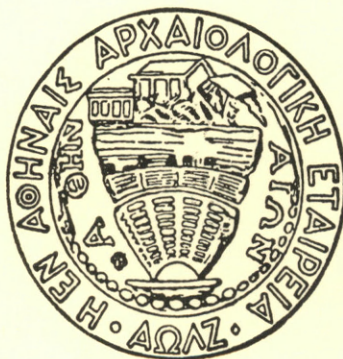

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

1977

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

1979

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

1977

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

1979

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΕΛΕΤΑΙ

Μιχάλης Τιβέριος:	Σωσίας καὶ Εὐφρόνιος	1 - 11
	(Πίνακες 1 - 4)	
Μάρκελλος Θ. Μιτσός:	Ἀπὸ τοὺς καταλόγους τῶν Ἀθηναίων Ἐφήβων (VIII)	12 - 22
	(Πίνακες 5 - 7)	
Θεοδοσία Στεφανίδου - Τιβερίου:	Παρατηρήσεις στὴ στήλη τοῦ κυνηγοῦ τῆς Κο- ρίνθου	23 - 28
	(Πίναξ 8)	
Κ. Δημακοπούλου - Παπαντωνίου:	Μυκηναϊκὸν νεκροταφεῖον Μελαθριάς Λακωνίας (Πίνακες 9 - 19)	29 - 60
Δ. Ἰ. Πάλλας - Στ. Π. Ντάντης:	Ἐπιγραφὲς ἀπὸ τὴν Κόρινθο	61 - 85
Ἀλίκη Δραγώνα - Λατσούδη:	Μυκηναϊκὸς κιθαρωδὸς ἀπὸ τὴ Ναυπλία	86 - 98
	(Πίνακες 20 - 22)	
Ἀγγελικὴ Πιλάλη - Παπαστερίου:	Ἐνα δικέφαλο περίαπτο ἀπὸ τὸ Ψυχρὸ	99 - 108
	(Πίναξ 23)	
Κωστῆς Δαβάρας:	Χάλκινοι μινωικοὶ λάτρεις τῆς Συλλογῆς Μεταξᾶ (Πίνακες 24 - 28)	109 - 127
Ἀγγελικὴ Ἀνδρειωμένου:	Γεωμετρικὴ καὶ ὑπογεωμετρικὴ κεραμεικὴ ἐξ Ἐρετρίας. II	128 - 163
	(Πίνακες 29 - 53)	
Αὐγὴ Χριστοδουλοπούλου - Προυκάκη:	Πήλινο σφράγισμα δακτυλιολίθου ἀπὸ τὴν Ἀθή- να	164 - 170
Κ. Κόκκου - Βυριδῆ:	Τέσσερες πρωτογεωμετρικοὶ τάφοι στὸ Ἄργος (Πίνακες 54 - 55)	171 - 194
Louis Robert:	Les fêtes de Dionysos à Thèbes et l'amphi- ctionie	195 - 210
Louis Robert:	Une fête de la paix à Athènes au IV ^e siècle	211 - 216
Louis Robert:	Un Milésien à Athènes	217 - 218

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

Μάρκελλος Θ. Μιτσός:	Ἡ Ἐπιγραφικὴ Συλλογὴ τοῦ Ἀσκληπείου Ἐπι- δαύρου	1 - 3
	(Πίνακες Α - Γ)	
Παντελῆς Ζορίδης:	Ἡ σπηλιὰ τῶν Νυμφῶν τῆς Πεντέλης	4 - 11
	(Πίνακες Δ - Ι)	

ΜΕΛΕΤΑΙ

ΣΩΣΙΑΣ ΚΑΙ ΕΥΦΡΟΝΙΟΣ*

Στο Ashmolean Museum βρίσκεται ένα όστρακο, άριθ. 1966.721, που άνήκε στη συλλογή του John Beazley και είναι γνωστό από τον κατάλογό της¹ (πίν. 1α-β). Το όστρακο αυτό προέρχεται από μια κύλικα, που πρέπει να άνήκει στο «Parade Style»². Στη μιά του όψη, από το έσωτερικό της κύλικας (πίν. 1β), σώζεται μέρος από τη διακόσμηση του κυκλικού έμβλήματος. Έπάνω σ' ένα τμήμα κύκλου, που άποτελοῦσε το έδαφος, όπου πατοῦσαν οι μορφές της παράστασης, σώζεται το κάτω μέρος μιᾶς μορφῆς στραμμένης προς τα άριστερά και τμήμα από ένα δίφρο, που τα πόδια του έχουν τη μορφή ποδιών ενός άρπακτικού ζώου (σφίγγας;) ³. Η μορφή φοράει χιτώνα, που όπως συμπεραίνουμε από άλλα ανάλογα παραδείγματα θα είχε κόλπο⁴, και ιμάτιο. Από το τελευταίο ένδυμα σώζεται ή απόληξη μιᾶς διακοσμημένης παρυφῆς, που στο άκρο της είναι προσαρτημένος ένας θύσανος⁵. Έπειδή ή καμπυλότητα, που μπορεί να διακρίνη κανείς στο δεξιό μέρος του ιματίου, φαίνεται να άκολουθῆ το έξωτερικό περίγραμμα του δίφρου σ' αυτό το σημείο, είναι πολύ πιθανό ότι ή μορφή καθόταν πάνω στο δίφρο⁶. Σ' αυτό συνηγορεῖ και το γεγονός ότι τα σκέλη της είναι κλειστά. Στο ιμάτιο ἴσως άνήκει και τό «ζωγραφισμένο» τμήμα που βρίσκεται σ' όλο το μήκος μπροστά από το χιτώνα. Κάτι τέτοιο θα μπορούσε να δικαιολογηθῆ, αν θεωρούσαμε ότι ή μορφή αυτή είχε άπλωμένο το δεξί της χέρι κρατώντας κάποιο αντικείμενο, π.χ. φιάλη⁷, έτσι ώστε από το άπλωμένο χέρι να πέφτη ή πτυχή αυτή του ιματίου. Με

*Τους καθηγητές κ. Μ. Άνδρόνικο και Δ. Παντερμαλή εύχαριστώ θερμά γιατί είχαν την καλοσύνη να διαβάσουν το χειρόγραφο αυτής της έργασίας. Τόν καθ. κ. Μ. Άνδρόνικο εύχαριστώ και για όρισμένες υποδείξεις του στο κείμενο. Για τις φωτογραφίες είμαι υποχρεωμένος στις Διευθύνσεις του Γερμανικού Άρχαιολογικού Ίνστιτούτου των Άθηνών και του Ashmolean Museum της Όξφόρδης. Τέλος για διάφορες έξυπνηρήσεις εύχαριστώ τους κ. Β. Schmaltz και Ά. Μέντζο.

1. Ashmolean Museum. Sir John and Lady Beazley Gifts 1912 - 1966 (1967) 62 κέ. άριθ. 199 και πίν. 24, 199. Βλ. επίσης ARV³ 1968 και Para. 505.

2. Βλ. σημ. 1. Για τό «Parade Style» βλ. C.H.E. HASPELS, BCH 54, 1930, 426 και 444 κέ. Βλ. επίσης ARV² 399.

3. Με τον ίδιο τρόπο άποδίδονται τα πόδια της σφίγγας στον άποσπασματικό κώνθαρο από την Άκρόπολη άριθ. 556 (πίν. 1γ) που, όπως θα προσπαθήσω να δείξω παρακάτω, είναι ζωγραφισμένος από τον ίδιο άγγειογράφο

(βλ. και παρακάτω σημ. 4).

4. Όπως π.χ. στις γυναικείες μορφές στην έξωτερική όψη της κύλικας του Βερολίνου άριθ. F2278 (πίν. 2α-β, 3α-β). Και ή κύλικα αυτή πρέπει να είναι ζωγραφισμένη από το ίδιο χέρι, που ζωγράφισε και το όστρακο της Όξφόρδης. Βλ. σχετικά παρακάτω. Ό άγγειογράφος της κύλικας του Βερολίνου άριθ. F2278 (πίν. 2α-β, 3α-β) και του κανθάρου της Άκρόπολης άριθ. 556 (πίν. 1γ), είναι γνωστός ως σήμερα στην έρευνα με το συμβατικό όνομα, ό ζωγράφος του Σωσία.

5. Ό θύσανος έδω έκτός από το διακοσμητικό του ρόλο, παίζει ασφαλώς και το ρόλο των βαριδίων που συναντούμε στις άκρες των ιματίων. Θα χρησίμευε δηλαδή για να μη μαζεῦη ή άκρη του ιματίου.

6. Πρβ. και Ashmolean Museum 62.

7. Πρόκειται δηλαδή για ένα μοτίβο που φαίνεται ότι άγαποῦσε ιδιαίτερα ό ζωγράφος του Σωσία, αν κρίνουμε από την κύλικα του Βερολίνου άριθ. F2278 (πίν. 2α-β, 3α-β) και από τον κώνθαρο της Άκρόπολης άριθ. 556 (πίν. 1γ)

τὸ ἄλλο χέρι ἢ μορφή φαίνεται ὅτι κρατοῦσε ἓνα σκῆπτρο ἢ κάτι ἀνάλογο¹. Στὸ τμήμα τοῦ κύκλου, ὅπου πατοῦν οἱ μορφές, σώζεται σ' ἓνα στίχο τμήμα ἀπὸ τὴν ὑπογραφή τοῦ ἀγγειογράφου, . . .ΣΕΓΡ. . ., σὲ καστανὸ χρῶμα², ἐνῶ κάτω ἀπὸ αὐτόν, σὲ ἓνα δεύτερο στίχο, ἴσως εἴχαμε μιὰ ἄλλη ἐπιγραφή³.

Στὴν ἐξωτερικὴ τοῦ ὅψη (πίν. 1α) τὸ ὄστρακο σώζει τμήματα ἀπὸ τρεῖς τουλάχιστον μορφές. Ἡ πρώτη ἀπὸ τὰ ἀριστερὰ εἰκονιζόταν σὲ ἔντονο διασκελισμὸ καὶ φοροῦσε χιτῶνα, πιθανότατα κι ἐδῶ μὲ κόλπο, καὶ ἱμάτιο. Σ' αὐτὸ πρέπει νὰ ἀνήκη ἡ ἀπόληξη μιᾶς παρυφῆς, ποὺ διακρίνεται «ἀπομονωμένη» στὴν ἄκρη ἀριστερά. Μὲ ἔντονο διασκελισμὸ πρέπει νὰ εἰκονιζόταν καὶ ἡ μιὰ τουλάχιστον ἀπὸ τὶς ἄλλες δυὸ μορφές, ἀφοῦ σώζεται τὸ δεξιὸ τῆς πόδι, ἐνῶ δὲν διακρίνεται τίποτε ἀπὸ τὸ ἀριστερό· ἡ ἀπουσία ὁποιουδήποτε ἱχνους ἀπὸ ἔνδυμα κάνει πολὺ πιθανὴ τὴν ὑπόθεση ὅτι ἡ μορφή αὐτὴ ἦταν ἀνδρική. Ἡ τρίτη μορφή, ἀπὸ ἐλάχιστα ἱχνη ποὺ ἔχουν σωθῇ ἀκριβῶς πάνω ἀπὸ τὸ πόδι, φαίνεται ὅτι φοροῦσε κι αὐτὴ ἓνα μακρὺ χιτῶνα⁴. Καὶ οἱ τρεῖς μορφές ἔχουν κατεύθυνση πρὸς τὰ ἀριστερὰ. Στὰ ἀριστερὰ σώζεται ἐπίσης τὸ πίσω μέρος ἀπὸ ἓνα πουλί, ποὺ πρέπει ἴσως νὰ εἰκονιζόταν κάτω ἀπὸ τὴ μιὰ λαβὴ τῆς κύλικας⁵. Ἕνας προσεκτικὰ σχεδιασμένος μαϊάνδρος διακοσμοῦσε τὴ ζώνη, πάνω στὴν ὁποία πατοῦσε ἡ παράσταση.

Ὁ τεχνίτης ποὺ ζωγράφισε αὐτὴ τὴν κύλικα, δὲν εἶχε ὡς σήμερα ταυτιστῇ μὲ κανένα ἀπὸ τοὺς γνωστούς μας ἀγγειογράφους. Ὁ Beazley λείει χαρακτηριστικὰ γιὰ τὴν τεχνοτροπία τῆς ζωγραφικῆς τῆς, ποὺ χρονολογεῖται γύρω στὰ 500 π.Χ.⁶, ὅτι εἶναι «recalling Euthymides, the Sosias painter and the late cup by Euphronios in Athens»⁷. Εἶναι κρίμα ποὺ ἓνα τόσο σημαντικὸ ἔργο μᾶς ἔχει σωθῇ τόσο ἀποσπασματικά. Ἡ κύλικα αὐτὴ ἔφερε τὴν ὑπογραφή τοῦ ἀγγειογράφου, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ ὄνομά του σώζεται μόνο τὸ τελευταῖο γράμμα⁸. Ὡστόσο, ἔχοντας ὑπόψη τὴν παραπάνω παρατήρηση τοῦ John Beazley σχετικὰ μὲ τὴν τεχνοτροπία τῆς ζωγραφικῆς τῆς, νομίζω ὅτι παρὰ τὴν ἀποσπασματικὴ τῆς κατάσταση, μποροῦμε νὰ διακρίνουμε ὀρισμένα στοιχεῖα, ποὺ μᾶς ἐπιτρέπουν

1. Πρβ. Ashmolean Museum 62.

2. Βλ. ARV² 1698. Ὅπωςδήποτε δὲν εἶναι συνηθισμένη στὰ ἀγγεῖα ἡ ἀναγραφή τοῦ ὀνόματος τῶν καλλιτεχνῶν μέσα σὲ τμήμα κύκλου. Γιὰ ἄλλα ἀνάλογα παραδείγματα βλ. J.C. HOPPIN, Hb. Rf. I, 15,50 καὶ 52, 218, 383.

3. Δυστυχῶς στὸ σημεῖο αὐτό, ὅπου σώζεται ἓνα γραπτὸ ἱχνο, τὸ ὄστρακο εἶναι ἀπολεπισμένο. Ἔτσι δὲν φαίνεται καθαρὰ ἀν τὸ ἱχνο αὐτὸ προέρχεται ἀπὸ μιὰ δευτέρη ἐπιγραφή. Πάντως ἔχει τὸ ἴδιο χρῶμα μὲ τὰ σωζόμενα γράμματα, εἶναι δηλαδὴ κι αὐτὸ καστανό. Ὅλες τὶς παραπάνω πληροφορίες τὶς ὀφείλω στὸν συνάδελφο κ. Ἀ. Μέντζο, τὸν ὁποῖο καὶ εὐχαριστῶ θερμὰ. Γιὰ πιθανὴ παρουσία γράμματος στὸ σημεῖο αὐτό, δὲν ἀναφέρεται τίποτε οὔτε στὸν κατάλογο τοῦ Ashmolean Museum οὔτε στὸ ARV² 1698. Βλ. καὶ παρακάτω σημ. 8.

4. Πρβ. Ashmolean Museum 62.

5. Πρβ. αὐτ. 62 κέ.

6. Βλ. αὐτ. 63.

7. Βλ. αὐτ. καὶ ARV² 1698.

8. Ὅπως εἴπαμε καὶ παραπάνω (σ. 2 καὶ σημ. 3) ἴσως εἴχαμε καὶ μιὰ δευτέρη ἐπιγραφή κάτω ἀπὸ τὴν ὑπογραφή τοῦ ἀγγειογράφου. Ἄν πράγματι πρόκειται γιὰ ἐπιγραφή, τότε τὸ «σωζόμενο» γράμμα εἶναι πιθανότατα ἓνα Κ καὶ μποροῦμε νὰ συμπληρώσουμε: Κ[ΑΙ ΕΠΟΙΕΣΕΝ. Γιὰ κάτι τέτοιο βέβαια δὲν συνηγορεῖ ἡ ἀσυμμετρία ποὺ δημιουργεῖται καθὼς θὰ ἔχουμε μὲν τὰ δυὸ ρήματα, ΕΓΡΑΨΕΝ καὶ ΕΠΟΙΕΣΕΝ, τὸ ἓνα περίπου κάτω ἀπὸ τὸ ἄλλο, κάτω ὅμως ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἀγγειογράφου θὰ ὑπάρχει ἓνα κενό. Πάντως σ' ἓνα μεταγενέστερο παράδειγμα οἱ ὑπογραφές τῶν καλλιτεχνῶν δὲν ἔχουν γραφῇ μὲ ἰδιαίτερη συμμετρία μέσα στὸ τμήμα κύκλου (HOPPIN, ὁ.π. 50 καὶ 52). Θὰ μπορούσαμε ἐπίσης νὰ συμπληρώσουμε Κ[ΑΛΟΣ, ὁπότε κάτω ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἀγγειογράφου θὰ εἴχαμε τὸ ὄνομα ἐνὸς Καλοῦ (ἢ τὶς λέξεις ΗΟ ΠΑΙΣ). Ἡ τελευταία ὑπόθεση ἴσως εἶναι ἡ πιὸ πιθανή.

νὰ ἀποδώσουμε τὸ ἔργο αὐτὸ στὸν ζωγράφο τοῦ Σωσία. Βέβαια τὴν προσωπικότητα αὐτοῦ τοῦ ἀγγειογράφου δὲν μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι τὴν ξέρουμε καλὰ σήμερα, ἀφοῦ μόνο δυὸ ἀγγεῖα ἔχουν ἀποδοθῇ σίγουρα σ' αὐτόν, καὶ ἀπὸ αὐτὰ μόνο τὸ ἓνα μᾶς σώζεται σχεδὸν ἀκέραιο, ἡ κύλικα τοῦ Βερολίνου ἀριθ. F2278¹ (πίν. 2α-β, 3α-β). Οἱ ὁμοιότητες ὡστόσο ποὺ παρουσιάζει τὸ ἔργο τοῦ ζωγράφου τοῦ Σωσία μ' αὐτὸ τὸ ὅστρακο τῆς 'Οξφόρδης, εἶναι πολὺ χαρακτηριστικές.

Τὰ συστήματα τῶν πτυχῶν στὸ ὅστρακο αὐτό (πίν. 1α-β) μποροῦν νὰ συγκριθοῦν πολὺ καλὰ μὲ ἐκεῖνα ποὺ ξέρουμε ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ ζωγράφου τοῦ Σωσία καὶ κυρίως ἀπὸ τὴν κύλικα τοῦ Μουσείου τοῦ Βερολίνου². Συγκρίνονται π.χ. στενὰ μὲ τὰ συστήματα τῶν πτυχῶν στὸν χιτῶνα τῆς γυναικείας μορφῆς πίσω ἀπὸ τὸν 'Ηρακλῆ (πίν. 3β) ἢ τῶν 'Ωρῶν (πίν. 3α) στὴ δεύτερη ὄψη τῆς κύλικας. 'Απὸ αὐτὴ τὴν ὁμοιότητα ὅμως καὶ μόνο εἶναι δύσκολο, ἂν ὄχι ἀδύνατο, νὰ ξεχωρίση κανεὶς τὴν προσωπικὴ τεχνοτροπία τοῦ ζωγράφου τοῦ Σωσία. Τὰ ἴδια συστήματα πτυχῶν, ἀποδομένα μὲ ὅμοιο τρόπο, συναντᾶ κανεὶς καὶ σὲ ἔργα ἄλλων ἀγγειογράφων, ὅπως π.χ. τοῦ Εὐθυμίδη καὶ ἰδιαίτερα τοῦ Εὐφρόνιου καὶ τοῦ Πειθίνου. Τὸν Εὐθυμίδη βέβαια θὰ μπορούσαμε νὰ τὸν ξεχωρίσουμε ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ἀφοῦ μὲ βάση ὅ,τι μποροῦμε νὰ ξέρουμε γι' αὐτόν σήμερα, δὲν φαίνεται νὰ ἔχη τὴν τάση νὰ γεμίζει ὅλη τὴν ἐπιφάνεια π.χ. τῶν χιτῶνων, μὲ συνεχὴ συστήματα πτυχῶν, ὅπως κάνουν ὁ Εὐφρόνιος, ὁ Πειθίνος καὶ ὁ ζωγράφος τοῦ Σωσία. 'Η κύλικα ὅμως τοῦ Εὐφρόνιου στὸ 'Εθνικὸ Μουσεῖο τῆς 'Αθήνας ἀριθ. 176³, ὅπως ἔχει παρατηρήσει ἤδη ὁ Beazley, καὶ κυρίως ἡ κύλικα τοῦ Πειθίνου στὸ Βερολίνον⁴, φέρουν πολὺ ὅμοια συστήματα πτυχῶν, μ' αὐτὰ ποὺ βλέπουμε στὸ ὅστρακο τῆς 'Οξφόρδης. Πέρα ὅμως ἀπὸ τοὺς ἀγγειογράφους αὐτοὺς παρόμοια συστήματα πτυχῶν εἶναι κοινὰ καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα μέλη τῆς 'Ομάδας τῶν Πρωτοπόρων (Pioneer Group), ὅπως ἐπίσης καὶ σὲ πολλοὺς ἀγγειογράφους τῆς ὑστεροαρχαϊκῆς ἀττικῆς ἀγγειογραφίας⁵. Σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις ἡ τόσο στενὴ, ἀκόμη καὶ σὲ λεπτομέρειες, ὁμοιότητα, ποὺ ὑπάρχει στὴν ἀπόδοση τῶν πτυχῶν σὲ ἔργα διαφορετικῶν σίγουρα ἀγγειογράφων, δύσκολα μπορεῖ νὰ θεωρηθῇ τυχαία. Νομίζω ὅτι δὲν μποροῦν νὰ δικαιολογηθοῦν ἀπλῶς καὶ μόνο μὲ τὴν ὑπόθεση ὅτι ὀφείλονται σὲ κοινὲς κατευθύνσεις τῶν ἀγγειογράφων τῆς ἐποχῆς. Μόνο ἂν θεωρήσουμε ὅτι οἱ τεχνίτες αὐτοὶ δούλεψαν στὸ ἴδιο κεραμικὸ ἔργαστήρι ἢ ὅτι εἶχαν ἓνα κοινὸ δάσκαλο ἢ κάτι ἀνάλογο, τότε μόνο πιστεύω ὅτι μποροῦν

1. Γιά τὸ ἔργο τοῦ ζωγράφου τοῦ Σωσία βλ. ARV² 21 - 22, 1620 καὶ Para. 323.

2. Γιά τὴν κύλικα αὐτὴ βλ. A. FURTWÄNGLER — K. REICHOLD, Griechische Vasenmalerei III (1932) 13 κέ. (F. HAUSER) καὶ A. GREIFENHAGEN, CVA Berlin 2, 7 κέ., ὅπου καὶ ἡ παλιότερη βασικὴ βιβλιογραφία, ἡ πρὶν δηλαδὴ ἀπὸ τὸ 1961. Βλ. ἐπίσης E. SIMON, Die griechischen Vasen (1976) 102 κέ., U. GEHRIG — A. GREIFENHAGEN — N. KUNISCH, Führer durch die Antikenabteilung (1968) 136 κέ., H. KNELL, Die Darstellung der Götterversammlung in der attischen Kunst des VI. u. V. Jahrhunderts v. Chr. (1965) 65

κέ., ARV² 21, 1 καὶ Para. 323.

3. Βλ. π.χ. GRAEF — LANGLOTZ II, πίν. 8, ἀριθ. 176. Γιά ὅλα τὰ σωζόμενα ὅστρακα αὐτοῦ τοῦ ἔργου βλ. ARV² 17, ἀριθ. 18.

4. Βλ. π.χ. CVA Berlin II, πίν. 60 καὶ 61.

5. 'Ενδεικτικὰ ἀναφέρουμε τὸν Σμίχρο (βλ. π.χ. τὴν στάμνο τῶν Βρυξελλῶν ἀριθ. A 717, ARV² 20, 1), τὸν 'Ονήσιμο (βλ. π.χ. τὴν κύλικα στὸ Λοῦβρο G 104, ARV² 318, 1), τὸν Δούρι (βλ. π.χ. τὴν κύλικα στὴ Βόννη ἀριθ. 3694, ARV² 427, 3) ἢ τὸν ζωγράφο τοῦ Κλεοφράδῃ (βλ. π.χ. τὴν ὑδρία στὴ Βασιλεία, Wilhelm Collection, ARV² 189, 73).

νά δικαιολογηθούν. Πάνω σ' αυτό τὸ θέμα θὰ ἐπανέλθουμε πιὸ κάτω. Πάντως, παρόλες αὐτὲς τὶς ὁμοιότητες, ποὺ μπορεῖ νὰ βρῇ κανεὶς ὡς πρὸς τὴν ἀπόδοση τῶν πτυχῶν, ἀνάμεσα στὸ ὄστρακο τοῦ Ashmolean Museum καὶ σὲ ἔργα διαφόρων ἀγγειογράφων, νομίζω ὅτι αὐτὸ βρίσκεται πολὺ πιὸ κοντὰ στὸ πνεῦμα τῆς ζωγραφικῆς τοῦ ζωγράφου τοῦ Σωσία παρὰ σὲ ὅποιουδήποτε ἄλλου γνωστοῦ μας ἀγγειογράφου. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ὁμοιότητες ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω, μποροῦν νὰ συγκριθοῦν στενὰ καὶ οἱ ζωγραφικὲς λεπτομέρειες στὸ χιτῶνα τῆς μορφῆς, ποὺ εἰκονίζεται στὸ ἐξωτερικὸ τοῦ ὀστράκου (πίν. 1α), μ' ἐκεῖνες τῆς μορφῆς πίσω ἀπὸ τὸν Ἡρακλῆ (πίν. 3β) ἢ μ' ἐκεῖνες τῶν Ὠρῶν (πίν. 3α). Στὶς τελευταῖες ἀποδίδεται καὶ τὸ περίγραμμα τοῦ γόνατος μέσα ἀπὸ τὸν χιτῶνα, πράγμα ποὺ ἐπίσης παρατηροῦμε μὲ χαρακτηριστικὴ ὁμοιότητα καὶ στὸ ὄστρακο τῆς Ὀξφόρδης (πίν. 1α). Ὁ ζωγράφος τοῦ Σωσία, ὅπως τουλάχιστον συμπεραίνουμε ἀπὸ τὸ ἔργο του, ποὺ μᾶς εἶναι γνωστὸ ὡς σήμερα, ἀγαποῦσε ἰδιαίτερα νὰ στολίζῃ τὶς μορφές του, εἴτε αὐτὲς ἦταν ἀνδρικές εἴτε γυναικεῖες, μὲ διαδοχικὲς συστάδες ἀπὸ πτυχές. Αὐτὸ βέβαια προϋποθέτει ὅτι οἱ μορφές τοῦ θὰ ἔπρεπε νὰ ἦταν ντυμένες μὲ χιτῶνα καὶ ἱμάτιο. Πραγματικὰ ἀπὸ τὸ σωζόμενο ἔργο του φαίνεται ὅτι διαλέγει θέματα, ποὺ τοῦ δίνουν τὴ δυνατότητα νὰ ἀπεικονίσῃ μεγάλοπρεπες ἱερατικὲς μορφές, ντυμένες πλούσια. Παρόμοιες μορφές πρέπει νὰ διακοσμοῦσαν καὶ τὴν κύλικα ἀπὸ τὴν ὁποία ἔχουμε σήμερα μόνο τὸ ὄστρακο τοῦ Ashmolean Museum. Παρόλα ὅμως τὰ παραπάνω, δὲν θὰ ἀπέδιδα τὸ ὄστρακο αὐτὸ στὸν ζωγράφου τοῦ Σωσία, ἂν δὲν ὑπῆρχαν καὶ μερικὲς ἐπιπλέον ἐνδείξεις.

Χαρακτηριστικὲς ὁμοιότητες ἀνάμεσα στὸ ἔργο τοῦ ζωγράφου τοῦ Σωσία καὶ στὸ ὄστρακο αὐτὸ τῆς συλλογῆς τοῦ John Beazley ὑπάρχουν καὶ σ' ἄλλα σημεῖα, π.χ. στὴν ἀπόδοση τῶν ποδιῶν. Κατὰ ὅμοιο τρόπο σχεδιάζεται τὸ πόδι, ὅταν εἰκονίζεται ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ του πλευρά, μὲ τὴν ἀπόληξη ἀπὸ τὸ μεγάλο δάκτυλο ὑπερυψωμένη καὶ μὲ μιὰ μικρὴ καμάρια, ποὺ χωρίζει τὸ δάκτυλο αὐτὸ στὴ ρίζα του ἀπὸ τὸ ὑπόλοιπο πέλμα τοῦ ποδιοῦ (βλ. π.χ. πίν. 1α, γ, 2α-β). Ἡ καμάρια αὕτὴ σχηματίζεται μὲ δυὸ συγκλίνομενες πρὸς τὰ πάνω μικρὲς γραμμές, ποὺ δὲν ἐνώνονται καὶ ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἢ μιὰ ἀποτελεῖ συνέχεια τοῦ περιγράμματος τοῦ μεγάλου δακτύλου. Μπροστὰ ἀπὸ τὸ δάκτυλο αὐτὸ προεξέχει ἡ ἄκρη τοῦ ἐπόμενου, ποὺ εἶναι λεπτότερα σχεδιασμένο, ἐνῶ διακρίνεται καὶ ἡ ράχη του πάνω ἀπὸ τὸ μεγάλο δάκτυλο. Ὅταν τὸ πόδι εἰκονίζεται ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴ πλευρά (βλ. π.χ. πίν. 1α καὶ 3α), ἡ ἄκρη τοῦ μεγάλου δακτύλου ἀποδίδεται ἐπίσης ὑπερυψωμένη καὶ γίνεται προσπάθεια νὰ ξεχωριστοῦν καὶ τὰ πέντε δάκτυλα. Πέρα ὅμως ἀπὸ αὐτὲς τὶς ὁμοιότητες, ποὺ ἀποτελοῦν χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς ζωγραφικῆς τοῦ ζωγράφου τοῦ Σωσία, ὅμοια ἀπόδοση παρουσιάζει καὶ τὸ γενικὸ περίγραμμα τοῦ πέλματος καὶ τῆς φτέρνας τοῦ ποδιοῦ· ἡ καμάρια εἶναι πολὺ ρηχὴ καὶ ἡ πίσω καὶ κάτω πλευρὰ τῆς φτέρνας ἀποδίδονται σχεδὸν εὐθεῖες. Ἡ κνήμη ἀποδίδεται μὲ μιὰ ὄχι ἐντονὴ καμπύλη στὸ πίσω μέρος της, ἐνῶ μιὰ πολὺ ἐλαφρὴ καμπύλη μπορεῖ νὰ διακρίνῃ κανεὶς πάνω ἀπὸ τὰ μετατάρσια ὀστέα. Ὅλα τὰ παραπάνω χαρακτηριστικὰ τὰ βρίσκουμε τόσο στὸ ὄστρακο τῆς συλλογῆς τοῦ John Beazley (πίν. 1α-β), ὅσο καὶ στὴν κύλικα τοῦ Βερολίνου ἀριθ. F2278 (πίν. 2α-β, 3α-β) ἢ στὸν κἀνθαρο τοῦ Ἑθνικοῦ

Μουσείου ἀριθ. 556 (πίν. 1γ). Τὰ δυὸ τελευταῖα ἔργα ἀποτελοῦν τὸ πιὸ σίγουρο καὶ πιὸ ἀντιπροσωπευτικὸ ἔργο, ποὺ ἔχουμε σήμερα ἀπὸ τὸν ζωγράφο τοῦ Σωσία. Ὅρισμένα ἀπὸ τὰ παραπάνω χαρακτηριστικὰ μποροῦμε νὰ τὰ συναντήσουμε καὶ σὲ ἔργα ἄλλων ἀγγειογράφων. Πάντοτε ὅμως ἡ γενικὴ ἐντύπωση εἶναι διαφορετικὴ. Ἔτσι π.χ. στὸ ἔργο τοῦ Εὐφρόνιου ὑπάρχουν ὁρισμένα χαρακτηριστικὰ, ὅπως τὰ βλέπουμε στὸ βέλαιο ἔργο τοῦ ζωγράφου τοῦ Σωσία. Κοντὰ ὅμως σ' αὐτὰ ὑπάρχουν καὶ ὁρισμένα ἄλλα ἐντελῶς ξένα στὸν ζωγράφο τοῦ Σωσία καὶ ὅλα μαζὶ δημιουργοῦν μιὰ γενικὴ εἰκόνα, ποὺ ξεχωρίζει ἀπὸ τὴν εἰκόνα τοῦ ἔργου τοῦ ζωγράφου τοῦ Σωσία. Π.χ. ὁ Εὐφρόνιος σχεδιάζει τὸν ἀστράγαλο τοῦ ποδιοῦ μ' ἓνα τρόπο, ποὺ δὲν μᾶς εἶναι γνωστὸς ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ ζωγράφου τοῦ Σωσία (βλ. πίν. 4α-β). Ὁ ἴδιος συνηθίζει νὰ ἀποδίδῃ κι ἓνα μικρὸ ἐξόγκωμα ἀμέσως ἐπάνω ἀπὸ τὴ φτέρνα (βλ. πίν. 4α), ποὺ δὲν μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι εἶναι χαρακτηριστικὸ στὴ ζωγραφικὴ τοῦ ζωγράφου τοῦ Σωσία. Ἀκόμη ὁ Εὐφρόνιος ἀγαπᾷ νὰ ὑποδηλώνῃ ἔντονα ὁρισμένες λεπτομέρειες, ὅπως π.χ. τὰ νύχια τῶν ποδιῶν (βλ. πίν. 4α-β)¹. Τὸ περίγραμμα τοῦ πέλματος καὶ τῆς φτέρνας τοῦ ποδιοῦ ἀποδίδεται στὰ ἔργα τοῦ Εὐφρόνιου πιὸ στρογγυλεμένο καὶ ἡ μικρὴ καμάρα κάτω ἀπὸ τὸ μεγάλο δάκτυλο, ὅταν δηλώνεται, ἀποδίδεται κάπως διαφορετικὰ: οἱ δυὸ μικρὲς συγκλίνουσες γραμμὲς εἶναι τὶς περισσότερες φορὲς τελείως ἀνεξάρτητες, καθὼς ἡ μιὰ δὲν ἀποτελεῖ συνέχεια τοῦ περιγράμματος τοῦ μεγάλου δακτύλου (βλ. πίν. 4α)². Ἔτσι ἡ καμάρα ἐδῶ εἶναι πιὸ ἔντονη. Ἐνὰ στοιχεῖο, ποὺ χαρακτηρίζει ἐπίσης τὴ ζωγραφικὴ τοῦ Εὐφρόνιου, εἶναι ἡ πολὺ ἔντονη παρουσία τῶν μυῶνων στὸ ἀνθρώπινο σῶμα³. αὐτὸ μαζὶ μὲ τὶς ὀρμητικὲς κινήσεις τῶν μορφῶν τοῦ προσδίδει μιὰ ιδιαίτερη ζωντάνια καὶ δύναμη στὰ ἔργα του. Αὐτὴ ἡ ζωντάνια καὶ δύναμη δὲν εἶναι ιδιαίτερη αἰσθητὴ στὸ μέχρι σήμερα σωζόμενο ἔργο τοῦ ζωγράφου τοῦ Σωσία καὶ ὡς πρὸς αὐτὸ θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι ὁ ἀγγειογράφος αὐτὸς πλησιάζει περισσότερο τὸν Εὐθυμίδη. Ὁ τελευταῖος ὅμως ὡς πρὸς τὴν ἀπόδοση τῶν διαφόρων λεπτομερειῶν π.χ. τοῦ ποδιοῦ, ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω, ἀπομακρύνεται ἀρκετὰ τόσο ἀπὸ τὸν Εὐφρόνιο, ὅσο καὶ ἀπὸ τὸν ζωγράφο τοῦ Σωσία. Στὰ περισσότερα ἔργα τοῦ Εὐθυμίδη ἡ μικρὴ καμάρα κάτω ἀπὸ τὸ μεγάλο δάκτυλο τοῦ ποδιοῦ δὲν δηλώνεται. Ἀλλὰ καὶ ὅταν δηλώνεται, οἱ δυὸ μικρὲς γραμμὲς εἴτε εἶναι ἐνωμένες εἴτε ὄχι σχηματίζουν μιὰ πολὺ ἐλαφρὴ καμάρα⁴. Ἐπίσης ὁ Εὐθυμίδης, ὅταν ἀποδίδει τὸ πόδι ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ πλευρά, φαίνεται ὅτι πολλὲς φορὲς προσπαθεῖ νὰ ἀποδώσῃ ἐκτὸς ἀπὸ τὰ δυὸ δάκτυλα, ποὺ ὑποδηλώνει ὁ ζωγράφος τοῦ Σωσία, καὶ τὰ ὑπόλοιπα⁵. Μιὰ ἄλλη διαφορὰ εἶναι ὅτι τὸ μεγάλο δάκτυλο στὴν ἄκρη του δὲν ἀποδίδεται τόσο ἔντονα, ὅπως στὸν ζωγράφο τοῦ Σωσία⁶, ἐνῶ καὶ τὸ περί-

1. Νύχια ἀποδίδει καὶ ὁ ζωγράφος τοῦ Σωσία. Βλ. π.χ. στὸ δεξιὸ πόδι τοῦ Πάτροκλου στὸ κυκλικὸ ἐμβλημα τῆς κύλικας τοῦ Βερολίνου. Ἀλλὰ παρατηροῦμε ὅτι ἡ ἀπόδοσή τους γίνεται μὲ ἀραιὸ «βερνίκι», ἔτσι ὥστε δὲν τονίζονται ὅπως στὸ ἔργο τοῦ Εὐφρόνιου.

2. Στὴν κύλικα τοῦ Εὐφρόνιου στὴν Ἀθήνα (βλ. παραπάνω σ. 3 σημ. 3) ἔχουμε στὸ σημεῖο αὐτὸ μιὰ ἀπόδοση, ποὺ μοιάζει πολὺ μ' ἐκεῖνη τοῦ ζωγράφου τοῦ Σωσία. Ὁ-

πωσδήποτε ὅμως δὲν εἶναι ἡ τυπικὴ γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Εὐφρόνιου.

3. Γιὰ ἀνατομικὲς λεπτομέρειες τῶν ποδιῶν στὸ ἔργο τοῦ Εὐφρόνιου βλ. J. MAXMIN, AAA 6, 1973, 299 κέ.

4. Βλ. π.χ. R. LULLIES, Griechische Vasen (1953) πίν. 18, 19, 22, 23 καὶ E. PFUHL, MuZ εἰκ. 306.

5. Βλ. π.χ. LULLIES, ὁ.π. πίν. 19, 23.

6. Βλ. π.χ. αὐτ. πίν. 18, 19.

γραμμά του ποδίου στὸν Εὐθυμίδη εἶναι περισσότερο καμπύλο, ὅπως δηλαδὴ καὶ στὸν Εὐφρόνιο.

Πέρα ἀπὸ ὅλες αὐτὲς τὶς παρατηρήσεις, ποὺ περιορίζονται κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος τοὺς στὴν ἀπόδοση λεπτομερειῶν τοῦ ποδίου, ἀφοῦ ἀπὸ τὶς εἰκονιζόμενες μορφὲς στὸ ὄστρακο τῆς Ὁξφόρδης κυρίως τὰ πόδια τοὺς σώζονται¹, καὶ ἡ ἀπόδοση τοῦ δίφρου στὸ ἴδιο ὄστρακο (πίν. 1β) παρουσιάζει πολλὰς ὁμοιότητες μετὰ τοὺς δίφρους τῆς κύλικας τοῦ Βερολίνου ἀριθ. F2278 (βλ. πίν. 2α-β) ἢ τοῦ κανθάρου ἀριθ. 556 στὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο τῆς Ἀθήνας (πίν. 1γ). Ὁμοίω π.χ. ἀποδίδεται τὸ περίγραμμα τῶν ὀπλῶν καὶ ἀκόμη μερικὲς χαρακτηριστικὲς λεπτομέρειες, ὅπως εἶναι τὰ νύχια (βλ. πίν. 1β, 2α). Μιὰ ἄλλη χαρακτηριστικὴ ὁμοιότητα εἶναι στὸν τρόπο, μετὰ τὸν ὁποῖο ἀποδίδεται τὸ περίγραμμα τῶν σκελῶν τοῦ δίφρου, στὸ σημεῖο ποὺ τὸ ἓνα σκέλος πλησιάζει τὸ ἄλλο, καθὼς σχηματίζεται ἐπάνω καὶ κυρίως κάτω ἀπὸ τὸν «ἀγκῶνα», μιὰ κοίλανση. Αὐτὴ τὴ λεπτομέρεια μποροῦμε νὰ τῇ δοῦμε τόσο στὸ ὄστρακο τῆς Ὁξφόρδης (πίν. 1β) ὅσο καὶ στὸ ὄστρακο ἀριθ. 556α (πίν. 1γ) ἀπὸ τὸν κανθάρου τῆς Ἀθήνας. Πρέπει νὰ τονιστῇ ἴσως ὅτι αὐτὸ τὸ τελευταῖο ὄστρακο παρουσιάζει ἰδιαίτερη ὁμοιότητα τόσο ὡς πρὸς τὴ σύνθεση καὶ τὴ γενικὴ εἰκόνα, ὅσο καὶ ὡς πρὸς τὶς λεπτομέρειες, μετὰ τὸ ὄστρακο τῆς Ὁξφόρδης. Γενικὰ γιὰ τὴν ἀπόδοση τῶν δίφρων θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι ὁ ζωγράφος τοῦ Σωσία χρησιμοποιοῖ πολὺ τὴν καμπύλη γραμμὴ, ἀποδίδοντας στὰ πόδια τῶν δίφρων χαρακτηριστικὲς λεπτομέρειες ἀπὸ πόδια ἀρπακτικῶν θηρίων.

Ἄν πράγματι τὸ ὄστρακο τῆς Ὁξφόρδης εἶναι δημιούργημα τοῦ ζωγράφου τοῦ Σωσία, ὅπως τουλάχιστον πιστεύω, τότε μετὰ πολὺ πιθανότητα κερδίζουμε καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ζωγράφου αὐτοῦ. Ὅπως σημειώθηκε παραπάνω, στὸ ἔργο αὐτὸ ὑπῆρχε τὸ ὄνομα τοῦ ἀγγειογράφου. Δυστυχῶς ὅμως τὸ μεγαλύτερο μέρος ἀπὸ τὴν ὑπογραφή τοῦ καλλιτέχνη δὲν σώζεται καὶ ἀπὸ τὸ ὄνομά του ὑπάρχει μόνο τὸ τελικὸ Σ. Χαρακτηριστικὴ ὅμως εἶναι ἡ παρατήρηση τοῦ John Beazley, ποὺ λέει ὅτι «τὸ γράμμα πρὶν ἀπὸ τὸ τελικὸ Σ δὲν φαίνεται νὰ ἦταν ἓνα Ο»². Πράγματι ἀριστερὰ ἀπὸ τὸ τελικὸ Σ σώζεται ἓνα πολὺ μικρὸ ἴχνος, πιθανότατα ἀπὸ τὸ προτελευταῖο γράμμα τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀγγειογράφου. Ὅπως εἶναι σπασμένο τὸ ὄστρακο, εἶναι πολὺ δύσκολο τὸ ἴχνος αὐτὸ νὰ προέρχεται ἀπὸ ἓνα Ο (βλ. πίν. 1β). Ἀριστερὰ ἀπὸ τὸ Σ ὑπάρχει ἀρκετὸς χῶρος ὥστε κανονικὰ θὰ ἔπρεπε νὰ μᾶς εἶχε σωθῇ τὸ προηγούμενο γράμμα³. Ἄν δεχτοῦμε ὅμως ὅτι τὸ γράμμα αὐτὸ ἦταν τὸ Α μετὰ πλαγιασμένες κεραῖες, θὰ μπορούσε νὰ μὴν ἔχη ἀφήσει ἴχνος. Εἶναι λοιπὸν πολὺ πιθανὸ ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ ἀγγειογράφου, ποὺ ὑπέγραψε αὐτὸ τὸ ἔργο, κατέληγε σὲ . . .ΑΣ.

Μέχρι σήμερα ξέραμε τὸν Σωσία μόνο ὡς ἀγγειοπλάστη, ἀφοῦ καὶ στὰ δυὸ ἐνεπίγραφα ἔργα του, στὴν κύλικα τοῦ Βερολίνου ἀριθ. F2278 (πίν. 2α-β, 3α-β) καὶ στὸ

1. Τὸ γεγονός ὅτι ἀπὸ τὸν ζωγράφο τοῦ Σωσία ξέρουμε ὡς σήμερα πολὺ λίγα ἔργα, δὲν ἐπιτρέπει εἰδικότερα συμπεράσματα ὡς πρὸς τὸν τρόπο τῆς ζωγραφικῆς του.

2. ARV² 1698. Βλ. καὶ Ashmolean Museum 62.

3. Πρέπει βέβαια νὰ ἔχουμε ὑπόψιν μας ὅτι στίς ὑπο-

γραφὰς τῶν καλλιτεχνῶν πάνω στὰ ἀγγεῖα, οἱ ἀποστάσεις τῶν γραμμάτων μετὰξὺ τοὺς δὲν εἶναι πάντοτε σταθερές. Βλ. π.χ. HOPPIN, ὅ.π. 15 ἢ ἀκόμη καὶ στὸ ἴδιο τὸ ὄστρακο τῆς Ὁξφόρδης (πίν. 1β).

ὑποστατὸ μὲ ψηλὸ πόδι πάλι στὸ Βερολίνο ἀριθ. F2315 (εἰκ. 1), διαβάζουμε ΣΟΣΙΑΣ ΕΠΟΙΕΣΕΝ¹. Τὰ δυὸ αὐτὰ ἔργα πρέπει νὰ ἔχουν ζωγραφιστῇ ἀπὸ τὸν ἴδιο ἀγγειογράφου, αὐτὸν ποὺ ζωγράφισε καὶ τὸν κἀνθαρο ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη ἀριθ. 556 σήμερα στὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο τῆς Ἀθήνας, παρόλο ποὺ ἡ πολὺ μικρὴ παράσταση τοῦ ὑποστατοῦ στὸ Βερολίνο (εἰκ. 1), δὲν ἐπιτρέπει πολλὰ συγκρίσεις. Ὡστόσο κι αὐτὸ πρέπει νὰ βγῇκε ἀπὸ τὸ ἴδιο χέρι, ὅπως ἄλλωστε πίστευε καὶ ὁ Beazley². Μποροῦν νὰ ἀναφεροῦν καὶ ὀρισμένες παρατηρήσεις, ποὺ ἐνισχύουν τὴν παραπάνω ἀπόδοση. Ὑπάρχει,

Εἰκ. 1. Ὑποστατὸ τοῦ Σωσία. Βερολίνο, ἀριθ. F2315.
J.C. Hoppon, Hb. Rf. 2, σ. 426.

νομίζω, μεγάλη ὁμοιότητα στὴν ἀπόδοση τοῦ δεξιοῦ σκέλους τῆς ἀνδρικῆς μορφῆς, ποὺ εἰκονίζεται καθισμένη στὸ ἔδαφος καὶ εἶναι στραμμένη πρὸς τὸν θεατῇ, τόσο στὸ ἐσωτερικὸ τῆς κύλικας τοῦ Βερολίνου (μορφὴ Πατρόκλου), ὅσο καὶ στὴν παράσταση τοῦ ὑποστατοῦ (μορφὴ σατύρου, εἰκ. 1): ἡ κνήμη προβάλλεται ἐπάνω στὸ μηρὸ καθὼς τὸ σκέλος λυγρίζει ἔντονα καὶ διπλώνεται. Στὸ κάτω μέρος της, δεξιά καὶ ἀριστερά, ἀποδίδονται δυὸ μικρὰ χαρακτηριστικὰ «ἐξογκώματα». Στὴ συνέχεια πρὸς τὰ πάνω λεπταίνει κάπως καὶ ἔπειτα ἀνοίγει σχηματίζοντας ἔντονες καμπύλες, ποὺ φτάνουν ψηλὰ ὡς τὸ γόνατο, γιὰ νὰ δηλωθοῦν οἱ μυῶνες. Μιὰ εὐθεία γραμμὴ διατρέχει τὴν κνήμη στὸ μέσο. Ἐπίσης μπορούμε νὰ σημειώσουμε τὴν ὁμοιότητα ποὺ ὑπάρχει

στὸ περίγραμμα τοῦ χείλους καὶ τοῦ γενιοῦ τόσο στὸν σάτυρο τοῦ ὑποστατοῦ (εἰκ. 1) ὅσο καὶ στὸν Διόνυσο τῆς κύλικας τοῦ Βερολίνου (πίν. 2β). Κοινὸ στοιχεῖο στὰ δυὸ παραπάνω ἔργα εἶναι καὶ ἡ χρησιμοποίησις ἑνὸς τμήματος κύκλου στὶς παραστάσεις τῶν κυκλικῶν ἐμβλημάτων (εἰκ. 1). Ἐδῶ τὸ τμήμα κύκλου δὲν τὸ ὀρίζει μιὰ εὐθεία γραμμὴ, ἀλλὰ μιὰ «ταινία» ποὺ δὲν ἐφάπτεται, καὶ ἀπὸ τίς δυὸ μεριές, στὴν περιφέρεια τοῦ κύκλου³. Ἐπίσης καὶ στὰ δυὸ ἔργα στὶς μορφές τοῦ Πατρόκλου καὶ τοῦ σατύρου μπορεῖ νὰ διακρίνη κανεῖς μιὰ ἀνόργανη σχέση τοῦ κεφαλίου ὡς πρὸς τὸ σῶμα⁴. Καταλήγοντας μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι τὰ ἐνυπόγραφα ἔργα τοῦ κεραμέα Σωσία εἶναι ζωγραφισμένα ἀπὸ τὸ ἴδιο χέρι ποὺ ζωγράφισε τὸ ὄστρακο τῆς Ὁξφόρδης καὶ τὸν κἀνθαρο τῆς Ἀκρόπολης. Μιὰ ποὺ ἀπὸ τὸ ὄστρακο τῆς Ὁξφόρδης κερδίζουμε μὲ ἀρκετὴ πιθανότητα τὰ δυὸ τελευταῖα γράμματα ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἀγγειογράφου, . . .ΑΣ, μᾶς

1. Γιὰ τὰ ἐνεπίγραφα ἔργα τοῦ Σωσία βλ. ARV² 21 κέ., 1620 καὶ Para. 323.

2. ARV² 21.

3. Τὸ χαρακτηριστικὸ αὐτὸ τὸ βρίσκουμε καὶ σ' ἄλλα

ἔργα. Βλ. π.χ. GRAEF — LANGLOTZ II, πίν. 2, 16. 9, 195. 10, 212 καὶ 240.

4. Γιὰ τὴν μορφὴν τοῦ Πάτροκλου βλ. E. PFUHL, Meisterwerke griechischer Zeichnung Malerei (1924) 30.

ἐπιτρέπεται, νομίζω, νὰ σκεφτοῦμε μήπως ὁ ἀγγειογράφος αὐτὸς εἶναι ὁ ἴδιος ὁ ἀγγειοπλάστης Σωσίας.

Ἔχουμε ἤδη μιλήσει γιὰ μιὰ ὁμοιότητα, ποὺ ὑπάρχει ἀνάμεσα στὸ ὄστρακο τῆς Ὁξφόρδης καὶ στὸ ἔργο τοῦ Εὐφρονίου. Αὐτὴν τὴν ὁμοιότητα θὰ μπορούσαμε νὰ τὴ δικαιολογήσουμε ἀπὸ τὴ γενικότερη σχέση ποὺ ὑπάρχει ἀνάμεσα στὸ ἔργο τοῦ Σωσία μ' ἐκεῖνο τοῦ Εὐφρονίου. Πόσο στενὴ εἶναι ἡ σχέση ἀποδεικνύεται κατὰ κάποιον τρόπο καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι πολλοὶ μελετητές, ἀκόμη καὶ ὁ Beazley, εἶχαν ἀποδώσει κατὰ καιροὺς τὸ ἀντιπροσωπευτικότερο ἔργο τοῦ Σωσία, δηλαδὴ τὴν κύλικα τοῦ Βερολίνου ἀριθ. F2278, στὸν Εὐφρόνιο¹. Μεγάλες ὁμοιότητες μετὰ τὸ ἔργο τοῦ Σωσία παρουσιάζει, ὅπως ἀναφέραμε πρὶν ἀπάνω, καὶ τὸ ἔργο τοῦ Πειθίνου· εἶναι ἓνας ἀγγειογράφος, ποὺ καὶ αὐτὸν ὡς σήμερα τὸν ξέρουμε σχεδὸν ἀπὸ ἓνα μόνον ἔργο του, τὴ γνωστὴ κύλικα τοῦ Μουσείου τοῦ Βερολίνου ἀριθ. F2279². Ἐνα κοινὸ χαρακτηριστικὸ στὶς κύλικες τοῦ Σωσία καὶ τοῦ Πειθίνου εἶναι μιὰ λεπτότητα καὶ χάρη, ποὺ δὲν παρατηρεῖται στὸ ἔργο τοῦ Εὐφρονίου. Αὐτὸ ὀφείλεται κυρίως στὴν καταχρηστική, θὰ λέγαμε, χρησιμοποίηση τῶν πτυχῶν, ποὺ ἀποδίδονται κατὰ συστάδες, μὲ μιὰ ἰδιαίτερη τάση στὴ λεπτομέρεια. Γιὰ τὸν Πειθῖνο ὅμως θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι τὸν διακρίνει ἓνας πρὶν ἔντονος «ἀκαδημαϊσμός», ἂν μάλιστα λάβουμε ὑπόψη μας ὅτι ἡ κύλικα μὲ τὴν ὑπογραφή του στὸ Βερολίνο, εἶναι νεώτερη ἀπὸ τὴν κύλικα τοῦ Σωσία καὶ σύγχρονη μὲ πρωτοπαναίτια ἔργα³. Τὰ ἐνδύματα στὴν κύλικα τοῦ Πειθίνου εἶναι ἐξίσου παραφορτωμένα καὶ παραστολισμένα μὲ πτυχές, ὅπως τοῦ Σωσία, ἀλλὰ ἀποδίδονται μ' ἓνα τρόπο πρὶν ἐπιτηδευμένο, ἔτσι ὥστε ἡ ὅλη παράσταση νὰ χάνη σὲ ζωντάνια. Μετὰ ἀπὸ ὅλα τὰ παραπάνω μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι ἡ τεχνοτροπία τῆς ζωγραφικῆς τοῦ Εὐφρονίου, τοῦ Σωσία καὶ τοῦ Πειθίνου βασικὰ διαφέρει, παρὰ τὴν ἀπαραγνώριστη συγγένεια ποὺ παρουσιάζει σὲ πολλὰ σημεῖα. Μόνον ὅταν πρόκειται γιὰ πολὺ ἀποσπασματικὰ σωζόμενα ἔργα, μπορεῖ νὰ δυσκολευτῇ κανεὶς γιὰ τὴν ἀπόδοσή τους σ' ἓναν ἀπὸ τοὺς παραπάνω τεχνίτες.

Ἔχουμε παραπάνω πεῖ, ὅτι οἱ ὁμοιότητες ἀνάμεσα στὸ ἔργο πολλῶν ἀγγειογράφων καὶ ἰδίως τοῦ Εὐφρονίου καὶ τοῦ Σωσία, δὲν πρέπει νὰ εἶναι τυχαῖες. Κάποια ἰδιαίτερη σχέση πρέπει νὰ ὑπῆρχε μεταξὺ τους. Ἀπὸ τίς ἀνασκαφές τῆς Ἀγορᾶς στὴν Ἀθήνα προέρχεται τὸ γνωστὸ κρατηρόσχημο ἀγγεῖο ποὺ στὸν πυθμένα του φέρει τὴ χαρακτὴ ἐπιγραφή: Σωσίας καταπύγων. Εὐφρόνιος φησιν ὁ γράψας⁴. Εἶναι πολὺ πιθανὸ ὅτι πρόκειται γιὰ τοὺς γνωστούς μας τεχνίτες. Ἡ γνώμη τοῦ Beazley⁵ ὅτι πῖσω ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἐπιγραφή (καὶ ἀπὸ μερικὲς ἄλλες ἀνάλογες π.χ. ΗΟΣ ΟΥΔΕΠΟΤΕ ΕΥΦΡΟΝΙΟΣ γραμμένη πάνω σὲ ἀγγεῖο τοῦ Εὐθυμίδη⁶) κρύβονται πειράγματα ὁμο-

1. Βλ. π.χ. J. BEAZLEY, *Attische Vasenmaler des rotfigurigen Stils* (1925) 59.

2. Βλ. σ. 3 σημ. 4. Γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Πειθίνου βλ. ARV² 115, 1626 καὶ Para. 332. Μιὰ προσεκτικὴ σύγκριση ἀνάμεσα στὶς κύλικες τοῦ Σωσία καὶ τοῦ Πειθίνου στὸ Βερολίνο δείχνει καθαρὰ τὴ διαφορὰ στὴν τεχνοτροπία τους.

3. Βλ. ARV² 115 καὶ GREIFENHAGEN, ὁ.π. 18.

4. M. MILNE — D. VON BOTHMER, *Hesperia* 22, 1953, 217 κέ. Βλ. ἐπίσης T. L. SHEAR, *Hesperia* 5, 1936, 36 κέ. καὶ L. TALCOTT, *Hesperia* 5, 1936, 346.

5. J. BEAZLEY, *Potter and Painter in Ancient Athens* (1944) 20 κέ. Βλ. καὶ ARV² 26.

6. ARV² 26, 1. Βλέπε καὶ ΠΡΟΣΘΗΚΗ στὴ σ. 11.

τέχνων μεταξύ τους, μοῦ φαίνεται πολὺ πιθανή. Ἡ ἀντίθετη ἄποψη, ὅτι δηλαδή κρύβουν ἀνταγωνιστικὸ πνεῦμα ποὺ ἀπέβλεπε σὲ ἐμπορικὸ σκοπὸ, νομίζω ὅτι δὲν δικαιολογεῖται. Γιατὶ τί εἶχαν νὰ κερδίσουν οἱ τεχνίτες μ' αὐτὲς τὲς ἐπιγραφές, ἂν σκεφτοῦμε ὅτι τὲς περισσότερες φορές δὲν πρέπει νὰ ἦταν οἱ ἴδιοι ἰδιοκτῆτες τῶν ἐργαστηρίων στὰ ὁποῖα δούλευαν, ἀλλὰ μόνον «ὕπἀλληλοι» σ' αὐτά¹. Ἀκόμη στὴν περίπτωσιν τῆς ἐπιγραφῆς ΗΟΣ ΟΥΔΕΠΟΤΕ ΕΥΦΡΟΝΙΟΣ, ἂν εἶχε γραφτῇ γιὰ λόγους ἀνταγωνιστικῶν-ἐμπορικῶν, θὰ ἦταν φυσικὸ νὰ περιμέναμε νὰ ὑπάρχῃ σὲ κάθε ἀγγεῖο τοῦ Εὐθυμίδου ἢ ὑπογραφή του, ὡς ἐγγύηση τῆς γνησιότητος καὶ τῆς ποιότητος τῶν ἔργων του, εἴτε ἦταν ὁ ἴδιος ἰδιοκτῆτης τοῦ ἐργαστηρίου εἴτε ὄχι. Αὐτὸ ὅμως δὲν συμβαίνει. Ἐτσι καταλαβαίνουμε ἴσως καλῶς αὐτὲς τὲς ἐπιγραφές, ἂν δεχθοῦμε ὅτι πρόκειται γιὰ «πειράγματα» ἀνάμεσα σὲ τεχνίτες, ποὺ δούλευαν μάλιστα στὸ ἴδιο κεραμικὸ ἐργαστήρι. Αὐτὸ θὰ ταίριαζε καλὰ καὶ μὲ τὴ στενὴ σχέση ποὺ παρουσιάζει ἡ τεχνοτροπία καὶ γενικὰ τὸ ἔργο τοῦ Εὐφρόνιου, τοῦ Σωσίας, τοῦ Εὐθυμίδου, τοῦ Πειθίνου καὶ ἄλλων ἀκόμη ἀγγειογράφων, ποὺ οἱ περισσότεροι προέρχονται ἀπὸ τὴν Ὀμάδα τῶν Πρωτοπόρων. Ἴσως, δηλαδή, οἱ πρὸ πολλοὶ ἀγγειογράφοι τῆς ομάδας αὐτῆς, νὰ δούλεψαν κάποτε μαζὶ σ' ἓνα κεραμικὸ ἐργαστήρι².

Στὸ ζωγραφικὸ ἔργο τοῦ Εὐφρόνιου μπορεῖ, νομίζω, νὰ ἀποδοθῇ καὶ τὸ ὅστρακο μιᾶς κύλικας ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολιν ἀριθ. 177 (πίν. 4γ), ποὺ ἤδη ἀπὸ παλιὰ εἶχε θεωρηθῇ ὡς «Art des Euphronios»³. Ἡ παρατήρηση ὅμως αὐτὴ εἶχε ξεχαστῇ, ἐνῶ ὁ Beazley δὲν ἔχει συμπεριλάβει τὸ ὅστρακο αὐτὸ στοὺς καταλόγους του. Ἡ ἀπόδοση τῶν φτερῶν καὶ τῶν κυματοειδῶν βοστρύχων στὸ ὅστρακο αὐτὸ μᾶς ὁδηγεῖ στὴ σύγκρισή του μὲ τὸν καλυκωτὸ κρατήρα τοῦ Εὐφρόνιου στὴ Νέα Ὑόρκη (πίν. 4α-β). Πολὺ ὅμοια ἀποδίδονται ἐκεῖ τὰ φτερά στὸν πῖλο καὶ στὲς ἐνδρομίδες τοῦ Ἑρμῆ ἢ τὰ φτερά τοῦ Ὑπνου καὶ τοῦ Θάνατου, ὅπως καὶ οἱ βόστρυχοι τῶν μαλλιῶν τοῦ Ὑπνου ἢ τοῦ Ἑρμῆ⁴.

Εἶναι κρίμα ποὺ τὲς παραπάνω ἀποδόσεις δὲν μπορεῖ νὰ τὲς ἐπιβεβαιώσῃ ἢ νὰ τὲς ἀπορρίψῃ τὸ μάτι καὶ ἡ γνώση τοῦ John Beazley. Αὐτὸ ἐπαφίεται στοὺς σημερινούς μελετητὲς καὶ κυρίως σ' αὐτούς, ποὺ ἀκολουθοῦν πιστὰ τὸ δρόμο ποὺ ἐκεῖνος χάραξε. Θάθελα ἐπίσης νὰ σημειώσω πόσο ἄτυχοι εἴμαστε, ποὺ ἀπὸ ἓνα τόσο προικισμένο τεχνίτη, ὅπως ἦταν ὁ Σωσίας, μᾶς ἔχει σωθῇ τόσο ἀσήμαντο σὲ ποσότητα ἔργο. Τὸ μοναδικό, ἀκέραιο σχετικὰ, σωζόμενο ἔργο του, ἡ κύλικα δηλαδή τοῦ Βερολίνου, εἶναι γεμάτη ἐκπλήξεις.

Τελειώνοντας θὰ ἤθελα νὰ σημειώσω ὁρισμένες παρατηρήσεις μου σχετικὲς μὲ τὴν

1. Σχετικὰ μὲ τὸ θέμα αὐτὸ σκοπεύω νὰ ἀσχοληθῶ σὲ μιὰ μελλοντικὴ μου ἐργασία.

2. Ἐνδεικτικὸ ἴσως εἶναι καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι πάνω σὲ ἀγγεῖα τοῦ Φιντίας ἔχουμε μορφές μὲ τὸ ὄνομα Εὐθυμίδου (ARV² 23 κέ. ἀριθ. 7), ἐνῶ σὲ ἔργα τοῦ Εὐθυμίδου ἔχουμε τὸ ὄνομα τοῦ Σωσίας (βλ. π.χ. ARV² 28, 10). Ἐπίσης τὸ ὄνομα τοῦ Σωσίας τὸ ἔχουμε καὶ σὲ ἔργα τοῦ Φιντίας (ARV²

23, 1). Γιὰ σχέσεις τοῦ Εὐφρόνιου μὲ τὸν Σμίκρο βλ. Β. ΦΙΛΙΠΠΑΚΗ, *The Attic Stamnos* (1967) 7 κέ. καὶ T.B. L. WEBSTER, *Potter and Patron in Classical Athens* (1972) 299.

3. GRAEF — LANGLOTZ II, 14, ἀριθ. 177.

4. Γιὰ τὸν κρατήρα αὐτὸν βλ. τελευταῖα D. VON BOTHMER, *AA* 1976, 485 κέ.

παράσταση τῆς κύριας ὕψης αὐτῆς ἀκριβῶς τῆς κύλικας. Ἡ μορφή μπροστὰ ἀπὸ τὸν Ἑρακλῆ ἔχει ἐπιγραφή πού τὴν χαρακτηρίζει ὡς Ἄρτεμι (πίν. 3β). Ἀλλὰ ἡ μορφή αὐτὴ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι γυναικεία. Τὸ φύλο τῶν γυναικείων μορφῶν ὁ ἀγγειογράφος φροντίζει νὰ τὸ κάνη εὐδιάκριτο μὲ τὴν ἀπόδοση τοῦ στήθους. Ἐπομένως ἐδῶ ἔχουμε μιὰ ἀνδρική μορφή καὶ σὲ συσχετισμὸ μὲ τὴ λύρα πού κρατᾷ μπορεῖ νὰ χαρακτηριστῇ ὡς Ἀπόλλων¹. Αὐτὸς πού εἶχε ἀναλάβει νὰ γράψῃ τὰ ἐπεξηγηματικὰ ὀνόματα, ἀσφαλῶς θὰ ἔκανε κάποιον λάθος. Ἴσως νὰ μὴν ἦταν ὁ ἴδιος ὁ ἀγγειογράφος, γιατί σὲ μιὰ μορφή πού συνειδητὰ τὴ σχεδίασε ὡς ἀνδρική, δὲν θὰ ἔδινε, νομίζω, γυναικεῖο ὄνομα. Ἀλλωστε στὸ ἴδιο ἀγγεῖο φαίνεται ὅτι ἔχει γίνεи καὶ ἄλλο «λάθος». Στὴ δευτέρη ὕψη τοῦ ἀγγείου, στὴ μορφή πού κάθεται μαζὶ μὲ τὴν Ἑστία (πίν. 3α), ἔχει δοθῇ τὸ ὄνομα Ἀμφιτρίτη. Ἀλλὰ ἡ Ἀμφιτρίτη πρέπει νὰ εἶναι ἡ μορφή πού κρατᾷ στὰ χέρια τῆς ἓνα ψάρι καὶ κάθεται πλάι στὸν Ποσειδῶνα στὴν ἄλλη ὕψη τῆς κύλικας (πίν. 2α)². Ἡ μορφή δίπλα στὴν Ἑστία (πίν. 3α) κρατᾷ ἓνα δυσερμήνευτο μέχρι σήμερα («λαλοῦν σύμβολο»). Πιθανὴ μοῦ φαίνεται ἡ ταύτιση τῆς μορφῆς ὡς Δήμητρας, πού προτείνει ἡ E. Simon³. Ἐπίσης ὡς Ἥβη, ἔχει χαρακτηριστῇ ἀπὸ τοὺς μελετητὲς⁴ ἡ φτερωτὴ μορφή, πού οἰνοχοεῖ μπροστὰ ἀπὸ τὸν Δία καὶ τὴν Ἥρα στὴν κύρια ὕψη τῆς κύλικας (πίν. 2α). Τὰ ἔχνη τῶν γραμμάτων πού σώζονται⁵ δύσκολα νομίζω θὰ μπορούσαν νὰ συμπληρωθοῦν ὡς Ἥβη. Μιὰ ὅμοια φτερωτὴ μορφή, πού ἐπίσης οἰνοχοεῖ, σ' ἓνα ἄλλο ἔργο τοῦ ἴδιου ἀγγειογράφου, στὸν κἀνθαρο τῆς Ἀκρόπολης ἀριθ. 556 (πίν. 1γ), κρατᾷ καὶ ἓνα κηρύκειο. Ἐτσι χαρακτηρίζεται ὡς Ἴρις. Εἶναι λοιπὸν πολὺ πιθανὸ ὅτι κι ἐδῶ ἔχουμε τὴν ἴδια θεότητα καὶ ὅχι τὴν Ἥβη, στὴν ὁποία μάλιστα δὲν δικαιολογοῦνται τὰ φτερά⁶. Πολλὲς συζητήσεις ἔχει προκαλέσει ἡ ἐρμηνεία τῆς ἐξωτερικῆς παράστασης στὴν κύλικα αὐτὴ τοῦ Σωσία. Ὅλοι οἱ μελετητὲς πού ἀσχολήθηκαν μ' αὐτὴν ἔχουν συμφωνήσει ὅτι τουλάχιστον ἓνα μέρος τῆς εἰκονίζει τὴν εἴσοδο τοῦ Ἑρακλῆ στὸν Ὀλυμπο. Μὲ μιὰ τέτοια ἐρμηνεία ὅμως θὰ περίμενε κανεὶς ὅλες οἱ θεότητες πού εἰκονίζονται νὰ ἔχουν στραμμένα τὰ πρόσωπά τους πρὸς τὸν «νεοεισερχόμενον» Ἑρακλῆ. Αὐτὸ ὅμως δὲν συμβαίνει (πίν. 2α-β, 3α-β) ἀφοῦ ὅλοι οἱ θεοί, ἀκόμα καὶ οἱ ὄρθιες Ὡρες (πίν. 3α), εἶναι στραμμένοι πρὸς τὸν Δία καὶ τὴν Ἥρα (πίν. 2α), ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Ἑρμῆ. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι σ' ἓνα ἄλλο ἔργο τοῦ ἴδιου ἀγγειογράφου, στὸν κἀνθαρο τῆς Ἀκρόπολης ἀριθ. 556 (πίν. 1γ), ὅπου εἰκονίζεται εἴσοδος τοῦ Ἑρακλῆ στὸν Ὀλυμπο, τουλάχιστον ὅσες μορφὲς μᾶς σώθηκαν, κοιτᾶζουν ὅλες πρὸς τὸν Ἑρακλῆ. Ἄν ὁ ἀγγειογράφος αὐτῆς τῆς κύλικας εἶχε στὸ νοῦ του νὰ εἰκονίσῃ τὴν εἴσοδο τοῦ Ἑρακλῆ

1. Ὡς Ἀπόλλωνα θεωρεῖ τὴ μορφή αὐτὴ καὶ ὁ F. HAUSER, A. FURTWÄNGLER, K. REICHOLD, *Griechische Vasenmalerei III* (1932) 15· τὸ ἴδιο καὶ ὁ N. HIMMELMANN, *MWPr.* 1960, 41 ἀλλὰ μὲ ἐρωτηματικόν.

2. Βλ. π.χ. HAUSER, ὁ.π. 14 ἢ E. SIMON, *Die griechischen Vasen* (1976) 102 κέ.

3. SIMON, ὁ.π. 102 κέ.

4. Ὁ HAUSER ὁ.π. 14 καὶ ἡ H. KNELL, *Die Darstellung der Götterversammlung in der attischen Kunst des VI. u. V. Jahrhunderts v. Chr.* 66 ἔχουν ἐπιφυλάξεις.

5. A. GREIFENHAGEN, *CVA Berlin 2*, 8· ὡς πρὸς τὴν ἀπόδοση τῶν γραμμάτων αὐτῶν δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ἀκριβὲς τὸ σχέδιο τοῦ K. REICHOLD, ὁ.π. πίν. 123.

6. Θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ἐπίσης Νίκη, γιατί ἡ παρουσία τῆς σὲ παραστάσεις συγκέντρωσης θεῶν τῆς Ἰδίας περίπου ἐποχῆς εἶναι βεβαιωμένη ἐπιγραφικά, ὅπως π.χ. σὲ μιὰ νέα κύλικα τοῦ Μάκρωνα στὸ Bochum. Βλ. ἐπίσης καὶ E. SIMON, *Opfernde Götter* (1953) 62 κέ., B. ECKSTEIN-WOLF, *MdI* 5, 1952, 62 κέ. καὶ σημ. 30, c. ISLER-KERENYI, *AntK* 14, 1971, 30.

στὸν Ὀλυμπο, νομίζω, ὅτι τὸν ἥρωα δὲν θὰ τὸν ἔβαζε στὸ τέλος τῆς πομπῆς, ὅπως συμβαίνει ἐδῶ. Ἔτσι θεωρῶ πιὸ πιθανὸ ὅτι μὲ τὴν παράσταση αὐτὴ ἔχουμε τὴν ἀπεικόνιση μιᾶς ἐορταστικῆς συγκέντρωσης τῶν θεῶν τοῦ Ὀλύμπου, ποὺ λαβαίνει χώρα ὅταν πλέον ὁ Ἡρακλῆς ἔχει γίνει ἡμίθεος. Ἡ προσφώνηση τοῦ ἥρωα ΖΕΥ ΦΙΛΕ (πίν. 3β), καθὼς προσέρχεται, ἐνισχύει νομίζω μιὰ τέτοια ἐρμηνεία¹.

M. TIBERIOS

1. Γιὰ ἄλλες ἀνάλογες παραστάσεις συγκέντρωσης θεῶν μὲ τὸν Ἡρακλῆ, χωρὶς νὰ ἔχουμε τὴν εἰσοδὸ τοῦ στὸν Ὀλυμπο, βλ. KNELL, ὁ.π. 47 κέ. καὶ 55 κέ. Καὶ ὁ HIMMELMANN, ὁ.π. 44 ἔχει ἐρμηνεύσει τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς παράστασης αὐτῆς στὴν κύλικα τοῦ Σωσία, ὡς «zeitloses Tun» τῶν θεῶν. Βλ. καὶ KNELL, ὁ.π. 65 κέ. Γενικὰ γιὰ τὴν παράσταση αὐτὴ βλ. D. AEBLI, *Klassischer Zeus* (1971) 66 κέ.

ΠΡΟΣΘΗΚΗ: Στὸ ἴδιο πνεῦμα βρίσκεται καὶ μιὰ νέα ἐρμηνεία αὐτῆς τῆς ἐπιγραφῆς ποὺ προτείνει ὁ A. LINFERT στὸν πρῶτο τόμο τοῦ νέου περιοδικοῦ *Rivista di Archaeologia*. Ἡ ἐρμηνεία αὐτὴ βασίζεται στὴν παρουσία τῆς προστακτικῆς «ἡγοῦ» ὅπου διάβασε ὁ G. NEUMANN, AA 1977, 41, ἐπάνω στὸ ἀγγεῖο αὐτὸ τοῦ Εὐθυμίδη. Τὸν καθ. A. Linfert, ποὺ μοῦ ἔδωσε νὰ διαβάσω δοκίμιο τῆς ἀδημοσίευτης ἀκόμη ἐργασίας του, εὐχαριστῶ θερμὰ.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

- Πίν. 1α-β Ὁξφόρδη, Ashmolean Museum ἀριθ. 1966. 721. Φωτ. τοῦ Μουσείου.
- » 1γ Ἀθήνα, Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο ἀριθ. 556. Graef-Langlotz II πίν. 42, 556.
- » 2α-β Βερολίνο Staatliche Museen, Preussischer Kulturbesitz, ἀριθ. F2278. Furtwängler-Reichhold, *Griechische Vasenmalerei* πίν. 123.
- » 3α-β Βερολίνο, Staatliche Museum, Preussischer Kulturbesitz, ἀριθ. F2278. Furtwängler-Reichhold, ὁ.π. πίν. 123.
- » 4α-β Νέα Υόρκη, Metropolitan Museum of Art ἀριθ. 1972.11.10. α. AA 1976, 496 εἰκ. 10. β. B. von Bothmer, *Greek Vase Painting* (εἰκ. ἐξωφύλλου).
- » 4γ Ἀθήνα, Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο ἀριθ. 177. Φωτ. τοῦ Γερμανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου Ἀθηνῶν.

ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΥΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΕΦΗΒΩΝ (VIII)¹

I.G. II² 2069 (=EM 3644) + 2138 (=EM 3562) + 2162 (=EM 3812) + 2166 (=EM 3649) + 2045 (=EM 3748) + 2093^a (=EM 3800): 2093^b (=EM 3824) + 2061^b (=EM 3629): 2061^a (=EM 3593) + 2165 (=EM 3563) + 2173 (=EM 3746): 2078 (=EM 3903): 2171 (=EM 3852): 2288 (=EM 3707) καὶ EM 4166 + 4137 + 4855: 3051: 4209: 4175: 3848.

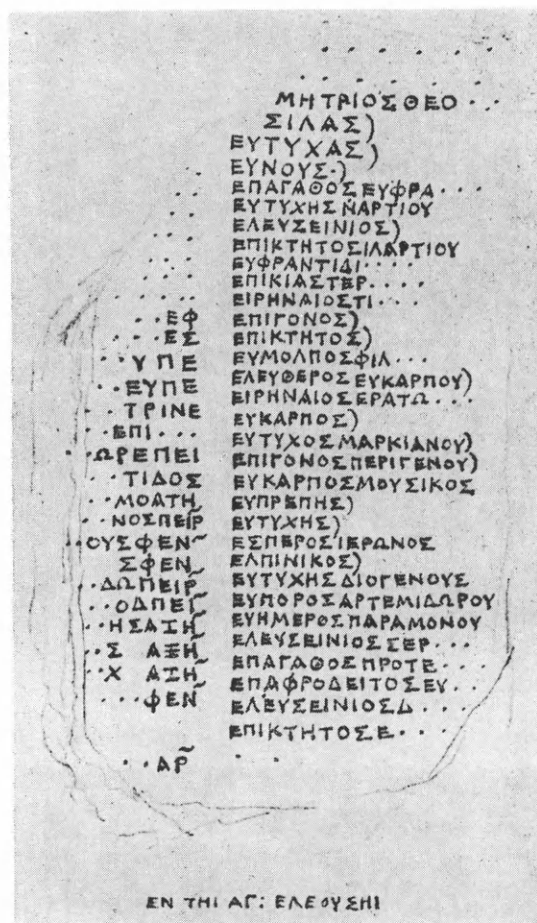
Εἰς τὰ πλαίσια τῶν ἀναζητήσεών μου ἐν τῷ Ἐπιγραφικῷ Μουσείῳ διὰ τὴν ἀνεύρεσιν καὶ συγκόλλησιν συνανηκόντων ἐνεπιγράφων τεμαχίων μαρμάρου ἐκ τῶν στηλῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἦσαν ἀναγεγραμμένα ὀνόματα Ἀθηναίων ἐφήβων, ἐδημοσίευσα τινὰ τούτων καὶ ἐν ΑΕ 1950 - 51, 17 κέ. Αἱ στήλαι αὗται ἴσταντο, ὡς γνωστόν, ἐν τῇ ἀρχαιότητι εἰς τὸ Διογένειον Γυμνάσιον. Τούτων τεμάχια ἀπεκαλύφθησαν κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς παρὰ τὸν Ἀγ. Δημήτριον Κατηφόρην, ὁπόθεν μετηνέχθησαν εἰς τὸ Ἐπιγραφικὸν Μουσεῖον. Ὡς ἀνασκαφικὰ εὐρήματα δὲν ἔγιναν γνωστὰ ἐν τῷ συνόλῳ των κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς εὐρέσεώς των, ἀλλὰ βραδύτερον, κυρίως ἀφ' ἧς αἱ ἐπ' αὐτῶν ἐπιγραφαὶ περιελήφθησαν εἰς τὴν πρώτην δημοσίευσίν των ἐν I.G. II².

Τινὲς τῶν στηλῶν διεσώθησαν ἐν σχετικῶς καλῇ διατηρήσει, μὲ μικρὰς ζημίας τοῦ ἐπ' αὐτῶν κειμένου· ἄλλων ἀνευρέθησαν τὰ περισσότερα τῶν τεμαχίων, εἰς τὰ ὁποῖα κατὰ καιροὺς εἶχον κατακερματισθῇ. Ἀπὸ ἄλλας τέλος ἔχομεν τμήματα μόνον, ματαίως δὲ ἀνεμένομεν περισσότερα ἐκ τῶν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1931 ἀρξαμένων συστηματικῶν ἀνασκαφῶν εἰς τὸν χώρον τῆς ἀρχαίας Ἀγορᾶς.

Μιᾶς τῶν μεγαλυτέρων ἐκ τῶν στηλῶν τούτων ἐδημοσίευσα ὡς συνανήκοντα ἀρκετὰ ἐνεπίγραφα τεμάχια ἐν τῇ ὥς ἄνω ἐν ΑΕ 1950 - 51 μελέτῃ μου ἀπὸ σελίδος 33 - 41. Τὰ τεμάχια ἐκεῖνα, ἱκανοῦ μεγέθους καὶ ἀριθμοῦ στίχων, δὲν συνεκολλῶντο ὅλα ἐπ' ἀλλήλων, διότι εἶχον ἀποσπασθῇ ἐκ διαφόρων μερῶν τῆς στήλης. Προέβην ὅθεν εἰς τὰς ἀς ἔδει συγκολλήσεις, ὡς φαίνεται ἀπὸ τὰς παρατιθεμένας ἐκεῖ ἀπεικονίσεις. Ἐν τῷ διαρρεύσαντι ὅμως ἔκτοτε χρόνῳ νέα τεμάχια, μικροῦ κατὰ τὸ πλεῖστον μεγέθους καὶ βραχέος κειμένου, διεπιστώθη, ὅτι ἐπίσης ἀνήκουν εἰς τὴν αὐτὴν στήλην. Ἐκρίνα διὰ τοῦτο χρήσιμον νὰ προβῶ εἰς δημοσίευσιν τοῦ συνόλου τούτων καὶ εἰς ἀναπαράστασιν τῆς στήλης. Εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο ὑπῆρξε σημαντικὴ ἡ συμβολὴ καὶ κειμένου ἐκ

1. Ἀπὸ τοὺς καταλόγους Ἀθηναίων ἐφήβων VII, ΑΕ 1973, 87 κέ.

51 στίχων εἰς δύο columnae¹ (στίχ. 19 καὶ 32), τὸ ὅποῖον εἶχεν ἀντιγραφῇ ἐκ τεμαχίου λίθου κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Τὸ τεμάχιον τοῦ λίθου δὲν περιεσώθη, ἀλλὰ τοῦ κειμένου ἔλαβον γνῶσιν διὰ φιλικῆς ἀνακοινώσεως τοῦ καθηγητοῦ κ. Vanderpool, εἰς τὸν ὅποῖον ὀφείλω θερμὰς εὐχαριστίας. Κατὰ τοῦτον δηλαδή, ἡ Γεννάδειος Βιβλιοθήκη ἀπέκτησε κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1970 ἐκ δημοπρασίας, διεξαχθείσης ἐν Λονδίῳ, χειρόγραφον sketch book, εἰς τὸ ὅποῖον περιέχονται 75 σχεδιάσματα, τὰ

Εἰκ. 1. Φωτοτυπικὸν ἀντίγραφον ἐκ τοῦ χειρογράφου τοῦ Fr. North Guilford.

ὅποια εἶχον γίνεῖ ἐν Ἀθήναις κατὰ τὴν χρονικὴν περίοδον 1810 - 1813 διὰ λογαριασμὸν τοῦ honorable Frederic North, τοῦ μετέπειτα πέμπτου Λόρδου Guilford². Εἰς τὴν 50ὴν σελίδα τούτου ὑπάρχει ἀντίγραφον ἑλλιποῦς κειμένου ἐπιγραφῆς ἐπὶ λίθου, ὅστις, συμφώνως πρὸς σημείωσιν ἀναγγραφομένην εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς σελίδος ταύτης, ἀπέκειτο *ΕΝ ΤΗ ΑΓ: ΕΛΕΟΥΣΗ*, ἐκκλησίᾳ κειμένη βορείως τῆς πλατείας Μοναστηρακίου³. Ἡ ἐκκλησία δὲν ὑφίσταται πλέον, ὁ δὲ λίθος μὲ τὴν ἐπ' αὐτοῦ ἐπιγραφὴν εἶναι ἄγνωστον τί ἀπέγινε. Φωτοτυπικὸν ἀντίγραφον ληφθὲν τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ κ. Vanderpool ἐκ τοῦ ὡς εἴρηται sketch book παρέχει ἡ εἰκ. 1. Τοῦτο θὰ ἀναφέρεται ἐφεξῆς ὡς τεμάχιον Ε.

Ὁ λίθος οὗτος ἦτο ἑλλιπὴς ἄνω, κάτω, ὡς καὶ ἀριστερᾷ. Τὸ κείμενον κατὰ ταῦτα τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι δεξιᾷ μόνον πλήρες. Ἡ ἐπιγραφὴ, εἰς δύο column., εἶναι προφανές, ὅτι ἀποτελεῖ τμήμα ἐφηβικοῦ καταλόγου τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων. Τὰ ὀνόματα τῆς ἀριστερᾶς column., εἰς διάταξιν κατὰ φυλάς, συνοδεύονται παρὰ τοῦ

ὀνόματος πατρός, ὡς καὶ τοῦ δημοτικοῦ. Οὐδὲν τῶν ὀνομάτων περιεσώθη — διότι ἦσαν ἀναγεγραμμένα ἐπὶ τοῦ ἀποσπασθέντος ἀριστεροῦ —, ἐκ δὲ τῶν ὀνομάτων πατρὸς κα-

1. Χρησιμοποιοῦ τὸν διεθνῆ ὄρον πρὸς ἀποφυγὴν παρανοήσεων, ἀφοῦ διὰ τῆς λέξεως στήλη νοεῖται παρ' ἡμῖν ἡ μαρμαρινὴ πλάξ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ διὰ τὸ ὅποῖον διεθνῶς μεταχειρίζονται τὴν λέξιν columnae.

2. Ἐπ' εὐκαιρίᾳ σημειῶ, ὅτι πλάξ μὲ ἀναμνηστικὴν

ἐπιγραφὴν τούτου ἀπόκειται εἰς τὸ Ἐπιγραφικὸν Μουσεῖον ὑπ' αὐξ. ἀριθμ. εὐρετηρίου 10728, ἀφοῦ φέρει ἐπ' αὐτῆς (εἰς πρώτῃν χρῆσιν) τὴν ἐν I.G. II² 7309 ἐπιγραφὴν.

3. Ἰ. Τραυλός, Πολεοδομικὴ ἐξέλιξις 260 καὶ πίν. XII ἀριθμ. 83.

I		II	
- - -	- - - -	- - - - -	-
- - -	- - - -	- - - - -	-
- - -	- - - -	[Δη]μήτριος Θεο-	-
- - -	- - - -	. . σιλας)	
- - -	- - - -	Εὐτυχᾶς)	
- - -	- - - -	Εὐνους.)	
- - -	- - - -	5 Ἐπάγαθος Εὐφρα - -	
- - -	- - - -	Εὐτύχης (Μ)αρτίου	
- - -	- - - -	Ἐλευσείνιος)	
- - -	- - - -	Ἐπίκτητος (Μ)αρτίου	
[Κεκροπίδος]		Εὐφραντίδη [ς - -]	
- - -	- - - -	10 Ἐπικ(τ)ᾶς Τερ - -	
- - -	- - - -	Εἰρηναῖος Τι - -	
[- - -	- - - Γ]εφ	Ἐπίγονος)	
- - -	- - - ΕΣ	Ἐπίκτητος)	
[- - -	- - - Ξ]υπε	Εὐμολπος Φιλ - -	
- - -	- - - (Ξ)υπε	15 Ἐλεύθερος Εὐκάρπον)	
5 - - -	- - - Τρινε	Εἰρηναῖος Ἐράτω[νος]	
- - -	- - - Ἐπι...	Εὐκαρπος)	
- - -	- - -ωρ Ἐπει	Εὐτυχος Μαρκιανού)	
[Ἴπποθων]τίδος		Ἐπίγονος Περιγένου)	
- - -	- - -μο Ἀ(ζ)η	20 Εὐκαρπος Μουσικὸς	
10 - - -	- - -νος Πειρ ~	Εὐπρέπης)	
- - -	- - -ου Σφεν ~	Εὐτύχης)	
- - -	- - -Σφεν	Ἐσπερος Ἰέρωνος	
- - -	- - -δω Πειρ ~	Ἐλπίνικος)	
- - -	- - -οδ Πει ~	25 Εὐτόχης Διογένους	
15 - - -	- - -ησ Ἀζη ~	Εὐπορος Ἀρτεμιδώρου	
- - -	- - -σ Ἀ(ζ)η ~	Εὐήμερος Παραμόνου	

		Ἐλευσεῖνιος Σερ- -
- - - - -χ Ἀζη ~		Ἐπάγαθος Προτε[ίμου]
[- - - - -Σ]φεν ~	30	Ἐπαφρόδειτος Εὐ- -
[Αἰαντίδος]		Ἐλευσεῖνιος Δ - -
20 [- - - - -Μ]αρ ~		Ἐπίκτητος Ε - -
- - - - -		- - - - -

Εἰς τὸ σχεδιάσμα τοῦ sketch book ὑπάρχουν ἐσφαλμένα ἀναγνώσεις, αἱ κυριώ-
τεραι τῶν ὁποίων εἶναι:

Column. I, στίχ. 1. Ἐάν τὰ δύο γράμματα τούτου ἀπεδόθησαν ὑπὸ τοῦ ἀντιγρα-
φέως ὀρθῶς, τὸ δημοτικὸν θὰ εἶναι [Γ]εφ(υραῖος). Ἐπιγραφικῶς ἀπαντᾶται τοῦτο διὰ
πρώτην φοράν. Οὕτως ἐνισχύεται ἡ φιλολογικὴ παράδοσις καὶ γίνεται γνωστὸν, ὅτι ὁ
δῆμος ἀνῆκεν εἰς τὴν Κεκροπίδα φυλὴν. Περὶ τῶν Γεφυραίων ἰδὲ J. Trail, Political
Organisation of Attica 115.

Στίχ. 2. Τὸ ἐν τῶν γραμμάτων ἡ καὶ ἀμφοτέρωθεν ἀπεδόθησαν ὀρθῶς. Ἴσως νὰ
εἶχεν ἐκεῖ χαραχθῇ [Μ]ε(λ), ἥτοι [Μ]ε(λιτεύς), ἡ [Τριν]ε(μ), ἥτοι [Τριν]ε(μεεύς).

Εἰς τοὺς στίχους 3 καὶ 4 τὸ δημοτικὸν θὰ ἀναγνωσθῇ ὡς τοῦτο ἐκεῖ ἐσημείωσα.

Στίχ. 7. Τὸ δημοτικὸν εἶναι Ἐπει(κίδης). Τὸ αὐτὸ ἴσως καὶ ἐν τῷ προηγουμένῳ
6ῳ στίχῳ.

Εἰς τοὺς στίχους 9, 15, 16 καὶ 17 τὸ αὐτὸ δημοτικόν.

Εἰς τοὺς στίχους 11, 12 καὶ 18 τὸ δημοτικὸν εἶναι Σφεν(δαλεύς). Τοῦτο, γνωστὸν
ἐκ τῆς φιλολογικῆς παραδόσεως, εὐρήται καὶ ἐπὶ τῆς ἐν I.G. II² 2068 ἐπιγραφῆς, ἐν
τοῖς στίχοις 97 καὶ 98. Σχετικῶς ὅρα J. Trail, ἑ.ἀ. 120. Εἰς τὸ κενὸν ὑπὸ τὸν
18ον στίχον θὰ συμπληρωθῇ ὄνομα φυλῆς ὀριζόμενον ὑπὸ τοῦ δημοτικοῦ τοῦ ἐπομένου
στίχου.

Column. II, στίχ. 2. Τὸ τμήμα τοῦ λίθου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἦσαν τὰ δύο πρῶτα γράμ-
ματα τοῦ στίχου, εἶχεν ἐκκρουσθῇ (τὸ αὐτὸ προκειμένου καὶ περὶ τοῦ προηγουμένου
στίχου) καὶ ὁ ἀντιγραφεὺς ἀφῆκε κενὴν τὴν θέσιν των. Θὰ εἶχε χαραχθῇ ἐκεῖ τὸ τελευ-
ταῖον ὄνομα ἐπενγράφου, τὸ ὁποῖον ἤρχιζε μὲ τὸ γράμμα Δ, ἡ τὸ πρῶτον τὸ ὁποῖον
ἤρχιζε μὲ τὸ γράμμα Ε, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ ἀποκλείηται παρεμβολὴ παραλειφθέντος
ὀνόματος ἀρχομένου μὲ ἄλλο γράμμα τοῦ ἀλφαβήτου (ἰδὲ ἀνάλογον περίπτωσιν ἐν τέ-
λει τῆς ἐπιγραφῆς), ὡς λ.χ. [Βα]σιλᾶς).

Στίχ. 6 καὶ 8. Τὸ ὄνομα θὰ ἀποκατασταθῇ εἰς (Μ)αρτίου.

Στίχ. 9. Θὰ συμπληρωθῇ εἰς Εὐφραντίδη[ς- -]

Στίχ. 10. Ἀντὶ Ἐπικίας τοῦ χειρογράφου θὰ ἀναγνωσθῇ Ἐπικ(τ)ᾶς.

Στίχ. 15, 18 καὶ 19. Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ ἐπενγράφου ἐπιτάσσεται ἐσφαλμένως τὸ ση-
μεῖον συνωνυμίας πατρὸς καὶ υἱοῦ, ἀφοῦ τὸ ὄνομα πατρός, διάφορον ἐκείνου τοῦ υἱοῦ,
ἔχει ἀναγραφῇ καὶ δὴ ὀλογράφως. Ἐν στίχῳ 19 ἴσως πρόκειται διὰ τελικὸν σίγμα.

Στίχ. 29. Τὸ ὄνομα πατρὸς ἦτο πιθανῶς Προτε[ίμου].

Πόσον εἶναι τὸ ἐλλεῖπον μεταξὺ τοῦ κάτω μέρους τοῦ τεμαχίου Ε (ἐπὶ τοῦ ὁποίου

εἶχε χαραχθῇ τὸ διὰ τοῦ χειρογράφου περισωθὲν κείμενον) καὶ τοῦ ἄνω μέρους τοῦ περισωθέντος τεμαχίου EM 3629 (ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀναγράφεται συνέχεια ὀνομάτων ἐπενγράφων, τῶν ὁποίων τὸ ὄνομα ἀρχίζει μὲ τὸ γράμμα τοῦ ἀλφαβήτου Ζ) δὲν γνωρίζομεν· δὲν ἀποκλείεται ἐν τούτοις μελλοντικὴ ἀνεύρεσις καὶ ἄλλων τεμαχίων μαρμαρίου νὰ συμπληρώσῃ τὸ κενὸν τοῦτο τῆς στήλης καὶ τοῦ κειμένου, ὁπότε εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ διαπιστωθῇ, ὅτι ὁ προτελευταῖος στίχος τῆς δευτέρας column. τοῦ τεμαχίου Ε ἔχει ὡς συνέχειάν του τὰ τελευταῖα γράμματα τοῦ πρώτου στίχου τοῦ EM 3629, ἡγουν Ἑλευσεῖνιος Δ[ιο]δώρον. Τό «σπάσιμον» τοῦ λίθου εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο δὲν ἀποκλείει τοιοῦτόν τι.

Ἐν τῷ συνόλῳ τῆς ἡ στήλης παρουσιάζει τὴν ἐξῆς ιδιορρυθμίαν. Ἡ ἐπιφάνειά τῆς δὲν εἶναι συνεχῆς, ἀλλὰ διακόπτεται εἰς τὸ μέσον καὶ ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω ὑπὸ ραβδοσχήμου ἐξέργου, ἐκατέρωθεν τοῦ ὁποίου εἶναι ἀριστερᾶ (Α) μὲν δύο, δεξιᾶ (Δ) δὲ τρεῖς columnae ὀνομάτων. Ἡ διαίρεσις αὕτη τῆς μελλούσης νὰ ἐπιγραφῇ ἐπιφανείας εἰς ἀριστερὸν καὶ δεξιὸν ἰσοπόσου ἐμβαδοῦ, ὑπηγορευθῇ προφανῶς ἐκ τῆς προθέσεως νὰ ἀναγραφῇ εἰς ἑκάτερον τούτων διάφορον κείμενον. Διαπιστοῦται ἐπὶ πλέον διαφορὰ εἰς τὸ πᾶχος τῶν καθ' ἑκάστα τμημάτων τῆς στήλης· τοῦτο εἶναι 0.13 εἰς τὴν ἀριστερὰν στενὴν πλευράν, 0.11 κατὰ τὴν δεξιὰν στενὴν καὶ 0.12 κατὰ τὸ μέσον τῆς στήλης.

Τὸ ἀκριβὲς ὕψος τῆς στήλης δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ ὁρισθῇ. Σφάζεται βεβαίως ἐκ τοῦ δεξιοῦ: 1) Τὸ τμήμα τὸ ὁποῖον σύγκειται ἐκ τῶν EM 3903 (=I.G. II² 2078)+4166+4137+3855 (=ΑΔ 25, 1970, Μελέται, 188/9, πίν. 65) καὶ προέρχεται ἐκ τοῦ ἄνωτάτου δεξιοῦ ἄκρου τῆς στήλης (πίν. 7α). 2) Τὸ συμφυὲς μετὰ τῆς ἐπιγεγραμμένης ἐπιφανείας, ἀλλὰ μὴ τυχὸν ἀναλόγου ἐπεξεργασίας δεξιὸν κατώτατον τῆς στήλης EM 3746 (=I.G. II² 2173)+3051· δὲν εἶναι ὅμως δυνατόν νὰ ὑπολογισθῇ λόγῳ ἐλλειπόντων ἐν τῷ μεταξὺ τούτων τεμαχίων, πόσον εἶναι τὸ ὕψος τοῦ ἐλλείποντος. Ὁ ἀριθμὸς στίχων μιᾶς τῶν τριῶν τελευταίων column., 3ης, 4ης καὶ 5ης, θὰ ἐβοήθει σημαντικῶς, ἐὰν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ὑπολογισθῇ οὗτος μετὰ σχετικῆς βεβαιότητος. Ἀλλ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν 3ην column., ἀφοῦ δὲν σφάζεται τὸ κείμενον τοῦ κάτω μέρους τῆς, εἶναι ἀβέβαιος ὁ μετὰ τὴν Λεωντίδα ἀριθμὸς φυλῶν καὶ ἐφήβων τούτων. Τοῦτο βεβαίως ἔχει ἐπιπτώσεις ἐπὶ τῆς 4ης καὶ τῆς 5ης στήλης, διὰ τὰς ὁποίας ἐπικρατεῖ ἀβεβαιότης ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν ἐλλειπόντων ὀνομάτων ἐπενγράφων ἐκ τοῦ τέλους τῆς 4ης καὶ τῆς ἀρχῆς τῆς 5ης. Εἰς τὸ αὐτὸ περίπου συμπέρασμα ἀγόμεθα δεχόμενοι ὅτι, ὀνόματα ἀρχόμενα μὲ τὰ γράμματα Β καὶ Γ ἦσαν περιορισμένου ἀριθμοῦ καὶ ὅτι συνεπῶς πρέπει νὰ ἐπιβραχυνθῇ ἡ 4η column. κατὰ τὸ τέλος τῆς καὶ ἡ 5η κατὰ τὴν ἀρχήν τῆς. Ἐξ ἄλλου, τοῦ ἀριστεροῦ τμήματος (Α) σφάζεται βεβαίως τὸ κάτω μέρος, ἀλλ' ἐλλείπει ἱκανὸν ἐκ τοῦ ἄνω μέρους του. Τὸ ὕψος ἐπιγεγραμμένης ἐπιφανείας τοῦ τμήματος τούτου εἶναι 1.30 μ. σὺν 0.09 μ. ἀγράφου χώρου ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν, σὺν 0.14 μ. τοῦ εἰς τὸ κατώτατον τῆς στήλης συμφυοῦς μετ' αὐτῆς ἀλλὰ μὴ λειανθέντος καὶ οἶονεὶ ἐπέχοντος θέσιν βάσεως, ἥτοι σύνολον σφζομένου ὕψους 1.53 μ. Ἐπὶ τούτου δέον ὅπως ὑπολογισθῇ τὸ ὕψος τοῦ ἐλλείποντος ἱκανοῦ ἐκ τοῦ ἄνω μέρους.

[illegible][illegible]

Ἡ στήλη ἐπεστέφετο διὰ γείσου, τοῦ ὁποίου σφύζεται ἡ δεξιὰ γωνία εἰς ὕψος 0.17 μ. ὑπεράνω τοῦ πρώτου ὑπ' αὐτὸ στίχου. Τὸ γεῖσον θὰ ᾗτο κοινὸν δι' ἀμφοτέρω, Α καὶ Δ. Δὲν ᾗτο ὅμως κοινὸν τὸ ἀμέσως ὑπὸ τὸ γεῖσον ὀλιγόστιχον καὶ διὰ μεγαλυτέρων γραμμάτων χαραγμένον κείμενον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀνεγράφοντο ὁ ἄρχων, ὁ κοσμητὴς καὶ οἱ ἄλλοι συνάρχοντες. Ἡ οἶονεὶ ἐπικεφαλὴς αὕτη τοῦ Α ἀποσπασθεῖσα τούτου ἔχει ἀπολεσθῇ, περιεσώθη ὅμως ἐξ ἐκείνης τοῦ Δ τὸ δεξιὸν 11 στίχων (πίν. 7α), ἕκαστος τῶν ὁποίων θὰ συνίστατο ἐκ ± 38 γραμμάτων. Ὑπὸ τοὺς στίχους τούτους ὑπάρχουν τὰ ἄκρα δεξιὰ 5 εἰσέτι στίχων ἀποξεσθέντων. Ἡ ἀπόξεις, σύγχρονος πρὸς τὴν ἐγγράφωσιν τοῦ κειμένου, ἔγινε μετ' ἐπιμελείας καὶ μᾶλλον δὲν ὀφείλεται εἰς ἀβλεψίαν τοῦ χαράκτου, ἀλλὰ προφανῶς εἰς ἐπιταγὴν δοθεῖσαν ἄνωθεν.

Ἐπὶ τοῦ πίνακος 6 φαίνεται ἡ στήλη, ὡς ἔχουν συντεθῇ τὰ περισωθέντα τεμάχια της. Ἐπὶ τῆς σχεδ. ἀναπαρ. (πίν. 5) ἐσημείωσα ἐπὶ ἐκάστου ἐνεπιγράφου τεμαχίου τὸν ἀριθμὸν, τὸν ὁποῖον φέρει τοῦτο ἐν τῷ Ἐ(πιγραφικῷ) Μ(ουσειῷ). Δέον νὰ σημειωθῇ, ὅτι τὰ EM 3748+3848 (πίν. 7β) ἐφάπτονται ἀλλήλων εἰς τὸ ὀπίσθιον (μὴ ὁρατὸν ἐπὶ τῆς σχεδ. ἀναπαρ., πίν. 5) μέρος των. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει προκειμένου καὶ διὰ τὰ EM 3563+3051+3746. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀκριβῆ θέσιν, τὴν ὁποίαν εἶχον ἐπὶ τῆς στήλης τὰ ἐκ τῆς δεξιᾶς στενῆς πλευρᾶς της ἀποσπασθέντα τεμάχια EM 3824+3629 ὁδηγοῦμεθα ἀπὸ τὴν νοητὴν γραμμὴν, ἡ ὁποία ἐκκινούσα ἐκ τοῦ σημείου ἀποσπάσεως εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ EM 3629 καὶ χωροῦσα ἐκεῖθεν πρὸς τὰ ἀριστερὰ διέρχεται ἀπὸ τὸ κάτω ἐπίσης μέρος τῶν EM 3824, 3800, μεταξὺ 3562 καὶ 3812 καὶ ἀπολήγει εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ EM 3644.

Δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ διακριβωθῇ, ἂν ἡ ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ἡμίσεος τῆς στήλης, Δ, ἐπιγραφὴ ἐχαράχθη ὑπὸ τοῦ ἰδίου τεχνίτου, ὑπὸ τοῦ ὁποίου ἐχαράχθη ἡ ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ, Α, διότι αἱ μορφαὶ καὶ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων δὲν βοηθοῦν, ἀφοῦ χρονικῶς ἀφίστανται ἐλάχιστον ἀπ' ἀλλήλων. Εἶναι αὐτονόητον, ὅτι προηγήθη ἡ χάραξις τῆς ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ἡμίσεος. Διαπιστοῦται βεβαίως, κατόπιν σχολαστικῆς διερευνήσεως, διαφορὰ τις, ἡ ὁποία δὲν γνωρίζω ἐν τούτοις ἂν θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ συνηγορῇ ὑπὲρ τῆς ἀποδοχῆς ἐγγαράξεως τῶν δύο κειμένων ὑπὸ δύο διαφόρων τεχνιτῶν. Ὡς γνωστόν, εἴθισται, κατὰ τὴν ἀναγραφὴν ἐπιγραφῶν ἐπὶ τοῦ λίθου, εἰς ἣν περίπτωσιν πατὴρ καὶ υἱὸς φέρουν τὸ αὐτὸ ὄνομα, νὰ μὴ ἐπαναλαμβάνηται ἡ ἀναγραφὴ καὶ τοῦ ἐτέρου τούτων, ἀλλ' ἂντ' αὐτοῦ νὰ ἐπιτάσσεται τὸ γνωστὸν σημεῖον). Ἐν προκειμένῳ ὅμως ὁ χαράκτης τῶν ἐπιγραφῶν ἐκατέρου ἡμίσεος, Α καὶ Δ, ἀρέσκεται νὰ θέτῃ τελείαν κατὰ τὸ μέσον τούτου¹, ἥτοι ·). Ἐπὶ οὐδεμιᾶς τῶν γνωστῶν ἐπιγραφῶν — ἐφηβικῶν καταλόγων τὸ σημεῖον συνωνυμίας πατρὸς καὶ υἱοῦ φέρει ἐν αὐτῷ τελείαν. Ἐνῶ ὅμως ἡ ἰδιορρυθμία αὕτη τοῦ τεχνίτου εἶναι καθολικὴ, διὰ τὰς ἐπιγραφὰς ἐπὶ τε τοῦ ἀριστεροῦ καὶ τοῦ δεξιοῦ, Α καὶ Δ, τμήματος τῆς στήλης, διαπιστοῦται διάφορος ἐκδήλωσις ὅσον ἀφορᾷ: 1) Εἰς τὴν ἀναγραφὴν τοῦ δημοτικοῦ ἐπὶ τῆς ἐπιγραφῆς ἐκατέρου ἡμίσεος (Α

1. Θὰ ἔλεγον, ὅτι τοῦτο εἶναι δι' αὐτὸν κανὼν, ὅχι βεβαίως ἄνευ ἐξαιρέσεων, ἐν αἷς σημειώται ἡ περίπτωσις τοῦ στίχου 32 τῆς column. II, ὡς καὶ τῶν στίχων 108

κὲ. τῆς column. II, ἐὰν τὰ μετὰ τὸ κενὸν στίχου (μεταξὺ στίχ. 100 - 101) δὲν εἶναι προσθήκη (πίν. 7β).

καὶ Δ). Εἰς τὸ ἀριστερόν δηλαδή (column. I = πρωτένγραφοι, column. II ἀπὸ στίχ. 101 κέ. = συνάρχοντες) τὸ ὄνομα πατρὸς ἀναγράφεται πάντοτε ὁλόκληρον, τὸ δὲ παρ' αὐτὸ δημοτικὸν δηλοῦται διὰ τῶν 3 - 6 πρώτων γραμμάτων του (ἄνευ προσθήκης βραχυγραφικοῦ σημείου μετ' αὐτά). Ἀντιθέτως εἰς τὸ δεξιόν, Δ, (column. III=ἔφηβοι, column. IV ἄνω ἥμισυ=ἔφηβοι) ἡ κατάληξις τοῦ ὀνόματος πατρὸς συνήθως παραλείπεται, ἀντικαθισταμένη ἐκεῖ διὰ βραχυγραφικοῦ σημείου¹, τοῦ δὲ δημοτικοῦ ἀναγράφονται τὰ πρῶτα 3 - 5 γράμματα καὶ μετ' αὐτὰ τίθεται τὸ σημεῖον βραχυγραφίας. Τοῦτο εἶναι ἐναργέστερον ἐπὶ τοῦ τεμαχίου E (τῆς column. IV). Ἐὰν ἐπὶ τοῦ τελευταίου τούτου παρελείφθησαν ἐνιαχοῦ σημεῖα δηλωτικὰ τῆς βραχυγραφίας, ὑπεύθυνος εἶναι ἀσφαλῶς ὁ ἀντιγραφεὺς. 2) Τὰ ὀνόματα ἐπενγράφων εἰς τὸ δεξιόν, Δ, (column. IV, V, ὡς καὶ τεμάχιον E) ἀναγράφονται κατὰ τὴν σειρὰν, τὴν ὁποίαν τὸ πρῶτον γράμμα τοῦ ὀνόματός των ἔχει ἐν τῷ ἀλφαβῆτῳ, ἥτις σειρὰ δὲν ὑφίσταται εἰς τὴν ἐπιγραφὴν ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ἡμίσεος (A).

Ἡ στήλη ἐν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου ἐθραύσθη εἰς τεμάχια. Τὰ κείμενα ἐπὶ δώδεκα ἐκ τῶν τεμαχίων τούτων ἐδημοσιεύθησαν ἐν I.G. II² καὶ ἀνεδημοσιεύθησαν ἐν ΑΕ 1950 - 51 ὡς κατωτέρω:

- 1) EM 3644 (= I.G.II² 2069 = ΑΕ 1950-51, 37/8 εἰκ. 13)
- 2) » 3562 (= » » 2138 = » » » » 13) Πρβ. καὶ BCH 1950,220
- 3) » 3812 (= » » 2162 = » » » » 13) » » » » 221
- 4) » 3649 (= » » 2166 = » » » » 13) » » » » 221
- 5) » 3748 (= » » 2045 = » » » » 13) » » » » 218
- 6) » 3800 (= » » 2093^a = » » » » 13)
- 7) » 3824 (= » » 2093^b = » » 34 » 12^a)
- 8) » 3629 (= » » 2061^b = » » 34 » 12^a)
- 9) » 3593 (= » » 2061^a = » » 33 » 11^a) » » » » 219
- 10) » 3563 (= » » 2165 = » » 34 » 12^b) » » » » 221
- 11) » 3746 (= » » 2173 = » » 34 » 12^b)
- 12) » 3707 (= » » 2288 = » » 33 » 11^b)

Μεταγενεστέρως διεπιστώθη, ὅτι εἰς τὴν αὐτὴν στήλην ἀνήκουν καὶ τὰ:

13 - 16) EM 3903 (=I.G. II² 2078) + 4166 + 4137 + 3855 (=ΑΔ 25, 1970, Μελέται, 188/9, πίν. 65). Ἡ διαπίστωσις ἐγένεε κατὰ τὴν ἀνασυγκρότησιν τῆς στήλης.

17) EM 3852 (=I.G. II² 2171 = ΑΕ 1972, 61/2, πίν. 18).

18) EM 3051 συγκολληθὲν ἐπὶ τοῦ EM 3746. Τοῦτο εἶναι μικρὸν τεμάχιον πανταχόθεν ἐλλιπές, ὕψ. 0.29 μ., πλάτ. 0.07 μ. Ὅτι καὶ τοῦτο ἦτο ἐκ τῆς αὐτῆς στήλης διε-

1. Ἦτοι μικρᾶς ὀριζοντίου τεθλασμένης γραμμῆς.

πιστώθη ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἐκδηλωθέντος ἐνδιαφέροντος ἐκ μέρους τοῦ καθηγητοῦ κ. Ε. Vanderpool.

19) Προσφάτως πάλιν ἄλλο μικρὸν τεμάχιον μὲ ὀλίγα γράμματα, τὸ EM 3848, συνεκολλήθη ἐπὶ τοῦ EM 3748. Καὶ τοῦτο εἶναι πανταχόθεν ἀποκεκρουμένον καὶ ἔχει ὕψος 0.295 μ., πλάτ. 0.10 μ. Εἰς τὴν σχετικὴν διαπίστωσιν ἤχθημεν ἐκ τεχνικῶν κυρίως λόγων· ἐνῶ δηλαδὴ τὰ διασωθέντα ἐπὶ τούτου γράμματα καλύπτουν μόνον τὸ ἄνω ἥμισυ τῆς λελεασμένης ἐπιφανείας του, τὸ ὑπὸ τὸ λελεασμένον τμήμα τῆς ἐπιφανείας εἶναι ἄδρῶς πελεκημένον, ἡ δὲ ὁμοία περιπτώσεις ἀπαντᾶται καὶ ἐπὶ τῶν EM 3748 (=I.G. II² 2045) καὶ 3746 (=I.G. II² 2173), τεμαχίων ἀποδεδειγμένως προερχομένων ἐκ τοῦ κάτω μέρους τῆς στήλης.

Ὑπάρχουν ἐπὶ πλέον δύο μικρὰ ἐνεπίγραφα τεμάχια, τὰ ὁποῖα ἐνῶ προφανῶς ἀνήκουν εἰς τὴν στήλην, δὲν συγκολλῶνται ἐπ' αὐτῆς. Ταῦτα εἶναι τὰ EM 4175 καὶ 4209, τὰ ὁποῖα ἐπίσης ἐφροντίσαμεν νὰ ἐνσωματωθοῦν εἰς τὴν στήλην, ἀλλ' ἀφήσαμεν σκοπίμως νὰ προέχουν τῆς ἐπιφανείας τοῦ γύψου (σχεδ. ἀναπ. πίν. 5 καὶ παρένθ. πίν. Α).

20) Τὸ EM 4175, σχήματος τριγωνικοῦ μὲ τὴν κορυφὴν πρὸς τὰ κάτω, εἶναι πανταχόθεν ἐλλιπὲς καὶ ἔχει ὕψος 0.075 μ. καὶ μέγιστον πλάτος 0.05 μ. Φέρει τμήματα 6 στίχων, τῶν ὁποίων οἱ δύο πρῶτοι μὲ ὀνόματα ἐφήβων τῆς Αἰγεΐδος, ὡς τοῦτο διαπιστοῦται ἐκ τῆς ἐν τῷ τρίτῳ στίχῳ ἀναγραφῆς τοῦ ὀνόματος τῆς ἐπομένης κατὰ σειρὰν φυλῆς, τῆς Π[ανδιονίδος]. Εἰς τὸ κενὸν μεταξὺ τῶν ὑπ' αὐτὴν τριῶν ἐφήβων καὶ τῶν ἐπὶ τοῦ EM 3593 (=I.G. II² 2061^α) ἀναγραφομένων λοιπῶν ἐφήβων τῆς Π[ανδιονίδος] ὑπάρχει θέσις ἐπὶ τοῦ λίθου δι' ἓνα πιθανῶς μόνον στίχον.

Τὸ ὄνομα Θαϊάνδος ἀπαντᾶται καὶ ἐπὶ τῆς ἐρμαϊκῆς στήλης, τῆς ὁποίας ἡ ἐπιγραφή ἔχει δημοσιευθῇ ἐν I.G. II² 3740, ὡς ἔφηβος τῆς Αἰγεΐδος. Τινὲς τῶν ἐπὶ τῆς ἐπιγραφῆς ἐκείνης ἐφήβων εὗρηνται, ὡς γνωστόν, καὶ ἐπὶ τοῦ ἐφηβικοῦ καταλόγου ἐν I.G. II² 2049. Ἀλλὰ παλαιογραφικῶς αἱ δύο αὐταὶ ἐπιγραφαὶ οὐδὲν κοινὸν ἔχουν πρὸς τὴν ἐπιγραφὴν τῆς ὑπὸ συζήτησιν στήλης. Πρὸς τὸν κλασσικὸν τύπον γραμμάτων τῆς ἐπιγραφῆς μας ἀποτελοῦν ζωηρὰν ἀντίθεσιν αἱ μορφαὶ τῶν γραμμάτων Ε, Ζ, ω τῶν I.G. II² 3740 καὶ 2049 ὑποβάλλουσαι τὴν ἐντύπωσιν παρεμβολῆς σειρᾶς ἐτῶν μεταξὺ των.

21) Τὸ EM 4209 προέρχεται ἀπὸ τὸ ἀριστερὸν τῆς στήλης, ἀπὸ τὴν column. I, εἰδικώτερον ἀπὸ τὸ σημεῖον εἰς τὸ ὁποῖον εἶχον ἀναγραφῇ τὰ δημοτικὰ τῶν πρωτενγράφων. Διὰ τὸ ὅτι τοῦτο ἐκεῖθεν προέρχεται δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, δὲν συγκολλᾶται ὁμως ἐπὶ τινος τῶν τεμαχίων, διὰ τοῦτο καὶ ἐναπετέθη εἰς τὸν γύψον μὲ ὑπερυψωμένην τὴν ἐπιφάνειάν του.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐνεπιγράφων τεμαχίων συνεκόλλησα ἐκεῖνα, διὰ τὰ ὁποῖα τοῦτο ἦτο ἀσφαλὲς καὶ βέβαιον, προσεπάθησα νὰ ἐντοπίσω ἕκαστον εἰς τὸ μέρος τὸ ὁποῖον κατεῦχεν ἐπὶ τῆς στήλης καὶ οὕτως ἀναπαραστήσω ταύτην, ἀφοῦ συνεπλήρωσα διὰ γύψου τὰ προκύψαντα μεταξὺ των κενά. Ἐπ' εὐκαιρίᾳ ὀφείλω νὰ σημειώσω, ὅτι εἰς τὴν ἐργασίαν ταύτην ὑπῆρξε σημαντικὴ ἡ συμβολὴ τῶν ὑπὸ τὸ κοινὸν ὀνοματεπώνυμον Παναγιώτης Διακουμῆς δύο ἐξαιρετικῶν τεχνιτῶν τοῦ Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου.

Ἡ ἐπὶ τῆς στήλης ἐπιγραφὴ εἶναι βεβαίως ἀναγραφὴ ἐφήβων καὶ ἐπενγράφων, ἀλλὰ ἔχει τὴν ἐξῆς ἰδιοτυπίαν. Εἶναι γνωστόν, ὅτι τὰ ὀνόματα τῶν ἐφήβων καὶ τῶν ἐπενγράφων ἀνεγράφοντο ἐπὶ μαρμαρίνης στήλης ἢ ἑρμαϊκῆς τοιαύτης κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐξόδου τούτων ἐκ τῆς ἐφηβείας, ἐλαμβάνετο ὅμως φροντὶς νὰ στηθῇ ἰδιαιτέρα τοιαύτη στήλη δι' ἕκαστον ἔτος. Τὸ κείμενον τῆς ἀναγραφῆς ἦτο δημόσιον ἔγγραφον, ἐντασσόμενον εἰς τὸν κύκλον τῶν πεπραγμένων τοῦ ἀπερχομένου ἔτους, ἀσφαλῶς δὲ ἦτο ὠρισμένη ἢ θέσις τοῦ ἐν τοῖς Ἀρχείοις. Τὸ αὐτὸ ἴσχυε προκειμένου καὶ περὶ τῆς στήλης. Ἐν προκειμένῳ ὅμως καὶ κατ' ἐξαίρεσιν ἔχομεν ἀναγεγραμμένα ἐπὶ τῆς αὐτῆς στήλης ὀνόματα ἐξεληθόντων τῆς ἐφηβείας δύο ἐτῶν διαφόρων. Εἶναι προφανές, ὅτι κατὰ τὸ πρῶτον τούτων δὲν ἔγινεν ἀναγραφὴ ὀνομάτων ἐπὶ ἰδιαιτέρας στήλης, ἢ ἔγινε μὲν τοιαύτη, ἀλλ' ἢ στήλη ὑπέστη ἀνηκέστους βλάβας ἐν τῷ κατόπιν χρόνῳ. Ἐὰν ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν πραγματικότητα, ὅταν κατὰ τὸ προσεχές (μετὰ τὴν βλάβην) ἔτος ἐπρόκειτο νὰ ἀναγραφοῦν ὀνόματα ἐφήβων καὶ ἐπενγράφων ἐπελέγη στήλη ἀναλόγων διαστάσεων, ἱκανὴ νὰ περιλάβῃ καὶ τὰ ὀνόματα τῆς ὑποστάσης βλάβας στήλης. Πρὸς διάκρισιν τῶν κειμένων ἀπ' ἀλλήλων ἢ ἐπιφάνεια τῆς στήλης ἐχωρίσθη εἰς δύο, Α, ἀριστερόν (διὰ τὸ παλαιότερον ἔτος) καὶ Δ, δεξιόν, ἀφεθέντος κατὰ τὴν ἐπεξεργασίαν καὶ λείανσιν τῆς ἐπιφανείας τοῦ μαρμάρου, διαχωριστικοῦ ραβδοειδοῦς ἐξέργου¹ εἰς τὸ μέσον καὶ ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω. Αὕτη δύναται νὰ εἶναι ἡ προχειροτέρα ἐξήγησις τῆς παρεκκλίσεως ἀπὸ τοῦ κανόνος, χωρὶς βεβαίως νὰ ἀποκλείωνται καὶ ἄλλαι ἐξ ἴσου πιθαναί, καίτοι ἀπλούστερον θὰ ἦτο νὰ ἀντικατασταθῇ ἡ φθαρεῖσα στήλη διὰ νέας τοιαύτης, ὥστε νὰ διατηρηθῇ ἡ ὑφισταμένη τάξις καὶ ἀποφευχθοῦν προβλήματα ἐκ τῆς στήσεως ἐνὸς ὀγκώδους μνημείου.

Ἡ ἐπιγραφὴ ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ἡμίσεος (Α) τῆς ἐπιγεγραμμένης πλευρᾶς περιέχει εἰς δύο column. ὀνόματα συνοδευόμενα ὑπὸ τοῦ ὀνόματος πατρός, ἀλλὰ εἰς τὴν column. I καὶ δεξιώτερον ἐκάστου στίχου ἀναγράφονται εἰς διάταξιν κιονηδὸν καὶ τὰ πρῶτα 3 - 6 γράμματα τοῦ δημοτικοῦ ἐκάστου τούτων ὅχι ὅμως κατὰ φυλάς². Εἰς τὴν column. II ἔχουν ἐγχαραχθῇ τὰ ὀνόματα πατρός, ὅχι ὅμως καὶ δημοτικά. Οἱ τῆς column. I εἶναι προφανῶς [πρωτένγραφοι], οἱ τῆς column. II [ἐπένγραφοι]. Τῆς column. II ἐπιτάσσονται ἀπὸ τοῦ στίχου 101 κέ. ὀνόματα συναρχόντων, [ὑ]ποκοσμήτης, ὄπλομάχος, [κ]εστροφύλαξ, [διδᾶσ]καλος, [θ]υρωρός, [παιδο]τρίβης. Τὸ κείμενον ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ἡμίσεος (Δ) εἶναι τοῦ συνήθους τύπου, ἢτοι ἀναγραφὴ ἐφήβων κατὰ φυλάς καὶ μετὰ τούτους ἀναγραφὴ τῶν ἐπενγράφων. Ἀπὸ δημογραφικῆς πλευρᾶς δύναται νὰ λεχθῇ, ὅτι καὶ τὰ δύο ἔτη, εἰς τὰ ὁποῖα ἀφοροῦν αἱ ἐπιγραφαί, δὲν ἦσαν ἐκ τῶν ἰσχυντέρων, ἀφοῦ ὁ ἀριθμὸς τῶν πρωτενγράφων-ἐπενγράφων, ἐφήβων-ἐπενγράφων παρυσιάζεται εἰς ἀμφοτέρωτα ἡυξημένος.

Ὑπεράνω τῶν column., ἐπὶ τε τοῦ ἀριστεροῦ (Α) καὶ τοῦ δεξιοῦ (Δ) εἶχεν ἀναγραφῇ ἰδιαιτέρα δι' ἕκαστον ἐπικεφαλὴς. Ἐπειδὴ τὸ ἄνω μέρος τοῦ Α ἔχει ἐξ ὀλοκλή-

1. Τοῦτο ἀπέχει 0.525 μ. ἀφ' ἐκατέρας γωνίας τῶν στενῶν πλευρῶν.

2. Εἰς τὸν στίχον 23 ὁ χαρακτὴς παρέλειψε τὸ δημο-

τικόν, εἰς τὸν 25ον τὸ ὄνομα πατρός, εἰς τὸν 41ον ἀναγινώσκεται Χ.ητος, ἢτοι Χ[ρ]ῆ(σ)τος (;). Τὸ Χ εἶναι βέβαιον.

ρου ἀπολεσθῇ, οὐδὲν γνωρίζομεν περὶ τῶν ἀρχόντων τῶν ἐφήβων, κατὰ τὸ ἔτος κατὰ τὸ ὅποῖον οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἐξῆλθον τῆς ἐφηβείας. Ἐσώθη ὅμως, ὡς ἤδη ἐλέχθη, ἡ ἄνω δεξιά γωνία τῆς στήλης, ὑπὸ τὴν ὁποίαν διατηρεῖται τὸ ἄκρον δεξιὸν 11 στίχων ἐκ τῆς ἐπικεφαλίδος τοῦ Δ (πίν. 7α). Τοῦτο εἶναι χρήσιμον διὰ τὸν κατὰ προσέγγισιν ὑπολογισμόν τῶν γραμμάτων ἐκάστου στίχου του, ἦτοι: Ἡ ἐπιγεγραμμένη ἐπιφάνεια τοῦ Δ ἔχει πλάτος 0.48 μ. (ἐν τέλει ἐκάστου στίχου ἔχει ἀφεθῇ κενὸς χῶρος ± 0.02 μ. καὶ ἀνάλογον ὑπολογίζομεν ἐν ἀρχῇ), ἐκκινουῦντες λοιπὸν ἐκ τοῦ 5ου στίχου, εἰς τὸν ὅποῖον ἐπὶ χώρου πλάτους 0.175 μ. ἔχουν ἐγχαραχθῇ 15 γράμματα, καταλήγομεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἕκαστος στίχος θὰ περιεῖχε ± 38 γράμματα. Μετὰ τὰ ἀνωτέρω προβαίνω εἰς τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ἐλλείποντος ἐκ τῆς ἐπικεφαλίδος τοῦ Δ, χωρὶς νὰ νομίζω, ὅτι αὕτη εἶναι ἐπιτυχεστέρα τῆς ἐν ΑΔ 25, 1970, 188/9, ἦτοι:

[Ὁ κοσμητὴς Ἀττικὸς Χάρητος Γ]αργήτιος καὶ οἱ
[συνάρχοντες ἐπὶ Κλ— Ἡρακλίδου]τοὺς ὑπ' αὐτ[οῦ]ς ἐφη-
[βεύσαντας ἀνέγραψαν ἔτους — ἀπ]ὸ τῆς θεοῦ Ἀδρ[ια]νοῦ
[πρώτης ἐπιδημίας, ἐπὶ τῆς — η]ς πρυτανείας, ἧς ἐ-
5 [γραμμάτευε — — Σεκοῦ]νδος ὁ καὶ Ζώσιμος
[Παιανιεὺς — — — —], ὁ κοσμητὴς τῶν ἐφή-
[βων εἶπεν· ἐπειδὴ αὐτοκράτωρ Ἀ]ντωνῖνος Σεβ[α]στός
[Εὐσεβῆς — — — — εὐηργέ]τηκεν καὶ κεκ[ό]σμη-
[κεν — — — — — — — —]ν
10 [ἀγαθῇ τύχῃ· δεδόχθαι τῇ βουλῇ ἐπαινέσ]αι αὐ-
[τὸν — — — — — — — — πρὸς τὴν πό]λιν
— — — — — — — — — —

Τὰ ἐν I.G. II² δημοσιευθέντα τμήματα τοῦ κειμένου τῆς ἐπιγραφῆς τῆς στήλης δὲν εἶχον χρονολογηθῇ ἐκ μέρους τοῦ Kirchner ἐνιαίως· οὕτω λ.χ. τὰ φέροντα ἐκεῖ τοὺς ἀριθμοὺς 2069, 2078, 2061^{a,b} ἐχρονολογήθησαν ἀπὸ «med. s. II p.», τὰ 2162, 2165, 2166, 2171, 2138 ἀπὸ «s. II p.», τὸ 2045 «post a. 136/7», τὸ 2093^{a,b} «c.a. 165 p.». Ἐχομεν δηλαδὴ χρονολογήσεις δύο τεμαχίων μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἐπιγραφῆς ἀπεχούσας πλέον τοῦ ἑνὸς τετάρτου αἰῶνος ἀπ' ἀλλήλων, ἐνῶ πέντε ἄλλων τεμαχίων τῆς τὰ κείμενα ἐντάσσονται χρονικῶς εἰς τὸν 2ον μ.Χ. αἰῶνα ἄνευ ἄλλης ἀκριβεστερας χρονολογικῆς προσδιορίσεως.

Ἀπὸ τὰ δεδομένα, ἅτινα προέκυψαν ἐκ τῆς συγκολλήσεως τῶν ἐνεπιγράφων τεμαχίων ἐπ' ἀλλήλων καὶ τῆς καθόλου ἀνασυγκροτήσεως τῆς στήλης, δύναται νὰ λεχθῇ μετὰ σχετικῆς βεβαιότητος, ὅτι τὰ κείμενα ἐπὶ τε τοῦ ἀριστεροῦ καὶ τοῦ δεξιοῦ τῆς στήλης, Α καὶ Δ, ἐχαράχθησαν ταυτοχρόνως μετὰ τὸ ἔτος 162, ἀλλ' ἐκεῖνο ἐπὶ τοῦ

ἀριστεροῦ (Α) ἀναφέρεται εἰς καταστάσεις καὶ γεγονότα τῶν χρόνων περὶ¹ τὸ ἔτος 140 μ.Χ. Ὁ ἐν column. II στίχ. 102 [ὑ]ποκοσμήτης [Ἑρ]μείας) Φλυ(εὺς) εἶναι πιθανῶς ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν ἐν I.G. II² 2044 στίχ. 4 σωφρονιστὴν Ἑρμείαν) Φλυ(έα) τοῦ ἔτους 139/40, ἔφηβον κατὰ τὰ ἔτη εὐθύς μετὰ τὸ 102 μ.Χ. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ, Δ, ἐπιγραφὴν, ἡ μνεία τῶν Φιλαδελφείων (column. III στίχ. 36), ὡς καὶ τοῦ [Ἄ]ντωνίνου Σεβ[α]στοῦ (column. V στίχ. 7) ἀπαγορεύουν νὰ χρονολογηθῇ αὕτη εἰς χρόνον πρότερον τοῦ 160/1. Ὁ αὐτοκράτωρ Μάρκος Αὐρήλιος (διότι αὐτὸς εἶναι ὁ Ἀντωνῖνος Σεβαστὸς τῆς ἐπιγραφῆς) ἀναφέρεται ἐπὶ τῆς ἐπιγραφῆς μόνος του, αἱ δὲ πρὸς τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν εὐεργεσίαι του εἰς ὑπερσυντέλικον, ἥτοι λαβοῦσαι χώραν εἰς παρωχημένον χρόνον, πάντως πρὸ τοῦ ἔτους 175/6, ὅτε οὗτος ἐπεσκέφθη τὰς Ἀθήνας, καὶ ἴσως μετὰ τὸ 168/9, ὅτε ἐβασίλευσε μόνος του. Ἐν πάσῃ περιπτώσει κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 176/7 καὶ κατὰ μῆνα Βοηδρομιῶνα ἐμυήθη (ὁ αὐτοκράτωρ) εἰς τὰ Ἑλευσίνια μυστήρια (Follet, Athènes 137). Ἀπὸ τοῦ χρόνου τῆς ἐν Ἀθήναις ἐπιδημίας του θὰ πρέπει νὰ χρονολογῇται ἡ ἐπιγραφὴ ἐπὶ τοῦ Δ καὶ συγκεκριμένως ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ἔτους 175/6, ὅπως τὴν χρονολογεῖ ὁ κατὰ πρυτανεῖαν γραμματεὺς [Σεκοῦ]νδος ὁ καὶ Ζώσιμος [Παιανιεύς].

Ἐπὶ τοῦ συνημμένου παρενθέτου πίνακος ἀναγράφεται τὸ κείμενον τῶν ἐπιγραφῶν, ὅσον ἐκ τούτου περιεσώθη ἐπὶ τῶν ἐνεπιγράφων τεμαχίων τῆς στήλης².

ΜΑΡΚΕΛΛΟΣ Θ. ΜΙΤΣΟΣ

1. Πρβ. τὰς σημειώσεις καὶ παρατηρήσεις εἰς I.G. II² 2045. 2069.

2. α) Εἰς τὸ κείμενον τοῦ παρενθέτου πίνακος, τοῦ δεξιοῦ ἡμίσεος (Δ) τῆς ἐπιγεγραμμένης πλευρᾶς, στίχ. 2/3 ἡ λέξις ἐφ[η]/[βους] θὰ χωρισθῇ οὕτως, καὶ ὅχι

ἐφ/[ήβους].

β) Εἰς τὴν column. IV στίχ. 19 θὰ ἀναγνωσθῇ M]ar~ ἀντὶ M]ar.

γ) Εἰς τὴν αὐτὴν column. IV ἐν στίχῳ 58 θὰ ἀναγνωσθῇ [Ἀσκ]ληπιάδης ἀντὶ Ἀσκληπιάδης.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΤΗ ΣΤΗΛΗ ΤΟΥ ΚΥΝΗΓΟΥ ΤΗΣ ΚΟΡΙΝΘΟΥ

Ἡ μνημειακὴ στήλη ἀπὸ τὴν Ἀγορὰ τῆς Κορίνθου, ἀριθ. 187+196, εἶναι γνωστὴ ἀπὸ παλιά¹. Στὴ φωτογραφία ποὺ δημοσιεύεται ἐδῶ (πίν. 8) τὸ μνημεῖο εἰκονίζεται συμπληρωμένο μὲ ἓνα ἀκόμη θραῦσμα, ἀριθ. 250, ἀπὸ τὸ δεξιὸ σκέλος τῆς μορφῆς². Ὁ νέος, τοῦ ὁποῦ δὲν σώθηκε τὸ κεφάλι, στέκεται κατενώπιον. Ἡ χλαμύδα, τὸ δόρυ ποὺ κρατᾷ στὸ ἀριστερὸ του χέρι καὶ ὁ σκύλος ποὺ κάθεται πλάι στὸ ἀριστερὸ σκέλος του, τὸν χαρακτηρίζουν ὡς κυνηγό.

Ἡ στήλη τῆς Κορίνθου ἐκτιμήθηκε διαφορετικὰ ἀπὸ τοὺς μελετητὲς ποὺ ἀσχολήθηκαν μ' αὐτήν. Ὅρισμένοι πίστεψαν ὅτι πρόκειται γιὰ ἐπιτύμβια στήλη τῶν κλασικῶν χρόνων, ἐνῶ ἄλλοι τὴ θεώρησαν ὡς ἔργο κλασικιστικὸ τοῦ 2ου αἰ. μ.Χ. Ἡ δὲ E. Gardiner, στὴν ὁποία ὀφείλεται ἡ πρώτη δημοσίευση τοῦ μνημείου τὸ 1909, εἶδε ὅτι ἡ μορφή παρουσιάζει λάθη στὶς ἀναλογίες καὶ στὴν προοπτικὴ τοῦ σώματος καὶ παρατήρησε τὴν ἀδυναμία τοῦ τεχνίτη στὴν ἀπόδοση τῆς ἀνάγλυφης μορφῆς³. Ἡ ἴδια ἐπίσημανε ἀκόμη τὶς διαφορὰς τῆς παράστασης ἀπὸ τὶς παραστάσεις τῶν ἐπιτυμβίων στήλων τῆς κλασικῆς ἐποχῆς μὲ ἀνάλογο θέμα⁴, θεώρησε ὅμως τὴ στήλη ὡς ἔργο ἐπαρχιακό, τοῦ κορινθιακοῦ ἐργαστηρίου, καὶ τὴ χρονολόγησε στὰ τέλη τοῦ 5ου ἢ στὶς ἀρχὲς τοῦ 4ου αἰ. π.Χ.⁵ Τὴν ἀποψὲς αὐτῇ, ὅτι δηλαδὴ πρόκειται γιὰ μιὰ κλασικὴ ἐπιτύμβια στήλη, ὑποστήριξε καὶ ὁ Lippold⁶. Ἀπὸ παλιά ὅμως ὁ Carpenter καὶ ἀκολουθώντας τον ὁ Johnson ἐκτίμησαν σωστὰ τὶς ἀδυναμίες τοῦ ἀναγλύφου καὶ ἔφτασαν στὸ συμπέρασμα ὅτι πρόκειται γιὰ ἔργο ρωμαϊκό⁷. Τὴν ἀποψὲς αὐτῇ, ποὺ δέχτηκαν κατόπιν

1. E. M. GARDINER, *AJA* 13, 1909, 165 κέ., πίν. V. Βλ. καὶ F. P. JOHNSON, *Corinth IX* (1931) 247. Γιὰ τὶς διαστάσεις τῆς στήλης, ποὺ τὸ ὅλκός της ὕψος θὰ ἔφτανε τὸ 1.80 - 1.90 μ., βλ. JOHNSON, ὁ.π.

2. Γιὰ τὴν ἄδεια νὰ δημοσιευτεῖ αὐτὴ ἡ φωτογραφία (Neg. 4647) μὲ τὸ θραῦσμα ἀριθ. 250 εὐχαριστῶ τὴ διεύθυνση τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Κορίνθου. Ἰδιαίτερα εὐχαριστῶ τὴν κ. Ν. Μπουκίδου, ποὺ εἶχε τὴν καλοσύνη νὰ μοῦ δώσει καὶ ὁρισμένες πληροφορίες γιὰ τὴ στήλη.

3. GARDINER, ὁ.π. 167 κέ. Πρβ. JOHNSON, ὁ.π. 247.

4. GARDINER, ὁ.π. 166 κέ. Γιὰ τὶς στήλες ποὺ εἰκονίζουν μιὰ ὄρθια ἀνδρική μορφή μὲ σκύλο στὰ ὄψιμα ἀρκαῖα καὶ στὰ πρώιμα κλασικὰ χρόνια βλ. B.S. RIDG-

WAY, *JdI* 86, 1971, 60 κέ. καὶ γιὰ τὸ ἴδιο θέμα στὰ ρωμαϊκὰ χρόνια 71 κέ. Γιὰ τὸ θέμα τῆς ἀνδρικῆς μορφῆς μὲ τὸ σκύλο, ποὺ ἀπαντᾶται καὶ στὴ ρωμαϊκὴ ἐποχή, βλ. F. L. BASTET, *BAntBeschav.* 41, 1966, 77 κέ., κυρίως 84 κέ.

5. GARDINER, ὁ.π. 168, 169.

6. G. LIPPOLD, *Gnomon* 9, 1933, 18 καὶ *Plastik (HdA III)* 203, σημ. 11. Ὡστόσο καὶ ὁ ἴδιος παρατηρεῖ, αὐτόθι 203, ὅτι τὸ ἀνάγλυφο εἶναι «etwas unsicherer Reliefgebung».

7. R. CARPENTER, *Ancient Corinth. A Guide to the Excavations and Museum* (1928) 6. JOHNSON, ὁ.π. 247.

ὁ Möbius καὶ ἡ Ridgway¹, ἐνισχύει καὶ ἡ μελέτη τοῦ τύπου, στὸν ὁποῖο εἰκονίζεται ὁ κυνηγὸς καὶ ποὺ θὰ ἐξετάσουμε πιὸ κάτω.

Ἡ χρονολόγηση τῆς στήλης στὰ χρόνια τοῦ Ἀδριανοῦ, ποὺ προτάθηκε πρῶτα ἀπὸ τὸν Carpenter², δὲν πρέπει νὰ ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα. Λεῖπει δυστυχῶς τὸ κεφάλι τῆς μορφῆς, ποὺ θὰ μᾶς ἐπέτρεπε ἴσως νὰ τεκμηριώσουμε μιὰ ἀκριβέστερη χρονολόγηση τοῦ ἔργου μέσα στὸν 2ο αἰ. Ἡ σύγκριση ὥστόσο τοῦ ἀναγλύφου μ' ἓνα ἔργο σταθερὰ χρονολογημένο, ὅπως εἶναι τὸ ἀνάγλυφο τοῦ Πολυδευκίωνα ἀπὸ τὴ Βραυρών³, μᾶς βοηθᾷ σημαντικὰ στὴ χρονολόγησή του. Οἱ ιδιόμορφες πτυχές στὸ δεξιὸ μέρος τῆς χλαμύδας τοῦ κυνηγοῦ, ποὺ σχηματίζουν τόξα μὲ σχοινόμορφη ἀκμή, ἐνῶ ἀνάμεσά τους παρεμβάλλονται μεγάλες ἐπίπεδες ἐπιφάνειες, μοιάζουν πολὺ μὲ τὶς πτυχές τοῦ ἱματίου τοῦ ἀνακεκλιμένου Πολυδευκίωνα. Οἱ εἰκόνες τοῦ Πολυδευκίωνα πρέπει νὰ δημιουργήθηκαν στὰ χρόνια ποὺ ἀκολουθοῦν τὸ θάνατό του, δηλαδὴ μετὰ τὸ 147/8⁴, καὶ ὅπωςδὴποτε πρὶν ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Ἡρώδης τοῦ Ἀττικοῦ⁵. Ἐτσι μποροῦμε νὰ τοποθετήσουμε καὶ τὴν ἀνάγλυφη στήλη τῆς Κορίνθου στὸ γ' τέταρτο τοῦ 2ου αἰ.

Οἱ ἀδυναμίες ποὺ παρουσιάζει ἡ ἀνάγλυφη μορφή τῆς στήλης στὶς ἀναλογίες καὶ στὶς βραχύνσεις τοῦ σώματος, ἀκόμη τὸ ἀνόμοιο ὕψος τοῦ ἀναγλύφου, ποὺ εἶναι πολὺ ἔξερργο στὸ δεξιὸ σκέλος καὶ στὸ δεξιὸ τμήμα τοῦ κορμοῦ, μᾶς ὁδηγοῦν, πέρα ἀπὸ τὴ διαπίστωση ὅτι τὸ ἔργο εἶναι κλασικιστικόν, στὴ σκέψη ὅτι τὸ πρότυπό του ἦταν πιθανόν ἓνα περίοπτο ἔργο. Ἀς σημειωθεῖ ἐδῶ ἡ παρατήρηση τῆς Gardiner: «The figure is outlined as if for a full front view. . . But as if from a wish to correct the «frontality» of the drawing by the modelling, the left side is in very low relief, while the right arm and thigh are almost in the round»⁶. Ἐχει κανεὶς τὴν ἐντύπωση ὅτι ὁ καλλιτέχνης μετέφερε τὴν «ὄψη» ἐνὸς περίοπτου ἀγάλματος ἐπάνω στὸ ἔδαφος τῆς στήλης, χωρὶς νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ τὴν ὑποτάξει στοὺς νόμους τοῦ ἀναγλύφου. Ἐτσι μπορεῖ νὰ καταλάβει κανεὶς ὅχι μόνον τὰ λάθη στὴν προοπτική, ἀλλὰ καὶ γιατί ἡ ἀριστερὴ πλευρὰ τῆς μορφῆς, σὲ ἀντίθεση μὲ τὴ δεξιά, εἶναι πολὺ πρόστυπα

1. H. MÖBIUS, JdI 49, 1934, 57. RIDGWAY, ὁ.π. 72.

2. Βλ. παραπάνω σ. 23 σημ. 7.

3. Ι. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, Ἔργον 1962, 33 εἰκ. 42. G. DAUX, BCH 87, 1963, 710 εἰκ. 17. S. DOW καὶ C. C. VERMEULE III, Hesperia 34, 1965, 294 κέ. καὶ σημ. 34, πίν. 68, b. Π. Γ. ΘΕΜΕΛΗΣ, Βραυρών. Ὁδηγὸς τοῦ χώρου καὶ τοῦ Μουσείου 27.

4. Γιὰ τὸ ἔτος 147/8 ὡς ἔτος θανάτου τοῦ Πολυδευκίωνα βλ. P. GRAINDOR, Chronologie des archontes athéniens sous l'empire. Mém. de l'Acad. de Belgique, s. II, VIII (1921) 151 κέ., ἀριθ. 109 καὶ Hérode Atticus et sa famille. Un milliardaire antique (1930) 118.

5. Γιὰ τὴ χρονολόγηση τῶν πορτραίτων τοῦ Πολυδευκίωνα μετὰ τὸ 147/8 καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ 177 περίπου, ὁπότε πέθανε ὁ Ἡρώδης (GRAINDOR, Hérode Atticus 130), βλ. τελευταῖα L. KAHIL, AntK 19, 1976, 47.

Στὰ χρόνια ποὺ ἀκολουθοῦν ἀμέσως τὸ θάνατο τοῦ Πολυδευκίωνα θεωρεῖται ἀπὸ ὀρισμένους μελετητὲς πιθανότερο ὅτι κατασκευάστηκαν τὰ πορτραῖτα του. Βλ. σχετικὰ H. WEBER, V. Bericht über die Ausgrabungen in Olympia (1956) 146. H. JUCKER, Das Bildnis im Blätterkelch (1961) 93. Τὸ πολὺ ὄψιμο καὶ ἐπαρχιακὸ πορτραῖτο τοῦ Πολυδευκίωνα ἀπὸ τὸ Welschbillig (H. WREDE, Die spätantike Hermengalerie von Welschbillig. Römisch-Germanische Forschungen 32, 1972, 54 κέ., 113 ἀριθ. 80, πίν. 12.1, 14.1 καὶ 4), τὸ μόνον βεβαιωμένο ὡς τώρα ἀπὸ τὴ Δύση, δὲν μπορεῖ νὰ ἀποτελέσει ἐπιχείρημα γιὰ νὰ ὑποστηρίξει κανεὶς ὅτι τὰ ὑπόλοιπα σωζόμενα ἀντίγραφα μποροῦν νὰ ἔχουν γίνῃ σὲ ἓνα διάστημα ποὺ ξεπερνᾷ τὴ χρονία θανάτου τοῦ Ἡρώδης (WREDE, ὁ.π. 55, σημ. 88).

6. GARDINER, ὁ.π. 167 κέ.

ἀποδομένη. Προφανῶς ἡ ἀντίστοιχη πλευρά τοῦ ὀλόγλυφου ἔργου ποὺ πιθανὸν ἀποδίδει θὰ ἦταν στραμμένη πρὸς τὸ βάθος¹.

Ὁ νέος κυνηγὸς στηρίζεται στὸ ἀριστερὸ του σκέλος καὶ φέρνει τὸ δεξιὸ ἐλαφρὰ λυγισμένο πρὸς τὸ πλάι. Τὸ πέλμα τοῦ ἄνετου σκέλους πατάει μὲ ὀλόκληρη τὴν ἐσωτερικὴ του πλευρὰ στὴν «πλίνθο» τῆς στήλης. Ἡ χλαμύδα ποὺ πέφτει μπροστά, καλύπτοντας τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ σώματος καὶ τὸν ἀριστερὸ μηρό, μόλις ἀφήνει νὰ διαφαίνεται ὁ γοφὸς τοῦ στάσιμου σκέλους, ποὺ ὑψώνεται σὲ σχέση μὲ τὸν γοφὸ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς. Ὁ κορμὸς τῆς μορφῆς παραμένει ἄκαμπτος, κατακόρυφος, καὶ οἱ ὦμοι τῆς βρίσκονται σχεδὸν στὸ ἴδιο ὕψος. Τὸ δεξιὸ τῆς χέρι πέφτει παράλληλα μὲ τὸν κορμό, τὸ ἀριστερὸ λυγισμένο σὲ ὀξεία γωνία βαστοῦσε τὸ δόρυ. Τὸ κεφάλι τοῦ νέου, ποὺ ἔστρεφε πρὸς τὴν πλευρὰ τοῦ στάσιμου σκέλους του, θὰ πρέπει νὰ τὸ φανταστοῦμε ἀποδομένο σὲ ὄψη τριῶν τετάρτων πρὸς τὰ δεξιὰ μας. Ὁ τύπος αὐτὸς βρίσκεται κοντὰ στὰ ἀγάλματα τοῦ Ἀντινόου, ποὺ τὸ πρότυπό τους, ὁ «Urantinoos», ἀνάγεται σ' ἓνα ἔργο τοῦ αὐστηροῦ ρυθμοῦ, πιθανὸν στὸ πρωτότυπο τοῦ Ἀπόλλωνα Τίβερη-Cherchel². Τὰ βασικὰ χαρακτηριστικὰ τῶν ἀγαλμάτων αὐτῶν, ποὺ παραλλάζουν σὲ λεπτομέρειες τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο, εἶναι αὐτὰ ποὺ συναντήσαμε καὶ στὸν κυνηγὸ τῆς στήλης: τὸ ἀριστερὸ στάσιμο σκέλος, τὸ δεξιὸ ἄνετο ποὺ ἔρχεται πρὸς τὸ πλάι καὶ πατάει μὲ ὀλόκληρο τὸ πέλμα, ὁ ἄκαμπτος κορμὸς μὲ τοὺς ὦμους ποὺ βρίσκονται στὸ ἴδιο ὕψος, ἡ στροφή τοῦ κεφαλιοῦ πρὸς τὴν πλευρὰ τοῦ στάσιμου σκέλους, ἀκόμη ἡ θέση τοῦ δεξιοῦ χεριοῦ ποὺ πέφτει παράλληλα μὲ τὸν κορμό. Ἰδιαίτερα μπορεῖ νὰ συγκριθεῖ ἡ μορφή τοῦ κυνηγοῦ μὲ τὸ ἄγαλμα τῶν Δελφῶν³, ὅπου ὁ ἀριστερὸς ὦμος τῆς μορφῆς πηγαίνει ἐλαφρὰ πρὸς τὸ βάθος, ὅπως ὑποθέσαμε γιὰ τὸ ὀλόγλυφο ἔργο, ποὺ θὰ πρέπει νὰ εἴχε ὑπόψη του ὁ καλλιτέχνης τῆς στήλης τοῦ κυνηγοῦ. Στὸ ἀνάγλυφο τὸ ἀριστερὸ χέρι τοῦ νέου, ποὺ κρατάει τὸ δόρυ, λυγίζει πιὸ ἔντονα καὶ ὁ βραχίονας βρίσκεται πολὺ πιὸ κοντὰ στὸν κορμὸ ἀπ' ὅ,τι στὸ ἄγαλμα τοῦ Ἀντινόου. Τὸ χέρι αὐτό, στὸ ὁποῖο ἔχει προστεθεῖ τὸ δόρυ, παρουσιάζει σοβαρὴ ἀδυναμία ὡς πρὸς τὴν ἀπόδοση τῶν ἀναλογιῶν καὶ τῆς βράχυνσης, ποὺ εἶναι ἴσως ἡ ἐμφανέστερη ἀπὸ τίς ἀδυναμίες τῆς ἀνάγλυφης μορφῆς⁴.

Μετὰ ἀπὸ τὰ παραπάνω μποροῦμε, νομίζω, νὰ δεχτοῦμε ὅτι τὸ πρότυπο τῆς μορφῆς τοῦ κυνηγοῦ στὴ στήλη τῆς Κορίνθου ἦταν ἓνα ὀλόγλυφο, σύγχρονο περίπου ἔργο, ἓνα ἄγαλμα στὸν τύπο τῶν ἀγαλμάτων τοῦ Ἀντινόου ποὺ ἀναφέραμε. Στὸν γυμνὸ ἀγαλματικὸν τύπο ὁ καλλιτέχνης τῆς στήλης πρόσθεσε τὴ χλαμύδα, ποὺ λειτουργεῖ διακοσμητικὰ, χωρὶς ἡ πτύχωσή της νὰ σχετίζεται ὀργανικὰ μὲ τὸ σῶμα καὶ τὴν κίνηση τῆς μορφῆς: στὸ μέσο τοῦ στήθους μαζεύεται καὶ πέφτει κάθετα σὲ πυκνὲς πτυχές, ἐνῶ δεξιότερα τεντώνεται ἐπάνω στὸ σῶμα καὶ στὸν ἀριστερὸ βραχίονα καὶ ἀναλύεται σὲ λίγες τοξωτές, «κρεμαστές» πτυχές. Προσθήκη τοῦ τεχνίτη τῆς στήλης εἶναι, ὅπως

1. Γιὰ κλασικιστικὰ ἀνάγλυφα ποὺ ἀποδίδουν ὀλόγλυφα ἔργα βλ. W. FUCHS, Die Vorbilder der neuattischen Reliefs, JdI 20. EH. (1959) 135 κέ. καὶ 144 κέ. Βλ. καὶ P.C. BOL, AA 1971, 195 κέ.

2. Βλ. σχετικὰ P. ZANKER, Klassizistische Statuen

(1974) 97 κέ.

3. Αὐτ. 98, πίν. 74.3

4. Γιὰ τίς ἄλλες ἀδυναμίες τῆς ἀνάγλυφης μορφῆς βλ. παραπάνω σ. 23 καὶ σημ. 3, σ. 24 καὶ σημ. 6.

φαίνεται, και ή μορφή τοῦ σκύλου, πού εἶναι παρατακτικά τοποθετημένος πλάι στόν κυνηγό, μέ κατεύθυνση πρὸς τὰ ἔξω. Τό κεφάλι τοῦ ζώου, πού λείπει, θά πρέπει μᾶλλον νά τὸ φανταστοῦμε στραμμένο πρὸς τὸ μέρος τοῦ κυνηγοῦ.

Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ μνημεῖο αὐτὸ τῆς Κορίνθου καὶ ὡς πρὸς τὴν ἑρμηνεία του. Ὁ κυνηγὸς πού εἰκονίζεται κατενώπιον παρουσιάζεται στόν θεατὴ μέ μιὰ ἥρωικὴ ἐπισημότητα. Ὁ Carpenter καὶ ὁ Johnson δέχτηκαν ὅτι πρόκειται γιὰ ἐπιτύμβια στήλη τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων¹. Ὅμως ὁ τύπος τῆς πλατιᾶς στήλης, χωρὶς πλασιώση, ἐπάνω στὴν ὁποία εἰκονίζεται μέ μεγάλη ἄνεση ἡ μορφή, δὲν συνηγορεῖ γιὰ τὴν ἀποψη αὐτή². Τὸ ἴδιο καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι βρέθηκε, ὅπως σημειώσαμε πῶς πάνω, στὴν Ἀγορὰ τῆς Κορίνθου. Πῶς κοντὰ στὴ σωστὴ ἑρμηνεία τοῦ μνημείου ἔφτασε, ὅπως νομίζω, ὁ H. Möbius, πού ἀνάγει τὴ στήλη στόν παλιὸ τύπο τῶν τιμητικῶν μνημείων (Ehrenmäler) τῆς Πελοποννήσου³. Γιὰ πολλὲς ἀπὸ τίς στήλες αὐτὲς ξέρουμε ὅτι ἦταν στημένες σὲ ἀγορές⁴. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος ὁ τύπος τῆς στήλης τῆς Κορίνθου φαίνεται ὅτι κατάγεται ἀπὸ τέτοια μνημεῖα, ὅπως π.χ. ἡ στήλη ἀπὸ τὸν Κλείτορα⁵, ὥστε μπορούμε νὰ συμπληρώσουμε τὸ ἐπάνω μέρος της μέ ὀρίζοντια ἐπίστεψη.

Καλύτερα ὅμως μπορούμε νὰ κατανοήσουμε τὸν ἰδιαίτερο χαρακτήρα τῆς στήλης αὐτῆς τοῦ 2ου αἰ. μ.Χ., ἂν τὴν παραβάσουμε μέ τὰ γνωστὰ ἀνάγλυφα τοῦ Ἀντινόου. Στὴν καλὰ σωζόμενη στήλη τοῦ Ἀντωνιανοῦ ἀπὸ τὴν Ἀφροδισιάδα ὁ μαθητὴς τοῦ Ἀδριανοῦ παριστάνεται θεοποιημένος ὡς Silvanus⁶. Ἀνάλογα εἰκονίζεται στὸ ἀνάγλυφο τῆς Βραυρώνας καὶ ὁ μαθητὴς τοῦ Ἡρώδη τοῦ Ἀττικοῦ Πολυδευκίων ὡς ἥρωας⁷ στόν τύπο τοῦ νεκροδείπνου⁸. Φαίνεται πολὺ πιθανὸ ὅτι καὶ στὴ στήλη τῆς Κορίνθου εἶχαμε τὸ πορτραῖτο ἑνὸς νέου, πού εἰκονιζόταν ἀφηρωισμένος, ὡς κυνηγός. Ἡ χρονολογία τοῦ ἔργου καὶ ἡ προέλευσή του μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ κάνουμε ὀρισμένες σκέψεις σχετικὰ μέ τὴν ταύτιση τῆς μορφῆς αὐτῆς.

Ὅπως εἶναι γνωστό, ἡ Κορίνθος εἶναι μιὰ ἀπὸ τίς πόλεις πού κυρίως εὐεργετήθηκαν ἀπὸ τὸν Ἡρώδη τὸν Ἀττικὸ καὶ στολίστηκαν μέ ἔργα του⁹. Θά πρέπει λοιπὸν νὰ περιμένει κανεὶς ἐδῶ πορτραῖτα τοῦ ἴδιου, τῆς οἰκογένειάς του καὶ τῶν μαθητῶν του. Πραγματικά, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ γνωστὴ ἑρμαϊκὴ στήλη τοῦ Ἡρώδη, πού βρέθηκε κοντὰ στὴν

1. Βλ. παραπάνω σ. 23 σημ. 7.

2. Ἡ στήλη τῆς Κορίνθου δὲν μπορεῖ νὰ συγκριθεῖ μέ τοὺς ἀρχιτεκτονικοὺς τύπους τῶν ἐπιτύμβιων στηλῶν τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς πού ξέρουμε ἀπὸ τὸν ἑλλαδικὸ χῶρο. Βλ. A. Conze, Die attischen Grabreliefs IV, 1831 κέ. A. Muehsam, Berytus 10, 1952, 51 κέ., κυρίως 93 κέ., πίν. VII κέ.

3. H. Möbius, JdI 49, 1934, 57. Βλ. καὶ L. Beschi, Sculture greche e romane di Cirene (1959) 137.

4. Möbius, ὁ.π. 56. Beschi, ὁ.π. 137.

5. P. C. Bol καὶ F. Eckstein, Ant. Plastik XV (1975) 83 κέ. Γιὰ ρωμαϊκὲς στήλες πού ἀντιγράφουν τὸν ἀρχιτεκτονικὸν τύπον στηλῶν τῆς κλασικῆς ἐποχῆς βλ. Dow καὶ Vermeule, ὁ.π. 288, 293 κέ., 296 κέ.

6. Βλ. Ch. W. Clairmont, Die Bildnisse des Anti-

nous (1966) 39 ἀριθ. 5, πίν. 7 - 8. Th. Kraus, Prop. Kunstgeschichte 2 (1967) 211. Βλ. καὶ τὸ ἀποσπασματικὸ ἀνάγλυφο στὴ Villa Albani, Clairmont, ὁ.π. 46 ἀριθ. 25, πίν. 20. Helbig⁴ IV, 3256.

7. Ὡς ἥρωας χαρακτηρίζεται ὁ Πολυδευκίων καὶ σὲ διάφορα ἐπιγράφα μνημεῖα. Βλ. IG² II/III, 13194. IG III, 810, 814, 817, 818. K. A. Neugebauer, Die Antike 10, 1934, 99 κέ., εἰκ. 6. Weber, ὁ.π. 146, σημ. 72.

8. Βλ. παραπάνω σ. 24 σημ. 3.

9. Σχετικὰ βλ. Graindor, Hérode Atticus 202 κέ. Neugebauer, ὁ.π. 104 κέ. Münscher, RE VIII 1, 932 κέ., λ. Herodes. A. B. West, Corinth VIII, II (1931) 41 κέ. B. D. Meritt, Corinth VIII, I (1931) 63 κέ. O. Broneer, Corinth X (1932) 1 κέ., 144 κέ.

Κόρινθο καὶ φέρει τὴν ἐπιγραφή «Ἡρώδης ἐνθάδε περιεπάτει»¹, στὴν Κόρινθο ἦταν στημένα καὶ δύο τουλάχιστον ἀγάλματα τῆς γυναίκας τοῦ Ρηγίλλας². Ἀλλὰ καὶ ἓνα πορτραῖτο τοῦ Πολυδευκίωνα βρέθηκε κοντὰ στὴν Κόρινθο³, ἐνῶ ἓνα ἄλλο προέρχεται ἀπὸ τὴν Ἰσθμία⁴.

Θὰ ἦταν λοιπὸν ἀρκετὰ δελεαστικὸ νὰ ὑποθέσουμε ὅτι στὴ στήλη τῆς Κορίνθου εἰκονίζοταν ἓνας ἀπὸ τοὺς μαθητὲς τοῦ Ἡρώδη τοῦ Ἀττικοῦ καὶ νὰ τὴ συνδέσουμε μὲ τὰ μνημεῖα πού, ὅπως εἶναι γνωστὸ, ὁ Ἡρώδης ἀφιέρωσε στοὺς τρεῖς ἀγαπημένους μαθητὲς του, τὸν Ἀχιλλέα, τὸν Πολυδεύκη καὶ τὸν Μέμνονα, μετὰ τὸ θάνατό τους⁵. Μιὰ τέτοια συσχέτιση ἐνισχύεται καὶ ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν παράσταση τῆς μορφῆς ὡς κυνηγοῦ, γιὰτὶ σύμφωνα μὲ τὸν Φιλόστρατο, Βίοι Σοφιστῶν 2.1.10: *εἰκόνας γοῦν ἀντίθιμι* (Ἡρώδης) *σφῶν θηρώντων καὶ τεθηρακόντων καὶ θηρασόντων*. . . Οἱ εἰκόνες αὐτὲς τῶν κυνηγῶν δὲν μᾶς ἔχουν σωθεῖ, ὅμως ἡ σχετικὴ πληροφορία τοῦ Φιλοστράτου εἶναι βέβαιη. Αὐτὸ ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ πληροφορία πού μᾶς δίνει στὴ συνέχεια τὸ παραπάνω χωρίο ταιριάζει πολὺ καλὰ μὲ ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες. Οἱ ἐπιγραφές, κυρίως ἀπὸ ἐρμαϊκὲς στήλες, πού βρέθηκαν σὲ μέρη ὅπου ὁ Ἡρώδης εἶχε κτήματα⁶, ἐκφράζουν κατάρες γιὰ ὁποιοὺς θὰ κατέστρεφαν τὰ μνημεῖα, ὅμοιες μ' αὐτὲς πού ἀναφέρει ὁ Φιλόστρατος: . . . οὐκ ἀφανῶς, ἀλλὰ ξὺν ἀραις τοῦ περικόποντος ἢ κινήσοντος . . . Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ μνημεῖα πού ἀναφέρει ὁ Φιλόστρατος, ὡς κυνηγοὺς χαρακτηρίζουν τοὺς μαθητὲς τοῦ Ἡρώδη καὶ δύο ἐπιγραφές ἀπὸ τὸν Μαραθῶνα. Στὴ μιὰ ὁ Μέμνων ὀνομάζεται Ἀρτέμιδος φίλος⁷. Ἡ ἄλλη μᾶς πληροφορεῖ ὅτι καὶ ἐνθάδε Ἡρώδης [ἀν]έθηκεν (Πολυδευκίωνα) ὅτι ἐνθάδε καὶ περὶ θήραν εἶχον⁸.

Τὰ παραπάνω μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ συμπεράνουμε ὅτι οἱ τρεῖς μαθητὲς καὶ σύντροφοι τοῦ Ἡρώδη στὸ κυνήγι ἀφηρώισθησαν μετὰ τὸ θάνατό τους⁹. Ἄν στὴν κορινθιακὴ

1. A. PHILADELPHUS, BCH 44, 1920, 170 κέ., εἰκ. 1 - 2. MERITT, ὅ.π. 85. JOHNSON, ὅ.π. 169. NEUGEBAUER, ὅ.π. 104 κέ., εἰκ. 10. G.M.A. RICHTER, The Portraits of the Greeks III (1965) 286, εἰκ. 2044, 2048. S. KARUSU, RM 76, 1969, 261.

2. Βλ. MERITT, ὅ.π. 86. J. H. KENT, Corinth VIII, III (1966) 128, 129. Ἡ ἐπιγραφή βάση τοῦ Μουσείου τῆς Κορίνθου, MERITT, ὅ.π. 86, χρησίμευσε συχνὰ ὡς ἐπιχείρημα γιὰ τὴν ἀπόδοση τῆς 6ης ρωμαϊκῆς φάσης τῆς κρήνης Πειρήνης σὲ εὐεργεσία τοῦ Ἡρώδη τοῦ Ἀττικοῦ. Βλ. κυρίως B. H. HILL, Corinth I, VI (1964) 102 κέ. Ἡ ἀποψη αὐτὴ ἀμφισβητήθηκε ὅμως ἀπὸ τὸν KENT, ὅ.π. 22 σημ. 15, 136.

3. Βλ. RICHTER, ὅ.π. 287. E. K. GAZDA, Roman Portraiture. Kelsey Museum, The University of Michigan, January 28 - April 15, 1977, 6. Γιὰ τὴ βιβλιογραφία τὴ σχετικὴ μὲ τὰ πορτραῖτα τοῦ Πολυδευκίωνα βλ. KAHIL, ὅ.π. 46 κέ. καὶ σημ. 34-40. Βλ. καὶ KARUSU, ὅ.π. 264 σημ. 37. Ancient Art. The Norbert Schimmel Collection (1974) 96. Κυρίως GAZDA, ὅ.π. Γιὰ τὸ νέο πορτραῖτο τοῦ Πολυδευκίωνα στὸ Μουσεῖο Μπενάκη ἀπὸ τὴν Ἀττικὴ βλ. P. AUPERT, BCH 99,

1975, 593, εἰκ. 30.

4. P. CLEMENT, AD 23, 1968, Χρονικά, πίν. 85α. G. DAUX, BCH 92, 1968, 783, εἰκ. 10. Ἡ ταῦτιση τοῦ κεφαλίου φαίνεται, παρὰ τὴν κακὴ του διατήρηση, σίγουρη, παρόλο πού δὲν ἀναφέρεται στὶς παραπάνω εἰδήσεις.

5. Βλ. GRAINDOR, Hérode Atticus 114. NEUGEBAUER, ὅ.π. 99.

6. Βλ. IG² II/III, 13188 κέ. Βλ. καὶ K. A. ΡΩΜΑΙΟΣ, Ἀθηνᾶ 18, 1906, 446 κέ. καὶ 448 σημ. 2. GRAINDOR, BCH 38, 1914, 355 κέ. καὶ 358 καὶ Hérode Atticus 115, σημ. 1. A. WILHELM, ÖJh. 28, 1933, Beibl. 167 κέ., κυρίως 172 κέ.

7. IG² II/III, 13196. Βλ. GRAINDOR, Hérode Atticus 116, σημ. 4.

8. IG III, 813.

9. Αὐτὸ βγαίνει ἀπὸ τὸ παραπάνω χωρίο τοῦ Φιλοστράτου, σύμφωνα μὲ τὸ ὅποιο καὶ οἱ τρεῖς μαθητὲς παραστάθηκαν ὡς κυνηγοί, παρόλο πού στὶς σωζόμενες ἐπιγραφές μόνον ὁ Πολυδευκίων ὀνομάζεται ἥρως. Βλ. παραπάνω σ. 26 σημ. 7. Γιὰ τὸ θέμα καὶ τὸ νόημα τοῦ ἡρωικοῦ κυνηγοῦ σὲ ἐπιτύμβιες στήλες τῆς κλασικῆς ἐπο-

στήλη εικονίζεται ένας από αυτούς, τότε ο αφηρωισμός του έχει πάρει έπισημότερο χαρακτήρα, αφού το μνημείο δεν ήταν στημένο σ' ένα ιδιωτικό κτήμα του 'Ηρώδη, αλλά σ' ένα δημόσιο χώρο, στην 'Αγορά της Κορίνθου. 'Ανάλογα συμβαίνει και με τη στήλη του Πολυδευκίωνα στη Βραυρώννα, που ήταν στημένη σ' ένα ιερό¹.

Ποιός όμως από τους μαθητές του 'Ηρώδη θα ήταν πιθανότερο να εικονιζόταν στη στήλη της Κορίνθου; Θα εικονιζόταν κι εδώ, όπως στο ανάγλυφο της Βραυρώννας, ο Πολυδευκίων ή ένας από τους άλλους δύο μαθητές; Για την πρώτη άποψη συνηγορεί το γεγονός ότι οι περισσότερες από τις σωζόμενες σχετικές επιγραφές αναφέρονται στον Πολυδευκίωνα, και σε πολλές απ' αυτές ο μαθητής αυτός ονομάζεται *ήρωας*². 'Ακόμη, όπως είναι γνωστό, σ' αυτόν κυρίως άπευθυνόταν το πένθος του 'Ηρώδη³.

Για ένα ακόμη ανάγλυφο έχει γίνει ή υπόθεση ότι εικονίζει έναν από τους *τροφίμους* του 'Ηρώδη. Πρόκειται για το ανάγλυφο στο 'Εθνικό Μουσείο, άριθ. 1450, που εικονίζει έναν ήρωα ίππέα και προέρχεται από τη Λουκού της Κυνουρίας⁴, όπου σύμφωνα με το συμπέρασμα του Ρωμαίου πρέπει να υπήρχε μια έπαυλη του 'Ηρώδη⁵. 'Ο άγαλματικός τύπος, στον όποιο παριστάνεται ο ήρωας, μπορεί να συγκριθεί με τον τύπο του κυνηγού στη στήλη της Κορίνθου. Το κεφάλι του νέου, για το όποιο θα μπορούσε να πει κανείς ότι έχει χαρακτηριστικά πορτραίτου, θυμίζει, σε γενικές γραμμές βέβαια, τα πορτραίτα του Πολυδευκίωνα. Το μικρό όμως μέγεθος και ή ποιότητα του μνημείου δεν μάς επιτρέπουν να προχωρήσουμε σε καμιά επιμέρους σύγκριση. Θα μπορούσαμε ωστόσο, έχοντας υπόψη και τα έξωτερικά στοιχεία, να συμφωνήσουμε με τη Σ. Καρούζου, που θέλει να δεί σ' αυτή τη μορφή τον Πολυδευκίωνα ή τον 'Αχιλλέα⁶, παρόλο που από τον τελευταίο δεν έχουμε κανένα βεβαιωμένο πορτραίτο⁷.

'Ας επανέλθουμε όμως στη στήλη της Κορίνθου. 'Αν ή συσχέτιση του μνημείου με τους μαθητές του 'Ηρώδη άνταποκρίνεται στην πραγματικότητα, τότε μπορούμε να έπιστημάνουμε κι εδώ την άναλογία του 'Ηρώδη του 'Αττικού προς τον 'Αδριανό, που τόσο συχνά έχει παρατηρηθεί⁸. 'Ο τύπος της μνημειακής στήλης χρησιμοποιήθηκε προηγουμένως και για την άπεικόνιση του 'Αντινόου. 'Αλλά και ο τύπος της μορφής του κυνηγού σχετίζεται, όπως είδαμε, με άγάλματα του 'Αντινόου.

ΘΕΟΔΟΣΙΑ ΣΤΕΦΑΝΙΔΟΥ—ΤΙΒΕΡΙΟΥ

χής βλ. N. HIMMELMANN-WILDSCHÜTZ, Studien zum Ilissos-Relief (1956) 27. G. DESPINIS, MWPr. 1962, 44 και κυρίως Γ. ΜΠΑΚΑΛΑΚΗ, 'Ανάγλυφα (1969) 41 κέ. Για τη συνέχεια του θέματος στα ρωμαϊκά χρόνια βλ. BASTET, έ.π. 86 κέ.

1. Βλ. παραπάνω σ. 24 σημ. 3.

2. Βλ. παραπάνω σ. 26 σημ. 7.

3. Βλ. GRAINDOR, Chronologie des archontes athéniens 152.

4. KARUSU, έ.π. 264 και σημ. 38, πίν. 85.1. S. LEWIS, AJA 77, 1973, 316, σημ. 51, πίν. 51, εικ. 13.

5. ΡΩΜΑΙΟΣ, έ.π. 449 κέ. Πρβ. KARUSU, έ.π. 259

κέ., 261. NEUGEBAUER, έ.π. 99.

6. KARUSU, έ.π. 264.

7. Για ένα κεφάλι έφήβου που βρίσκεται σε ιδιωτική συλλογή και μοιάζει πολύ με το πορτραίτο του Πολυδευκίωνα (J. CHARBONNEAUX, MonPiot 49, 1957, 78 κέ., εικ. 13, πίν. VII) ό JUCKER, έ.π. 93 υποθέτει ότι μπορεί να εικονίζει, αν όχι τον ίδιο τον Πολυδευκίωνα «in einer etwas früheren Fassung», τον συμμαθητή του 'Αχιλλέα.

8. GRAINDOR, Hérode Atticus 118, 180, 188, 212. NEUGEBAUER, έ.π. 100, 120. KARUSU, έ.π. 262 κέ. WEBER, έ.π. 146.

ΜΥΚΗΝΑΪΚΟΝ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟΝ ΜΕΛΑΘΡΙΑΣ ΛΑΚΩΝΙΑΣ

Α. Η ΘΕΣΙΣ ΚΑΙ Η ΑΝΑΣΚΑΦΗ

Ὁ χώρος εὑρίσκεται περὶ τὰ 2 χλμ. Β. τοῦ χωρίου Σκουῖρα, ἀπέχων ἐκ μὲν τῆς Σπάρτης περὶ τὰ 10 χλμ., ἐκ δὲ τοῦ τάφου τοῦ Βαφειοῦ μόνον 4 χλμ., κείμενος ἀκριβῶς ἔναντι αὐτοῦ καὶ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ Εὐρώτα, ὅστις ῥέει μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν θέσεων¹. Ἐκεῖ, εἰς τὴν θέσιν Μελαθριά, ὀριζόμενος πρὸς Ἀ. ἀπὸ βαθεῖαν χαράδραν, ὑπάρχει ὁ ὀνομαζόμενος ὑπὸ τῶν χωρικῶν τῆς περιοχῆς λόφος τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ, προφανῶς ἐκ τοῦ ὁμωνύμου παρεκκλησίου εἰς τὴν κορυφὴν αὐτοῦ. Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ λόφου, ἀποτελουμένη ἐκ μαλακοῦ βράχου, κατέρχεται ὁμαλῶς πρὸς στενὸν ἐπίπεδον χῶρον, ὅστις μεσολαβεῖ μεταξὺ τοῦ λόφου καὶ τῆς χαράδρας. Ἡ πλαγιά αὕτη ἐχρησιμοποιήθη κατὰ τὰς ΥΕ ΙΙΑ1 - 2 καὶ ΙΙΒ1 περιόδους, δηλαδὴ διὰ δύο περίπου αἰῶνας, διὰ τὴν κατασκευὴν λαξευτῶν θαλαμοειδῶν τάφων².

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΑΙ

Asine:	O. FRÖDIN - A. W. PERSSON, Asine. Results of the Excavations (1938).
Attica:	F. STUBBINGS, The Mycenaean Pottery of Attica, BSA 42, 1947, 1 κέ.
Berbat:	G. SÄFLUND, Excavations at Berbat 1936-1937 (1965).
BM Cat. 1:	Catalogue of the Greek and Etruscan Vases in the British Museum 1 (E. J. FORSDYKE, Prehistoric Aegean Pottery) (1925).
Ch. T.:	A. J. B. WACE, Chamber Tombs at Mycenae, Archaeologia 82, 1932.
Deiras:	J. DESHAYES, Argos. Les fouilles de la Deiras, Études Péloponnésienes IV (1966).
FM:	FURUMARK, motive number (MP).
FS:	FURUMARK, shape number (MP).
MP:	A. FURUMARK, The Mycenaean Pottery, I, Analysis and Classification (1972).
Περατή:	ΣΠ. ΙΑΚΩΒΙΔΗΣ, Περατή Α, Β, Γ (1970).
PN I:	C. W. BLEGEN - M. RAWSON, The Palace of Nestor at Pylos in Western

Messenia I (1966).

Prosymna: C. W. BLEGEN, Prosymna, The Helladic Settlement preceding the Argive Heraeum (1937).

SCHACHERMEYER, Myk. Zeit: F. SCHACHERMEYER, Die ägäische Frühzeit. 2. Band. Die mykenische Zeit und die Gesittung von Thera (1976).

1. Ἡ θέσις ἤτο ἀγνωστος πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς, ἣ ὅποια διεξήχθη ὑπὸ τῆς ὑπογραφομένης τὸν Ἰούλιον τοῦ 1966. Σύντομοι ἐκθέσεις περὶ τῆς ἀνασκαφῆς καὶ τῶν εὕρημάτων ἐδημοσιεύθησαν εἰς AAA 1, 1968, 37 - 41 καὶ AD 22, 1967, B1, 197 - 9. Βλ. καὶ R. HOPE SIMPSON - H. WATERHOUSE, Prehistoric Laconia I, BSA 55, 1960, 71, εἰκ. 1 καὶ πίν. 24, ὅπου χάρτης τῆς σπαρτιατικῆς πεδιάδος μὲ τὸ χωρίον Σκουῖρα. Ἀφορμὴν διὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἔδωκεν ἡ παράδοσις ὑπὸ ἰδιώτου εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Σπάρτης μυκηναϊκῶν ἀγγείων καὶ ὀστράκων, τὰ ὅποια οὗτος ἀνεῦρεν ἐντὸς συλημένου τάφου τοῦ νεκροταφείου.

2. Κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα περίπου ἀπὸ τοῦ 1425 ἕως τὸ μέσον τοῦ 13ου αἰ. π.Χ., συμφώνως πρὸς τὴν χρονολόγησιν τοῦ A. FURUMARK, The Mycenaean Pottery II, Chronology (1972) 115. Εἶναι δυνατόν ὅμως

Ἡ μαλακή καὶ εὐθρυπτος σύστασις ὁμῶς τοῦ βράχου ἐγένετο αἰτία νὰ καταρρεύσουν αἱ ὀροφαὶ τῶν τάφων συμπαρασύρουνται καὶ τμήματα τῶν τοιχωμάτων τοῦ θαλάμου. Οἱ δρόμοι τῶν τάφων εἶχον ἐπίσης καταστραφῇ. Οὕτω πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς εἰς τὸ νότιον τμήμα τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ λόφου ἦσαν ὄρατοί, ὡς σπηλαιώδη ἀνοίγματα, οἱ κατεστραμμένοι οὗτοι τάφοι, οἱ ὅποιοι, ὡς ἀνεμένετο καὶ ὡς ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς διεπιστώθη, εἶχον συληθῇ. Μόνον εἷς ἀσύλητος τάφος ἀνευρέθη, ἀλλὰ καὶ οὗτος κατεστραμμένος κατὰ τὸ ἥμισυ. Οἱ ὑπόλοιποι πέντε καθαρισθέντες τάφοι ἦσαν κατεστραμμένοι καὶ συλημένοι. Καὶ οἱ ἕξ τάφοι εἶχον λαξευθῇ ὁ εἷς πλησίον τοῦ ἄλλου καὶ εἰς τὸ αὐτὸ περίπου ἐπίπεδον. Ὁ ἀσύλητος τάφος ἦτο πρῶτος ἐξ ἀριστερῶν, καλυπτόμενος ὑπὸ ἐπιχώσεως καὶ ἀθέατος πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς. Πρὸ τῶν ἀνοικτῶν συλημένων τάφων εὐρίσκοντο σωροὶ χωμάτων προερχομένων ἐκ τῶν λαθροσκαφῶν (πίν. 9α). Ἡ ἐπίχωσις αὕτη ἠρευνήθη προσεκτικῶς καὶ ἀπέδωκεν ἀρκετὰ ὄστρακα, ἐκ τῶν ὁποίων συνεκολλήθησαν ὠρισμένα ἀγγεῖα.

Οἱ ἀνευρεθέντες τάφοι ἠριθμήθησαν δι' ἀραβικῶν ἀριθμῶν μὲ τὰ διακριτικὰ ψηφία πρὸ αὐτῶν Σ διὰ τοὺς συλημένους καὶ Α διὰ τὸν ἀσύλητον.

Β. ΟΙ ΤΑΦΟΙ ΚΑΙ ΤΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ¹

Τάφος Σ1 (εἰκ. 1α)

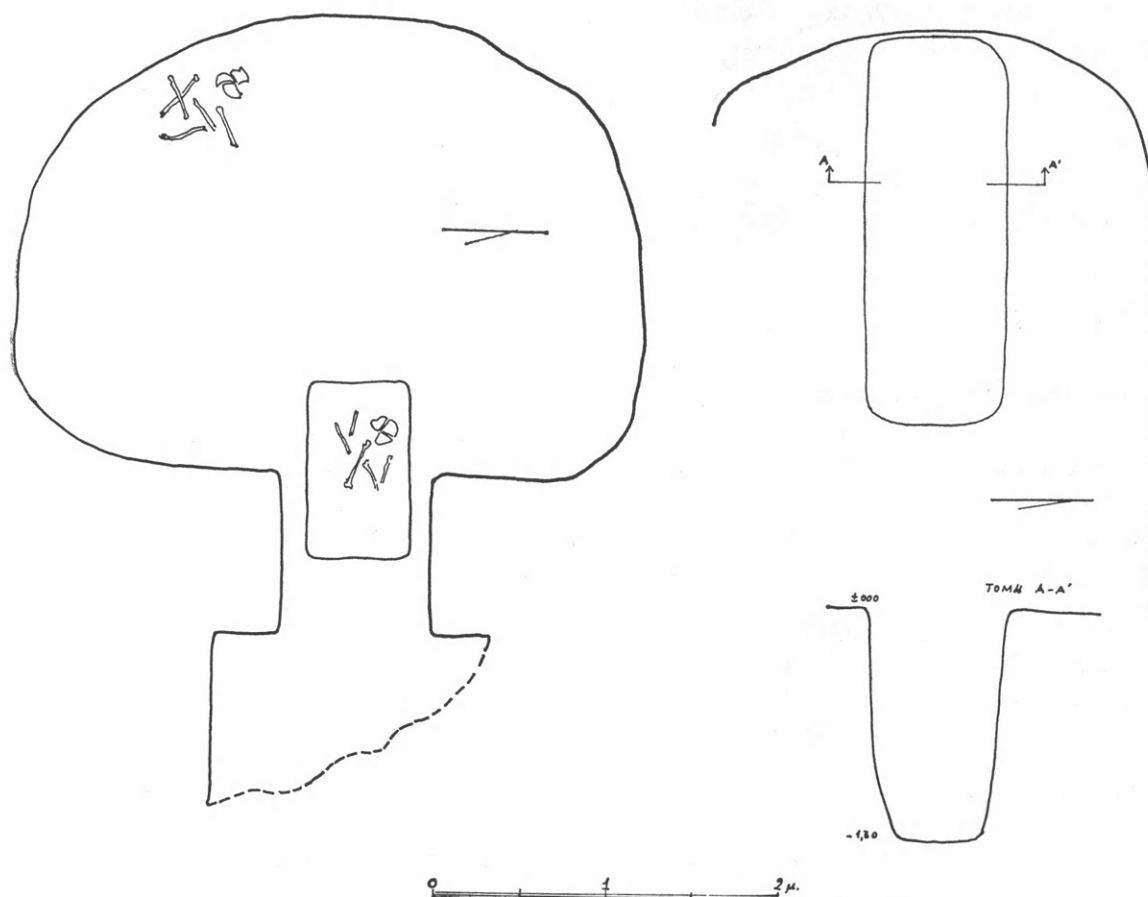
Μέγας θαλαμοειδής, ὁ μεγαλύτερος ὅλων τοῦ νεκροταφείου καὶ ὁ σχετικῶς καλύτερον διατηρούμενος (πίν. 9β ἀριστερά). Εἶναι ἐσκαμμένος εἰς τὸ μέσον τῆς πλαγιᾶς τοῦ λόφου μεταξὺ τοῦ ἀσυλήτου τάφου Α1 καὶ τῶν ἄλλων συλημένων καὶ ἔχει προσανατολισμὸν ἀπὸ Δ. - Ἀ. Διατηρεῖται καλῶς ὁ θάλαμος αὐτοῦ, ἔχων σχῆμα ἀκανόνιστον ἐλλειψοειδὲς καὶ διαστάσεις 2.60×3.60 μ. Ἡ ὀξυκόρυφος ὀροφή, τῆς ὁποίας ἡ ἐπιφάνεια εἶναι λίαν ἀνώμαλος, ἐπειδὴ τμήματα αὐτῆς ἔχουν καταπέσει, ἀπέχει ἐκ τοῦ δαπέδου περὶ τὰ 2.70 μ. Ἡ ἐπιφάνεια τῶν τοιχωμάτων εἶναι ἐπίσης ἀνώμαλος καθὼς καὶ τὸ δάπεδον. Ὁ θάλαμος δὲν ἀνοίγεται κατ' εὐθεῖαν εἰς τὸν δρόμον, ἀλλὰ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ δρόμου μεσολαβεῖ στόμιον πλάτ. 0.90 μ. καὶ βάθ. ὁμοίως 0.90 μ., σχηματιζόμενον μεταξὺ δύο παραστάδων. Μέρος τῶν τοιχωμάτων τοῦ θαλάμου πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ εἰσερχομένου μετὰ τῆς δεξιᾶς παρειᾶς τοῦ στομίου ἔχουν καταπέσει καὶ διατηροῦνται μόλις ἐλάχιστα λείψανα αὐτῶν εἰς ὕψος 0.10 - 0.20 μ. (πίν. 9β). Τοῦ τάφου σώζεται καὶ μικρὸν τμήμα τοῦ δρόμου, πλάτ. 1.60 μ. Ἡ δεξιὰ πλευρὰ αὐτοῦ ἔχει κατακρημνισθῇ καὶ μόλις διαφαίνεται ἡ ἀρχὴ τῆς. Ἡ ἀριστερὰ πλευρὰ σώζεται εἰς μῆκος 1 μ. μέχρι τοῦ ὕψους τοῦ στομίου περίπου (πίν. 9β - γ).

ἡ ἑναρξίς τῆς χρήσεως τῶν τάφων νὰ τοποθετηθῇ ὀλίγον ἀργότερον κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ 15ου αἰ. π.Χ., ἐὰν ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν πρόσφατοι προσπάθειαι ὀρισμένων ἐρευνητῶν διὰ τὴν μερικὴν ἀναθεώρησιν τῆς χρονολογήσεως τοῦ Furumark, βλ. V. HANKEY καὶ P. WARREN, The Absolute Chronology of the Aegean Late Bronze Age,

Minutes of the the Mycenaean Seminar 28 - 11 - 73, University of London, Institute of Classical Studies.

1. Οἱ ἐντὸς παρενθέσεως ἀριθμοὶ εἰς τὸ κείμενον καὶ οἱ ἀριθμοὶ πρὸ τῆς ἀκολουθοῦσης περιγραφῆς τῶν εὐρημάτων εἶναι οἱ ἀριθμοὶ καταγραφῆς αὐτῶν εἰς τὸ εὔρετῆριον τοῦ Μουσείου τῆς Σπάρτης.

Ὁ τάφος εἶχε συληθῇ πλήρως ὑπὸ τῶν ἀρχαιοκαπήλων, οἱ ὅποιοι τὸν εἶχον ἐρευνῆσει συστηματικῶς καὶ εἶχον ρίψει ἔμπροσθεν τοῦ ἀνοίγματος αὐτοῦ τὰ περισσότερα χώματα τοῦ θαλάμου. Εἰς τὰ χώματα αὐτὰ εὐρέθησαν ἀρκετὰ ὄστρακα, τὰ σπουδαιότερα ἐκ τῶν ὁποίων εἶναι τμῆμα ἀβάφου μονώτου κύλικος μὲ γωνιώδη ὦμον (carinated, FS 267), καὶ ὄστρακα ἐκ τῆς κοιλίας μεγάλων κλειστῶν ἀγγείων (πιθανώτατα πρόχων) μὲ διακόσμησιν ἐκ ταινιῶν καὶ σπειρῶν δι' ἐρυθροῦ. Ἐκτὸς τῶν

Εἰκ. 1. Κατόψεις τῶν τάφων Σ1 καὶ Σ2.

ὄστράκων αὐτῶν ἀνευρέθη ἐπίσης χαλκοῦν ἀντικείμενον, τὸ ὁποῖον πιθανὸν εἶναι ἐξάρτημα ζώνης ἢ κύμβαλον (5634).

Εἰς τὸν θάλαμον τοῦ τάφου ὑπῆρχεν ἐπίχωσις χωμάτων πάχους 0.80 - 0.90 μ., τὴν ὁποίαν εἶχον ἀναμοχλεύσει οἱ ἀρχαιοκάπηλοι. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν αὐτὴν ἀνευρέθησαν κατακερματισμένα καὶ τριμμένα ὀστᾶ, τὰ περισσότερα ἐκ τῶν ὁποίων ἔκειντο εἰς σωρὸν εἰς τὸ βάθος τοῦ θαλάμου πλησίον τῶν τοιχωμάτων, τμῆμα ἀβαθοῦς κυπέλλου (5648), τεμάχια ψευδοστόμων ἀμφορέων, πήλινον κομβίον (5629) καὶ ἄλλα ὄστρακα, ἐκ τῶν ὁποίων συνεκολλήθησαν τὸ ἥμισυ περίπου τμῆμα κυλινδρικής πυξίδος (5646), λαίμδος

πρόχου μετὰ τῆς λαβῆς καὶ μικροῦ τμήματος τοῦ ὤμου (5654) καὶ τμήμα μεγάλου τριώτου ἀμφορέως (5653).

Εἰς τὸ δάπεδον τοῦ θαλάμου ὑπῆρχε μόνον εἷς λάκκος. Οὗτος εἶχε λαξευθῇ ἀκριβῶς ἔμπροσθεν τῆς εἰσόδου, μέρος μάλιστα αὐτοῦ καταλαμβάνει καὶ χῶρον τοῦ στομίου. Ἔχει σχῆμα ὀρθογώνιον, διαστ. 1.00×0.63 μ. καὶ διεύθυνσιν ἀπὸ Δ. - Ἀ. Ἀνευρέθη ἀκάλυπτος. Τὸ βάθος αὐτοῦ εἶναι 0.30 μ. Ἡ ἐπίχωσις τοῦ λάκκου ἐφαίνετο ταραγμένη καὶ οὐδὲν ἀπέδωσεν, ἐκτὸς ἀπὸ τριμμένα ὀστᾶ, ἐν κρανίον καὶ μηριαῖον ὀστοῦν. Τὰ τελευταῖα ἀνευρέθησαν καλῶς διατηρούμενα καὶ τὸ ἐν πλησίον τοῦ ἄλλου (πίν. 10α). Εἶναι προφανές, ὅτι ὁ λάκκος εἶχε κατασκευασθῇ διὰ νὰ δεχθῇ ὀστᾶ ἐκ παλαιότερων ταφῶν, τὰ ὅποια ἐρρίφθησαν σωρηδὸν ἐντὸς αὐτοῦ, ἵσως ἄνευ κτερισμάτων.

Εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ δρόμου, ἡ ὁποία ἐσώζετο εἰς μέγα πᾶχος καὶ ἀδιατάρακτος εἰς τὴν νοτίαν πλευρὰν αὐτοῦ, ἀνευρέθησαν ὀλίγα ὄστρακα, μεταξὺ τῶν ὁποίων βάσις κύλικος καὶ μέγα τμήμα ἐκ τοῦ χείλους κρατῆρος (5647).

Τὰ εὐρήματα

5646 (πίν. 10β). Τὸ ἥμισυ περίπου τμήμα κυλινδρικής πυξίδος, συγκολληθὲν ἐκ τεμαχίων καὶ συμπληρωθὲν ὀλίγον. Σώζεται ὁ πυθμὴν, τὸ ἥμισυ τῆς κοιλίας καὶ μικρὸν τοῦ ὤμου. Ἐπιφάνεια ὑπόλευκος ἐστιλβωμένη. Διακόσμησις δι' ἐρυθρωποῦ κατὰ τόπους μέλανος. Εἰς τὴν κοιλίαν ζῶναι ἐκ λεπτοτάτων ταινιῶν περικλειόμεναι ἐντὸς δύο παχυτέρων. Εἰς τὸν ὦμον διακρίνονται μίσχοι κισσοῦ. Εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν τῆς βάσεως σπεῖρα περικλειομένη ἐντὸς διπλοῦ παχυτάτου κύκλου. Πηλὸς τεφρὸς, πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν καστανός. Ὑψ. 0.10 μ., διάμ. 0.135 μ.

5648 (πίν. 10δ). Τμήμα ἀβαθοῦς κυπέλλου. Σώζεται τμήμα τῆς πλευρᾶς μετὰ τοῦ χείλους καὶ μικρὸν τῆς βάσεως. Ἐπιφάνεια ὑπόλευκος ἐστιλβωμένη, διακόσμησις δι' ἐρυθρωποῦ. Παχεῖα ταινία ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς τοῦ χείλους, ὁμοία περὶ τὴν βάσιν καὶ λεπτοὶ ὁμόκεντροι κύκλοι ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τῆς βάσεως. Ἐσωτερικὸν ἄβαφον. Πηλὸς ροδόχρους. Ὑψ. 0.04 μ., διάμ. 0.09 μ.

5654 (πίν. 10γ). Λαιμὸς πρόχου μετὰ τῆς λαβῆς καὶ μικροῦ τμήματος τοῦ ὤμου, συγκολληθεὶς ἐκ τεμαχίων καὶ ἐλλιπὲς κατὰ μικρὰ τμήματα τοῦ χείλους. Ἐξέχων ἀνάγλυφος δακτύλιος περὶ τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ. Ἐπιφάνεια ἀνοιχτοῦ καστανοῦ χρώματος ἐστιλβωμένη. Διακόσμησις διὰ καστανομέλανος. Παχεῖα ταινία περὶ τὸ μέσον καὶ περὶ τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ, καὶ διπλῇ ταινία περὶ τὸν ὦμον. Εἰς τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν τῆς λαβῆς γλωσσοειδῇ μοτίβα. Τὸ χεῖλος καὶ ἡ βάσις τῆς λαβῆς χρωματισμένα. Πηλὸς καστανότεφρος. Ὑψ. 0.10 μ., διάμ. χείλ. 0.085 μ.

5653 (πίν. 10ε). Τμήμα τῆς κοιλίας τριώτου ἀμφορέως, μετὰ τῶν δύο λαβῶν, συγκολληθὲν ἐκ τεμαχίων. Ἐπιφάνεια ἀνοιχτοῦ καστανοῦ χρώματος, διακόσμησις διὰ καστανερυθροῦ. Εἰς τὴν ζώνην τῶν λαβῶν ταινίαι καὶ κάτωθεν αὐτῶν δυσδιάκριτον κόσμημα, πιθανῶς μυκηναϊκὸν ἄνθος. Πηλὸς καστανότεφρος. Ὑψ. 0.09 μ., διάμ. 0.13 μ.

5647 (πίν. 10ς'). Τμήμα κρατῆρος, διασῶζον μέρος τῆς πλευρᾶς καὶ τοῦ χείλους, συγκολληθὲν ἐκ δύο τεμαχίων. Ἐπιφάνεια κιτρινωπὴ ἐστιλβωμένη, διακόσμησις διὰ μέλανος. Παχεῖα ταινία περὶ τὸ χεῖλος καὶ κάτωθεν αὐτῆς σειρὰ κατακορύφων ναυτίλων. Διακρίνονται τμήματα τεσσάρων, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ δύο ἐξωτερικοὶ ἔχουν σχεδιασθῇ μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ κάτω. Τὸ ἐσωτερικὸν χρωματισμένον. Πηλὸς καστανότεφρος. Ὑψ. 0.06 μ., διάμ. χείλ. 0.11 μ.

5634 (πίν. 11δ). Χαλκοῦν ἀντικείμενον δυσερμήνευτον. Ὁμοιάζει πρὸς τὸν κεντρικὸν ὀμφαλὸν ἀσπίδος (shield boss), εἶναι ὅμως μικροτέρου μεγέθους. Ἡ ἐξωτερικὴ κυρτὴ ἐπιφάνεια αὐτοῦ ἀπολήγει εἰς τὸ κέντρον εἰς λεπτὸν κατακόρυφον ἥλον, πάχους 0.005 μ., ἀποκεκομμένον ἄνω καὶ διατηρούμενον εἰς ὕψος 0.005 μ. Ἐλλείπει ἐπίσης τμῆμα τῆς κυρτῆς ἐπιφανείας. Ὑψ. 0.035 μ., διάμ. 0.068 μ.

5629 (πίν. 11α). Πλέον τοῦ ἡμίσεος τμῆμα κωνικοῦ κομβίου ἀπὸ πηλὸν μὲ μελανὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν. Πηλὸς καστανότεφος. Ὑψ. 0.025 μ., διάμ. βάσ. 0.03 μ.

Τάφος Σ2 (εἰκ. 1β).

Μέγας θαλαμοειδὴς προσανατολισμοῦ Δ. - Ἀ., εὐρισκόμενος παραπλεύρως τοῦ τάφου Σ1. Τὸ ἔμπροσθεν τμῆμα αὐτοῦ, τὸ μεγαλύτερον τμῆμα τῆς ὀροφῆς καὶ ὁ δρόμος ἔχουν καταστραφῇ, ἐσώθη τμῆμα μόνον τοῦ θαλάμου εἰς ἔκτασιν 2.40×3.15 μ. Ὀλόκληρον σχεδὸν τὸ βάθος τοῦ θαλάμου καταλαμβάνει λάκκος ἐξαιρετικῶς μακρὺς καὶ βαθὺς ὁμοιάζων μᾶλλον πρὸς κανονικὸν ὄρυγμα (πίν. 11ς'), διευθύνσεως ἀπὸ Δ. — Ἀ. καὶ διαστάσεων $2.30 \times 0.80 \times 1.30$ μ. Εὐρέθη ἀκάλυπτος. Οἱ τυμβωρύχοι εἶχον ἐρευνήσει καὶ συλήσει τὸν θάλαμον καὶ εἶχον ρίψει τὰ χρώματα ἔξω τοῦ τάφου, ὁμοῦ μὲ ὀλίγα ὄστρακα, τὰ ὁποῖα συνεκολλήθησαν εἰς ἄλλα ὄστρακα ἀνευρεθέντα εἰς τὴν ἐπίχωσιν κυρίως τοῦ ὀρύγματος. Εἰς τὰ ταραγμένα χρώματα τοῦ θαλάμου εὐρέθη μόνον ὄστρακον ἐκ τοῦ ὧμου ψευδοστόμου ἀμφορέως, τὸ ὁποῖον συνεκολλήθη μὲ ἄλλα ὄστρακα προερχόμενα ἐκ τῶν χωμάτων ἔξω τοῦ τάφου (5649). Ὅστᾱ δὲν ἀνευρέθησαν εἰς τὸν θάλαμον.

Ἡ ἐπίχωσις τοῦ ὀρύγματος ἀπέδωκεν ἐλάχιστα κατακερματισμένα ὄστᾱ, μικρὸν τμῆμα ὀδοντοστοιχίας ζώου, ὄστρακα ψευδοστόμων ἀμφορέων, ἐκ τῶν ὁποίων συνεκολλήθησαν δύο τμήματα (5660, 5650), δύο ὄστρακα κυλίκων (5651, 5652), τεμάχια ἀλαβάστρου (5658) καὶ κομβίον ἀπὸ τεφρὸν στεατίτην (5628). Τὸ ὄρυγμα φαίνεται ὅτι εἶχε σκαφῇ ἢ διὰ νὰ δεχθῇ ὄστᾱ καὶ κτερίσματα ἐκ παλαιότερων ταφῶν ἢ διὰ νέας ταφάς.

Τὰ εὐρήματα

5660 (πίν. 11β). Τμῆμα ψευδοστόμου ἀμφορίσκου, σφαιρικοῦ, συγκολληθὲν ἐκ τεμαχίων ἀνευρεθέντων ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ τάφου. Σώζεται ἡ βάσις καὶ τὸ ἥμισυ περίπου τμῆμα τῆς κοιλίας μετὰ μικροῦ τμήματος τοῦ ὧμου. Ἐπιφάνεια ὑπόλευκος ἐστιλβωμένη, διακόσμησις δι' ἐρυθροῦ: διπλῇ ταινίᾳ ἀμέσως κάτωθεν τοῦ ὧμου, ἔχνη ταινιῶν διαφόρου μεγέθους εἰς τὴν κοιλίαν. Δυσδιάκριτον κόσμημα εἰς τὸν ὧμον περιοριζόμενον κάτω ὑπὸ ταινίας. Πηλὸς ροδόχρους πρὸς τὸ πρασινωπὸν. Ὑψ. 0.07 μ., διάμ. 0.10 μ.

5649 (πίν. 11γ). Τμῆμα τοῦ ὧμου ψευδοστόμου ἀμφορέως διασῶζον τὴν μίαν λαβὴν μετὰ τοῦ δίσκου καὶ τὸ στόμιον. Συνεκολλήθη ἐκ τεμαχίων, τὰ περισσότερα τῶν ὁποίων προέρχονται ἐκ τῶν χωμάτων ἐκτὸς τοῦ τάφου. Ἐπιφάνεια κιτρινωπὴ ἐστιλβωμένη, διακόσμησις καλῶς διατηρουμένη διὰ καστανομέλανος: ἐπὶ τοῦ ὧμου τέσσαρα «μυκηναϊκὰ ἄνθη» καὶ συστάς ἐπαλλήλων γωνιῶν ριπιδοειδῶς διατεταγμένων ἑναντι τῆς προχοῆς. Ἀμέσως κάτωθεν τοῦ ὧμου ζώνη ἐκ δύο πλατυτάτων ταινιῶν, περικλειου-

σῶν τρεῖς λεπτοτέρως. Ἐπὶ τοῦ δίσκου τῶν λαβῶν μέγας πλήρης κύκλος περιβαλλόμενος ὑπὸ κυκλικῆς ταινίας. Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τῶν λαβῶν χρωματισμένη ἐκτὸς μικροῦ ἐξηρημένου τριγώνου εἰς τὴν κορυφὴν αὐτῶν. Ταινία περὶ τὸ χεῖλος καὶ τὴν βάσιν τοῦ δίσκου καὶ τῆς προχοῆς. Πηλὸς κιτρινωπός. Διάμ. 0.09 μ., ὕψ. 0.02 μ.

5650 (πίν. 11ε). Τμήμα τοῦ ὤμου καὶ τῆς κοιλίας μεγάλου ψευδοστόμου ἀμφορέως ἢ πρόχου, συγκολληθὲν ἐκ τεσσάρων τεμαχίων, ἀνευρεθέντων εἰς τὰ χρώματα ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ τάφου. Ἐπιφάνεια καστανὴ ἐστιλβωμένη, διακόσμησις καλῶς διατηρουμένη δι' ἐρυθροῦ: εἰς τὸν ὦμον συστάδες ἐπαλλήλων γωνιῶν. Ταινία περιορίζει κάτω τὴν διακόσμησιν τοῦ ὤμου καὶ ἀκολουθεῖ ζώνη ἐκ δύο ταινιῶν, περικλειουσῶν ἑτέραν λεπτοτέραν. Πηλὸς καστανός. Ὑψ. 0.09 μ., πλάτ. 0.13 μ.

5651 (πίν. 11ζ ἀριστερά). Μικρὸν ὄστρακον ἀπὸ τὸ χεῖλος κύλικος. Ἐπιφάνεια ὑπόλευκος ἐστιλβωμένη, διακόσμησις καλῶς διατηρουμένη δι' ἐρυθροῦ: σώζεται τμήμα κατακορύφου «μυκηναϊκοῦ ἄνθους». Λεπτοτάτη ταινία εἰς τὴν παρυφὴν τοῦ χείλους. Ἐσωτερικὸν ἄβαφον. Πηλὸς ροδόχρους. Ὑψ. 0.05 μ., πλ. 0.03 μ.

5652 (πίν. 11ζ δεξιά). Μικρὸν ὄστρακον ἀπὸ τὸ χεῖλος κύλικος. Ἐπιφάνεια ὑπόλευκος ἐστιλβωμένη, διακόσμησις δι' ἐρυθροῦ. Διατηρεῖται τμήμα κατακορύφου «μυκηναϊκοῦ ἄνθους». Λεπτὴ ταινία εἰς τὴν παρυφὴν τοῦ χείλους. Ἐσωτερικὸν ἄβαφον. Πηλὸς ροδόχρους. Ὑψ. 0.055 μ., πλ. 0.04 μ.

5658 (πίν. 11η). Τμήμα τῆς κοιλίας ἀλαβάστρου, συγκολληθὲν ἐκ τεσσάρων τεμαχίων, ἐν τῶν ὁποίων ἀνευρέθη εἰς τὰ χρώματα ἐκτὸς τοῦ τάφου. Συνανήκουν καὶ ἕτερα πέντε τεμάχια, τὰ ὁποῖα δὲν ἦτο δυνατόν νὰ συγκολληθῶν. Ἐπιφάνεια ὑπόλευκος ἐστιλβωμένη, διακόσμησις διὰ καστανομέλανος. Εἰς τὸ κάτω τμήμα τῆς κοιλίας πλατεῖα ταινία καὶ ἄνωθεν αὐτῆς τρεῖς λεπτότεραι. Ὑπεράνω «τὸ κόσμημα τοῦ βράχου» (FM 32, Rock Pattern I) μὲ ρόδακας ἐκ στιγμῶν ὡς παραπληρωματικὰ κοσμήματα. Πηλὸς καστανοκίτρινος. Ὑψ. 0.05 μ., διάμ. 0.10 μ.

5628 (πίν. 11θ). Κομβίον κωνικὸν ἀπὸ στεατίτην τεφρὸν μὲ ἐρυθρὰς ραβδώσεις. Διάμ. ἄνω: 0.01 μ., κάτω: 0.03 μ., ὕψ. 0.02 μ.

Τάφος Σ3

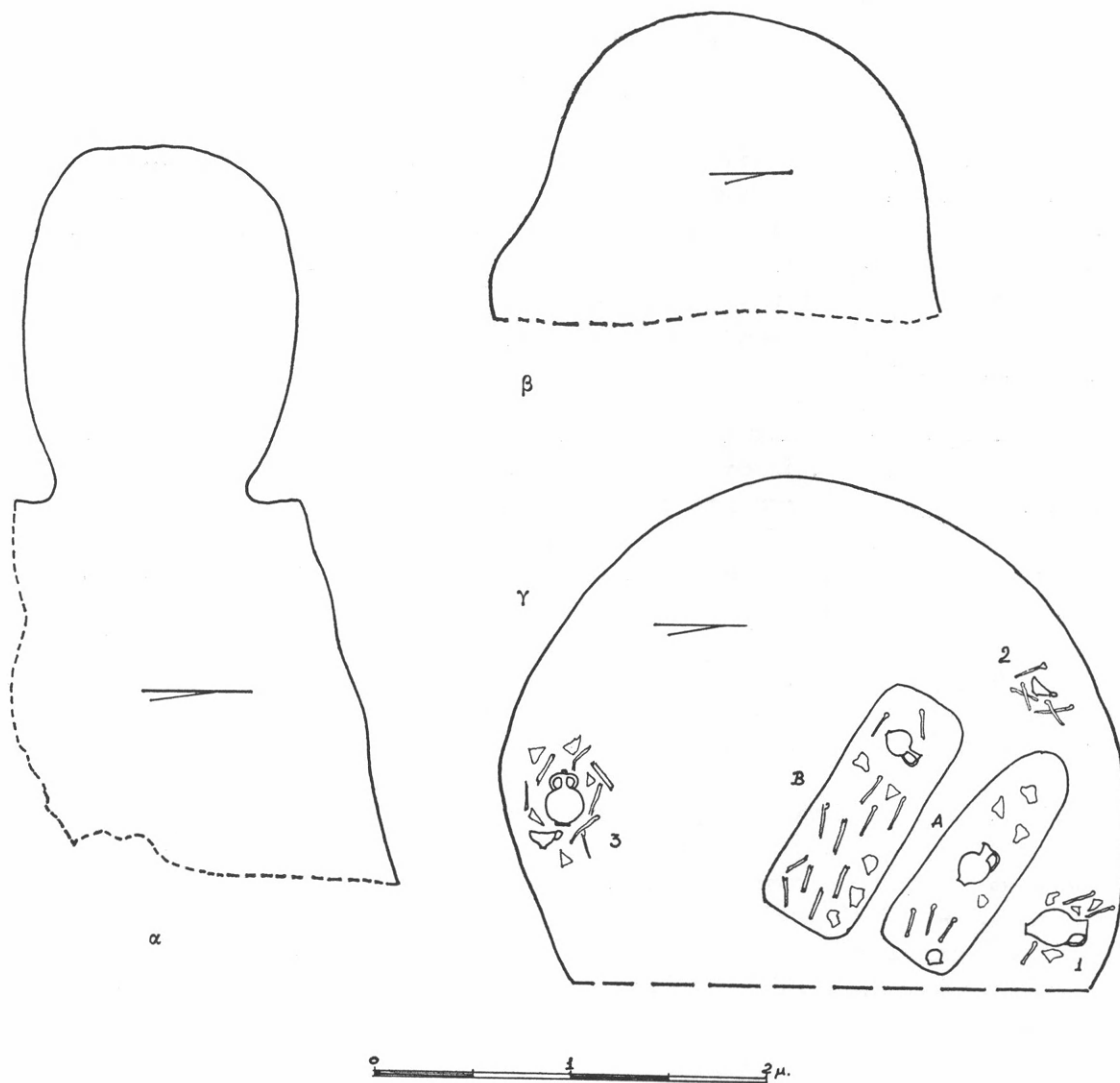
Εὐρίσκεται παραπλεύρως τοῦ τάφου Σ2, πρὸς τὰ ἀριστερά. Μικρὸν στρογγύλον λάξευμα εἰς τὸν βράχον. Δὲν διασώζει τὸν δρόμον. Τὰ ἐλάχιστα ἀναμοχλευθέντα χρώματα ἐντὸς αὐτοῦ οὐδὲν ἀπέδωσαν.

Τάφος Σ4 (εἰκ. 2α)

Μικρὸς θαλαμοειδής, προσανατολισμοῦ Δ.—'Α., παραπλεύρως τοῦ τάφου Σ3, εἰς ὑψηλότερον ὅμως ἐπίπεδον. Ἐχει σχῆμα ἀκανόνιστον, στρογγύλον, διαστ. 1.70×1.20 μ. Ἡ ὀροφὴ τοῦ τάφου σώζεται καλῶς εἰς ὕψος ἀπὸ τοῦ δαπέδου 1.70 μ. Ἐχει εὐρὺν δρόμον μὲ τοιχώματα εὐρυνόμενα πρὸς τὰ ἔξω, ὅπως δεικνύει ἡ φορὰ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς, ἥτις σώζεται καλῶς εἰς ὕψος 0.35 μ. καὶ εἰς μῆκος 1.90 μ. Ἡ ἀριστερὰ πλευρὰ μετὰ τοῦ ἐμπροσθίου τμήματος ἔχουν καταστραφῇ.

Καὶ ὁ τάφος αὐτὸς ἦτο πλήρως συλημένος. Εἰς τὰ ἀναμοχλευθέντα χρώματα τοῦ θαλάμου καὶ τοῦ δρόμου εὐρέθησαν κατακερματισμένα ὅστ'α καθὼς καὶ μερικὰ ὄστρακα,

ἐκ τῶν ὁποίων συνεκολλήθη τμῆμα ἀμφορίσκου. Τὰ ἄλλα ὄστρακα προέρχονται ἐκ πρό-
χων, ἀβαθῶν κυπέλλων καὶ ψευδοστόμων ἀμφορέων. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ δρόμου ἀνευ-
ρέθη σωρὸς λίθων, προερχομένων πιθανῶς ἐκ τοῦ φράγματος τοῦ στομίου τοῦ τάφου.

Εἰκ. 2. Κατόψεις τῶν τάφων Σ4 (α), Σ5 (β) καὶ Α1 (γ).

Τάφος Σ5 (εἰκ. 2β)

Ὁ τάφος αὐτὸς εὐρίσκεται παραπλεύρως τοῦ τάφου Σ4, εἰς ὀλίγον χαμηλότερον ἐπί-
πεδον καὶ ἔχει προσανατολισμὸν Δ.—'Α. Ἡ ὀροφή εἶχε καταρρεύσει καὶ τὸ ἐσωτερικόν
του περιεῖχε μικροῦ πάχους ἐπίχωσιν, ἥ ὁποία οὐδὲν ἀπέδωσεν. Καθὼς φαίνεται ἦτο
σχήματος ἀκανονίστου στρογγύλου· τὸ ἐμπρόσθιον τμῆμα μετὰ τοῦ δρόμου κατέπεσε
καὶ κατεστράφη, καὶ ἐσώθη μόνον τμῆμα τοῦ θαλάμου εἰς ἔκτασιν 1.50×2.25 μ.

Τὰ ἐκ τοῦ τάφου αὐτοῦ προερχόμενα ἀντικείμενα, παρεδόθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Σπάρτης ὑπὸ κατοίκου τῆς περιοχῆς ἐξ μῆνας πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς. Ὁ παραδώσας ἀνέφερεν ὅτι ἀνεῦρε ταῦτα κείμενα εἰς σειρὰν εἰς τὸ μέσον περίπου τοῦ ἀνοικτοῦ τάφου μαζὶ μὲ ὀλίγα ὀστᾶ.

Τὰ εὑρήματα

5532. Εἰδωλίον πήλινον γυναικεῖον, τύπου Φ, ἀκέραιον (πίν. 12α-β). Δὲν φέρει κάλυμμα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς. Ἡ κόμη δηλοῦται γραπτῶς καὶ πίπτει ὀπισθεν ἐπὶ τῆς ράχεως εἰς μακρὰν πλαστικὴν ταινίαν. Τὸ κάτω τμήμα τοῦ εἰδωλίου κυλινδρικόν, συμπαγές. Ἐπιφάνεια καστανοκίτρινος, ἐστιβωμένη, διακόσμησις διὰ καστανομέλανος, εἰς ἀμφοτέρας τὰς ὀψεις. Λεπταί, πυκναὶ κυματοειδεῖς ταινίαι ἐπὶ τοῦ ἄνω στρογγύλου σώματος, τὸ ὁποῖον περιγράφεται διὰ παχείας ταινίας. Ἐπὶ τοῦ κυλινδρικοῦ κάτω σώματος ἐξ παχεῖαι κατακόρυφοι ταινίαι. Χρωματισμένα: ἡ κόμη, ἡ ρὶς καὶ οἱ ὀφθαλμοί. Πηλὸς καστανόχρους. "Υψ. 0.11 μ.

5534 (πίν. 12γ). Πρόχους, ἐλλειπῆς μικρὸν τοῦ χεῖλους. Εἰς τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ φέρει μόλις διακρίνόμενον πλαστικὸν δακτύλιον. Ἐπιφάνεια καστανόχρους. Διακόσμησις καλῶς διατηρουμένη δι' ἄμαυροῦ μέλανος: ἀνὰ μία παχεῖα ταινία περὶ τὴν βάσιν, τὸ χεῖλος καὶ τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ. Τρεῖς λεπταὶ ταινίαι περὶ τὸ μέσον τῆς κοιλίας. Γλωσσοειδῆ κοσμήματα ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς λαβῆς καὶ κυκλικὴ ταινία περὶ τὴν βάσιν αὐτῆς. Λεπτὴ ταινία ἐσωτερικῶς τοῦ χεῖλους. Πηλὸς καστανόχρους. "Υψ. 0.20 μ., διάμ. 0.16 μ.

5535 (πίν. 12δ). Προχοῖσκη ἀκεραία. Ἐπιφάνεια ἐφθαρμένη, διακόσμησις διὰ μέλανος μετρίως διατηρουμένη: δύο λεπταὶ ταινίαι ἀμέσως κάτωθεν τοῦ ὤμου. Τὸ χεῖλος, ἡ βάσις καὶ ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τῆς λαβῆς χρωματισμένα. Πηλὸς καστανόχρους. "Υψ. 0.10 μ., διάμ. 0.09 μ.

5536 (πίν. 12ε-ς'). Κυλινδρική πυξὶς ἀκεραία, ἀποκεκρουμένη ὀλίγον κατὰ τὸ χεῖλος. Ἐπιφάνεια καστανόχρους ἐστιβωμένη. Διακόσμησις καλῶς διατηρουμένη διὰ καστανομέλανος. Εἰς τὴν ζώνην τῶν λαβῶν καὶ μεταξὺ αὐτῶν συστάδες ἐναλλήλων γωνιῶν, περικλειόμεναι ἐντὸς ζωνῶν ἐκ τριῶν λεπτοτάτων ταινιῶν ἄνω καὶ κάτω. Εἰς τὴν κοιλίαν πλατεῖαι ταινίαι περικλειόμεναι ἐντὸς δύο λεπτοτάτων. Εἰς τὴν βάσιν σπεῖρα ἐνόφθαλμος περικλειομένη ἐντὸς παχέως κύκλου. Χρωματισμένα τὸ στόμιον ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς καὶ ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τῶν λαβῶν. Πηλὸς καστανός. "Υψ. 0.12 μ., διάμ. βάσεως 0.14 μ.

5537 (πίν. 12ζ). Μικρὴ μικκύλη κυλινδρική πυξίς, ἐλλειπῆς τὸ ἥμισυ περίπου τμήμα τοῦ στομίου καὶ τὰς λαβάς. Ἐπιφάνεια καστανόχρους κατὰ τὸ πλεῖστον ἐφθαρμένη, διακόσμησις μετρίως διατηρουμένη διὰ μέλανος. Μεταξὺ τῶν λαβῶν συστάδες διπλῶν τεθλασμένων ταινιῶν. Μόλις διαφαινόμεναι ταινίαι εἰς τὴν κοιλίαν. Εἰς τὴν βάσιν σπεῖρα περικλειομένη ἐντὸς κύκλου. Τὸ στόμιον χρωματισμένον εἰς ἀμφοτέρας τὰς ὀψεις. Πηλὸς ὠχρός. "Υψ. 0.065 μ., διάμ. χεῖλους 0.04 μ.

5538. Τμήμα κυλινδρικῆς πυξίδος συγκολληθὲν ἐκ τεμαχίων. Ἐλλείπουν ὁ πυθμὴν, τὸ ἥμισυ περίπου τῆς κοιλίας καὶ τμήμα τοῦ χεῖλους. Ἐπιφάνεια καστανόχρους. Διακόσμησις διὰ καστανομέλανος. Εἰς τὴν ζώνην τῶν λαβῶν συστάδες κατακορύφων κυματοειδῶν γραμμῶν. Εἰς τὴν κοιλίαν ταινίαι ποικίλου πλάτους. Ζώνη λεπτῶν ταινιῶν εἰς τὴν βάσιν τοῦ στομίου. Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τῶν λαβῶν καὶ τὸ στόμιον εἰς ἀμφοτέρας τὰς ὀψεις χρωματισμένα. Πηλὸς ροδόχρους. "Υψ. 0.08 μ., διάμ. 0.11 μ.

Χώματα ἀπορριφθέντα πρὸ τῶν τάφων ἐκ τῶν παλαιῶν λαθροσκαφῶν

Κατὰ τὰς διαφόρους λαθροανασκαφὰς οἱ τυμβωρύχοι εἶχον συσσωρεύσει τὰ χώματα ἐκ τῶν θαλάμων ἔξω τῶν τάφων καὶ ἔμπροσθεν αὐτῶν. Εἰς τὰ χώματα αὐτὰ ἀνευρέθησαν ἀρκετὰ ὄστρακα, τμήμα γυναικείου εἰδωλίου τύπου Φ, δύο κομβία ἀπὸ στεατίτην, δύο κομβία ἀπὸ πηλόν, ὁδοὺς ζώου καὶ μικρὸν τεμάχιον ἄνθρακος. Πολλὰ ἐκ τῶν ὀστράκων συνεκολλήθησαν μὲ ἄλλα ἀνευρεθέντα ἐντὸς τῶν τάφων Σ1-5. Ἐξ ἄλλων συνεκολλήθησαν τρία ἀγγεῖα (πρόχους, πυξίς, ψευδόστομος ἀμφορεὺς) καὶ τμήματα δύο ἄλλων.

Τὰ εὐρήματα

5533 (πίν. 12η-θ, 13α-β). Μεγάλη πρόχους¹ μὲ ὀπισθότμητον στόμιον. Συνεκολλήθη ἐκ τεμαχίων καὶ συνεπληρώθη μέγαρα τμήματα τῆς κοιλίας. Πλεῖστα ἐκ τῶν τεμαχίων αὐτῆς εἶχον παραδοθῇ εἰς τὸ Μουσεῖον Σπάρτης μετὰ τῶν λοιπῶν ἀγγείων πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς. Σχῆμα ἀπίοσχημον μὲ εὐρὺν ὤμον καὶ σαφῇ μεταλλικὰ χαρακτηριστικά, δηλαδὴ ὑψηλὸν καὶ στενὸν στόμιον, εὐρυνόμενον πρὸς τὰ ἄνω, ταινιωτὴν μεταλλικὴν λαβὴν μὲ ἐξέχον πλαστικὸν κομβίον εἰς τὴν βάσιν αὐτῆς, ἐξέχοντα ἀνάγλυφον δακτύλιον περὶ τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ καὶ ὑψηλὸν λεπτὸν πόδα καταλήγοντα εἰς δίσκον. Ἐπιφάνεια καστανόχρους ἐστιλβωμένη, διακόσμησις δι' ἐρυθρᾶς βαφῆς ἀπολεπισθείσης εἰς πολλὰ σημεῖα καὶ καταλιπούσης ἀμαυρὰ ἔχνη. Χρωματισμένα: ὁ ποὺς ὀλόκληρος μετὰ λεπτῆς ταινίας ἄνω, τὸ χεῖλος καὶ αἱ παρυφαὶ τῆς λαβῆς μετὰ τοῦ κομβίου. Λεπτὴ ταινία εἰς τὸ μέσον τοῦ λαιμοῦ. Ἡ διακόσμησις τοῦ ὤμου περιορίζεται δι' ἀπλῆς πλατείας ταινίας ἄνω καὶ ζώνης ἐκ μιᾶς πλατείας ταινίας περιλειομένης ἐντὸς δύο λεπτοτέρων κάτω: σειρὰ συνεχομένων ἐνοφθάλμων σπειρῶν μὲ συστάδας καμπυλουμένων γραμμιδίων, ριπιδοειδῶς διατεταγμένων εἰς τὰ διάκενα. Ἡ κοιλία χωρίζεται εἰς ἑπτὰ μετόπας διὰ ζωνῶν ἐξ εὐρείων κυματοειδῶν ταινιῶν περιλειομένων ἐντὸς ἄλλων λεπτοτέρων. Εἰς τὴν κεντρικὴν μετόπην, ἔναντι τῆς λαβῆς ἔχει σχεδιασθῇ ἀνδρική μορφή², ἵσταμένη καὶ ἐστραμμένη πρὸς τὰ δεξιὰ. Λείπουν ὁ δεξιὸς βραχίον καὶ ὁ δεξιὸς μηρός. Ἡ κεφαλὴ καὶ οἱ πόδες ἔχουν σχεδιασθῇ εἰς κατατομήν, τὸ δὲ σῶμα κατ' ἐνώπιον. Τὸ πρόσωπον ἀποδίδεται διὰ περιγράμματος, καθὼς καὶ τὸ σῶμα, ἀλλὰ εἰς τὸ σῶμα ὑπάρχουν καὶ ὀλόβαφοι ἐπιφάνειαι. Ἡ κόμη δηλοῦται διὰ τριῶν κυματοειδῶν γραμμῶν, αἱ ὁποῖαι ἀκολουθοῦν τὴν γραμμὴν τῆς ὠοειδοῦς κεφαλῆς, ὁ ὀφθαλμὸς διὰ δύο ἡμικυκλικῶν γραμμῶν μὲ στιγμὴν εἰς τὸ κέντρον. Ἡ ρίς καὶ ὁ πῶγων ἀποδίδονται διὰ δύο μεγάλων ἀμβλειῶν προεξοχῶν. Οἱ βραχίονες καὶ τὰ σκέλη εἶναι ἐπιδεξιῶς σχεδιασμένα μὲ τὰς κνήμας βραχείας, ἀλλ' ἰδιαιτέρως ἀνεπτυγμέναις. Ἐπίσης ἀνεπτυγμένοι εἶναι καὶ οἱ ἄκροι πόδες, μὲ ὁμοιομεγέθη δάκτυλα. Μὲ τὴν αὐτὴν ἐπιδεξιότητα ἔχει σχεδιασθῇ καὶ ἡ ἀριστερὰ σωζομένη χεὶρ, τῆς ὁποίας διακρίνεται σαφῶς ἡ παλάμη μετὰ τῶν δακτύλων, κρατοῦσα ἐπίμηκες ἀντικείμενον, πιθανώτατα ὄπλον. Φέρει βραχὺ ἔνδυμα καὶ θώρακα, ὡς φαίνεται κυρίως ἐκ τῶν δύο ὠοειδῶν λεπτομερειῶν πλησίον τῶν ὤμων, αἱ ὁποῖαι, ἂν καὶ ἀδεξιῶς σχεδιασμένοι, ὁμοιάζουν πρὸς τὰ «ἐπώμια» τῶν μεταλλικῶν ἢ δερματίνων μυκηναϊκῶν θωράκων, ὡς ταῦτα εἶναι γνωστὰ ἐκ τῶν πινακίδων τῆς γραμμικῆς Β γραφῆς ἐκ τῆς Κνωσοῦ καὶ κυρίως ἐκ τοῦ χαλκίνου θώρακος τοῦ Τάφου 12 τῶν Δενδρῶν³. Ἡ κατακόρυφος σειρὰ τῶν ἐπαλλήλων γωνιῶν, ἡ ὁποία γεμίζει

1. Λόγῳ τῆς σημασίας της ἐδημοσιεύθη ἤδη εἰς αὐτοτελῇ μελέτῃ: βλ. K. DEMACPOULOU, A Mycenaean Vase of the 15th cent. B.C. from Laconia, BSA 66, 1971, 95 - 100, πίν. 12.

2. Προσφάτως ὁ SCHACHERMEYER, Myk. Zeit 136, διέτυπωσε τὴν ἄποψιν, ὅτι ἡ μορφή εἶναι γυναικεῖα καὶ μά-

λιστα θεότης. Πιστεύω ὅμως, ὅτι ἡ ὅλη ἐμφάνισις τῆς μορφῆς ὑποδεικνύει ὅτι αὕτη εἶναι ἀνδρική.

3. Βλ. N. BEPΔEΛHN, AE 1957, Παράρτημα 16 - 18, εἰκ. 2 καὶ AM 82, 1967, 8 κέ., 29, εἰκ. 7 - 17, 23:2. A. SNODGRASS, Kadmos IV, 1965, 99 κέ.

τὸ κέντρον τοῦ σώματος τῆς μορφῆς ἀπὸ τοῦ πώγωνος ἕως τὰ σκέλη, φαίνεται ὅτι δὲν ἔχει σχέσιν πρὸς τὸ ἔνδυμα, ἀλλ' εἶναι ἀπλοῦν διακοσμητικὸν χαρακτηριστικόν, σύνηθες εἰς τὸν μυκηναϊκὸν εἰκονιστικὸν ρυθμόν, εἰς τὸν ὁποῖον συχνὰ παρόμοιον κόσμημα ἢ δικτυωτὸν χρησιμοποιεῖται ὡς γέμισμα ἐπιφανειῶν τοῦ σώματος ἀνθρώπων καὶ ζώων. "Υψ. 0.36 μ., διάμ. 0.27 μ.

5659 (πίν. 14α). Κυλινδρική πυξίς συγκολληθεῖσα ἐκ πολλῶν τεμαχίων καὶ συμπληρωθεῖσα μικρὰ τμήματα τῆς κοιλίας, τοῦ ὤμου καὶ τοῦ χεῖλους. Ἐπιφάνεια καστανὴ ἐστιλβωμένη, διακόσμησις διὰ καστανομέλανος. Εἰς τὸν ὦμον καὶ μεταξὺ τῶν λαβῶν ἀνὰ πέντε συστάδες κυματοειδῶν ταινιῶν. Τριπλῇ ταινία περὶ τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ καὶ πενταπλῇ περὶ τὴν κοιλίαν. Ἀπλῇ πλατεῖα ταινία περὶ τὴν βάσιν τοῦ ὤμου. Ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τῆς βάσεως ἐνόφθαλμος σπεῖρα περικλειομένη ἐντὸς κύκλου. Τὸ στόμιον καὶ ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τῶν λαβῶν χρωματισμένα. Πηλὸς καστανός. "Υψ. 0.09 μ., διάμ. 0.11 μ.

5661 (πίν. 14β). Ψευδόστομος ἀμφορίσκος σφαιρικὸς συγκολληθεὶς ἐκ πολλῶν μικρῶν τεμαχίων καὶ ἐλλιπῆς μικρὰ τμήματα τῆς κοιλίας καὶ τοῦ ὤμου. Στόμιον κατακόρυφον, βάσις χαμηλὴ δακτυλιοειδής. Ἐπιφάνεια ὠχροπρασινὴ ἐστιλβωμένη, διακόσμησις κακῶς διατηρουμένη διὰ καστανομέλανος: εἰς τὸν ὦμον ἐσχηματοποιημένα «μυκηναϊκὰ ἄνθη» καὶ συστάδες γραμμίδων, εἰς τὴν κοιλίαν ταινίαι ποικίλου πλάτους. Ταινία περὶ τὴν βάσιν τῶν λαβῶν, τοῦ στομίου καὶ τῆς προχοῆς. Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τῶν λαβῶν καὶ τὸ χεῖλος τῆς προχοῆς χρωματισμένα. Πηλὸς καστανός. "Υψ. 0.08 μ., διάμ. 0.085 μ.

5657 (πίν. 14γ). Τμήμα ψευδοστόμου ἀμφορέως σφαιρικοῦ, συγκολληθὲν. Σώζεται ἡ βάσις, τὸ μεγαλύτερον τμήμα τῆς κοιλίας καὶ μικρὸν τοῦ ὤμου μετὰ τοῦ στομίου. Βάσις χαμηλὴ, δακτυλιοειδής, στόμιον σχεδὸν κατακόρυφον. Ἐπιφάνεια κιτρινωπὴ ἐστιλβωμένη, διακόσμησις δι' ἐρυθροῦ. Εἰς τὸν ὦμον διατηρεῖται ἓν «μυκηναϊκὸν ἄνθος». Εἰς τὴν κοιλίαν ζῶναι ἐκ λεπτοτάτων ταινιῶν, περικλειομένων ἐντὸς δύο πλατυτέρων. Ταινία περὶ τὴν βάσιν τοῦ στομίου. Πηλὸς ροδόχρους. "Υψος (μετὰ τῆς προχοῆς) 0.115 μ., διάμ. 0.11 μ.

5656 (πίν. 14δ). Μέγα τμήμα σφαιρικῆς πεπιεσμένης πρόχου, συγκολληθὲν ἐκ τεμαχίων. Σώζεται ἡ κοιλία μετὰ μικροῦ μέρους τοῦ ὤμου καὶ ἡ βάσις. Ἐπιφάνεια τεφρά, διακόσμησις διὰ μέλανος. Τρεῖς πλατεῖαι ταινίαι περὶ τὸ μέσον τῆς κοιλίας. Πηλὸς καστανότεφος. "Υψ. 0.16 μ., διάμ. 0.20 μ.

5627 (πίν. 14ε). Τμήμα γυναικείου εἰδωλίου τύπου Φ. Σώζεται ἡ κεφαλὴ μετὰ τοῦ ἀριστεροῦ ἡμίσεος τοῦ ἄνω κορμοῦ. Ἐπιφάνεια κιτρινωπὴ ἐστιλβωμένη, διακόσμησις δι' ἐρυθροῦ. Πυκναὶ κατακόρυφοι κυματοειδεῖς ταινίαι ἐπὶ τῆς ἐμπροσθίας καὶ ὀπισθίας ὀψεως τοῦ σώματος. Οἱ ὀφθαλμοὶ δηλοῦνται δι' ἀπλῶν κύκλων, ἡ κόμη καὶ ἡ ρὶς χρωματισμένα. Ἡ κόμη πίπτει ἐπὶ τῆς ράχews εἰς μακράν, μὴ συμφυῇ μετὰ τοῦ κορμοῦ ἀνάπλαστον ταινίαν, ἀποκοπεῖσαν καὶ μὴ σωζομένην. Πηλὸς καστανόχρους. "Υψ. 0.055 μ.

5628 (πίν. 11θ). Κομβίον κωνικὸν ἀκέραιον ἀπὸ στεατίτην ἐρυθρόφαιον μὲ ἐρυθρὰς ραβδώσεις. "Υψ. 0.02 μ., διάμ. βάσ. 0.03 μ.

5628 (πίν. 11θ). Ἐτερον κομβίον ὅμοιον, τῶν αὐτῶν διαστάσεων.

5629 (πίν. 11α). Κομβίον κωνικόν, ἀκέραιον, μὲ κοίλην βάσιν ἀπὸ ἐρυθρωπὸν πηλόν. Ἐπιφάνεια τεφρά. "Υψ. 0.02 μ., διάμ. 0.02 μ., βάσ. 0.03 μ.

5629 (πίν. 11α). Κομβίον ὅμοιον ἀπὸ ἐρυθρωπὸν πηλόν, ἐλλιπὲς κατὰ τὸ ἥμισυ περίπου, συγκολληθὲν ἐκ δύο τεμαχίων. Ἐπιφάνεια τεφρά. "Υψ. 0.02 μ., διάμ. βάσ. 0.03 μ.

Τάφος Α1 (εἰκ. 2γ)

Ὁ τάφος αὐτός, ὁ μόνος ἀσύλητος τοῦ νεκροταφείου, εἶχε λαξευθῇ παραπλεύρως τοῦ τάφου Σ1 μὲ προσανατολισμὸν Δ. - Ἀ. Ἡ ὀροφή εἶχε καταρρεύσει καὶ τὸ ἐσωτερικὸν ἦτο πλήρες ἐπιχώσεως. Ἦτο μέγας θαλαμοειδὴς σχήματος ἀκανονίστου στρογγύλου, τὸ ἐμπρόσθιον τμήμα αὐτοῦ ὅμως μετὰ τοῦ δρόμου εἶχε καταστραφῇ· σώζεται πλέον τοῦ ἡμίσεος τοῦ θαλάμου εἰς ἑκτασιν 3.20×2.50 μ. (πίν. 14ς'). Τὸ σωζόμενον νῦν ἄνοιγμα τοῦ τάφου εἶναι 2.60 μ. Τὰ τοιχώματα, κατακόρυφα καὶ ὁμαλά, σώζονται μέχρι περίπου τῆς ἀρχῆς τῆς ὀροφῆς εἰς ὕψος 2.70 μ. Τὸ δάπεδον τοῦ θαλάμου ἦτο ἐπίπεδον καὶ λεῖον, ἐδείκνυε δὲ ἐργασίαν προσεκτικωτέραν τοῦ συνήθους. Εἰς τὴν Β. πλευρὰν τοῦ τάφου καὶ πλησίον τῶν τοιχωμάτων ἦσαν συσσωρευμένα ὄστρακα καὶ ὅστ' αὖ καλύπτοντα μίαν ἀκεραίαν πρόχουν (5636) (1 εἰς τὴν εἰκ. 2γ, πίν. 15α). Ὀλίγον δυτικώτερον τοῦ πρώτου καὶ πάντοτε πλησίον τῶν τοιχωμάτων ὑπῆρχε δεύτερος σωρὸς παραμερισμένων ὀστέων καὶ εἰς τὸ μέσον αὐτῶν μόνωτον ἀβαθεὺς κύπελλον (5645) εἰς τέσσαρα τεμάχια (2 εἰς τὴν εἰκ. 2γ, πίν. 15β). Τρίτος σωρὸς εὐρίσκετο εἰς τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ τάφου, ἀκριβῶς ἐναντι τοῦ πρώτου (3 εἰς τὴν εἰκ. 2γ), ἐπίσης πλησιέστατα πρὸς τὰ τοιχώματα. Ἀπετελεῖτο ἀπὸ κατακερματισμένα ὅστ' αὖ, ἓνα ψευδόστομον ἀμφορέα σπασμένον εἰς τὸν δίσκον τῶν λαβῶν (5642), ἓν κύπελλον εἰς τεμάχια (5641), ἓν μόνωτον κύπελλον εἰς τεμάχια (5643), μίαν μόνωτον κύλικα εἰς τεμάχια (5640), ὄστρακα παρομοίας κύλικος (5639) καὶ ὄστρακα πρόχων. Μεταξὺ τοῦ σωροῦ αὐτοῦ ἀνευρέθησαν ἐπίσης ἓν κομβίον ἐκ στεατίτου καὶ δύο πήλινα. Εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ θαλάμου εὐρίσκοντο διεσκορπισμένα ὅστ' αὖ καὶ ὄστρακα προερχόμενα ἐκ πρόχων, καθὼς καὶ δύο ἄλλα ἀκέραια κομβία, ἓν πήλινον καὶ ἓν ἄλλο ἐκ στεατίτου.

Τὸ δεξιὸν ἐμπρόσθιον ἡμισυ τμήμα τοῦ σωζομένου θαλάμου τοῦ τάφου κατελαμβάνετο ὑπὸ δύο μεγάλων λάκκων, οἱ ὅποιοι εἶχον λαξευθῇ εἰς τὸ δάπεδον, ὁ εἰς παραπλεύρως τοῦ ἄλλου. Ἀμφότεροι ἔχουν προσανατολισμὸν ΒΑ. - ΝΔ. καὶ εἶναι λοξῶς τοποθετημένοι πρὸς τὴν εἴσοδον (πίν. 16α). Εὐρέθησαν ἀκάλυπτοι καὶ πλήρεις ἐπιχώσεως. Ὁ πρῶτος λάκκος, πλησιέστερος πρὸς τὴν Β. πλευρὰν τοῦ τάφου (Α εἰς τὴν εἰκ. 2γ), ἔχει σχῆμα ἐπιμήκους τετραπλεύρου μὲ τελείως στρογγύλην τὴν ΒΑ. στενὴν πλευρὰν αὐτοῦ καὶ ἀπεστρογγυλωμένας τὰς γωνίας τῆς ΝΔ. στενῆς πλευρᾶς. Αἱ διαστάσεις τοῦ λάκκου εἶναι: μῆκος 1.15 μ., πλάτος 0.45 μ., βάθος 0.32 μ. Περιεῖχε τὰ κατακερματισμένα ὅστ' αὖ δύο τοῦλάχιστον σκελετῶν μαζί μὲ ἀκεραίαν πρόχουν (5637) καὶ τεμάχια ἄλλων, ἓν κομβίον ἀπὸ στεατίτην καὶ ἓνα σιδηροῦν δακτύλιον (5633) (πίν. 16β). Ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων ἐντὸς τοῦ λάκκου ὀστράκων, τὰ ὅποια συνεκολλήθησαν καὶ ἐξ ἄλλων ὀστράκων εὐρεθέντων εἰς τοὺς σωροὺς 1 καὶ 3 καὶ εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ θαλάμου, προῆλθον δύο ἀκόμη πρόχοι (5638, 5635).

Ὁ δεύτερος λάκκος εἶναι μεγαλύτερος καὶ βαθύτερος (Β εἰς τὴν εἰκ. 2γ). Ἐχει σχῆμα κανονικοῦ ἐπιμήκους τετραπλεύρου καὶ διαστάσεις: μῆκος 1.30 μ., πλάτος 0.53 μ., βάθος 0.60 μ. Ἀμέσως μετὰ τὰ ἐπιφανειακά χρώματα ἀνευρέθησαν μικρὰ κατακερματισμένα ὅστ' αὖ, ἓν κομβίον ἀπὸ στεατίτην, μικρὸν τμήμα ἀνθρακος καὶ τμήμα χείλους κύ-

λικος. Είς βάθος 0.30 μ. υπήρχον πολλά ὀστᾶ, ἔρριμμένα σωρηδὸν ἐντὸς τοῦ λάκκου καὶ μεταξὺ αὐτῶν ἀκεραία προχοῖσκη (5644) (πίν. 17α). Κάτω ἀπὸ τὸν σωρὸν αὐτὸν ὑπῆρχον δύο κρανία, καθὼς καὶ τεμάχια τρίτου καὶ βάσις κύλικος, ἡ ὁποία συγκολληθεῖσα μὲ τὸ ὑψηλότερον ἀνευρεθὲν τεμάχιον τοῦ χείλους καὶ μὲ ἄλλα ὄστρακα ἀνευρεθέντα εἰς τὸν σωρὸν 3 ἀπέδωσε τὴν κύλικα 5639. Ἐν συνεχείᾳ ἀνευρέθησαν πολλὰ ἄλλα ὀστᾶ καὶ μεταξὺ αὐτῶν γυναικεῖον εἰδώλιον τύπου Φ (5626), τριάκοντα τρεῖς κυλινδρικοὶ ψῆφοι καὶ μία σφαιρική ἐκ σαρδίου (5630), πέντε ψῆφοι ἀμφικωνικοὶ καὶ μία σφαιρική ἐκ φαγεντιανῆς (5631), καθὼς καὶ διακόσιαι πεντήκοντα ἑξ μικροσκοπικοὶ ψῆφοι πάλιν ἐκ φαγεντιανῆς (5632). Ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ περιεχομένου τοῦ ὁ λάκκος οὗτος περιεῖχε τὰ ὀστᾶ τριῶν τουλάχιστον σκελετῶν.

Οὐδεμία ταφή εὐρέθη κατὰ χώραν εἰς τὸν θάλαμον. Εἶναι φανερόν ὅτι κατὰ τὴν διάρκειαν ἑνὸς γενικοῦ καθαρισμοῦ τοῦ τάφου πρὸς δημιουργίαν χώρου διὰ νέας ταφὰς μέγα μέρος τῶν ὀστέων καὶ μερικὰ ἐκ τῶν κτερισμάτων ἐρρίφθησαν ἐντὸς τῶν δύο λάκκων, ἄλλα δὲ ἀπωθήθησαν εἰς τρεῖς σωροὺς πρὸς τὰ τοιχώματα καὶ πιθανῶς μέρος τοῦ περιεχομένου ἀπερρίφθη ἐκτὸς τοῦ τάφου. Ὁ παραμερισμὸς τῶν ὀστέων καὶ τῶν κτερισμάτων ἐγένινεν ἀδιακρίτως καὶ ἄνευ σεβασμοῦ, προκαλέσας οὕτω τὴν ἀναταραχὴν τῶν διαφορῶν ταφῶν. Τοῦτο εἶναι σαφές ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὄστρακα ἀνήκοντα εἰς τὸ αὐτὸ ἀγγεῖον εὐρέθησαν διεσκορπισμένα εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ θαλάμου μεταξὺ τῶν σωρῶν καθὼς καὶ ἐντὸς τῶν δύο λάκκων.

Τὰ εὐρήματα

5636 (πίν. 17β). Πρόχους σφαιρική μὲ εὐρὺν ὑψηλὸν λαιμὸν καὶ χαμηλὴν δακτυλιόσχημον βάσιν. Ἀκεραία ἐκτὸς μικροῦ συμπληρωθέντος τμήματος τοῦ χείλους. Ἐπιφάνεια τεφροκάστανος ἐστιλβωμένη, διακόσμησις καλῶς διατηρουμένη διὰ μέλανος. Ζώνη ἐκ τριῶν ταινιῶν εἰς τὸ μέσον τῆς κοιλίας καὶ ἀπλὴ ταινία περὶ τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ. Χρωματισμένα τὸ χεῖλος, ἡ βάσις, ἡ ἄνω κυρτὴ ἐπιφάνεια καὶ ἡ βάσις τῆς λαβῆς. Πηλὸς ἀνοικτὸς καστανός. "Υψ. 0.24 μ., διάμ. κοιλ. 0.18 μ.

5645 (πίν. 17γ). Κύπελλον μόνωτον, ἄβαφον, συγκολληθὲν ἐκ τεμαχίων. Σχήμα κωνικόν, κατακόρυφος ὑπερυψωμένη ταινιωτὴ λαβὴ καὶ μικρὰ ἐπίπεδος βάσις. Ἐπιφάνεια ὑπόλευκος ἐστιλβωμένη, κατὰ τόπους κατεστραμμένη, διακόσμησις δι' ἐρυθρομέλανος. Ἐξωτερικῶς: διπλὴ ταινία περὶ τὸ μέσον τῆς κοιλίας, ἀπλὴ πλατυτέρα ταινία περὶ τὴν βάσιν. Ἐσωτερικῶς ἐπιφάνεια ἐφθαρμένη. Εἰς τὸ κέντρον τοῦ πυθμένος σῶζεται εὐρὺς πλήρης κύκλος. Τὸ χεῖλος ἀμφοτέρωθεν, καθὼς καὶ ἡ κυρτὴ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια τῆς λαβῆς χρωματισμένα. Πηλὸς καστανός. "Υψ. 0.035 μ., μετὰ τῆς λαβῆς 0.06 μ., διάμ. 0.11 μ.

5643 (πίν. 17δ). Κύπελλον μόνωτον, ἄβαφον, συγκολληθὲν ἐκ τεμαχίων. Σχήμα κωνικόν, λαβὴ κατακόρυφος, βάσις μικρὰ ἐπίπεδος, χεῖλος νεῦον πρὸς τὰ ἑξῶ. Ἐπιφάνεια ἀνοικτοῦ καστανοῦ χρώματος, ἐστιλβωμένη. Πηλὸς καστανός. "Υψ. 0.05 μ., διάμ. 0.09 μ.

5642 (πίν. 18α-β). Ψευδόστομος ἀμοφορίσκος, σφαιρικός. Στόμιον κατακόρυφον, μικρὰ δακτυλιόσχημος βάσις. Ἐπιφάνεια ἀνοικτοῦ καστανοῦ χρώματος ἐστιλβωμένη, διακόσμησις καλῶς διατηρουμένη δι' ἐρυθροῦ στίλβοντος. Εἰς τὸν ὧμον μικραὶ καὶ μεγάλαι συστάδες ἐπαλλήλων γωνιῶν ριπιδοειδῶς

διατεταγμένων. Περί τὸν ὦμον, τὸ μέσον τῆς κοιλίας καὶ τὴν βάσιν ἀνὰ μία εὐρεῖα ζώνη ἐκ λεπτῶν ταινιῶν περικλειομένων ἐντὸς δύο πλατυτέρων. Εἰς τὸν δίσκον τῶν λαβῶν ὁμόκεντροι κύκλοι με χρωματισμένον τὸν ἐσώτατον (ὀφθαλμόν). Χρωματισμένα ἡ βάσις, τὸ χεῖλος καὶ ἡ βάσις τοῦ στομίου, ὡς καὶ ἡ ἄνω κυρτὴ ἐπιφάνεια τῶν λαβῶν, ἐκτὸς ἐξηρημένου τριγώνου εἰς τὴν κορυφὴν αὐτῶν. Πηλὸς ροδόχρους. "Υψ. 0.115 μ., διάμ. κοιλ. 0.11 μ., βάσ. 0.042 μ.

5641 (πίν. 18γ). Κύπελλον συγκολληθὲν ἐκ τεμαχίων καὶ συμπληρωθὲν μικρὰ τμήματα τῆς κοιλίας καὶ τοῦ χείλους. Ἔχει εὐρὺ κατακόρυφον χεῖλος, μικρὰν δακτυλιόσχημον βάσιν, μίαν κατακόρυφον λαβὴν καὶ δύο ἄλλας μικρὰς ὀριζοντίους ἐφαπτομένας τῆς κοιλίας, ἐκατέρωθεν τῆς πρώτης. Ἐπιφάνεια καστανόχρους ἐστιλβωμένη. Διακόσμησις δι' ἐρυθροῦ. Ὁ χῶρος τῆς κοιλίας κάτωθεν τῶν λαβῶν διακοσμεῖται διὰ τριῶν ταινιῶν. Εἰς τὴν ζώνην τοῦ ὤμου τρία ἐσχηματοποιημένα «μυκηναϊκὰ ἄνθη». Τὸ χεῖλος, ἡ βάσις καὶ ἡ ἄνω κυρτὴ ἐπιφάνεια τῶν λαβῶν χρωματισμένα. Ἐσωτερικὸν ἄβαφον. Πηλὸς καστανός. "Υψ. 0.06 μ., διάμ. 0.08 μ.

5640 (πίν. 18δ). Μόνωτος κύλιξ με γωνιώδη ὦμον (carinated), ὑψηλὸν πόδα καὶ κοίλην βάσιν. Συνεκολλήθη ἐκ τεμαχίων καὶ συνεπληρώθη τὸ ἥμισυ περίπου τοῦ χείλους. Ἄβαφος. Ἐπιφάνεια πρασινωπὴ ἐστιλβωμένη. Ὅπῃ εἰς τὴν βάσιν, διαμ. 0.02 μ. Πηλὸς πρασινωπός. "Υψ. 0.10 μ., διάμ. 0.105 μ.

5637 (πίν. 19α). Πρόχους ὠοειδὴς με μικρὰν ἐπίπεδον βάσιν, εὐρὺν ὑψηλὸν λαιμὸν καὶ ὀπισθότμητον στόμιον. Ὁ λαιμὸς συνεκολλήθη ἐκ τεμαχίων καὶ συνεπληρώθη μικρὰ τμήματα. Ἐπιφάνεια τεφροκάστανος, διακόσμησις καλῶς διατηρουμένη διὰ μέλανος, κατὰ τόπους ἐρυθρωποῦ, λόγῳ ἀτελοῦς ὀπτήσεως. Διπλὴ ταινία ἀμέσως κάτωθεν τοῦ ὤμου καὶ ἀνὰ μία ταινία περὶ τὴν βάσιν καὶ περὶ τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ. Δύο γλωσσοειδῆ εἰς τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν τῆς λαβῆς καὶ ταινία περὶ τὴν βάσιν καὶ τὴν κορυφὴν αὐτῆς. Τὸ χεῖλος χρωματισμένον. Πηλὸς καστανός. "Υψ. 0.24 μ., διάμ. 0.20 μ.

5638 (πίν. 19β). Πρόχους ὠοειδὴς με εὐρὺν ὑψηλὸν στόμιον καὶ μικρὰν δακτυλιόσχημον βάσιν. Συνεκολλήθη ἐκ πολλῶν τεμαχίων καὶ συνεπληρώθη μικρὰ τμήματα τῆς κοιλίας καὶ τοῦ λαιμοῦ. Ἐπιφάνεια καστανόχρους ἐστιλβωμένη, διακόσμησις καλῶς διατηρουμένη διὰ καστανομέλανος. Ἀπλὴ ταινία περὶ τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ καὶ τριπλὴ ταινία περὶ τὸ μέσον τῆς κοιλίας. Κυματοειδὴς ταινία κατὰ μῆκος τῆς λαβῆς καὶ κυκλικαὶ ταινίαι κατὰ τὰς δύο προσφύσεις. Τὸ χεῖλος καὶ ἡ βάσις χρωματισμένα. Διαμπερὴς ὅπῃ εἰς τὴν κορυφὴν τῆς λαβῆς καὶ ἄτρητος ὅπῃ εἰς τὴν βάσιν αὐτῆς. "Υψ. 0.23 μ., διάμ. 0.19 μ.

5635 (πίν. 19γ-δ). Πρόχους σφαιρικὴ με ὑψηλόν, στενόν, ραμφοειδόστομον λαιμὸν καὶ μικρὰν δακτυλιόσχημον βάσιν. Συνεκολλήθη ἐκ τεμαχίων καὶ συνεπληρώθη μικρὰ τμήματα τῆς κοιλίας καὶ τοῦ χείλους. Ἐπιφάνεια τεφροκάστανος ἐστιλβωμένη. Διακόσμησις καλῶς διατηρουμένη διὰ μέλανος, κατὰ τόπους ἐρυθρωποῦ, λόγῳ ἀτελοῦς ὀπτήσεως. Εἰς τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ, ὅπου ὑπάρχει χαμηλὸς ἀνάγλυφος δακτύλιος, ἀπλὴ ταινία, τριπλὴ ταινία περὶ τὸ μέσον τῆς κοιλίας. Εἰς τὴν ζώνην τοῦ ὤμου σειρὰ συνεχομένων σπειρῶν. Ἡ βάσις, τὸ χεῖλος, καθὼς καὶ αἱ παρυφαὶ τῆς λαβῆς χρωματισμένα. Ταινία κατὰ μῆκος τῆς λαβῆς, εἰς τὸ μέσον τῆς ὁποίας σχηματίζεται ἀνάγλυφος λεπτὴ ράχis. Πηλὸς ἀνοικτός καστανός. "Υψ. 0.30 μ., διάμ. 0.24 μ.

5633 (πίν. 18ε δεξιὰ κάτω). Δακτύλιος σιδηροῦς διαβεβρωμένος. Διάμ. 0.02 μ.

5644 (πίν. 19ζ-η). Προχοῖσκη σφαιρικὴ ἀκεραία με ὑψηλόν στενόν λαιμὸν καὶ μικρὰν δακτυλιόσχημον βάσιν. Ἐπιφάνεια ὑπόλευκος ἐστιλβωμένη, διακόσμησις δι' ἐρυθρωποῦ. Πλατεῖα ταινία περὶ τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ, ὁμοία περὶ τὴν βάσιν καὶ διπλὴ κατὰ τὸ μέσον τῆς κοιλίας. Εἰς τὸν ὦμον δύο κυματοειδεῖς ταινίαι (διπλαῖ ἢ τριπλαῖ). Ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τῆς λαβῆς ὀρίζονται ταινίαι. Τὸ χεῖλος χρωματισμένον. Πηλὸς καστανός. "Υψ. 0.10 μ., διάμ. 0.09 μ.

5639 (πίν. 19θ). Μόνωτος κύλιξ με γωνιώδη ὦμον (carinated), ὑψηλὸν πόδα καὶ κοίλην βάσιν. Συνε-

κολλήθη ἐκ τεμαχίων καὶ συνεπληρώθη τὸ ἥμισυ περίπου τμήμα τῆς γάστρας καὶ μικρὸν τμήμα τῆς βάσεως. Ὑψ. 0.10 μ., διάμ. χεῖλ. 0.11 μ.

5626 (πίν. 19ε-ς'). Εἰδώλιον πήλινον γυναικεῖον, τύπου Φ, ἀκέραιον, μὲ ὑψηλὴν καὶ ἐλαφρῶς κοίλην βάσιν. Οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ τὰ στήθη δηλοῦνται διὰ ἀναπλάστων δισκαρίων. Ἐπιφάνεια ὑπόλευκος ἐστιλβωμένη, διακόσμησις δι' ἐρυθρωποῦ. Ἡ κορυφή τῆς κεφαλῆς χρωματισμένη. Λεπταὶ ταινίαι πίπτουν κατακορύφως ἐπὶ τοῦ αὐχένος, δηλοῦσαι τὴν κόμην. Ἀνὰ μία παχεῖα κυκλικὴ ταινία περιβάλλει τὸν λαιμὸν καὶ τὴν ὀσφύν. Ἡ ἐμπροσθία καὶ ὀπισθία ἐπιφάνεια τοῦ κορμοῦ διακοσμεῖται διὰ πυκνῶν στιγμῶν, ἡ βάσις διὰ κυματοειδῶν ταινιῶν. Πηλὸς ἀνοιχτὸς καστανός. Ὑψ. 0.105 μ.

5630 (πίν. 18ε ἄνω δεξιὰ). Τριάκοντα τρεῖς κυλινδρικοὶ ψῆφοι καὶ μία σφαιρικὴ ἐκ σαρδίου προερχόμεναι ἐκ περιδεραίου.

5631 (πίν. 18ε κάτω εἰς τὸ μέσον). Πέντε ψῆφοι ἀμφικωνικοὶ ἀκέραιοι μὲ ἀναγλύφους ραβδώσεις, μικροσκοπικὸν θραῦσμα ὁμοίας, μία ψῆφος σφαιρικὴ ἀκεραία, ἅπασαι ἐκ φαγεντιανῆς, προερχόμεναι ἐκ περιδεραίου.

5632 (πίν. 18ε ἀριστερά). Διακόσιαι πεντήκοντα ἐξ μικροσκοπικῶν κυλινδρικοῦ ψῆφοι ἐκ φαγεντιανῆς προερχόμεναι ἐκ περιδεραίου.

5628 (πίν. 11θ). Τὸ ἥμισυ περίπου μικροῦ κομβίου, κωνικοῦ, ἀπὸ στεατίτην χρώματος τεφροῦ πρὸς τὸ ἰώδες. Ὑψ. 0.015 μ., διάμ. βάσεως 0.019 μ.

5628 (πίν. 11θ). Κομβίον ἀκέραιον κωνικὸν ἀπὸ στεατίτην ἰώδη. Ὑψ. 0.02 μ., διάμ. βάσ. 0.02 μ.

5628 (πίν. 11θ). Μικρὸν κομβίον ἀκέραιον κωνικὸν μὲ κοίλην βάσιν ἀπὸ στεατίτην χρώματος ἰώδους. Ὑψ. 0.013 μ., διάμ. βάσεως 0.02 μ.

5628 (πίν. 11θ). Κομβίον ἀκέραιον κωνικὸν ἀπὸ ἰώδη στεατίτην. Ὑψ. 0.02 μ., διάμ. βάσεως 0.025 μ.

5629 (πίν. 11α). Κομβίον ἀκέραιον κωνικὸν ἀπὸ πηλὸν καστανέρυθρον. Ἐπιφάνεια καστανὴ ἐστιλβωμένη. Ὑψ. 0.02 μ., διάμ. βάσεως 0.03 μ.

5629 (πίν. 11α). Κομβίον κωνικόν, ἀποκεκρουμένον εἰς πολλὰ σημεῖα, ἀπὸ πηλὸν ἐρυθρότεφρον. Ἐπιφάνεια μελανή. Ὑψ. 0.02 μ., διάμ. βάσεως 0.025 μ.

5629 (πίν. 11α). Κομβίον ἀκέραιον κωνικόν, ἀπὸ καστανὸν πηλόν. Ἐπιφάνεια μελανή. Ὑψ. 0.025 μ., διάμ. βάσεως 0.03 μ.

Γ. ΓΕΝΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

1. Τὸ νεκροταφεῖον

Μορφή καὶ εἶδη τάφων

Δυστυχῶς οὐδεὶς ἐκ τῶν τάφων διατηρεῖται εἰς καλὴν κατάστασιν. Εἰς τοὺς περισσότερους ἢ ὀροφή ἔχει καταπέσει, καθὼς καὶ τμήματα τῶν τοιχωμάτων τοῦ θαλάμου, μόνον δὲ δύο ἐξ αὐτῶν, οἱ Σ1 καὶ Σ4, διατηροῦν μέρος τοῦ δρόμου. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἔχει ἐν μέρει παραμορφώσει τοὺς τάφους, ὥστε δυστυχῶς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐξαχθοῦν ἀπο-

λύτως ἀσφαλῆ συμπεράσματα, ὡς πρὸς τὰ σχήματα καὶ τὴν κατασκευὴν αὐτῶν. Πάντως καὶ οἱ ἐξ τάφοι εἶναι θαλαμοειδεῖς, λαξευμένοι εἰς τὸ μαλακὸν πέτρωμα τῆς πλευρᾶς τοῦ λόφου. Καὶ οἱ ἐξ διατηροῦν ἀρκετὰ τοῦλάχιστον στοιχεῖα ἐκ τῆς ἀρχικῆς μορφῆς αὐτῶν, ἐκ τῶν ὁποίων φαίνεται, ὅτι δὲν διαφέρουν ἐκ τῶν συνήθων λαξευτῶν θαλαμοειδῶν τάφων τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων.

Οἱ τάφοι κεῖνται ὁ εἰς παραπλευρῶς τοῦ ἄλλου εἰς τὴν ᾿Α. πλευρὰν τοῦ λόφου καὶ ὅλοι ἔχουν προσανατολισμὸν Δ. - ᾿Α. Ἡ συστάς αὐτῇ τῶν τάφων προφανῶς ἀνήκει εἰς τὸν αὐτὸν συνοικισμὸν. Ἡ κατὰ συστάδας διάνοξις τῶν μυκηναϊκῶν θαλαμοειδῶν τάφων παρατηρεῖται εἰς πολλὰ μυκηναϊκὰ νεκροταφεῖα, ὡς π.χ. καὶ εἰς τὰ νεκροταφεῖα τῶν Μυκηνῶν¹ καὶ τῆς Προσύμνης² καθὼς καὶ εἰς ἕτερον λακωνικὸν μυκηναϊκὸν νεκροταφεῖον εἰς Ἐπίδαυρον Λιμηράν³. Ὁ Τσουντας ἐσκέφθη πρῶτος, ὅτι ἐκάστη συστάς ἀνήκεν εἰς διάφορον γένος ἢ συνοικισμὸν ἐκ τῶν πλησίον τῶν νεκροταφείων εὕρισκομένων μυκηναϊκῶν ἐγκαταστάσεων⁴, τὴν γνώμην δὲ αὐτὴν ἠκολούθησεν ὁ Wace⁵ καὶ ὁ Blegen⁶, ἀλλὰ μὲ ἐπιφύλαξιν ὁ Persson, ὁ ὁποῖος κλίνει μᾶλλον ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως, ὅτι ἡ κατὰ συστάδας κατασκευὴ τάφων ἔχει χρονολογικὴν σημασίαν⁷.

Μόνον δύο τάφοι, οἱ Σ1 καὶ Σ4, διατηροῦν μικρὸν τμῆμα τοῦ δρόμου. Τοῦ Σ1 διατηρεῖται τμῆμα μήκους 1 μ., τοῦ Σ4 τμῆμα μήκους 1.90 μ. Ὁ δρόμος τοῦ Σ1 εἶναι ἀρκετὰ εὐρύς, πλάτ. 1.60 μ., μὲ τοιχώματα εὐθέα καὶ παράλληλα, ὡς δεικνύει ἡ κάθετος φορὰ τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς, ἣτις διατηρεῖται εἰς ἀρκετὸν ὕψος. Τοῦ τάφου Σ4 διακρίνεται ἡ δεξιὰ πλευρὰ εἰς μῆκος 1.90 μ., ἀλλὰ εἰς ὕψος μόλις 0.35 μ. Εἶναι ἀνώμαλος καὶ παρουσιάζει ἀπόκλινσιν πρὸς τὰ ἔξω, ὥστε ὁ δρόμος θὰ ἦτο εὐρύτερος εἰς τὸ ἐμπρόσθιον τμῆμα αὐτοῦ. Ἡ ἀριστερὰ πλευρὰ ἔχει καταστραφῇ, ἀλλὰ ἐκ τοῦ καλῶς διατηρουμένου δαπέδου φαίνεται, ὅτι ὁ δρόμος ἦτο ἐξαιρετικῶς εὐρύς καὶ σώζεται εἰς μέγιστον πλάτος 1.80 μ. Ὁ Wace ἐθεώρησε τὸ πλάτος τοῦ δρόμου χρονολογικὸν τεκμήριον, ὑποστηρίξας, συμφώνως πρὸς τὰ δεδομένα τῶν τάφων τῶν Μυκηνῶν, ὅτι οἱ πρῶτοι τάφοι ἔχουν εὐρὺν καὶ βραχὺν δρόμον⁸. Τὸ κριτήριον τοῦτο ἀπερρίφθη ὑπὸ τοῦ Blegen διὰ τοὺς παρομοίους τάφους τῆς Προσύμνης⁹ καὶ ὑπὸ τοῦ Persson ἀρχικῶς¹⁰, ὁ ὁποῖος ὅμως ἀργότερον τὸ ἐδέχθη διὰ τοὺς τάφους τῶν Δενδρῶν¹¹. Δυστυχῶς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐλεγχθῇ ἀπολύτως εἰς τοὺς τάφους αὐτοὺς τῆς Μελαθριᾶς, διότι ἀμφότεροι εὐρέθησαν συλημένοι. Πάντως καὶ οἱ δύο περιεῖχον κεραμεικὴν τῆς ΥἚ ΙΙΑ-Β. Ἀλλὰ φαίνεται ἀσφαλέςτερά ἡ γνώμη ὅτι τὸ πλάτος καὶ τὸ μῆκος τῶν δρόμων ὠφέλιμον εἰς λόγους λειτουργικοὺς καὶ ὅχι εἰς ἀλλαγὰς τρόπου κατασκευῆς, ἐπερχομένας μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου¹². Τὰ σωζόμενα τμήματα τῶν δρόμων ἀμφοτέρων τῶν τάφων τῆς Μελαθριᾶς ἦσαν ἐντελῶς ἐπίπεδα χωρὶς κλίσιν.

1. Χρ. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, ΑΕ 1888, 119 κέ. Ch. T. 121 κέ.

2. Prosymna 229.

3. Χρ. ΧΡΗΣΤΟΥ, ΠΑΕ 1956, 207 κέ. Κ. ΔΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΔ 23, 1968, Μελέται, 146.

4. ΑΕ 1888, 124.

5. Ch. T. 121.

6. Prosymna 229.

7. Asine 356.

8. Ch. T. 124.

9. Prosymna 232 - 3.

10. Asine 356.

11. A. W. PERSSON, New Tombs at Dendra near Midea (1942) 153.

12. Πρβ. Περατὴ Β, 4.

Τὸ ἀρχικὸν ἄνοιγμα τοῦ θαλάμου διατηρεῖται μόνον εἰς τοὺς αὐτοὺς τάφους Σ1 καὶ Σ4. Τὸ ἄνοιγμα τοῦ Σ4 εἶναι περιέργον, εὐρύτερον, πλάτους 1 μ., καὶ ὁδηγεῖ πρὸς τὸν δρόμον χωρὶς νὰ μεσολαβῇ στόμιον, διὰ δύο ψευδοπαραστάδων, σχηματιζομένων μεταξὺ τοῦ θαλάμου καὶ τοῦ δρόμου. Ὅμοιον σχεδὸν σχῆμα στομίου καὶ δρόμου παρατηρεῖται καὶ εἰς ἄλλον μυκηναϊκὸν τάφον τῆς Λακωνίας παρὰ τὸ χωρίον Τσάσι εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Ἑλούς¹. Κατὰ τὸν Wace οἱ στερούμενοι βαθέος στομίου τάφοι εἶναι πρωιμώτεροι τῶν ἄλλων μὲ βαθὺ στόμιον, συμφώνως πρὸς τὰ δεδομένα τῶν Μυκηνῶν, ὅπου τὸ βάθος τοῦ στομίου τῶν μεταγενεστέρων τάφων εἶναι σχεδὸν διπλάσιον τοῦ πλάτους αὐτοῦ². Τοῦτο ὅμως δὲν ἰσχύει ὡς πρὸς τοὺς τάφους τῆς Ἀσίνης³, οὔτε ὡς πρὸς τοὺς τάφους τῆς Περαιτῆς⁴, ὅπως δὲν πρέπει νὰ ἰσχύῃ καὶ ὡς πρὸς τοὺς τάφους τῆς Μελαθριάς καὶ τοῦ Τσάσι, διότι ἀμφότεροι περιεῖχον κεραμεικὴν τῆς ΥἚ ΙΙΑ-B.

Εἰς τὸν τάφον Σ1 μεταξὺ ἀνοίγματος καὶ δρόμου μεσολαβεῖ στόμιον, τοῦ ὁποῦ τοῦ βάθος, 0.90 μ., εἶναι ἴσον πρὸς τὸ πλάτος, καὶ σχεδὸν τὸ ἥμισυ τοῦ πλάτους τοῦ δρόμου. Τὰ τοιχώματα τοῦ στομίου εἶναι τελείως παράλληλα καὶ εὐθέα. Ἄν καὶ ὁ τάφος αὐτὸς ἦτο συλημένος καὶ συνεπῶς δὲν εἶναι ἀσφαλὲς νὰ ἐξαχθοῦν συμπεράσματα, ὅμως καὶ οὗτος περιεῖχε κεραμεικὴν μόνον τῆς ΥἚ ΙΙΑ-B, ὡς καὶ ὁ Σ4, ὁ ὁποῖος στερεῖται βαθέος στομίου. Ἡ μία πλευρὰ τοῦ στομίου τοῦ Σ1 διατηρεῖται εἰς ἀρκετὸν ὕψος. Ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια αὐτῆς ἦτο προχειρῶς εἰργασμένη, καὶ δὲν ἔφερε διακόσμησιν ἢ ἐπίχρισμα ὡς μερικοὶ τάφοι τῆς Ἀττικῆς (Βούλα)⁵, τῆς Ἀργολίδος (Μυκῆναι, Πρόσυμνα, Ἀργος, Ἀσίνη)⁶ καὶ τῶν Θηβῶν⁷. Οὐδεὶς ἄλλος ἐκ τῶν τάφων τῆς Μελαθριάς διετήρησε τὸ ἀρχικὸν στόμιον.

Ἡ ἐπίχωσις τοῦ δρόμου διετηρεῖτο εἰς τὸν δρόμον τοῦ τάφου Σ1, ἀλλὰ μόνον ἔμπροσθεν τῆς ἀριστερᾶς παραστάδος τοῦ στομίου. Ἦτο ἀδιατάρακτος καὶ ἐντὸς αὐτῆς ἀνευρέθησαν ὀλίγα μυκηναϊκὰ ὄστρακα, μεταξὺ τῶν ὁποίων βάσις κύλικος καὶ τεμάχια κρατῆρος. Τοῦτο εἶναι σύμφωνον μὲ τὴν παραδεδεγμένην γενικῶς ἄποψιν, ὅτι οἱ δρόμοι τῶν τάφων ἐγεμίζοντο κατὰ τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους ἔπειτα ἀπὸ ἐκάστην ταφὴν⁸. Ὅπως καὶ εἰς τὰς ἐπιχώσεις τῶν δρόμων ὅλων τῶν μυκηναϊκῶν τάφων, οὕτω καὶ εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ δρόμου τοῦ τάφου Σ1 τῆς Μελαθριάς εὐρέθησαν τεμάχια ἀγγείων (κύλικος, κρατῆρος), τὰ ὅποια δεικνύουν, ὅτι οἱ συγγενεῖς τοῦ νεκροῦ συνήθιζον πρὸ τῆς πληρώσεως τοῦ δρόμου δι' ἐπιχώσεως νὰ προσφέρουν ἐναγισμοὺς ἢ νὰ πίνουν πρὸς ἀποχαιρετισμὸν τοῦ νεκροῦ⁹.

Εἰς οὐδέναν ἐκ τῶν δύο τάφων, οἱ ὁποῖοι διέσωσαν τὸ ἀρχικὸν ἄνοιγμα, διετηρήθη ἡ

1. BSA 55, 1960, 93, εἰκ. 11b.

2. Ch. T. 126, 131.

3. Asine 357.

4. Περαιτὴ Β, 9.

5. ΠΑΕ 1954, 74 - 75, εἰκ. 2.

6. ΑΕ 1891, 1 - 6. ΠΑΕ 1952, 469 (τάφοι Μυκηνῶν). BCH 28, 1904, 369 - 370. Deiras 33, 239 (τάφοι Ἀργους). Prosymna 174, εἰκ. 428, πλν. 39 (τάφοι Προσύμνης). Asine 163 (τάφοι Ἀσίνης).

7. Α. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΣ, Θηβαϊκά, ΑΔ 3, 1917, 159.

8. Ἡ ἄποψις αὕτη ὑπεστηρίχθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ ΤΣΟΥΝΤΑ, ΑΕ 1888, 129 καὶ CHR. TSOUNTAS - J. IRVING MANNAT, The Mycenaean Age (1897) 139 κέ., ἀπερρίφθη ὑπὸ τοῦ ΣΤΑΗ, ΑΕ 1895, 207 κέ., ἀλλ' υἱοθετήθη ὑπὸ τοῦ WACE, Ch. T. 127 καὶ τοῦ BLEGEN, Prosymna 236.

9. Ch. T. 131.

ξηρολιθιά, ἥτις θὰ ἔφρασσε τὴν εἴσοδον. Ἐν τούτοις εἰς τὰ ταραγμένα χώματα τοῦ δρόμου τοῦ τάφου Σ4 ἀνευρέθησαν μερικοὶ λίθοι προερχόμενοι πιθανῶς ἐκ τῆς ξηρολιθιάς τῆς εἰσόδου. Δὲν ἀνευρέθησαν κόγχαι εἰς τὸ διατηρούμενον τμήμα τῶν δρόμων τῶν δύο αὐτῶν τάφων, Σ1 καὶ Σ4, οὔτε λάκκοι¹.

Οἱ θάλαμοι τῶν ἐξ τάφων τῆς Μελαθριάς εὐρίσκονται εἰς σχετικῶς καλὴν κατάστασιν, ἂν καὶ μόνον τοῦ Σ1 καὶ τοῦ Σ4 σώζεται ὁλόκληρον τὸ σχῆμα. Τῶν ἄλλων τὸ ἐμπρόσθιον τμήμα ἔχει κατακρημνισθῇ. Οὐδεὶς φαίνεται νὰ ἔχῃ σχῆμα τετράπλευρον. Ὅλοι ἔχουν σχῆμα ἀκανόνιστον στρογγύλον ἢ ἑλλειψοειδές. Γενικῶς παρατηρεῖται ἀσυμμετρία καὶ ἑλλειψις κανονικότητος εἰς τὸ σχῆμα τῶν θαλάμων. Ἀλλ' ἡ ὁμοιομορφία ὡς πρὸς τὸ σχῆμα συμφωνεῖ μὲ τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ὅλοι ἀνῆκον εἰς μίαν συστάδα ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ συνοικισμοῦ.

Τὸ μέγεθος τῶν θαλάμων ποικίλλει. Ὁ μεγαλύτερος, ὁ τάφος Σ1, ἔχει διαστάσεις 1.60×3.60 μ. καὶ ὁ μικρότερος, ὁ Σ4, 1.70×1.20 μ. Εἶναι δηλαδὴ ἄρκετὰ μεγάλυτεροι συγκρινόμενοι μὲ ἄλλους ὁμοίους τῶν νεκροταφείων τῆς Ἀττικῆς², ὅπου τὸ μέγεθος κυμαίνεται μεταξὺ 3.40×3 μ. καὶ 0.80×0.95 μ., ἀλλὰ μικρότεροι τῶν τάφων τῆς Ἀργολίδος (Μυκῆναι, Ἀσίνη, Ἀργος, Πρόσυμνα). Εἶναι ἐπίσης ἄρκετὰ μικρότεροι ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἄλλα σύγχρονα νεκροταφεῖα τῆς Λακωνίας, δηλαδὴ τῆς Ἐπιδαύρου Λιμηρᾶς, τῆς Πελλάνας καὶ τοῦ Τσάσι³. Ὅπως παρετήρησαν ὅλοι οἱ ἀνασκαφεῖς τῶν μυκηναϊκῶν νεκροταφείων, τὸ μέγεθος τῶν θαλάμων τῶν τάφων δὲν ἀποτελεῖ χρονολογικὸν τεκμήριον, ἀλλ' εἶναι μᾶλλον ἐνδεικτικὸν τῆς καταστάσεως τῆς οἰκογενείας, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνῆκον, π.χ. οἱ μεγάλου μεγέθους θὰ ἀνῆκον προφανῶς εἰς πλουσίαν οἰκογένειαν.

Οὐδεὶς ἐκ τῶν τάφων ἔφερε δεύτερον πλευρικὸν θάλαμον, ὡς π.χ. οἱ τάφοι τῶν Μυκηναίων⁴, τῆς Προσύμνης⁵, καὶ τοῦ ἄλλου μυκηναϊκοῦ νεκροταφείου τῆς Λακωνίας εἰς τὴν Ἐπίδαυρον Λιμηράν⁶. Δὲν ὑπῆρχον ἐπίσης κόγχαι εἰς τοὺς θαλάμους τῶν τάφων τῆς Μελαθριάς, ὡς τοῦτο παρατηρεῖται εἰς τοὺς γειτονικοὺς τάφους τῆς Πελλάνας⁷ καὶ εἰς τοὺς τάφους ἄλλων μυκηναϊκῶν νεκροταφείων, ὡς π.χ. τῶν Μυκηναίων⁸, τῆς Ἀσίνης⁹, τῆς Προσύμνης¹⁰, τῶν Θηβῶν¹¹ καὶ τῆς Περαιτῆς¹². Παρατηρεῖται ἐπίσης εἰς τοὺς τάφους τῆς Μελαθριάς ἡ ἀπουσία θρανίων κατὰ μῆκος μιᾶς τῶν πλευρῶν τοῦ θαλάμου¹³,

1. Κόγχαι καὶ λάκκοι ἀνευρέθησαν εἰς τοὺς δρόμους τῶν θαλαμοειδῶν τάφων τῶν κυριότερων μυκηναϊκῶν νεκροταφείων, ὡς π.χ. τῶν Μυκηναίων, ΑΕ 1888, 129 καὶ Ch. T. 128 - 9, τῆς Προσύμνης, Prosymna 234 - 5, τῆς Ἀσίνης, Asine 172, τῆς Δειράδος, Deiras 239 καὶ τῆς Περαιτῆς, Περαιτὴ B, 5 - 6.

2. Περαιτὴ B, 11.

3. R. HOPE SIMPSON - H. WATERHOUSE, Prehistoric Laconia II, BSA 56, 1961, 173. ΑΔ 23, 1968, Μελέται, 146 - 147 (Ἐπίδαυρος Λιμηρά). BSA 56, 1961, 125 - 127, εἰκ. 8 (Πελλάννα) καὶ BSA 55, 1960, 92 - 93, εἰκ. 11 (Τσάσι).

4. ΑΕ 1888, 129.

5. Prosymna 242.

6. ΑΔ 23, 1968, Μελέται, 146 - 147.

7. BSA 56, 1961, 125 - 127.

8. ΑΕ 1888, 129.

9. Asine 161.

10. Prosymna 245.

11. ΑΔ 3, 1917, 124.

12. Περαιτὴ B, 13 - 14.

13. Σημειωτέον, ὅτι καὶ εἰς τοὺς τάφους τῆς Περαιτῆς δὲν ὑπῆρχον θρανία εἰς τοὺς θαλάμους τῶν τάφων, Περαιτὴ B, 15.

ὡς ὑπῆρχον εἰς τὰ νεκροταφεῖα τῶν Μυκηνῶν¹, τῶν Θηβῶν², τῆς Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν³ καὶ τῆς Προσύμνης⁴.

Τὰ τοιχώματα τῶν θαλάμων ἔχουν προχείρως εἰργασμένην ἐπιφάνειαν καὶ δὲν ὑπῆρχον ἵχνη κονιάματος ἐπ' αὐτῆς, ὡς π.χ. εἰς τοὺς τάφους τῆς Ἀσίνης⁵. Τῶν περισσοτέρων τάφων ἡ ὀροφή εἶχεν ἐντελῶς καταπέσει καὶ τῶν ὑπολοίπων ἐλάχιστα διετηρεῖτο, διότι μεγάλα τεμάχια αὐτῆς εἶχον ἀποκολληθῆ. Εἰς τὸν τάφον Σ1 ἡ ὀροφή ἔχει σχῆμα ὀξυκόρυφον, ἀλλ' εἶναι ἄγνωστον ἐὰν τοῦτο ᾗτο τὸ ἀρχικὸν σχῆμα. Τοῦ τάφου Σ4 διετηρεῖτο καλύτερον καὶ ἔχει σχῆμα ὀριζόντιον. Ἐκ τοῦ τάφου αὐτοῦ καὶ τοῦ Σ1, καθὼς καὶ ἐκ τῶν ἄλλων τάφων, ὅπου διετηρεῖτο τμῆμα μόνον τῆς ὀροφῆς φαίνεται, ὅτι τὸ ὕψος ἀπὸ τοῦ δαπέδου ἐκυμαίνετο ἀπὸ 1.70 - 1.90 μ.

Τὸ δάπεδον τῶν τάφων ᾗτο ἐπίπεδον καὶ συνήθως ὁμαλόν. Ὡς καὶ εἰς τοὺς τάφους τῆς Περαιτῆς⁶, φαίνεται ὅτι ἐκαλύπτετο καὶ ἰσοπεδοῦτο μὲ λεπτὸν στρώμα χρώματος. Δὲν παρετηρήθη στρώσις χαλίκων ὡς π.χ. εἰς τοὺς τάφους τῆς Ἰαλυσοῦ⁷. Ἡ διάκρισις τοῦ λεπτοῦ στρώματος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εὐρίσκοντο αἱ ταφαί, παραμερισμέναι ἢ μή, ᾗτο φανερά εἰς τὸν τάφον Α1, ὅπου οἱ σωροὶ ὁστῶν καὶ ἀγγείων εὐρέθησαν ὅχι ἀκριβῶς ἐπάνω εἰς τὸ δάπεδον, ἀλλ' ὀλίγον ὑψηλότερον, περίπου 0.05 - 0.10 μ.⁸

Λάκκοι εὐρέθησαν καὶ εἰς τοὺς θαλάμους τῶν τάφων τῆς Μελαθριάς, ὡς καὶ εἰς τοὺς περισσοτέρους μυκηναϊκοὺς θαλαμοειδεῖς τάφους⁹, καθὼς καὶ εἰς ἄλλους θαλαμοειδεῖς τάφους τῆς Λακωνίας, δηλαδὴ τῆς Ἐπιδαύρου Λιμηρᾶς καὶ τῆς Πελλάνας¹⁰. Ὑπάρχουν δύο εἰς τὸν τάφον Α1, εἷς εἰς τὸν τάφον Σ1 καὶ εἷς εἰς τὸν τάφον Σ2 τῆς Μελαθριάς. Ὅλοι ᾗσαν ἀκάλυπτοι καὶ πλήρεις ἐπιχώσεως. Οὐδεὶς εἶχε χρησιμοποιηθῆ διὰ ταφῆν. Εἶχον προφανῶς χρησιμεύσει διὰ νὰ ριφθοῦν ἐντὸς αὐτῶν σωρηδὸν κατὰ τὸν καθαρισμὸν τῶν θαλάμων κτερίσματα καὶ ὁστᾶ ἐκ παλαιότερων ταφῶν. Οἱ λάκκοι τοῦ τάφου Α1 ᾗσαν τόσον πλήρεις, ὥστε τὸ περιεχόμενόν των ἐξεῖχεν ἀπὸ τὴν στάθμην τοῦ δαπέδου πρὸς τὰ ἄνω¹¹.

Τὸ μέγεθος τῶν λάκκων ποικίλλει. Δύο ἐκ τούτων, ὁ λάκκος τοῦ τάφου Σ1 καὶ ὁ λάκκος Α τοῦ τάφου Α1 εἶναι συνήθεις μικροὶ καὶ ἀβαθεῖς λάκκοι, βάθους 0.30 μ. Ὁ λάκκος Β τοῦ τάφου Α1 εἶναι βαθύτερος, βάθους 0.60 μ. καὶ ἀκόμη μεγαλύτερος εἶναι ὁ λάκκος τοῦ τάφου Σ2, ὁμοιάζων μᾶλλον πρὸς ὄρυγμα, διαστάσεων 2.30×0.80 καὶ βάθους 1.30 μ. Λάκκοι τόσον μεγάλοι εἶναι σπάνιοι εἰς τοὺς μυκηναϊκοὺς θαλαμοειδεῖς τάφους¹².

Ὅλοι οἱ λάκκοι εὐρίσκοντο ἐντὸς τοῦ θαλάμου, ἐκτὸς τοῦ λάκκου τοῦ τάφου Σ1, ὁ

1. ΑΕ 1888, 140. Ch. T. 136.

2. ΑΔ 3, 1917, 87.

3. Hesperia 9, 1940, 277 - 278.

4. Prosymna 245.

5. Asine 136.

6. Περαιτῆ Β, 16.

7. Α. ΜΑΙΥΡΙ, ASAtene VI - VII, 1923 - 24, 236.

8. Τὸ αὐτὸ παρετηρήθη καὶ εἰς τοὺς τάφους τῆς Περαιτῆς, Περαιτῆ Β, 16.

9. Ὅπως π.χ. εἰς τοὺς τάφους τῶν Μυκηνῶν, ΑΕ 1888,

129, τῶν Θηβῶν ΑΔ 3, 1917, 124, τῆς Προσύμνης, Prosymna 245, τῆς Ἀσίνης, Asine 161 καὶ τῆς Περαιτῆς, Περαιτῆ Β, 14.

10. ΑΔ 23, 1968, Μελέται, 146 - 147 (Ἐπίδαυρος Λιμηρᾶ) καὶ BSA 56, 1961, 125 - 127 (Πελλάνα).

11. Τὸ αὐτὸ διεπιστώθη καὶ εἰς τοὺς λάκκους τῶν τάφων τῆς Περαιτῆς, Περαιτῆ Β, 14.

12. Μέγας λάκκος ἔχων σχῆμα νεφροειδὲς καὶ καταλαμβάνων τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ θαλάμου ὑπάρχει εἰς θαλαμοειδῆ τάφον τῆς Περαιτῆς, Περαιτῆ Β, 14.

ὁποῖος εἶχεν ἀνοιγῇ εἰς τὸν χῶρον τοῦ στομίου περίπου τοῦ τάφου. Παρομοία περίπτωσις ὑπάρχει καὶ εἰς τὸν τάφον τῆς Προσύμνης καὶ ὁ ἀνασκαφεὺς ὑπέθεσεν ὅτι ἐχρησίμευε δι' ἐναγισμούς¹.

Ὡς ἐκ τοῦ ἀσύλητου τάφου Α1 ἀποδεικνύεται, ὁ τρόπος ταφῆς εἰς τὸ νεκροταφεῖον τῆς Μελαθριᾶς δὲν διέφερε τῶν ἄλλων συγχρόνων του νεκροταφείων. Οἱ παραμερισμένοι πρὸς τὰ τοιχώματα τοῦ θαλάμου σωροὶ ὀστέων καὶ κτερισμάτων, καθὼς καὶ οἱ λάκκοι τοῦ δαπέδου δεικνύουν, ὅτι, διὰ νὰ δημιουργηθῇ χῶρος διὰ νέαν ταφήν, οἱ συγγενεῖς τῶν νεκρῶν δὲν ἐδίσταζον νὰ διαταράσσουν τὸ περιεχόμενον τῶν τάφων, ἀπωθοῦντες ἀτάκτως καὶ διασκορπίζοντες ὅσα καὶ κτερίσματα, ὡς τοῦτο διεπιστώθη εἰς ὅλα τὰ μυκηναϊκὰ νεκροταφεῖα². Ταφή κατὰ χώραν δὲν εὑρέθη εἰς τὸν ἀσύλητον τάφον Α1, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι αὕτη, ἐὰν ἐγένετο μετὰ τὸν καθαρισμόν, θὰ ἔκειτο εἰς τὸ ἔμπροσθεν τμήμα τοῦ θαλάμου, τὸ ὅποιον ἔχει καταπέσει.

Ἰχνη πυρᾶς δὲν εὑρέθησαν εἰς τοὺς τάφους τῆς Μελαθριᾶς. Τὰ εὑρεθέντα τεμάχια ἀνθράκων εἰς τὰ χῶματα τῶν τάφων προέρχονται προφανῶς ἐκ πυράντων, ποὺ ἐχρησιμοποιοῦν οἱ συγγενεῖς τῶν νεκρῶν διὰ τὸ κάψιμον ἀρωματικῶν οὐσιῶν πρὸς ἀπολύμανσιν τῶν τάφων ὅταν ἡνοίγοντο διὰ νέας ταφάς³.

2. Ἡ κεραμικὴ

Ἡ κεραμικὴ τῶν τάφων τῆς Μελαθριᾶς ἀνήκει εἰς τὰς ΥΕ ΙΙΑ1, ΙΙΑ2 καὶ ΙΙ Β1 περιόδους μὲ περισσότερα δείγματα ἐκ τῆς ΥΕ ΙΙΑ2 (βλ. πίν. Α). Συνολικῶς ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀνευρεθέντων ἀγγείων (ἀκεραίων ἢ συγκολληθέντων ἢ ἀποσπασματικῶν) ἀνέρχεται εἰς 32. Ἐκτὸς τούτων ὑπάρχουν καὶ ὀλίγα ὄστρακα. Τὰ περισσότερα ἀγγεῖα, ἑνδεκα συνολικῶς, ἀνευρέθησαν εἰς τὸν ἀσύλητον τάφον Α1 (βλ. πίν. Β). Κατὰ σειρὰν συχνότητος τὰ ἀνευρεθέντα σχήματα εἶναι τὰ ἑξῆς: Πρόχοι 12, πυξίδες 5, ψευδόστομοι ἀμπορεῖς 4, κύλικες 4, κύπελλα ἀβαθῆ 2, κύπελλα βαθέα 2, τρίωντον 1, κρατῆρ (FS 281) 1, ἀλάβαστρον 1.

Ὡς εἶναι φυσικὸν εἰς τὰ νεκροταφεῖα, τὰ κλειστά σχήματα ὑπερτεροῦν. Ἡ ἀπουσία τῶν σκύφων τῆς ὁμάδος Α (FS 284) — χαρακτηριστικοῦ ἀγγείου κατὰ τὴν πρώτην φάσιν τῆς ΥΕ ΙΙΒ περιόδου⁴ — εἶναι δυνατόν νὰ δικαιολογηθῇ μὲ τὸ δεδομένον ὅτι, ἂν καὶ τὸ σχῆμα τῶν σκύφων καθίσταται κοινὸν αὐτὴν τὴν ἐποχὴν, ὑπερκαλύπτεται ἀπὸ τὰς κύλικας⁵. Μία ἄλλη ἐξήγησις εἶναι, ὅτι ἴσως οἱ σκύφοι ἐνεφανίσθησαν καὶ ἐπεκράτησαν ὀλίγον ἀργότερον εἰς τὴν Λακωνίαν, ἀπ' ὅ,τι εἰς τὴν Ἀργολίδα⁶. Ἐπίσης

1. Prosymna 246, σημ. 8, τάφος XXXIV.

2. ΧΡ. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, Μυκῆναι καὶ μυκηναῖος πολιτισμός (1893) 137. Ch.T. 137, 144 - 145. Prosymna 247 - 248. Deiras 244 - 245. Asine 357 - 358. Περαιτὶ Β, 69 - 76 καὶ ἰδίως 75. Βλ. καὶ Γ. ΜΥΛΩΝΑΝ, AJA 52, 1948, 69 - 71. Ἐπετηρὶς Φιλ. Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν 1961 - 62, 305.

3. Πρβ. Ch. T. 140 - 141.

4. Πρβ. E. FRENCH, BSA 60, 1965, 159 καὶ BSA 61, 1966, 222.

5. Πρβ. E. FRENCH, BSA 61, 1966, 222 καὶ AJA 75, 1971, 330, εἰκ. 1.

6. Βλ. BSA 60, 1965, 159, ὅπου τονίζεται, ὅτι ἡ ἐμφάνισις τῶν σκύφων θεωρεῖται ὡς τὸ κατώτατον χρονολογικῶς σημεῖον τῆς ἐνάρξεως τῆς ΥΕ ΙΙΒ1. Ὅπως φαίνεται τὸ πρωιμώτερον χρονολογικῶς σημεῖον εἶναι ἡ ἐμφάνισις τῶν κατακορύφων ναυτίλων εἰς τὴν διακόσμησιν καὶ αἱ κύλικες τύπου Ζυγουριῶν. Βλ. τώρα καὶ τὴν μελέτην τοῦ θέματος ἀπὸ τὸν SCHACHERMEYER, Myk. Zeit 249 κέ.

ΠΙΝΑΞ Α: ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΙΣ ΤΩΝ ΤΑΦΩΝ ΤΗΣ ΜΕΛΑΘΡΙΑΣ

Τάφοι	ΥΕ ΠΙΑ1 'Αγγεία	ΥΕ ΠΙΑ2 'Αγγεία	ΥΕ ΠΙΒ1 'Αγγεία	Ειδώλια Τύπος Φ	Κομβία Πηλός Στεατίτ.		Σίδηρος	Χαλκός	Ψῆφοι Φαγεντ. Σάρδιος	
Τάφος Α1	5645	5635 5641 5642 5644	5636,5637 5638,5639 5640,5643	5626	5629 5629 5629	5628 5628 5628	Δακτύλιος 5633	—	5631 5632	5630
Τάφος Σ1	5648	5646 5654	5647 5653	—	5629	—	—	'Ομφάλιον 5634	—	—
Τάφος Σ2	5658	5649 5650 5660	5651 5652	—	—	5628	—	—	—	—
Τάφος Σ3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Τάφος Σ4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Τάφος Σ5	—	5534 5535 5536 5538	5537	5532	—	—	—	—	—	—
Χώματα ἀπορριφθέντα ἐκτὸς τῶν τάφων	5533	5657 5659 5661	5656	5627	5629 5629	5628 5628	—	—	—	—

ΠΙΝΑΞ Β: ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΙΣ ΤΟΥ ΑΣΥΛΗΤΟΥ ΤΑΦΟΥ Α1 ΤΗΣ ΜΕΛΑΘΡΙΑΣ

Τόπος ἀνευρέσεως	ΥΕ ΠΙΑ1 'Αγγεία	ΥΕ ΠΙΑ2 'Αγγεία	ΥΕ ΠΙΒ1 'Αγγεία	Ειδώλια Τύπος Φ 'Ομάς Α	Κομβία Πηλός Στεατίτης		Σίδηρος	Ψῆφοι Φαγεντ. Σάρδιος	
Δάπεδον θαλάμου	5645	5641 5642	5640 5643	—	5629 5629 5629	5628 5628	—	—	—
Λάκκος Α	—	5635	5636 5637 5638	—	—	5628	Δακτύλιος 5633	—	—
Λάκκος Β	—	5644	5639	5626	—	5628	—	5631 5632	5630

ἔδῳ πρόκειται διὰ κεραμεικὴν ἐκ τάφων, καὶ οἱ σκύφοι, ὡς γνωστόν, ἦσαν κοινότεροι εἰς τοὺς συνοικισμοὺς παρὰ εἰς τοὺς τάφους¹.

Πρόχοι

Αἱ πρόχοι ἦσαν τὰ περισσότερα ἀγγεῖα τοῦ νεκροταφείου τῆς Μελαθριᾶς. Ἐν σχέσει πρὸς τὸ σχῆμα καὶ τὴν διακόσμησιν διακρίνονται εἰς τέσσαρας ομάδας. Εἰς τὴν πρώτην ομάδα ἀνήκει ἡ μικρὰ πρόχους 5644 (πίν. 19ζ) μὲ διακόσμησιν εἰς τὸν ὦμον. Εἰς τὴν δευτέραν ἡ ραμφοειδόστομος πρόχους 5635 (πίν. 19γ), εἰς τὴν τρίτην ἡ εἰκονογραφημένη πρόχους μὲ τὸ ἀποκεκομμένον στόμιον 5533 (πίν. 12η) καὶ εἰς τὴν τετάρτην ὅλαι αἱ ἄλλαι πρόχοι, 5534, 5535, 5656, 5636, 5637, 5638, 5654 (πίν. 12γ-δ, 14δ, 17β, 19α-β, 10γ), αἱ ὁποῖαι εἶναι σχεδὸν ὅμοιαι μετὰξὺ των καὶ κατὰ τὸ σχῆμα καὶ κατὰ τὴν διακόσμησιν, ἐκτὸς ἐλαχίστων διαφορῶν εἰς τὸ σχῆμα τῆς κοιλίας. Εἶναι φανερόν ὅτι αἱ πρόχοι τῆς τετάρτης ομάδος εἶναι προϊόντα ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἐργαστηρίου.

Ἡ μικρὰ πρόχους 5644 (πίν. 19ζ) ταυτίζεται μὲ τὸ σχῆμα FS 113. Ὁ τύπος αὐτὸς ἔχει ὕψος κατὰ μέσον ὄρον 0.10 μ., πεπιεσμένον σφαιρικὸν σχῆμα καὶ στενόν, ὑψηλὸν λαιμόν. Ὑπὸ τοῦ Furumark ἀναφέρονται ἀρκετὰ παραδείγματα² τοῦ τύπου αὐτοῦ, τὰ πλησιέστερα δὲ πρὸς τὴν προχοῖσκήν τῆς Μελαθριᾶς (ἐκ Μυκηνῶν, Ἐγκωμης καὶ Πελλάνας) χρονολογοῦνται ὑπ' αὐτοῦ ὡς πρῶιμα ΥΕ ΙΙΑ2. Μὲ τὴν προχοῖσκήν ἐκ τοῦ θαλαμοειδοῦς τάφου Β τῆς Πελλάνας³ εἶναι παρόμοιαι κατὰ τὸ σχῆμα καί, τὸ κυριώτερον, ἔχουν τὴν ἰδίαν ἀκριβῶς διακόσμησιν, τὴν ἰδίαν βαφὴν καὶ τὸν ἴδιον πηλόν. Εἶναι ἐπομένως πολὺ φυσικὸν νὰ προέρχωνται ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἐργαστηρίου, ἀφοῦ ἄλλωστε ἡ ἀπόστασις μετὰξὺ Πελλάνας καὶ Μελαθριᾶς δὲν εἶναι μεγάλη. Παρόμοια πρὸς τὸ σχῆμα καὶ τὴν διακόσμησιν εἶναι καὶ ἡ προχοῖσκή ἐκ Προσύμνης⁴. Τὸ κόσμημα τοῦ ὦμου καὶ τῶν τριῶν αὐτῶν πρόχων, τὸ ὁποῖον φαίνεται νὰ εἶναι κυματοειδεῖς ταινίαι, εἶναι εἰς τὴν πραγματικότητά τὸ multiple stem, προχείρως σχεδιασμένον (FM 19: 7, 32 - 34: ΥΕ ΙΙΑ1-ΙΙΑ2). Δὲν ἀναφέρονται ὅστρακα ἐκ παρομοίων πρόχων ἐκ τοῦ ΥΕ ΙΙΑ2 ὕλικου ἐκ Μυκηνῶν, ἀλλὰ πάντως τὸ multiple stem ἦτο, ὡς ἀναφέρεται, τὸ κοινότερον θέμα διακοσμήσεως εἰς τὰ ὅστρακα ἀπὸ ΥΕ ΙΙΑ2 ἐπιχώσεις τῶν Μυκηνῶν, ὅπως ἐκ τῆς οἰκίας Πέτσα καὶ τῆς κορυφῆς πλησίον τοῦ Θησαυροῦ τοῦ Ἀτρέως⁵. Κατ' ἀκολουθίαν ἡ χρονολογία τῆς προχοῖσκης τῆς Μελαθριᾶς εἶναι ΥΕ ΙΙΑ2.

1. Διὰ τὴν σπανιότητα τῶν σκύφων εἰς τοὺς μυκηναϊκοὺς τάφους βλ. Ν. ΒΕΡΔΕΛΗΝ - Ε. καὶ D. FRENCH, ΑΔ 20, 1965, Μελέται, 138. Μόνον εἰς ἀκέραιος σκύφος καὶ μερικὰ ὅστρακα προέρχονται ἐκ τῶν ἀνασκαφέντων ὑπὸ τοῦ Wace εἰς Μυκήνας θαλαμοειδῶν τάφων, βλ. Ch.T. 172. Ἡ ἰδία σπανιότης τῶν σκύφων παρατηρεῖται καὶ εἰς τοὺς τάφους τῆς ἀρχαίας Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου, ὅπου μόνον 8 παραδείγματα ἀνευρέθησαν, βλ. S. IMMERWAHR, The Athenian Agora XIII. The Neolithic and Bronze Ages (1972) 130, 132. Ἐν τούτοις σκύφοι εὐρέθησαν ἐν ἀφθονίᾳ εἰς τοὺς τάφους

τῆς Περαιτῆς, Περαιτὴ Β, 219 καὶ ὑπάρχουν ἐπίσης εἰς τοὺς τάφους δύο ἄλλων μυκηναϊκῶν λακωνικῶν νεκροταφείων, δηλ. τῆς Πελλάνας καὶ τῆς Ἐπιδαύρου Λιμηρᾶς, βλ. BSA 56, 1961, 127 καὶ ΑΔ 23, 1968, Μελέται, 177 - 178.

2. MP 602.

3. Θ. ΚΑΡΑΧΑΛΙΟΣ, ΑΔ 10, 1926, Παρ/μα, 41, εἰκ. 1, δεύτερον ἀγγεῖον ἐκ δεξιῶν. Εὐρίσκειται εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Σπάρτης.

4. Prosymna εἰκ. 125:240.

5. BSA 60, 1965, 172, 177.

Εἰς τὸν ἴδιον τύπον τῆς μικρᾶς πρόχου με διακόσμησιν εἰς τὸν ὦμον πρέπει νὰ ἀνήκουν καὶ τὰ ἀποσπασματικά ἀγγεῖα 5660 καὶ 5650 (πίν. 11β, ε), ἃν καὶ δὲν ἀποκλείεται νὰ ἀνήκουν εἰς ψευδοστόμους ἀμφορεῖς.

Ἡ ραμφοειδόστομος πρόχους ὑπ' ἀριθ. 5635 (πίν. 19γ-δ) ταυτίζεται μετὰ τὸ σχῆμα FS 143 - 145. Τὸ σχῆμα αὐτὸ συμφώνως πρὸς τὴν κατάταξιν τοῦ Furumark ἀρχίζει ἀπὸ τῆς ΥΕ IIB περιόδου καὶ συνεχίζεται μέχρι καὶ τῆς ΥΕ IIIA2. Ἡ πρόχους τῆς Μελαθριάς ἔχει σχῆμα πλησιέστερον πρὸς τὸν τελευταῖον τύπον, ὅστις κατὰ τὸν Furumark ἀνάγεται εἰς τὴν ΥΕ IIIA2.

Ἐκτὸς τῶν ὑπὸ τοῦ Furumark ἀναφερομένων παραδειγμάτων¹ ὑπάρχουν καὶ τὰ ἀκόλουθα προστεθέντα ἐν τῷ μεταξὺ ἀγγεῖα, τὰ ὁποῖα ὁμοιάζουν κατὰ τὸ σχῆμα μετὰ τὴν πρόχουν τῆς Μελαθριάς. Ἡ πρόχους ἐκ τοῦ τάφου τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀρεῶς τῶν Ἀθηνῶν², ἥτις χρονολογεῖται ὑπὸ τῆς Vermeule, ἔνεκα τῆς διακοσμήσεως εἰς τὴν ΥΕ IIB³, ἃν καὶ ἡ French τὴν συγκρίνει μετὰ παραδείγματα τῶν ΥΕ IIIA1 τύπων⁴, ἢ πρόχους ἀπὸ τὸ Μπερμπάτι⁵, ἥτις εἶναι ὁμοιοτάτη πρὸς τὴν πρόχουν τῆς Μελαθριάς, χρονολογουμένη ὑπὸ τοῦ ἀνασκαφέως ὡς ΥΕ IIIA2. Τρεῖς ἐκ Προσύμνης⁶ καὶ δύο ἐκ Χαλκίδος⁷.

Μεταξὺ τῶν ὀστράκων ἀπὸ τὴν ΥΕ IIIA1 ἐπύχωσιν πλησίον τοῦ θησαυροῦ τοῦ Ἀτρέως ὑπάρχουν μερικὰ προερχόμενα ἐκ τοῦ σχήματος αὐτοῦ τῆς πρόχου, μετὰ χαρακτηριστικὰ τὸν πλαστικὸν δακτύλιον εἰς τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ, σειρὰν φυλλοειδῶν περὶ τὸν λαιμὸν καὶ τὰ τυπικὰ κοσμήματα τοῦ σώματος, ὡς π.χ. τὸν ἀργοναύτην⁸. Ἐκ τοῦ ΥΕ IIIA2 ὕλικου τῶν Μυκηνῶν δὲν ἀναφέρονται παρόμοιοι πρόχοι. Τὸ σχῆμα ὅμως αὐτὸ εἶναι συγχρὸν εἰς τὴν Ἀττικὴν⁹. Κατὰ τὸν Stubbings προέρχεται ἐκ μεταλλικοῦ προτύπου καὶ βαθμηδὸν ἀντικατεστάθη ὑπὸ τῆς πρόχου μετὰ τὴν λαβὴν ὀλίγον κάτωθεν τοῦ χεῖλους (FS 120). Ὑπάρχουν παραδείγματα ἀπὸ τὴν Κοπρέζαν καὶ τὸ Βουρβάτσι¹⁰. Πολλοὶ πρόχοι τοῦ τύπου αὐτοῦ, ἥτοι 11 ἐν ὅλῳ, προέρχονται ἐκ τῆς Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν, αἱ περισσότεραι ὅμως ἐξ αὐτῶν εἶναι πρῶιμοι, τῆς ΥΕ IIB - IIIA1 καὶ δὲν ὁμοιάζουν πολὺ μετὰ τὴν πρόχουν τῆς Μελαθριάς¹¹. Μεταξὺ τοῦ ΥΕ IIIA2 ὕλικου ἐκ τῆς Tell-Amarna ὑπάρχουν ὀστρακα παρομοίων πρόχων μετὰ ἀνάγλυφον δακτύλιον εἰς τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ¹².

1. MP 607.

2. Hesperia 24, 1955, 187 κέ., πίν. 73:17.

3. Ἑ.ἀ. 211 - 212.

4. E. French, BSA 59, 1964, 248. Βλ. καὶ S. Immerwahr, The Athenian Agora XIII, 187, πίν. 39:17, ὅπου χρονολογεῖται εἰς τὴν ΥΕ IIB - IIIA1.

5. Berbati 37, εἰκ. 20 - 23.

6. Prosymna 167:413, 174:304, 251:667.

7. V. Hankey, BSA 47, 1952, πίν. 24:468, 412.

8. BSA 59, 1964, 248, πίν. 71d: 1, 2, 5.

9. Attica 49, εἰκ. 20, τύπος B.

10. Αὐτόθι πίν. 14:1,3-4.

11. Βλ. S. Immerwahr, The Athenian Agora XIII, 133 - 134, πίν. 67, 59:6, 51:2, 55:1. Ἡ Immerwahr ἐξετάζει τὸν τύπον αὐτὸν τῶν πρόχων καὶ συγκεντρώνει

ὅλα τὰ παραδείγματα ἐξ Ἀττικῆς, ὅπου τὸ σχῆμα φαίνεται ὅτι ὑπῆρξε λίαν ἀγαπητόν. Κατὰ τὴν Vermeule, Hesperia 35, 1966, 75 εἶναι χαρακτηριστικὸν ἀγγεῖον τῆς Ἀττικῆς καὶ μάλιστα τῶν Ἀθηνῶν, κατασκευαζόμενον ἐντοπίως. Τοῦτο ἀμφισβητεῖται δικαίως ὑπὸ τῆς Immerwahr, Ἑ.ἀ. 133 - 134, ἢ ὁποῖα ἐξηγεῖ τὴν τελειότητα τῶν ἀνευρεθέντων εἰς τὴν Ἀγορὰν τῶν Ἀθηνῶν παραδειγμάτων διὰ τῶν δεσμών, οἱ ὅποιοι ὑπῆρχον μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Ἀργολίδος κατὰ τὰς ΥΕ IIB-III A1 περιόδους.

12. BM Cat. 1, A 997:1 - 2. Πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι ὁ πλαστικὸς δακτύλιος εἰς τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ διατηρεῖται καὶ μέχρι τῆς ΥΕ IIIA2, ἐνῶ τὸ κομβίον ἐξαφανίζεται ἐνωρίτερον.

Ἡ διακόσμησις τῶν πρόχων αὐτῶν, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν ἀνωτέρω παραδειγμάτων, εἶναι σχεδὸν τυπική. Εἰς τὰ πρῶιμα παραδείγματα τῆς ΥΕ ΙΒ περιόδου ἡ διακόσμησις καταλαμβάνει συνήθως ὁλόκληρον τὸ σῶμα τοῦ ἀγγείου καὶ ἰδίως τὴν κοιλίαν, συχνὰ δὲ εἶναι ἐφυραϊκή: τὰ συνηθέστερα κοσμήματα εἶναι ὁ ἀργοναύτης, ἡ σπεῖρα, οἱ κρίνοι, ὁ πολύπους. Ποτὲ δὲν ὑπάρχουν ζῶναι εἰς τὴν κοιλίαν. Ὁ λαιμός, εἴτε ὁλόκληρος εἴτε ἡ βάσις αὐτοῦ, εἶναι πάντα διακοσμημένος, συνήθως μὲ τὸ θέμα τῶν φυλλαρίων. Ἡ διακόσμησις αὕτη ἐξακολουθεῖ καὶ κατὰ τὴν ΥΕ ΙΙΑ1 ἐποχὴν μὲ κύριον χαρακτηριστικὸν τὸν ἀργοναύτην (πρβ. τὰ παραδείγματα ἐκ τοῦ βόθρου τοῦ θησαυροῦ τοῦ Ἀτρέως)¹, ἐγκαταλείπεται ὅμως τῶρα ἡ διακόσμησις τοῦ λαιμοῦ, καὶ πολλάκις ἡ σειρὰ τῶν φυλλαρίων εἰς τὴν βάσιν αὐτοῦ. Συχνὰ ὁ λαιμὸς φέρει μόνον ταινίας. Κύριον χαρακτηριστικὸν τῶν πρόχων τῆς ΥΕ ΙΙΑ2 εἶναι ὅτι ἡ διακόσμησις δὲν ἐξαπλοῦται πλέον ἐφ' ὁλοκλήρου τοῦ σώματος, ἀλλὰ περιορίζεται εἰς τὸν ὦμον, ἐνῶ ἡ κοιλία διακοσμεῖται μόνον διὰ ταινιῶν εἴτε συνεχῶν ἀπὸ τοῦ ὕψους τοῦ ὦμου μέχρι τῆς βάσεως, εἴτε διὰ τριῶν μόνον ταινιῶν εἰς τὸ μέσον αὐτῆς². Τὰ περισσότερα μεταλλικὰ χαρακτηριστικά, ὡς τὸ κομβίον τῆς λαβῆς, ὁ ἔντονος πλαστικὸς δακτύλιος εἰς τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ καὶ ὁ ὑψηλός, λεπτὸς λαιμὸς ἐξαφανίζονται κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτήν. Ἐπομένως ἡ πρόχους τῆς Μελαθριάς καὶ λόγῳ τοῦ σχήματος καὶ λόγῳ τῆς διακοσμήσεως χρονολογεῖται εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΑ2 καὶ εἶναι ἀσφαλῶς ἐν ἐκ τῶν τελευταίων δειγμάτων τοῦ σχήματος αὐτοῦ. Ὁ λαιμὸς εἶναι ἀκόσμητος, χωρὶς τὴν σειρὰν τῶν φυλλαρίων εἰς τὴν βάσιν αὐτοῦ καὶ ἡ διακόσμησις, ἀποτελούμενη ἐξ ἑνὸς ἀμελῶς σχεδιασμένου θέματος συνεχομένης σπείρας (FM 46), περιορίζεται εἰς τὸν ὦμον, ἐνῶ τὸ μέσον τῆς κοιλίας καταλαμβάνουν τρεῖς ταινίαι καὶ ἡ λοιπὴ μένει ἀκόσμητος. Λείπουν ἐπίσης τὰ μεταλλικὰ χαρακτηριστικὰ τῶν πρῶιμων πρόχων, ἐκτὸς τοῦ πλαστικοῦ δακτυλίου εἰς τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ.

Μεγάλαι πρόχοι μὲ ἀπλὴν διακόσμησιν ἐκ ταινιῶν (οἰκιακαὶ πρόχοι) ἐκ τοῦ νεκροταφείου τῆς Μελαθριάς ὑπάρχουν ἑξ (5638, 5636, 5637, 5534, 5654, 5656) (πίν. 19β, 17β, 19α, 12γ, 10γ, 14δ), ἐκ τῶν ὁποίων ἡ 5654 διατηρεῖ μόνον τὸν λαιμὸν μετὰ μέρους τοῦ ὦμου καὶ ἡ 5656 μόνον τὴν κοιλίαν μετὰ τῆς βάσεως καὶ μέρους τοῦ ὦμου. Ἐκτὸς τούτων ὑπάρχει καὶ ἡ 5535 (πίν. 12δ), ἡ ὁποία, ἂν καὶ ὁμοία μὲ τὰς ἄλλας κατὰ τὸ σχῆμα καὶ τὴν διακόσμησιν, εἶναι πολὺ μικροτέρου μεγέθους.

Τὸ σχῆμα τῶν τεσσάρων μεγάλων ἀκεραίων πρόχων τῆς Μελαθριάς εἶναι τὸ FS 109/110 εἰς τὰς διαφόρους παραλλαγὰς του, ὡς εἰκονίζονται ὑπὸ τοῦ Furumark, ὅστις διακρίνει τὸν τύπον 109 ὡς ἀκόσμητον (plain) καὶ τὸν τύπον 110 ὡς διακοσμημένον (decorated)³. Εἰς τὸν δεύτερον τύπον περιλαμβάνει καὶ τὰς πρόχους μὲ τὴν γραμμικὴν ταινιωτὴν διακόσμησιν. Δὲν ὑπάρχει ὅμως, ὡς φαίνεται, διαφορὰ εἰς τὸ σχῆμα. Οὕτω ἡ ὑπ' ἀριθ. 5637 μὲ τὸ ὠσειδὲς σῶμα, τὸν εὐρὺν λαιμόν, καὶ τὴν τελείως ἐπίπεδον βάσιν εἶναι ἡ παραλλαγή FM 68/109 (globular-biconical: ΙΙΑ - Β). Παράδειγμα

1. Βλ. σ. 50 σημ. 8.

20 - 23.

2. Πρβ. τὴν πρόχουν ἀπὸ τὸ Βουρβάτσι, Attica πίν. 14:1 καὶ τὴν πρόχουν ἀπὸ τὸ Μπερμπάτι, Berbati εἰκ.

3. MP 601 - 602.

όμοιου σχήματος είναι μία εκ Μυκηνών¹, χρονολογούμενη υπό του Furumark εις την ΥΕ ΙΙΒ².

Τῶν ἄλλων τριῶν πρόχων τὸ σχῆμα ἀντιστοιχεῖ μᾶλλον πρὸς τὸ FS 67/110 (ΙΙΒ). Ἰδίως αἱ πρόχοι 5636 καὶ 5534 ὁμοιάζουν μετὰ τὰς πρόχους ἐκ Ζυγουριῶν³, τὰς ὁποίας ὁ Furumark χρονολογεῖ ὡς ΥΕ ΙΙΒ⁴. Ὁμοία εἶναι ἐπίσης ἡ ἐκ τοῦ τάφου 524 τῶν Μυκηνῶν, ἣν καὶ ἐχρονολογήθη ἀρχικῶς ὑπὸ τοῦ Wace καὶ τοῦ Furumark ὡς ΥΕ ΙΙΓ⁵. Ἀλλὰ πλησιέστερα παράλληλα πρὸς τὰς πρόχους τῆς Μελαθριάς εἶναι αἱ πρόχοι ἀπὸ τὸ Σχοινοχώρι Ἀργούς⁶, ἀπὸ τὴν Ἀσίνην⁷ καὶ τὸ Μπερμπάτι⁸. Τὸ σχῆμα τῶν πρόχων αὐτῶν εἶναι συχνὸν καὶ εἰς τὴν Ἀττικὴν⁹. Δὲν ἀναφέρεται ὅμως εἰς τὰς ἐργασίας τῆς French οὔτε μετὰξὺ τοῦ ΥΕ ΙΙΑ2, οὔτε μετὰξὺ τοῦ ΥΕ ΙΙΒ1 ὕλικου ἐκ Μυκηνῶν. Προφανῶς τὰ ὄστρακα ἦσαν πολὺ μικρὰ διὰ νὰ ταυτισθῇ τὸ σχῆμα τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἀγγείου. Ὑπάρχουν μερικὰ παραδείγματα τοῦ τύπου FS 69/109/110 ἐκ Μυκηνῶν (Citadel House¹⁰, ὕλικὸν ΥΕ ΙΙΒ1), ὁμοιάζοντα κατὰ τὴν διακόσμησιν πρὸς τὰς πρόχους τῆς Μελαθριάς. Πολλοὶ πρόχοι τοῦ τύπου αὐτοῦ προέρχονται ἐκ τοῦ ἀνακτόρου τῆς Πύλου¹¹, διαφέρουν ὅμως ἀρκετὰ ἀπὸ τὰς πρόχους τῆς Μελαθριάς, ὅχι τόσο κατὰ τὸ σχῆμα, ἀλλὰ κατὰ τὴν ποιότητα. Αἱ πρόχοι τῆς Πύλου εἶναι σαφῶς οἰκιακὰ ἀγγεῖα μετὰ πρόχειρον κατασκευήν.

Ἡ συνήθης διακόσμησις τῶν πρόχων τῆς Μελαθριάς εἶναι ζῶναι τριῶν ταινιῶν περὶ τὸ μέσον τῆς κοιλίας, ἐκτὸς τῆς 5637 καὶ τῆς μικρᾶς προχοῖσκης 5535, αἱ ὁποῖαι φέρουν ζώνην δύο ταινιῶν εἰς τὴν κοιλίαν, καὶ ἀπλὴν ταινίαν περὶ τὸν λαιμὸν καὶ τὴν βάσιν. Μόνον ἡ 5654 φέρει καὶ δευτέραν ταινίαν περὶ τὸ μέσον τοῦ λαιμοῦ. Ἡ λαβή, ἡ ὁποία εἶναι πάντα στρογγύλη καὶ ποτὲ ταινιωτή, διακοσμεῖται εἴτε διὰ γλωσσοειδῶν κοσμημάτων (5654, 5534, 5637), εἴτε διὰ κυματοειδοῦς ταινίας (5638, 5636), ὡς τὰ παραδείγματα ἐκ τοῦ Citadel House τῶν Μυκηνῶν¹². Τὸ χεῖλος εἶναι συνήθως στρογγύλον. Οὐδεμία πρόχους φέρει σαφῆ ἀνάγλυφον δακτύλιον περὶ τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ, ἐκτὸς τῆς 5534, ἥτις φέρει πολὺ χαμηλὸν δακτύλιον. Ὡς καὶ τὰ ἀνωτέρω πλησιέστερα παράλληλά των, ὅλοι πρέπει νὰ ἀνήκουν εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΒ1.

Ἡ μικρὰ πρόχους 5535 (πίν. 128) εἶναι ὁ τύπος FS 114 (ΥΕ ΙΙΑ2 - ΙΙΒ). Δὲν παρουσιάζει ἄλλο ἰδιαίτερον χαρακτηριστικόν, ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἡ διακόσμησις περιορίζεται μόνον εἰς ζώνην διπλῆς λεπτῆς ταινίας περὶ τὸ ὕψος τοῦ ὤμου. Εἶναι ὁ ἴδιος οἰκιακὸς τύπος, ὅπως αἱ ἀνωτέρω πρόχοι. Συνήθως αἱ πρόχοι τοῦ τύπου αὐτοῦ εἶναι ἀκόσμητοι ἢ χρωματισμέναι ὁλόκληροι μονόχρωμοι ἢ ἔχουν ἀπλὴν διακόσμησιν ἐκ ται-

1. Ch. T. πίν. XLIV:3.

2. Βλ. σ. 51 σημ. 3.

3. C. W. BLEGEN, *Zygouries. A Prehistoric Settlement in the Valley of Cleonae* (1928) 169, εἰκ. 163 - 164, ἀρ. 354, 361, 352.

4. MP 601 - 602.

5. Ch.T. 168, πίν. XXII:19. MP 602. Ἐν τούτοις ἀργότερον ὁ Furumark ἐχρονολόγησε τὸν τάφον εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΑ2 - ΙΙΒ περίοδον καὶ τὴν πρόχουν ὡς ΥΕ ΙΙΒ, βλ. A. FURUMARK, *Mycenaean Pottery II, Chrono-*

logy (1972) 31, 40, 69.

6. L. RENAUDIN, BCH 47, 1923, 218, εἰκ. 30.

7. Asine εἰκ. 249:4, 260:2, 7, 268:7.

8. Berbati 23, 51, εἰκ. 9:5 καὶ 33:1, ἀμφότεραι χρονολογούμεναι ὑπὸ τοῦ ἀνασκαφέως εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΒ.

9. Attica 50, εἰκ. 20, τύπος Δ, πίν. 15:5, 6, 8, 10.

10. K. A. WARDLE, BSA 64, 1969, 266 - 268, εἰκ. 3.

11. PN 1, 376, σχ. 36, εἰκ. 367 - 368.

12. Βλ. ἀνωτ. σημ. 10.

νιῶν. Ἐκτὸς τῶν ὑπὸ τοῦ Furumark ἀναφερομένων παραδειγμάτων¹, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ πλησιέστερα πρὸς τὴν πρόχουν τῆς Μελαθριᾶς χρονολογοῦνται ὑπ' αὐτοῦ ὡς προχωρημένα ΥΕ ΙΙΑ2, ὑπάρχουν καὶ ἄλλα παράλληλα, ἀπὸ τὸ Μπερμπάτι², τὴν Πύλον³, τὴν Πρόσυμναν⁴, τὸ Ἄργος⁵ καὶ τὴν Ρόδον⁶. Ἡ πρόχους αὕτη πάντως τῆς Μελαθριᾶς πρέπει νὰ χρονολογηθῇ εἰς τὴν προχωρημένην ΥΕ ΙΙΑ2 ἐποχὴν.

Ἡ εἰκονογραφημένη πρόχους 5533 (πίν. 12η-θ, 13α-β) ἀνήκει εἰς τὸν τύπον τῶν πρόχων μὲ ὀπισθότμητον στόμιον (cut-away neck) καὶ ἡ διακόσμησίς της τὴν κατατάσσει εἰς μίαν ἰδιαίτεραν κατηγορίαν πρόχων, τῶν γνωστῶν ὡς «flame jugs» μὲ διακόσμησιν κατακορύφων κυματοειδῶν ζωνῶν ποικίλου μεγέθους (curve stripes). Τὸ σχῆμα κατατάσσεται ὑπὸ τοῦ Furumark ὡς τύπος 32, FS 131 - 133⁷, ἐμφανίζεται ἀπὸ τῆς ΥΕ Ι⁸ καὶ τὰ περισσότερα παραδείγματα ἀνήκουν εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΑ1-2 περίοδον. Εἶναι ἐμφανές, ὅτι ὁ τύπος τῶν πρόχων αὐτῶν κατάγεται ἐκ μεταλλικῶν προτύπων⁹. Περισσότερα μεταλλικὰ χαρακτηριστικὰ διακρίνονται εἰς τὰ πρῶιμα παραδείγματα καὶ ἡ πρόχους τῆς Μελαθριᾶς φέρει ἀρκετὰ ἐξ αὐτῶν, ὡς τὸ μεταλλικὸν ὠοειδὲς σχῆμα τοῦ σώματος μὲ εὐρὺν καὶ καλῶς στρογγυλευμένον ὦμον, τοὺς ἀναγλύφους δακτυλίους περὶ τὸ χεῖλος καὶ τὴν βάσιν τοῦ μεταλλικοῦ ὑψηλοῦ, στενοῦ λαιμοῦ καὶ τὸ ἀνάγλυφον κομβίον (knob) εἰς τὴν βάσιν τῆς λαβῆς.

Ἡ κατηγορία τῶν πρόχων τοῦ σχήματος αὐτοῦ μὲ τὴν διακόσμησιν τῶν κατακορύφων κυματοειδῶν ταινιῶν φαίνεται νὰ εἶναι συχνὴ εἰς τὴν μυκηναϊκὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ σπανιωτέρα εἰς τὰς νήσους καὶ τὰς ἀνατολικὰς ἀκτὰς τοῦ Αἰγαίου¹⁰. Παραδείγματα παρομοίων πρόχων ὑπάρχουν ἀπὸ τὰς Μυκήνας¹¹, τὴν Πρόσυμναν¹², τὴν Τανάγραν¹³, τὸ Μπερμπάτι¹⁴, τὴν Ἐπίδαυρον Λιμηράν¹⁵, τὴν Πύλον¹⁶, τὴν Ἀττικὴν¹⁷, τὴν Ἰαλυσόν¹⁸, τὴν Κνωσὸν¹⁹ καὶ τὴν Κύπρον²⁰. Ἐκ τῶν ἀναφερομένων ὑπὸ τοῦ Furumark παραδειγμάτων τὰ περισσότερα χρονολογοῦνται ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΑ2 περίοδον²¹, ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι τὸ σχῆμα εἶχεν ἤδη ἐμφανισθῇ καὶ κατὰ τὴν ΥΕ ΙΙΑ1²². Τέσσαρα παραδείγματα, ἐν ἀπὸ τὴν Ἀλυκὴν²³, ἐν ἀπὸ τὰς Θήβας²⁴, ἐν ἀπὸ τὸν θολωτὸν τάφον τῆς Τραγάνας²⁵ καὶ ἐν ἀπὸ τὴν Κύπρον (Μαρόνι)²⁶, τὸ τελευταῖον προ-

1. MP 602.

2. Berbati εἰκ. 53:4.

3. PN 1, 375, σχ. 34, εἰκ. 367 - 368.

4. Prosymna εἰκ. 261:69, 515:26.

5. Deiras πίν. LXXXIV:6.

6. CVA, Denmark, πίν. 45:6 - 7.

7. MP 605.

8. Ch. T. πίν. III:1.

9. Πρβ. Attica 47.

10. Βλ. BSA 66, 1971, 95 κέ. καὶ ἰδίως 96. Περὶ τῶν πρόχων τοῦ τύπου αὐτοῦ βλ. καὶ SCHACHERMEYER, Myk. Zeit 247.

11. Ch. T. πίν. XX:2, XLV:1, LVI:19.

12. Prosymna εἰκ. 150:1049, εἰκ. 472:926 - 927.

13. SCHACHERMEYER, Myk. Zeit πίν. 45b.

14. Berbati εἰκ. 33:12.

15. ΑΔ 23, 1968, Μελέται, 158, πίν. 71ε.

16. ΠΑΕ 1964, πίν. 95β.

17. Attica πίν. 14:2. A. FURTWÄNGLER - G. LOESCHCKE, Mykenische Vasen (1886) πίν. XVIII, 133.

18. ASAtene 6 - 7, 1923 - 4, 96, εἰκ. 11. BM Cat. 1, A 876.

19. M. R. Popham, The Destruction of the Palace at Knossos. Pottery of the Late Minoan IIIA Period, Studies in Mediterranean Archaeology XII, πίν. 3C.

20. CVA, British Museum I, πίν. 4:16, 6:12.

21. MP 605.

22. Βλ. M. R. Popham, Πεπραγμένα τοῦ Β' Κρητολογικοῦ Συνεδρίου Α' (1968) 231.

23. FURTWÄNGLER - LOESCHCKE, Mykenische Vasen πίν. XVIII:113.

24. ΑΔ 3, 1917, 157, εἰκ. 116:3.

25. K. ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΣ, ΑΕ 1914, 112, εἰκ. 24:20.

26. CVA, British Museum I, πίν. 4:16.

φανώς είσηγμένον από την μυκηναϊκήν Ἑλλάδα, ἐχρονολογήθησαν ὑπὸ τοῦ Furumark ὡς ΥΕ ΙΙΑ1¹ καὶ προσφάτως ἐδημοσιεύθη καὶ τεμάχιον ἄλλου, προερχόμενον ἐκ καθαρᾶς ΥΕ ΙΙΑ1 ἐπιχώσεως, πλησίον τοῦ θησαυροῦ τοῦ Ἀτρέως². Συνεπῶς φαίνεται ὅτι τὰ ἀγγεῖα αὐτά, τὰ ὁποῖα, πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅπως ἐκ τῶν μέχρι σήμερον εὑρημάτων ἀποδεικνύεται, ἦσαν κοινότερα εἰς τοὺς τάφους, παρὰ εἰς τοὺς συνοικισμούς, ἐμφανίζονται κατὰ τὴν ΥΕ ΙΙΑ1 περίοδον καὶ συνεχίζονται καὶ κατὰ τὴν ἐπομένην ΥΕ ΙΙΑ2, εἰς τὴν ὁποίαν καὶ ἀνήκουν τὰ περισσότερα· ἡ διακόσμησις γίνεται τώρα πλέον ἀπρόσεκτος καὶ παραλείπονται τὰ περισσότερα μεταλλικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ σχήματος. Ἡ πρόχους τῆς Μελαθριᾶς πρέπει, ἔνεκα τοῦ σχήματος κυρίως, τὸ ὁποῖον διατηρεῖ πολλά μεταλλικὰ χαρακτηριστικά, νὰ χρονολογηθῇ εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΑ1 περίοδον. Ὑπὲρ τῆς χρονολογήσεως αὐτῆς συνηγορεῖ καὶ ἡ ὑπαρξίς χωριστῆς διακοσμήσεως εἰς τὸν ὦμον τοῦ ἀγγείου, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον εἶναι λίαν σπάνιον εἰς τὰς πρόχους τῆς κατηγορίας αὐτῆς καὶ δεικνύει ὅτι ἡ πρόχους τῆς Μελαθριᾶς ἀνήκει εἰς τὰ πρόιμα παραδείγματα, πρὸ τῆς καταργήσεως τῆς διακοσμήσεως τοῦ ὤμου. Ἐν πρόσθετον ἐνδιαφέρον σημεῖον τοῦ ἀγγείου αὐτοῦ εἶναι καὶ ἡ παράστασις τῆς ἀνθρωπίνης μορφῆς, τὴν ὁποίαν φέρει καὶ ὡς ἐκ τούτου, μετὰ τῶν τεμαχίων ἐκ τοῦ Μενελαίου, τοῦ Ἀμυκλαίου καὶ τοῦ Ἀγίου Στεφάνου ἀνήκει εἰς τὴν μικρὰν κατηγορίαν ἀγγείων τοῦ εἰκονιστικοῦ ρυθμοῦ (pictorial style), ἥτις εἶναι μέχρι σήμερον γνωστὴ ἐκ τῆς Λακωνίας³.

Ψευδόστομοι ἀμφορεῖς

Ὑπάρχουν εἰς ἀκέραιος (5642) (πίν. 18α-β), εἰς συγκολλημένος καὶ συμπληρωμένος (5661) (πίν. 14β), τὸ μεγαλύτερον τμήμα ἄλλου χωρὶς τὸν ὦμον καὶ τὰς λαβάς (5657) (πίν. 14γ) καὶ τμήμα ὤμου μετὰ τῆς προχοῆς καὶ τῶν λαβῶν (5649) (πίν. 11γ). Ὁ ἀκέραιος καὶ οἱ δύο ἀποσπασματικοὶ ἔχουν σῶμα σφαιρικόν, ἐλάχιστα πεπιεσμένον, ταυτιζόμενον μὲ τὸ σχῆμα FS 171 (ΥΕ ΙΙΑ). Τὸ σχῆμα εἶναι κοινὸν εἰς τὸ ΥΕ ΙΙΑ2 ὕλικόν ἐκ Μυκηνῶν (οἰκία Πέτσα, κορυφὴ πλησίον τοῦ θησαυροῦ τοῦ Ἀτρέως, ἐπίχωσης κάτωθεν τῆς οἰκίας τῶν Ἀσπίδων)⁴. Ἐκτὸς τοῦ σχήματός των, τὸ ὁποῖον τοὺς κατατάσσει εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΑ2 περίοδον, φέρουν καὶ ἕτερον χαρακτηριστικὸν ἐνδεικτικὸν τῆς ἰδίας χρονολογήσεως, καὶ τοῦτο εἶναι ἡ ἀπουσία τῆς διακοσμητικῆς περὶ τὴν κοιλίαν ζώνης (body-zone). Ὡς φαίνεται ἐκ τῆς μελέτης τοῦ ὕλικου ἐκ Μυκηνῶν ἡ διακοσμητικὴ ζώνη εἰς τὴν κοιλίαν τῶν ψευδοστόμων ἀμφορέων ἐμφανίζεται κυρίως εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΒ1 περίοδον⁵. Ἐπομένως ὅλοι οἱ ψευδόστομοι ἀμφορεῖς τῆς Μελαθριᾶς πρέπει νὰ τοποθετηθοῦν εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΑ2.

1. MP 605.

2. BSA 59, 1964, 248, πίν. 68c.

3. Διὰ τὴν εἰκονιστικὴν παράστασιν τῆς πρόχους βλ. περισσότερα εἰς BSA 66, 1971, 95 - 100, ὅπου κατὰ-λογος τῶν μέχρι σήμερον ἀνευρεθέντων εἰς τὴν Λακωνίαν ὀστράκων ἐξ ἀγγείων τοῦ εἰκονιστικοῦ ρυθμοῦ. Βλ. ἐπίσης SCHACHERMEYER, Myk. Zeit 136 διὰ τὴν παρά-

στασιν τῆς πρόχους καὶ 141, εἰκ. 35 διὰ τὸ ὀστράκον ἀπὸ εἰκονογραφημένον κρατῆρα τοῦ Ἀγίου Στεφάνου. Πρβ. καὶ W. D. TAYLOR, BSA 67, 1972, 205 κέ., εἰκ. 34.

4. ΠΑΕ 1950, 209, 224, εἰκ. 7:347 καὶ 12:181. BSA 60, 1965, 172, 175, 186.

5. Πρβ. τὸ ὕλικόν ἐκ τῆς ΥΕ ΙΙΒ1 ἐπιχώσεως τῆς καταστροφῆς τῶν οἰκιῶν ἔξω τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Μυ-

Πυξίδες

Υπάρχουν τρεῖς ἀκέραιαι καὶ ἡ βάσις ἐτέρας (5659, 5536, 5537, 5646) (πίν. 14α, 12ε-ζ, 10β). Αἱ δύο πρῶται εἶναι εὐμεγέθεις μὲ σχῆμα ταυτιζόμενον πρὸς τὸν τύπον FS 94 (ΥΕ ΙΙΑ2). Ὅπως παρατηρεῖ ὁ Furumark¹ εἰς τὰς πυξίδας τῆς ΥΕ ΙΙΑ-B τὰ τοιχώματα εἶναι ἐλαφρῶς κοῖλα καὶ ὁ πυθμὴν κυρτός. Ὡς χρονολογικὸν κριτήριον δέχεται τὸ ὕψος τῶν πυξίδων, διότι, ὡς λέγει, τὰ νεώτερα παραδείγματα ἔχουν μεγαλύτερον ὕψος. Ὡς φαίνεται, ἡ πυξὶς ἀντικατέστησε βαθμηδὸν τὸ ἀλάβαστρον κατὰ τὴν ΥΕ ΙΙΑ-B περίοδον. Ὁ τύπος τῆς πυξίδος ὑπῆρχε βεβαίως καὶ ἐνωρίτερον, ἀλλ' εἶχε σχῆμα πεπιεσμένον καὶ εὐρύ, ὡς π.χ. αἱ ΥΕ ΙΙ πυξίδες ἐκ τῶν τάφων τῶν Μυκηνῶν².

Καὶ αἱ τρεῖς πυξίδες τῆς Μελαθριάς ἔχουν ἐλαφρότατα κοῖλα τοιχώματα καὶ κυρτὸν πυθμένα, ὅλαι δὲ εἶναι ὑψηλαί. Ἡ 5536 εἶναι ἐλαφρῶς ὑψηλότερα τῶν ἄλλων δύο, ἡ δὲ 5537 εἶναι μικρῶν διαστάσεων μὲ στενὸν σῶμα. Ἐκτὸς τῶν ὑπὸ τοῦ Furumark ἀναφερομένων παραδειγμάτων τοῦ τύπου αὐτοῦ³, ὑπάρχουν καὶ νεώτερα προστεθέντα ἐν τῷ μεταξὺ, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ πλησιέστερα παράλληλα πρὸς τὰς πυξίδας τῆς Μελαθριάς εἶναι τρεῖς πυξίδες ἀπὸ τὴν Πρόσυμναν⁴, τρεῖς πυξίδες ἀπὸ τὸ Μπερμπάτι⁵, χρονολογούμεναι ὑπὸ τοῦ ἀνασκαφέως εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΑ1-2 ἐποχὴν, καὶ μία πυξὶς ἀπὸ τὴν Παλαιστίνην, χρονολογούμενη ὑπὸ τοῦ Stubbings εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΑ⁶. Τὸ σχῆμα αὐτὸ ὑπάρχει καὶ εἰς τὸ ΥΕ ΙΙΑ1 ὕλικὸν ἐκ τοῦ βόθρου τοῦ θησαυροῦ τοῦ Ἀτρέως⁷, ἀν καὶ δὲν εἶναι τόσον συχνὸν ὅσον τὸ ἀλάβαστρον. Πολλάκις, ἐκτὸς τῆς διακοσμήσεως τοῦ ὤμου, ὑπάρχει καὶ δευτέρα ζώνη διακοσμήσεως εἰς τὴν κοιλίαν.

Αἱ πυξίδες τῆς Μελαθριάς φαίνεται ὅτι πρέπει νὰ χρονολογηθοῦν εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΑ2, διότι ἔχουν σῶμα ὑψηλότερον τῶν ΥΕ ΙΙΑ1 παραδειγμάτων, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ διακόσμησις των (ἐνῆλλαλοι γωνία καὶ κυματοειδεῖς γραμμαὶ) εἶναι συνήθης κατ' αὐτὴν τὴν περίοδον.

Ἀλάβαστρα

Ἐκτὸς τῶν πυξίδων ὑπάρχει καὶ τὸ ἀποσπασματικὸν ἀλάβαστρον 5658 (πίν. 11η), τὸ ὁποῖον ἀνήκει εἰς τὸν τύπον FS 82 - 84. Ὁ τύπος αὐτὸς χαρακτηρίζει κυρίως τὴν ΥΕ ΙΙΑ1 περίοδον καὶ εὐρέθῃ ἐν ἀφθονίᾳ μεταξὺ τοῦ ΥΕ ΙΙΑ1 ὕλικου ἐκ τοῦ βό-

κηνῶν, E. FRENCH, BSA 62, 1967, 169, ὅπου μόνον τρεῖς ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων ψευδοστόμων ἀμφορέων δὲν φέρουν διακοσμητικὴν ζώνην. Βλ. ἐπίσης BSA 61, 1966, 219 καὶ BSA 64, 1969, 270, εἰκ. 2 μὲ δημοσίευσιν ὕλικου ἐξ ἄλλων ΥΕ ΙΙΒ1 ἐπιχώσεων τῶν Μυκηνῶν, ὅπου κατὰ κανόνα οἱ ψευδόστομοι ἀμφορεῖς φέρουν διακοσμητικὴν ζώνην. Ἀντιθέτως οὐδὲν ὄστρακον ψευδοστόμου ἀμφορέως ἐκ τῆς ΥΕ ΙΙΑ2 ἐπιχώσεως τῆς οἰκίας Πέτσα τῶν Μυκηνῶν φέρει διακοσμητικὴν ζώνην, βλ. BSA 58, 1963, 46, σημ. 32, ἐν ᾧ ἐκ τοῦ ΥΕ ΙΙΑ2 ὕλικου ἀπὸ τὴν Tell-Amarna μόνον εἰς ἓνα ψευδόστομον ὑπάρχει διακοσμητικὴ ζώνη, βλ. BM Cat. 1, A999:4, εἰκ. 269. Ἡ ἐμφάνισις τῆς διακοσμητικῆς ζώνης παρατηρεῖται καὶ εἰς τοὺς

ψευδοστόμους ἐξ ἄλλων περιοχῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ ὄχι μόνον τῶν Μυκηνῶν, ὡς π.χ. εἰς τὴν Πύλον, Ἔργον 1964, εἰκ. 94, τὴν Ἀττικὴν, Attica 20, πίν. I:10 - 11 καὶ τὰς Θήβας, AAA VII, 1974, 170, εἰκ. 11.

1. MP 43.

2. Πρβ. Ch. T. πίν. XXXIX: 19, XL:17 - 18.

3. MP 599.

4. Prosymna εἰκ. 357:771, 97:201, 403:838.

5. Berbati 23 - 25, 59, 63, εἰκ. 9:6 καὶ 39:6,7.

6. F. H. STUBBINGS, Mycenaean Pottery from the Levant (1951) 69, πίν. XV:7.

7. BSA 59, 1964, 248, εἰκ. I:1,3.

θρου τοῦ θησαυροῦ τοῦ Ἀτρέως¹. Ἄλλα συγγενῆ παραδείγματα προέρχονται ἐκ τῶν Μυκηνῶν², τῶν Ἀθηνῶν³, τῆς Ἀττικῆς⁴ καὶ τῆς Εὐβοίας (Τρύπα, Χαλκίς)⁵. Τὸ ἀλάβαστρον τῆς Μελαθριᾶς φέρει τὸ κόσμημα τοῦ βράχου, τὸ ὁποῖον ἦτο τὸ συχνότερον κόσμημα τῶν παραδειγμάτων ἐκ τοῦ βόθρου τοῦ θησαυροῦ τοῦ Ἀτρέως. Χρονο-λογεῖται καλῶς εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΑ1.

Κύπελλα

Ὑπάρχουν δύο μόνωτα ἀβαθῆ κύπελλα με διακόσμησιν (5645, 5648) (πίν. 17γ, 10δ), ἐν ἀκέραιον καὶ ἐν ἀποσπασματικόν, ἐν ἄλλο βαθὺ κύπελλον με μίαν κάθετον καὶ δύο ὀριζοντίους ὑποτυπώδεις λαβάς (5641) (πίν. 18γ) καὶ ἐν βαθὺ μόνωτον, ἄβαφον, συγκολληθὲν ἀκέραιον (5643) (πίν. 17δ). Τὸ τελευταῖον ἀνήκει εἰς τὸν τύπον τοῦ ἀβάφου οἰκιακοῦ κυπέλλου, FS 220 - 222. Ὁ τύπος αὐτὸς εἶναι λίαν συνήθης καὶ εὐρέθῃ ἐν ἀφθονίᾳ εἰς τοὺς περισσοτέρους μυκηναϊκοὺς οἰκισμούς, ιδίως τῶν ΥΕ ΙΙΒ1 χρόνων, ὡς εἰς τὸ ἐργαστήριον τοῦ Κεραμέως τῶν Ζυγουριῶν⁶, τὴν Πύλον⁷ καὶ τὰς Μυκήνας⁸. Ἐκτὸς αὐτῶν ἐν ὁμοιότατον πρὸς τὸ κύπελλον τῆς Μελαθριᾶς προέρχεται ἐκ τοῦ τάφου τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀρεως Ἀθηνῶν⁹, χρονολογούμενον ὑπὸ τῆς Vermeule εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΒ - Γ, ἃν καὶ εἶναι πιθανὸν νὰ ἀνήκῃ εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΒ περίοδον. Τὸ κύπελλον τῆς Μελαθριᾶς πρέπει μᾶλλον νὰ τοποθετηθῇ εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΒ1, ὡς καὶ τὰ περισσότερα παράλληλά του.

Ἐκ τῶν δύο παραδειγμάτων τῶν μονώτων ἀβαθῶν κυπέλλων με ἀπλὴν γραμμικὴν διακόσμησιν, τὸ ἐν εἶναι ἀκέραιον (πίν. 17γ), τοῦ δὲ ἄλλου σώζεται τμήμα μόνον τῆς πλευρᾶς (πίν. 10δ). Ἀνήκουν εἰς τὸν τύπον FS 219, ὁ ὁποῖος, ἐμφανιζόμενος κατὰ τὴν ΥΕ ΙΙΒ, γίνεται κοινότατος κατὰ τὴν ΥΕ ΙΙΑ1, ὡς δεικνύουν καὶ τὰ πολυάριθμα ἀνευρεθέντα παραδείγματα μεταξὺ τοῦ ΥΕ ΙΙΑ1 ὕλικου ἐκ τοῦ βόθρου τοῦ θησαυροῦ τοῦ Ἀτρέως¹⁰. Ἐν τούτοις τὸ ἀκέραιον κύπελλον, ἐπειδὴ ἔχει λαβὴν δακτυλιοειδῆ ὑπερυψωμένην, ὁμοιάζει καὶ πρὸς τὸν τύπον FS 236, ὁ ὁποῖος εἶναι ἐπίσης κοινὸς κατὰ τὴν ΥΕ ΙΙΑ1-2 περίοδον. Παρόμοια ἀβαθῆ κύπελλα με δακτυλιοειδῆ ὑπερυψωμένην λαβὴν ὑπάρχουν ἀπὸ τὴν Πρόσυμναν¹¹, ἀπὸ τὴν οἰκίαν Πέτσα τῶν Μυκηνῶν¹², ἀπὸ τὴν Εὐβοίαν¹³ καὶ ἀπὸ τὸ Ἄργος¹⁴, ἅπαντα χρονολογούμενα εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΑ2. Ἐπομένως καὶ τὸ κύπελλον αὐτὸ τῆς Μελαθριᾶς χρονολογεῖται μᾶλλον εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΑ2.

1. Αὐτόθι 247, εἰκ. Ι:2,4.

2. Ch. T. πίν. XXVII:2 - 9.

3. Τάφοι Ἀρείου Πάγου καὶ Ἀρεως Ἀθηνῶν, *Hesperia* 9, 1940, 274, εἰκ. 17, 22, 23. *Hesperia* 24, 1955, 187, πίν. 73.

4. Attica 42 - 43, εἰκ. 18, πίν. ΙΙ:2, 5.

5. Γ. Α. ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων (1910) 21 κέ. εἰκ. 19. *BSA* 47, 1952, πίν. 17:402 E, 472 B.

6. C.W. BLEGEN, *Zygouries* 153, εἰκ. 145:403, 450.

7. PN I, 359 - 360, σχ. 12, εἰκ. 331, 336.

8. E. FRENCH, *BSA* 62, 1967, 174, εἰκ. 16.

9. *Hesperia* 24, 1955, 213, πίν. 75:23.

10. *BSA* 59, 1964, 249, εἰκ. 2:12 - 13.

11. *Prosymna* εἰκ. 249:674, 373:849, 404:832, 127:264, 373:856, 474:922, 376:912, 173:306. Τὸ τελευταῖον ἐχρονολογήθη ὑπὸ τοῦ ΡΟΡΗΑΜ ὡς ΥΕ ΙΙΑ2, βλ. Πεπραγμένα Β' Κρητολογικοῦ Συνεδρίου (1968) 232.

12. ΠΑΕ 1950, 211, εἰκ. 11:230. *BSA* 60, 1965, 173.

13. L. H. SACKETT et al., *Prehistoric Euboea: Contributions towards a Survey*, *BSA* 61, 1966, πίν. 20 g.

14. *Deiras* πίν. LXXIII: 1, 2, 3, 5.

Τὸ τέταρτον κύπελλον τῆς Μελαθριάς (πίν. 18γ) εἶναι ἐξαιρετικῶς βαθὺ διὰ τὸ σχῆμα του μὲ στενούμενον χεῖλος καὶ φέρει μίαν κάθετον λαβὴν καὶ δύο ὀριζοντίους τόσον ὑποτυπώδεις, ὥστε αὐταὶ ἐνθυμίζουσιν τὰς λαβὰς τῶν ἀλαβάστρων. Τὸ κύπελλον τοῦτο εἶναι προφανῶς ὁ τύπος FS 245 (ΥΕ ΙΙΑ2), ἃν καὶ διαφέρει ἐλαφρῶς ὡς πρὸς τὸ σχῆμα τοῦ σώματος, τὸ ὁποῖον εἶναι ὑψηλότερον καὶ βαθύτερον. Ὁ τύπος τοῦ κυπέλλου μὲ μίαν κάθετον καὶ δύο ὀριζοντίους λαβὰς ὑπάρχει εἰς τὸ ΥΕ ΙΙΑ2 ὕλικὸν ἐκ Μυκηναίων (κορυφὴ πλησίον τοῦ θησαυροῦ τοῦ Ἀτρέως)¹. Τόσον ὅμως τὰ παραδείγματα αὐτά, ὅσον καὶ τὰ παραδείγματα, τὰ ἀναφερόμενα ὑπὸ τοῦ Furumark² καὶ χρονολογούμενα εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΙ Α2-Β ἐποχὴν, ἔχουν σῶμα χαμηλότερον καὶ ἀνοικτότερον. Ἐν τούτοις καὶ τὸ κύπελλον τῆς Μελαθριάς πρέπει νὰ ἀνήκῃ εἰς τὸν τύπον αὐτόν, αἱ δὲ διαφοραὶ του ὡς πρὸς τὸ σχῆμα εἶναι δυνατόν νὰ ὀφείλωνται εἰς λόγους τοπικῆς ἰδιορρυθμίας. Ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ διακόσμησις ἐξ ἐκφυλισμένων ἀνθέων εἰς τὴν ἄνωθεν τῶν λαβῶν ζώνην καὶ ἐκ σειρῶν ταινιῶν εἰς τὸ κάτω τμήμα τῆς κοιλίας. Χρονολογεῖται πιθανώτατα εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΑ2 ἢ καὶ τὴν ΥΕ ΙΙΒ1 ἐποχὴν.

Κύλικες

Ὑπάρχουν δύο ἀκέραιοι, ἄβαφοι, τοῦ τύπου τῶν μονῶτων, γωνιωδῶν κυλίκων (5639, 5640) (πίν. 19θ, 18δ). Ὁ τύπος αὐτὸς εἶναι ὁ FS 267, ὁ ὁποῖος ἐμφανιζόμενος ἀπὸ τῆς ΥΕ ΙΙΑ2 εἶναι κοινότατος καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ΥΕ ΙΙΒ1, τόσον εἰς τοὺς συνοικισμούς, ὅσον καὶ εἰς τοὺς τάφους. Ἐκτὸς τῶν ὑπὸ τοῦ Furumark ἀναφερομένων παραδειγμάτων³, ὑπάρχουν πολυάριθμα ἀκόμη ἀπὸ τὰς Μυκήνας (ὕλικὸν ΥΕ ΙΙΑ2: κορυφὴ πλησίον τοῦ θησαυροῦ τοῦ Ἀτρέως, ἐπίχωσις κάτωθεν τῆς οἰκίας τῶν Ἀσπίδων⁴, ὕλικὸν ΥΕ ΙΙΒ1: ἐπίχωσις καταστροφῆς οἰκιῶν ἔξω τῆς Ἀκροπόλεως⁵), ἀπὸ τὸ Ἄργος⁶, τὰ ὅποια ὁ Deshayes χρονολογεῖ εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΑ2-Β, ἀπὸ τὸ Μπερμπάτι⁷, ἀπὸ τὸ ἀνάκτορον τῆς Πύλου⁸ καὶ ἀπὸ τὴν Πρόσυμναν⁹. Τὰ παραδείγματα ἀπὸ τὴν Μελαθριάν ὁμοιάζουν πρὸς τοὺς τύπους μὲ τὸν ὑψηλὸν καὶ λεπτὸν πόδα ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τῶν οἰκιῶν ἔξω τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Μυκηναίων καὶ τοῦτο ὑποδεικνύει τὴν χρονολόγησίν των εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΒ1.

Ἐκτὸς αὐτῶν ὑπάρχουν καὶ δύο ὅστρακα ἐκ κυλίκων μὲ διακόσμησιν, τὰ 5651 καὶ 5652 (πίν. 11ζ). Ἀμφότερα σώζουσιν μικρὸν τμήμα τοῦ χείλους καὶ φέρουν διακόσμησιν μυκηναϊκῶν ἀνθέων (FM 18: 2 καὶ 26), μᾶλλον προχείρως σχεδιασμένων. Φαίνεται ὅτι ἀνήκουν εἰς τὸν τύπον τῆς κύλικος FS 258, κυρίως ἐκ τοῦ λεπτοῦ χείλους. Εἰς τὸ ΥΕ

1. BSA 60, 1965, 176, εἰκ. 7:25.

2. MP 626.

3. Αὐτόθι 631.

4. BSA 60, 1965, 183, 190, εἰκ. 8:16.

5. BSA 62, 1967, 175, εἰκ. 17. BSA 50, 1955, πίν.

29. E. L. BENNET et al., The Mycenae Tablets II (1958) εἰκ. 62.

6. Deiras 161, πίν. XLIII:1, 3, 4. LXI:3. LXII:4.

XCVI:5. LXVI:6.

7. Berbati 23, εἰκ. 9:17. Χρονολογεῖται ὑπὸ τοῦ ἀνασκαφέως εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΒ.

8. PN I, 366, σχ. 27. Εὐρέθησαν περὶ τὰ 210 τεμάχια χρονολογούμενα εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΒ.

9. Prosymna εἰκ. 125:238, 134:411, 206:1175, 1185, 235:471, 1076, 1073, 220:1147.

ΠΙΒ1 ύλικόν ἐκ Μυκηνῶν¹ τὸ σύνηθες σχῆμα τῶν κυλίκων εἶναι ὁ τύπος αὐτός, διακρινόμενος ἀπὸ τοῦ FS 257 ἔνεκα τῆς βαρύτητος τοῦ χείλους τοῦ δευτέρου. Παρατηρεῖται καὶ ἐκεῖ τὸ αὐτὸ χαρακτηριστικόν, ὡς καὶ εἰς τὰ δύο ὄστρακα τῆς Μελαθριάς, δηλαδή τὸ χεῖλος φέρει λεπτὴν ταινίαν ἐξωτερικῶς καὶ εἶναι ἄβαφον ἐσωτερικῶς², ἐνῶ εἰς τὰ ΥΕ ΠΙΑ2 παραδείγματα ἐκ Μυκηνῶν ἀνήκοντα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὸν τύπον FS 257, τὸ βαρὺ χεῖλος φέρει μετρίαν ἢ καὶ εὐρεῖαν ταινίαν ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς³. Ἐπομένως τὰ δύο ὄστρακα τῆς Μελαθριάς πρέπει μᾶλλον νὰ χρονολογηθοῦν εἰς τὴν ΥΕ ΠΙΒ1.

Κ ρ α τ ῆ ρ

Τὸ μόνον σωζόμενον τεμάχιον ἐκ κρατῆρος ἀνήκει εἰς τὸν τύπον FS 281 τοῦ σκυφοειδοῦς κρατῆρος, κυρίως ἔνεκα τοῦ παχέος χείλους καὶ τῶν παχέων τοιχωμάτων, (πίν. 10ς'). Ὁ τύπος αὐτός σπανίως ἐμφανίζεται πρὸ τῆς ΥΕ ΠΙΒ1 καὶ ὅπωςδήποτε γίνεται κοινὸς μόνον μετὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ΥΕ ΠΙΒ⁴. Ἡ διακόσμησις ἀποτελεῖται ἐκ σειρᾶς κατακορύφων ναυτίλων, πυκνῶς πρὸς ἀλλήλους σχεδιασμένων καὶ περιβαλλομένων ὑπὸ πλήθους στιγμῶν. Παραπλησίαν διακόσμησιν φέρει καὶ ὁ κρατὴρ ἀπὸ τὸ Μπερμπάτι⁵ καὶ συγγενεῖς ὡς πρὸς τὴν διακόσμησιν τῶν ναυτίλων εἶναι καὶ οἱ ΥΕ ΠΙΑ2 σκύφοι ἐπίσης ἀπὸ τὸ Μπερμπάτι⁶. Ὡς πρὸς τὴν χρονολόγησιν φαίνεται νὰ ἀνήκῃ εἰς τὴν ΥΕ ΠΙΒ1 μᾶλλον, ὡς ὑποδεικνύει ἡ κατακόρυφος καὶ ἀμελὴς σχεδιάσις τῶν ναυτίλων.

3. Τὰ εἰδῶλια

Ὑπάρχουν τρία εἰδῶλια ἐκ τῶν τάφων τῆς Μελαθριάς, δύο ἀκέραια καὶ ἓν ἀποσπασματικόν, ἅπαντα τοῦ τύπου Φ (5626, 5627, 5532) (πίν. 12α-β, 14ε, 19ε-ς'). Τὸ ἐν ἐξ αὐτῶν φέρει ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ομάδος Α τῶν τύπου Φ εἰδωλίων τῆς French⁷, δηλαδή χαμηλὴν μέσσην, βραχὺν καὶ παχὺν πόδα, ἀναγλύφους ὀφθαλμούς καὶ γραπτὴν κόμην ἀντὶ τοῦ συνήθους μεταγενεστέρου ἀναγλύφου πλοκάμου ἐπὶ τῆς ράχεως. Ἐνδιαφέρον χαρακτηριστικόν εἶναι ὅτι τὸ ἄνω μέρος τοῦ κορμοῦ φέρει γραπτὰς στιγμάς, ἀντὶ τῆς συνήθους διακοσμήσεως τῶν κυματοειδῶν γραμμῶν, αἱ ὁποῖαι ἐδῶ ὑπάρχουν μόνον εἰς τὸν πόδα. Παρομοίαν διακόσμησιν ἐκ στιγμῶν φέρει καὶ τὸ ἀποσπασματικὸν εἰδῶλιον ἐκ τοῦ Ἀγίου Στεφάνου⁸. Τὰ ἄλλα δύο εἰδῶλια ἀνήκουν εἰς τὴν ομάδα Β τῆς French τῶν τύπου Φ εἰδωλίων⁹, μὲ τελείως στρογγύλον κορμόν, λεπτὸν καὶ ὑψηλὸν πόδα μὲ κατακορύφους γραπτὰς ταινίας, γραπτοὺς ὀφθαλμούς καὶ ἀνάγλυφον πλόκαμον, ὅστις εἰς τὸ 5627 ἦτο ἐπικολλημένος καὶ ἔχει ἀποκοπῇ. Αἱ ἔρευναι

1. BSA 61, 1966, 219 - 222.

2. Αὐτόθι εἰκ. 3:17, 18, 19, 20, 22.

3. BSA 60, 1965, 172, 176, εἰκ. 5, 7.

4. Αὐτόθι 176, 186.

5. G. HAFNER, Geschichte der griechischen Kunst 49, εἰκ. 49.

6. Berbati 37, εἰκ. 19:8, 9a καὶ 25.

7. E. FRENCH, BSA 66, 1971, 116.

8. W. D. TAYLOUR, Excavations at Ayios Stephanos, BSA 67, 1972, 232, πίν. 42d-e. Χρονολογεῖται ὑπὸ τοῦ ἀνασκαφέως ὡς «LH IIIB or earlier».

9. BSA 66, 1971, 116.

τῆς French καὶ τὰ νεώτερα εὐρήματα ἐπεβεβαίωσαν τὴν προταθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Furumark χρονολογίαν διὰ τὰ τύπου Φ εἰδῶλια, δηλαδή ὅτι ταῦτα ἀνήκουν κυρίως εἰς τὴν ΥΕ ΠΙΑ2 περίοδον, ἀλλὰ συνεχίζονται καὶ εἰς τὴν ἐπομένην ΥΕ ΠΙΒ. Ἐν τούτοις, ὡς παρατηρεῖ ἡ French¹, δὲν εἶναι ἀκόμη γνωστόν, μὲ τὰ ὑπάρχοντα δεδομένα, ἂν ἡ ὁμάς Α προηγεῖται χρονικῶς τῆς Β, ἂν καὶ διαφαίνεται, ὅτι οἱ δύο τύποι συνυπῆρχον κατὰ τι διάστημα, ἀλλ' ἀργότερον τὰ παραδείγματα τῆς ὁμάδος Β ἐξηκολούθησαν νὰ κατασκευάζωνται καὶ μετὰ τὴν ἐξαφάνισιν τῆς ὁμάδος Α.

Συνεπῶς καὶ τὰ τρία εἰδῶλια τῆς Μελαθριᾶς δύνανται νὰ χρονολογηθοῦν εἰς τὴν ΥΕ ΠΙΑ2. Ἐκ τούτων μόνον τὸ 5626 εὐρέθη εἰς τὸν ἀσύλητον τάφον καὶ ἡ χρονολογία αὐτῇ συμφωνεῖ μὲ τὴν ὑποδεικνυομένην ὑπὸ τῆς ἀνευρεθείσης εἰς τὸν τάφον κεραμεικῆς.

4. Μεταλλικὰ ἀντικείμενα

Εὐρέθησαν δύο μεταλλικὰ ἀντικείμενα, τὸ χάλκινον ὀμφάλιον 5634 τοῦ τάφου Σ1 καὶ ὁ σιδηροῦς δακτύλιος 5633 τοῦ ἀσυλήτου τάφου Α1.

Τὸ χάλκινον ὀμφάλιον (πίν. 11δ) ὁμοιάζει πρὸς ἄλλα χαλκᾶ ἀντικείμενα γνωστὰ ὡς «κεντρικοὶ ὀμφαλοὶ ἀσπίδος» (shield bosses). Τοιοῦτοι «ὀμφαλοὶ ἀσπίδος» εἶναι γνωστοὶ ἐκ τοῦ Κεραμεικοῦ², τῆς Σκύρου³, τῆς Τίρυνθος⁴ καὶ τῆς Κρήτης⁵. Ἐμφανίζονται κυρίως εἰς τοὺς τάφους τῆς ὑπομυκηναϊκῆς ἐποχῆς καί, ὡς πιστεύεται γενικῶς, φαίνεται ὅτι ἔχουν βορείαν προέλευσιν⁶. Ἐν τούτοις δὲν εἶναι ἀπολύτως βέβαιον ὅτι τὰ ἀντικείμενα αὐτὰ ἦσαν κεντρικὰ ἐξαρτήματα ἀσπίδος⁷. Ἐρμηνεύονται ὑπὸ τινων καὶ ὡς ἐξαρτήματα τοῦ χαλινοῦ ἵππων ἢ κύμβαλα⁸, ἐνῶ ὁ Μ. Ἀνδρόνικος⁹ θεωρεῖ τὰ πλεῖστα ἐξ αὐτῶν ὡς κεντρικὰ ἐξαρτήματα ζώνης, ἐκ τῆς θέσεως εἰς τὴν ὁποίαν εὐρέθησαν παρόμοια ἀντικείμενα εἰς τάφους τοῦ νεκροταφείου τῆς Βεργίνας. Εἶναι ὅμως πιθανώτερον, ὅτι τὰ ἀνευρεθέντα εἰς τάφους πολεμιστῶν μὲ ὅπλα, ὡς εἰς τὸν Κεραμεικὸν καὶ τὴν Τίρυνθα, ἦσαν ἐξαρτήματα ἀσπίδος. Ὅπως δὲ ποτε τὸ πρόβλημα τῆς χρήσεώς των δὲν ἔχει ἀκόμη πλήρως λυθῇ, ἀλλ' εἶναι πιθανὸν ὅτι τὰ πλεῖστα ἐξ αὐτῶν ἦσαν ἐξαρτήματα ἀσπίδος, ἄλλα ἦσαν κύμβαλα καὶ ἄλλα ἐξαρτήματα ζωνῶν ἢ κοσμήματα¹⁰. Τὸ ὀμφάλιον τῆς Μελαθριᾶς δὲν εἶναι βεβαίως δυνατὸν νὰ εἶναι ὑπομυκηναϊκόν, ὡς τὰ πλεῖ-

1. BSA 66, 1971, 117.

2. Kerameikos IV, 27, πίν. 37. H. L. LORIMER, Homer and the Monuments (1950) 154, πίν. III:2 - 3. C. - G. STYRENIUS, Submycenaean Studies (1967) 69.

3. LORIMER, Homer and the Monuments πίν. VII:A.

4. N. M. VERDELIS, AM 78, 1963, 12, πίν. 5:2, εἰκ. 6.

5. E. H. HALL, Vrocastro (1912) 102, εἰκ. 58h.

6. V. R. D'A. DESBOROUGH, The Last Mycenaeans and their Successors (1964) 65 - 66. J. BOUZEK, Homisches Griechenland (1969) 92 - 93.

7. VON MERHART, Jahrbuch des Römisch - Ger-

manischen Zentralmuseums in Mainz III (1956) 28 κέ. DESBOROUGH, The Last Mycenaeans 66.

8. ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΗΣ, AE 1904, 47 κέ. DESBOROUGH, The Last Mycenaeans 65. Ὁ KUNZE δέχεται, ὅτι τὰ ἀνευρεθέντα εἰς τὴν Ὀλυμπίαν πρέπει νὰ ἐρμηνευθοῦν ὡς κύμβαλα, βλ. AD 17, 1961 - 62, Χρονικά, 116, πίν. 135α.

9. Μ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ, Βεργίνα I (1969) 243 κέ. καὶ ἰδίως 247, εἰκ. 84 - 85.

10. Ὁ Snodgrass εἰς τὴν μελέτην του τῶν ἐλληνικῶν ὀμφαλίων δέχεται, ὅτι τὰ πλεῖστα ἐξ αὐτῶν ἦσαν ἐξαρτήματα ἀσπίδος, ὀλίγα ἦσαν κύμβαλα καὶ μόνον τὰ ἀνευρεθέντα εἰς τὴν Βεργίναν ἦσαν κοσμήματα ζώνης, βλ. A. SNODGRASS, Early Greek Armour and Weapons (1964) 38 - 51.

στα τῶν ἄλλων ὀμφαλίων, ἀλλ' ἀναμφιβόλως εἶναι μυκηναϊκόν, ἀφοῦ εὐρέθη ἐντὸς μυκηναϊκοῦ τάφου. Νομίζω, ὅτι λόγω τοῦ μικροῦ μεγέθους πρέπει νὰ ἐρμηνευθῇ ὡς κύμβαλον ἢ ἐξάρτημα ζώνης, ἂν καὶ δὲν ὑπάρχει ἡ ὑπὸ τὸ ἔμβολον διάτρητος «θηλειά», ὡς εἰς τὰ τῆς Βεργίνας, διὰ τὴν προσάρτησιν του εἰς τὴν ζώνην. Τοῦτο, καθὼς καὶ τὸ ὅτι δὲν φέρει διακόσμησιν, καθιστοῦν πιθανώτεραν τὴν ἐκδοχὴν ὅτι εἶναι κύμβαλον.

Ὁ σιδηροῦς δακτύλιος 5633 (πίν. 18ε δεξιὰ κάτω) ἔχει τὸ σχῆμα ἀπλοῦ ἀδιακοσμήτου κρίκου. Τοιοῦτοι ἀπλοῖ δακτύλιοι ἦσαν συνήθεις εἰς τὴν Ἑλλάδα καθ' ὅλην τὴν διάρκεια τῆς Μυκηναϊκῆς ἐποχῆς¹, κατεσκευασμένοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπὸ ἄργυρον, χρυσόν, χαλκὸν καὶ σπανιώτερον μόλυβδον. Ἡ σημασία τοῦ δακτυλίου τῆς Μελαθριάς ἔγκειται εἰς τὸ γεγονός, ὅτι εἶναι σιδηροῦς καί, ὡς γνωστόν, κατὰ τὴν ΥΕ ΙΙΑ2-Β1 περίοδον, εἰς τὴν ὁποίαν χρονολογεῖται οὗτος ἐκ τῆς ἀνευρεθείσης μετ' αὐτοῦ κεραμικῆς τοῦ τάφου, ὁ σίδηρος ἦτο ἀκόμη εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐξαιρετικῶς δυσεύρετος καὶ ὡς ἐκ τούτου πολυτιμότερος ἀπὸ τὸν χρυσόν καὶ τὸν ἄργυρον², μέχρι δὲ τοῦ 12ου αἰ. π.Χ. ἦτο λίαν σπάνιος. Ἐν τούτοις, ἐπειδὴ ὁ σίδηρος ἐνεφανίσθη εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐχρησιμοποιήθη κατ' ἀρχὰς ὡς μέταλλον πολυτελείας, κυρίως διὰ τὴν κατασκευὴν κοσμημάτων, εἶναι γνωστοὶ ἐκ τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Κρήτης ἀρκετοὶ ἀκόμη σιδηροῖ δακτύλιοι, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ γνωστότερος, καθὼς ἐπίσης καὶ ὁ πρωιμώτερος ὢλων εἶναι ὁ σιδηροῦς δακτύλιος τοῦ θολωτοῦ τάφου τοῦ πλησιέστατα εἰς τὴν Μελαθριάν εὐρισκομένου Βαφειοῦ, ὁ ὁποῖος ἔχει ἀκριβῶς τὸ ἴδιον σχῆμα μὲ τὸν δακτύλιον τῆς Μελαθριάς³. Ἐκτὸς αὐτοῦ ὑπάρχει ἡ σιδηρᾷ σφενδόνη τοῦ χαλκοῦ καὶ ἐπιχρύσου δακτυλίου τοῦ Κακοβάτου⁴, τμῆμα τῆς σφενδόνης ἐνὸς σιδηροῦ δακτυλίου ἀπὸ τὴν Φαιστόν⁵, οἱ τρεῖς σύνθετοι σιδηροῖ δακτύλιοι τοῦ θολωτοῦ τάφου τῶν Δενδρῶν⁶, τεμάχια σιδηροῦ δακτυλίου ἀπὸ τὴν Ἀσίνην⁷, οἱ δύο σιδηροῖ δακτύλιοι τῶν θαλαμοειδῶν 10 καὶ 28 τῶν Μυκηνῶν⁸ καὶ ὁ σιδηροῦς δακτύλιος ἀπὸ μυκηναϊκὸν θαλαμοειδῆ τάφον τῶν Θηβῶν⁹.

Ἡ ἀνεύρεσις τοῦ σιδηροῦ δακτυλίου εἰς τὸν ἀσύλητον τάφον τῆς Μελαθριάς ὑποδεικνύει βεβαίως τὴν εὐημερίαν τῶν κατοίκων τοῦ συνοικισμού, ἀλλὰ κυρίως, ἂν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι εἶναι τὸ δεύτερον ἐξηκριβωμένον μυκηναϊκὸν σιδηροῦν ἀντικείμενον ἀνευρεθὲν εἰς τὴν Λακωνίαν μετὰ τὸν δακτύλιον τοῦ Βαφειοῦ, ὅτι ὁ σίδηρος ἔγινε γνωστός εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν λίαν πρωίμως, προφανῶς λόγω τῶν στενῶν σχέσεων τῶν Μυκηναίων τῆς Λακωνίας μετὰ τῶν ἀνατολικῶν ἀκτῶν τοῦ Αἰγαίου.

ΑΘΗΝΑΙ 1976

Κ. ΔΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ - ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ

1. Πρβ. DESBOROUGH, The Last Mycenaeans 52. Περαιτὶ Β, 291.

2. Πρβ. Περαιτὶ Β, 377. H. G. BUCHHOLZ - V. KARAGEORGHIS, Prehistoric Greece and Cyprus (1973) 26 - 29, ὅπου καὶ πλήρεις κατάλογοι τῶν σιδηρῶν ἀντικειμένων τῆς Χαλκῆς ἐποχῆς, τῶν ἀνευρεθέντων εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα καὶ τὴν Κρήτην.

3. Χρ. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, ΑΕ 1888, 199 καὶ ΑΕ 1889, 147.

4. ΑΜ 34, 1909, 275, πίν. XIII:35.

5. Mon. Ant. 14, 1904, 593, εἰκ. 55.

6. A. W. PERSSON, The Royal Tombs at Dendra near Midea (1931) 33, 56 - 57, εἰκ. 35.

7. Asine 373.

8. ΑΕ 1888, 135, 147.

9. ΑΔ 22, 1967, Χρονικά Β1, 228. BUCHHOLZ-KARAGEORGHIS, Prehistoric Greece and Cyprus, 111, ἀρ. 1357.

ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΟΡΙΝΘΟ*

Οι επιγραφές, ἀκέραιες ἢ σπαράγματα ἐπιγραφῶν, πού δημοσιεύουμε παρακάτω, βρέθηκαν στὴν περιοχὴ τῆς Ἀρχαίας Κορίνθου τυχαῖα ἀνάμεσα στὰ ἔτη 1951 καὶ 1976. Πρόκειται γιὰ ὕλικό, πού τὴ διάσωσέ του κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ εἶχε ἐπιμεληθεῖ — ὡς τὸ 1965 — ἡ ἐκεῖ Ἐφορεία Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων. Εἶναι κυρίως ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές καὶ οἱ περισσότερες ἀπὸ αὐτὲς χριστιανικές.

Ἀρχικὴ πρόθεσή μας ἦταν νὰ παρουσιάσουμε μόνο τὶς χριστιανικὲς ἐπιγραφές· θεωρήσαμε ὅμως χρήσιμο νὰ συμπεριλάβουμε καὶ σπαράγματα ἀρχαίων ἐπιγραφῶν ὡς καὶ δύο ἐβραϊκές, γιὰ νὰ ὁλοκληρωθεῖ ἡ παρουσίαση τοῦ ἐν λόγῳ ὕλικου. Οἱ ἀρχαῖες ἐπιγραφές εἶναι ἐλληνικὲς καὶ λατινικὲς, οἱ τελευταῖες τῆς ἐποχῆς, βέβαια, ἀφότου ἡ ἀρχαία πόλη, πού καταστράφηκε ἀπὸ τὸν Μόμμιο (146 π.Χ.), ξαναχτίστηκε ἀπὸ τὸν Ἰούλιο Καίσαρα ὡς *Laus Julia Corinthus* (44 π.Χ.). Ἀπὸ τὶς ἐβραϊκὲς ἡ μία εἶναι ἐλληνική, ἡ ἄλλη (ἀριθ. 29) δίγλωσση (ἐλληνική καὶ ἐβραϊκή).

Κατὰ τὴν κατὰτάξη τοῦ ὕλικου προτάξαμε τὶς ἀκέραιες ἐπιγραφές. Τυχαίνει οἱ περισσότερες ἀπὸ τὶς ἐπιγραφές αὐτὲς νὰ εἶναι χριστιανικὲς ἐπιτύμβιες. Στὸ τέλος, ὡς προσθήκη, ἐπανεκδίδουμε μὲ φωτογραφία τῆς τὴν πολὺ γνωστὴ χριστιανικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ μαρμαραρίου Νικοστράτου, πού ἔχει διασωθεῖ στὴ Στιμάγκα τῆς Κορινθίας.

Ἀπὸ τὶς ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές τέσσερις, συγκεκριμένα μία ἐθνική (ἀριθ. 21), μία

* Οἱ κυριότερες βραχυγραφίες εἶναι:

Corinth VIII 1: B. D. MERITT, Corinth VIII 1: Greek Inscriptions 1896 - 1927 (1931).	InscrCor	N. A. BEES, Die griechisch-christlichen Inschriften des Peloponnes. Corpus der griechisch-christlichen Inschriften von Hellas (1941).
Corinth VIII 3: J. H. KENT, Corinth VIII 3: The Inscriptions 1926 - 1950 (1966).	InscrCr	A. BANDY, The Greek Christian Inscriptions of Crete, Χριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ τῆς Ἑλλάδος, X (1970).
CIG Corpus inscriptionum graecarum.	InscrRom	G. B. DE ROSSI - A. SILVAGNI, Inscriptiones christianae urbis Romae septimo saeculo antiquiores, N. S. (1922 - 1935).
CIL Corpus inscriptionum latinarum.	MAMA	W. M. CALDER et alii, Monumenta Asiae Minoris Antiqua (1928 - 1962).
DACL F. CABROL - H. LECLERCQ, Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie (1907 - 1953).	PG	J. D. MIGNÉ, Patrologiae cursus completus, Series graeca (1857 - 1866).
DARSA G CH. DAREMBERG - E. SAGLIO, Dictionnaire des antiquités grecques et romaines (1877 - 1919).	PL	J. P. MIGNÉ, Patrologiae cursus completus, Series latina (1844 - 1864).
ΘHE Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεῖα (1962 - 1968).	SEG	Supplementum epigraphicum graecum.
IGRom R. CAGNAT et alii, Inscriptiones graecae ad res romanas pertinentes (1906 - 1927).	TAM	E. KALINKA - R. HEBERDEY, Tituli Asiae Minoris collecti (1901 - 1944).
InscrAsMin H. GRÉGOIRE, Recueil des inscriptions grecques chrétiennes d'Asie Mineure (1922).		

έβραϊκή (ἀριθ. 29) καὶ δύο χριστιανικὲς (ἀριθ. 14 καὶ 16), βρέθηκαν στὴν κατοικημένη περιοχή τῆς ἀρχαίας πόλης, ἀλλὰ ὄχι κατὰ χώραν· ἔτσι δὲν ξέρουμε, ἂν προέρχονται ἀπὸ ταφὲς μέσα στὴν πόλη¹. Πέντε βρέθηκαν στὴν περιοχή τοῦ Ἀμφιθεάτρου καὶ τοῦ Κρανείου (ἀριθ. 2, 3, 8, 11 καὶ 27), ὅπου ἐξετείνετο τὸ ἀνατολικὸ νεκροταφεῖο τῆς ἀρχαίας καὶ παλαιοχριστιανικῆς πόλης². Οἱ ὑπόλοιπες, τέλος, ὀκτώ (ἀριθ. 4, 5, 6, 9, 12, 13, 20 καὶ 24) βρέθηκαν στὴν ἔκταση ἀπὸ τὴ θέση «Κοκκινόβρυση» καὶ «Χελιωτόμυλος» ὡς τὴ θέση «Κρητικά», στὴν ἔκταση, δηλαδή, κάτω ἀπὸ τὸ ἀνδρῶν, ὅπου ἦταν χτισμένη ἡ ἀρχαία πόλη καὶ ὅπου ἀπλωνόταν τὸ βόρειο νεκροταφεῖο τῆς³. Αὐτὰ ὡς ἓνα ἀκόμη τεκμήριο, ὅτι στὴν Κόρινθο οἱ χριστιανοὶ ἐξακολουθοῦσαν νὰ χρησιμοποιοῦν τὰ προχριστιανικὰ νεκροταφεῖα χωρὶς θρησκευτικὲς ἐπιφυλάξεις· ὅτι, δηλαδή, δὲν εἶχαν διαχωρίσει τὶς νεκρικὲς συνήθειές τους ἀπὸ τὶς προχριστιανικὲς⁴.

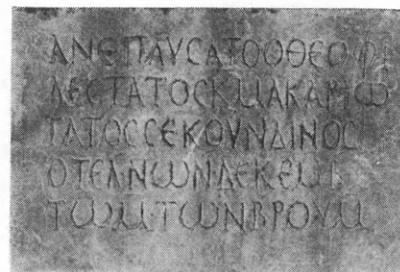
1. Ἐπιτύμβια πλάκα ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο μὲ τεφρὲς φλέβες· ἡ πίσω ὄψη λεία. Προέλευση ἄγνωστη.

Μουσεῖο Κορίνθου, ἀριθ. 2662.

Διαστάσεις $0.49 \times 0.325 \times 0.033 - 0.035$ μ. Ὑψος γραμμάτων $0.031 - 0.033$ μ.

Χρονολογία 5/6ος αἰ. μ.Χ.

Ἀνεπαύσατο ὁ θεοφι
λέστατος κ(αὶ) μακαριώ
τατος Σεκουνδῖνος,
ὁ τελ(ευτήσας)·ν(ον)ῶν·Δεκεμβ(ρίων)
5 τῷ μ(ηνί)· τῶν Βρουμ(αλίων)

Μεταξὺ τῶν διαστίχων καὶ τῶν γραμμάτων τῆς ἐπιγραφῆς μόλις διακρίνονται τὰ ἀκιδογραφήματα (graffiti): [- -] μισου καὶ ζωη [- -], στὴν ἀρχὴ καὶ στὴ μέση τοῦ πρώτου διαστίχου, καὶ α [- -] π.οτατος στὸ μέσο τοῦ τρίτου διαστίχου· ἐπίσης μεμονωμένα γράμματα σὲ διάφορα σημεῖα τῆς πλάκας.

Τὰ ἐπίθετα θεοφιλέστατος καὶ μακαριώτατος ἀπαντῶνται συχνὰ σὲ χριστιανικὲς ἐπιγραφές μεμονωμένα, καὶ προσδιορίζουν πρόσωπα ἐκκλησιαστικὰ καὶ μὴ⁵· ἡ συμπάρθεσή τους ὅμως ἐδῶ, σὲ συνδυασμὸ μάλιστα καὶ μὲ τὰ ἀκιδογραφήματα, δίνουν τὴν ἐντύπωση ὅτι ἀναφέρονται σὲ κληρικὸ, τοῦ ὁποῖου ὁ τάφος εἶχε γίνεи τόπος προσκυνήματος πιστῶν ποὺ χάραζαν ἐπικλήσεις πάνω στὴν πλάκα τοῦ τάφου του.

1. Κοιμητήριο μέσα στὴν πόλη, ἀλλὰ παλαιοχριστιανικό, σημειώθηκε στὴν περιοχή τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς, ποὺ εἶχε χτιστεῖ ἀνατολικά τοῦ ἀρχαικοῦ ναοῦ (HENRY ROBINSON, *Hesperia* 45, 1976, 221 - 222).

2. ΠΑΥΣ. Κορινθ. II, 4 Πρβ. RHYS CARPENTER, *AJA* 33, 1929, 356 - 358, F. J. DE WAELE, *RE Suppl.* VI (1935) 198 (Korinthos) καὶ R. CARPENTER - A. BON, *Corinth III* 2 (1936) 56, Δ. Ι. ΠΑΛΛΑΣ, *ΠΑΕ* 1972, 225 - 227.

3. F. J. DE WAELE, *AJA* 37, 1933, 436, καὶ *RE Suppl.* VI, 194 καὶ 196, ROB. SCRANTON, *Corinth XVI* (1957) 7 καὶ D. I. PALLAS, *Investigations sur les monuments chrétiens de Grèce avant Constantin*, *CahArch* XXIV, 1975, 9.

4. Πρβ. PALLAS ὅ.π.

5. Πρβ. *Inscr Rom*, N.S. I, 1415, ὅπου τὸ θεοφιλέστατος ἀποδόθηκε σὲ παιδί ἡλικίας ὀκτὼ ἐτῶν, καὶ *InscrCr* 40 (μακαριώτατος... ῥάπτης).

Στοὺς ἐπισκοπικοὺς καταλόγους τῆς ἐκκλησίας τῆς Κορίνθου δὲν ἀπαντᾶται ἐπίσκοπος μὲ τὸ ὄνομα Σεκουνδῖνος¹. Στὴν ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία ὅμως τῆς πόλεως εἶχε ἀναμιχθεῖ ὁ ἐπίσκοπος τοῦ σικελικοῦ Ταυρομενίου (Taormina) μὲ τὸ ἴδιο τὸ ὄνομα, ὁ ὁποῖος εἶχε λάβει ἐντολὴ ἀπὸ τὸν πάπα Γρηγόριο τὸν Μέγα (590 - 604) νὰ ἐπισκεφθεῖ τὴν Κόρινθο, γιὰ νὰ διευθετήσῃ κάποιο ἐκκλησιαστικὸ ζήτημα κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀρχιερατείας τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ἰωάννου Α' (591 - 599). Τὴ σχετικὴ πληροφορία παρέχει ἡ ἀλληλογραφία τοῦ πάπα μὲ τὸν κορίνθιο αὐτὸν ἐπίσκοπο². Πάντως δὲν εἶναι γνωστὸ ἂν ὁ ἐπίσκοπος Σεκουνδῖνος πέθανε στὴν Κόρινθο.

Μὲ τὸν ὄρο *Βρουμάλια* ἦταν γνωστὴ κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς καὶ βυζαντινοὺς χρόνους ἡ ἐορταστικὴ περίοδος ἀπὸ τὶς 24 Νοεμβρίου ὡς τὶς 25 Δεκεμβρίου, βραχύτερη ἡμέρα τοῦ ἔτους (*bruma*) κατὰ τὴν ἀντίληψιν τῶν Ρωμαίων³.

Ἀξιοσημεῖωτος εἶναι ὁ τρόπος τοῦ χρονικοῦ προσδιορισμοῦ τοῦ θανάτου τοῦ Σεκουνδῖνου μὲ τὴν παράλληλη χρῆσιν τοῦ παλαιοῦ ρωμαϊκοῦ ἡμερολογιακοῦ συστήματος (*ν(ον)ῶν*) καὶ τῆς περιόδου τῶν Βρουμαλίων.

2. Ἐπιτύμβια πλάκα ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο μὲ τεφρὲς σκιές. Βρέθηκε στὰ νότια τοῦ ἀμφιθεάτρου τῆς Ἀρχαίας Κορίνθου καὶ βορειοανατολικά τῆς ἀσκαφτῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς (;), τῆς ὁποίας μάζες τοίχων προβάλλουν ἐπάνω ἀπὸ τὸ ἔδαφος⁴.

Μουσεῖο Κορίνθου, ἀριθ. 2657.

Διαστάσεις $0.355 \times 0.18 \times 0.028$ μ. Ὑψος γραμμάτων $0.015 - 0.02$ μ.

Χρονολογία 5/6ος αἰ. μ.Χ.

Ἀνεπαύσατο ὁ τὴν μα

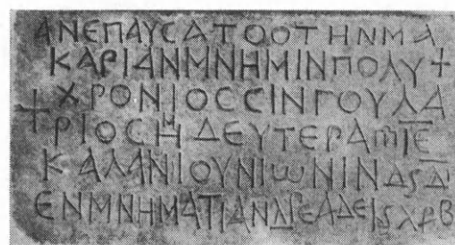
καρίαν μνήμιν Πολυ +

χρόνιος σινγουλὰ

ριος ἡμ(έρα) Δευτέρα προ(ὁ) ιε'

5 καλαν(δῶν) Ἰουνίων, ἰνδ(ικτιῶνος) δι',

ἐν μνήματι Ἀνδρέα δεκ(ανοῦ), χρ(υσίνων) β'

Ἀξιοσημεῖωτα στὴν ἐπιγραφή εἶναι: ἡ χρῆσιν ἱκανοῦ ἀριθμοῦ βραχυγραφιῶν⁵ καὶ

1. Οἱ γνωστοὶ κατάλογοι ἐπισκόπων τῆς Κορίνθου παρουσιάζουν πολλὰ κενὰ ὡς πρὸς τοὺς 5ο καὶ 6ο αἰῶνες: R. JANIN, Dictionnaire d'Hist. et de Géogr. Ecclésiastiques XIII (1956) στ. 878 (λ. Corinthe)· ΜΕΘ. ΦΟΥΓΙΑΣ, Ἱστορία τῆς ἀποστολικῆς ἐκκλησίας Κορίνθου (1968) 358.

2. ΦΟΥΓΙΑΣ, δ.π. 170-173. Πρβ. W. SMITH - H. WACE, A Dictionary of Christian Biography IV 596(12).

3. Πρβ. E. DIEHL, Inscriptiones latinae christianae veteres (1961) II 3047. ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΔΙΑΚΟΝΟΥ, Βίος τοῦ ἁγίου Στεφάνου τοῦ Νέου, PG 100, 1169 καὶ 1177-1180. Γιὰ τὰ Βρουμάλια βλ. RE III, λ. *bruma*.

J. R. GRAWFORD, De Bruma et Brumalibus festis, I. Ableitung, Byzantinische Zeitschrift 23, 1920, 389-390· Φ. Ι. ΚΟΥΚΟΥΛΗΣ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, B, I (1948) 25-29· Δ. Β. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ, Βρουμάλια, ΘΗΕ τ. 3, στ. 1047-48.

4. Γιὰ τὸ μνημεῖο: D. PALLAS, Scoperte archeologiche in Grecia negli anni 1956-1958, Rivista di Archeologia Cristiana 35, 1959, 205-207.

5. Γιὰ τὸν ἀριθμὸ τῶν βραχυγραφιῶν, ποὺ παρατηροῦνται κατὰ περιόδους στὶς ἐλληνικὲς ἐπιγραφές: M. AVI-YONAH, Abbreviations in Greek Inscriptions (1940) 18.

τὸ σύμπλεγμα τῆς πρόθεσης *πρό*, χαραγμένο μὲ μεγαλύτερη ἐπιμέλεια ἀπὸ ἄλλα ὅμοια σὲ χριστιανικὲς ἐπιγραφὰς τῆς Κορίνθου¹.

Τὸ ἐπίθετο *σινγουλάριος* προέρχεται ἀπὸ τὸ λατινικὸ *singularis* (ἄγαμος· μονήρης· χῆρος)²· ἡ ἴδια λέξη ἀποδίδεται ὡς τίτλος, κατὰ τὸν 6ο αἰῶνα, σὲ κρατικούς ἀξιωματούχους, ποὺ στέλνονται στὶς ἐπαρχίες γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση ἐκτάκτων ἀναγκῶν³.

Ὁ χρονικὸς προσδιορισμὸς τῆς ταφῆς τοῦ Πολυχρονίου γίνεται μὲ συνδυασμὸ δύο χρονολογικῶν συστημάτων: τοῦ ἀρχαίου ρωμαϊκοῦ (*καλανδῶν*) καὶ τοῦ μεταγενέστερου (*ἰνδικτιῶνος*)⁴. Ἡ προκείμενη ἐπιγραφή χαραχτήκε λοιπὸν σὲ περίοδο ποὺ ἦσαν σὲ παράλληλη χρῆση καὶ τὰ δύο αὐτὰ χρονολογικὰ συστήματα. Τὴ χρονολόγηση τῶν δημοσίων ἐγγράφων μὲ τὸ σύστημα τῆς ἰνδικτιῶνας ἐπέβαλε ὁ Ἰουστινιανὸς τὸ 537⁵.

Οἱ *δεκανοί* (*δεκανός*, *decanus*), διάδοχοι τῶν ἀρχαίων *fossores* καὶ τῶν μεταγενέστερων *collegati* (ἐπὶ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου Β', 401 - 450), ἦσαν ἡμιεκκλησιαστικὰ πρόσωπα συγκροτημένα σὲ σωματεῖα, στὰ ὁποῖα ἀνῆκε ἡ φροντίδα τῆς κηδείας τῶν χριστιανῶν τῆς κοινότητος. Τὰ σχετικὰ μὲ τὰ καθήκοντα καὶ τὴ λειτουργία τῶν σωματείων αὐτῶν καθορίζονταν κατὰ καιροὺς μὲ αὐτοκρατορικὰ διατάγματα⁶. Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν τάξη αὐτὴ ἔδειξε ὁ Ἰουστινιανὸς μὲ δύο Νεαρές του⁷.

Τὸ ὄνομα Ἀνδρέας εἶναι συνηθισμένο στὴν παλαιοχριστιανικὴ Κόρινθο. Ὁ δεκανὸς Ἀνδρέας παραχώρησε τὸν ιδιόκτητο τάφο γιὰ τὴν ταφή τοῦ Πολυχρονίου. Ἀπὸ τὴν ἴδια πόλη μᾶς εἶναι γνωστὸς ἄλλος δεκανὸς μὲ τὸ ὄνομα Γεώργιος⁸.

Συχνὰ στὶς ἐπιτύμβιες χριστιανικὲς ἐπιγραφὰς τῆς Κορίνθου σημειώνεται ἡ χρηματικὴ ἀξία τοῦ τάφου, ποὺ κατὰ τὸν Ε' καὶ ΣΤ' αἰῶνα κυμαίνεται μεταξὺ ἑνὸς καὶ τριῶν *χρυσίνων*⁹.

Ἡ Δευτέρα 18 Μαΐου (*πρὸ ιε' καλανδ(ῶν) Ἰουνίων*) τῆς δεκάτης τετάρτης ἰνδικτιῶνας συμπίπτει πρὸς τὰ ἔτη 341, 386, 431, 581 καὶ 671. Πιθανότερο γιὰ τὴ χάραξη τῆς ἐπιγραφῆς ἴσως εἶναι τὸ ἔτος 581.

3. Ἐπιτύμβια πλάκα ἀπὸ σχιστόλιθο σὲ δύο κομμάτια, δεξιά ἀποκεκρουμένη. Βρέθηκε σὲ ἀπόσταση περίπου 150 μ. πρὸς Β. τῆς βασιλικῆς τοῦ Κρανείου. Οἱ στίχοι τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι χαραγμένοι μεταξὺ παραλλήλων γραμμῶν. Μουσεῖο Κορίνθου, ἀριθ. 1117.

1. Πρβ. InscrCor 25 καὶ 30· Corinth VIII 3, 576· Ε. ΣΤΙΚΑ, ΠΑΕ 1962, πίν. 50γ.

2. Πρβ. LEONI MAGNI, Epistolae 14,4. PL 54, 672B.

3. H. V. HERWERDEN, Lexicon Graecum Supplementum et Dialecticum (1910) λ. *singularius*. Πρβ. CIG 4, 8646.

4. Γιὰ τὰ χρονολογικὰ συστήματα: V. GRUMEL, La Chronologie, Traité d'Études Byzantines I (1958).

5. Corpus Juris Civilis, Novella 47,1 (ἐκδ. R. SCHOLL, Berolini 1899³). Πρβ. V. GRUMEL, ὁ.π. 192.

6. Γιὰ τοὺς δεκανοὺς περισσότερα: InscrAsMin σ.

36, ἀριθ. 108· E. HANTON, Lexique explicatif du Recueil des Inscriptions Grecques chrétiennes d'Asie Mineure, Byzantion 4, 1927 - 8, 72 - 74· Πρβ. IGRom I, 1251. W. H. BUCKLER - D. M. ROBINSON, Sardis, Greek and Latin Inscriptions (1932) 173· MAMA 3, 397· IG X 2, 1· G. W. H. LAMPE, A Patristic Greek Lexicon (1962) λ. *δεκανός*.

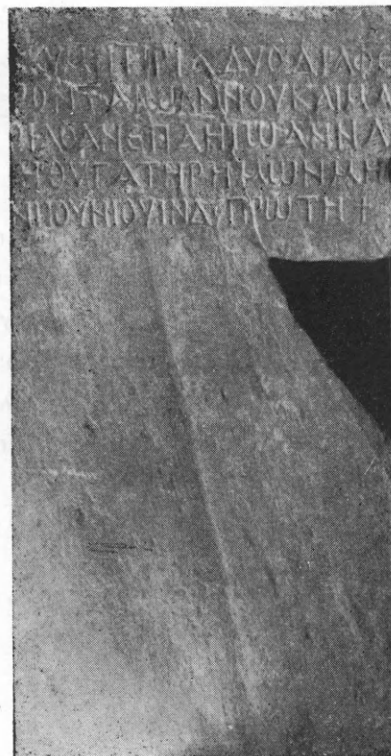
7. Corpus Juris Civilis, Novellae 43 καὶ 59.

8. InscrCor 37 (=Corinth VIII 3, 556).

9. Γιὰ τὴν τιμὴ τῶν τάφων στὴν Κόρινθο στοὺς παλαιοχριστιανικοὺς χρόνους: Corinth VIII 3, σ. 180.

Διαστάσεις $0.875 \times 0.46 \times 0.02$ μ. Ὑψος γραμμάτων 0.028 - 0.03. Διάστιχο 0.013 μ.
Χρονολογία 5/6ος αἰ. μ.Χ.

+ Κυμητίρια δύο διαφέ
ροντα Ἰωάννου καὶ Μα
ρία(ς). ἀνεπάη Ἰωάννα
ἡ θυγάτηρ ἡμῶν μη
5 νὶ Ἰουνίου ἰνδ(ικτιῶνι) πρώτη +

Τὸ ὅμικρον σχηματίζεται μετὰ τὴ συνένωση δύο ἀντωπῶν τόξων. Μικρὸ φύλλο χρησιμεύει ὡς βραχυγραφικὸ σύμβολο στὴ λέξη ἰνδ(ικτιῶνι).

Ὁ πληθυντικὸς κυμητίρια ἀπαντᾶται καὶ σὲ ἄλλες ἐπιγραφές τῆς Κορίνθου¹. Ὁ τύπος ἀνεπάη, γνωστὸς ἀπὸ παλαιοχριστιανικὲς ἐπιγραφές² καὶ κείμενα³, ἀπαντᾶται σὲ κορινθιακὲς ἐπιγραφές ἐδῶ γιὰ πρώτη φορά.

Τὸ ἔτος τῆς ἰνδικτιῶνας δηλώνεται μετὰ ἀριθμητικὸ ἐπίθετο (πρῶτη) καὶ ὄχι ὅπως συνήθως μετὰ ἀριθμητικὸ σύμβολο.

4. Μικρὸ τεμάχιο ἐπιτύμβιας πλάκας ἀπὸ σχιστόλιθο· γύρω ἑλλιπές. Βρέθηκε στὴν τοποθεσίᾳ Χελιωτόμυλος (1961).

Μουσεῖο Κορίνθου, ἀριθ. 2652.

Διαστάσεις $0.145 \times 0.135 \times 0.024$ μ.

Χρονολογία 6ος αἰ. μ.Χ.

1. Πρβ. Corinth VIII 3, 559 καὶ 682.

2. Πρβ. InscrCr 91· InscrRom I 192 καὶ IV 12518· IG XIV 158,3· Corinth VIII 3, 628.

3. Πρβ. Ἀποκάλ. 14, 13· ΜΑΡΚΟΥ ΔΙΑΚΟΝΟΥ, Βίος Πορφυρίου (ἐκδ. Grégoire - Kugener) 102.

Κυμ[ητή]
ριον Ίσ[ο]
[κράτους (;)]
[-----]

Ἀξιοσημείωτη εἶναι ἡ παρουσία διπλῆς στιγμῆς ἐπάνω στοῦ ἰῶτα, φαινόμενο σχε-
τικά σπάνιο στὶς κορινθιακὲς ἐπιγραφές¹.

Ἡ γραφὴ *κυμητήριον*, συχνὴ στὴν Κόρινθο, ἐναλλάσσεται μὲ τὴ γραφὴ *κοιμητή-
ριον*. Προτιμήθηκε γιὰ τὴ συμπλήρωση τῶν στίχων 2 καὶ 3 τὸ ὄνομα Ίσ[οκράτης],
ὅν καὶ ἄγνωστο στὸ ὀνοματολόγιο τῶν χριστιανικῶν ἐπιγραφῶν τῆς Κορίνθου. Πιθα-
νῶς ἀκολουθοῦσε ἐπίθετο δηλωτικὸ ἐπαγγέλματος ἢ καταγωγῆς.

5. Τεμάχιο ἐπιτύμβιας πλάκας ἀπὸ τεφρὸ σχιστόλιθο· γύρω ἐλλιπές. Βρέθηκε στὴ
θέση Κοκκινόβρυση (1954).

Μουσεῖο Κορίνθου, ἀριθ. 2477.

Διαστάσεις $0.123 \times 0.125 \times 0.016$ μ. Ὑψος γραμμάτων 0.015 μ.

Χρονολογία 6ος αἰ. μ.Χ.

[Κοιμητήριον] δ[ιαφέ]
[ροντα] Κυριακῶ [πλά]
[κουντ]αρ(ίω)·ἀνεπ[αύ]
[σατο δέ] ὁ αὐτὸς [μη(νὶ)]
5 [-----] ἰνδ(ικτιῶνος) [- -]

Τὰ γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς φέρουν ἀκρέμονες· εἶναι χαραγμένα μὲ πολλὴν ἐπιμέ-
λεια, ἀνήκουν σ' ἐπιμήκη τύπο καὶ προέρχονται πιθανότατα ἀπὸ τὸ ἴδιο χέρι ποὺ χά-
ραξε τὶς ἐπιγραφές τοῦ *Συμφέροντος*² καὶ τῆς *Εὐφρασίας*³. Ἰδιαίτερα χαρακτηριστι-
κὰ εἶναι: τὸ γράμμα ρῶ μὲ τὴν καμπύλη ἀνοικτὴ πρὸς τὰ κάτω καὶ τὸ βραχυγραφικὸ
σύμβολο S.

Ἀπὸ τὰ μέχρι τοῦδε γνωστὰ ἐπαγγελματικὰ ἐπίθετα μὲ τὴν κατάληξη -άριος προσ-
φορότερο γιὰ τὴ συμπλήρωση τῆς ἐπιγραφῆς φαίνεται τὸ *πλακουντάριος* (placenta-

1. Βλ. τὴν πρὸ κάτω ἐπιγραφὴ ἀριθ. 7· InscrCor 44
καὶ 57. Corinth VIII 1, 170 καὶ VIII 3, 613, πίν. 53
καὶ 729, πίν. 60. Γιὰ τὸ φαινόμενο αὐτό: W. LARFELD,
Handbuch der griechischen Epigraphik (1907) 428·

InscrCr σ. 13.

2. Corinth VIII 3, 541, πίν. 46.

3. Αὐτ. 589, πίν. 51.

rius· ὁ κατασκευατὴς πλακούντων)¹. Ἀπὸ τὴν Κόρινθο εἶναι γνωστὸς καὶ ἄλλος Κυριακός, τὸ ἐπάγγελμα φασανάριος (ἐκεῖνος ποὺ ἔχει ἢ τρέφει φασιανούς)².

Ἡ ἐπιγραφὴ ἔληγε μὲ τὸν συνήθη τύπο ποὺ καθόριζε τὴν ἡμερομηνία τοῦ θανάτου.

6. Ἐπιτύμβια πλάκα ἀπὸ μάρμαρο τεφρό, χονδρόκοκκο· ἐλλιπὴς δεξιά. Βρέθηκε στὴν τοποθεσία Κοκκινόβρυση (1962). Τὰ γράμματα εἶναι χαραγμένα μεταξὺ ὀριζοντίων γραμμῶν, ποὺ μόλις διακρίνονται. Κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴ μικρὴ στρογγυλὴ κοιλότητα μὲ τραχὺ πυθμένα (διάμ. 0.035 μ.).

Μουσεῖο Κορίνθου, ἀριθ. 2569.

Διαστάσεις $0.237 \times 0.195 \times 0.03$ μ. Ὑψος γραμμάτων 0.01 - 0.03 μ.

Χρονολογία 6ος αἰ. μ.Χ.

+ Κοιμητή[ριον ἔνθα]

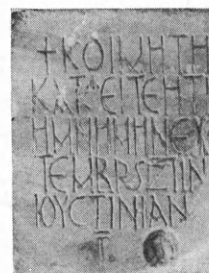
κατάκειται ἡ τή[ν εὐλαβ]

ἡ μνήμην Εὐφ[ρασία μη(νὶ) Σεπ]

τεμβρ(ίῳ) ζ' ἰν [δ(ικτιῶνος) ζ', ἐπὶ βασιλείας]

5 Ἰουστινιαν[οῦ ὅς ἐτους τὸ]

γ'

Ἡ δεύτερη συλλαβὴ τοῦ στίχου 2 εἶναι γραμμένη στὸ διάστιχο³. Ὡς προτελευταῖο γράμμα τοῦ στίχου 3 εἶχε χαραχθεῖ ἑλαφρὰ τὸ χῖ, ποὺ διορθώθηκε ἀμέσως σὲ ὕψιλον. Στὸ στίχο 4 τὸ λατινικὸ S λειτουργεῖ ὡς βραχυγραφικὸ σημεῖο. Στὸν ἴδιο στίχο, ὅταν χαραζόταν ὁ ἀριθμὸς τῶν ἡμερῶν τοῦ μηνός, προηγήθηκε τὸ σύμβολο τῶν δεκαδῶν· ἡ γραφὴ ὅμως αὐτὴ θεωρήθηκε ἐσφαλμένη καὶ διορθώθηκε μὲ ἐντονότερη χάραξη τοῦ ζ καὶ γραφὴ νέου ι.

Ὁ τύπος [εὐλαβ]ῆ σὲ κορινθιακὲς ἐπιγραφές, ὅπου γίνεται συχνὴ χρῆση τοῦ μακκάρια⁴, ἀπαντᾷται γιὰ πρώτη φορά. Γιὰ τὴ συμπλήρωση τοῦ στίχου 3 προτιμήθηκε τὸ ὄνομα Εὐφ[ρασία], γνωστὸ καὶ ἀπὸ ἄλλη ἐπιγραφὴ⁵.

Τὸ ἀριθμητικὸν σύμβολο γ' τοῦ στίχου 6, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἡμερομηνία 17 Σεπτεμβρίου, τοῦ στίχου 4, δίνει τὸ ἔτος 529, τρίτο ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ αὐτοκράτορα Ἰουστινιανοῦ (527 - 565), ποὺ ἀντιστοιχεῖ στὴν ζ' ἰνδικτιώνα.

Ἡ κοιλότητα, μὲ μόλις διαγραφόμενο ἐσωτερικὸ κύκλο, θυμίζει τὴν κοιλότητα τῆς ἐπιτάφιας πλάκας τοῦ Κληματίου Ἀθηνῶν⁶, ποὺ φαίνεται ὅμως νὰ ἔμεινε ἐδῶ ἀτελής. Πιθανῶς νὰ χρησίμευσε ὡς βάση γιὰ τὴν τοποθέτηση ὀρθίας μικρῆς μυροδόχης⁷.

1. ΣΤ. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ, Ἀττικῆς ἐπιγραφαὶ ἐπιτύμβιοι (1871) 3566 (=CIG 4, 9311· C. BAYET, De titulis Atticae Cristianis [1878] 101).

2. InscrCor σ. 75, ἀρ. 34.

3. Πρβ. Corinth VIII 3, 541, πίν. 46.

4. Πρβ. InscrCor 31, 33 καὶ 35· Corinth VIII 3, 626.

5. Corinth VIII 3, 589.

6. Γ. Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ, Εὐρετήριο Μεσαιωνικῶν Μνη-

μείων Ἑλλάδος (1927) 56, εἰκ. 43· τοῦ ἴδιου, Τράπεζα μαρτύρων τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν, Byz. - Neogr. Jahrbücher 10, 1932 - 34, 179, εἰκ. 8· Πρβ. C. M. KAUFMANN, Handbuch der Altchrist. Epigraphik (1917) σ. 63, εἰκ. 63 καὶ 65· Ε. ΣΤΙΚΑ, ΠΑΕ 1961, 133, πίν. 86β· τοῦ ἴδιου ΠΑΕ 1962, 54, εἰκ. 2, πίν. 49β.

7. Πρβ. τὸ χαραγμένο ληκύθιο στὸ κάτω μέρος τῆς ἐπιγραφῆς ἀριθ. 19. Τὸ πρᾶγμα θὰ μπορούσε, ἴσως, νὰ

Χαρακτηριστικά γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι τὸ μῖ, τοῦ ὁποίου οἱ δύο ἐσωτερικὲς κεραῖες ἀρχίζουν ἀπὸ τῆ μέση σχεδὸν τῶν καθέτων, τὸ ὠσειδὲς ὁμικρον καὶ τὸ βῆτα μὲ γωνία κάτω δεξιά. Ἀξιοσημεῖωτη εἶναι ἡ κανονικὴ χάραξη καὶ ἡ ἐπιμήκης μορφή τῶν γραμμάτων· τῇ συναντᾶμε καὶ στὴν ἀχρονολόγητη ἐπιτύμβια ἐπιγραφὴ τοῦ ἐξ-κουβίτορος Συμφέροντος ἀπὸ τὴν Κόρινθο, χαραγμένη κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀπὸ τὸ ἴδιο χέρι¹.

Ἐπίσης κοινὰ παλαιογραφικὰ γνωρίσματα ἔχει ἡ ἐν λόγῳ ἐπιγραφὴ πρὸς τὶς δύο γνωστὲς εὐχετικὲς ἐπιγραφές τοῦ Βικτωρίνου, ποὺ μνημονεύουν τὸν αὐτοκράτορα Ἰουστινιανό².

7. Τμῆμα ἀρράβδωτου κιονίσκου ἀπὸ ὑπότεφρο μάρμαρο μὲ λευκὲς φλέβες· ἄνω καὶ κάτω ἐλλίπες. Βρέθηκε στὸν Ἀκροκόρινθο³ (1959).

Μουσεῖο Κορίνθου, ἀριθ. 2508.

Διαστάσεις: ὕψος 0.33 μ. καὶ διάμετρος 0.20 μ.

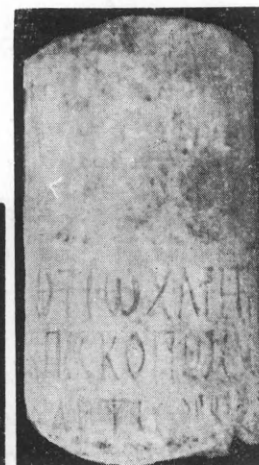
Ὑψος γραμμάτων 0.034 - 0.038 μ. Διάστιχο 0.01 μ.

Χρονολογία 6/7ος αἰ. μ.Χ.

Δώρησε, Χ(ριστ)έ, Φω·τ·ί·ω χάρι·τ·τ·ι· τῆς σῆς

[ἀγα]θότητος ἐπ·ισκόπῳ ἔλεος, εἰρήνην

[-----]ια Μαρτίῳ ·ι·η[-----]

Ἀξιοσημεῖωτα εἶναι τὸ σύμπλεγμα *NHN* στὸ τέλος τοῦ στίχου 2, ὅπως ἐπίσης καὶ οἱ στιγμὲς μεταξὺ γραμμάτων ὀρισμένων λέξεων.

Ἐπίσκοπος μὲ τὸ ὄνομα Φώτιος κατεῖχε τὸ θρόνο τῆς Κορίνθου κατὰ τὰ ἔτη 536 - 553 καὶ ἀντιπροσωπεύτηκε ἀπὸ δύο διακόνους σὲ σύνοδο ποὺ ἔγινε στὴν Κωνσταντινούπολη τὸ 536⁴.

ἐρμηνευτεῖ ὡς κατάλοιπο τῆς ἀρχαίας συνήθειας νὰ στήνουν ἐπάνω στὸν τάφο ἀγγεῖο (βλ. G. P. Oeconomus, *De profusionum receptaculis sepulcralibus* (1921) 22 κέ.

1. Corinth VIII 3, 541.

2. InserCor 1 καὶ 3.

3. Ἄλλες ἐπιγραφές ἀπὸ τὸν Ἀκροκόρινθο: O. Bro-

NEER, Corinth III 1, 66, 50 - 60.

4. J. D. Mansi, *Sacrorum consiliorum nova et amplissima collectio* VIII (1960) 827, 878, 879, 938 καὶ 951. Δ. Πάλλας, Κόρινθος, ΘΗΕ 7, στ. 855. Janin, *Dict. d'hist. et de géog. ecclési.* XIII 878.

Ἡ ἔκφραση ἔλεος, εἰρήνη, σπάνια σὲ παλαιοχριστιανικὲς ἐπιγραφές¹, εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τὴν Παλαιὰ² καὶ τὴν Καινὴ Διαθήκη³, καὶ ἀπὸ τῆ Θ. Λειτουργία⁴.

Ἡ ἐπιγραφή, ποὺ ἔχει εὐχετικὸ χαρακτήρα, χαράχτηκε βέβαια ἐνῶ ζοῦσε ἀκόμη ὁ Φώτιος, μὲ τὴν εὐκαιρία ἴσως τῆς χειροτονίας του ἢ σὲ ἀνάμνηση κατασκευῆς ἢ ἐπισκευῆς κάποιου οἰκοδομήματος στὰ χρόνια τῆς ἀρχιερατείας του.

Παλαιογραφικὰ καὶ ἐπιγραφικὰ θυμίζει τὶς ἐπιγραφές 1 καὶ 47 τοῦ InserCor, χρονολογημένες στὸν 6ο αἰώνα.

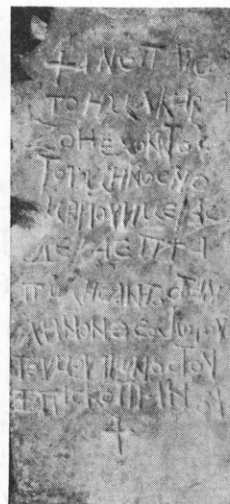
8. Ἐπιτύμβια πλάκα ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο, ἀποκεκρουμένη ἀριστερά· ἡ πίσω ὄψη τῆς ἀκατέργαστη. Βρέθηκε στὴν τοποθεσία Πέτρα Σοφοῦ (1963) ἐπάνω σὲ τάφο.

Μουσεῖο Κορίνθου, ἀριθ. 2532.

Διαστάσεις $0.609 \times 0.288 \times 0.044$ μ. Ὑψος γραμμάτων 0.014 - 0.03.

Χρονολογία 6/7ος αἰ. μ.Χ.

+ Ἀνεπαύσα
το ἡ μακαρία
Ζόη ἔχοντος
τοῦ μηνὸς Νο(ε)
5 μβρίου ἡμέρας
δεκαεπτά,
πωλήσαντος τὴν
ληγὸν Θεοδώρου
τοῦ μουλίωνος τοῦ
10 Ἐπισκοπιανοῦ
+

Ἀρχικὰ ὡς πρῶτο γράμμα τοῦ στίχου 10 χαράχτηκε, ἀπὸ λάθος, τὸ ταῦ, διορθώθηκε ὅμως τοῦτο ἀμέσως σὲ ἔψιλον, ἀλλὰ γιὰ λόγους τεχνικοὺς ὀρθογώνιο καὶ ὄχι καμπυλόγραμμο, ὅπως εἶναι γενικὰ τὰ ἄλλα ἔψιλον τῆς ἐπιγραφῆς.

Τὸ ὄνομα Ζόη εἶναι γνωστὸ καὶ ἀπὸ ἄλλη ἐπιγραφή τῆς Κορίνθου⁵· ἀπαντᾶται συχνότερα σὲ ἐπιγραφές τῆς Μ. Ἀσίας⁶ καὶ ἄλλου⁷. Ὁ ρητορικὸς τύπος πωλήσαντος χρησιμοποιεῖται σὲ κορινθιακὴ ἐπιγραφή ἐδῶ γιὰ πρώτη φορὰ ἀντὶ τῶν πολὺ κοινῶν ἡγοράσθη, ἀγορασθὲν κ.ἄ.

1. Πρβ. InscrAsMin σ. 20, ἀρ. 72· J. L. JALABERT - R. MOUTERBE, Inscriptions grecques et latines de la Syrie (1955) τ. 4, 1320.

2. ΤΩΒ. 7, 12 (Cod. Sinaiticus).

3. ΓΑΛ. 6, 16· ΤΙΜ. α' 1, 2 καὶ β' 1, 2· ΙΩΑΝ. β' 3· ΙΟΥΔΑ 2.

4. Π. ΤΡΕΜΠΕΛΑΣ, Αἱ τρεῖς λειτουργίαι (1935) 95, σημ. 26.

5. InserCor 22.

6. SEG 5, 430 καὶ 487. SEG 15, 819· SEG 17, 633.

7. Μ. ΔΗΜΙΤΣΑΣ, Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγόμενοις καὶ μνημείοις σωζομένοις (1896) I, 97.

Με τὸ ὄνομα Θεόδωρος εἶναι γνωστοὶ καὶ ἄλλοι ἀπὸ τὴν Κόρινθο. Σὲ ἐπιτύμβια ἐπιγραφή, ποὺ βρέθηκε στὴ Στιμάγκα τῆς Κορινθίας¹, ἀπαντᾶται κάποιος Θεόδωρος, ὁ ὁποῖος ἔχει πολλὰ κοινὰ μὲ τὸν ὁμώνυμο τῆς προκείμενης ἐπιγραφῆς· καὶ οἱ δύο ἀσκοῦν τὸ ἴδιο ἐπάγγελμα καὶ ἐπὶ πλεόν πωλοῦν τάφους.

Ἡ ιδιότητα τοῦ μουλίωνος παίρνει γιὰ πρώτη φορὰ θέση στὸν κατάλογο ἐπαγγελμάτων, τῶν γνωστῶν ὡς τώρα ἀπὸ κορινθιακὲς ἐπιγραφές. Τὸ ἐπίθετο μουλίων, προερχόμενο ἀπὸ τὸ λατινικὸ mulio (=ἡμιονηγός, μουλαράς) ἀπαντᾶται καὶ μὲ τὸν τύπο μωλίων².

Τὸ ἐπίθετο Ἐπισκοπιανός, πατριδωνυμικόν, προέρχεται ἀπὸ κάποιον οἰκισμό μὲ τὸ ὄνομα Ἐπισκοπή³.

9. Τεμάχιο ἐπιτύμβιας πλάκας ἀπὸ κυανότερο σχιτόλιθο· ἄνω καὶ ἀριστερὰ ἐλλιπές. Βρέθηκε βορειοδυτικὰ τοῦ Ἀσκληπιείου (1962). Μεταξὺ τῶν δύο πρώτων στίχων εἶναι χαραγμένες δύο ὀριζόντιες παράλληλες γραμμές.

Μουσεῖο Κορίνθου, ἀριθ. 2653.

Διαστάσεις $0.185 \times 0.245 \times 0.02$ μ. Ὑψος γραμμάτων 0.025 - 0.035 μ.

Χρονολογία 7ος αἰ. μ.Χ.

[+ Μνήμα ὄνομα μ]ακελλάριον

[μη(νὶ) - - εἰκά]δει ἔκτη ἰνδ(ικτιῶνος) ε'.

[ἔσται πρὸς τὸν Θ]εὸν ὁ ἀνορούσων

[τὸ μνήμα] αὐτὸ καὶ τιθὼν ἄλλον +

Τὰ γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι ἀκανόνιστα ὡς πρὸς τὸ ὕψος καὶ τὸ πλάτος. Στὸ στίχο 2 τὸ πρὸ τοῦ τελευταίου ἔψιλον μικρὸ γάμμα ἔχει διπλὴ λειτουργία· ἡ κάθετη κεραία του ἐνεργεῖ ὡς βραχυγραφικὸ σημεῖο, ἀναφερόμενο στὴν προηγούμενη λέξη ἰνδ(ικτιῶνος), ἡ δὲ ὀριζόντια μεταβάλλει τὸ ἔψιλον σὲ ἀριθμητικὸ σύμβολο⁴. Τὸ γράμμα μὴ τοῦ τελευταίου στίχου φαίνεται μᾶλλον συνένωση δύο λάμβδα ἀπὸ ἐσφαλμένη χάραξη.

Γιὰ τὴ συμπλήρωση τοῦ στίχου 1 προτιμήθηκε ἡ λέξη [μ]ακελλάριος (macellarius· σφαγέας ζώων· κρεοπώλης)⁵, παρόλο ποὺ δὲν ἔχει ἀπαντηθεῖ ὡς τώρα στὰ γνωστά ἀπὸ ἐπιγραφὰς ἐπαγγελματικὰ ἐπίθετα, τόσο τῆς Κορίνθου, ὅσο καὶ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος.

1. Βλ. προσθήκη 1.

2. Ὁμοίως.

3. Γιὰ τὸ τοπωνύμιον Ἐπισκοπή: Α. ΧΑΤΖΗΣ, Ἐπιστημ. Ἑπετ. Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν, τ. Β', 1938, 152 - 155· Α. ΟΡΛΑΝΔΟΣ, ABME 5 (1939/40) 17 - 33· Π. ΒΟΚΟΤΟΠΟΥΛΟΣ, Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἀρχιτεκτονικὴ εἰς τὴν Δυτικὴν Στερεὰν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἡπειρον (1975) 11 - 12.

4. Πρβ. InscrCor σ. 92, ἀριθ. 43.

5. Γιὰ τοὺς μακελλάριους: ALB. STÖCKLE, Spätromische und byzantinische Zünfte (1911) 42 κέ. Μάκελλοι στὴν Κόρινθο εἶναι γνωστὸ ἀπὸ τὸν 1ο αἰ. (Α' Κορ. 10, 25). Στὴ ρωμαϊκὴ ἀγορὰ καὶ στὴ νότια στοὰ τῆς ἀποκαλύφθηκε ἓνα, ποὺ χρονολογεῖται στὴν ἴδια ἐποχὴ (O. BRONEER, Studies in the topography of Corinth at the time of St. Paul, AE 1937, 133).

Τὸ ἀριθμητικὸν [εἰκά]δει — τύπος γνωστὸς καὶ ἀπὸ ἄλλες παλαιοχριστιανικὲς ἐπιγραφές¹ — θεωρήθηκε ὡς τὸ πιθανότερον γιὰ τὴ συμπλήρωση τῆς ἡμερομηνίας.

Ἡ ἀπειλητικὴ ἔκφρασις [ἔσται πρὸς τὸν Θεόν, ἀπευθυνόμενη στοὺς τυμβωρύχους, ἀπαντᾶται συχνὰ στὶς ἐπιτύμβιες παλαιοχριστιανικὲς ἐπιγραφές τῆς Μ. Ἀσίας². Κατάρεις καὶ ἀπειλητικὲς φράσεις γιὰ τὴν ἀποτροπὴ συλλήσεως τάφων εἶναι συχνὲς σὲ ἐπιγραφές τῆς Κορίνθου³.

Ὁ τύπος τιθὼν δημιουργήθηκε, φαίνεται, «κατ' ἀναλογίαν» πρὸς τὸ ἀνορύσσων. Ἡ τελευταία λέξις τοῦ ἴδιου στίχου μὲ τὸ Μ (=ΛΛ), πρέπει νὰ διαβαστεῖ ἄλλον καὶ ὄχι ἁμόν (=τινά· τύπος δωρικὸς καὶ ἰωνικὸς), ἐπεὶ δὴ ὁ τύπος αὐτὸς δὲν ἀπαντᾶται σὲ ἄλλες χριστιανικὲς ἐπιγραφές τοῦ τόπου.

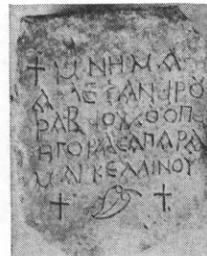
10. Ἐπιτύμβια πλάκα ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο· ἡ πίσω ὄψη ἀδρὰ κατεργασμένη. Προέλευση ἄγνωστη.

Μουσεῖο Κορίνθου, ἀριθ. 2660.

Διαστάσεις $0.33 \times 0.265 \times 0.062$ μ. Ὑψος γραμμάτων 0.023 - 0.034 μ.

Χρονολογία 7/8ος αἰ. μ.Χ.

+ Μνήμα
Ἀλεξάνδρου
ραβδούχου, ὅπερ
ἠγόρασα παρὰ
5 Μαρκελλίνου
+ +

Τὸ ὄνομα Ἀλέξανδρος εἶναι γνωστὸ καὶ ἀπὸ ἄλλες χριστιανικὲς κορινθιακὲς ἐπιγραφές⁴. Τὸ ὄνομα Μαρκελλίνος προστίθεται τώρα γιὰ πρώτη φορὰ στὸ χριστιανικὸ ὀνοματολόγιό τῆς Κορίνθου.

Οἱ ραβδοῦχοι ἦταν κατώτεροι δικαστικοὶ ὑπηρέτες καὶ εἶχαν ὡς ἔργο τὴν ἐφαρμογὴ τῶν ἀποφάσεων τοῦ δικαστοῦ⁵. Ἡ ἐπαγγελματικὴ αὐτὴ ιδιότης, ποὺ σπάνια μνημονεύεται σὲ ἐπιγραφές, παρουσιάζεται ἐδῶ γιὰ πρώτη φορὰ στὸν ἐλληνικὸ παλαιοχριστιανικὸ χῶρο⁶. Συχνότερα ἐμφανίζεται σὲ λατινικὲς ἐπιγραφές ὁ ἀντίστοιχος τύπος *licitor*⁷.

1. Πρβ. InscrCr σ. 73, ἀρ. 43 καὶ σ. 46, ἀρ. 16.

2. Βλ. W. M. CALDER, The Eumeneian Formula, Anatolian Studies presented to W. H. Buckler (1939) 15 - 26.

3. Πρβ. InscrCor 15, 17, 19, 20, 22 - 27, 29.

4. Corinth VIII 1, 208· Corinth VIII 3, 526 καὶ

650.

5. Περισσότερα βλ. CH. LECRIVAIN, Dictionnaire des antiquités grecques et romaines (1877 - 1919), III 2, λ. *licitor*.

6. Πρβ. IGRom I, 104.

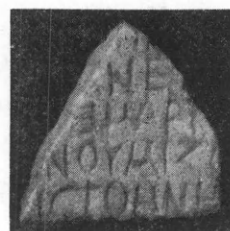
7. CIL III, 272, 6083 καὶ 12254.

11. Κεντρικό τεμάχιο από μαρμάρινη επιτύμβια πλάκα. Βρέθηκε στην τοποθεσία Τρύπα του Διαβόλου της περιοχής του Κρανείου (1955).

Μουσείο Κορίνθου, ἀριθ. 2481.

Διαστάσεις $0.105 \times 0.10 \times 0.038$ μ.

[- - - - - ι - - - -]
 [- -] ἀνε[παύσατο]
 [δ] ἐ Μαρι[υρία] Ἰωά
 [ν]νον μιζο[τέρου]
 5 [ε]ἰς τὸ μνη[μα]
 [- - - - - - - - -]

Μαρτυρία: Τὸ ὄνομα ἀπαντᾶται σὲ χριστιανικὲς ἐπιγραφές τῶν Ἀθηνῶν· ἐπίσης τὸ ἀρσενικὸ Μαρτύριος¹.

Ὁ τίτλος *μιζότερος* εἶναι γνωστὸς ἀπὸ ἐπιγραφές τοῦ 6ου καὶ τοῦ 7ου αἰῶνα²· πρόκειται μᾶλλον γιὰ εἶδος ἐπιστάτου ἢ κατώτερου δημόσιου λειτουργοῦ μὲ χωρὶς ὡς τώρα ἐξακριβωμένες ἀρμοδιότητες³.

Τὸν τελευταῖο στίχο πρέπει νὰ ἀκολουθοῦσε ἓνας ἢ δύο ἀκόμη μὲ τὴ γνωστὴ ἔκφραση ποὺ καθόριζε τὴν ἡμερομηνία τοῦ θανάτου.

12. Μικρὸ τεμάχιο ἐπιτύμβιας πλάκας ἀπὸ σχιστόλιθο· γύρω ἐλλιπές. Βρέθηκε στὴν τοποθεσία Κοκκινόβρυση (1967).

Μουσείο Κορίνθου, ἀριθ. 2658.

Διαστάσεις $0.075 \times 0.085 \times 0.017$ μ. Ὑψος γραμμάτων 0.01 - 0.018 μ.

[Κοιμητήριον ἔνθα κε]ῖ[ται]
 [- - - - - ὄνομα - - -] ὁ μακάρι[ος] ἀ[νε]
 [παύσατο δὲ μὴ(νὶ) - - -] ρίω γι'
 [ἡ(μέρα) - - - ἰνδ(ικτιῶνι) π]ρώτη

Ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴ διασώζονται οἱ καταλήξεις τῶν δύο τελευταίων στίχων, ποὺ προσδιόριζαν τὴν ἡμερομηνία θανάτου τοῦ νεκροῦ.

13. Τεμάχιο ἀμφίγραπτης ἐπιτύμβιας πλάκας ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο· γύρω ἐλλιπές. Στὴν ὀπίσω ὄψη (B), ποὺ εἶναι λεία, τὰ γράμματα εἶναι χαραγμένα μεταξὺ παραλ-

1. J. S. CREAGHAN - A. E. RAUBITSCHKE, Early Christian Epitaphs from Athens, *Hesperia* 16, 1947, 25 ἀριθ. II καὶ 30 ἀριθ. XII. Ὡς πρὸς τὸ Μαρτύριος πρβ. CIG IV, 8872 καὶ 9486, ἐπίσης MAMA III, 586.

2. Α. ΟΡΑΝΔΟΣ - Α. ΒΡΑΝΟΥΣΗΣ, Τὰ χαράγματα

τοῦ Παρθενῶνος (1973) 8· Corinth VIII 3, 604· SEG 18, 624· MAMA III, 447.

3. Περισσότερα βλ. G. S. SCHLUMBERGER, *Sigillographie de l'empire byzantin* (1884) 543· V. WILCKEN, *Grundzüge und Chrestomathie der Papyrus*, I 2

λήλων γραμμῶν. Βρέθηκε στὴ θέση Ἀετόπετρα, δυτικὰ τῆς Ἀρχαίας Κορίνθου (1956).

Μουσεῖο Κορίνθου, ἀριθ. 2504.

Διαστάσεις $0.115 \times 0.075 \times 0.02$ μ. Ὑψος γραμμάτων: ὄψη Α' 0.015· ὄψη Β' 0.02 μ. Διάστιχο στὴν Β' ὄψη 0.033 μ.

A' [- - - - -]
 [- - - - -]α Δε[κεμβρίου]
 [ἰνδ(ικτιῶνι) - - -]τη

B' [- - - - -]
 [- - -] ἀνα[παύεται - - - - -]
 [- - - - -]α ἡ ὄνομα θνη[άτηρ αὐτοῦ; - - -]
 [- - - - -] μνην Δ[εκεμβρίω] - - - - -

Ἡ χάραξη ἐπιτυμβίων ἐπιγραφῶν καὶ στὶς δύο ὄψεις μιᾶς πλάκας, γιὰ λόγους προφανῶς οἰκονομίας, εἶναι φαινόμενο ὅχι σπάνιο στὴν παλαιοχριστιανικὴ ἐποχὴ¹.

14. Τεμάχιο ἐπιτύμβιας πλάκας ἀπὸ ὑποκύανο μάρμαρο μὲ λεῖες ἐπιφάνειες· δεξιὰ καὶ κάτω ἐλλιπές. Βρέθηκε στὴν Ἀρχαία Κόρινθο (1956).

Μουσεῖο Κορίνθου, ἀριθ. 2500.

Διαστάσεις $0.12 \times 0.06 \times 0.022$ μ. Ὑψος γραμμάτων 0.012 - 0.024 μ.

Ἐν[θάδε Θε]
 ωδ[οσία (;) κατὰ]
 κει[ται - - - - -]
 τει [- - - - -]
 5 ι[- - - - -]

Γιὰ τὴ γραφὴ Θεωδοσία πρβ. Corinth VIII 3, 562.

15. Τεμάχιο γείσου ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο μὲ λείψανα εὐχετικῆς (;) ἐπιγραφῆς· δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἐλλιπές. Κάτω ἀπὸ τὰ γράμματα κοῖλο κυμάτιο, ταινία, ἔλιγμα καὶ ἀστράγαλοι. Βρέθηκε στὴν Ἀρχαία Κόρινθο (1956).

(1912) 159 - 160· InscrAsMin 47· G. ROUILLARD, L'administration civile de l'Égypte Byzantine² (1928) 69 - 70· H. I. BELL, The Aphrodito papyri, JHS 28,

104· J. καὶ L. ROBERT, Bulletin épigraphique 1964, 231, ἀρ. 503.

1. Πρβ. InscrCor 35 καὶ 36· InscrCr 7.

Μουσείο Κορίνθου, ἀριθ. 2501.

Διαστάσεις $0.13 \times 0.19 \times 0.08$ μ. Ὑψος γραμμάτων 0.023 μ.

[ὕπὲρ εὐ]χῆς Ἀ[νδρέου(;)]

16. Κυκλικὰ κομμένο, ὡς πῶμα, τεμάχιο μαρμάρινης πλάκας μὲ ὑπότεφρες φλέβες. Βρέθηκε στὴν τοποθεσία Νερά τῆς Ἀφροδίτης (1956).

Μουσείο Κορίνθου, ἀριθ. 2507.

Διαστάσεις: διάμετρος 0.07 καὶ πάχος 0.025 μ. Ὑψος γραμμάτων 0.026 μ.

[Μνημα]

δια[φέρω]

ντ[α - - -]

[- - - - -]

17. Τεμάχιο ἀρχαίας στήλης ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο· πάνω καὶ ἀριστερὰ ἑλλιπές. Στὴν ἄλλῃ ὄψῃ φέρει κανόνα. Βρέθηκε στὸν Ἀκροκόρινθο (1954).

Μουσείο Κορίνθου, ἀριθ. 2663.

Διαστάσεις $0.23 \times 0.145 \times 0.04$ μ. Ὑψος γραμμάτων 0.04 μ.

[- - - - -]εῖς

[- - - - - Φε]βρου

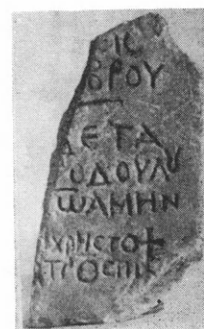
[αρίω - - - - -]δετα

[- - - - - Ἰε]ροδούλου

5 [- - ἐν] Χ(ριστ)ῶ. Ἀμὴν.

[ἀνεπαύσατο δὲ] ἡ χρῆστο¹ +

[φόρος(;) μη(νὶ) Μα]ρτ(ίω) θ', ἐπιν(εμήσεως) [- -]

Ἡ ἀποσπασματικὴ κατάσταση τῆς πλάκας δὲν ἐπιτρέπει ἀσφαλὴ ἀποκατάσταση ὅλης τῆς ἐπιγραφῆς. Πάντως πρόκειται γιὰ ἐπιτύμβια χριστιανικὴ ἐπιγραφή, μὲ τὴ χαρακτηριστικὴ κατάληξιν ποὺ δηλώνει τὴν ἡμερομηνία τοῦ θανάτου.

1. Χρηστοφόρος = Χριστοφόρος (LAMPE, A Patr. Sammelbuch griechischer Urkunden aus Ägypten V 1 Greek Lex. 1528 (λ.). Περὶ Χριστοφορίας (FR. BILABEL, (1934), ἀριθ. 8237).

18. Μικρὸ τεμάχιο λευκῆς μαρμάρινης πλάκας· ἑλλιπὲς σὲ ὅλες τὶς πλευρές. Προέλευση ἄγνωστη.

Μουσεῖο Κορίνθου ἀριθ. 2528.

Διαστάσεις 0.10×0.06 μ. Ὑψος γραμμάτων $0.019 - 0.027$ μ.

[-]ι [-]

παρα

19. Δεξιὸ μέρος ἀναθηματικῆς πλάκας ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο, ποὺ ἀρχικὰ προορίζεταν ὡς πλάκα ἡλιακοῦ ὥρολογίου¹. Βρέθηκε στὴν περιοχὴ Σκουτέλας (1960).

Διαστάσεις $0.275 \times 0.28 \times 0.027$ μ. Ὑψος γραμμάτων $0.040 - 0.045$ μ. Διάστιχο 0.025 μ.

Χρονολογία 2ος αἰ. μ.Χ.

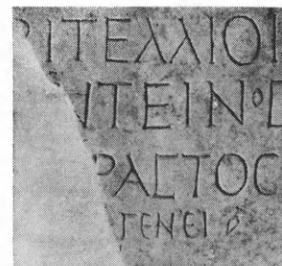
[Οἱ] Βιτέλλιοι

[Φρο]ντεῖνος

[καὶ Ὑ]ραστός

[τῷ] - γένει

5 [- - -]ι

Τὰ γράμματα ἔψιλον καὶ σίγμα εἶναι χαραγμένα ἄλλοτε μὲ καμπύλες καὶ ἄλλοτε μὲ ὀρθογώνιες γραμμές. Οἱ τύποι τοῦ λάμβδα μὲ ἐξέχουσα πρὸς τὰ ἐπάνω τὴ δεξιὰ κεραία, καθὼς καὶ τοῦ ὄμικρον μικρότερου ἀπὸ τὰ ἄλλα γράμματα, ἐμφανίζονται σὲ ἐπιγραφές καὶ χειρόγραφα τοῦ 2ου αἰ. μ.Χ.²

Ὁ πληθυντικὸς τύπος Βιτέλλιοι εἶναι ὄνομα γένους (nomen), ποὺ ἐμφανίζεται ἐδῶ γιὰ πρώτη φορά, σὲ κορινθιακὴ ἐπιγραφή, καὶ ἀναφέρεται στοὺς δύο ἀναθέτες τῆς πλάκας, προφανῶς ἀδελφούς, τῶν ὁποίων ἀκολουθοῦν τὰ cognomina³. Τὸ ὄνομα [Φρο]ντεῖνος εἶναι λατινικῆς καταγωγῆς (Frontinus). Ἀπὸ τὴν Κόρινθο μᾶς εἶναι γνωστὸ τὸ θηλυκὸ Φροντεῖνα⁴. Συχνότερα ἀπαντᾶται τὸ ὄνομα αὐτὸ σὲ ἐπιγραφές τῆς Μ. Ἀσίας⁵. Μικρὸ λείψανο ὀριζόντιας κεραίας πρὶν ἀπὸ τὴ λέξη γένει φαίνεται νὰ εἶναι

1. Δεξιὰ τῆς ὀριζόντιας κεραίας τοῦ ταῦ τοῦ πρώτου στίχου διακρίνεται ὅπῃ γιὰ τὴν τοποθέτηση τοῦ δείκτη τοῦ ὥρολογίου. Ἀπὸ τὴν ὅπῃ ξεκινοῦν ἀκτινωτὰ εὐθύγραμμες χαραγές. Γιὰ τὰ ἡλιακὰ ὥρολόγια: H. LECLERCQ, Cadres solaires, DACL II 2 (1910) σ. 1541 - 1546· A. REHM, Eine Zwillingssonnenuhr aus Pergamon, AM 36, 1911, 251 κέ. A. ΑΡΒΑΝΙΤΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΑΕ 1910, 214, εἰκ. 7, ἀρ. 1 (=N. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, ΕΕΒΣ ΙΑ', 1935 392)· A. ΟΡΛΑΝΔΟΣ, Ἡ ἐπὶ τοῦ Κιθαιρώ- νος Μονὴ τῆς Παναγίας Ζωοδόχου Πηγῆς, ABME 1

(1935) 169, εἰκ. 13· E. A. ΠΕΖΟΠΟΥΛΟΣ, Ποιήματα Συνεσίου τοῦ Κυρηναίου, ΕΕΒΣ ΙΔ' (1938) 373 κέ.

2. Πρβ. Corinth VIII 1, 103 καὶ VIII 3, 201· M. GUARDUCCI, Epigrafia Greca I, σ. 386· A. ΣΙΓΑΛΑ, Ἱστορία τῆς ἐλληνικῆς γραφῆς (1974) 272, εἰκ. 210.

3. Τὴν ἐκφορὰ τοῦ οἰκογενειακοῦ ὀνόματος μὲ πληθυντικὸ ἔχουμε σὲ ἐπιγραφή ἀπὸ τὶς Κεχρεές, Φλάβιοι Τρωῖλοι (IG IV 207).

4. Corinth VIII 1, 80.

5. TAM 3, 520· SEG 20, 84· IGRom 1, 732.

μᾶλλον σημείο διάστιξης, πού ἐμποδίζει νά ἐκλάβουμε τή λέξη αὐτή ὡς καταληκτικό μέρος κυρίου ὀνόματος.

Ἡ ἀναθηματική πλάκα προέρχεται ἴσως ἀπό βάση ἀγάλματος ἢ βωμοῦ, πού οἱ δύο Βιτέλλιοι ἀφιέρωσαν χάρι τοῦ γένους των¹ σέ θεότητα, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα ἦταν ἴσως χαραγμένο στὸν πέμπτο στίχο.

20. Ναϊδιόσχημη² ἐπιτύμβια, παλίμψηστη³ στήλη ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο· κάτω ἐλλιπής. Τὸ ἀέτωμα κοσμεῖται μὲ τετράφυλλο ρόδακα, ἡ λοιπὴ ἐπιφάνεια πλαισιώνεται στὶς τρεῖς πλευρές της ἀπὸ κυμάτιο. Βρέθηκε στὴν τοποθεσία Κρητικά, στὸ κτῆμα τῶν ἀδελφῶν Γκίλα (1951).

Μουσεῖο Κορίνθου, ἀριθ. 2480.

Διαστάσεις $0.415 \times 0.323 \times 0.035$ μ. Ὑψος γραμμάτων 0.025 - 0.030 μ.

Χρονολογία 2/3ος αἰ. μ.Χ.

Τερεντία

Θεοδώρα

χαῖρε·

καὶ σύ

Ἡ ἐπιγραφή εἶναι χαραγμένη στὴ θέση ἄλλης παλαιότερης, ἀποξεσμένης, πιθανότατα ρωμαϊκῆς· τὰ γράμματά της φέρουν ἀκρέμονες. Ὑπολείμματα τῆς πρώτης ἐπιγραφῆς διακρίνονται δεξιὰ κάτω (C) καὶ ἀριστερὰ στὴ μέση.

Ἡ ἔκφραση καὶ σύ (ἐννοεῖται: χαῖρε), συχνὴ σὲ ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές τῆς ρωμαϊκῆς περιόδου, εἶναι ἡ ἀπόκριση τῆς νεκρῆς στὸ χαιρετισμὸ τοῦ διαβάτη⁴.

21. Ἀνάγλυφη ἐνεπιγραφή ἐπιτύμβια στήλη ἀπὸ λευκὸ λεπτόκοκκο μάρμαρο, σὲ τέσσερα κολλημένα κομμάτια· ἄνω καὶ κάτω ἐλλιπής. Βρέθηκε ἀνατολικά τῆς τοποθεσίας Νερά τῆς Ἀφροδίτης στὴ θέση Μπέη (1962).

Στὴ μέση φέρει ἀκέφαλη μορφή μονομάχου μὲ ἀναξυρίδα καὶ προστατευτικὸ κάλυμμα τοῦ ἀριστεροῦ χεριοῦ (manica), πού κρατᾷ μαχαίρι· μὲ τὸ δεξιὸ κρατᾷ καὶ λυγίζει ἐλαφρὰ θάμνο. Δεξιὰ τῆς μορφῆς στυλίσκος ἢ κορμὸς ὕψηλοῦ δένδρου.

Μουσεῖο Κορίνθου, ἀριθ. 2664.

Διαστάσεις $0.223 \times 0.26 \times 0.02$ μ. Ὑψος γραμμάτων 0.015 - 0.017 μ.

Χρονολογία 3ος αἰ. μ.Χ.

1. Ἀπὸ ἐπιγραφές τῆς Τροϊζήνας εἶναι γνωστὲς ἀφιέρωσεις τῇ πατρίδι καὶ τῇ πόλει (IG IV 777 καὶ 782 ἀντίστοιχα).

2. Ναϊδιόσχημες ἐπιγραφές ἀπὸ τὴν Κόρινθο: Corinth VIII 1, 2 καὶ 131· Corinth VIII 3, 567.

3. Γιά τίς παλίμψηστες ἐπιγραφές: M. GUARDUCCI, δ.π. 1 (1967) 443 - 446· παραδείγματα W. LARFELD, δ.π. 238 - 239.

4. Σχετικά: G. DAUX, Notes de lectures, BCH 98, 1974, 554 καὶ 99, 1975, 160.

[- -]	[- -]
[- -]	[- -]
δρ	ας
αύ	ἐπι
κω	στά
μν	της
εία	σεκ[ο]
ς	υ[νδ]
χάριν	[αρο]
	[ύδης]

Τὸ Δραῦκος ἐμφανίζεται σπάνια σὲ κείμενα καὶ ἐπιγραφές¹ ὡς δεύτερο ὄνομα ἢ προσωνύμιο· ὡς ἐπίθετο ἔχει τὴ σημασία τοῦ νεαροῦ ἀθλητῆ². Στὴν προκείμενη ἐπιγραφὴ ἡ λέξις ἔχει χρησιμοποιηθεῖ μὲ τὴ δεύτερη σημασία καὶ πρέπει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι πρὶν ἀπὸ αὐτὴ ἦταν χαραγμένο τὸ ὄνομα τοῦ νεαροῦ μονομάχου.

Στὸ δεξιὸ μέρος τῆς στήλης ἀναφέρονται, κατ' ἀντίστροφη διάταξη, τὰ διαδοχικὰ ἀξιώματα — ἐπιστάτης καὶ σεκ[ο]υ[νδαρούδης] — τοῦ ἀφιερωτῆ της, ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου σώθηκε μόνον ἡ κατάληξις -ας.

Ἐπιστάτης ἐδῶ σημαίνει τὸν προϊστάμενο σχολῆς μονομάχων³ καὶ διαιτητὴ στοὺς ἀγῶνες⁴. Τὸν τίτλο σεκουνδαρούδης ἔφερε ὁ ἀξιόλογος ἀπόμαχος μονομάχος καὶ ἐκπαιδευτὴς μονομαχίας· ὑπηρετοῦσε ὑπὸ τὶς διαταγὰς τοῦ ἐπιστάτη, στὸ βαθμὸ τοῦ ὁποίου ἔφθανε μετὰ ἀπὸ κάποιον χρόνον ὑπηρεσίας. Κατὰ τὴν ἄσκηση τοῦ ἔργου του κρατοῦσε, ὡς διακριτικὸ, ξύλινο ραβδί (rudis)⁵.

Ἡ ἐπιτύμβια αὐτὴ στήλη ἀφιερώθηκε, λοιπόν, ἀπὸ κάποιον ἐπιστάτη σχολῆς μονομαχίας σὲ νεκρὸ νεαρὸ μαθητὴ του.

22. Τεμάχιο μαρμάρινης πλάκας μὲ λεία ἐπιφάνεια· γύρω ἑλλιπές. Βρέθηκε στὴν Ἀρχαία Κόρινθο (1955).

Μουσεῖο Κορίνθου, ἀριθ. 2485.

Διαστάσεις $0.13 \times 0.067 \times 0.027$ μ. Ὑψος γραμμάτων 0.023 μ.

1. Βλ. WALTER C. A. KER, M. Valeri Martialis, *Epigrams* (1961) I, 96, 12· CIL VI 1775· C. KEIL, *Sylloge Inscriptionum Beoticarum* (1847) 5· T.E. MIONNET, *Descriptions de Médailles Antiques Grecques et Romaines* (1807) II, 432.

2. A. WALDE *Lateinisches etymologisches Wörterbuch* (1938) I, λ. *draucus*.

3. *DarSag* II 1590. Πρβ. *IG* XV 1832.

4. Μ. ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗΣ, Συλλογὴ ἀρχαίων ἐπιγραφῶν εὐρεθεισῶν ἐν Φιλιππουπόλει, *Θρακικά* 7, 1936, σ. 191, ἀρ. 154.

5. *DarSag* II 1590· *RE* III Suppl. 775, λ. *gladiatores*. Πρβ. *IG* X 2, 1, 550· *TAM* II 117.

[- - - -]ων[- - -]

[- - - -]ην[- - -]

[- -]ν·κ[- -]

[- - - -]ισ[- - -]

23. Τεμάχιο ἐπιστύλιου ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο· γύρω ἐλλιπές· στὸ ἐπάνω μέρος σώζονται λείψανα ἰωνικοῦ κυματίου. Βρέθηκε στὴν τοποθεσία Χατζῆ - Μουσταφᾶ τῆς Ἀρχαίας Κορίνθου (1964).

Μουσεῖο Κορίνθου, ἀριθ. 2651.

Διαστάσεις $0.195 \times 0.172 \times 0.018$ μ. Ὑψος γραμμάτων 0.02 - 0.022 μ.

[- - - -]α δεδοκ[- - -]

[- - - -]τα τυπ[- - - -]

[- - - -]ω γὰρ εο[- -]

[- - - -]ν ὄντα[- - -]

Τὰ γράμματα τοῦ πρώτου καὶ τοῦ τρίτου στίχου ἐξαρτῶνται ἀπὸ γραμμές, χαραγμένες παρὰλληλα.

Πρόκειται πιθανῶς γιὰ τμῆμα ἑμμετρῆς ἐπιγραφῆς.

24. Μέρος ἐπιτύμβιας ρωμαϊκῆς πλάκας ἀπὸ μάρμαρο μὲ τεφρὲς σκιές, δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἐλλιπές· ἀριστερὰ γραμμὲς ὡς περιθώριο. Ἡ πρόσθια ἐπιφάνειά της εἶναι λεία, ἡ πίσω ἀκατέργαστη, καὶ διατηρεῖ λείψανα ἀπὸ ἀσβεστοκονίαμα. Βρέθηκε στὴν τοποθεσία Κοκκινόβρυση (1965).

Μουσεῖο Κορίνθου, ἀριθ. 2655.

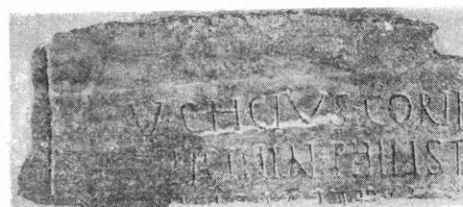
Διαστάσεις $0.26 \times 0.115 \times 0.03$ μ. Ὑψος γραμμάτων 0.02 μ.

Χρονολογία τέλος τοῦ 1ου π.Χ. αἰ. ὡς ἀρχὲς τοῦ 1ου μ.Χ. αἰ.

V(ivens)·C(aius)·Heius·Corin[thius·sibi·et]

Liciniai·Philist[ai·uxori·et]

Heio·Agatho[ni·filio - - - -]

Ἀπὸ τὸ γένος Heius μᾶς ἦταν γνωστοὶ ὡς τώρα τρεῖς, οἱ Aristo, Pamphilus καὶ Pollio, πιθανότατα συγγενεῖς μεταξύ των, πὺν κατ' ἐπανάληψιν ἀνέλαβαν ἀνώτερα ἀξιῶ-

ματα στὴν πόλιν τῆς Κορίνθου ὡς praefecti, duoviri καὶ ἀγορανόμοι (aediles)· ἔζησαν καὶ οἱ τρεῖς στοὺς χρόνους τοῦ αὐτοκράτορα Αὐγούστου¹. Ὁ τύπος τῶν γραμμάτων τοποθετεῖ χρονολογικὰ τὴν ἐπιγραφὴ αὐτὴ μὲ ἀρκετὴ ἀσφάλεια σ' ἐκείνους τοὺς χρόνους.

Πιθανῶς λοιπὸν ὁ *C. Heius Corin[thius]* νὰ ἦταν συγγενὴς τῶν προαναφερθέντων, λιγότερο πάντως ἐπιφανὴς, ἂν λάβουμε ὑπόψιν τὴν ποιότητα τοῦ μάρμαρου καὶ τὴν προχειρότερη χάραξιν τῆς ἐπιγραφῆς του.

Τὸ ὄνομα *Agatho[ni]* εἶναι γνωστὸ καὶ ἀπὸ ἄλλη ἐπιτύμβια, ρωμαϊκὴ ἐπίσης, ἐπιγραφὴ τῆς Κορίνθου².

Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι τοῦ γνωστοῦ τύπου τῶν ἐπιτύμβιων ἐπιγραφῶν τῶν ρωμαϊκῶν οἰκογενειακῶν τάφων³.

25. Τεμάχιο πλάκας ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο στὴν πίσω ὀψὲ ἀδρὰ κατεργασμένο· ἀριστερά, ἄνω καὶ δεξιὰ ἐλλιπές. Προέλευση ἄγνωστη.

Μουσεῖο Κορίνθου, ἀριθ. 2654.

Διαστάσεις $0.105 \times 0.08 \times 0.035$ μ. Ὑψος γραμμάτων 0.025 μ.

[- -]etra[- -]
[- -]s.sac[erdo- -]

26. Μικρὸ τεμάχιο πλάκας ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο, μὲ τὴν πίσω ἐπιφάνεια κατεργασμένη. Βρέθηκε στὴν Ἀρχαία Κόρινθο, στὰ νότια τῆς Ἀγίας Ἀννας (1964).

Μουσεῖο Κορίνθου, ἀριθ. 2653.

Διαστάσεις $0.10 \times 0.08 \times 0.021$ μ. Ὑψος γραμμάτων 0.04 μ.

a[- - - - -]
t fr[ater (;) - - - - -]

27. Μικρὸ τεμάχιο ἐπιτύμβιας πλάκας ἀπὸ πεντελικὸ μάρμαρο, ποὺ διασώζει ἐλάχιστα γράμματα ρωμαϊκῆς ἐπιγραφῆς. Βρέθηκε περίπου 100 μ. δυτικὰ τῆς βασιλικῆς τοῦ Κρανείου, στὸ κτῆμα τοῦ Ν. Μαρινοῦ (1976).

Μουσεῖο Κορίνθου, ἀριθ. 1969.

Διαστάσεις $0.175 \times 0.14 \times 0.05$ μ.

1. Corinth VIII 3, 24, 27 καὶ 68 - 69.

2. Αὐτ. 285.

3. Πρβ. αὐτ. 283 καὶ 284.

[-----]

vixi[t]

[an]ni[s- -]

Στις γνωστές ως τώρα επιτύμβιες ρωμαϊκές πλάκες της Κορίνθου απαντώνται οι συνήθους τύπου επιγραφές των οικογενειακών τάφων¹ χωρίς αναφορά της ηλικίας των νεκρών. Έδω για πρώτη φορά ίσως διακρίνεται ή προσπάθεια να προστεθεί το στοιχείο αυτό, συνήθεια που εμφανίζεται ιδιαίτερα στον ιταλικό χώρο κατά τους ύστερους ρωμαϊκούς χρόνους, για να επεκταθεί αργότερα και στις εκεί χριστιανικές επιγραφές².

28. Μέρος μαρμάρινης πλάκας σε τρία κομμάτια με λείες επιφάνειες· γύρω έλλιπές. Βρέθηκε στην Αρχαία Κόρινθο κατά την κατεδάφιση της εκκλησίας της Παναγίας (1955).

Μουσείο Κορίνθου, άριθ. 2484.

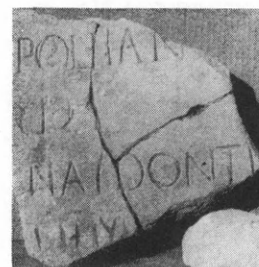
[-----]

[----]e·politan[----]

[----]ri·et·

[---] Phaedon ti[---]

5 [- Am]ethys[tus-----]

Κεραίες γραμμάτων που διακρίνονται στο επάνω άριστερό άκρο της πλάκας φανερώνουν την ύπαρξη ενός ακόμη στίχου. Για τον χωρισμό των λέξεων χρησιμοποιείται διαστικτικό σημείο σε σχήμα ζ.

Το όνομα *Phaedon* (Φαίδων) απαντάται σπάνια σε ρωμαϊκές επιγραφές³· το *Amethystus* συχνότερα⁴.

29. Τεμάχιο μαρμάρινης πλάκας· έλλιπές επάνω και δεξιά. Η πρόσθια επιφάνειά του είναι λεία, ή πίσω άδρή. Άριστερά και στο πάχος της πλάκας σώζεται στρογγυλή όπή. Βρέθηκε στην Αρχαία Κόρινθο κατά την κατεδάφιση της εκκλησίας της Παναγίας (1955).

Μουσείο Κορίνθου, άριθ. 2485.

Διαστάσεις 0.20 × 0.14 × 0.04 μ. Ύψος γραμμάτων 0.024 μ.

1. Πρβ. την παραπάνω επιγραφή άριθ. 24.

2. I. C. LIMENTANI, *Epigrafia Latina*³ (1973) 200.

3. CIL X 1, 1943.

4. CIL VI 2, 11547, 11548 και 11549.

[Μνημα Ἐρατο(;)]
 σθ[ένους υἱοῦ]
 Ἄννα[ς(;) - - -]
 μισκάβ [- - -]

Ἐπιγραφὴ δίγλωσση, ἑλληνικὴ καὶ ἐβραϊκὴ. Ἡ ἑλλιπὴς κατάστασις τῆς πλάκας δυσκολεύει τὴν ἀποκατάστασις τῆς ἐπιγραφῆς. Ἀσφαλῶς ὅμως πρόκειται γιὰ ἐπιγραφὴ ἐπιτύμβια¹.

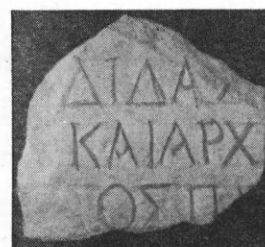
Ἡ ἐβραϊκὴ λέξις μισκάβ (=κατάκλιση· κλίνη· τάφος) με ἀντωνυμικὸ ἐπίθημα β' προσώπου, εἶναι κατάληξις ἀπὸ συνήθη εὐχή, ποὺ ἀπαντᾶται συχνὰ σὲ ἐπιτύμβιες ἐβραϊκὲς ἐπιγραφές².

30. Τεμάχιο πλάκας ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο· γύρω ἑλλιπές. Ἡ πίσω ἐπιφάνειά του εἶναι ἄδρᾳ κατεργασμένη. Βρέθηκε στὸν Ἀκροκόρινθο (1954).

Μουσεῖο Κορίνθου, ἀριθ. 2506.

Διαστάσεις $0.15 \times 0.12 \times 0.04$ μ. Διάστιχο 0.012 μ.

[- - - - -]
 διδάσ[καλος]
 καὶ ἀρχ[ισυνάγωγ]
 ος τῆ[ς συναγωγ]
 5 [γῆς Κορίνθου (;)]

Ὡς τώρα εἶναι λίγες οἱ ἐβραϊκὲς ἐπιγραφές ποὺ βρέθηκαν στὴν Κόρινθο³· μία ἀπὸ αὐτὲς προέρχεται ἀπὸ τὸ ὑπέρθυρο τῆς ἐβραϊκῆς συναγωγῆς⁴, ἐνῶ ἄλλη κάνει λόγο γιὰ κάποιον ἀρχισυνάγωγο⁵.

Ἡ ἐπιγραφὴ μας εἶχε τουλάχιστον ἓνα στίχο ἐπιπλέον στὴν ἀρχή, με τὸ ὄνομα τοῦ ἀρχισυνάγωγου, ποὺ στὰ πλαίσια τῆς κοινότητος ἀσκοῦσε παράλληλα καὶ τὸ λειτούργ-

1. Ἀπὸ τὴν Κόρινθο μᾶς εἶναι γνωστὲς οἱ ἐβραϊκὲς ἐπιγραφές Corinth VIII 1, 111 καὶ InscrCor 6. Ὡς ἐβραϊκὲς ἐπίσης μνημονεύονται ἀπλῶς ἀπὸ τὸν KENT οἱ ἐπιγραφές τοῦ Μουσεῖου Κορίνθου με τοὺς ἀριθμοὺς 92, 257, 807, 808 καὶ 957 (Corinth VIII 3, σ. 214).

2. J. B. FREY, Corpus Inscriptionum Iudaicarum (1975) I, 593, 595, 613 καὶ 1414. Ἀντίστοιχος στὰ ἑλληνικὰ εἶναι ἴσως ὁ νεκρικὸς χαιρετισμὸς ἐν εἰρή-

νῇ ἢ κοίμησίς σου, ποὺ ἀπαντᾶται συχνὰ σὲ ἐβραϊκὲς ἐπιγραφές. Ἡ ἀνάγνωσις τῶν ἐβραϊκῶν χαρακτήρων ὀφείλεται στὸν καθηγητὴ κ. Ἀθαν. Χαστούπη.

3. Σχετικὰ βλ. στὴν προηγούμενη ἐπιγραφὴ (ἀριθ. 29).

4. InscrCor σ. 16 - 19, ἀριθ. 6, ὅπου περὶ Ἰουδαίων καὶ συναγωγῆς τῆς Κορίνθου.

5. Corinth VIII 1, 115.

γημα τοῦ διδασκάλου¹. Οἱ ιδιότητες τοῦ διδασκάλου ἢ τοῦ ἀρχισυνάγωγου ἀπαντῶνται συχνά σὲ ἐβραϊκὲς ἐπιγραφές². Ὁ χαρακτηρισμὸς κληρικοῦ ὡς διδασκάλου ἀπαντᾶται καὶ σὲ χριστιανικὲς ἐπιγραφές³.

ΠΡΟΣΘΗΚΗ

Ἐπιτύμβια πλάκα ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο σὲ δύο κομμάτια· ἑλλιπὴς στὸ ἐπάνω μέρος. Ἀπόκειται στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἀγ. Ἀθανασίου, στὴ θέση Παλιοκατούντι τοῦ χωριοῦ Στιμάγκα Κορινθίας.

Χρονολογία 6ος/7ος αἰ. μ.Χ.

Διαστάσεις $0.485 \times 0.35 \times 0.035$ μ.

Βιβλιογραφία: L. Ross, *Bullettino dell'Istituto di Corrispodenza Archeologica* (1840) 23 - 24· τοῦ ἴδιου, *Reisen und Reiserouten durch Griechenland. I. Reisen im Peloponnes* (1841) 44 - 45· CIG 4, 9301· IG IV 437.

+ Ἐνθάδ[ε κεῖται ἀ]δελ

φὸς ἀγαθό[ς, τὸ ὄνομ]α Νικόσ

τρατος, μαρ[μαράριο]ς, διὰ τὸν

φόβον τοῦ Θ(εο)ῦ σώφρονα βίον δι

5 άξας, ἥτις τοῦ δεσπότου Χ(ριστο)ῦ

προσέρχετε ὑπὲρ πατρὸς

καὶ ἀδελφῶν, σώφρονα καὶ

χριστὸν βίον πολιτευσάμε

νος, πολυπόθητος παρὰ πατρὸς

10 καὶ ἀδελφῶν. ἡγοράσθη δὲ ἡ θήκη,

ἔνθα κῆτε, παρὰ Θεοδώ(ου) μωλίωνος, χρυσίν(ου) Α<

Γιὰ πρώτη φορὰ ἐδῶ δημοσιεύονται οἱ διαστάσεις καὶ ἡ φωτογραφία τῆς ἐπιτύμβιας πλάκας, ποὺ ἦταν ἀκέραιη τὴν ἐποχὴ ποὺ ὁ Ross διάβασε τὴν ἐπιγραφή.

Ἡ γραφὴ ἥτις (στίχ. 5) εἶναι μᾶλλον λανθασμένη χάραξη τῆς ἀντωνυμίας ὅστις. Ἀξιοπαρατήρητη ἡ σύνταξη τοῦ ρ. προσέρχομαι (=παρουσιάζομαι γιὰ νὰ μιλήσω) μὲ γενικὴ ἀντὶ τῆς δοτικῆς· ὅμοιες περιπτώσεις ἀπαντοῦν καὶ στὴ σύνταξη τοῦ ρ. βοηθῶ⁴.

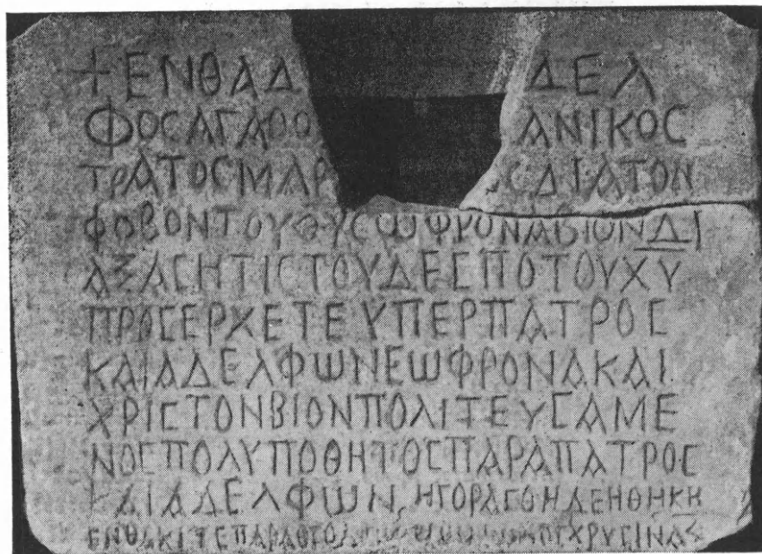
1. Πρβ. J. B. FREY, ὁ.π. I, σ. XCVIII. Πρβ. *InscrCr* append. 3.

2. J. B. FREY, ὁ.π. I, 333, 594 (διδάσκαλος) καὶ 504, 584, 587 καὶ 596 (ἀρχισυνάγωγος).

3. Ψηφιδωτὴ ἐπιγραφή ΑΔ 20, 1965, Χρον. 254 (Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ). Πρβ. C. PALLAS, *Les monuments*

paléochrétiens de Grèce découverts de 1959 à 1973, (1977) 15 ὑπόσημ. 29.

4. Παραδείγματα: *Corinth VIII* 1, 1 καὶ 199· *InscrCr* 9, 73A καὶ 111· Α. ΟΡΛΑΝΔΟΣ-Α. ΒΡΑΝΟΥΣΗΣ, *Τὰ χαράγματα τοῦ Παρθενῶνος* (1973) 2, 5, 7, 33 κ.ά.

Τὸ πιθανότερο ὅμως εἶναι ὅτι ὁ χαράκτης ἔγραψε προσέρχετε ἀντὶ προσεύχεται. Τὸ ἐπαγγελματικὸ ἐπίθετο *μουλίων* (=ἡμιονηγός, μουλαράς) εἶναι γνωστὸ ἀπὸ ἄλλη κορινθιακὴ ἐπιγραφή καὶ μὲ τὸν τύπο *μουλίων*¹.

Ἡ χρηματικὴ ἀξία τοῦ τάφου, ποὺ ὀρίζεται σὲ ἐνάμισι (Α<) χρύσινο, ἀπαντᾶται καὶ σὲ ἄλλες παλαιοχριστιανικὲς κορινθιακὲς ἐπιγραφές, ποὺ χρονολογοῦνται κυρίως στὸν 6ο αἰῶνα².

Ἀπὸ τὴ λέξη ἡγοράσθη (στίχ. 10) ὡς τὸ τέλος τὰ γράμματα — χωρὶς νὰ ἀλλάξει ὁ χαρακτήρας τους — μικραίνουν, εἴτε γιατί κατὰ τὴ χάραξη ἀπέμεινε λίγος χώρος ἀπὸ κακὸ ὑπολογισμὸ τοῦ μαρμαράριου, εἴτε, τὸ πιθανότερο, γιατί προστέθηκαν ἀργότερα ἀπὸ τὸ ἴδιο πάντως χέρι.

Δ.Ι. ΠΑΛΛΑΣ-ΣΤ.Π. ΝΤΑΝΤΗΣ

1. Βλ. ἀνωτέρω ἐπιγραφή ἀριθ. 8.

2. Πρβ. InscrCor 30, 32 καὶ 37 (Α<»)· Corinth

VIII 3, 669 καὶ 675. Σχετικὰ μὲ τὴν ἀξία τῶν τάφων: ἀνωτέρω ἐπιγραφή ἀριθ. 2 καὶ Corinth VIII 3, σ. 180.

ΕΠΙΓΡΑΦΙΚΟΙ ΠΙΝΑΚΕΣ

Οι παραπομπές αναφέρονται στον αριθμό των επιγραφών

1. ΚΥΡΙΑ ΟΝΟΜΑΤΑ

Ἀλέξανδρος 10	[Ἴε]ρόδουλος 17	Τερεντία 20
Ἀνδρέας 2, 15	Ἰουστινιαν[ός] 6	[Φρο]ντεῖνος 19
Ἄννα 29	Ἰσ[οκράτης] 4	Φώτιος 7
Βιτέλλιοι 19	Ἰωάννα 3	Χριστός 7, 17, προσθ. 1
Ἐπισκοπιανός 8	Ἰωάννης 3, 11	Agatho 24
[Ἔ]ραστος 19	Κυριακός 5	[Ame]thys[tus] 28
Ἐ[ρατο]σθ[ένης] 29	Μαρία 3	C(aius) 24
Ἐφ[ρασία] 6	Μαρκελλίνος 10	Corin[thius] 24
Ζόη 8	Μαρτ[υρία] 11	Heius 24 (δίδ)
Θεοδώρα 20	Νικόστρατος προσθ. 1	Licina 24
Θεόδωρος 8, προσθ. 1	Πολυχρόνιος 2	Phaedon 28
[Θε]οδ[οσία] 14	Σεκουνδίνος 1	Philista 24

2. ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

ἀγαθός προσθ. 1	ἐνθα προσθ. 1
ἀγαθότης 7	ἐνθάδε 14, προσθ. 1
ἀγοράζω 10, προσθ. 1	ἐπινέμησις 17
ἀδελφός προσθ. 1 (τρίς)	ἐπίσκοπος 7
ἄλλος 9	ἐπιστάτης 21
ἄμην 17	εὐχή 15
ἀναπαύομαι 1, 2, 3, 5, 8, 11, 13B	ἔχω 8
ἀνορύσσω 9	ἦ 2, 6 (δίδ), 7 8 (δίδ), 13B, 17, 30, προσθ. 1
ἀρχισυνάγωγος 30	ἡμέρα 2, 8
αὐτός 5	ἡμῶν 3
βίος προσθ. 1 (δίδ)	ἦτις προσθ. 1
Βρονμάλια 1	Θεός 9, προσθ. 1
γάρ 23	θεοφιλέστατος 1
γένος 19	θήκη προσθ. 1
δὲ 5, προσθ. 1	θυγάτηρ 3, 13B
δεκαεπτὰ 8	ἰνδικτιὼν 2, 3, 5, 6, 9
δεκανός 2	Ἰούνιος 2, 3
Δεκέμβριος 1, 13A, 13B	καὶ 1, 3, 9, 20, 30, προσθ. 1 (τρίς)
δεσπότης προσθ. 1	καλάνδαι 2
Δευτέρα 2	κατάκειμαι 6, 14
διὰ προσθ. 1	κεῖμαι προσθ. 1 (δίδ)
διάγω προσθ. 1	κοιμητήριον 3, 4, 6
διαφέρω 3, 5, 16	ληνός 8
διδάσκαλος 30	μακάριος α, 2, 8
δραῦκος 21	μακαριώτατος 1
δύο 3	μακελλάριος 9
δωρίζω 7	μαρμαράριος προσθ. 1
εἰκὰς 9	Μάρτιος 7, 17
εἰρήνη 7	μην 1, 3, 8, 13B
εἰς 11	μνεῖα 21
ἕκτη 9	μνήμα 2, 9, 10, 11
ἔλεος 7	μνήμη 2, 6
ἐν 2	μιζότερος 11

μισκάβ 29
 μουλίων 8
 μωλίων προσθ. 1
 Νοέμβριος 8
 νονῶν 1
 ὄ 1 (τρίς), 2, 5, 8 (τρίς), 9 προσθ. 1 (δίζ)
 ὄνομα προσθ. 1
 ὅπερ 10
 ὦν 23
 παρὰ 10, προσθ. 1 (δίζ)
 πατήρ προσθ. 1 (δίζ)
 πλακονντάριος 5
 πολιτεύομαι προσθ. 1
 πολυπόθητος προσθ. 1
 πρό 2
 προσέρχομαι προσθ. 1
 πρώτος, -η, 3, 12
 πωλῶ 8
 ραβδοῦχος 10
 σεκοννδαρούνης 21
 Σεπτέμβριος 6

σός, -ή, 7
 σιγνουλάριος 2
 σὺ 20
 σάφρων προσθ. 1
 τελευτῶ 1
 τίθημι 9
 τὸ 1, 11, προσθ. 1
 ὑπέρ προσθ. 1
 Φεβρουάριος 17
 φόβος προσθ. 1
 χαίρω 20
 χάρις 7, 21
 χρηστοφόρος 17
 χριστός (=χρηστὸς) προσθ. 1
 χρύσινος 2, προσθ. 1
 annis 27
 et 28
 frater 26
 polites 28
 sacerdos 25
 vivere 24, 27

3. ΕΛΛΙΠΕΙΣ ΛΕΞΕΙΣ

δεδοκ[--- 23
 εο[--- 23
 ι[--- 14
 ιη[--- 7
 κ[--- 22
 τυπ[--- 23
 ---]α 13A, 13B, 23
 ---]ας 21
 ---]δετα[--- 17
 ---]εισ[--- 17
 ---]ην[--- 22
 ---]ι[--- 18
 ---]ια 7
 ---]ισ[--- 22
 ---]ν 22, 23

---]παρα[--- 18
 ---]ριω 12
 ---]τα 23
 ---]τει[--- 14
 ---]τη 13A
 ---]ω 23
 ---]ων[--- 22
 α[--- 26
 τι[--- 28
 ---]ε 28
 ---]etra[--- 25
 ---]ri 28
 ---]s 25
 ---]t 26

4. ΑΡΙΘΜΗΤΙΚΑ

Α προσθ. 1
 Β 2
 Γ 6
 ΓΙ (=ΙΓ) 12
 ΔΙ (=ΙΔ) 2

Ε 9
 ΖΙ (=ΙΖ) 6
 Θ 17
 ΙΕ 2

Δ. Ι. Π. - ΣΤ. Π. ΝΤ.

ΜΥΚΗΝΑΪΚΟΣ ΚΙΘΑΡΩΔΟΣ ΑΠΟ ΤΗ ΝΑΥΠΛΙΑ

Κατὰ τὴ διάρκεια σωστικῆς ἀνασκαφῆς, ποὺ ἔγινε ἀπὸ τὴν Ἐφορεία Ἀρχαιοτήτων Ναυπλίου τὸ 1974, στὸ οἰκόπεδο Ἀναστασίου Σμυρλῆ (ὁδὸς Εὐαγγελιστρίας 5 - Ναύπλιο) βρέθηκαν δύο θαλαμοειδεῖς τάφοι καὶ μία παιδικὴ ταφὴ τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων, καθὼς καὶ τέσσερις ταφικοὶ λάκκοι τῶν νεωτέρων χρόνων. Τὸ οἰκόπεδο (εἰκ. 1) βρίσκεται στὴ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ χαμηλοῦ λόφου τῆς περιοχῆς «Εὐαγγελίστρια» Ναυπλίας, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ συνέχεια τῆς γνωστῆς μυκηναϊκῆς νεκροπόλεως «Λαγούμια»¹ στοὺς πρόποδες τοῦ Παλαμηδιοῦ.

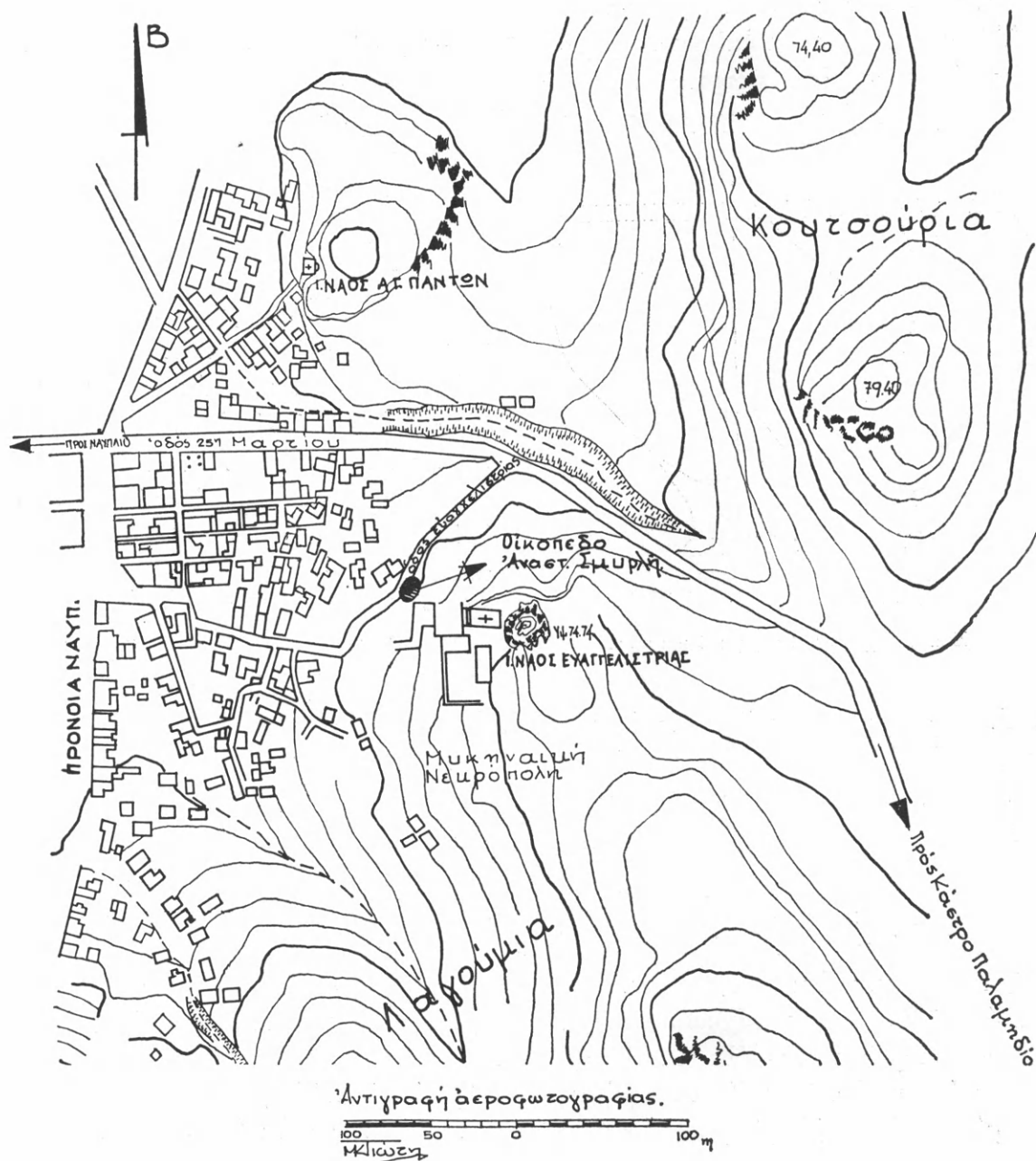
Οἱ δύο θαλαμοειδεῖς τάφοι, ποὺ φέρουν αὐξὼντα ἀριθμὸ ἀνασκαφῆς² IV καὶ VII, ἦταν λαξευμένοι μέσα στὸ χαρακτηριστικὸ γκριζοπράσινο μαλακὸ βράχο τῆς περιοχῆς «Εὐαγγελίστρια». Οἱ δρόμοι τους, μήκους 3.50 μ. καὶ 4 μ. ἀντίστοιχα, ἦταν τάφοι μὲ κλίση δαπέδου πρὸς Ἀ., ὅπου βρίσκονταν οἱ θάλαμοι καὶ μὲ τοιχώματα συγκλίνοντα πρὸς τὰ πάνω. Οἱ θάλαμοι, διαμέτρου 2.60 μ. ὁ IV καὶ 3 μ. ὁ VII, εἶχαν κυκλικὸ περίπου σχῆμα, ἀλλὰ ἀκανόνιστο ἐξαιτίας τῆς σαθρότητος τοῦ ἐδάφους. Ἡ ὁροφὴ τους, ποὺ δὲ σωζόταν, βρέθηκε πεσμένη εἴτε σὲ μεγάλα συμπαγῆ βραχώδη τμήματα, εἴτε σὲ τρίμματα, μέσα στοὺς θαλάμους. Ἡ εἴσοδος τοῦ τάφου IV, ποὺ σωζόταν σὲ ὕψος 2 μ., βρέθηκε σφραγισμένη μέχρι ὕψους 1.50 μ. μὲ ξερολιθιά, τῆς ὁποίας οἱ ἀνώτεροι λίθοι ἦταν χαλαρῆς συνδέσεως καὶ φαίνονταν πρόχειρα τοποθετημένοι. Στὸ θάλαμο δὲ βρέθηκε ταφὴ «κατὰ χώραν» ἀλλὰ δύο λάκκοι μὲ ὑπολείμματα καμένων ὀστέων καὶ κτερισμάτων (ὄστρακα, μερικὰ λίθινα κουμπιὰ-χάνδρες, 2 χρυσῆς σφαιροειδεῖς ψῆφοι, ἓνα φυλλάριο χρυσοῦ, μία χρυσὴ ψῆφος μὲ ἀνάγλυφη παράσταση διπλοῦ ἐραλδικοῦ ναυτίλου, μολύβδινα ἐλάσματα καὶ ἓνα εἰδῶλιο τύπου Φ), ποὺ μποροῦν νὰ χρονολογηθοῦν στὴν ΥΕ ΙΙΑ - ΙΙΒ περίοδο.

1. Γιὰ τὴν περιοχὴ καὶ τὶς ἀνασκαφές ποὺ ἔγιναν πρβ. Ι.Α. ΚΟΝΔΑΚΗΣ, Ἀθήναιον 7, 1878, 183 - 201 καὶ 8, 1879, 515-523. Ε. ΚΑΣΤΟΡΧΗΣ, Ἀθήναιον 8, 1879, 411. Δ. ΦΙΛΙΟΣ, Ἀθήναιον 8, 1879, 523 - 537. Β. ΣΤΑΗΣ, ΠΑΕ 1890 - 92, 52 - 54. Σ. ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ, ΠΑΕ 1953, 195-203. BCH 1954, 119 καὶ 1956, 265-266. RE XVI 2, στ. 2003. Πρόσφατες ἀνασκαφές τῆς Ἐφόρου κ. Ε. Πρωτοναρίου - Δεϊλάκη στὴν περιοχὴ αὐτὴ καὶ συγκεκριμένα στὰ Ν. καὶ ΝΑ. τοῦ ναοῦ τῆς Εὐαγγελίστριας, ἀποκάλυψαν σειρὰ ἀξιόλογων θαλαμοειδῶν τάφων, ποὺ τὸ πλούσιο ὕλικό τους ἔχει δώσει νέα στοιχεῖα γιὰ τὴ χρονολόγησιν, τὴν κεραμικὴ, τὴ μικροτεχνία καὶ τὰ ταφικὰ ἔθιμα τῆς μυκηναϊκῆς Ἑλλάδας. ΑΔ 28, 1973, Β1, 90 κέ.

2. Ἡ ὅλη ἀνασκαφὴ, ποὺ ἔγινε ἀπὸ τὴν ὑπογράφουσα,

ἀποτελεῖ ἀντικείμενο μελέτης, ποὺ θὰ δημοσιευθεῖ προσεχῶς. Εὐχαριστίες ὀφείλονται στὸν Ἐφορὸ Ἀρχαιοτήτων ὕφηγτὴ κ. Ἰω. Σακελλαράκη γιὰ τὶς εἰδικές ὑποδείξεις καὶ παρατηρήσεις του, στὸν ἐπιμελητὴ ἀρχαιοτήτων κ. Χ. Κριτζᾶ, ποὺ τὸ συνεχὲς ἐνδιαφέρον καὶ οἱ χρήσιμες συμβουλές του συνέβαλαν στὴ δημοσίευσιν τῆς μικρῆς αὐτῆς μελέτης, στὸν ἀρχιτεχνίτη συντηρήσεως ἀρχαίων κ. Χ. Δεϊλάκη, ὁ ὁποῖος ἀσχολήθηκε μὲ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ ἀγγείου, στὸ συγκολλητὴ ἀρχαίων κ. Δ. Ἀναγνωστόπουλο, ποὺ ἔκανε τὴ διαλογὴ καὶ τὴ συγκόλλησιν τῶν ὀστράκων καὶ τέλος στὴ σχεδιάστρια δ. Μ. Νιώτη, ποὺ ἔκανε τὸ σχέδιον τῆς τομῆς τοῦ ἀγγείου καὶ τὴν ἀντιγραφὴ ἀπὸ ἀεροφωτογραφία τοῦ τοπογραφικοῦ σχεδίου.

Ήταν φανερό ότι ο θάλαμος είχε καθαρισθεί από τις παλιές ταφές και είχε προετοιμασθεί για να δεχθεί νέες, πράγμα πού, όπως φαίνεται, δέ συνέβη. Ο δρόμος του ίδιου

Εικ. 1. Τοπογραφικό περιοχής Ευαγγελιστρίας Ναυπλίας.

τάφου βρέθηκε έπιχωσμένος. Η έπίχωσή του χωρίζόταν σε δύο κυρίως στρώματα. Το άνωτερο περιείχε κεραμεική και αντικείμενα των προϊστορικών αλλά και των νεωτέρων χρόνων και πρέπει να σχηματίστηκε από φερτά χρώματα πού είχαν κυλήσει από την

άνωφérieα πού βρισκόταν στὰ ἀνατολικά του. Τὸ κατώτερο στρώμα πρέπει νὰ εἶχε σχηματισθεῖ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς χρήσεως τοῦ τάφου γιατί, καθὼς παρατηρήθηκε, μερικά ὅστρακα τοῦ στρώματος αὐτοῦ κολλοῦσαν σὲ ἄλλα, πού βρέθηκαν μέσα στὸ θάλαμο, καὶ δὲ βρέθηκαν ἄλλα μεταγενέστερα.

Ἀξιοσημείωτο εἶναι ἐπίσης τὸ γεγονός ὅτι δίπλα στὴν εἴσοδο τοῦ δρόμου βρέθηκε ἓνας λάκκος γεμάτος ὅστρακα, πού κολλοῦσαν ἐπίσης σὲ ὅστρακα τοῦ θαλάμου. Εἶναι φανερό ὅτι ὁ λάκκος χρησιμοποιοῦντο ὡς ἀποθέτης τῶν ἀχρηστων ὑπολειμμάτων

τοῦ θαλάμου, ὅταν αὐτὸς καθαρίστηκε ἀπὸ τὶς παλιὲς ταφές.

Ἡ εἴσοδος τοῦ δεύτερου τάφου (VII) βρέθηκε σφραγισμένη μὲ ξερολιθιά ὡς τὸ ἀνώφλιο. Περιεῖχε ἓνα κανονικὸ λάκκο καὶ τρία κοιλώματα μὲ λείψανα παλιότερων ταφῶν καὶ μία ταφή in situ. Τὰ κτερίσματα τοῦ τάφου VII ἦταν ποικίλα καὶ πλουσιότερα ἀπὸ τοῦ προηγούμενου (ἀγγεῖα, κουμπιὰ, χάλκινα ἐργαλεῖα, τέσσερις χρυσὲς ψῆφοι μὲ ἔκτυπη παράσταση καθήμενης σφίγγας καὶ εἰδώλια τύπου Φ καὶ Ψ).

Στὰ εὐρήματα τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ πρώτου τάφου (IV) ἀνήκουν καὶ ἑννέα ὅστρακα

καὶ εἰκονογραφικοῦ ρυθμοῦ πού προέρχονται ἀπὸ δύο χωριστὲς ἀνασκαφικὲς ομάδες ὀστράκων, ἡ μία ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ θαλάμου καὶ ἡ ἄλλη ἀπὸ τὸ λάκκο—ἀποθέτης τοῦ δρόμου. Ὁ ὠχροκίτρινος πηλὸς τῶν ὀστράκων ἦταν μαυρισμένος ἀπὸ φωτιά σὲ ὅσα ὅστρακα βρέθηκαν μέσα στὸ θάλαμο. Τὰ ὅστρακα μετὰ τὴ συγκόλλησή τους ἀποτελέσαν τμήμα ἐνὸς ἀγγείου¹ μὲ διαστάσεις: ὕψος 0.26 μ. καὶ πλάτος 0.27 μ. Ἀπὸ τὸ σωζόμενο τμήμα ἐγίνε δυνατὴ ἡ ἀποκατάσταση τοῦ ἀγγείου. Πρόκειται γιὰ ἓνα ἀπιόσχημο κρατήρα (εἰκ. 2), πού σύμφωνα μὲ τὴ συμπλήρωσή του ἔχει ὕψος 0.29 μ., διάμετρο χείλους 0.29 μ. καὶ κοιλιᾶς 0.31 μ. Τὸ συμπληρωμένο ἀγγεῖο ἀνήκει στὸν τύπο 8 τῆς εἰκ. 4 τοῦ Furumark (Mycenaean Pottery I, Analysis and Classification, 1972), πού χρονολογεῖται στὴν ὕψ. IIIA21 περίοδο².

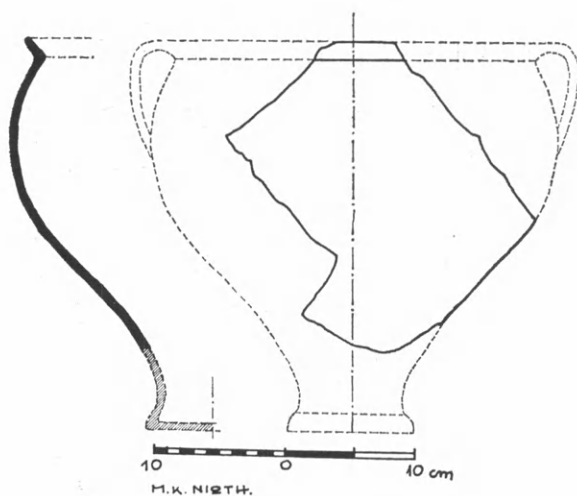
Τὸ κάτω μισὸ τοῦ σωζόμενου τμήματος τοῦ ἀγγείου (πίν. 20α) εἶναι ἀκόσμητο ἐκτὸς ἀπὸ μία ὀριζόντια ζώνη λαμπεροῦ καστανέρυθρου χρώματος στὸ κάτω μέρος, πού πρέ-

1. Τὸ τμήμα τοῦ ἀγγείου καταγράφηκε στὸν κατάλογο τοῦ Μουσείου Ναυπλίου μὲ ἀριθ. 23536.

2. Τὸ ἀγγεῖο ἀρχικὰ εἶχε συμπληρωθεῖ ἐσφαλμένα, μὲ λίγο ψηλότερο τὸ πόδι τοῦ κρατήρα, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ θεωρηθεῖ πρῶτο ὕψ. IIIA2.

Οἱ σωστὲς ὁμῶς ὑποδείξεις τοῦ κ. Ἰω. Σακελλαράκη

καὶ ἡ σύγκρισή του μὲ παρόμοιους τύπους κρατῆρων τῆς Ναυπλίας, πού δυστυχῶς δὲν μποροῦν νὰ παρουσιαστοῦν γιατί εἶναι ἀδημοσίευτοι, ἀποκατέστησαν τὸ ἀγγεῖο σὲ τις πραγματικὲς του ἀναλογίες, ὅποτε διαπιστώθηκε ὅτι πρόκειται γιὰ ἓνα ὕψ. IIIA2 ἀπιόσχημο κρατήρα.

Εἰκ. 2. Σχέδιο καὶ τομὴ τοῦ κρατήρα.

πει να ήταν άμέσως πάνω από τη βάση. Στην κοιλιά υπάρχουν τρείς ταινίες παράλληλες, επίσης όριζόντιες, από τις οποίες οι δύο ανώτερες ενώνονται στα άριστερά σε μία. Δεξιά οι ταινίες διακόπτονται από κάθετη ζώνη, που πρέπει να περιέγραφε το χώρο της λαβής. Έπάνω από τις τρείς ταινίες και στο χώρο μεταξύ των λαβών υπάρχει πλατιά ζώνη με διακοσμητικά θέματα, ύψους 0.072 μ., που πλαισίωναν κεντρική μετόπη με έμφυχη παράσταση και θα περιγραφούν άμέσως μετά.

Με βάση την παραπληρωματική διακόσμηση, που σώζεται ολόκληρη δεξιά από την κεντρική μετόπη ως την ταινία που περιέτρεχε τη λαβή, έγινε δυνατή η συμπλήρωση με ακρίβεια της μιᾶς όψης του άγγείου, εκτός βέβαια από το κατώτερο μέρος και τη βάση του. Έτσι διαπιστώθηκε η άξονική τοποθέτηση της εικονογραφημένης μετόπης στην πλευρά αυτή του κρατήρα, ο οποίος πιθανότατα είχε ανάλογη εικονογράφηση και στην άλλη όψη του, που δυστυχώς όμως δε σώθηκε.

Το χείλος του άγγείου νεύει προς τα έξω και καλύπτεται από καστανέρυθρη ταινία, τόσο έξωτερικά όσο και έσωτερικά, με εξαίρεση το ανώτερο έξωτερικό περιχέλιωμα, που παραμένει χωρίς βαφή. Έσωτερικά το υπόλοιπο άγγείο είναι τελείως άβαφο.

Ο διάκοσμος του πλαισίου της κεντρικής μετόπης είναι έντελως σχηματοποιημένος και αποτελείται από αλληπάλλληλα διάστικτα καμπυλωτά, που αποδίδονται με ελεύθερο χέρι και δίνουν την όψη μάλλον φοιιδωτού κοσμήματος. Ο διάκοσμος αυτός δεν ταυτίζεται ακριβώς με κάποιον από τους γνωστούς τύπους διακοσμήσεως, προσομοιάζει όμως με θέματα της διακοσμήσεως της ύστερης ΙΙΑ περιόδου. Ακριβώς έπειδή τα διακοσμητικά θέματα της παραστάσεως είναι πρωτότυπα, δεν είναι εύκολη ή ακριβής χρονολόγηση. Με βάση όμως το σχήμα του άγγείου και τα ανασκαφικά δεδομένα, που ήδη αναφέρθηκαν, μπορούμε με λίγες επιφυλάξεις να τοποθετήσουμε την κατασκευή του άγγείου στο τέλος της ΥΕ ΙΙΑ περιόδου ή στις αρχές της ΥΕ ΙΙΒ.

Στην κεντρική μετόπη εικονίζεται όρθιος μουσικός που κρούει ένα πελώριο μουσικό όργανο. Το όργανο καλύπτει τα δύο τρίτα της παραστάσεως και είναι ίσο, σε ύψος, με τη μορφή του μουσικού άριστερά (πίν. 20β). Το κάτω μέρος του σκελετού του όργάνου, που πρέπει να αποτελεί τό «ήχεϊο»¹, παριστάνεται έλαφρά καμπυλωτό, με τη βάση αρκετά επίπεδη, ενώ οι πήχεις είναι σχεδόν εϋθεϊς και λεπταίνουν προς τα πάνω.

Τό «ζυγόν» είναι εϋθύς κανόνας προσαρμοσμένος κοντά στα άνω άκρα των πήχεων

1. Χρησιμοποιούμε τον όρο «ήχεϊο» γιατί δεχόμαστε, αν και δεν έχουμε στοιχεία από την παράσταση, ότι το κάτω μέρος του σκελετού του όργάνου δεν ήταν συμπαγές, αλλά κούφιο ή «σκαφιδωτό», γιατί μόνο μία τέτοια κατασκευή θα μπορούσε να άντηχήσει τον ήχο των χορδών και να αποτελέσει έτσι ένα, πρωτόγονο έστω, ήχεϊο. Η λεπτή κηλίδα βερνικιού, που διακρίνεται έσωτερικά πάνω από το ήχεϊο και στη βάση του πήχεως δεξιά, πιθανόν να υποδηλώνει την ύπαρξη κάποιου αϋλού (όπης) για την έξοδο του ήχου από τό «κούφιο» ήχεϊο. Το ήχεϊο και ολόκληρος ο σκελετός του πραγματικού όργάνου πρέπει να ήταν από

ξύλο, γιατί το άλάβαστρο, το έλεφαντοστούν, ο χαλκός ή και το μάρμαρο άκόμη, υλικά γνωστά για την κατασκευή των μουσικών όργάνων κατά την αρχαιότητα, πρέπει μάλλον να αποκλεισθούν, έπειδή δεν ταιριάζουν σ' ένα μουσικό όργανο, του όποιου τονίζεται το μεγάλο μέγεθος, ούτε είναι κατάλληλα υλικά για την άναμετάδοση του ήχου. Έπίσης και το όστρεο της χελώνας (χέλυσ), πρέπει να αποκλεισθεί, γιατί είναι μόν καλός φορέας του ήχου, αλλά το γνωστό σχήμα του δεν μοιάζει καθόλου με το σχήμα του ήχείου της παραστάσεώς μας.

καὶ πάνω σ' αὐτὸ εἶναι στερεωμένο τὸ «ἄνω ζευγμα» τῶν χορδῶν¹ με κόμβους ἢ μικρὰ διάτρητα ἐξαρτήματα, ποὺ πρέπει νὰ χρησίμευαν καὶ γιὰ τὴ στερέωση τῶν χορδῶν καὶ ὡς «χορδιστῆρες», γνωστοὶ στὴν ἀρχαιότητα ὡς «κόλλοπες»², γιὰ τὸ τάνυσμά (κούρ-δισμά) τους.

Κάτω ἀπὸ τὴ βάση τοῦ ἡχείου δηλώνεται ἀπὸ τὸ ζωγράφο τὸ «κάτω ζευγμα» γιὰ τὴν προσαρμογὴ καὶ στερέωση τῶν χορδῶν, ποὺ παριστάνεται σπαστὸ καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο καμπυλωτοὺς κανόνες. Πιθανὸν νὰ χρησίμευε καὶ αὐτὸ γιὰ τὸ τάνυσμα τῶν χορδῶν.

Οἱ χορδές, ἑπτὰ σὲ ἀριθμὸ, ξεκινοῦν ἀπὸ τὸ «κάτω ζευγμα» πυκνότερα καὶ ἀραιώ-νουν λίγο καθὼς φθάνουν στὸ «ἄνω ζευγμα».

Λίγο πιὸ πάνω ἀπὸ τὸ μέσο τῶν πῆχεων εἶναι στερεωμένοι οἱ «ἄντυγες»³, μέσα ἀπὸ τοὺς ὁποίους περνᾷ τὸ χέρι τοῦ ὁ μουσικὸς γιὰ νὰ κρατήσῃ τὸ ὄργανο. Αὐτοὶ πρέπει νὰ ἦταν ἀπὸ μαλακὸ ὕλικό, σχοινὶ ἢ δέρμα, καθὼς συμπεραίνεται ἀπὸ τὴν ἐλαστικότη-τα ποὺ δείχνει τὸ σχῆμα τους, προπάντων τοῦ ἐνὸς ποὺ εἰκονίζεται δεξιά.

Ἡ παρακείμενη ὄρθια μορφή τοῦ μουσικοῦ εἶναι στραμμένη δεξιά· αὐτὸ φαίνεται ἀπὸ τὴ θέση τῶν κάτω ἄκρων καὶ ἀπὸ τὴν κίνηση τῶν χεριῶν του. Τὰ κάτω ἄκρα του δη-λώνονται χωρὶς καμιά πλαστικότητα με δύο ἀπλές μόνο γραμμές, μία γραμμὴ γιὰ τὴν κνήμη καὶ μία γιὰ τὸ πέλμα σὲ ὀρθογώνια περίπου σχέση μετὰξὺ τους. Τὰ ἄνω ἄκρα, ὑπερφυσικοῦ μεγέθους, δηλώνονται ἐπίσης χωρὶς πλαστικότητα με μία μεγάλη γραμ-μὴ γιὰ ὅλο τὸ χέρι (βραχίονα καὶ πῆχυ) χωρὶς ἐμφανὴ διάκριση ἀγκῶνα καὶ με μικρὲς ἄνισες γραμμές γιὰ τὴν εὐκρινὴ δήλωση τῶν δακτύλων. Δὲ σώζεται, δυστυχῶς, ἡ κε-φαλὴ τῆς μορφῆς ποὺ με τὰ στοιχεῖα τῆς θὰ μπορούσε νὰ βοηθήσῃ στὴ χρονολόγηση καὶ στὸν καθορισμὸ τοῦ φύλου.

Ὁ μουσικὸς εἰκονίζεται ντυμένος με μακρὸ φόρεμα, ποὺ δηλώνεται με περίγραμμα, ἐνῶ τὸ ὕφασμα παριστάνεται ἢ διακοσμεῖται με διασταυρούμενη διαγράμμιση, ἢ ὁποία ἀποδίδεται με προχειρότητα ἀπὸ ἀπροσεξία ἢ ἀμέλεια τοῦ ζωγράφου. Χαρακτηριστι-κὴ εἶναι ἡ προσπάθεια τοῦ ζωγράφου νὰ δηλώσῃ τὸ μεγάλο μάκρος τοῦ φορέματος, τοποθετώντας τὰ πόδια τοῦ μουσικοῦ ψηλότερα ἀπὸ τὸν ποδόγυρο, σὰν νὰ στηριζόταν σ' αὐτὸν καὶ ὄχι στὰ πόδια του. Ἐδῶ παρατηρεῖται ἐπίσης μία ἀπόπειρα ἀποδόσεως προοπτικῆς τοῦ ἐμπρὸς μέρους τοῦ φορέματος (τρεῖς ὀρθιες γραμμές: μία γιὰ τὸ περί-γραμμα τοῦ φορέματος πίσω καὶ δύο ποὺ ἐνώνονται πάνω, ὥστε νὰ σχηματίζουν τρί-γωνο, γιὰ νὰ δηλώσουν τὸ πλαῖνὸ καὶ τὸ μπροστινὸ τοῦ φορέματος).

Ἡ ὅλη παράσταση δὲν εἶναι βέβαια ἓνα ἔργο ὑψηλῆς τέχνης, ἀλλά, ὡς σύνολο, εἶναι

1. Οἱ χορδές, ποὺ ἀναφέρονται ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους συγ-γραφεῖς καὶ ὡς «νευραὶ» ἢ «λίνα», πρέπει στὸ πραγματι-κὸ ὄργανο νὰ ἦταν εἴτε ἀπὸ ἀποξηραμένα ἔντερα ἢ νεῦρα ζώων, εἴτε ἀπὸ λιναρένιες κλωστές. (Πρβ. ΟΜ. φ 407 - 8: *ἐϋιδίως ἐτάνυσσε νέφω περὶ κόλλοπι χορδήν*, / ἄψας ἀμφοτέ-ρωθεν ἐϋστρεφές ἔντερον οἶός καὶ ΟΜ. Σ 569 - 571: *τοῖσιν δ' ἐν μέσσοισι πάϊς φόρμιγγι λιγείη* / *ἱμερόεν κιθά-ριζε, λίνον δ' ὑπὸ καλὸν ἄειδε* / *λεπταλέη φωνή*).

2. Γιὰ τὴ λέξη «κόλλοπες», πρβ. Σχολ. ΕΥΣΤ. ΟΜ. φ 407, *κόλλωφ δὲ ὁ, παρὰ τοῖς ὕστερον κόλλαβος, δι' οὗ*

τείνονται αἱ τοιαῦται χορδαὶ . . . καὶ οὕτω, φασί, λεγό-μενος διότι τὸ παλαιὸν ἐκ δερμάτων σκληρῶν ἦν, τῶν πρὸς τῷ τραχήλῳ τῶν βοῶν, ἔστι δ' ὅτε καὶ τῶν οἰῶν, ἃ καὶ αὐτὰ κόλλοπες ἐκαλοῦντο διὰ τὸ ἐξ αὐτῶν ἀναβραττομένων κόλλαν γίνεσθαι.

3. Κατὰ τὴν περιγραφὴ τῶν μερῶν τοῦ ὁργάνου χρησι-μοποιεῖται ἡ ὁρολογία ποὺ ἐπικράτησε ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς καὶ μετὰ χρόνους, ἐπειδὴ δὲ μᾶς εἶναι γνωστοὶ οἱ τυχόν διαφορετικοὶ ἀντίστοιχοι ὅροι τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς.

μοναδική στο είδος της για τον Έλλαδικό χώρο και ίσως, είναι το αξιολογότερο παράδειγμα του μυκηναϊκού εικονογραφικού ρυθμού στην περιοχή της Ἀργολίδας. Διακρίνεται, γενικά, για την απλοϊκότητά της και για την έντονη δήλωση των λεπτομερειών της. Τονίζοντας ο ζωγράφος με πολλή προσοχή τα σημεία της θέσεως των χεριών φαίνεται σὰν νὰ προσπαθεῖ νὰ μᾶς περιγράψει μὲ ἀκρίβεια τὸν τρόπο πὺ κρατιόταν καὶ τὸν τρόπο πὺ παιζόταν τὸ ὄργανο. Τὸ ἀριστερὸ χέρι, τεντωμένο ὡς τὸν καρπὸ περίπου, διέρχεται ἀπὸ τοὺς ἄντυγες τῶν πῆχεων κρατώντας ἔτσι ἀπὸ δύο σημεία σταθερὰ τὸ ὄργανο, ἐνῶ ἡ παλάμη του κάμπτεται σὲ ὀρθή γωνία περίπου καὶ ἐπιτρέπει στὰ τεντωμένα δάκτυλα νὰ πλησιάζουν γιὰ νὰ μποροῦν νὰ κρούουν τὶς χορδές ἢ νὰ τὶς κατασιγάσουν. Τὸ δεξιὸ χέρι κάμπτεται περίπου στὸ μέσο καὶ φαίνεται νὰ ἔχει ἀπόλυτη εὐχέρεια γιὰ τὴν κρούση ἐπίσης τῶν χορδῶν.

Ἄν τώρα θελήσουμε νὰ ἀποδώσουμε τὶς ἑξι γραμμὲς πὺ βρίσκονται στὴ θέση τῶν δακτύλων τοῦ δεξιοῦ χεριοῦ ὅχι σὲ ἀμέλεια τοῦ ζωγράφου, ἀλλὰ σὲ ἀπόδοση τῆς πραγματικότητας, μποροῦμε, τότε, νὰ ταυτίσουμε τὴν ἑκτη γραμμὴ ἢ μὲ κάποιον ἐλαστικὸ σύνδεσμο (λουρί), μέσα ἀπὸ τὸν ὁποῖο περνᾷ τὸ δεξιὸ χέρι τοῦ ὁ μουσικὸς γιὰ νὰ κρατᾷ σταθερότερα τὸ μεγάλο ὄργανο, ἢ μὲ πλῆκτρο.

Ἡ ἀναλογία τῶν διαστάσεων τοῦ μουσικοῦ ὀργάνου συγκριτικὰ μὲ τὶς φυσιολογικὲς διαστάσεις τῆς ἀνθρώπινης μορφῆς ἀριστερά του, θὰ μᾶς ἔδιναν τὶς διαστάσεις ἑνὸς πελώριου ὀργάνου μὲ ἀντίστοιχο ὕψος περίπου 1.60 - 1.80 μ. καὶ πλάτος κάπως λιγότερο ἀπὸ τὸ ὕψος, πράγμα τὸ ὁποῖο ὁμως πρέπει νὰ ἀποκλεισθεῖ ὡς ὑπερβολή.

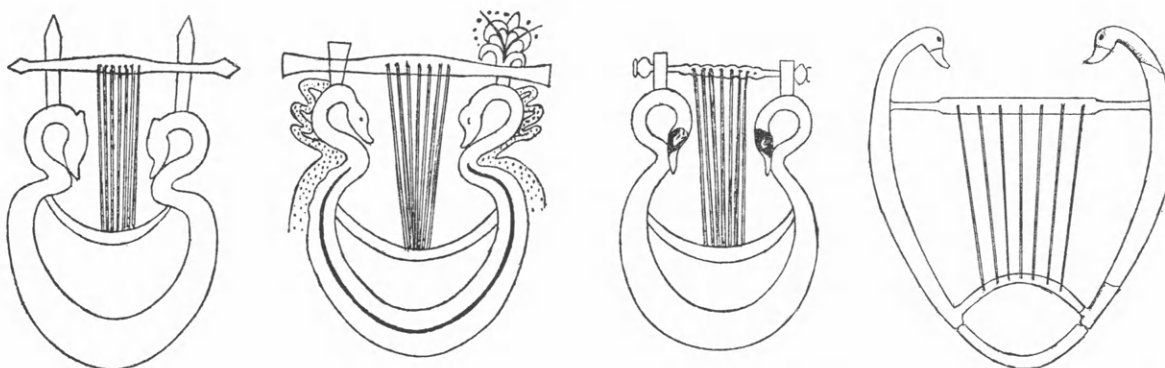
Ἡ εὐχέρεια ὁμως πὺ ἔχει ἡ εἰκονιζόμενη ὀρθία μορφή νὰ κρατᾷ μὲ τὸ ἓνα χέρι τὸ μουσικὸ ὄργανο καὶ ἡ δυνατότητα ἐπίσης, πὺ φαίνεται νὰ ἔχει, νὰ κρούει τὶς χορδές μὲ τὰ δάκτυλα καὶ τῶν δύο χεριῶν, θὰ μποροῦσαν πιθανὸν νὰ βοηθήσουν στὸν ὑπολογισμό τῶν διαστάσεων τοῦ πραγματικοῦ ὀργάνου, ἀναλογικὰ μὲ τὶς φυσιολογικὲς διαστάσεις τῶν χεριῶν, πὺ τότε θὰ ἦταν ὁπωσδήποτε μικρότερες ἀπὸ τὶς παραπάνω, ὑπολογιζόμενες μὲ βάση τὸ ὕψος τοῦ σώματος τοῦ μουσικοῦ.

Ἄν καὶ τὸ μέγεθος τοῦ εἰκονιζόμενου ὀργάνου εἶναι ὑπερβολικὸ, πρέπει, κατὰ τὴ γνώμη μας, νὰ ἀποκλεισθεῖ ἡ πιθανότητα ὅτι ὁ ζωγράφος δὲν εἶχε αἴσθηση τοῦ χώρου καὶ τοῦ ὄγκου. Ἡ ὅλη παράσταση τοῦ πελώριου μουσικοῦ ὀργάνου καὶ τῆς ἀνθρώπινης μορφῆς μὲ τὸ μακρὺ φόρεμα καὶ τὰ ὑπερφυσικοῦ μεγέθους χέρια φανερώουν μᾶλλον τὴν ἐπιθυμία καὶ τὴν προσπάθεια τοῦ καλλιτέχνη νὰ περιγράψει πιστὰ ἓνα ὁπωσδήποτε μεγάλο ὄργανο, πὺ εἶχε πιθανότατα κάποια εἰδικὴ σημασία ὡς σκεῦος, καὶ νὰ τονίσει τὶς λεπτομέρειες τῆς μουσικῆς σκηνῆς, ἡ ὁποία πρέπει νὰ εἶχε ἐπίσης κάποια ἰδιαίτερη, πιθανὸν τελετουργικὴ σημασία.

Ἡ λεπτομερειακὴ ἀπόδοση τῆς μουσικῆς σκηνῆς εἶναι δυνατόν νὰ φανερώνει ἐξἄλλου ὅτι ὁ ζωγράφος, ὅταν τὴν περιέγραφε, εἶχε στὸ νοῦ του κάποια γνωστὴ καὶ διαδεδομένη στὴν ἐποχὴ του τελετουργία καὶ ὅτι ὁ τύπος τοῦ μουσικοῦ ὀργάνου πρέπει νὰ τοῦ ἦταν πολὺ γνωστός¹.

1. Ἡ Ἀργολίδα δὲν εἶναι ἁμοιρὴ μουσικῆς παραδόσεως. Πρβ. ΗΡΟΔ. ΙΙΙ 131 ... κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ τοῦ-

Δὲν μποροῦμε νὰ ὑποστηρίξουμε μὲ βεβαιότητα ποιά μπορεῖ νὰ ἦταν στὴν προϊστορική ἐποχὴ ἡ ὀνομασία τοῦ ἀντίστοιχου τῆς παραστάσεώς μας πραγματικοῦ μουσικοῦ ὄργανου. Ἦταν κιθάρα, λύρα, φόρμιγγα ἢ ἴσως κάποιο ἄλλο μουσικὸ ὄργανο, ποὺ δὲν ἔχει διασωθεῖ ἡ ὀνομασία του; Ἡ Ch. Long σημειώνει γιὰ τὸ μουσικὸ ὄργανο ποὺ εἰκονίζεται στὴ σαρκοφάγο τῆς Ἀγίας Τριάδας: «τὸ ἐπτάχορδο ὄργανο δὲν εἶναι βέβαια ἡ κλασικὴ λύρα οὔτε ἡ κλασικὴ κιθάρα»· τὸ ὀνομάζει ὅμως καὶ ἐκείνη λύρα, ἐνῶ «στὴν πραγματικότητα δὲν εἶναι γνωστὴ ἡ ἀρχαία ὀνομασία του»¹.

Εἰκ. 3. Σχέδια τύπων προϊστορικῆς λύρας: α. Τῆς σαρκοφάγου Ἀγ. Τριάδας, β. Τῆς τοιχογραφίας τῆς πομπῆς τῆς Ἀγ. Τριάδας, γ. Τῆς τοιχογραφίας τοῦ μεγάρου τῶν ἀνακτόρων τῆς Πύλου, δ. Ἡ μινωικὴ λύρα τῆς Κνωσοῦ.

Ἡ προσπάθεια ταυτίσεως τοῦ ὄργανου καὶ ἡ ἀπόδοση τῆς ὀνομασίας του δὲν εἶχε ἱκανοποιητικὸ ἀποτέλεσμα. Ἡ μνεία στὰ ὀμηρικὰ ἔπη τῶν λέξεων «κίθαρις» καὶ «φόρμιγξ» πολὺ λίγο βοήθησε, γιατί ἀναφέρεται γενικὰ σὲ δύο μουσικὰ ὄργανα μὲ κοινὸ χαρακτηριστικὸ τὶς χορδές, χωρὶς καμιά ἄλλη διάκριση γιὰ τὸ σχῆμα, τὸν ἀριθμὸ τῶν χορδῶν κλπ., οἱ δὲ λέξεις «κίθαριστός», «κίθαρίζω» καὶ «φορμίζω» ἀναφέρονται στὴν τέχνη τῆς κρούσεως (τοῦ παίζειν) τῶν ὀργάνων².

τον χρόνον καὶ Ἀργεῖοι ἤκουον μουσικὴν εἶναι Ἑλλήνων πρῶτοι. Ἐπίσης, ΠΛΟΥΤΑΡΧ. Περὶ Μουσικῆς, κεφ. 37: Ἀργεῖους μὲν γὰρ καὶ κόλασιν ἐπιθεῖναι ποτέ φασι τῇ εἰς τὴν μουσικὴν παρανομίᾳ ζημιῶσαι τε τὸν (ἐπιχειρήσαντα) πρῶτον ταῖς πλείοσι τῶν ἐπτὰ χρησασθαι παρ' αὐτοῖς χορδῶν καὶ παραμιξολυδιάζειν ἐπιχειρήσαντα. Τέλος ἡ Σούδα, λ. Παλαμήδης παραδίδει: Παλαμήδης, Ναυπλίου καὶ Κλυμένης, Ἀργεῖος ἐποποιός... ἔσχε δὲ εὐφυνῶς πρὸς τε φιλοσοφίαν καὶ ποιητικὴν... τὰ δὲ ποιήματα αὐτοῦ ἠφανίσθη ὑπὸ τοῦ Ἀγαμέμνονος ἀπογόνου διὰ βασκανίαν καὶ ὅτι ἠφανίσθη τὰ Παλαμήδους ποιήματα διὰ βασκανίαν ὑπὸ Ὀμήρου, ἄπτεται δὲ καὶ τῶν μεγίστων ἀνδρῶν ὁ φθόνος.

1. Πρβ. CH. LONG, The Ayia Triadha Sarcophagus (1974) 38.

2. Γιὰ τὶς ὀνομασίες τῶν ὀργάνων καὶ τὶς σχετικὲς μὲ τὴ χρῆση τους ἔννοιες πρβ. OM. Γ 54 οὐκ ἄν τοι χραίσμη κίθαρις τὰ τε δῶρ' Ἀφροδίτης, καὶ τὸ σχολ. τοῦ Εὐ-

σταθίου, ποὺ ταυτίζει τὸ κίθαρις μὲ τὸ ὄργανο κιθάρα κατὰ τὴν αἰολικὴ παραγωγή του. Ἐπίσης, OM. α 153: κῆρυξ δ' ἐν χερσὶν κίθαριν περικαλλέα θῆκε καὶ Σχολ. ΕΥΣΤ. τὸ κίθαρις ἀπὸ τὴν κιθάρα. Στὸν OM. N 731: ἄλλω δ' ὀρχηστύν, ἑτέρω κίθαριν καὶ αἰοδὴν, ὁ ἀνωτέρω σχολιάζει κίθαριν δὲ τὴν κιθαρωδικὴν ἐπιστήμην, ὥς πον καὶ τόξον, τὴν τοῦ τοξεύειν τέχνην ταυτίζοντας καὶ ἐδῶ τὴ λέξη κίθαριν μὲ τὸ ἴδιο τὸ ὄργανο καὶ ὁμωνύμως τῷ ὄργανῳ τὴν ἐπιστήμην αὐτοῦ. Στὸν OM. B 599 - 600 αἱ δὲ χολωσάμεναι (Μοῦσαι) πηρὸν (Θάμυριν) θέσαν, αὐτὰρ αἰοδὴν / θεσπεσίην ἀφέλοντο καὶ ἐκλέλαθον κιθαριστύν· καὶ σχολιάζει ὁ ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ τὸ δέ, ἐκλέλαθον κιθαριστύν, ἐφερμηνευτικόν ἐστὶ τοῦ, αἰοδὴν ἀφέλοντο· ταυτὸν γὰρ αἰοδὴς ἀφαίρεσις καὶ λήθη κιθαριστύνος, ἥτοι τῆς κιθαρωδικῆς τέχνης. Τέλος πρβ. OM. Σ 569 - 70... φόρμιγγι λιγείη / ἱμερόεν κιθάριζε, ἀπὸ ὅπου συνάγεται ὅτι τὸ κιθαρίζειν σήμαινε τὴν τέχνη τοῦ παίζειν ἓνα ὄργανο καὶ ὄχι εἰδικὰ τὴν κιθάρα.

Οἱ ἀναφορὲς ἐπίσης τῶν ἀρχαίων συγγραφέων καὶ τῶν σχολιαστῶν στὰ μουσικὰ ὄργανα, καθὼς καὶ οἱ παραστάσεις μουσικῶν ὀργάνων στὴ γλυπτικὴ καὶ ἀγγειογραφία ἢ ἀκόμη καὶ τὰ ἴδια τὰ μουσικὰ ὄργανα ποὺ ἔχουν διασωθεῖ, μᾶς παρέδωσαν τύπους ἐγγόρδων ὅπως τῆς φόρμιγγας, τῆς κιθάρας, τῆς λύρας μὲ τὴ γνωστὴ μορφή τῆς χέλους, τῆς σαμβύκης, τῆς βαρβίτου, τῆς ἄρπας κλπ., ποὺ ἀντιστοιχοῦν ὅμως σὲ μουσικὰ ὄργανα τῶν ἱστορικῶν χρόνων.

Στὶς ὡς τώρα γνωστὲς προϊστορικὲς ἀπεικονίσεις μουσικῶν ὀργάνων σὲ τοιχογραφίες¹ (εἰκ. 3α-γ), σὲ κεραμεικὴ² καὶ σὲ σφραγιδόλιθους³ ἔχει ἐπικρατήσῃ ἡ ταύτισή τους μὲ λύρες⁴, ἐνῶ τὰ τεμάχια ποὺ ἔχουν διασωθεῖ καὶ ποὺ ἀνήκουν σὲ μουσικὰ ὄργανα οἱ μελετητὲς τους τὰ ὀνομάζουν ἐπίσης λύρες⁵ (πίν. 21α-β καὶ εἰκ. 3δ).

Τὸ πρόβλημα τῆς καταγωγῆς, τῆς ὀνομασίας καὶ τῆς ἐξέλιξης τῶν μουσικῶν ὀργάνων ἀπασχόλησε πολλοὺς μελετητὲς χωρὶς νὰ ἔχει ἐπιλυθεῖ ἀκόμη⁶. Ὁ AIGN, ποὺ τὸ ἔργο του «Die Geschichte der Musikinstrumente des ägäischen Raumes bis um 700 vor Christus» (1963) ἀποτελεῖ τὴν πιὸ πρόσφατη εἰδικὴ μελέτη τοῦ θέματος, κάνει διάκριση τῶν γνωστῶν μουσικῶν ὀργάνων τῆς προϊστορικῆς ἀρχαιότητος ὀνομάζοντας ἄλλα ἔγχορδα, τὰ παλιότερα, λύρες, ἄλλα φόρμιγγες καὶ ἄλλα κιθάρες καὶ δέχεται ὅτι ἡ φόρμιγγα εἶναι ἐξέλιξη τῆς κρητομυκηναϊκῆς λύρας, ἐνῶ ἡ κιθάρα ἐξέλιξη τῆς φόρμιγγας (εἰκ. 4).

Μολονότι ὁ σκοπὸς τῆς μελέτης δὲν εἶναι ἡ ταύτιση τῶν προϊστορικῶν μουσικῶν ὀργάνων καὶ ἡ ἀπόδοση τῆς σωστῆς ὀνομασίας τους, ἐπισημαίνω ὅτι τὸ ἔγχορδο τῆς παραστάσεώς μας δὲν ταυτίζεται μὲ κανένα ἀπὸ τὰ γνωστὰ μουσικὰ ὄργανα τῆς προϊστο-

1. Πρβ. PARIBENI, Monumenti Antichi 19, Il sarcophago dipinto di Haghia Triada 1 κέ., πίν. 1. CH. LONG, The Ayia Triadha Sarcophagus (1974) 38, πίν. 6, εἰκ. 17 καὶ πίν. 15, εἰκ. 37. PARIBENI, ὅ.π. 69, εἰκ. 21 (γιά τοιχογραφία ἀνακτόρου Ἀγίας Τριάδας). EVANS, PM II, 721 - 722, εἰκ. 450A, πίν. XXVI (γιά τοιχογραφία ἀνακτόρου Κνωσοῦ). C. BLEGEN, The Palace of Nestor, Excavations of 1955, AJA 60, 1956, 95, πίν. 41, εἰκ. 3 καὶ MABEL LANG, The Palace of Nestor of Pylos in Western Messenia, τ. II, The Frescoes (1969) 51 - 79, 80, 110, 194, πίν. 27, 125, 126 καὶ ἔγχρ. πίν. A.

2. Γιά ἀπεικονίσεις μουσικῶν ὀργάνων σὲ κεραμεικὴ πρβ. P. ΔΙΚΑΙΟΣ, An Iron Age Painted Amphora, BSA 37, 1936 - 37, 56 κέ., εἰκ. 7, πίν. 8b, Ν. ΠΛΑΤΩΝ, Χαριστήριον εἰς Ἀ.Κ. Ὁρλάνδον, Γ (1966) 214 - 5, εἰκ. 4 - 5, ΙΩ. ΤΖΕΔΑΚΙΣ, AAA III, 1970, 111 - 2, εἰκ. 1. Τέλος, τὸ ὄστρακο ἀπὸ τὴν Τίρυνθα, στὸ ὁποῖο σώζεται τὸ ἐπάνω μέρος μιᾶς ἀνθρώπινης μορφῆς ποὺ κρατᾷ ἓνα μικρὸ συγκριτικὰ μουσικὸ ὄργανο, μᾶλλον φόρμιγγα, παρουσιάζει ἰδιαιτέρο ἐνδιαφέρον τόσο γιὰ τὸν εἰκονογραφικὸ ρυθμὸ τῆς Ἀργολίδας, ὅσο καὶ γιὰ τὴ μουσικὴ παράδοση τῆς περιοχῆς στοὺς προϊστορικοὺς χρόνους, πρβ. SLENCZKA, Figürlich bemalte mykenische Keramik aus Tiryns, Tiryns VII (1974) 69, πίν. 9,

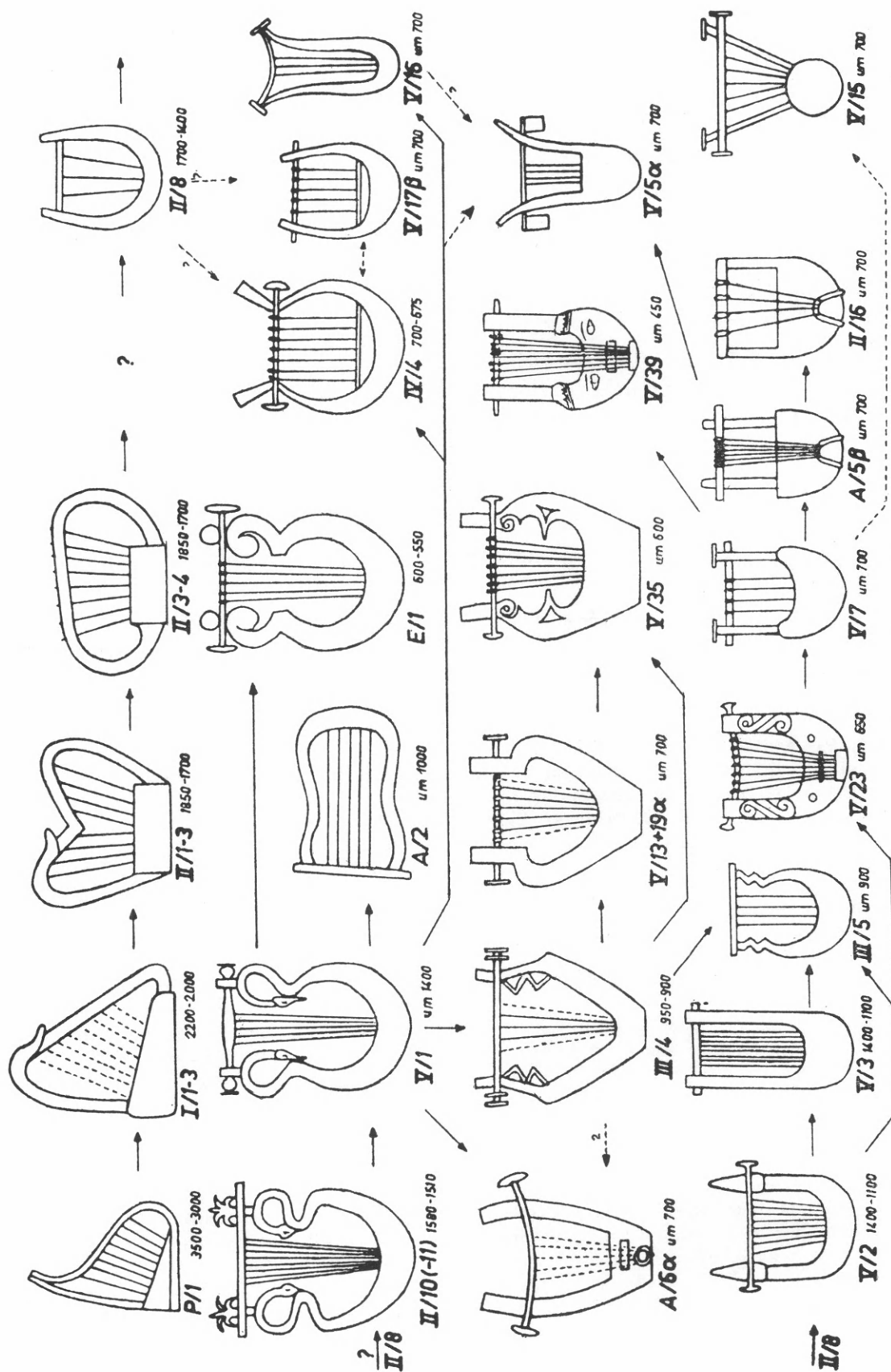
εἰκ. Id.

3. Γιά σχέδια μουσικῶν ὀργάνων σὲ σφραγιδόλιθους, πρβ. B. AIGN, Die Geschichte der Musikinstrumente des ägäischen Raumes bis um 700 vor Christus (1963) 35 - 41, εἰκ. 6 - 12 καὶ Ν. ΠΛΑΤΩΝ, ὅ.π. 215 - 9, εἰκ. 6 - 9.

4. Ἡ ὀνομασία «λύρα» δὲ γίνεται πάντοτε παραδεκτὴ ἀπὸ ὅλους τοὺς μελετητὲς. Πρβ. BEHN, Musikleben (1954) πίν. 46, εἰκ. 108, ὅπου στὸν ὑπότιτλο τῆς φωτογραφίας ἀναφέρει ὡς «φόρμιγγα» τὴν ὀνομαζόμενὴ ἀπὸ τὸν PARIBENI, ὅ.π. «λύρα» τῆς σαρκοφάγου τῆς Ἀγίας Τριάδος. Ἐπίσης ὁ B. AIGN (ὅ.π. καὶ εἰδικότερα σ. 62 - 63 καὶ εἰκ. 28 - 29) χαρακτηρίζει τὸ μουσικὸ ὄργανο τῆς παραστάσεως τοῦ ἀμφορέα τῆς Καλορίζικης ὡς «καρδίωσχημη φόρμιγγα» καὶ τὸ ἀντίστοιχο ἔγχορδο ἀπὸ τὸν ἀμφορέα τοῦ Hubbard «δρεπανόσχημη φόρμιγγα», ἐνῶ ὁ Δίκαιος τίς ὀνομάζει λύρες, (βλ. P. ΔΙΚΑΙΟΣ, ὅ.π. 56 καὶ 71, εἰκ. 7, πίν. 8b).

5. Γιά τεμάχια ὀργάνων ποὺ ταυτίζονται μὲ λύρες βλ. Ν. ΠΛΑΤΩΝ, ὅ.π. 208 - 226, πίν. LXVII - LXXI καὶ B. AIGN, ὅ.π. 81 - 84 καὶ εἰκ. 45 - 47.

6. Πρβ. R.P. WINNINGTON - INGRAM, Ancient Greek Musik, Lustrum 1958, 14 - 16 καὶ τὴ σχετικὴ βιβλιογραφία ποὺ παραθέτει. Ἐπίσης βλ. B. AIGN, ὅ.π. 7 - 461.

Εικ. 4. Τύποι αρχαίων μουσικών οργάνων (από το βιβλίο του B. Aign).

ρικής έποχής. Προσομοιάζει μόνο κάπως με τις «λύρες» του Μενιδίου¹ και με τη «λύρα» της πυξίδας του Καλαμίου Χανίων² (πίν. 22α).

Έάν δεχτούμε τόν όρο «λύρα» για τόν τύπο του μουσικού όργάνου της Κνωσοῦ, ὁ ὁποῖος περιγράφεται ἀπό τόν Ν. Πλάτωνα³ (εἰκ. 38) καί του ὁποῖου τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά εἶναι τὸ καμπυλωτὸ σχῆμα τοῦ ἡχείου καί οἱ καμπυλούμενοι πῆχεις πού κυρτώνονται στό ἐπάνω μέρος, τότε τὸ ἐπτάχορδο μουσικὸ ὄργανο τῆς Ναυπλίας με τὸ ἔντονα τονιζόμενο μεγάλο μέγεθος, τὴν ἐπίπεδη βάση τοῦ ἡχείου καί τοὺς σχεδόν εὐθεῖς πῆχεις δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι λύρα, οὔτε ὅμως καί φόρμιγγα, γιατί οἱ μέχρι τώρα τύποι μουσικῶν ὀργάνων πού ἔχουν ταυτισθεῖ με φόρμιγγα εἶναι μικροῦ μεγέθους καί ἔχουν 3 ἢ 5 χορδές⁴. Ἔτσι, ἀπορρίπτοντας τὴν ταύτισή του με λύρα ἢ φόρμιγγα, καταλήγουμε νὰ τοῦ ἀποδώσουμε τὴν ὀνομασία τῆς κιθάρας⁵ ἢ τῆς «κιθάρεως», ὅπως μᾶς παραδίδεται ἀπό τόν Ὅμηρο.

Για τόν τύπο αὐτὸ τοῦ μουσικού ὀργάνου μπορεῖ νὰ λεχθεῖ ὅτι εἶναι ἡ πρώτη ἀπεικόνιση τῆς προϊστορικῆς ἐπτάχορδης κιθάρας στὴν ἡπειρωτικὴ Ἑλλάδα, ἀνάλογης με τὸ μουσικὸ ὄργανο τῆς παρόμοιας παραστάσεως στὴν πυξίδα τοῦ Καλαμίου Χανίων, τὸ ὁποῖο κατὰ τὴ γνώμη μας εἶναι ἐπίσης κιθάρα καί πρέπει νὰ εἶναι ἀντίστοιχα ἡ πρώτη γνωστὴ ἀπεικόνιση κιθάρας στό μινωϊκὸ χῶρο⁶. Δὲν ἀναφερόμαστε ἐδῶ καί στὶς «λύρες» τοῦ Μενιδίου, με τὸ σχέδιο τῶν ὁποῶν προσομοιάζει σὲ γενικὲς γραμμὲς ἡ «κιθάρα» τῆς Ναυπλίας, γιατί ἡ ἀμφισβητούμενη συμπλήρωση (ἀποκατάσταση) τῆς μᾶς καί ἡ κακὴ διατήρηση τῶν τεμαχίων τῆς δεύτερης⁷ δὲ μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ ἐπεκταθούμε περισσότερο.

Ἑρμηνεῖα παραστάσεως

Δὲν πρέπει νὰ ὑπάρχει καμιά ἀμφισβήτηση ὅτι στὴν παράσταση τοῦ κρατήρα τῆς Ναυπλίας εἰκονίζεται μία μουσικὴ σκηνὴ καί εἰδικότερα, μία συγκεκριμένη στιγμή μου-

1. Πρβ. LOLLING στὸ Das Kuppelgrab bei Menidi (ἐκδ. τοῦ Γερμαν. Ἀρχαιολ. Ἰνστιτούτου τῶν Ἀθηνῶν 1880), πίν. VIII, εἰκ. 6 καί 10, βλ. Ν. ΠΛΑΤΩΝ, δ.π. 221 - 222, πίν. LXX, LXXIα καί εἰκ. 11 καί Β. ΑΙΓΝ, δ.π. 82 - 83, εἰκ. 45, 46 καί σ. 379, σχ. V/2, πού χρονολογῶνται ἀπὸ τὸ 1400 - 1100 π.Χ.

2. Βλ. ΙΩ. ΤΖΕΔΑΚΙ, δ.π. Οἱ δύο ἀποφύσεις πού διακρίνονται ἐξωτερικὰ καί στὸ πάνω μέρος τοῦ ἡχείου τοῦ μουσικοῦ ὀργάνου τοῦ Καλαμίου Χανίων πρέπει, κατὰ τὴ γνώμη μας, νὰ δηλώνουν τοὺς αὐλούς (ὁπές) γιὰ τὴν ἐξοδο τοῦ ἡχου ἀπὸ τὸ «κούφιο» ἡχείο.

3. Ν. ΠΛΑΤΩΝ, δ.π. 212 καί εἰκ. 2.

4. Βλ. R.P. WINNINGTON - INGRAM, δ.π. 14 καί Β. ΑΙΓΝ, δ.π.

5. Ἡ ὀνομασία τοῦ ὀργάνου πρέπει νὰ ἔχει ἀνατολικὴ προέλευση, συσχετιζόμενη με τὴν ἐβραϊκὴ λέξη «κιννόρ» (πρβ. RE II 1, στ. 485) πού σημαίνει ἑγχορδο μουσικὸ ὄργανο καί ἀπαντᾶται συχνὰ στὴν Πεντάτευχο. (Πρβ. H. L. LORIMER, Homer and the Monuments (1950) 465).

Ἐπίσης πρέπει νὰ εἶχε σχέση με τὸ μυθικὸ βασίλειο τῆς Κύπρου «Κινύρα», ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται στὸν Ὅμηρο (πρβ. ΟΜ. Α 20) καί καθὼς ἀναφέρει ὁ Εὐστάθιος στὰ σχόλια του καί αὐτὸν (τὸν Κινύρα) μὲν ἀπολωλέναι ὥδιν κῶς ἀμιλλόμενον τῷ Ἀπόλλωνι ὡς οἷα μουσικῆς τεχνίτην. Γιὰ τὴν καταγωγὴ τοῦ ὀργάνου κιθάρα ἀπὸ τὴν Ἀσία πρβ. M. GUILLEMIN καί J. DUCHESNE, Sur l'origine asiatique de la cithare grecque, AntCl 4, 1935, σ. 117 - 124. Σχετικὰ με τὴν ταύτιση τοῦ ἑγχορδου τῆς παραστάσεώς μας με κιθάρα, πρέπει νὰ ἀναφερθεῖ, ὅτι ἡ Ἐφορος ἀρχαιοτήτων κ. Β. Φιλιππάκη καί ὁ μουσικολόγος κ. Φ. Ἀνωγιαννάκης, πού εἶχαν τὴν καλωσύνη νὰ συζητήσουν μαζί μου τὸ πρόβλημα τῆς ταύτισεως τοῦ μουσικοῦ ὀργάνου, πιστεύουν χωρὶς ἐπιφυλάξεις ὅτι στὴν παράσταση τοῦ κρατήρα τῆς Ναυπλίας εἰκονίζεται κιθάρα.

6. Βλ. ΙΩ. ΤΖΕΔΑΚΙ, δ.π. καί CH. LONG, δ.π. 38, πίν. 18, εἰκ. 48.

7. Ν. ΠΛΑΤΩΝ, δ.π. 222.

σικῆς σκηνῆς, κατὰ τὴν ὁποία ὁ παίκτης παριστάνεται ὄρθιος νὰ κρούει τὶς χορδὲς ἑνὸς ὀργάνου, μᾶλλον κιθάρας, συνοδεύοντας πιθανὸν κάποιον ἄσμα. Οἱ ἀμφιβολίες ποὺ γεννιοῦνται εἶναι ἂν πρόκειται γιὰ μία σκηνή «κιθαρίσεως» ἢ «κιθαρωδίας»¹ καὶ ἂν ὁ παίκτης τῆς κιθάρας εἶναι ἄνδρας ἢ γυναίκα.

Ἡ ἀπουσία ἄλλης μορφῆς ἀπὸ τὴν παράσταση μᾶς ὑποβάλλει τὴν ἰδέα ὅτι ὁ κιθαριστής (παίκτης τοῦ ὀργάνου) ἴσως ἦταν κιθαρωδός (παίκτης καὶ ἄδων). Ἐπειδὴ ἐξάλλου δεχόμαστε ὅτι ἡ γραμμὴ τοῦ βερνικιοῦ μπροστὰ στὸ λαίμυρ καὶ κάθετα στὸν ὦμο δηλώνει («γένειο»), πιστεύουμε ὅτι ἡ θεωρία ποὺ ἔχει ἐπικρατήσῃ ὅτι σ' ὅλες τὶς παραστάσεις μουσικῶν σκηνῶν ὁ μουσικός εἶναι πάντοτε ἄνδρας («θηλυστολῶν»)² βρῖσκει τὴν ἐρμηνεία τῆς καὶ στὴ δική μας παράσταση.

Ἐχοντας ὑπόψη πάλι τὸ ἱερὸ καὶ ἐπίσημο τῆς θηλυστολίας³ τῶν ἀνδρῶν καὶ τὴ σχέση τῆς μουσικῆς καὶ τῶν μουσικῶν μετὰ τὴ λατρεία τῶν θεῶν, τῶν ἡρώων καὶ τῶν νεκρῶν, ὡς ἱερῶν προσώπων, ὅπως μᾶς εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τὴν παράδοση⁴, τὰ ὁμηρικὰ

1. Γιὰ τὸ «κιθαρίζω» καὶ τὴν «κιθάρισιν» βλ. σ. 92 σημ. 2, ὅπου ἐρμηνεύεται ὡς κρούω (παίζω) τὴν κιθάρα ἢ γενικὰ κρούω (παίζω) μουσικὸ ὄργανο. Τὸ «κιθαρωδῶ» καὶ ἡ «κιθαρωδία» δὲν ἀπαντοῦνται στὸν Ὅμηρο. Στὸς ἀρχαίους συγγραφεῖς καὶ σχολιαστὲς ἀναφέρεται μετὰ τὴν ἔννοια τοῦ «κιθαρίζω καὶ ἄδω» (κρούω τὴν κιθάρα καὶ ἄδω πρὸς αὐτή). Πρβ. ΠΛΑΤ. ΓΟΡΓ. 502. *Τί δὲ ὁ πατήρ αὐτοῦ Μέλης, ἢ πρὸς τὸ βέλτιστον βλέπων ἐδόκει σοὶ κιθαρωδεῖν καὶ Ἰών 533: οὐδὲ ἐν κιθαρίσει οὐδὲ ἐν κιθαρωδίᾳ*· πρβ. τέλος ΠΛΟΥΤ. ἩΘ. 1131, *τὴν κιθαρωδίαν καὶ τὴν κιθαρωδικὴν ποίησιν πρῶτόν φησιν Ἀμφίονα ἐπινοῆσαι*.

2. Γιὰ τὸ φύλο καὶ τὴν ἐνδυμασία τῶν μουσικῶν, βλ. σ. 93 σημ. 1 καὶ ΙΩ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗ, PZ 1970, Das Kuppelgrab A von Archanes und das kretisch-mykenische Tieropferitual 178 κέ. καὶ P. ΔΙΚΑΙΟΣ, ὅ.π.

3. Πρβ. NILSSON, MMR² (1950) 155 - 164 καὶ χαρακτηριστικὰ παραδείγματα θηλυστολίας: α) στὴ σαρκοφάγο τῆς Ἀγίας Τριάδας παίκτης λύρας συνοδεύει τελετουργία χοῶν (βλ. PARIBENI, ὅ.π. καὶ CH. LONG, ὅ.π.)· β) στὴν τοιχογραφία τῆς πομπῆς τοῦ ἀνακτόρου τῆς Ἀγίας Τριάδας παίκτης λύρας ἀνάμεσα σὲ πυκνὴ παράταξη ἀνδρῶν ἐπίσης μετὰ μακριὰ στολή (βλ. PARIBENI, ὅ.π.)· γ) στὴν τοιχογραφία τοῦ ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ, ποὺ συμπληρώθηκε κατ' ἀναλογία μετὰ τὴν παράσταση τῶν τοιχογραφικῶν τῆς Ἀγίας Τριάδας καὶ ἐρμηνεύθηκε ὅμοια (βλ. EVANS, ὅ.π.)· δ) στὴν τοιχογραφία τοῦ βασιλικοῦ μεγάρου τῆς Πύλου, παίκτης λύρας (Ὀρφείας;) μετὰ μακρὸ φόρεμα (βλ. C. BLEGEN, ὅ.π.)· ε) στὴν πυξίδα τοῦ Καλαμίου ὁ μουσικός, ποὺ φορᾷ μακρὸ φόρεμα, πλαισιώνεται μετὰ θρησκευτικὰ σύμβολα (βλ. ΙΩ. ΤΖΕΔΑΚΙ, ὅ.π.)· στ) στὸ λεγόμενον κρατήρα τοῦ Διὸς (Zeus Crater) «ἀνδρική μορφή, ἀναμφίβολα ἱερατικὴ ποὺ λαμβάνει μέρος σὲ εἰδικὴ τελετὴ» φορᾷ ἐπίσης μακρὸ φόρεμα (πρβ. V. KARAGEORGHIS, Myth and Epic in Mycenaean Vase-painting, AJA 62, 1958, 383 - 7, πίν. 98, εἰκ. 2)· ζ) στὸν κρατήρα τῆς Ἐγκωμῆς (Enkomi Crater) οἱ μορφὲς

πάνω στὸ πλοῖο, ποὺ ταυτίζονται μετὰ ἀρχηγούς, καὶ ἡ μορφή στὴν ξηρά, ποὺ ταυτίζεται μετὰ ἱερέα, εἶναι ντυμένοι μετὰ μακρὸ φόρεμα (βλ. KARAGEORGHIS, ὅ.π. πίν. 101, εἰκ. 12). η) στὸ λεγόμενον Homage Scene Crater τοῦ Λούβρου μετὰ τὰς τῶν πολεμιστῶν-λατρευτῶν τῆς καθήμενης σὲ θρόνο θεᾶς, οἱ δύο μορφὲς ποὺ ταυτίζονται μετὰ ἱερεῖς φοροῦν μακρὸ φόρεμα (βλ. αὐτ. πίν. 99 καὶ εἰκ. 3 - 4). θ) στὸν ὑπομυκηναϊκὸ ἀμφορέα ἀπὸ τὸ νεκροταφεῖο τῆς Καλορίζικης Κύπρου, ὁ μουσικός εἶναι ντυμένος μετὰ σχετικὰ μακρὸ φόρεμα (βλ. P. ΔΙΚΑΙΟΣ, ὅ.π. 71, εἰκ. 7). ι) στὸ λεγόμενον ἀμφορέα τοῦ Hubbard ἡ μετὰ τῶν χορευτῶν μορφή ποὺ κρατᾷ τὴ λύρα, θεωρήθηκε ὅτι πιθανότατα εἶναι ἄνδρας (λόγω κοντῶν μαλλιῶν καὶ διαφορετικῆς ἐνδυμασίας) καὶ ὅτι φορεῖ ἕνα εἶδος ἐφαρμοστοῦ φορέματος (βλ. P. ΔΙΚΑΙΟΣ, ὅ.π. πίν. 8b)· ια) πρβ. εἰδικὴ μελέτη, V. KARAGEORGHIS, Les personnages en robe sur les vases mycéniens, BCH 83, 1959, 193-205, εἰκ. 1, 4, 5.

4. Πρβ. ΠΛΟΥΤ. ἩΘ. 1135, *ἡμεῖς δ' οὐκ ἀνθρωπὸν τινα παρελάβομεν εὐρετὴν τῶν τῆς μουσικῆς ἀγαθῶν, ἀλλὰ τὸν πάσαις ἀρεταῖς κεκοσμημένον θεὸν Ἀπόλλωνα. Οὐ γὰρ Μαρσίου ἢ Ὀλύμπου ἢ Ὑάγνιδος ὡς τινες οἴονται εὐρημα ὁ αὐλός, μόνη δὲ κιθάρᾳ Ἀπόλλωνος, ἀλλὰ καὶ αὐλητικῆς καὶ κιθαριστικῆς εὐρετῆς ὁ θεός. Γιὰ τὴ μαγικὴ δύναμις τῆς μουσικῆς τοῦ Ὀρφέα, πρβ. ΑΠΟΛΛΟΔ. 1. III, 2 *Καλλιόπης μὲν οὖν καὶ Οἰάγρου, κατ' ἐπὶ κλησιν δὲ Ἀπόλλωνος, Λίνος, ... καὶ Ὀρφεὺς ὁ ἀσκήσας κιθαρωδίαν, ὃς ᾄδων ἐκίνει λίθους τε καὶ δένδρα καὶ ΔΙΟΔ. ΣΙΚ. XXXVII 30, 2 ὃ χρόνῳ ... ἐπὶ γὰρ Ὀρφέει μὲν φθαῖς εἴπετο δένδρεα καὶ θηρῶν ἀνόνητα γέννη, σοὶ δὲ καὶ χθὼν πᾶσα καὶ πόντος καὶ ὁ παμμήτωρ Ἄρης. Γιὰ τὴ σχέση τοῦ Ὀρφέα μετὰ τὶς μυστηριακὰς τελετὰς, πρβ. ΔΙΟΔ. ΣΙΚ. V 64, 4 *καθ' ὃν δὴ χρόνον καὶ τὸν Ὀρφέα, φύσει διαφόρῳ κεχορηγημένον πρὸς ποίησιν καὶ μελωδίαν, μαθητὴν γενέσθαι τούτων, (τῶν Ἰδαίων Δακτύλων) καὶ πρῶτον εἰς τοὺς Ἑλλήνας ἐξενεγκεῖν τελετὰς καὶ μυ-***

ἔπη¹ καὶ τὶς ἀπεικονίσεις μουσικῶν ὀργάνων μαζὶ μὲ θρησκευτικὰ σύμβολα σὲ τελετουργικὲς σκηνές² (πίν. 22α-β), δεχόμεστε ὅτι καὶ στὴ δική μας παράσταση τῆς κιθαρωδίας εἰκονίζεται μία εἰδικὴ τελετουργικὴ σκηνή μὲ θρησκευτικὸ πιθανότατα χαρακτήρα.

Ἡ ἀνεύρεση, ὡς τώρα, μουσικῶν ὀργάνων ἢ παραστάσεων μουσικῶν σκηνῶν μόνο μέσα σὲ ταφικούς χώρους ἢ χώρους κατοικίας βασιλέων³, οἱ ὅποιοι, ὅπως εἶναι γνωστό, ἦταν καὶ οἱ θρησκευτικοὶ ἀρχηγοί, δὲν πρέπει νὰ εἶναι τυχαία ἀλλὰ ἀποδεικνύει μᾶλλον τὴν ἄμεση σχέση τῆς μουσικῆς μὲ τὴ θρησκευτικὴ λατρεία καὶ τὶς νεκρικές τελετὲς κατὰ τοὺς προϊστορικούς χρόνους. Ἡ στενὴ ἐπίσης σχέση μουσικῆς καὶ θρησκείας φαίνεται καὶ κατὰ τοὺς ἱστορικούς χρόνους ἀπὸ τὴ δημιουργία πλήθους ἱερῶν ἀσμάτων, ὅπως ὁ θρῆνος, ὁ παιάν, ὁ διθύραμβος, ὁ ἴουλος καὶ οἱ ἀφιερωμένοι στοὺς διάφορους θεοὺς ὕμνοι, καθὼς καὶ ἀπὸ τὴ θέσπιση μουσικῶν ἀγῶνων πρὸς τιμὴ τῶν θεῶν⁴.

Ἐὰν ὁ κιθαρωδὸς εἶναι μία θεότητα, Ἀπόλλων ἢ Ὀρφεύς, ἔχουμε πιθανότατα μία ἱερὴ θρησκευτικὴ σκηνή, ἐὰν εἶναι ἓνας ἀοιδός, πού μὲ τὴ συνοδεία τῆς κιθάρας ἐξυμνεῖ τοὺς θεοὺς ἢ τοὺς ἥρωες, ἔχουμε μία ἐπικὴ σκηνή· ἐὰν τέλος εἶναι ἓνας ἱερέας πού τιμᾷ μὲ τὴ μουσικὴ τοῦ τὸ νεκρὸ ἢ ἐπικαλεῖται τοὺς θεοὺς τοῦ Ἀδῆ, ἔχουμε μία νεκρική τελετουργία.

Τί ἀπὸ ὅλα αὐτὰ δηλώνει ἡ παράστασή μας δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐξακριβωθεῖ γιὰ τὴν ὥρα μὲ ἀκρίβεια. Μεταγενέστεροι μελετητὲς τοῦ θέματος αὐτοῦ βασιζόμενοι πιθανόν καὶ σὲ νεώτερα σχετικὰ εὐρήματα θὰ μπορέσουν νὰ ταυτίσουν τὴν παράσταση τοῦ κρατήρα τῆς Ναυπλίας, ἐρμηνεύοντας καὶ τὴ μουσικὴ σκηνὴ περισσότερο συγκεκριμένα. Πάντως θέλουμε νὰ πιστεύουμε ὅτι, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ σωστὴ ἀπόδοση τῆς ἐρμη-

στήρια. Γιὰ τὴν τείχιση τῶν Θηβῶν ἀπὸ τοὺς Διόσκουρους Ἀμφίονα καὶ Ζῆθο πρβ. Σχολ. ΕΥΣΤ. ΟΜ. λ 263 - 265: οἱ δὲ ἀλλὰ καὶ ἀγαθοὶ βασιλεῖς εἶναι φαίνονται καὶ μελίχιοι. διὸ καὶ μετὰ λύρας πυργῶσαι τὰ Θήβας ᾔδονται ... ἦν ἐπτάπυλόν φασιν ἦνοιξαν ἐκεῖνοι διὰ τὸ ἐπτάχορδον εἶναι τὴν λύραν αὐτοῖς, ὡς εἶναι τὰς ἐκεῖ πύλας, ἰσαριθμούς ταῖς ῥηθείσαις χορδαῖς. Ἐπίσης γιὰ τὴν τείχιση τῶν Μεγάρων πρβ. ΘΕΟΓΝΙ, Ἐλεγ. Α 773 - 774, Φοῖβε ἄναξ, αὐτὸς μὲν ἐπύργωσας πόλιν ἄκρην / Ἀλκαθόφ Πέλοπος παιδὶ χαρίζόμενος.

1. Στὰ ὁμηρικὰ ἔπη οἱ ἀοιδοὶ τιμοῦνταν ὡς διδάσκαλοι τῶν τε θεῶν καὶ ἀνθρωπίνων, πρβ. Σχολ. ΕΥΣΤ. ΟΜ. γ 467 καὶ α 153 ὅτι τὴν τοῦ σοφοῦ Φημίον κίθαριν, περικαλλέα φησὶ ... φιλόσοφος μὲν γὰρ ὁ Φήμιος καθὰ καὶ πᾶς ἀοιδός. Ἐπίσης πρβ. ΟΜ. Α 472 - 474, Οἱ δὲ πανημέριοι μολπῇ θεὸν ἱλάσκοντο, / καλὸν ἀείδοντες παιήονα κοῦροι Ἀχαιῶν, / μέλποντες ἐκάεργον. ὁ δὲ (Ἀπόλλων), φρένα τέρπετ' ἀκούων.

2. Βλ. παραπάνω σ. 96, σημ. 3, α, β, γ, δ, ε, θ, ι.

3. Βλ. παραπάνω σ. 93, σημ. 1, 2 καὶ σ. 96, σημ. 3, α, β, γ, δ, ε, θ, ι καὶ CHR. ZERVOS, L'art des Cyclades (1957) 47, πίν. 316, 317, 333.

4. Ἱερὰ ἄσματα πρὸς τιμὴ τῶν θεῶν εἶναι μεταξὺ ἄλλων: Ὁ θ ρ ῆ ν ο ς ἢ λ ῖ ν ο ς, θρηνητικὴ ὥδη πρὸς τιμὴ τοῦ

Λίνου. Πρβ. Σχολ. ΕΥΣΤΑΘ. ΟΜ. Σ 570, ὑπὸ Ἀπόλλωνος ἀναιρεθῆναι τὸν Λίνον, διότι πρῶτος τὸν λίνον καταλύσας χορδῇ ἐχρήσατο εἰς μουσικῆς ὄργανον ... καὶ ἐτιμᾶτο (ὁ Λίνος) ὑπὸ τῶν ποιητῶν θρηνώδεσιν ἀπαρχαῖς, ὁ π α ι ἄ ν, σεμνὸ καὶ μεγαλοπρεπὲς ἄσμα πρὸς τιμὴ τοῦ Ἀπόλλωνος, πρβ. Σχολ. ΕΥΣΤ. ΟΜ. Χ 391, ... ὁ ᾄδόμενος Παιήων καὶ παιᾶν ἐλέγετο. εὐρημα δέ, φασίν, Ἀπόλλωνος ὁ τοιοῦτος παιᾶν, ἐξευρεθεῖς μετὰ τὴν νίκην τοῦ ἐν Πυθοὶ δράκοντος. Ὁ δ ι θ ῡ ρ α μ β ο ς πρὸς τιμὴ τοῦ Διονύσου, ἦταν ὀργιῶδες καὶ ἄγριο ἄσμα, πρβ. ΑΡΙΣΤΟΤ. Πολιτ. VIII 7 - 9. Ὁ ἴ ο υ λ ο ς ἄσμα πρὸς τιμὴ τῆς Δήμητρας, πρβ. Σχολ. ΕΥΣΤ. ΟΜ. Σ 555: τὰ δράγματα τῶν κριθῶν αὐτὰ καθ' αὐτὰ ἐλέγετο ἀμάλλαι, ἀθροισθέντα δὲ εἰς δέσμην ἐκαλοῦντο ἴ ο υ λ ο ι, ... ἐξ αὐτῶν δὲ καὶ Δήμητρος ἴουλοι, καὶ συνθέτως δημητρίουλοι, ὕμνοι εἰς Δήμητραν. Εἶναι γνωστὲς οἱ ἑορτὲς γιὰ τὸν Ἀπόλλωνα στὴ Σπάρτη (Κάρνεια), στοὺς Δελφούς (Πύθια), στὴ Δῆλο (Δήλια), γιὰ τὸ Δία στὴν Ὀλυμπία, στὸ Ἄργος (Σθένεια) καὶ στὴ Δωδώνη, καθὼς καὶ γιὰ τὸ Διόνυσο καὶ τὶς Χάριτες στὸν Ὀρχομενὸ κ.ἄ., στίς ὁποῖες τελοῦνταν καὶ μουσικοὶ ἀγῶνες. Πρβ. NILSSON, Gr. Feste (1906). ΠΛΟΥΤΑΡΧ. Περὶ μουσικῆς καὶ Σχολ. ΕΥΣΤ. ΟΜ Β 519: Ὅθεν καὶ Πύθιος Ἀπόλλων ὁ ἐκεῖ τιμώμενος καὶ ἑορτὴ λαμπρὰ καὶ ἀγῶνες τὰ Πύθια.

νείας τῆς παραστάσεως, ἡ παρουσίασή της εἶναι μία μικρὴ συμβολὴ στὴ μελέτη τοῦ θέματος τῶν μουσικῶν ὀργάνων καὶ πιθανὸν καὶ τοῦ θέματος τῆς ἱερότητας τῶν μουσικῶν σκηνῶν τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς. Ἐπίσης ἡ παρουσίαση τοῦ εἰκονογραφημένου κρατήρα τῆς Ναυπλίας πλουτίζει μὲ ἓνα ἀκόμη ἀξιόλογο δεῖγμα τὸ μυκηναϊκὸ εἰκονογραφικὸ ρυθμὸ τῆς Ἀργολίδας καὶ συμβάλλει γενικὰ στὴν ὅλη μελέτη του, ἕως ὅτου ἡ δημοσίευση τῶν εὐρημάτων τῆς μυκηναϊκῆς νεκροπόλεως «Εὐαγγελίστρια» τῆς Ναυπλίας ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ κα. Ε. Πρωτονοταρίου-Δεϊλάκη¹, καθὼς καὶ τὰ πρόσφατα εὐρήματα τῆς ἀνασκαφῆς τῶν θαλαμοειδῶν τάφων τῆς μυκηναϊκῆς νεκροπόλεως τῆς γειτονικῆς Ἀσίνης², δώσουν πλήρη εἰκόνα τοῦ πλούσιου αὐτοῦ εἰκονογραφικοῦ ρυθμοῦ καὶ ἐνισχύσουν τὴ θεωρίαν τῆς καταγωγῆς του ἀπὸ τὴν Ἀργολίδα.

Ἐπίμετρο

Εἶχε ἤδη παραδοθεῖ γιὰ δημοσίευση τὸ χειρόγραφο τῆς μελέτης, ὅταν ἔλαβα γνώση τῆς ἐγκυκλοπαίδειας τοῦ συνθέτη-μουσικολόγου κα. Σ. Μιχαηλίδη, ποὺ κυκλοφόρησε πρόσφατα (S. Michaelides, *The Music of Ancient Greece*, 1978) καὶ δὲν μπορῶ νὰ ἀναφερθῶ ἐκτενέστερα στὰ χρήσιμα στοιχεῖα ποὺ δίνει γιὰ τὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ μουσική.

Ὁ συγγραφέας δὲν ἐπεκτείνεται στὴ μουσικὴ τῆς προϊστορικῆς Ἑλλάδας καὶ τὰ παλιότερα στοιχεῖα ποὺ παρέχει εἶναι αὐτὰ ποὺ ἀναφέρονται ἀπὸ τὸν Ὅμηρο καὶ τὴν παράδοση. Ἔτσι ἡ ὀνομασία τῶν προϊστορικῶν μουσικῶν ὀργάνων καὶ ἡ ἀντίστοιχη περιγραφή τους παραμένουν ἀκόμη ἀσαφεῖς, ἐνῶ τὸ πρόβλημα τῆς καταγωγῆς τους ἄλυτο.

Ἀξιοσημείωτο πάντως εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι τὶς ἀναφερόμενες ἀπὸ τὸ συγγραφέα διαφορὲς καὶ ὁμοιότητες τῶν συγγενικῶν ἐγχόρδων κιθάρας, λύρας καὶ φόρμιγγας (βλ. ἀντίστοιχες λ.), ποὺ ἀφοροῦν στὰ μουσικὰ ὄργανα τῶν ἱστορικῶν χρόνων, ἐπισημάνουμε καὶ μεῖς γιὰ τὰ ἀντίστοιχα ὄργανα τῶν προϊστορικῶν χρόνων. Ἐπίσης τὰ στοιχεῖα ποὺ δίνονται στὴν περιγραφή τῆς κιθάρας ἀπὸ τὸν Σ. Μιχαηλίδη, ὅπως τὸ μεγάλο μέγεθος τοῦ ὀργάνου, ἡ κάθετη τοποθέτησή του στὸ ἔδαφος, ὅταν χρησιμοποιόταν, καὶ ἡ ὀρθία στάση τοῦ μουσικοῦ, βρίσκουν τὴν ἐρμηνεία τους στὶς παραστάσεις τῶν μουσικῶν σκηνῶν τοῦ ὕστερου ΥἚ ΙΙΑ κρατήρα τῆς Ναυπλίας καὶ τῆς ΥἚ ΙΙΒ πυξίδας τοῦ Καλαμίου Χανίων καὶ ἐνισχύουν τὴν ἀποψή μας γιὰ τὴν ταύτιση τῶν ὀργάνων αὐτῶν μὲ κιθάρες. Ὁ χαρακτηρισμὸς ἐξάλλου τῶν παραστάσεων αὐτῶν ὡς ἱερῶν σκηνῶν βρίσκεται σὲ ἀπόλυτη συμφωνία μὲ τὰ ἀναφερόμενα ἀπὸ τὸ συγγραφέα γιὰ τὴν εἰδικὴ χρήση τῆς κιθάρας σὲ θρησκευτικὲς ἐορτὲς καὶ σὲ περιπτώσεις ἀποδόσεως τιμῶν.

Πιθανὸν νὰ ὑπάρχει μία συνεχὴς καὶ ἀδιάσπαστη μουσικὴ παράδοση ἀπὸ τοὺς προϊστορικοὺς στοὺς ἱστορικοὺς καὶ μετέπειτα χρόνους, ποὺ ἐπαληθεύει, γιὰ μιὰ ἀκόμη φορά, τὴ θεωρίαν τῆς ἱστορικῆς συνέχειας στὸν τόπο μας.

ΑΛΙΚΗ ΔΡΑΓΩΝΑ - ΛΑΤΣΟΥΔΗ

1. Ἀνακοίνωση τῆς ἀνασκαφῆς αὐτῆς καὶ παρουσίαση μέρους τῶν εὐρημάτων ἔγινε στὰ Χρονικά τοῦ ΑΔ 1973, Β1 (ὑπὸ ἐκτύπωση).

2. Ἡ ἀνασκαφὴ ἔγινε τὸ 1977 ἀπὸ τὴν ὑπογράφουσα ποὺ διατηρεῖ καὶ τὰ δικαιώματα δημοσιεύσεως.

ΕΝΑ ΔΙΚΕΦΑΛΟ ΠΕΡΙΑΠΤΟ ΑΠΟ ΤΟ ΨΥΧΡΟ*

Χάλκινα είδωλια δικέφαλων ζώων, συνήθως σὲ μορφή περιάπτων, συναντῶνται στὸν ἑλλαδικὸ ῥωο κυρίως στὰ γεωμετρικὰ χρόνια. Τέτοιες σύνθετες μορφές πρωτοπλάστηκαν, ἔστω καὶ σποραδικά, στὴ νεολιθικὴ ἐποχή, ἐνῶ βρίσκονται μὲ μεγαλύτερη συχνότητα στὴ μινωικὴ καὶ στὴ μυκηναϊκὴ τέχνη.

Στὶς παραστάσεις αὐτὲς διακρίνουμε δύο βασικοὺς τύπους μὲ διάφορες παραλλαγές τὸν καθένα. Στὸν ἕνα τύπο παριστάνονται δύο ἡμίτομα ζώων ἀντίνωτα ἐνωμένα, ποὺ πατοῦν ὄρθια στὰ μπροστινά τους πόδια (πίν. 23γ), στὸν ἄλλο ἔχουμε δύο προτομές ζώων ἀντίνωτα καὶ συμμετρικά ἐνωμένες, ποὺ στηρίζονται συνήθως σὲ κάθετο στέλεχος (πίν. 23ζ).

Στὸν δεύτερο τύπο ἀνήκει ἕνα χάλκινο περίαπτο, τὸ ὁποῖο προέρχεται ἀπὸ τὸ σπῆλαιο τοῦ Ψυχροῦ καὶ βρίσκεται στὸ Μουσεῖο Ἑρακλείου¹ (ἀριθ. 712, πίν. 23α-β). Τὸ περίαπτο ἔχει τὴ μορφή ἐνὸς δικέφαλου ζώου μὲ ἐντονα μακριοὺς λαιμοὺς ἐνωμένους ἀντιθετικά καὶ συμμετρικά. Στὸ σημεῖο ποὺ ἐνώνονται οἱ λαιμοὶ τῶν δύο ζώων, ὑπάρχει μιὰ ὀριζόντια διαμπερὴς ὀπή, κάτω ἀπὸ τὴν ὁποία ἐκφύονται δύο κοντὰ πόδια, χωρὶς ἐνδιάμεση ὑποδήλωση κορμοῦ.

Ἀπὸ ἄποψη κατασκευῆς τὸ εἶδωλο ἀριθ. 712 εἶναι συμπαγές, φτιαγμένο μὲ τὴν τεχνικὴ τοῦ «χαμένου κερικοῦ»² (*cire perdue*), καὶ ἔχει καλυφθεῖ μετὰ τὸν ἐργαστηριακὸ καθαρισμὸ μὲ ἕνα μαῦρο γυαλιστερὸ βερνίκι. Σὲ μερικὰ σημεία μόλις διακρίνεται τὸ φυσικὸ κοκκινωπὸ χρῶμα τοῦ χαλκοῦ.

Σχετικὰ μὲ τὴ διαμόρφωση τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ εἰδωλίου παρατηροῦμε τὰ ἑξῆς: τὸ κεφάλι κάθε ζώου εἶναι τριγωνικόν, μὲ στρογγυλὴ καὶ ἐλαφρὰ ἐπίπεδη τὴν πάνω καὶ κάτω ἐπιφάνεια τοῦ ρύγχους καὶ ἐνώνεται μὲ τὸ λαιμὸ σὲ γωνία. Μὲ δύο στρογγυλές κοιλότητες δηλώνονται τὰ μάτια³, ἐνῶ τὸ στόμα ἀποδίδεται μὲ μιὰ βαθιά,

*Θερμὲς εὐχαριστίες ὀφείλω στὸν ἔφορο ἀρχαιοτήτων κ. Σ. Ἀλεξίου γιὰ τὴν ἄδεια τῆς δημοσίευσης. Ἐπίσης θερμότατα εὐχαριστῶ τὸν καθηγητὴ κ. Ν. Πλάτωνα γιὰ τὶς πολύτιμες συμβουλές καὶ ὑποδείξεις του καὶ τὸν ὑψηλ. κ. Γ. Σακελλαράκη. Γιὰ τὶς χρήσιμες συζητήσεις πάνω στὰ προβλήματα τοῦ περιάπτου εὐχαριστῶ τὶς συναδέλφους μου κ. Κ. Παπανθίμου καὶ Χ. Παλιαδέλη.

1. Στὸ εὐρετήριο τοῦ Μουσείου ἀναφέρεται ὅτι ἀγοράστηκε ἀπὸ ἕνα χωρικό. Διαστάσεις: μήκος 0.056 καὶ ὕψος 0.03 μ. Τὸ εἶδωλο εἶναι ἀδημοσίευτο. Ἀναφέρεται μόνο ἀπὸ τὸν J. BOARDMAN, *The Cretan Collection in Oxford* (1961) 10 σημ. 3 καὶ ἀπεικονίζεται στὸ βιβλίο τοῦ ΖΕΡΒΟΥ, *L'art de la Crète* (1956) 329, εἰκ. 479.

Ἡ ἀπεικόνιση τοῦ Ζερβοῦ, ποὺ τοποθετεῖ τὸ λαιμὸ τοῦ ἐνὸς ζώου σὰν κορμὸ μὲ ἀποτέλεσμα νὰ φαίνεται ὅτι πρόκειται γιὰ εἶδωλο ἐνὸς ζώου ποὺ στηρίζεται στὰ μπροστινά του πόδια, δίνει τὴν ἐντύπωση ὅτι ἀπέχει ἀπὸ τὴν πραγματικότητα. Βλ. καὶ BOARDMAN, ὁ.π.

2. Γιὰ τὴν τεχνικὴ βλ. J. CHARBONNEAUX, *Les bronzes grecs* (1958) 8. H. BLÜMNER, *Technologie und Terminologie IV*² (1969) 286. D. G. MITTEN - S. F. DOERINGER, *Master Bronzes from the Classical World* (1968) 10, 11.

3. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ἀποδίδονται τὰ μάτια καὶ στὰ εἶδωλα ἀριθ. 710, 711 Μ.Η. ἀπὸ τὸ Ψυχρό.

ὀριζόντια αὐλακιά, πού διαχωρίζει τὸ πάνω ἀπὸ τὸ κάτω χεῖλος¹. Τὰ αὐτιά εἶναι μικρά, τριγωνικά καὶ οἱ στρογγυλεμένες ἄκρες τους προεξέχουν ὀρθία πρὸς τὰ πάνω. Ἀνάμεσά τους σχηματίζεται μιὰ ἐπιμήκης, ἐλαφρὰ κυρτὴ προεξοχή, πού ξεκινάει ἀπὸ τὸ μέτωπο, διατρέχει τὸ πάνω μέρος τοῦ κεφαλιοῦ καὶ σβῆνει στὴν ἀρχὴ τοῦ αὐχένα (πίν. 23β).

Ὁ λαιμός τῶν δύο ζώων εἶναι μακρὺς, κυλινδρικός καὶ σχηματίζει τὸν αὐχένα κάπως ἐπίπεδο. Οἱ δύο λαιμοὶ ἐνώνονται στὸ μέσο μὲ μιὰ ἀνοιχτὴ ἐλαφρὰ κοίλη καμπύλη καὶ ὀρθώνονται λοξὰ πρὸς τὰ πάνω. Τὰ πόδια εἶναι κοντά, κυλινδρικά, μὲ κυκλικά, ἐπίπεδα πέλματα καὶ κατευθύνονται ἀνοιχτὰ πρὸς τὰ πλάγια. Αὐτὰ ἀποτελοῦν τὸν κάθετο ἄξονα, ἀπὸ τὸν ὁποῖο προβάλλουν πρὸς τὰ πλάγια οἱ ἀντιθετικὰ τοποθετημένες προτομές τῶν δύο ζώων.

Οἱ δύο προτομές εἶναι σχεδὸν ὅμοιες μὲ μικρὲς μόνο διαφορὲς στὴν ἀπόδοση ὀριζμένων λεπτομερειῶν, ὅπως στὴ διαμόρφωση τοῦ ρύγχους, στὴν ἔνωση τοῦ λαιμοῦ μὲ τὸ κεφάλι καὶ στὴν κυρτὴ ἐπιμήκη προεξοχή τοῦ μετώπου². Ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖο δηλώνονται τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ δικέφαλου αὐτοῦ ζώου, δὲν μᾶς δίνει ικανοποιητικὲς ἐνδείξεις γιὰ τὸ εἶδος του. Στὸν κατάλογο τοῦ μουσεῖου ἀναφέρεται ὅτι παριστάνονται δύο κεφάλια σκυλιῶν, ἐνῶ οἱ Ζερβὸς καὶ Boardman δὲν προσδιορίζουν τὸ εἶδος τοῦ ζώου.

Ὁ μακρὺς λαιμός, τὰ κοντὰ ὀρθία τριγωνικά αὐτιά, τὸ τριγωνικὸ κεφάλι μὲ τὰ ἐπίπεδα χεῖλη εἶναι χαρακτηριστικὰ πού συναντῶνται στὶς ἀπεικονίσεις σκυλιῶν, ὅπως ἀποδίδονται σὲ μερικὲς κρητομυκηναϊκὲς σφραγίδες³ καὶ σὲ μερικὰ χάλκινα γεωμετρικά εἰδώλια, πιὸ συγκεκριμένα σ' ἓνα χάλκινο ὁμοίωμα σκυλιοῦ ἀπὸ τὶς Φερὲς καὶ σ' ἓνα ἄλλο χάλκινο σύμπλεγμα ἀπὸ τὴν Ὀλυμπία, στὸ ὁποῖο παριστάνονται σκυλιὰ πού καταδιώκουν ἐλάφι⁴. Στὰ χάλκινα ὅμως αὐτὰ εἰδώλια, ὅπως καὶ σὲ μερικὰ ἄλλα πού ἀπεικονίζουν σκυλιὰ, δὲν ὑπάρχει αὐτὴ ἡ κυρτὴ, ἐπιμήκης προεξοχή ἀνάμεσα στ' αὐτιά ἡ ὁποία θυμίζει κάπως τὴ χαίτη τῶν ἵπποειδῶν, μὲ τὴ διαφορὰ ὅτι στὰ τελευταῖα ἡ χαίτη συνεχίζεται σ' ὅλο τὸ μῆκος τοῦ αὐχένα.

Αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ χαρακτηριστικὸ, τὸ ὁποῖο δὲν ἔχουμε βρεῖ ὡς τώρα σὲ ἄλλο εἰδώλιο σκυλιοῦ, δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ κατατάξουμε τὸ δικέφαλο αὐτὸ ζῷο μὲ ἀπόλυτη

1. Παρόμοια διαμόρφωση ρύγχους δὲν συναντᾶται στὰ ὑπόλοιπα χάλκινα εἰδώλια ζώων ἀπὸ τὸ Ψυχρό. Τὸ ρύγχος τοῦ κριοῦ ἀριθ. 710 ἔχει κάποια ὁμοιότητα μὲ ἐκεῖνη τοῦ ἀριθ. 712, μὲ τὴ διαφορὰ ὅτι τὸ πρῶτο σχηματίζεται πιὸ κυρτό. Ἀντίθετα περισσότερη ὁμοιότητα παρατηρεῖται στὸ ρύγχος ἐνὸς χάλκινου εἰδωλίου ἀπὸ τὴν Ἀγία Τριάδα (Μ.Η. ἀριθ. 812) καὶ δύο χάλκινων ἀδημοσίεωτων εἰδωλίων ζώων ἀπὸ τὴ Σύμη, τὰ ὁποῖα σχηματίζουν ἐπίσης τὸ ρύγχος ἐπίπεδο μὲ ὀριζόντια αὐλακιά καὶ εἶναι ἐκτεθειμένα στὸ Μουσεῖο Ἡρακλείου. Τὴ δήλωση τῶν χειλιῶν μὲ ὀριζόντια αὐλακιά τὴ βλέπουμε καὶ στὰ χάλκινα εἰδώλια Μ.Η. ἀριθ. 228 καὶ 418 ἀπὸ τὸ Ψυχρό, παρόλο πού σ' αὐτὰ ἡ διαμόρφωση τοῦ ρύγχους εἶναι τελείως διαφορετικὴ.

2. Μικρὲς ἀσυμμετρίες παρατηροῦνται καὶ σὲ μερικὰ

ἐπιμέρους χαρακτηριστικὰ τῆς κάθε προτομῆς, π.χ. οἱ κοιλότητες τῶν ματιῶν δὲν βρίσκονται στὴν ἴδια εὐθεῖα ἢ τὸ ἀριστερὸ αὐτὶ προεξέχει περισσότερο ἀπὸ τὸ δεξιόν. Παρόμοιες ἀσυμμετρίες παρατηροῦνται καὶ σὲ μερικὰ ἄλλα εἰδώλια ζώων ἀπὸ τὸ Ψυχρό καὶ προφανῶς ὀφείλονται στὴν ἑλλειψή προσοχῆς τοῦ καλλιτέχνη ὅταν ἐπλαθε τὴν κέρινη μῆτρα ἢ ἔχυνε τὸ μέταλλο.

3. Πρβ. τὶς σφραγίδες CMS XII 66b, CMS VII 211, CMS VIII 5c.

4. Μουσεῖο Βόλου ἀριθ. 417, Y. BEQUIGNON, Recherches archéologiques à Pherès de Thessalie (1937) 68, ἀρ. 5, πίν. XX, 5 καὶ K. KILIAN, Fibeln in Thessalien, PBF XIV 2 (1975) πίν. 82, 2. Μουσεῖο Ὀλυμπίας ἀριθ. 1106, A. FURTWÄNGLER, Olympia IV (1890) 36, ἀριθ. 220, πίν. XIV.

βεβαιότητα στὴν κατηγορία τῶν σκυλιῶν. Δὲν ἀποκλείεται μὲ τὴν κυρτὴ αὐτὴ προεξοχὴ νὰ δηλώνεται τὸ κύρτωμα τοῦ μετώπου, τὸ ὁποῖο ἀποδίδεται μὲ ἄλλο βέβαια τρόπο σ' ἓνα χάλκινο σκυλὶ ἀπὸ τὴν Ὀλυμπία¹ ἢ ἀκόμα καὶ σὲ μερικὲς κρητομυκηναϊκὲς σφραγίδες², στίς ὁποῖες τονίζεται πολὺ χαρακτηριστικά. Τὸ πιθανότερο λοιπὸν εἶναι ὅτι τὸ περίπτο αὐτὸ ἀπεικονίζει κεφάλια σκυλιῶν.

Τὸ εἰδῶλιο ἀριθ. 712, ὅπως καὶ τὰ ὑπόλοιπα χάλκινα εἰδῶλια ζώων ποὺ βρέθηκαν στὸ σπήλαιο τοῦ Ψυχροῦ, δὲν προέρχονται ἀπὸ χρονολογημένα στρώματα. Γνωρίζοντας ὅτι τὸ σπήλαιο χρησιμοποίηθηκε ἀπὸ τὰ μινωικὰ μέχρι καὶ τὰ γεωμετρικὰ χρόνια καὶ ἀκόμα ὅτι οἱ ἀνασκαφικὲς ἐνδείξεις γιὰ τὰ χάλκινα κυρίως εἰδῶλια, ὅχι μόνο τοῦ Ψυχροῦ, ἀλλὰ καὶ ἄλλων τόπων (Ἀγ. Τριάδας, Πατσοῦ κ.ἄ.) εἶναι ἐλλιπεῖς καὶ ἀσαφεῖς, ἀντιμετωπίζουμε δυσκολίες στὴ χρονολόγησή τους³. Ἔτσι, ἀναγκαστικά, ἡ χρονολόγηση τοῦ περίπτου 712 θὰ πρέπει νὰ βασιστεῖ μόνο σὲ τεχνοτροπικὰ καὶ μορφολογικὰ στοιχεῖα. Τὸ γεγονὸς ἐξάλλου ὅτι δὲν εἶναι γνωστὸ ἄλλο εἰδῶλιο τεχνοτροπικὰ καὶ τυπολογικὰ ὅμοιο μ' αὐτὸ ποὺ ἐξετάζουμε ἀπὸ τὴ μινωικὴ καὶ γεωμετρικὴ Κρήτη καὶ τὴν ἡπειρωτικὴ Ἑλλάδα, εἶναι ἓνας πρόσθετος λόγος ποὺ μᾶς ἀναγκάζει νὰ ἐξετάσουμε τοὺς τύπους τῶν δικέφαλων ζώων ἀπὸ τὰ πρῶιμα χρόνια.

Τὸ θέμα τοῦ δικέφαλου ζώου συναντᾶται μὲ δύο βασικοὺς τύπους, ποὺ ἤδη ἀναφέραμε, ἀπὸ τὴ νεολιθικὴ ἐποχὴ μέχρι καὶ τὰ γεωμετρικὰ χρόνια στὴν πηλοπλαστικὴ, στὴ σφραγιδογλυφία καὶ στὴ χαλκοπλαστικὴ.

Ἄν καὶ τὰ παραδείγματα τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς εἶναι ἐλάχιστα καὶ κυρίως περιορίζονται στὸν ἡπειρωτικὸ Ἑλλαδικὸ χῶρο, ὅμως νομίζουμε ὅτι πρέπει νὰ τὰ ἀναφέρουμε, γιὰ νὰ παρακολουθήσουμε τὴν ἐπανάληψη τοῦ ἴδιου θέματος στίς διαφορὲς πολιτιστικὲς φάσεις. Ἀπὸ τὴ Μαγουλίτσα I τῆς Καρδίτσας προέρχεται ἓνα εἰδῶλιο βοοειδοῦς⁴ τὸ ὁποῖο παριστάνει τὰ δύο ἡμίτομά του συμμετρικὰ καὶ ἀντιθετικὰ ἐνωμένα νὰ πατοῦν ὀρθία στὰ μπροστινά τους πόδια. Τὸ εἰδῶλιο αὐτὸ ἔχει κάθετη ὀπὴ στὸ μέσο τοῦ κορμοῦ καὶ χρονολογεῖται στὴν ἀρχαιότερη νεολιθικὴ. Δύο ἄλλα πῆλινα εἰδῶλια τοῦ ἴδιου τύπου, χωρὶς ὅμως τὴν ὀπὴ, προέρχονται ἀπὸ τὸ Ντικιλί-Τὰς καὶ χρονολογοῦνται στὴ νεώτερη νεολιθικὴ⁵.

Ἡ ἐρμηνεία τῶν εἰδωλίων αὐτῶν εἶναι προβληματικὴ. Ὁ Χουρμουζιάδης⁶ ὑποθέτει ὅτι τὰ παραμορφωμένα αὐτὰ εἰδῶλια εἶναι ἴσως ἀποτέλεσμα «μιαῶς πρώτης δειλῆς καὶ ἀδιαμόρφωτης μυθοπλαστικῆς προσπάθειας τοῦ εἰδωλοπλάστη».

Στὴ μινωικὴ ἐποχὴ ὁ τύπος αὐτὸς τοῦ δικέφαλου ζώου δὲν εἶναι πολὺ συχνός, ἰδιαίτερα στὴν πηλοπλαστικὴ. Μᾶς εἶναι γνωστὰ ἓνα πῆλινο εἰδῶλιο βοοειδοῦς ἀπὸ τὴν Κουμάσα (Μ. Η. ἀριθ. 4197), ἓνα ρυτὸ ἀπὸ τὸ ἱερὸ κορυφῆς στὸν Τραόσταλο, τὸ ὁποῖο ἀπεικονίζει δικέφαλο βοοειδές, καὶ ἓνα ἄλλο πῆλινο δικέφαλο εἰδῶλιο ζώου ἀπὸ τὸ

1. Olympia IV 36, ἀρ. 219, πίν. XIV.

2. Βλ. σ. 100 σημ. 3.

3. BOARDMAN, 5. π. σ. 6.

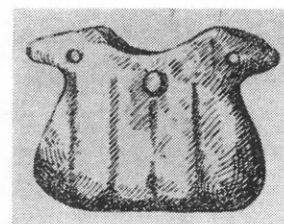
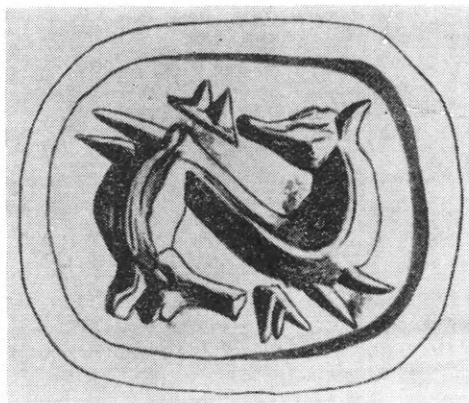
4. Μουσεῖο Βόλου ἀριθ. 2734. Μ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, Μαγουλίτσα παρὰ τὴν Καρδίτσα, Θεσσαλικά I, 1958,

45, 47, εἰκ. 9 καὶ Νεολιθικὴ Ἑλλάς (1973) 338, εἰκ. 240.

5. Μουσεῖο Φιλίππων ἀριθ. Ε 65 καὶ 340 Ε, Μουσ. Φιλ. 32. Νεολιθικὴ Ἑλλάς εἰκ. 97, 98.

6. Γ. ΧΟΥΡΜΟΥΖΙΑΔΗΣ, Ἡ ἀνθρωπόμορφη εἰδωλοπλαστικὴ τῆς Νεολιθικῆς Θεσσαλίας (1973) 4, σημ. 3α.

MM I ἱερὸ κοντὰ στὸ Χουδέτσι¹ (πίν. 23γ). Ἀντίθετα, στὴν προανακτορικὴ καὶ νεοανακτορικὴ σφραγιδογλυφία ὁ ἴδιος τύπος συναντᾶται πιὸ συχνά, μὲ παραλλαγμένη ὅμως μορφή². Ἀπεικονίζονται δηλαδὴ δύο ἀντίνωτα ἡμίτομα ζώων διαμετρικὰ ἀντίθετα καὶ ἀντίστροφα μεταξύ τους, ἔτσι ὥστε σχηματίζεται ἓνα πλαγιαστὸ σιγμοειδὲς μοτίβο (εἰκ. 1). Αὐτὴ ἡ παραλλαγή συναντᾶται μόνο στὶς μινωικὲς σφραγίδες μὲ ἐξαίρεση

Εἰκ. 1. Σχέδιο ἀπὸ σφραγίδα τῆς Συλλογῆς Μεταξᾶ, CMS IV 14 D. Εἰκ. 2. Ἐλεφάντινο περιάπτο ἀπὸ τὸ θολωτὸ τάφο Β τοῦ Πλατάνου, Μουσεῖο Ἡρακλείου ἀριθ. 1146.

μία μυκηναϊκὴ σφραγίδα ΥΕ ΠΙΓ ἀπὸ ἓνα τάφο τῆς Περαιτῆς, ἡ ὁποία, κατὰ τὴ Σακελλαρίου, «προσφέρει ἓναν τύπο τῆς προανακτορικῆς μινωικῆς σφραγιδογλυφίας»³.

Μὲ μιὰ ἰδιαίτερη μορφή συναντᾶται καὶ ὁ δεύτερος τύπος σὲ τρία ἐλεφάντινα περιάπτα τὰ ὁποῖα προέρχονται ἀπὸ τὸ θολωτὸ Β τοῦ Πλατάνου (εἰκ. 2), ἀπὸ τὸ θολωτὸ τοῦ Μαραθοκέφαλου καὶ ἀπὸ τὸ ταφικὸ κτῆριο 5 τῶν Ἀρχανῶν⁴. Αὐτὰ ἐπιστέφονται στὶς ἄκρες τους μὲ δύο κεφάλια πουλιῶν, ἐνωμένα ἀντιθετικὰ καὶ συμμετρικὰ, χωρὶς νὰ δηλώνεται ὁ λαιμός. Τὸ θέμα αὐτὸ παρουσιάζει ὁμοιότητες μὲ ἐκεῖνα ἐπάνω στοὺς

1. Πήλινο ρυτὸ ἀπὸ τὸν Τραόσταλο, ἀριθ. Μ.Η. 16579. ἀδημοσίευτο. Τὸ εἰδῶλιο ἀπὸ τὸ Χουδέτσι ἀνήκει κατὰ τὸν Ἀλεξίου στὴ Συλλογὴ Μεταξᾶ, ΑΔ 18, 1963, Β2 Χρονικά, 310 πίν. 359δ.

2. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ, Μυκηναϊκὴ σφραγιδογλυφία (1966) 89, σημ. 47, 48. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς σφραγίδες ποὺ ἀναφέρει ἡ ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ (Les cachets minoens de la Collection Giamalakis, Ét. Crét. X, 1958, 32 ἀριθ. 190b) καὶ τὶς ἀδημοσίευτες τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου ἀριθ. 331, 332, πρέπει νὰ προσθέσουμε καὶ μιὰ ἀπὸ τὴ Συλλογὴ Μεταξᾶ ποὺ ἀπεικονίζει τὰ ἡμίτομα δύο σκυλιῶν CMS IV ἀριθ. 14D (ἔδω εἰκ. 1), μιὰ ἄλλη ποὺ βρίσκεται στὸ Fitzwilliam Museum, CMS VII 207b καὶ ἄλλες δύο ἀπὸ τὸ Metropolitan Museum ποὺ ἀπεικονίζουν ἐπίσης σκυλιὰ CMS XII 42c. Βλ. ἐπίσης Α. EVANS, Palace of Minos² II 50, εἰκ. 23 bis. Στὴ σφραγίδα CMS XII 41a οἱ προτομὲς φαίνονται ὅτι εἶναι ἀντίνωτα καὶ ὄχι ἀντίστροφα τοποθετημένες, ἀν καὶ τὸ σχέδιο τῆς παράστασης δύσκολα διακρίνεται. Βλ. καὶ

ΣΠ. ΙΑΚΩΒΙΔΗ, Περαιτὴ Β (1970) 334, σημ. 6, 7.

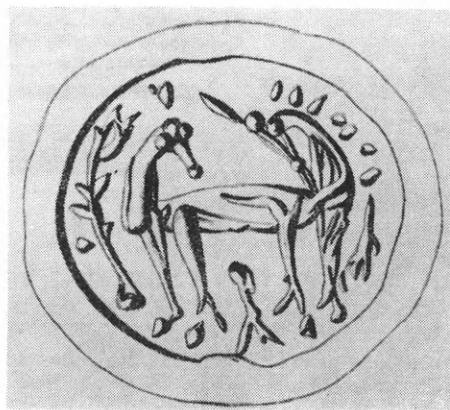
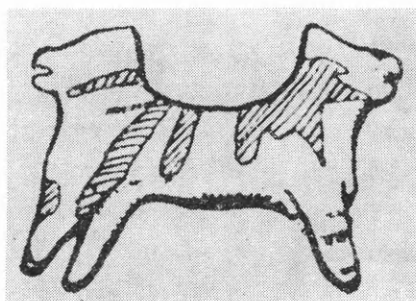
3. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ, ὁ.π. 88, 89, πίν. 12η. Βλ. καὶ ΣΠ. ΙΑΚΩΒΙΔΗ, Περαιτὴ Β, 333, εἰκ. 143, Α 92, σ. 334 καὶ σημ. 6, 7, σ. 335. Ὁ Ἰακωβίδης τὴ θεωρεῖ κυπριακὴ καὶ τὴ χρονολογεῖ στὸ τέλος τοῦ 13ου αἰώνα.

4. Ἐλεφάντινο περιάπτο ἀπὸ θολωτὸ Β Πλατάνου, ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΗΣ, The Vaulted Tombs of Mesara² (1971) 123, ἀριθ. 1146, πίν. XV.

Ἐλεφάντινη σφραγίδα σὲ μορφή περιάπτου ἀπὸ τὸ θολωτὸ τοῦ Μαραθοκέφαλου, ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΗΣ, Πρωτομινωικοὶ τάφοι Μεσαράς, Μαραθοκέφαλο, ΑΔ 4, 1918, Παράρτημα, 15 - 16, ἰδ. 21, 22, εἰκ. 8 ἄνω. Ὁ Ξανθουδίδης ἀναφέρει ὅτι ἀπεικονίζονται πίθηκοι, ὅμως ἡ ἀποψη τοῦ ΖΕΡΒΟΥ (L'art de la Crète 177, εἰκ. 206 ἀριστερὰ) ὅτι παριστάνονται πουλιὰ φαίνεται πιὸ σωστή. Στὴν εἰκόνα ἀριθ. 206 στὸ βιβλίο τοῦ Ζερβου λανθασμένα ἀναγράφεται ὅτι τὸ ἀριστερὸ ἀντικείμενο προέρχεται ἀπὸ τὰ Καλαθιανά. Γιὰ τὸ περιάπτο ἀπὸ τὶς Ἀρχάνες βλ. Ι. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗ, ΠΑΕ 1971, 281.

αίγυπτιακούς χρωστικούς πίνακες και τὰ περίπτα¹ και γι' αὐτὸ μπορεῖ νὰ ὑποστηριχθεῖ ὅτι ἔχει αἰγυπτιακὴ προέλευση.

Ὁ πρῶτος τύπος ἐμφανίζεται κυρίως στὴ μυκηναϊκὴ Ἑλλάδα. Εἰδικότερα στὴν πηλοπλαστικὴ συναντᾶται σ' ἓνα πήλινο δικέφαλο εἰδῶλιο βοοειδοῦς ἀπὸ τὶς Μυκῆνες (εἰκ. 3) και σ' ἓνα ἄλλο ἀπὸ τὴ συλλογὴ Σταθάτου². Τὰ εἰδῶλια αὐτὰ δὲν εἶναι τρυ-

Εἰκ. 3. Πήλινο εἰδῶλιο δικέφαλου ζώου ἀπὸ τὶς Μυκῆνες, Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο ἀριθ. 3093.

Εἰκ. 4. Σχέδιο ΥΜ ΙΙΒ σφραγίδας ἀπὸ τὴ Συλλογὴ J. M. Dawkins, CMS VIII 84.

πημένα και ἡ ἐρμηνεία τους εἶναι προβληματικὴ. Ἡ French³ ἐκφράζει τὴ γνώμη ὅτι πιθανὸν παρίσταναν σκαμνὶ στολισμένο μὲ προτομὰς ζώων ποὺ μιμεῖται ἀνατολικὸ πρότυπο. Ἀλλὰ δύο πήλινα εἰδῶλια ἀλόγων ἀπὸ τὶς Μυκῆνες και τὴν Ἐλευσίνα⁴, τοῦ ἴδιου τύπου μὲ τὰ προηγούμενα, ἔχουν στὸ μέσο τοῦ κορμοῦ μιὰ καθιστὴ ἀνθρώπινη μορφή. Γιὰ τὴν ἐρμηνεία και τὴ χρῆση τῶν εἰδωλίων αὐτῶν ἔχουν διατυπωθεῖ διάφορες ἀπόψεις, μερικοὶ μάλιστα βλέπουν σ' αὐτὰ τὴν ἀπεικόνιση μιᾶς «Πότνιας Ἰππων» ἀνατολικῆς καταγωγῆς⁵.

Τὸν τύπο αὐτὸ μὲ τὰ δύο ἀντίνωτα ἐνωμένα ἡμίτομα ζώων ποὺ πατοῦν ὀρθία στὰ πόδια τους συναντοῦμε και στὴ μυκηναϊκὴ σφραγιδογλυφία⁶ στὸ τέλος τῆς μυκηναϊ-

1. W. M. FLINDERS-PETRIE, *Prehistoric Egypt*² (1974) 39, πίν. XLV, 16 - 21 και TOT IDIOT, *Amulets*³ (1975) ἀριθ. 251, A, B, C, F.

2. A. ROES, *Protomés doubles et têtes d'animaux géminées*, RA 35 - 36, 1932, 199, εἰκ. 3. Τὸ εἰδῶλιο βρίσκεται στὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο Ἀθηνῶν. Ἡ Roes τὸ ἀναφέρει μὲ τὸν ἀριθ. 3093 και ἡ E. FRENCH, *The Development of Mycenaean Terracotta Figurines*, BSA 66, 1971, 161, μὲ ἀριθ. 3093. Ὁ σωστὸς ἀριθμὸς στὸ εὔρετῆριό τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου εἶναι 3093. Γιὰ τὴν ὑπόδειξη αὐτὴ εὐχαριστῶ τὸν ὑφηγητὴ κ. Γ. Σακελλαράκη.

Γιὰ τὸ δικέφαλο ζῶο τῆς Συλλογῆς Σταθάτου βλ. C. ROLLEY, *Figurines de terre-cuite*, Collection Stathatos 115, ἀριθ. 65, πίν. XIX.

3. E. FRENCH, ὁ.π. 162, 173.

4. Δικέφαλο εἰδῶλιο Μυκηνῶν, F. WINTER, *Typen der figürlichen Terrakotten III* 1 (1903) 3, ἀριθ. 7. Γιὰ τὸ εἰδῶλιο ἀπὸ τὴν Ἐλευσίνα βλ. ROES, RA 1932, 197c.

5. Αὐτ. 198, 199 και W. DEONNA, *A propos d'une pendeloque archaïque de Tégée*, BCH 55, 1931, 236.

6. Βλ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ, ὁ.π. 89. Οἱ σφραγίδες ποὺ ἀναφέρει ἀπεικονίζουν: ἡ CMS I ἀριθ. 40 κριοῦς, ἡ ἀριθ. 403 αἰγῆς —γι' αὐτὴ βλ. και J. A. SAKELLARAKIS, *Kretisch-mykenische Siegel in griechischen Heiligtümern*, *Neue Forschungen in griechischen Heiligtümern* (1976) 286, εἰκ. 7 — και ἡ CMS I ἀριθ. 381 ἡμίτομο λιονταριοῦ σὲ πλάγια ὄψη και κριοῦ σὲ μετωπικὴ.

κῆς ἢ στὴν ὑπομυκηναϊκὴ ἐποχῇ. Χαρακτηριστικὴ εἶναι καὶ μιὰ ΥΜ ΙΙΒ σφραγίδα ἀπὸ τῆ συλλογῆ Dawkins (CMS VIII 84), ποὺ παριστάνει τὴ μορφή δικέφαλων κρητικῶν αἰγῶν νὰ πατοῦν ὄρθιες στὰ μπροστινά τους πόδια καὶ νὰ στρέφουν τὸ κεφάλι πρὸς τὸ κέντρο (εἰκ. 4). Σὲ ἄλλη ΥΜ σφραγίδα¹ δύο δικέφαλα ὄρθια μωσχάρια συνδυάζονται μὲ ὀκτώσχημη ἀσπίδα, ὀβελισμένο τρίγωνο καὶ βούκρανο.

Ἀπὸ τὰ παραδείγματα ποὺ ἀναφέραμε συμπεραίνουμε ὅτι ὁ τύπος τοῦ δικέφαλου ζώου, ὅπως ἀποδίδεται στὸ περίαπτο ἀριθ. 712, δὲν συναντᾶται στὴ νεολιθικὴ καὶ κρητομυκηναϊκὴ τέχνη. Διαπιστώνουμε ἀκόμη ὅτι ὁ πρῶτος τύπος μὲ τὰ ἡμίτομα ζώων, ἀντίνωτα ἐνωμένα ποὺ πατοῦν ὄρθια στὰ μπροστινά τους πόδια, συναντᾶται στὴν ἡπειρωτικὴ Ἑλλάδα ἀπὸ τὰ νεολιθικὰ χρόνια, στὴν πηλοπλαστικὴ, ἐνῶ τὰ παραδείγματα στὴν κρητομυκηναϊκὴ σφραγιδογλυφία καὶ μινωικὴ πηλοπλαστικὴ εἶναι μᾶλλον περιορισμένα. Οἱ συνηθέστερες ἀπεικονίσεις τοῦ θέματος στὴ μινωικὴ τέχνη, καὶ εἰδικότερα στὴ σφραγιδογλυφία, στίς ὁποῖες κυριαρχεῖ ἡ σιγμοειδῆς μορφή τοῦ σκυλιοῦ παρουσιάζονται παραλλαγμένες ἀπὸ τὸ ἡπειρωτικὸ πρότυπο, ἰδιαίτερα μάλιστα στὰ παραδείγματα τῶν ἐλεφάντινων περιάπτων τοῦ δεύτερου τύπου, ποὺ βρίσκονται κοντὰ στὰ αἰγυπτιακά. Οἱ διαπιστώσεις αὐτὲς μᾶς ὁδηγοῦν στὸ νὰ ἀναζητήσουμε τὸν τύπο τοῦ χάλκινου περιάπτου ἀριθ. 712 στὰ γεωμετρικὰ παραδείγματα. Πράγματι, στὰ γεωμετρικὰ ἱερὰ συναντῶνται μὲ μεγάλη συχνότητα καὶ οἱ δύο τύποι, ἰδιαίτερα μάλιστα ὁ δεύτερος, στὸν ὁποῖο ἀνήκει καὶ τὸ χάλκινο περίαπτο ἀπὸ τὸ Ψυχρό.

Τὰ περισσότερα ὁμοιώματα δικέφαλων ζώων ἔχουν τὴ μορφή χάλκινων περιάπτων καὶ ἀπεικονίζονται, σὲ διάφορους συνδυασμοὺς καὶ παραλλαγές, πουλιά, αἶγες, πετεινοί, ἄλογα, κριοί. Ἀρχικὰ συναντᾶται ὁ πρῶτος τύπος μὲ τὰ δύο ἡμίτομα ζώων ἀντίνωτα ἐνωμένα, ποὺ πατοῦν ὄρθια στὰ μπροστινά τους πόδια. Τὰ περισσότερα παριστάνουν κριοὺς² καὶ στὸ μέσο τοῦ κοινοῦ κορμοῦ ὑπάρχει μιὰ κάθετη ὀπή (πίν. 23ε), ἡ ὁποία χρησίμευε γιὰ ἐξάρτηση ἢ πιθανότατα γιὰ νὰ στερεώνεται τὸ στέλεχος περόνης³. Στὸν ἴδιο τύπο ἀνήκει καὶ ἓνα χαρακτηριστικὸ χάλκινο σύμπλεγμα ἀπὸ τὴν Ὀλυμπία⁴, τὸ ὁποῖο παριστάνει δύο δικέφαλα εἰδῶλια βοδιῶν παράλληλα τοποθετημένα, ἔτσι ποὺ τὰ ἐσωτερικά τους πόδια νὰ ἐφάπτονται στίς ἄκρες τους, ἐνῶ δύο ὀζόντια στελέχη ἐνώνουν τοὺς τέσσερις λαιμοὺς ἀνὰ δύο. Τὰ στελέχη αὐτὰ πιθανὸν δηλώνουν ζυγό. Ἡ παρουσία ἑνὸς τέτοιου ἀναθήματος εἶναι προβληματικὴ, γιατί δὲν εἶναι τρυπημένο, ὅπως τὰ περισσότερα δικέφαλα ὁμοιώματα καὶ γιατί ὁ τύπος του εἶναι τελείως ἀσυνήθιστος. Ὡστόσο εἰδῶλια διπλῶν ζώων, τὰ ὁποῖα συνδέονται μὲ ζυγὸ καὶ πατοῦν συνήθως σὲ ἐπίπεδη βάση, ἔχουν βρεθεῖ καὶ σὲ ἄλλα ἱερὰ⁵, ὅμως παρόμοιο μὲ αὐτὸ τῆς Ὀλυμπίας δὲν μᾶς εἶναι γνωστὸ ἀπὸ ἄλλο ἱερό.

1. KENNA, Cretan Seals (1960) 136, ἀριθ. 336.

2. Olympia IV 66, ἀριθ. 477 πίν. XXV. Delphes V, 80, ἀριθ. 117 - 118, πίν. XX. CHR. BLINKENBERG, Lindos I, Fouilles de l'Acropole 1902 - 1914. Les petits objets (1931) 395, ἀριθ. 1571, πίν. 63. British Mus. Cat. of Bronzes ἀριθ. 172.

3. P. JACOBSTAL, Greek Pins (1956) 53. Delphes V 80, ἀριθ. 118. Olympia IV 66, ἀριθ. 477.

4. Μουσεῖο Ὀλυμπίας ἀριθ. 6768. Βρέθηκε ΝΔ. τοῦ Μητροῦ μαζὶ μὲ ἄλλα εἰδῶλια ζώων.

5. Ὀλυμπία: K. A. NEUGEBAUER, Katalog der statuarischen Bronzen in Antiquarium I (1931) 35, πίν. 10, 66. Λουσοί, W. REICHEL - A. WILHELM, Das Heiligtum der Artemis zu Lusoi, ÖJh. 4, 1901, 48, εἰκ. 63. Σάμος: H. WALTER - K. VIERNEISEL, Die Funde der Kampagne 1958/59, AM 74, 1959, 16, Beil. 26, 1 - 3.

Χαρακτηριστικὸ εἶναι καὶ ἓνα πῆλινο δικέφαλο εἰδῶλιο ἀλόγου τοῦ ἴδιου τύπου, ποὺ βρέθηκε στὴ Φορτέτσα (πίν. 235) καὶ χρονολογεῖται μᾶλλον στὸν 7ο π.Χ. αἰώνα, ἂν καὶ ἡ ἀπόδοση τῶν μελῶν ὑποδηλώνει γεωμετρικὴ χρονολόγησις¹.

Στὸν δεῦτερο τύπο ἀνήκουν τὰ περισσότερα δικέφαλα περίαπτα ποὺ ἔχουν βρεθεῖ σὲ ἱερά. Αὐτὰ ἀπεικονίζουν διπλὲς προτομὲς ταύρων², αἰγῶν³, ἀλόγων⁴, πουλιῶν⁵, πετεινῶν⁶, συμμετρικὰ καὶ ἀντίκωτα ἐνωμένες, οἱ ὁποῖες στὸ μέσο στηρίζονται σ' ἓνα κάθετο στέλεχος, ποὺ συνήθως στερεώνεται σὲ μιὰ στρογγυλὴ ἐπίπεδη βάση⁷. Στὰ περισσότερα ὁ λαιμὸς τῶν δύο ζώων εἶναι κοντός, ἐνῶ σὲ μεμονωμένα παραδείγματα δηλώνεται ὁ κορμὸς (πίν. 238)⁸. Συνήθως εἶναι ὀριζόντια τρυπημένα στὸ μέσο ἢ φέρνουν ἓνα στέλεχος κάθετα πρὸς τὰ ἐπάνω, στὴν ἄκρῃ τοῦ ὁποῦ ὑπάρχει μιὰ ὀπὴ ἐξάρτησης⁹. Σὲ ἄλλα πάλι χάλκινα ἀναθήματα οἱ διπλὲς καὶ ἀντίκωτα ἐνωμένες προτομὲς πουλιῶν διακοσμοῦν κρίκο, δίσκο ἢ πέλεκυ¹⁰. Ἐπίσης θὰ πρέπει νὰ ἀναφέρουμε καὶ ἓνα χάλκινο ἀγγεῖο ἀπὸ τὴν Ὀλυμπία¹¹, τὸ ὁποῖο παρουσιάζει μιὰ ἰδιαίτερη μορφή. Αὐτὸ ἀπεικονίζει ἓνα δικέφαλο ταῦρο, ποὺ ὁ κορμὸς του ἔχει σχῆμα λεμβοειδὲς καὶ στηρίζεται σὲ δύο κάθετα ὀρθογώνια διάτρητα στελέχη, τὰ ὁποῖα ἐνώνονται μ' ἓνα ἐγκάρσιο, ἔτσι ποὺ σχηματίζεται βάση. Ἡ μορφή αὐτὴ τοῦ ἀγγείου ἀποτελεῖ μιὰ ἄλλη παραλλαγή τοῦ τύπου τῶν δικέφαλων ζώων.

Τυπολογικὰ καὶ μορφολογικὰ τὸ περίαπτο ἀπὸ τὸ Ψυχρὸ βρίσκεται κοντὰ στὰ χάλ-

1. Μουσεῖο Ἑρακλείου ἀριθ. 15030. J. K. BROCK, Fortetsa (1957) 133, ἀριθ. 1556, πίν. 111, σ. 207 καὶ σημ. 2. Εἶναι ἐπιφανειακὸ εὑρημα καὶ βρέθηκε κοντὰ στὸν τάφο Ρ.

2. Τεγέα: CH. DUGAS, Le sanctuaire d'Aléa Athéna à Tégée, BCH 45, 1921, 374, ἀριθ. 102-104. Ἡ Α. Roes, RA 35-36, 1932, 202 εἰκ. 7, ἀναφέρει ὅτι εἶναι δύσκολο νὰ προσδιοριστῇ τὸ εἶδος τους.

3. BLINKENBERG, Lindos I στ. 103 ἀριθ. 223 Β, στ. 104, ἀριθ. 224-225, πίν. 11 καὶ στ. 104, ἀριθ. 226. Ὁ Blinkenberg πιστεύει ὅτι πρέπει νὰ ἀνήκουν στὸν 7ο αἰώνα π.Χ.

4. Ἰθάκη: S. BENTON, Further Excavations at Aetos, BSA 48, 1953, 348, Ε. 199, πίν. 66, Ε. 199.

5. Τεγέα: CH. DUGAS, BCH 45, 1921, 372, εἰκ. 33, ἀριθ. 105 καὶ σ. 374, ἀριθ. 105 καὶ J. BOUZÉK, Die griechisch-geometrischen Bronzefiguren, Εἰρήνη 6, 1967, 131, ἀριθ. 15.

Ἐκ τῆς Τεγέας ἐπίσης προέρχεται καὶ ἓνα σύνθετο σύμπλεγμα ἀπὸ δικέφαλα ζῶα (BCH 45, 1921, 365, εἰκ. 19, ἀριθ. 199, καὶ σ. 393, ἀριθ. 199). Συγκεκριμένα παριστάνει διπλὲς προτομὲς πουλιοῦ μὲ μακριοὺς λαιμούς, ποὺ στὸ μέσο φέρουν μιὰ ὀριζόντια ὀπὴ καὶ στηρίζονται σ' ἓνα κάθετο στέλεχος. Αὐτὸ στερεώνεται στὸ μέσο τοῦ κοινοῦ κορμοῦ ἐνὸς δικέφαλου βοοειδοῦς ποὺ πατάει σὲ δύο μακριὰ ἀνθρώπινα πόδια μὲ πλατιά πέλματα. Τὰ πόδια ἐνώνονται στὸ μέσο μ' ἓνα ἐγκάρσιο στέλεχος στὸ ὁποῖο ἐπικαθῆται ἓνα πουλί. Γιὰ τὸ περίαπτο αὐτὸ βλ. W. DEONNA, BCH 55, 1931, 229-239.

Φίλια: ΑΔ 22, 1967, Β2 Χρον., 269, πίν. 194 Β. Τὸ δικέφαλο αὐτὸ εἰδῶλιο πουλιοῦ φέρει στὸ μέσο τοῦ κορμοῦ, ὁ ὁποῖος εἶναι ἐπίπεδος στὸ κάτω μέρος, μιὰ ὀπὴ ἐξάρτησης.

6. Φερέες: K. KILIAN, ὁ.π. πίν. 86, ἀριθ. 9 καὶ Α. ROES, Les ex-voto de bronze de l'époque géométrique, RA 1970, 198 καὶ 199, εἰκ. 8. Πρβ. καὶ ἓνα παρόμοιο ἀπὸ τὸ Μοναστήρι τῆς Ρίλας, J. BOUZÉK, Graeco-macedonian Bronzes (1973) 20, εἰκ. 3, ἀριθ. 2 καὶ σ. 21.

7. Ἐξαιρέσεις ἀποτελοῦν: 1) τὸ εἰδῶλιο ἀπὸ τὴν Ἰθάκη, σημ. 4, ποὺ στηρίζεται σὲ δύο κάθετα λοξὰ πρὸς τὰ πλάγια, στριφτὰ στελέχη. Αὐτὰ πατοῦν σὲ ὀριζόντια διάτρητη βάση, 2) ὁ δικέφαλος πετεινὸς ἀπὸ τῆς Φερέας (σημ. 6), ὁ ὁποῖος στηρίζεται σὲ δύο ἐλασματοειδῆ πόδια καὶ 3) τὸ εἰδῶλιο ἀπὸ τὴ Φίλια (σημ. 5) ποὺ στηρίζεται στὸν ἐπίπεδο κορμὸ τοῦ.

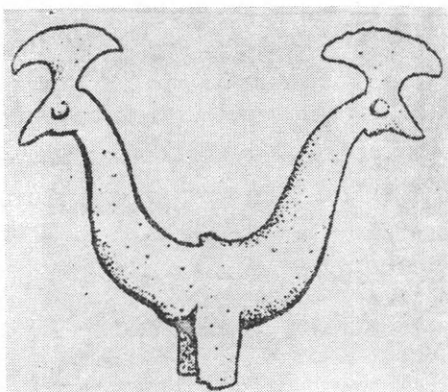
8. Ὅπως στὸ δικέφαλο πετεινὸ ἀπὸ τῆς Φερέας (σημ. 6) καὶ περισσότερο στὸ χάλκινο σύμπλεγμα ἀπὸ τὴν Τεγέα (σημ. 5) στὸ ὁποῖο δηλώνεται ὁ κορμὸς τοῦ βοοειδοῦς.

9. Περίαπτα ἀπὸ τὴ Λίνδο, βλ. σημ. 3, ἀριθ. 223 Β, καὶ ἀπὸ τὴν Τεγέα, σημ. 2, 5.

10. Κρίκο καὶ δίσκο ἐπιστέφουν οἱ προτομὲς ἀπὸ τῆς Φερέας, J. BOUZÉK, Εἰρήνη 6, 1967, 131 εἰκ. 8, ἀριθ. 11, 14, καὶ πέλεκυ ἀπὸ τὴ Δωδώνη, αὐτ. εἰκ. 8, ἀριθ. 12 καὶ Α. ROES, RA 1970, 206, εἰκ. 32.

11. FR. WEEGE, Einzelfunde von Olympia 1907-1909, AM 36, 1911, 187, πίν. VI 8.

κινα περιάπτα τῆς Τεγέας¹, τὰ ὅποια ἀπεικονίζονται μὲ ιδιαίτερα μακριοὺς λαιμοὺς (πίν. 23ζ). Στὸν τρόπο ὅμως ποὺ ἐνώνονται καὶ κατευθύνονται στὰ πλάγια οἱ μακριοὶ λαιμοὶ μοιάζει περισσότερο μὲ τὸ δικέφαλο πουλὶ ποὺ ἐπιστέφει τὸ σύνθετο περιάπτο ἀπὸ τὴν Τεγέα (πίν. 23δ). Ἐπίσης καὶ τὰ δύο εἶναι τρυπημένα ὀριζόντια στὸ σημεῖο ποὺ ἐνώνεται ὁ λαιμός, ὅπως καὶ τὰ περιάπτα ἀπὸ τὴν Λίνδο καὶ τὸ δικέφαλο ἄλογο ἀπὸ τὴν Ἰθάκη². Ὁ τρόπος ὅμως ποὺ στηρίζεται τὸ εἰδῶλιο ἀριθ. 712 στὰ δύο κοντὰ κυλινδρικά πόδια δὲν συναντᾶται σὲ ἄλλα περιάπτα τοῦ τύπου αὐτοῦ. Μόνον ὁ δικέφαλος πε-

Εἰκ. 5. Χάλκινο περιάπτο δικέφαλου πετεινοῦ ἀπὸ τῆς Φερέας.

τεινὸς ἀπὸ τῆς Φερέας³ (εἰκ. 5) στηρίζεται σὲ δύο ἐλασματοειδῆ πόδια, τὰ ὅποια ὅμως ἔχουν διαφορετικὴ μορφή ἀπὸ τοῦ Ψυχροῦ. Ἐπίσης τεχνοτροπικὲς ὁμοιότητες μὲ ἄλλα γεωμετρικὰ εἰδῶλια δὲν ἔχουν διαπιστωθεῖ, γι' αὐτὸ μορφολογικὰ τουλάχιστον τὸ εἰδῶλιο ἀριθ. 712 θὰ πρέπει πιθανὸν νὰ χρονολογηθεῖ στὴν ἴδια ἐποχὴ μὲ τὰ περιάπτα τῆς Τεγέας, δηλαδή 'στὴ γεωμετρικὴ ἐποχὴ⁴. Ὁπωσδήποτε ὅμως θὰ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ κάπως πρωιμότερο ἀπὸ τὸ σύνθετο σύμπλεγμα.

Ἀπὸ τῆς παραπάνω παρατηρήσεως προκύπτει ὅτι τὸ δικέφαλο εἰδῶλιο ἀπὸ τὸ Ψυχρὸ

ἦταν ἀναμφίβολα περιάπτο καί, ὅπως δείχνουν τὰ ἐπίπεδα πέλματά του, φαίνεται πιθανὸν ὅτι στερεωνόταν σὲ μιὰ ἐπίπεδη βάση, ὅπως π.χ. τὰ περιάπτα τῆς Λίνδου⁵, ἔτσι ποὺ νὰ μπορεῖ νὰ κρέμεται ἢ καὶ νὰ τοποθετεῖται ὀρθίον πάνω σὲ μιὰ ἐπιφάνεια⁶. Τὸν τρόπο ποὺ θὰ ἦταν κρεμασμένα μᾶς τὸν δείχνει ἓνα ὑστερογεωμετρικὸ χάλκινο εἰδῶλιο πουλιοῦ⁷, ποὺ ἀπὸ τὴν ὀριζόντια ὀπὴ του περνάει ὁ κρίκος μιᾶς ἀλυσίδας.

Τὰ περιάπτα ποὺ βρέθηκαν σὲ ἱερά, ὅπως τὸ περιάπτο ἀπὸ τὸ Ψυχρὸ, ἦταν ἀναμφίβολα ἀναθημάτα, τὰ ὅποια κρεμοῦσαν ἢ τοποθετοῦσαν στὸν ἱερὸ χῶρο, ὅπως τὰ σημερινὰ τάματα στὶς ἐκκλησίες. Ἡ σημασία ὅμως αὐτῶν τῶν ἀναθημάτων καὶ ἰδιαί-

1. Βλ. σ. 105 σημ. 2, 5.

2. Λίνδος, βλ. σ. 105 σημ. 3, πίν. 11 ἀριθ. 224, 225, Ἰθάκη, βλ. σ. 105 σημ. 4. Ὀριζόντια τρυπημένα εἶναι πολλὰ χάλκινα περιάπτα μονῶν ζώων ὅπως ἀπὸ τὴν Τεγέα, CH. DUGAS, BCH 45, 1921, 345, εἰκ. 6, 32, ἀπὸ τὴν Λίνδο, βλ. σ. 105 σημ. 3, πίν. 11, 228 ἢ ἀπὸ τὴν Σπάρτη J. P. DROOP, Laconia, Sparta, BSA 13, 1906 1907, 111, F, 2 D κλπ.

3. Βλ. σ. 105 σημ. 6.

4. Ὁ DEONNA, ὁ.π. 231, χρονολογεῖ τὸ σύνθετο δικέφαλο σύμπλεγμα στὴν ἀρχαῖκή ἐποχὴ. Ἡ Roes δὲν δέχεται μιὰ τόσο ὀψιμη χρονολόγηση, ἀλλὰ τὸ χρονολογεῖ στὴ γεωμετρικὴ ἐποχὴ ὅπως καὶ τὰ ἄλλα χάλκινα τῆς Τεγέας, A. ROES, Greek Geometric Art (1933) 117. Ὁ CH. DUGAS δὲν διευκρινίζει ἂν τὸ σύνθετο αὐτὸ

περιάπτο εἶναι γεωμετρικὸ (BCH 45, 1921, 393, ἀριθ. 199), ἐνῶ μὲ ἐρωτηματικὸ τὸ χρονολογεῖ στὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 8ου αἰῶνα π.Χ. ὁ CL. ROLLEY, Griechische Kleinkunst, Die Bronzen (Monumenta Graeca et Romana) V (1967) 3, ἀριθ. 28. Γενικὰ γιὰ τὰ χάλκινα ἀπὸ τὴν Τεγέα ὁ J. N. GOLDSTREAM, Geometric Greece (1977) 156, 157 ἀναφέρει ὅτι εἶναι γεωμετρικά, γύρω στὸ 770 - 700 π.Χ.

5. Λίνδος, CHR. BLINKENBERG, ὁ.π. πίν. 11, 223 B, 224, 225.

6. A. ROES, RA 1932, 202.

7. Βρίσκεται σὲ μιὰ ἰδιωτικὴ συλλογὴ στὴ Βασιλεῖα καὶ χρονολογεῖται γύρω στὸ 700 π.Χ. H. BLOESCH, Das Tier in der Antike (1974) 26, 27, ἀριθ. 152 καὶ πίν. 25, ἀριθ. 152.

τερα τῶν περιάπτων ποὺ ἔχουν τὴ μορφή δικέφαλων ζώων εἶναι πολὺ προβληματική. Μερικοὶ ἐπιστήμονες ἀποδίδουν στὶς ἀπεικονίσεις αὐτὲς ἓνα θρησκευτικὸ καὶ συμβολικὸ περιεχόμενο. Συγκεκριμένα ἡ Roes¹ πιστεύει ὅτι τὰ δικέφαλα ζῶα, ὅπως καὶ αὐτὰ ποὺ συνδυάζονται μὲ ἡλιακὰ σύμβολα (ρόδα, δίσκο, σφαῖρα, ἀκτίνες), συμβολίζουν τὸ θεὸ ἥλιο. Ἡ ἐρμηνεία αὐτὴ προκάλεσε πολλὰς ἀμφιβολίες καὶ ἀμφισβητήσεις². Ἰδιαίτερα γιὰ τὸν ἐλλαδικὸ χῶρο δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ δεκτὴ, μιὰ ποὺ δὲν ἔχουμε ἐνδείξεις γιὰ ἡλιακὴ λατρεία στὰ ἐλληνικὰ ἱερά.

Ὁ Dugas πάλι, ἀκολουθώντας τὴ γνώμη τοῦ Dechelette³, ὑποστηρίζει εἰδικὰ γιὰ τὰ περίπτα δικέφαλων ζώων τῆς Τεγέας (πίν. 23ζ), τὰ ὁποῖα ἐρμηνεύει σὰν ὑφαντικὰ βάρη, ὅτι ἔχουν προφυλακτικὴ σημασία καὶ ὅτι ἀπεικονίζουν τὰ διπλὰ ἱερὰ κέρατα, ποὺ στὴν πρώιμη ἐποχὴ τοῦ σιδήρου στὴν Εὐρώπῃ παίρνουν μιὰ νέα μορφή μὲ τὴν προσθήκῃ ἐνὸς κεφαλιοῦ ζώου στὶς δύο ἄκρες τους. Ἡ ἄποψη αὐτὴ φαίνεται ἀστήρικτη καὶ ὑποθετικὴ⁴. Εἰδικὰ γιὰ τὰ περίπτα τῆς Τεγέας πιστεύουμε ὅτι μιὰ ἐνδεχόμενη ὁμοιότητα τοῦ σχήματός τους μὲ τὰ ἱερὰ κέρατα εἶναι τελείως τυχαία.

Σχετικὰ μὲ τὸ χάλκινο σύμπλεγμα τῆς Τεγέας (πίν. 23δ) ὁ Deonna⁵ πιστεύει ὅτι ἀπεικονίζει ἓνα ἄρμα ἀλόγων μετωπικὰ δοσμένο καὶ ἐρμηνεύει τὸ δικέφαλο πουλὶ ποὺ ὑπάρχει στὸ πάνω μέρος τοῦ συμπλέγματος σὰν μιὰ ἀνθρώπινη μορφή μὲ τὰ χέρια τεντωμένα στὰ πλάγια, ἡ ὁποία ἀποδίδεται τελείως σχηματικά. Τὴ μορφή αὐτὴ τὴ δέχεται σὰν «πότνια ἱππων». Ἡ ἄποψη αὐτὴ δὲν φαίνεται καθόλου πειστικὴ καὶ σωστή, ἰδιαίτερα ὅσον ἀφορᾷ στὴν ἐρμηνεία τῶν δικέφαλων ζώων, ποὺ ἀπεικονίζουν, ὅπως ἤδη ἀναφέραμε, κεφάλια βοδιῶν καὶ πουλιῶν. Ἡ γνώμη τοῦ Dugas⁶ ὅτι τὸ σύμπλεγμα αὐτὸ ἀφιερώθηκε σὰν κόσμημα στὴ θεότητα, φαίνεται πολὺ πιθανὴ καὶ μπορεῖ νὰ ἐρμηνεύσει καὶ τὴν παρουσία τῶν ἄλλων ἀναθηματικῶν περιάπτων, ἀκόμα καὶ αὐτῶν ποὺ ἔχουν τὴ μορφή δικέφαλων ζώων, ἂν βέβαια ἀποκλείσουμε τὸ ἐνδεχόμενο μερικὰ ἀπὸ τὰ περίπτα αὐτὰ νὰ ἀποτελοῦσαν μέρος τῆς σκευῆς ἀλόγου⁷.

Τὸ θέμα τῶν ἀντιθετικῶν ἐνωμένων ἡμιτόμων ζώων ἀποτελεῖ ἀναμφίβολα μιὰ μορφή τοῦ ἀντιθετικοῦ ἢ ἐραλδικοῦ μοτίβου, ἡ ὁποία κατὰ τὸ χωρισμὸ τοῦ A. Jolles⁸ ἀνήκει στὴν πρώτη ὁμάδα τῆς δεύτερης κατηγορίας τοῦ Wappenstil ποὺ ὀνομάζει Kombinationen. Σὰ μιὰ παραλλαγὴ τῆς πρώτης αὐτῆς ὁμάδας, ποὺ περιλαμβάνει δύο ἀντιθετικὰ κεφάλια ζώων σ' ἓνα κοινὸ κορμό, νομίζουμε ὅτι μπορούμε νὰ ἐντάξουμε καὶ

1. A. ROES, *Greek Geometric Art* 95, 99, 116 καὶ RA 1970, 197 - 198.

Ὁ Bouzek δίνει μιὰ συμβολικὴ ἐρμηνεία στὰ χάλκινα εἰδώλια πουλιῶν καὶ τὰ συνδέει μὲ τὸ θεὸ ἥλιο καὶ τὸ θεὸ τοῦ οὐρανοῦ ποὺ ἔχει σχέση μὲ τὸ Δία. Πιστεύει ἀκόμα ὅτι τὰ ἡλιακὰ πουλιὰ χάνουν σιγὰ-σιγὰ μὲ τὴν ἀλλαγὴ τῆς συμβολικῆς σημασίας συγχρόνως καὶ τὴ θρησκευτικὴ σημασία τους καὶ γίνονται καθαρὰ διακοσμητικά, *Εἰρήνη* 6, 1967, 133 - 138.

2. Ὁ B. Schweitzer, *Gnomon* 10, 1934, 351, 352, κάνει αὐστηρὴ κριτικὴ στὴ μεθοδολογία καὶ στὶς διαφορὰς ἐρμηνεῖες ποὺ δίνει ἡ Roes στὰ γεωμετρικὰ μοτίβα

στὸ βιβλίο τῆς *Greek Geometric Art*.

3. CH. DUGAS, BCH 45, 1921, 374. J. DECHELETTE, *Manuel d'archéologie II* (1924) 478.

4. Τὴν ἄποψη αὐτὴ ἀπορρίπτει καὶ ἡ A. ROES, RA 1932, 202 - 203.

5. BCH 55, 1931, 231, 233.

6. CH. DUGAS, BCH 45, 1921, 393, ἀριθ. 199 καὶ DEONNA, ὁ.π. 229.

7. P. AMANDRY, *Collection H. Stathatos* (1953) 64.

8. A. JOLLES, *Die antithetische Gruppe*, JdI XIX, 1904, 29. E. CURTIUS, *Wappengebrauch und Wappenstil im griechischen Altertum* (1874) 108, 109.

τὶς συμμετρικὰ καὶ ἀντίνωτα ἐνωμένες προτομές ζώων, οἱ ὁποῖες ἀποτελοῦν τὸ δευτέρου τύπο, ποὺ διακρίναμε στὶς ἀπεικονίσεις τῶν δικέφαλων ζώων στὸν ἐλλαδικὸ χῶρο. Ἀναμφίβολα τὸ ἀντιθετικὸ αὐτὸ μοτίβο τῶν δικέφαλων ζώων εἶναι καλλιτεχνικὸ σχῆμα, ποὺ συναντᾶται μὲ διάφορες παραλλαγές καὶ συνδυασμοὺς σὲ πολλοὺς πολιτισμοὺς τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Εὐρώπης, ἀπὸ τὰ πρῶιμα μέχρι τὰ μεταγενέστερα χρόνια¹. Ἡ ἀντιφυσιοκρατικὴ καὶ φανταστικὴ μορφή τοῦ θέματος τῶν δικέφαλων ζώων, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸν ἀναθηματικὸ χαρακτήρα, ἰδιαίτερα τῶν χάλκινων γεωμετρικῶν περιάπτων, δημιουργεῖ ἐπιφυλάξεις σχετικὰ μὲ τὸ ἂν πρέπει νὰ δοῦμε τὸ ἴδιο θέμα σὰν καλλιτεχνικὸ καὶ διακοσμητικὸ σχῆμα ἐνὸς κοσμήματος χωρὶς συμβολικὲς ἢ θρησκευτικὲς προεκτάσεις. Ἡ προσπάθεια ὥστόσο νὰ ἀποδώσουμε μιὰ συγκεκριμένη συμβολικὴ ἐρμηνεία στὰ ἀναθήματα τῆς μορφῆς αὐτῆς θὰ ἦταν ἐπικίνδυνη, ἐφόσον δὲν μποροῦμε νὰ στηριχθοῦμε σὲ συγκεκριμένους ἐνδείξεις. Δὲν θὰ πρέπει ἀκόμα νὰ ἀποκλείσουμε καὶ τὸ ἐνδεχόμενον τὸ θέμα αὐτὸ νὰ εἶχε μιὰ προφυλακτικὴ - ἀποτροπαϊκὴ σημασία, ὅταν ἀπεικονίζεται στὶς σφραγίδες καὶ στὰ περιάπτα. Ἐπειδὴ λοιπὸν δὲν μποροῦμε νὰ στηριχθοῦμε σὲ συγκεκριμένα δεδομένα νομίζουμε ὅτι πιὸ σωστὸ εἶναι νὰ δοῦμε τὸ παραπάνω θέμα σὰν διακοσμητικὸ σχῆμα, τὸ ὁποῖο στὰ γεωμετρικὰ χρόνια χρησιμοποιήθηκε καὶ στὰ ἀναθηματικὰ περιάπτα κοσμήματα.

Ἄς μὴ ξεχνᾶμε ὅτι ἡ συνήθεια τῆς ἀνάθεσης κοσμημάτων στὰ ἱερὰ διατηρεῖται ἀκόμα καὶ στὰ σημερινὰ χρόνια.

Σχετικὰ μὲ τὴν καταγωγή τοῦ θέματος τῶν δικέφαλων ζώων ἔχουν ἐκφραστεῖ διάφορες ἀπόψεις. Συγκεκριμένα ὑποστηρίζεται ὅτι τὸ θέμα ἔφθασε στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὸ Ἰράν ἢ ἀπὸ τὴ Μεσοποταμία². Ὅπως ἤδη ἀναφέραμε, στὸν ἐλλαδικὸ χῶρο συναντᾶται ἔστω καὶ σποραδικὰ ἀπὸ τὴν 6η χιλιετία. Παρόμοιο τύπο μὲ τὸ νεολιθικὸ δὲν ἔχουμε ὅμως ἐντοπίσει στὴν Ἀνατολή, παρόλο ποὺ ὁ τύπος τῶν διπλῶν ἀντίνωτα ἐνωμένων προτομῶν ζώων εἶναι πάρα πολὺ συχνός³. Θὰ ἦταν λοιπὸν δυνατό νὰ ὑποστηριχθεῖ ὅτι ἡ ἀρχικὴ ἰδέα μιᾶς τέτοιας ἀπεικόνισης προέρχεται ἀπὸ τὴν Ἀνατολή καὶ μεταδόθηκε στὸν αἰγαιακὸ χῶρο ἀπὸ τὰ πρῶιμα χρόνια, παίρνοντας συγχρόνως μιὰ ἰδιαίτερη μορφή στὶς διάφορες πολιτιστικὲς φάσεις.

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΠΙΛΑΛΗ - ΠΑΠΑΣΤΕΡΙΟΥ

1. Παραδείγματα δίνει ἡ ROES στὸ βιβλίο της *Greek Geometric Art* καὶ στὸ RA 1970, 195 - 208.

2. Ἡ ROES τοποθετεῖ τὴν καταγωγή τοῦ μοτίβου στὸ Ἰράν, *Greek Geometric Art* 97, 122 καὶ RA 1970, 199 καὶ σημ. 3. Ὁ SCHWEITZER, *Gnomon* 10, 1934, 347, 351 ἐκφράζει τὴν ἄποψη ὅτι προέρχεται ἀπὸ τὴ Μεσοποταμία. Γιὰ τὶς ἀπεικονίσεις τοῦ μοτίβου στὶς κρητομυκηναϊκὲς σφραγίδες ἡ Σακελλαρίου πιστεύει ὅτι ἦταν δάνειο ἀπὸ τὴν Ἀνατολή καὶ μάλιστα ἀπὸ τὸ Ἰράν (ΜΣ 89, σημ. 50).

3. Διπλὲς προτομές ἀντιθετικὰ τοποθετημένες παριστάνονται στὴ διακόσμηση ἐνὸς ἀγγείου ἀπὸ τὸ Hacilar Ib ποὺ χρονολογεῖται γύρω στὸ 5219 π.Χ. περίπου, J. MELLAART, *Hacilar I* (1970) 44, ἀρ. 8, II, σ. 339, 82. Ἐπίσης βλ. μερικὰ αἰγυπτιακὰ παραδείγματα στὴ νεολιθικὴ ἐποχὴ H. MÜLLER - KARPE, *Handbuch der Vorgeschichte II* (1968) πίν. 9 ἀριθ. 49, 50, πίν. 7 ἀριθ. 7, πίν. 10 ἀριθ. 27, 34, 54, πίν. 15 ἀριθ. 20, 22, 26, 29, πίν. 21, 35, 36, 38, 39, πίν. 55 ἀριθ. 13.

ΧΑΛΚΙΝΟΙ ΜΙΝΩΙΚΟΙ ΛΑΤΡΕΙΣ ΤΗΣ ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΜΕΤΑΞΑ

*Εἰς μνήμην Νικολάου Κοντολέοντος**

Πρὶν ἀπὸ μερικὰ χρόνια δημοσιεύσαμε στὸ BCH 93, 1969, 620 - 50, εἰκ. 1 - 16 καὶ πίν. XI - XIV¹, τρία μικρὰ² χάλκινα μινωικὰ εἰδώλια λάτρων ποὺ εἴχαμε βρεῖ στὴν ἀνασκαφὴ τοῦ Σκοτεινοῦ, τοῦ γνωστοῦ μεγάλου ἱεροῦ σπηλαίου τῆς περιοχῆς Κνωσοῦ. Οἱ λάτρες αὐτοὶ ποὺ καμιὰ φορὰ εἶναι γνωστοὶ καὶ ὡς «σεβίζοντες», εἶχαν τὴν πιὸ χαρακτηριστικὴ στάση λατρείας τῶν Μινωιτῶν, ἀποκλειστικὴ γιὰ τὴ μινωικὴ θρησκεία, τὸ δεξιὸ χέρι στὸ μέτωπο μὲ τὸν ἀγκῶνα στὸν ἄερα, πρὸς τὰ ἔξω, ἐνῶ τὸ ἀριστερὸ ἔπεφτε παράλληλα στὸ σῶμα, δηλαδὴ μιὰ στάση ἀνάλογη μὲ τὸ σημερινὸ στρατιωτικὸ χαιρετισμὸ. Μὲ αὐτὴ τὴν εὐκαιρίαν εἴχαμε δώσει ἓνα κατάλογο τῆς σειρᾶς τῶν χάλκινων μινωικῶν εἰδωλίων, ἀνδρικῶν καὶ γυναικειῶν, ποὺ παίρνουν αὐτὴ τὴν τυπικὴ λατρευτικὴ στάση, ἀπὸ πενήνταοκτὼ τεμάχια ποὺ ἦταν τότε (1968) γνωστά. Ὁ κατάλογος αὐτὸς ἦταν ἡ συνένωση τοῦ πρώτου τέτοιου καταλόγου ποὺ εἶχε συνταχθεῖ τὸ 1954 ἀπὸ τὸν Biesantz³, μὲ εἰκοσιοκτὼ (στὴν πραγματικὴ εἰκοσιεπτὰ) τεμάχια, καὶ ἑνὸς συμπληρωματικοῦ καταλόγου ποὺ εἶχε δοθεῖ τὸ 1961 ἀπὸ τὸν Boardman⁴, μιὰ συνένωση στὴν ὁποία εἴχαμε προσθέσει καὶ ἄλλα τεμάχια καὶ συμπληρώσει διάφορα βιβλιογραφικὰ κενά.

Τώρα παρουσιάζουμε τὰ χάλκινα εἰδώλια ἀναλόγων λάτρων, ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, τῆς πολὺ γνωστῆς Συλλογῆς Μεταξᾶ τοῦ Ἑρακλείου⁵. Πρόκειται γιὰ μία σειρὰ ἀπὸ δέκα τεμάχια, ὀκτὼ ἀνδρικὰ καὶ δύο γυναικεῖα, ποὺ συμβάλλει στὴ μελέτη τῆς μινωικῆς χαλκοπλαστικῆς. Ἀπὸ αὐτὰ τὰ τρία μνημονεύθηκαν ἀπλῶς στὰ διάφορα ἀρχαιολογικὰ χρονικά — σὲ δύο περιπτώσεις δίνεται καὶ φωτογραφία — ὅπως καὶ στὸν κατάλόγό μας τοῦ BCH (Bronzes ἀριθ. 47, 52 καὶ 53), ἀλλὰ δὲν δημοσιεύθηκαν κανονικά, μὲ περιγραφή, διαστάσεις καὶ σχόλια.

* Ἡ μελέτη αὐτὴ ἐπρόκειτο νὰ περιληφθεῖ στὸν εἰδικὸ τόμο («Στήλη») εἰς μνήμην Νικολάου Κοντολέοντος, ὑποβλήθηκε ὅμως πολὺ ἄργα.

1. Μὲ τὸν τίτλο: Trois bronzes minoens de Skoteino (παρακάτω ἀναφέρεται ὡς Bronzes).

2. Γιὰ ἐνδείξεις γύρω ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ μεγάλης χαλκοπλαστικῆς κατὰ τὴ μινωικὴ ἐποχὴ πρβ. C. LAVIOSA, ASAene 45 - 6, N.S. 29 - 30, 1967 - 68, 499 - 510.

3. H. BIESANTZ, Kretisch-mykenische Siegelbilder (1954) 169 κέ. Ἕνας παράλληλος κατάλογος ἀλλὰ στοι-

χειώδης εἶχε δοθεῖ ἀπὸ τὸν K. MAJEWSKI, Archeologia (Βαρσοβία) 6, 1954, 25 σημ. 47.

4. J. BOARDMAN, The Cretan Collection in Oxford (1961) 6 κέ. σημ. 2.

5. Θερμότατες εὐχαριστίες ὀφείλονται καὶ ἀπὸ ἐδῶ στὸ συλλέκτη κ. N. Μεταξᾶ, μηχανικὸ, γιὰ τὴ γενναίω-
δωρη παραχώρηση τῆς δημοσιεύσεως καὶ τῶν φωτογραφιῶν τῶν ἀντικειμένων τῆς Συλλογῆς του. Οἱ φωτογραφίες αὐτὲς ἔγιναν ἀπὸ τὸ γνωστὸ φωτογράφο ἀρχαιο-
τήτων Κρήτης κ. Γ. Ξυλούρη.

Γιὰ τὴν εὐκολία τῶν ἐρευνητῶν κρίθηκε σκόπιμο νὰ μὴ διασπασθεῖ τὸ ὕλικό τῶν χάλκινων λάτρεων ποὺ ὑπάρχει σήμερα, μὲ τὴν ὑπαρξὴ δύο καταλόγων, τοῦ παλαιοῦ στὰ Bronzes ἀπὸ πενηνταοκτὼ τεμάχια καὶ τοῦ νέου μὲ τὰ τεμάχια τῆς Συλλογῆς Μεταξᾶ καὶ τὰ ἄλλα ποὺ βρέθηκαν στὸ μεταξὺ ἢ ἐντοπίστηκαν ὡς παλαιότερα εὐρήματα, καὶ ποὺ τὰ ἔχουμε προσθέσει ἐδῶ. Ἔτσι, ὁ κατάλογος τῆς σημερινῆς μελέτης συνεχίζει τὸν κατάλογο τῆς παλαιᾶς καὶ ἀρχίζει μὲ τὸν ἀριθμὸ **59**. Προηγούνται οἱ ἀριθμοὶ **47**, **52** καὶ **53**, δηλαδὴ τὰ τεμάχια τῆς Συλλογῆς Μεταξᾶ ποὺ εἶχαν τότε ἤδη μνημονευθεῖ ἀλλὰ οὐσιαστικὰ πρωτοδημοσιεύονται ἐδῶ.

47. Πίν. 24ε-η. Ἀριθ. εὐρετ. 331 (ἔτος 1962). Ἀνδρικό εἰδῶλιο. Λέγεται ὅτι βρέθηκε στὴν Τύλισο. Ὀλ. ὕψος 0.072 μ. (πλίνθος 0.012 μ. καὶ ἔμβολο 0.006 μ.). Ἐπιφάνεια ἀδρὰ κατεργασμένη καὶ πορώδης, πάτινα πράσινη. Ἡ κόμη, τελείως στοιχειώδης, φθάνει ὡς τὴ μέση τῆς ράχης, ποὺ δὲν κάμπτεται πρὸς τὰ πίσω ἀλλὰ εἶναι εὐθυτενής. Ἀντίθετα ὁ κορμὸς κάμπτεται ἐλαφρὰ πρὸς τὰ δεξιά. Ἡ κεφαλὴ ἀκολουθεῖ αὐτὴ τὴν κίνηση. Τὸ δεξιὸ χέρι εἶναι σφιγμένο σὲ γροθιά. Ἐμπρός, κάτω ἀπὸ τὸ λαιμό, διακρίνεται ἀμυδρὰ ἓνα ἀνάγλυφο ἡμικυλινδρικό περιδέριο. Ἡ ζώνη εἶναι ἡ τυπικὴ μινωικὴ κοίλη ζώνη¹ μὲ ἔντονο τὸν ἔχϊνο στὸ πάνω μέρος της. Ὁ αἰδοιοθύλακος δὲν εἶναι τονισμένος. Τὸ περίζωμα εἶναι πίσω κοντὸ πεταλόσχημο. Στὸ δεξιὸ ἰσχίό κάτω ἀπὸ τὴ ζώνη κρέμεται μία κοντὴ ἀνάγλυφη ταινία. Τὰ σκέλη εἶναι ἀρκετὰ διεσταλμένα. Τὰ πόδια πατοῦν σὲ σχετικὰ πανύψηλη κυλινδρική πλίνθο.

Τὸ εἰδῶλιο μνημονεύεται: Στ. Ἀλεξίου, ΑΔ 18, Β2, 1963, 310 πίν. 360 γ. Bronzes 632 ἀριθ. 47. Εἶναι τὸ μνημονεύμενο εἰς Ἑ. Σαπουνᾶ - Σακελλαράκη, Μινωικὸν Ζῶμα (1971) 46 ἀριθ. 111 (εἰκ. 9)² (παρακάτω ἀναφέρεται ὡς Ζῶμα).

52. Πίν. 27α-δ. Ἀριθ. εὐρετ. 328. Γυναικεῖο εἰδῶλιο. Λέγεται ὅτι βρέθηκε στὴν περιοχὴ τοῦ χωριοῦ Καπετανιανὰ Μονοφατσίου Ἡρακλείου, στὰ Ἀστερούσια. Ὑψος 0.048 μ. Δὲν ἔχει ἔμβολο. Ἐπιφάνεια κατὰ τόπους πορώδης ἢ πολὺ λεία. Πάτινα βαθυπράσινη. Περισεύματα μετάλλου κάτω στὶς ἄκρες τῆς φούστας. Κόμη κοντὴ. Χαρακτηριστικὰ προσώπου δὲν δηλώνονται καθόλου, λίγο ὅμως τ' αὐτιά σὰν ἐξογκώματα. Ὁ κορμός, προφανῶς γυμνός, γέρνει ἐλαφρὰ πρὸς τὰ ἔμπρός. Στήθη πλούσια. Ζώνη ὅπως παραπάνω ἀλλὰ μὲ δύο μικρὲς ταινίες ποὺ κρέμονται δεξιά καὶ ἀριστερὰ ἀπὸ τὴν κοιλιά. Φούστα ὅπως παραπάνω ἀλλὰ λεία, χωρὶς δήλωση στολίδων. Κατὰ μῆκος καὶ τῶν δύο πλευρῶν τῆς φούστας, ἀπὸ τὴ ζώνη ὡς κάτω, σχηματίζονται κατακόρυφες ταινίες καὶ αὐλακώσεις, ἔντονες ἀλλὰ κάπως συγκεχυμένες.

Τὸ εἰδῶλιο μνημονεύεται: Στ. Ἀλεξίου, ὁ.π. πίν. 514 δ. Bronzes 634 ἀριθ. 52 καὶ σημ. 1.

53. Πίν. 26θ-ιβ. Ἀριθ. εὐρετ. 327 (ἔτος 1963). Γυναικεῖο εἰδῶλιο. Προέλευση ὅπως παραπάνω. Ὑψος 0.048 μ. Ἐπιφάνεια μᾶλλον ἀνώμαλη, πάτινα πράσινη. Μεγάλο πε-

1. Πρβ. Bronzes 643: «ceinture concave» κατὰ τὴν τυπολογία μας. Κατὰ τὴν τυπολογία στὸ Ζῶμα 134 - 6 ἀριθ. 8: «κυρτεπίπεδος ζώνη».

2. Γιὰ τὴ διευκρίνηση ὅτι πρόκειται πραγματικὰ γιὰ τὸν ἀριθμὸ αὐτὸ εὐχαριστῶ θερμὰ τὴν κ. Ἐφη Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (ἐπιστολικὴ ἀνακοίνωση).

ρίσσευμα μετάλλου στη δεξιά πλευρά και στο έσωτερικό του δεξιού μπράτσου. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου διακρίνονται άμυδρότατα. Κόμη κοντή. Το δεξιό χέρι σκεπάζει το αντίστοιχο μάτι, ενώ ο άγκώνας προβάλλεται προς τα εμπρός. Ράχη εύθυ-
τηνής. Ο κορμός προφανώς γυμνός. Μεγάλα στήθη. Ζώνη διπλή από δύο παχιές έ-
πάλληλες κουλοῦρες. Φούστα που κάτω πλαταίνει προς τα έξω, ισοπαχής όμως από
το πλάι. Οι στολίδες αποδίδονται από δύο ζεύγη όριζοντίων έγχαρακτων γραμμών
έμπρός και πίσω. Κατά μήκος της δεξιάς πλευράς της φούστας σχηματίζονται τρεις
έντονες κατακόρυφες ταινίες περίπου ήμικυλινδρικές, που ξεκινούν από τη ζώνη και
φθάνουν ως κάτω.

Το είδώλιο μνημονεύεται: Στ. Άλεξίου, ΑΔ 19, Β3, 1964, 437. BCH 91, 1967, 781.
Bronzes 634 άριθ. 53 και σημ. 1.

59. Πίν. 24α-δ. Άριθ. εύρετ. 332 (έτος 1962). Άνδρικό είδώλιο. Λέγεται ότι βρέ-
θηκε στην Τύλισο. Σωζ. ύψος 0.039 μ. Διατηρείται από τη μέση και πάνω, χωρίς να
σώζονται ίχνη ζώνης ή άλλου ένδύματος. Έπιφάνεια λεία, πάτινα πράσινη. Τα χαρα-
κτηριστικά του προσώπου αποδίδονται με άρκετες σχετικά λεπτομέρειες. Η κόμη σχη-
ματίζει τέσσερις κυλινδρικούς πλοκάμους που πέφτουν δύο έμπρός και δύο στη ράχη.
Ο πρόσθιος δεξιός πλόκαμος είναι έλλιπής κατά το μεσαίο τμήμα του. Ο κορμός εί-
ναι κυλινδρικός και στοιχειώδης χωρίς ν' αποδίδει τόν όγκο του θώρακος. Η ράχη κάμ-
πτεται έντονα προς τα πίσω. Η διάσταση του βάθους είναι ύποτονισμένη.

60. Πίν. 24θ-ιβ. Άριθ. εύρετ. 329 (έτος 1962). Άνδρικό είδώλιο. Λέγεται ότι βρέ-
θηκε στην Τύλισο. Όλ. ύψος 0.06 μ. (έμβολο 0.002 μ.). Πάτινα πρασινόφαιη. Έπι-
φάνεια άδρότατα κατεργασμένη και έλάχιστα λειασμένη. Περίσσευμα μετάλλου στη
δεξιά μασχάλη και άλλοῦ. Η κεφαλή σχετικά μικρή αλλά τα μπράτσα ισχυρότατα.
Το πρόσωπο τελείως άμορφο. Η ράχη κάμπτεται έντονα προς τα πίσω. Τα σκέλη έ-
νωμένα και ρωμαλέα. Κανένα τους δεν προβάλλεται. Η ζώνη άνήκει στον τύπο που
είδαμε παραπάνω. Ο έχινος της είναι πολὺ τονισμένος, όπως έξάλλου και ο αιδιοιθύ-
λακος, κυρίως στο πάνω του τμήμα. Το γεγονός αυτό μαζί με τούς προεξέχοντες γλου-
τούς τονίζουν πολὺ τήν τρίτη διάσταση του είδωλίου, τὸ βάθος. Το περίζωμα είναι πί-
σω κοντὸ πεταλόσχημο, όπως διακρίνεται άμυδρά¹. Έμπρός και πάνω από τὸν αιδιοιο-
θύλακο ὑπάρχει «ποδιά» διπλή², που δεν φθάνει ως τὰ γόνατα. Η από πάνω ποδιά εί-
ναι τριγωνική καμπυλόγραμμη, ενώ ή από κάτω είναι σχεδόν όρθογώνια αλλά πλατύ-
τερη στην κοιλιά.

61. Πίν. 25α-δ. Άριθ. εύρετ. 1360. Άνδρικό είδώλιο. Προέλευση άγνωστη. Όλ.
ύψος 0.071 μ. (πλίνθος 0.007 μ., έμβολο 0.003 μ.). Έπιφάνεια σχετικά λεία, πάτινα
άνοιχτοπράσινη. Η κόμη φθάνει έως τη μέση της ράχης σὲ κυματιστές παράλληλες
γραμμές. Το πρόσωπο είναι τελείως άμορφο, δηλώνονται όμως τὰ αὐτιά σάν προεξο-

1. Για τὸ μινωικὸ ένδυμα γενικά πρβ. MARINATOS, Kleidung, Haar- und Barttracht (Archaeol. Home-rica IA) (1967) 22 κέ. εικ. 3. Ζῶμα σποράδην.

2. "Αν πραγματικά πρόκειται για ποδιά και όχι για τὸ πρόσθιο τμήμα του περιζώματος που έπιμηκώνεται ὑ-πέρμετρα, όπως έπίστευε ο MARINATOS, δ.π. Πρβ. και Ζῶμα 37 άριθ. 86 και σποράδην.

χές. Περίσσευμα μετάλλου στο έσωτερικό του δεξιού μπράτσου. Το δεξιο χέρι στο πρόσωπο μοιάζει ότι είναι ανοιχτό και όχι γροθιά. Ο κορμός γέρνει ελαφρά προς τα δεξιά και έντονα προς τα πίσω, ή ράχη όμως είναι εϋθυτενής. Το ειδώλιο είναι συγκολλημένο στη μέση των κνημίων, που παριστάνονται ένωμένες, και πατεϊ στην άκρη της ψηλής κυλινδρικής πλίνθου του, γέρνοντας αρκετά έντονα προς τα πίσω. Κανένα πόδι δεν προβάλλεται. Η ζώνη βασικά ανήκει στον τύπο που είδαμε παραπάνω αλλά είναι πιο επίπεδη. Το περίζωμα πίσω είναι πεταλόσχημο και σχετικά μακρύ. Φαίνεται ότι έχει δύο ταινιωτές παρυφές, ή ότι είναι τριπλό. Έμπρός και πάνω από τον αιδουοθύλακο ή «ποδιά» είναι διπλή, ή έχει παρυφή ταινιωτή: δεξιά είναι εϋθύγραμμη και άριστερά καμπυλόγραμμη, καταλήγοντας κάτω σε αίχμη.

62. Πίν. 25ε-η. Άριθ. εύρετ. 330 (έτος 1962). Άνδρικό ειδώλιο. Προέλευση άγνωστη. Όλ. ύψος 0.06 μ. Κάτω ύπάρχει στοιχειώδες στρογγυλό πλινθίδιο άλλ' όχι έμβολο. Έπιφάνεια πορώδης, άδρά κατεργασμένη. Πάτινα ανοιχτή πρασινόφαιη. Μεγάλο περίσσευμα μετάλλου στο άριστερό χέρι και στο δεξιο ισχίο. Η ράχη γέρνει αρκετά έντονα προς τα πίσω. Τα σκέλη ένωμένα αλλά προβάλλεται λίγο το άριστερό. Πλίνθος χαμηλή δισκοειδής. Πρόκειται για άκατέργαστο ειδώλιο με όμοιόμορφη άδρη έπιφάνεια που δεν δηλώνει όχι μόνο τις μικρές λεπτομέρειες όπως την κόμη κλπ., αλλά ούτε και τις βασικές, όπως την ένδυμασία, και έτσι φαινομενικά — όπως θα δοϋμε — παριστάνει γυμνή άνδρική μορφή.

63. Πίν. 25θ-ιβ. Άριθ. εύρετ. 112 (έτος 1961). Άνδρικό ειδώλιο. Λέγεται ότι βρέθηκε στην περιοχή του όρους Κόφινα των Άστερουσίων. Σωζ. ύψος 0.034 μ. Έλλιπές από τα γόνατα και κάτω αλλά και κατά το μεγαλύτερο μέρος του δεξιού μπράτσου γύρω από τον άγκώνα. Έπιφάνεια τελείως ανώμαλη και άκατέργαστη, με αρκετά περισσέυματα μετάλλου. Πάτινα πρασινόφαιη. Ο κορμός, εϋθυτενής, γέρνει έντονα προς τα πίσω. Φαινομενικά παριστάνεται γυμνή άνδρική μορφή, όπως και πιο πάνω.

64. Πίν. 26α-δ. Άριθ. εύρετ. 111 (έτος 1961). Άνδρικό ειδώλιο. Προέλευση όπως παραπάνω. Όψος 0.052 μ. με έμβολο ύψ. 0.005 μ. Έπιφάνεια ανώμαλη, πολύ άδρά κατεργασμένη, πορώδης. Πάτινα πρασινόφαιη. Λείπει το κάτω μέρος του άριστερού μπράτσου, που εκτείνεται αρκετά προς τα έξω. Ο δεξιός άγκώνας έρχεται αρκετά προς τα έμπρός. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου, όπως τα τόξα των φρυδιών, διακρίνονται άμυδρότατα, καθώς και ή απόληξη της κόμης στη ράχη, ή όποια σχηματίζει ένα είδος Π με κάθετα σκέλη που προεκτείνονται πλάγια. Η ράχη είναι εϋθυτενής. Ο κορμός καμπυλώνεται προς τα δεξιά και όλο το σωμα παίρνει περίπου το σχήμα S. Οί γλουτοι είναι τονισμένοι σε μια κατασκευή σχεδόν γυναικεία. Τα σκέλη είναι ένωμένα χωρίς να προβάλλεται κανένα πόδι. Από την ένδυμασία του ειδωλίου διακρίνονται πολύ άμυδρά πίσω μεν μία ζώνη επίπεδη και πλατύτατη,¹ έμπρός δε μία στενόμακρη «ποδιά», που στενεύει και φθάνει ως κάτω από τα γόνατα λοξέοντας προς τα δεξιά.

1. Κατά την τυπολογία μας «ceinture en bande»: στο Ζῶμα 133 άριθ. β: «ζώνη ταινιοειδής». Bronzes 643. Κατά τη σχεδόν παράλληλη τυπολογία

65. Πίν. 26ε-η. Ἀριθ. εύρετ. 326 (έτος 1963). Ἀνδρικό εἰδώλιο. Προέλευση ὅπως ὁ ἀριθ. **52** παραπάνω. Ὀλ. ὕψος 0.074 μ. (πλίνθος 0.005 μ., κάπως τροχαλιοειδής, ἔμβολο 0.004 μ.). Ἐπιφάνεια λεία, στίλβουσα, πάτινα πράσινη. Περίσσευμα μετὰλλου δεξιά στή βάση τῆς κυλινδρικής πλίνθου καὶ στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ δεξιοῦ μπράτσου, ὅπως καὶ ἀνάμεσα στὸ ἀριστερὸ μπράτσο καὶ τὸ πλευρό. Τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου διακρίνονται ἀμυδρά, ὅπως καὶ τὰ αὐτιά σὰν ἐξογκώματα. Ἡ κόμη, μακρότατη, πέφτει στενεύοντας ὡς τὴ μέση. Τὰ σκέλη ἐνωμένα· προβάλλεται ἐλαφρότατα τὸ ἀριστερὸ πόδι. Ὁ κορμὸς γέρνει ἔντονα πρὸς τὰ πίσω καὶ ἡ λεκάνη ἔρχεται πολὺ πρὸς τὰ ἔμπρός. Ζώνη τοῦ τύπου τῶν ἀριθ. **47** καὶ **60** παραπάνω. Ὁ αἰδοιοθύλακος το-νισμένος. Τὸ περίζωμα, πίσω πεταλόσχημο καὶ ἀρκετὰ μακρὺ, ἔχει ταινιωτὴ παρυφὴ ἢ εἶναι διπλό. Ἐμπρὸς τὸ ἴδιο, ἀλλὰ δεξιά κατακόρυφο, ἐνῶ ἀριστερὰ λοξὸ πρὸς τὰ πάνω, ὥστε νὰ καταλήγει σὲ αἰχμή.

Ὁ τόπος προελεύσεως τῶν περισσοτέρων ἀντικειμένων ποὺ καταλήγουν σὲ μιὰ ἰδιω-τική ἀρχαιολογικὴ συλλογὴ εἶναι συνήθως ἄγνωστος. Ἀκόμη καὶ ὅταν ὁ πωλητὴς δη-λώνει ἓνα τόπο, αὐτὸς εἶναι πάντοτε, γιὰ εὐνοήτους λόγους, ἀμφίβολος. Ὡστόσο ἔχου-με πολλὲς πιθανότητες νὰ εἶναι ἀληθινὴ ἡ προέλευση ποὺ δηλώνεται προκειμένου γιὰ τὴ Συλλογὴ Μεταξά, ἀφοῦ εἶναι γνωστὴ ἡ μέριμνα καὶ ἡ ἐπιμονὴ τοῦ κ. Ν. Μεταξά νὰ προσπαθεῖ νὰ πληροφορεῖται τὸν τόπο ποὺ βρέθηκε κάθε ἀντικείμενο ποὺ ἀποκτᾷ. Ἔτσι, οἱ λάτρες **59**, **47** καὶ **60** ἀγοράστηκαν μαζὶ τὸ 1962 καὶ δηλώθηκε ὅτι βρέθηκαν στὴν Τύλισο. Ἀπὸ ἐδῶ προέρχονται δύο ἀπὸ τὰ γνωστότερα εἰδώλια τῆς σειρᾶς αὐτῆς, ὁ «παχὺς» λάτρης Μουσ. Ἡρ. ἀριθ. 1762¹ καὶ ὁ «λιγνός» λάτρης Μουσ. Ἡρ. ἀριθ. 1831², ποὺ ἔχει μάλιστα ὁρισμένες ὁμοιότητες μετὰ τὸ εἰδώλιο **59**. Ἀπὸ τὴν Τύλισο λέ-γεται ὅτι προέρχονται καὶ δύο ἀπὸ τοὺς λάτρες ποὺ μετέφεραν ἀρχαιοκάπηλοι στὴν Ἑλβετία, ποὺ θὰ ἐξετάσουμε πιὸ κάτω (ἀριθ. **74** καὶ **80**). Δὲν ἀποκλείεται νὰ πρόκει-ται γιὰ ὁμαδικὸ εὗρημα ποὺ διασπάστηκε, ἀν δὲν εἶναι ἀπλῶς ἡ φήμη ποὺ ἔχει ἡ Τύλι-σος ὅτι βρίσκονται ἐκεῖ ὠραῖα χάλκινα εἰδώλια. Πάντως ἀναμφίβολα ὑπῆρχε ἐδῶ ἓνα θαυμάσιο ἐργαστήριο χαλκοπλαστικῆς τὴν ἐποχὴ αὐτή.

Ἄλλοι λάτρες, οἱ **63** καὶ **64**, ποὺ ἔχουν στενὴ ὁμοιότητα μεταξὺ τους, ἀγοράστηκαν μαζὶ τὸ 1961 καὶ φέρεται ὅτι βρέθηκαν στὴν περιοχὴ τοῦ Κόφινα. Ὅπως εἶναι γνω-στό, ὁ Κόφινας εἶναι ἡ ψηλότερη κορυφὴ μαζὶ μετὰ τὸ ἀνατολικὸ τμήμα τῶν Ἀστερου-σίων, τῆς ὁροσειρᾶς ποὺ χωρίζει τὴ Μεσαρὰ ἀπὸ τὸ Λιβυκὸ Πέλαγος. Ἐκεῖ ἔγινε ἀπὸ τὸν Ν. Πλάτωνα, μετὰ βοήθην τὸν γράφοντα, ἡ ἀνασκαφὴ³ τοῦ γνωστοῦ Ἱεροῦ Κορυφῆς Κόφινα⁴ μετὰ πλουσιότατα εὐρήματα, χωρὶς ὅμως κανένα εἰδώλιο λάτρη ἀπὸ χαλκὸ σὲ

1. Πρβ. Bronzes 624 ἀριθ. 4 εἰκ. 1 α. ZERVOS, L'art de la Crète εἰκ. 458.

2. Πρβ. Bronzes 624 ἀριθ. 5 εἰκ. 2. ZERVOS, ὁ.π. εἰκ. 502 - 3.

3. Πρβ. ΠΛΑΤΩΝ, Κρητ. Χρον. 10, 1956, 420· 13, 1959, 387· 14, 1960, 526· 18, 1963, 384· ΑΔ 17 Β,

1961-62, 287· 18 Β, 1963, 310. Β. RUTKOWSKI, Cult Places in the Aegean World (1972) 152 σημ. 1 μετὰ παρὰ βιβλιογραφία 339 (index).

4. Ἡ ἀσυνήθιστη αὐτὴ τοπωνυμία προέρχεται ἴσως ἀπὸ τὸ confines κατὰ τὴν ἐτυμολογικὴ ἐρμηνεία τοῦ Ν. Πλά-τωνος (προφορικὴ ἀνακοίνωση).

τέτοια ή άλλη στάση. Ούτε σέ άλλα 'Ιερὰ Κορυφῆς εἶχαν βρεθεῖ τέτοια εἰδώλια κι ἔτσι εἴχαμε ἐκφράσει παλαιότερα¹ ἀμφιβολίες ἂν ἡ προέλευση αὐτὴ μποροῦσε νὰ εἶναι σωστή. Σήμερα οἱ ἀμφιβολίες αὐτὲς μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν ὡς μειωμένες στὸ ἐλάχιστο, ἀφοῦ ἀπὸ τότε χάλκινα εἰδώλια ἔχουν βρεθεῖ καὶ σέ ἄλλα 'Ιερὰ Κορυφῆς, ὅπως δύο ἀπὸ τὸν γράφοντα στὸ Βρύσινα² καὶ τρεῖς μικροὶ «σεβίζοντες» σέ τυπικὴ στάση ἀπὸ τὴν 'Α. 'Ιωαννίδου-Καρέτσου στὸ Γιούχτα, οἱ ἀριθ. **71** καὶ **72** παρακάτω καὶ τὸ σπάνιο μολύβδινο (Μουσ. 'Ηρ. 150, ἀκέραιο ἀνδρικό)³.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ παραπάνω εἰδώλια λάτρεων θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναφερθοῦν μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ καὶ μερικὰ ἄλλα, κυρίως ἀπὸ χαλκό, ποὺ ἔγιναν γνωστὰ ἔπειτα ἀπὸ τὴ δημοσίευση τοῦ καταλόγου μας στὰ Bronzes, καὶ νὰ προστεθοῦν σ' αὐτόν. Ἐτσι, ἃς σημειώσουμε τὰ ἑξῆς:

66. Χάλκινο ἀνδρικό εἰδώλιο λάτρεως. Ὑψος 0.23 μ. 'Εθν. 'Αρχ. Μουσείο, Εὐρετ. Προϊστ. Συλλ. ἀριθ. 6284⁴. V. Kallipolitis, Museo Nazionale Atene (1970) 26 εἰκ. 11. Θεωρήθηκε κρητικὸ ἔργο.

67. Χάλκινο ἀνδρικό εἰδώλιο λάτρεως ἀπὸ τὸ 'Ιερὸ Σύμης Βιάννου. Μουσ. 'Ηρ. 3696. Ὀλ. ὕψος 0.091 μ. Χρονολογήθηκε στὴν ΥΜ ΙΑ φάση. 'Α. Λεμπέση, ΠΑΕ 1973, 195 πίν. 202. Πρβ. καὶ τὸν ἐπόμενο ἀριθμό.

68. Χάλκινο ἀνδρικό εἰδώλιο λάτρεως. Προέλευση, δημοσίευση καὶ χρονολόγηση ὅπως ὁ προηγούμενος ἀριθμός. Μουσ. 'Ηρ. 3697. Ὀλ. ὕψος 0.103 μ.

69. Χάλκινο ἀνδρικό εἰδώλιο λάτρεως. Προέλευση ὅπως παραπάνω. Μουσ. 'Ηρ. 4304. Ὑψος 0.07 μ. 'Α. Λεμπέση, Ἔργον 1976, 181 εἰκ. 156. Ἡ ἀνασκαφεὺς τὸ χρονολόγησε στὴν ΥΜ ΙΙΙ περίοδο. Πρβ. καὶ τὸν ἐπόμενο ἀριθμό.

70. Χάλκινο ἀνδρικό εἰδώλιο λάτρεως. Προέλευση, δημοσίευση καὶ χρονολόγηση ὅπως ὁ προηγούμενος ἀριθμός. Μουσ. 'Ηρ. 4305. Ὑψος 0.054 μ.

71. Χάλκινο ἀνδρικό εἰδώλιο λάτρεως ἀπὸ τὸ 'Ιερὸ Κορυφῆς Γιούχτα. Μουσ. 'Ηρ. 4231. Ὑψος 0.021 μ. Ἀπὸ τὴ μέση καὶ πάνω. 'Α. 'Ιωαννίδου-Καρέτσου, Ἔργον 1975, 177.

72. Χάλκινο γυναικεῖο εἰδώλιο λάτρεως ἀπὸ τὸ ἴδιο ἱερό. Μουσ. 'Ηρ. 4232. Ὑψος 0.037 μ. Ἔργον 1975, 177.

73. Χάλκινο ἀνδρικό εἰδώλιο λάτρεως ἀπὸ τὸν Ἀγ. Νικόλαο Ἀρχανῶν, οἰκία Παχάκη, εὔρημα 1976. Μουσ. 'Ηρ. 4351. Ὑψος 0.0415 μ. Ἀδημοσίευτο.

74. Χάλκινο ἀνδρικό εἰδώλιο λάτρεως, ἴσως ἀπὸ τὴν Τύλισο. Ὑψος 0.875 μ. Χρονολογήθηκε στὴ ΜΜ ΙΙΙ - ΥΜ ΙΑ περίοδο. J. Dörig, Art antique, Collections privées de Suisse romande (1975) εἰκ. 72.

1. Bronzes 634 σημ. 1.

2. Ἐνα γυναικεῖο μὲ τὰ χέρια μπροστὰ στὸ στήθος καὶ ἓνα παράξενο ἀνδρικό ἡμίτομο, κατασκευασμένο ἀπὸ τὴ μέση καὶ κάτω: πρβ. ΔΑΒΑΡΑΣ, ΑΛΑ 7, 1974, 241, ὅπου χρονικὸ τῆς ἀνασκαφῆς.

3. Ἔργον 1975, 177 εἰκ. 175. ΠΑΕ 1975 Β, πίν. 265.

Ὑψος 0.044 μ.

4. Θερμές εὐχαριστίες ὀφείλονται στὸ μελετητὴ τοῦ εἰδωλίου κ. Β. Καλλιπολίτη γιὰ τὴν ἐπιστολικὴ ἀνακοίνωση τοῦ ἀριθμοῦ τοῦ εὐρετηρίου, ὅπως καὶ γιὰ μιὰ χρήσιμη ὑπόδειξη σχετικὰ μὲ τὴ διάταξη τῆς μελέτης μας.

75. Χάλκινο ανδρικό ειδώλιο λάτρεως. Προέλευση άγνωστη. Ύψος 0.068 μ. Χρονολογήθηκε όπως παραπάνω. Dörig, ό.π. εικ. 73.

76. Χάλκινο ανδρικό ειδώλιο λάτρεως. Προέλευση άγνωστη. Ύψος 0.053 μ. Χρονολογήθηκε όπως παραπάνω. Dörig, ό.π. εικ. 74.

77. Χάλκινο ανδρικό ειδώλιο λάτρεως. Προέλευση άγνωστη. Ύψος 0.139 μ. Χρονολογήθηκε στη ΜΜ ΙΙΙ - ΥΜ ΙΒ περίοδο. Dörig, ό.π. εικ. 76. "Όσο μπορεί κανείς νά κρίνει από τη φωτογραφία, τὸ ειδώλιο αὐτὸ δίνει τὴν ἐντύπωση ὅτι εἶναι κίβδηλο, γιατί ἀποδίδει μὲ πολλές λεπτομέρειες τὸ πρόσωπο καὶ τὰ μαλλιά. Καὶ τὸ περίζωμα εἶναι παράδοξο.

78. Χάλκινο ανδρικό ειδώλιο λάτρεως. Προέλευση άγνωστη. Ύψος 0.0812 μ. Χρονολογήθηκε στην ΥΜ Ι περίοδο. Dörig, ό.π. εικ. 75.

79. Χάλκινο γυναικεῖο ειδώλιο λάτρεως. Προέλευση άγνωστη. Ύψος 0.0472 μ. Χρονολογήθηκε στην ΥΜ ΙΑ - ΙΒ περίοδο. Dörig, ό.π. εικ. 70.

80. Χάλκινο γυναικεῖο ειδώλιο λάτρεως, ἴσως ἀπὸ τὴν Τύλισο. Ύψος 0.0416 μ. Χρονολογήθηκε όπως παραπάνω. Dörig, ό.π. εικ. 71.

81. Χάλκινο γυναικεῖο ειδώλιο λάτρεως. Ύψος 0.045 μ. «From Crete by way of London». Otis Norcross Fund 64.2173. C. Vermeule, Classical Journal 62, 1966, 100 εικ. 5. Annual Rep. Mus. Fine Arts Boston (1964) 32. M. Comstock καὶ C. Vermeule, Greek, Etruscan and Roman Bronzes (1971) 4 ἀριθ. 1 εικ. σ. 4.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ πιὸ πάνω νέα εὐρήματα, ὅπως καὶ τὴν πρόσφατη συγκομιδὴ τῆς ἀρχαιοκαπηλείας στὸ ἐξωτερικὸ (ἀριθ. 74 - 81), θὰ πρέπει νὰ σημειωθοῦν καὶ μερικὰ ἄλλα χάλκινα ειδώλια λάτρεων ποὺ ἀνήκουν σ' αὐτὴ τὴ σειρά, παλαιὰ ἀνασκαφικὰ ἢ τυχαῖα εὐρήματα στὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου, οὐσιαστικὰ ἀδημοσίευτα ὡς σήμερα:

82. Χάλκινο ανδρικό ειδώλιο λάτρεως. Ύψος 0.118 μ. Σπήλαιο Ψυχροῦ. Περισυλλογὴ ἢ ἀνασκαφὴ τῶν Χατζηδάκι καὶ Halbherr τὸ 1886. Μουσ. Ἡρ. 205. Τὸ δεξιὸ χέρι εἶναι τελείως κομμένο ἀλλὰ ἀπὸ τὰ ἴχνη ποὺ σώζονται στὴ μασχάλη καὶ στὸ πρόσωπο δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία γιὰ τὴ στάση του, πράγμα ποὺ δὲν εἶχε ἐπισημανθεῖ παλαιότερα: πρβ. Halbherr καὶ Orsi, Museo Italiano di Antichità Classica 2, 1888, 908 πίν. 13, 1. Maraghiannis-Karo, Antiquités Crétoises I (1912) πίν. 29, 7. Ζῶμα 39 ἀριθ. 89 πίν. 27 δ. Ὁ λάτρης στὸ Ζῶμα 37 ἀριθ. 85 πίν. 27 γ ἀπὸ παραδρομὴ φέρεται ὅτι εἶναι τὸ ειδώλιο Zervos, ό.π. εικ. 499.

83. Χάλκινο ανδρικό ειδώλιο λάτρεως. Σπήλαιο Ψυχροῦ, τυχαῖο εὕρημα 1912. Μουσ. Ἡρ. 1814. Μνημονεύεται στὸ Ζῶμα 39 ἀριθ. 90.

84. Χάλκινο ανδρικό ειδώλιο λάτρεως ἀπὸ τὴν κανονικὴ ἀνασκαφὴ τοῦ Σπηλαίου Ψυχροῦ, μέτρια διατηρημένο. Μουσ. Ἡρ. 432. Ύψος 0.07 μ. Μνημονεύεται στὸ Ζῶμα 40 ἀριθ. 96. Πρβ. καὶ τοὺς τρεῖς ἐπόμενους ἀριθμούς.

85. Εἰδώλιο ὅπως τὸ προηγούμενο. Πίν. 27ε. Μουσ. Ἡρ. 433. Ύψος 0.064 μ. Ἀδημοσίευτο.

86. Ειδώλιο όπως τὸ προηγούμενο. Πίν. 27ς'. Μουσ. 'Ηρ. 434. "Υψος 0.06 μ. Μνημονεύεται στὸ Ζῶμα 40 ἀριθ. 95.

87. Ειδώλιο όπως τὸ προηγούμενο. Μουσ. 'Ηρ. 435. "Υψος 0.045 μ. Μνημονεύεται στὸ Ζῶμα 40 ἀριθ. 96.

88. Χάλκινο ἀνδρικό ειδώλιο λάτρεως ἀπὸ τὴν 'Αγ. Τριάδα. Μουσ. 'Ηρ. 750. "Υψος 0.06 μ. Ζῶμα 44 κέ. ἀριθ. 103 πίν. 29 α. Πρβ. καὶ τὸν ἐπόμενο ἀριθμό.

89. Χάλκινο ἀνδρικό ειδώλιο λάτρεως ἀπὸ τὴν 'Αγ. Τριάδα. Μουσ. 'Ηρ. 753. "Υψος 0.042 μ. Ζῶμα 44 κέ. ἀριθ. 105 πίν. 29 β.

90. Χάλκινο ἀνδρικό ειδώλιο λάτρεως ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ τῆς 'Αγ. Τριάδας. Μουσ. 'Ηρ. 752. "Υψος 0.085 μ. Μνημονεύεται στὸ Ζῶμα 44 ἀριθ. 104.

91. Χάλκινο ἀνδρικό ειδώλιο λάτρεως. 'Αγ. Τριάδα, τυχαῖο εὑρημα τοῦ ἀρχαιοφύλακα τὸ 1952. Μουσ. 'Ηρ. 2346. "Υψος 0.05 μ. 'Αδημοσίευτο.

92. Χάλκινο γυναικεῖο ειδώλιο λάτρεως ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ τῆς 'Αγ. Τριάδας. Σώζεται ἀπὸ τὴ μέση καὶ πάνω. Μουσ. 'Ηρ. 1029. 'Αδημοσίευτο.

93. Χάλκινο ἀνδρικό ειδώλιο λάτρεως. 'Αγ. Τριάδα, τυχαῖο εὑρημα τοῦ ἀρχαιοφύλακα σὲ γειτονικὸ ἀγρό. Μουσ. 'Ηρ. 2312. "Υψος 0.05 μ. 'Αδημοσίευτο.

Πρόκειται δηλαδὴ συνολικὰ γιὰ τριανταπέντε τεμάχια, πὺ προστίθενται στὸν παλαιὸ κατάλογο, ἀπὸ τὰ ὅποια πέντε εἶναι γυναικεῖα καὶ τριάντα ἀνδρικά. "Ολα εἶναι βέβαια ἀπὸ χαλκὸ, μποροῦμε ὅμως νὰ ἀναφέρουμε κι ἓνα ἐλεφάντινο ἀνδρικό ειδώλιο λάτρεως: "Υψος 0.088 μ. André Emmerich Gallery, Early Art in Greece, Exhibition 1965.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ νέα — καὶ παλαιά! — αὐτὰ τεμάχια, συμπληρώνουμε βιβλιογραφικὰ πρὸ κάτω ὀρισμένα ειδώλια τῆς σειρᾶς τῶν λάτρων τοῦ καταλόγου μας στὰ Bronzes:

'Αριθ. καταλ. **1 - 3.** Τρία ειδώλια Σπηλαίου Σκοτεινοῦ. Ζῶμα 36 κέ. ἀριθ. 82-4 πίν. 26 α - β.

'Αριθ. καταλ. **4.** 'Ο «παχὺς» λάτρης ἀπὸ τὴν Τύλισο. H. R. Hall, The Civilization of Greece in the Bronze Age (1928) 175 εἰκ. 125-6. St. Alexiou, N. Platon, H. Guanella, Das alte Kreta (1967) πίν. 105 δεξιὰ. H. van Oyen, BABesch 45, 1970, 17 εἰκ. 5. Buchholz - Karageorghis, Altägäis und Altkypros (1971) ἀριθ. 1225 a - b. Ζῶμα 33 κέ. ἀριθ. 75 εἰκ. 6 πίν. 21 - 2. Davaras, Guide to Cretan Antiquities (1976) 78 εἰκ. 45. (Παρακάτω ἀναφέρεται ὡς Guide.)

'Αριθ. καταλ. **5.** 'Ο «λιγνός» λάτρης ἀπὸ τὴν Τύλισο. Hall, ὅ.π. 178 εἰκ. 229 a - b. Alexiou, Platon, Guanella, ὅ.π. πίν. 105 ἀριστερά. G. Hafner, Art of Crete, Mycenae, and Greece (1968) εἰκ. 27. H. van Oyen, ὅ.π. 17 εἰκ. 7. Buchholz - Karageorghis, ὅ.π. 1226. Ζῶμα 33 κέ. ἀριθ. 76 πίν. 23 α - β. M. 'Ανδρόνικος, Τὰ Ἑλληνικὰ Μουσεῖα, Μουσεῖον Ἡρακλείου (1975) εἰκ. 24. Δαβάρας, Μινωικὴ Τέχνη στὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου (1978) εἰκ. 35.

'Αριθ. καταλ. **6.** Λάτρης ἀπὸ τὴ Μίλατο (;). J. Hawkes, Dawn of the Gods

(1968) εικ. σ. 106 άριστερά¹. H. van Effenterre, *La seconde fin du monde, Mycènes et la mort d'une civilisation* (1974) εικ. 55.

Άριθ. καταλ. 9. Λάτρης από την Άνατολή Ίεραπέτρας. R. A. Higgins, *Minoan and Mycenaean Art* (1967) εικ. 168. H. van Oyen, ό.π. 17 εικ. 6 καί 8-10. S. Hood, *The Minoans* (1971) 225 εικ. 62. Buchholz - Karageorghis, ό.π. άριθ. 1231.

Άριθ. καταλ. 16. Λάτρης από τη Σύμωρη (;). F. Eckstein - A. Legner, *Antike Kunst im Liebighaus* (1969) εικ. 1-4. Οί συγγραφείς συντάσσονται με τη γνώμη τών Furtwängler, Collignon καί Neugebauer (βλ. άριθ. καταλ. 16) ότι πρόκειται για γυναικείο ειδώλιο εξαιτίας της ιδιαίτερα πλούσιας καί περίτεχνης κόμης. Αύτη όμως μοιάζει πολύ με την κόμη του λάτρεως στο St. Omer της Πικαρδίας (άριθ. καταλ. 50), για τὸ φύλο του όποίου βέβαια δέν μπορεί νά υπάρξει άμφιβολία.

Άριθ. καταλ. 18. Γυναικείο ειδώλιο λάτρεως από την Τρωάδα (;). M. Robertson, *A History of Greek Art* (1975) 613 άριθ. 3 πίν. Ic.

Άριθ. καταλ. 20. Λάτρης από τὸ Σπήλαιο του Ψυχροῦ. Hall, ό.π. 176 εικ. 227 a-b. R. A. Higgins, *The Archaeology of Minoan Crete* (1973) εικ. σ. 98.

Άριθ. καταλ. 29. Γυναικείο ειδώλιο λάτρεως από τὸ Σπήλαιο του Ψυχροῦ. Higgins, ό.π. εικ. σ. 99.

Άριθ. καταλ. 30. Λάτρης από τὸ Σπήλαιο του Ψυχροῦ. Ζῶμα 39 κέ. πίν. 28 α - β.

Άριθ. καταλ. 31. Λάτρης από τὸ Παλαίκαστρο. Hall, ό.π. 174 εικ. 224 a - c.

Άριθ. καταλ. 32. Λάτρης από τὸ Άζυμο Μαλίων. Ζῶμα 37 άριθ. 87 πίν. 26 γ.

Άριθ. καταλ. 34. Λάτρης από την Άγ. Τριάδα. Ζῶμα 45 πίν. 30 α - β.

Άριθ. καταλ. 41-5. Λάτρες από τὸ Σπήλαιο Φανερωμένης. AA 1937, 223 εικ. 4.

Άριθ. καταλ. 55. Λάτρης από την Κρήτη στις Βρυξέλλες. F. Mayence, *Statuette en bronze d'époque égéenne, Musées Royaux d'Art et d'Histoire, 3ème série*, άριθ. 1, Ίαν. 1929, 95 εικ. 5². Ό Mayence άγόρασε αὐτὸ τὸ ειδώλιο στὴ Ρόδο τὸ 1928, ἀλλὰ θά πρέπει ἀσφαλῶς νά προέρχεται ἀπὸ την Κρήτη.

Άριθ. καταλ. 56. Πίν. 27ζ. Λάτρης από την Κρήτη³. Μουσείο Μπενάκη άριθ. 7839. Έδῶ δημοσιεύεται μία εἰκόνα του ειδωλίου αὐτοῦ⁴.

Άριθ. καταλ. 57. Πίν. 27η-ια. Λάτρης από την Κρήτη. Έδῶ παρουσιάζουμε τέσσε-ρεις εἰκόνες του σημαντικοῦ αὐτοῦ ειδωλίου πού δύο τους εἶναι ἀδημοσίευτες⁵.

Άσφαλῶς την πιὸ ἐνδιαφέρουσα κόμμωση ἀπ' ὅλα τὰ ειδώλια της Συλλογής Μετα-

1. Η άποψη ότι εἶναι «possibly the young god before the goddess» εἶναι τελείως άσχετη με την κρητομυκηναϊκή άρχαιολογία.

2. Η παραπομπή αὐτή ὀφείλεται στὴ Βελγίδα συνά-δελο 8. Colette Verlinden πού ἐτοιμάζει διδακτορική διατριβή με θέμα τὴ μινωική χαλκοπλαστική, τὴν ὁποία εὐχαριστῶ θερμὰ καί ἀπὸ ἐδῶ.

3. Για τὴ γνησιότητα του ειδωλίου αὐτοῦ, πού τὸ ἔχου-με δεῖ μόνο ἀπὸ φωτογραφίες, ἐκφράστηκαν ἐπιφυλάξεις

ἀπὸ τὸν κ. Ί. Σακελλαράκη (ἐπιστολική ἀνακοίνωση).

4. Θερμὲς εὐχαριστίες ὀφείλονται στὸν ὁμότιμο Διευ-θυντὴ του Μουσείου Μπενάκη κ. Μ. Χατζηδάκη καί τὴ δ. Λίλα Μαραγκοῦ γιὰ τὴν παραχώρηση της φωτογραφίας καί της ἄδειας δημοσίευσας.

5. Θερμὲς εὐχαριστίες ὀφείλονται στὸν Έφορο Προϊ-στορικῶν Συλλογῶν του Μουσείου κ. Ί. Σακελλαράκη γιὰ τὴν παραχώρηση τῶν φωτογραφιῶν καί της ἄδειας δημο-σίευσας τῶν δύο ἀπὸ αὐτές.

ξᾶ παρουσιάζει τὸ εἰδώλιο 59, μὲ τοὺς μακροὺς κυλινδρικοὺς καὶ ὀφιοειδεῖς πλοκάμους του. Μεγάλη ὁμοιότητα μὲ αὐτό, στὸ σχῆμα, τὸ μῆκος, τὴ διάταξη ἀλλὰ καὶ τὸν ἀριθμὸ τῶν πλοκάμων, παρουσιάζει τὸ εἰδώλιο ἀπὸ τὸ Ἄζυμο τῶν Μαλίων (ἀριθ. καταλ. 32), ποὺ ὁ Χατζηδάκις τὸ χρονολογεῖ στὴ ΥΜ Ι ἐποχή. Ὁ δημοσιεύων παρατηρεῖ¹ ὅτι οἱ δύο ἀπὸ τοὺς τέσσερις μακρότατους πλοκάμους «καταβαίνουν πρὸ τοῦ ἀντιστοιχοῦ ὤμου καὶ χωροῦσιν ὑπὸ τὴν μασχάλην», ὅπως συμβαίνει καὶ στὸ εἰδωλίό μας. Σημειώνει ἀκόμη ὅτι στοὺς πλοκάμους «παρατηροῦνται ἀβαθέστατα διὰ ρίνης χαράγματα», ὅπως καὶ στὸ εἰδωλίό μας καὶ παρατηρεῖ ὅτι «ἴσως διὰ τούτων ἠθέλησεν ὁ τεχνίτης νὰ δηλώσῃ ὅτι ἦσαν πλεκτοί». Περισσότερο ἢ λιγότερο παρόμοιους λεπτοὺς πλοκάμους διακρίνουμε καὶ σὲ ἄλλους λάτρες, ὅπως στοὺς ἀριθ. καταλ. 5², 9, 16, 17 (πίν. 28α-β)³, 31, τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δύο εἰδώλια τῆς Σύμης ποὺ εἶδαμε παραπάνω καὶ τέλος τὸ γνωστὸ εἰδώλιο ἀπὸ τὰ Γρίβιλα Ρεθύμνης⁴. Συχνὰ οἱ πλόκαμοι αὐτοὶ τῶν εἰδωλίων εἶναι ἔντονα ὀφιοειδεῖς, πράγμα ποὺ δείχνει πόση προσοχὴ δίνει ὁ καλλιτέχνης στὴν ἀπόδοση αὐτοῦ τοῦ χαρακτηριστικοῦ τους⁵ ἔστω κι ὅταν ἡ ἀφαίρεση στὰ ὑπόλοιπα χαρακτηριστικὰ εἶναι πολὺ μεγάλη: ἔτσι καὶ ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἄποψη δὲν φαίνεται νὰ εὐσταθεῖ ἡ παλαιὰ σκέψη τοῦ Evans⁶ ὅτι ἡ πασίγνωστη χάλκινη «Μπαγιαντέρα» τοῦ Βερολίνου ἀπὸ τὴν Τρωάδα (ἀριθ. καταλ. 18)⁷ ἔχει πίσω στὰ μαλλιά της μπλεγμένα φίδια: αὐτὴ ἡ ἐντύπωση ποὺ ἀφήνει τὸ ἔργο⁸ δείχνει ἀπλῶς τὴ σχετικὴ τεχνοτροπικὴ διάθεση — ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπιδειξιότητα — τοῦ Μινωίτη καλλιτέχνη⁹ στὸν ὑπέρτατο βαθμό.

Ὅπως εἶναι γνωστὸ, τὸ πρόσωπο στὰ ἔργα τῆς μινωικῆς χαλκοπλαστικῆς ἀποδίδεται μὲ περιληπτικὰ καὶ ἀσαφῆ χαρακτηριστικὰ, ἓνα γεγονός ποὺ ἐρμηνεύεται ὅχι μόνον ἀπὸ τὴ γενικότερη τεχνικὴ τῶν ἔργων αὐτῶν ἀλλὰ, σύμφωνα μὲ τὸν V. Müller¹⁰, καὶ ἀπὸ τὴν ἐπιβίωση μιᾶς πρωτόγονης τεχνοτροπίας νὰ θεωρεῖται τὸ πρόσωπο σὰν κάτι δευτερεῦον καὶ νὰ ἀποδίδεται περιληπτικὰ¹¹. Ἐλάχιστα εἶναι τὰ ἔργα ὅπου τὸ πρόσωπο παύει νὰ εἶναι τελείως ἄμορφο καὶ ἀποκτᾷ μερικὰ συγκεκριμένα χαρακτηριστικὰ, ὅπως π.χ. στοὺς ἀριθ. καταλ. 6 καὶ 57, σ' ἓνα ἀπὸ τὰ νέα εἰδώλια στὴν Ἑλβετία ποὺ εἶδαμε παραπάνω, ὑποπτο ὅμως γιὰ τὴ γνησιότητά του, στὸ λίθινο εἰδώλιο ἀπὸ τὴ Μεγάλῃ Βρύση¹² καὶ στὸ χάλκινο εἰδώλιο ἀριθ. 1829 Μουσ. Ἡρακλείου ἀπὸ τὸ

1. I. XATZHAKEIS, ΑΔ 2, 1916, 166 κέ.

2. Μὲ τὸ εἰδώλιο αὐτὸ ἔχει καὶ ἄλλες ὁμοιότητες, ὅπως τὴν ἐπιμελημένη λείανση τῆς ἐπιφάνειας καὶ τὸν τόπο εὐρέσεως.

3. Οἱ εἰκόνες αὐτὲς εἶναι δύο νέες ὕψεις τοῦ ὠραίου αὐτοῦ εἰδωλίου.

4. Γιὰ τὴν πίσω ὄψη του πρβ. καὶ DAVARAS, Guide 278 εἰκ. 156.

5. Ποὺ τονίζεται ἐπίσης καὶ στὶς τοιχογραφίες τῶν ἀνακτόρων. Ἰδιαίτερα ἐνδιαφέρον εἶναι ὁ χαριτωμένος ὀφιοειδὴς βόστρυχος στὸν ὁποῖο καταλήγει πίσω ἡ κόμη τοῦ εἰδωλίου Μουσ. Ἡρ. 206 (ἀριθ. καταλ. 10) ἀπὸ τὴν Πραισό, μία ὄψη ποὺ εἶναι ἐλάχιστα γνωστὴ (πίν. 28γ).

6. EVANS, PM I, 507 κέ. εἰκ. 365· IV, 176 εἰκ. 138.

7. Πρβ. ἀκόμη BUCHHOLZ-KARAGEORGIS, ὁ.π. ἀριθ.

1224 (μὲ βιβλιογραφία).

8. Πρβ. ἀκόμη S. HOOD, The Minoans (1971) 225 ἀριθ. 61. Βλ. ὅμως τὶς ἀμφιβολίες τοῦ NILSSON, MMR² 312 σημ. 18. Πρβ. καὶ HALL, ὁ.π. γιὰ τὸ εἰδώλιο ἀριθ. καταλ. 31 ἀπὸ τὸ Παλαίκαστρο.

9. Γενικὰ πρβ. MARINATOS, ὁ.π. 9 καὶ σημ. 57, ποὺ δίνει καὶ ἄλλα παράλληλα τῆς πλαστικῆς καὶ ἀποκλίνει σὲ μία μαγικὴ ἐρμηνεία τοῦ κόμβου ποὺ σχηματίζεται.

10. V. MÜLLER, Frühe Plastik in Griechenland und Vorderasien (1929) 53.

11. Γενικὰ πρβ. BRONZES 650. Πρβ. FORSDYKE, Greece before Homer (1956) 17, ποὺ σκέπτεται ὅτι σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ στὸ πορτραῖτο ὑπάρχει ἔλλειψη ἐπιτηδειότητας καὶ κατανόησης ἀπὸ μέρους τοῦ μινωίτη καλλιτέχνη.

12. BRONZES 655 σημ. 1 εἰκ. 1 b. BUCHHOLZ-KARA-

Ἡράκλειο¹, μὲ τὰ χέρια στὸ στῆθος, ποὺ φορεῖ μιὰ παράδοξη, πανύψηλη καὶ στενόμακρη «τιάρα» κωνικοῦ σχήματος ποὺ πέφτει πρὸς τὰ πίσω². Σ' αὐτὰ τὰ ἔργα καταλέγεται καὶ τὸ εἰδώλιο 59, ὅπου μὲ κάποια σχετικὴ σαφήνεια διακρίνονται ἡ μύτη καὶ τὸ στόμα, καὶ πιὸ ἀμυδρά, τὰ μάτια.

Οἱ κομμώσεις τῶν ἄλλων λάτρων τῆς Συλλογῆς Μεταξά δὲν παρουσιάζουν τίποτε τὸ ἀξιομνημόνευτο, ἐκτὸς ἴσως ἀπὸ τὸ ἀνδρικό εἰδώλιο 64: ἡ ἀπόληξη τῆς κόμης, ψηλὰ στὴ ράχη, σχηματίζει μὲ δύο πλοκάμους ἓνα εἶδος Π (δυσδιάκριτο στὴ φωτογραφία), μὲ προεκτεινόμενα πλάγια τὰ ἄκρα τῶν καθέτων σκελῶν. Τὴν ἴδια περίπου κατασκευὴ συναντοῦμε καὶ στὸν «παχὺ» λάτρη ἀπὸ τὴν Τύλισο³. Οἱ κομμώσεις τῶν δύο γυναικείων εἰδωλίων 53 καὶ 52 εἶναι βραχύτατες καὶ ἀφήνουν, ὅπως φαίνεται, ἐλεύθερο τὸν τράχηλο.

Ὅπως εἶχαμε παρατηρήσει στὴν προηγούμενη μελέτη⁴, πολλὰ ἀπὸ τὰ ἀνδρικά αὐτὰ εἰδώλια λάτρων προβάλλουν ἐλαφρὰ τὸ ἀριστερὸ σκέλος, μία κίνηση ποὺ ἐξισορροπεῖ ἐκείνη ποὺ κάνει τὸ ὑψωμένο δεξιὸ χέρι. Στὴ σειρὰ ποὺ ἐξετάζουμε ἐδῶ, αὐτὴ ἡ στάση παρατηρεῖται μόνο στὸ εἰδώλιο 47. Ὅσο γιὰ τὴ λατρευτικὴ χειρονομία τοῦ δεξιοῦ χεριοῦ⁵, καὶ ἡ νέα σειρὰ τῶν εἰδωλίων δὲν ἀφήνει ἀμφιβολίες γιὰ τὰ συμπεράσματα ποὺ εἶχαμε διατυπώσει⁶, ὅτι τὸ χέρι, συνήθως σφιγμένο σὲ γροθιά⁷, δὲν ἔχει καμία σχέση μὲ μιὰ ὑποθετικὴ κάλυψη τῶν ματιῶν καὶ μὲ τὴν παλαιὰ ἀβάσιμη θεωρία τοῦ θάμβους ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῆς θεότητος. Αὐτὸ φαίνεται μὲ σαφήνεια σὲ μία σκηνὴ ταυροπαιδιᾶς ποὺ ἀπεικονίζεται σὲ μία ἀδημοσίευτη λάρνακα ἀπὸ τὸν Καλοχωραφίτη τῆς Μεσαρᾶς, ὅπου ἓνας ἄνδρας μὲ ἱερατικὴ ἐσθῆτα προσβλέπει πρὸς τὴν ταυροπαιδιὰ κάνοντας ταυτόχρονα τὴ χαρακτηριστικὴ αὐτὴ χειρονομία λατρείας μὲ τὸ δεξιὸ χέρι: πρβ. Παπαποστόλου, Τὰ σφραγίσματα τῶν Χανίων (1977) 40. Ὅσο πιὸ καλοδουλεμένο καὶ μὲ ἀκριβέστερη ἀπόδοση τῶν λεπτομερειῶν εἶναι ἓνα εἰδώλιο, τόσο πιὸ

GEORGHIS, ὁ.π. ἀριθ. 1232. Ζῶμα 34 ἀριθ. 79 πίν. 24 α - δ.

1. ΧΑΤΖΗΔΑΚΙΣ, ὁ.π. 168 - 70 εἰκ. 3 α - β. EVANS, PM II, 235 εἰκ. 132. N. PLATON, Crète (1966) εἰκ. 31 b. Ζῶμα 34 κέ. ἀριθ. 80 πίν. 25 (πίσω ὄψη).

2. Τὰ παράδοξα αὐτὰ καλύμματα τῆς κεφαλῆς φαίνεται ὅτι ἦταν κάπως ἔτσι καὶ στὴν πραγματικότητα, τουλάχιστον στὴν ΥΜ I ἐποχή, ὅπως φανερώνει καὶ ἡ παράσταση δύο γυναικῶν λάτρων, στὴ χαρακτηριστικὴ στάση λατρείας τῶν εἰδωλίων τῆς Συλλογῆς Μεταξά ποὺ ἐξετάζουμε ἐδῶ, ποὺ εἰκονίζονται σὲ μιὰ ἀμυγδαλοειδῆ ΥΜ I σφραγίδα τοῦ Μητροπολιτικοῦ Μουσείου Νέας Ὑόρκης ποὺ δημοσιεύθηκε πρόσφατα: CMS XII ἀριθ. 168.

3. Ἀριθ. καταλ. 4. Ἀπεικονίσεις τῆς πίσω ὄψης τοῦ εἰδωλίου: ΧΑΤΖΗΔΑΚΙΣ, ΑΕ 1912, 223 πίν. 17 α - α''. EVANS, PM III 449 κέ. 61 εἰκ. 313.

4. Bronzes 642 καὶ σημ. 2.

5. Λατρευτικὴ, παρὰ τὴ γνώμη τοῦ NILSSON, MMR² 298 κέ., ποὺ ἐκφράζεται ἔστω μὲ ἐπιφύλαξη, ὅτι πρόκει-

ται γιὰ χειρονομία γυναικῶν ποὺ χορεύουν.

6. Bronzes 637 κέ. Τὴ χειρονομία αὐτὴ τὴν βλέπουμε καὶ σὲ μιὰ ἰδιαίτερα σημαντικὴ σφραγίδα ἀπὸ τὸ Μακρυγιαλὸ μὲ σκηνὴ λατρείας: πρβ. DAVARAS, Guide 327 εἰκ. 189.

7. Ἡ γροθιά τοῦ εἰδωλίου 59 δείχνει καθαρὰ τὰ δάχτυλα πρὸς τὰ ἔξω καὶ τὸν ἀντίχειρα πρὸς τὰ κάτω. Φαίνεται ὅτι ὁ ἀντίχειρας στὴ θρησκευτικὴ αὐτὴ χειρονομία δὲν ἔπρεπε νὰ εἶναι σφιγμένος καὶ διπλωμένος ὅπως στὴν κανονικὴ γροθιά τῆς πυγμαχίας· ἀλλὰ μᾶλλον χαλαρὸς καὶ συχνὰ προεξέχων, ἂν μπορούμε νὰ κρίνουμε ἀπὸ διάφορες παραστάσεις ὅπως π.χ. καὶ στὰ δύο χέρια τοῦ εἰδωλίου Μουσ. Ἡρ. 704 ἀπὸ τὴν Κνωσό (ἀριθ. καταλ. 7), ὅπως βλέπουμε στίς νέες εἰκόνες ποὺ δίνουμε (πίν. 28δ-ε). Κατ' ἐξαίρεση καὶ τὰ δύο χέρια δὲν εἶναι ἀκριβῶς στὴν τυπικὴ θέση τῆς χειρονομίας: ἴσως ἡ πρόθεση τοῦ καλλιτέχνη ἦταν ν' ἀποδώσει τὴν κίνηση. Κάτι παρόμοιο βλέπουμε σὲ πολλὰ ἄλλα παραδείγματα.

σαφές είναι αυτό, όπως π.χ. στο ειδώλιο 59, όπου αποδίδονται και τα μάτια. Αντίθετα, είναι φανερό ότι το χέρι υψώνεται στο μέτωπο, λίγο ψηλότερα από το σημείο ανάμεσα στα φρύδια, ακριβώς εκεί όπου οι αρχαίοι Ἴνδοι τοποθετούσαν το ajna chakra και οι Αιγύπτιοι τὸν οὐραῖον, ἂν βέβαια δεχθούμε ότι είναι δυνατόν να είχαν παρόμοιες αντιλήψεις και οι Μινωίτες και ότι δὲν πρόκειται για καθαρή σύμπτωση.

Ἄς ἐξετάσουμε τώρα τὴν ἐνδυμασία τῶν ειδωλίων τῆς Συλλογῆς Μεταξᾶ. Ἡ ἐνδυμασία αὐτὴ εἶναι πάντοτε τυπικὴ καὶ γιὰ τοὺς ἄνδρες καὶ γιὰ τὶς γυναῖκες, συχνὰ ὅμως παρουσιάζονται ἐνδιαφέρουσες λεπτομέρειες. Ἔτσι, ἀξιοπρόσεκτη εἶναι ἡ κοντὴ ἀνάγλυφη ταινία ποὺ κρέμεται ἀπὸ τὴ ζώνη πάνω στὸ δεξιὸ ἰσχίον τοῦ ειδωλίου 47. Κάτι ἀντίστοιχο βλέπουμε καὶ σὲ ἄλλα ειδώλια¹, πάλι στὴν ἴδια θέση, ὅπως στοὺς λάτρες τῆς Μιλᾶτου (ἀριθ. καταλ. 6), τῆς Ἀνατολῆς Ἱεραπέτρας (ἀριθ. καταλ. 9), ἐκείνου ποὺ βρίσκεται στὸ St. Omer (ἀριθ. καταλ. 50) καὶ ἐνὸς λάτρεως μὲ διαφορετικὴ στάση χειρῶν στὸ Βερολίνο². «Tassels on the right side» παρατηροῦνται καὶ στὸ ειδώλιο ἀριθ. 81 στὴ Βοστώνη ποὺ ἀναφέραμε πιὸ πάνω. Ἄν δὲν εἶναι κάποια ἄκρη τοῦ περιζώματος, ὅπως εἰπώθηκε³, δὲν ἀποκλείεται νὰ πρόκειται γιὰ πρόχειρη ἀπόδοση τῶν θυσάνων ποὺ βλέπουμε ζωγραφισμένους μὲ κάθε λεπτομέρεια νὰ κρέμονται στὸ δεξιὸ ἰσχίον τῶν Μινωιτῶν στὴν τοιχογραφία τῶν Keftiu στὸν τάφο τοῦ Rekhmara⁴.

Ἄλλη ἀξιομνημόνευτη λεπτομέρεια τῆς ἐνδυμασίας ἀρκετῶν ἀνδρικῶν ειδωλίων εἶναι ἡ «ποδιά». Γι' αὐτὴν εἴχαμε ἤδη μιλήσει στὴν προηγούμενη μελέτη⁵ καὶ εἴχαμε διαπιστώσει ὅτι σὲ πολλὰ ἀπὸ τὰ παραδείγματα ποὺ ὑπάρχουν (ἀριθ. καταλ. 1, 9, 20 καὶ 50), αὐτὴ ἡ μακριὰ ποδιά — ἂν πρόκειται στ' ἀλήθεια γιὰ ποδιά, δηλαδὴ γιὰ ἓνα αὐτοτελὲς κινητὸ ὕφασμα καὶ ὄχι γιὰ τὸ πρόσθιο καὶ ἀναπόσπαστο τμήμα τοῦ περιζώματος ποὺ ἐπιμηκύνεται ὑπέρμετρα σὰν φύλλο⁶ — εἶναι κάτω κομμένη λοξὰ καὶ ἀνεβαίνει ἀπὸ τὸ δεξιὸ πρὸς τὸ ἀριστερὸ σκέλος. Αὐτὴ ἡ ἰδιομορφία, ποὺ ὑπάρχει καὶ σὲ ἄλλους τύπους ειδωλίων⁷, δὲν λείπει καὶ ἀπὸ τὰ ειδώλια τῆς σειρᾶς ποὺ ἐξετάζουμε: ἰδιαίτερα ἐντονὴ εἶναι στὸ ειδώλιο 60, ὅπου πλαταίνει ἀσυνήθιστα πολὺ πρὸς τὰ πάνω ἐνῶ καταλήγει σὲ στενὴ σφήνα πάνω στὸ δεξιὸ μηρό. Κάτω ἀπὸ τὴν ποδιά διακρίνεται τὸ πρόσθιο τμήμα τοῦ περιζώματος⁸, ποὺ κρέμεται κι αὐτὸ στὸ ἴδιο ὕψος. Παρόμοια εἶναι ἡ κατασκευὴ καὶ τοῦ ειδωλίου 61, ποὺ παρουσιάζει μεγάλη ὁμοιότητα μὲ τὸ προηγούμενο. Ἴσως ὅμως ἐδῶ ἡ ποδιά νὰ εἶναι διπλὴ καὶ νὰ μὴν δηλώνεται καθόλου τὸ περίζωμα, ἂν καὶ βέβαια ὁ τρόπος κατασκευῆς τοῦ ειδωλίου δὲν ἐπιτρέπει νὰ δια-

1. Γενικὰ πρβ. Ζῶμα 22 ἀριθ. 47, 44 ἀριθ. 102 καὶ σποράδην.

2. BOSSERT, *Altkreta*³ εἰκ. 316. W. LAMB, *Greek and Roman Bronzes* (1929) 24 κέ. ἀριθ. 12 πίν. 9 c, ποὺ θεωρεῖ πιθανὸ ὅτι πρόκειται γιὰ μαχαίρι. NEUGEBAUER, *Katalog der Bronzen im Antiquarium Berlin* (1931) 3 ἀριθ. 3 πίν. 2.

3. Πρβ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ, *Τρία χάλκινα μινωικὰ ειδώλια*, Πεπραγμένα Β' Κρητολ. Συνεδρίου Χανιά 1966

(1968) 249.

4. BOSSERT, ὁ.π. εἰκ. 257. EVANS, *PM II*, 744 εἰκ. 479. Γενικὰ γιὰ τοὺς θυσάνους πρβ. MARINATOS, ὁ.π. 28. Πρβ. Ζῶμα 140 καὶ σποράδην.

5. *Bronzes* 646 κέ.

6. Πρβ. σχετικὰ παρακάτω. Πρβ. ἐπίσης Ζῶμα 37 καὶ σποράδην.

7. Πρβ. *Bronzes* 647 σημ. 1 - 2.

8. Πρβ. *Bronzes* 646 εἰκ. 15: «pagne à devanteau».

κρίνουμε τέτοιες λεπτομέρειες. Ἀντίστοιχη εἶναι ἡ κατασκευὴ καὶ τοῦ εἰδωλίου **65**, ἀλλὰ δὲν θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε μὲ βεβαιότητα ἂν πρόκειται γιὰ δύο ξεχωριστὰ ὑφάσματα τοῦ αὐτοῦ σχήματος — π.χ. κρεμαστό περίζωμα καὶ ποδιά — τὸ ἓνα σχεδὸν πάνω στὸ ἄλλο σὲ τρόπο πού ἀπὸ τὸ κάτω ἔνδυμα νὰ φαίνεται μόνο μιὰ λουρίδα, ἢ γιὰ ἓνα ἐνιαῖο ὕφασμα — εἴτε πρόκειται γιὰ περίζωμα εἴτε γιὰ ποδιά — μὲ πλατὺ ταινιωτὸ πλαίσιο, ὅπως περίπου στὶς Θεές τῶν Ὁφειν τῆς Κνωσοῦ¹. Γενικὰ μοιάζει μὲ τὸ ἔνδυμα τοῦ λίθινου εἰδωλίου τῆς Μεγάλης Βρύσης πού εἶδαμε πιὸ πάνω². Τέλος ἂς ἀναφέρουμε τὸ εἰδῶλιο **64**, ὅπου ἀμυδρότατα διακρίνεται τὸ πρόσθιο τμήμα τοῦ περιζώματος — ἢ ἴσως ποδιά; — πού κρέμεται σὰν στενόμακρη λουρίδα ἕως κάτω ἀπὸ τὰ γόνατα: τὸ ἀντίστοιχο ἔνδυμα διακρίνεται στοὺς λάτρες ἀριθ. καταλ. **1** ἀπὸ τὸ Σκοτεινὸ καὶ ἀριθ. καταλ. **21** τοῦ Λούβρου, μὲ τὴ διαφορά ὅτι στὸν τελευταῖο τὸ ὕφασμα εἶναι κομμένο λοξὰ κατ' ἀντίθετη ἔννοια, δηλαδή ἀπὸ τὸ ἀριστερὸ σκέλος ἀνεβαίνει πρὸς τὸ δεξιό.

Ἡ πίσω ὀψη τῶν περιζωμάτων τῶν ἀνδρικῶν αὐτῶν εἰδωλίων εἶναι πάντοτε ὁμοίομορφη: ἓνα περίπου ἡμικυκλικό-πεταλόσχημο ὕφασμα καλύπτει τοὺς γλουτούς³: ἔτσι συμβαίνει στὰ εἰδῶλια **47** καὶ **60**. Στὸ εἰδῶλιο **65** διακρίνεται ἓνα ταινιωτὸ πλαίσιο — ἂν δὲν πρόκειται, κάτι πού δὲν φαίνεται πιθανό, γιὰ δύο ἐπ'ἀλλήλα ὑφάσματα — ὅπως βλέπουμε καὶ σὲ ἄλλες παραστάσεις, ὅπως π.χ. στὸν λάτρη ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴ Ἱεραπέτρας (ἀριθ. καταλ. **9**) ἀλλὰ καὶ στὸν «πρίγκιπα» τοῦ Κυπέλλου τῆς Ἀναφορᾶς ἀπὸ τὴν Ἀγ. Τριάδα⁴. Στὸ εἰδῶλιο **61** τὸ πλαίσιο αὐτὸ εἶναι διπλό.

Μερικὰ ἀπὸ τὰ νέα εἰδῶλια πού ἐξετάζουμε φοροῦν καὶ τὸν γνωστὸ αἰδοιοθύλακο⁵ ὅπως τὰ **47**, **60**, **61** καὶ **65**, συχνὰ κάτω ἀπὸ τὸ περίζωμα, ὅπως συνήθως συμβαίνει⁶. Ἀπὸ αὐτὰ τὸ πιὸ ἀξιοσημεῖωτο εἶναι τὸ **60**, γιὰτὶ ὁ αἰδοιοθύλακος εἶναι τόσο τονισμένος, καὶ μάλιστα στὸ πάνω του μέρος, ὅσο ἴσως σὲ κανένα ἄλλο εἰδῶλιο⁷, σὲ σημεῖο ὥστε νὰ δίνει τὴν ἐντύπωση ὅτι πρόκειται γιὰ πραγματικὸ «ἰθυφαλλισμό».

Τὸ εἰδῶλο **47** τῆς Συλλογῆς Μεταξά εἶναι ἀξιόλογο καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι φορεῖ ἓνα ἀρκετὰ εὐδιάκριτο παχὺ περιδέριο. Αὐτὸ τὸ στοιχεῖο ἀπαντᾷ καὶ σὲ ἄλλα ἀνδρικά εἰδῶλια τῆς σειρᾶς αὐτῆς, ὅπως στοὺς ἀριθ. καταλ. **4**, **50** καὶ **57** (πίν. 27η-θ) καὶ σ' ἓνα ἀπὸ τὰ νέα εἰδῶλια τοῦ Ἱεροῦ Κορυφῆς Γιούχτα καὶ τῆς Σύμης Βιάννου πού εἶδαμε πιὸ πάνω. Τέτοια κοσμήματα γνωρίζουμε ὅτι φοροῦσαν καὶ οἱ ἄντρες.

Ἐὰν τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ εἰδῶλια τῆς Συλλογῆς ἔχουν ἔνδυμασίες, ὑπάρχουν ὡστόσο μερικὰ πού εἶναι — ἢ φαίνονται πὼς εἶναι — γυμνά: τὰ εἰδῶλια **62** καὶ **63**. Καὶ

1. Ἐγινε καὶ ἡ σκέψη ὅτι ἐδῶ πρόκειται γιὰ διπλὴ ποδιά: πρβ. NILSSON, MMR² 85.

2. Πρβ. καὶ ἓνα ἀπὸ τὰ εἰδῶλια στὴν Ἑλβετία: DÖRIG, ὁ.π. εἰκ. 72.

3. Πρβ. σχετικὰ Bronzes 645 καὶ σημ. 12. Ζῶμα 110 κέ.

4. Γιὰ διάφορα παραδείγματα πρβ. Ζῶμα ἀριθ. 75 εἰκ. 6, ἀριθ. 79 καὶ 86 εἰκ. 7, ἀριθ. 97 εἰκ. 8, ἀριθ. 106 εἰκ. 9, ἀριθ. 121 εἰκ. 10 καὶ ἀριθ. 157 εἰκ. 13.

5. Γιὰ τὸν ὅρο αὐτό, πού ἀμφισβητήθηκε πρόσφατα, βλ. τὸ παράρτημα παρακάτω.

6. Πρβ. Bronzes 648 καὶ σημ. 4.

7. Πρβ. τὰ εἰδῶλια ἀριθ. καταλ. **6**, **50** καὶ **57**, ὅπου ὁ τονισμὸς τοῦ αἰδοιοθύλακου εἶναι ὁμοίομορφος πάνω καὶ κάτω. Τὸ ἀντίθετο συμβαίνει στὸ εἰδῶλιο ἀριθ. καταλ. **17**, ὅπου ὁ τονισμὸς εἶναι πιὸ ἔντονος κάτω: πρβ. Bronzes 645 καὶ σημ. 10.

τὰ δύο, ἀρκετὰ χονδροειδοῦς κατασκευῆς, μὲ πολὺ ἀνώμαλη ἐπιφάνεια καὶ χωρὶς λεπτομέρειες, μοιάζουν στενὰ μὲ τὸ εἰδῶλιο ἀριθ. 8914 τοῦ Ἑθν. Ἀρχ. Μουσείου (ἀριθ. καταλ. 58), ποὺ χρονολογήθηκε στοὺς ὑστέρους ΥΜ χρόνους. Ἔτσι καὶ τὰ δύο μποροῦν νὰ τοποθετηθοῦν στὴ δεύτερη ἀπὸ τὶς δύο ομάδες στὶς ὁποῖες χωρίζεται γενικὰ ἡ σειρὰ τῶν χάλκινων λάτρων, ἐνῶ ἡ πρώτη ομάδα, ποὺ εἶναι καὶ ἡ πολυπληθέστερη καὶ περιλαμβάνει τὰ πιὸ καλοδουλεμένα εἰδῶλια —καὶ ἐν προκειμένῳ τοὺς ἀριθ. 59, 47, 61 καὶ 65 τῆς Συλλογῆς Μεταξᾶ— χρονολογεῖται γενικὰ στὴ ΜΜ ΙΙΙ - ΥΜ Ι ἐποχὴ¹, περίπου στὶς Νεοανακτορικὲς Ι καὶ ΙΙ φάσεις, δηλαδὴ λίγο πιὸ πέρα ἀπὸ τὰ πλαίσια τοῦ 16ου αἰῶνα². Κατὰ τὸν Matz³ ἡ πρώτη ομάδα εἶναι μᾶλλον προὐδὸν ἀνακτορικῆς τέχνης, ἐνῶ ἡ δεύτερη μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς ἔργο λαϊκῆς τέχνης τῆς ὁποίας ἡ «πρωτόγονη» ὄψη δὲν ὀφείλεται στὴ σχετικὴ τῆς ἀρχαιότητα ἀλλὰ σὲ μία «σκλήρωση» τοῦ προγενέστερου πλαστικοῦ τύπου.

Σχετικὰ μὲ τὸ πρόβλημα τῆς χρονολόγησης, ἐνῶ γιὰ τὰ πιὸ καλὰ εἰδῶλια τῆς σειρᾶς, γιὰ τὴν πρώτη ομάδα ποὺ διακρίναμε, δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει ἀμφισβήτηση, γιὰ τὴν δεύτερη ομάδα τὸ θέμα δὲν εἶναι τόσο ἀπλό. Ὅπως παρατηρεῖ ὁ Boardman⁴ σχετικὰ μὲ ὀρισμένα εἰδῶλια ποὺ διαπραγματεύεται, «the cruder figures cannot be dated». Ἡ ἔλλειψη ἐπεξεργασίας, ἀπορρινίσεως καὶ λειάνσεως τῆς ἐπιφανείας δὲν εἶναι σταθερὸ τεκμήριο, ὅπως ἀνάμεσα σὲ ἄλλα δείχνει καὶ τὸ τρίτο ἀπὸ τὰ χάλκινα εἰδῶλια τοῦ Σκοτεινοῦ⁵, ποὺ ἐνῶ ἔχει ἐπιφάνεια τελείως ἀνώμαλη καὶ ὄψη χονδροειδῆ, εἶναι προφανῶς σύγχρονο μὲ τὰ ἄλλα δύο εἰδῶλια ποὺ βρέθηκαν μαζί του στὸ Σπήλαιο τοῦ Σκοτεινοῦ καὶ εἶναι ἄριστα δείγματα τῆς ἐποχῆς τῆς ἀκμῆς⁶. Ἔτσι, ὡς σταθερὰ κριτήρια δὲν μένουν ἄλλα ἀπὸ τὰ στυλιστικά⁷, ποὺ τὰ ἀπαριθμεῖ ὁ Boardman, ὅπως τὰ γόνατα ποὺ εἶναι συχνὰ λυγισμένα καὶ τὰ σκέλη ποὺ εἶναι βραχύτερα. Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα εἶναι τὸ εἰδῶλιο ἀριθ. καταλ. 22 ἀπὸ τὸ Ψυχρό (πίν. 28ς'). Ἀντίθετα, ὁ σαφὴς χωρισμὸς τῶν σκελῶν δὲν εἶναι τεκμήριο, ἀφοῦ τὸν βλέπουμε καὶ σὲ πολλὰ ἀπὸ τὰ εἰδῶλια τῆς πρώτης ομάδας⁸. Ἐπίσης ὁ βραχὺς λαιμὸς ἐμφανίζεται συχνὰ σὲ εἰδῶλια ποὺ θεωροῦνται μεταγενέστερα. Ἔτσι, τὰ εἰδῶλια 62 καὶ 63 τῆς Συλλογῆς Μεταξᾶ, μὲ σκέλη —ποὺ ἔχουν κανονικὸ μῆκος— ἀλύγιστα καὶ ἐνωμένα καὶ τοὺς λαιμοὺς βραχύτατους, παρὰ τὴν τραχειά τους ὄψη δὲν θὰ εἶχαν λόγους νὰ θεωροῦνται μεταγενέστερα ἀπὸ τὰ ἄλλα ἐκτὸς ἀπὸ ἓνα λόγο, τὴν γυμνότητα.

Πραγματικά, ἡ γυμνότητα θεωρήθηκε ἀνέκαθεν ἓνα βασικὸ χαρακτηριστικὸ τῶν

1. Πρβ. PENDLEBURY, *The Archaeology of Crete* 215 κέ.: ΜΜ ΙΙΒ - ΥΜ ΙΑ. BOARDMAN, ὁ.π. 8.

2. Πρβ. BRONZES 648.

3. MATZ, *Götterscheinung und Kultbild im minoischen Kreta*, AbhMainz 1958, 409 κέ.

4. BOARDMAN, ὁ.π. 7.

5. BRONZES ἀριθ. καταλ. 3 πίν. XIII a - c.

6. Ἀριθ. καταλ. 1 - 2.

7. Πρβ. τὴν προσπάθεια νὰ διαφοροποιηθοῦν καὶ νὰ

τοποθετηθοῦν χρονολογικὰ μερικὰ εἰδῶλια τῆς σειρᾶς τῶν λάτρων μὲ βάση τὰ στυλιστικά κριτήρια: ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ, ὁ.π. 249 κέ. Γιὰ τὴν δυσχέρεια νὰ χρησιμοποιηθοῦν τέτοια κριτήρια πρβ. H. VAN OYEN, *BABesch* 45, 1970, 16. Πρβ. ἀκόμη τὶς χρονολογήσεις τῶν εἰδωλίων στὴν Ἑλβετία ποὺ κάνει ὁ DÖRIG, ὁ.π., μὲ ἀποκλειστικὴ βάση τὰ στυλιστικά κριτήρια.

8. Πρβ. π.χ. τὸ εἰδῶλιο 47 τῆς Συλλογῆς Μεταξᾶ.

ειδωλίων της δεύτερης ομάδας, σὲ συμφωνία ἐξάλλου μὲ τὴ γνωστὴ ἀποφυγὴ τῆς ἀνδρικής γυμνότητας ἀπὸ τοὺς καθεαυτὸ Μινωῖτες. Τὸ ζήτημα εἶναι ἂν ἡ γυμνότης τῶν χάλκινων αὐτῶν εἰδωλίων εἶναι πραγματικὴ ἢ φαινομενικὴ. Ἡ τέλεια ἰσοπέδωση τῆς ἐπιφανείας τοὺς καὶ ἡ ἀπουσία κάθε λεπτομέρειας μᾶς ἐπιτρέπει νὰ δεχθοῦμε τὸ δεύτερο, ὅτι ὁ Μινωῖτης καλλιτέχνης σ' αὐτὲς τὶς περιπτώσεις ἀποδίδει τὴν ἀνθρώπινη μορφή στὴ βασικὴ τῆς δομῆς ἀδιαφορώντας γιὰ τὶς λεπτομέρειες: μὲ ἄλλα λόγια, μὲ τὸ νὰ μὴ δηλώνει τὸ ἔνδυμα — ὅταν αὐτὸ δὲν εἶναι τόσο ἐμφανὲς καὶ χαρακτηριστικὸ ὅπως ἡ ποδῆρης ρομβοειδῆς φούστα τῶν γυναικείων εἰδωλίων — καθόλου δὲν σημαίνει ὅτι θέλει νὰ πλάσει μία τελείως γυμνὴ μορφή. Αὐτὸ φαίνεται ὅτι ἰσχύει τόσο γιὰ τὶς πολὺ τραχεῖες ἐπιφάνειες¹, ὅπως τοῦ εἰδωλίου 63, ὅσο καὶ γιὰ τὶς σχετικὰ λείες, ὅπως τοῦ εἰδωλίου 62.

Ἐνδεικτικὸ σχετικὰ μὲ τὸ συγκεκριμένο θέμα εἶναι τὸ εἰδῶλιο 64: μὲ τὴν πρώτη ματιὰ φαίνεται ὅτι εἶναι γυμνὸ, ἀλλὰ προσεκτικότερη ἐξέταση δείχνει ἀμυδρότατα ἔχνη ἐνδυμασίας, ὅπως παρατηρήσαμε παραπάνω. Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ ὑπάρχει καὶ μία πλάτυτα ἐπίπεδη ζώνη², πού διακρίνεται καλύτερα στὴν πίσω ὄψη τοῦ εἰδωλίου. Ὅμως τὰ ἔχνη αὐτὰ εἶναι τόσο ἀμυδρά ὥστε νὰ διακρίνονται σχεδὸν κατὰ τύχη.

Μία ἀξιοπρόσεκτη ἀνατομικὴ λεπτομέρεια ὑπάρχει στὸ εἰδῶλιο 47: μία κατακόρυφη γραμμὴ στὸ στέρνο καὶ τὸ στομάχι, ἡ γνωστὴ ὡς «λευκὴ γραμμὴ» (*linea alba*). Τέτοιες γραμμὲς ἐμφανίζονται καὶ στὴ ράχη τῶν πιὸ καλῶν εἰδωλίων τῆς σειρᾶς, ὅπου ἡ ἀπόδοση τῶν ἀνατομικῶν λεπτομερειῶν εἶναι πιὸ προσεγμένη³. Ἐντονη καὶ καθαρὴ ἀπόδοση τῆς «λευκῆς γραμμῆς» ἔχουμε στοὺς «θεριστές» τοῦ ρυτοῦ ἀπὸ τὴν Ἀγ. Τριάδα⁴ καὶ τὸν «πρίγκιπα» τοῦ Κυπέλλου τῆς Ἀναφορᾶς ἀπὸ τὸν ἴδιο τόπο.

Ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν καὶ τὰ δύο γυναικεῖα εἰδῶλια λάτρων 53 καὶ 52 τῆς Συλλογῆς Μεταξά. Γενικὰ στὴ σειρὰ τῶν χάλκινων λάτρων τὰ γυναικεῖα εἰδῶλια εἶναι πολὺ πιὸ ὀλιγάριθμα⁵ ἀπὸ τὰ ἀνδρικά. Καὶ τὰ δύο εἰδῶλια τῆς Συλλογῆς φοροῦν τὴ χαρακτηριστικὴ ζώνη πού φαίνεται σὰν νὰ ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο δακτυλίους ἐπάλ-ληλους⁶, μιὰ ζώνη πού τὴ βλέπουμε πολὺ συχνὰ στὸ μινωικὸ ἐνδυματολόγιο, ἀπὸ τὰ εἰδῶλια τοῦ Πετσοφᾶ⁷, τοῦ Παλαικάστρου⁸, τοῦ Ψυχροῦ⁹ καὶ τῆς Ἀγ. Εἰρήνης Κέας¹⁰

1. Ὡς πρὸς αὐτὸ τὸ θέμα χαρακτηριστικὰ εἶναι τὰ εἰδῶλια ἀπὸ τὸ Ψυχρὸ Μουσ. Ἡρ. 433 - 4 (πίν. 27ε-ς') πού εἶδαμε παραπάνω, καὶ ἰδιαίτερα τὸ δεύτερο, γιὰτὶ ἐνῶ ἡ ἐπιφάνεια εἶναι τραχύτατη καὶ τελείως ἀνεπεξέργαστη καὶ τὰ περισσεύματα τοῦ μετάλλου κάνουν τὸ περίγραμμα τῆς μορφῆς τελείως θολό, ἡ ὑπαρξὴ τοῦ αἰδοιοθυλάκου εἶναι σαφής.

2. Μιὰ ἀνάλογη ζώνη φορεῖ τὸ εἰδῶλιο ἀριθ. καταλ. 2 ἀπὸ τὸ Σκοτεινὸ, ἀλλὰ καὶ οἱ Keftiu τῶν αἰγυπτιακῶν τάφων: πρβ. Bronzes 643 καὶ σημ. 3. Ζῶμα 224 κέ. Τὸ ὕλινδ πού εἶναι φτιαγμένη ἡ ζώνη δὲν εἶναι σαφὲς στὰ εἰδῶλια. Γενικὰ βλ. Ζῶμα 130 κέ.

3. Πρβ. Bronzes 650.

4. Πρβ. Bronzes 649 εἰκ. 16.

5. Πρβ. τοὺς ἀριθ. καταλ. 14, 18, 19, 29, 33 καὶ 51, δηλαδὴ μιὰ ἀναλογία γύρω στὸ 10%. Πρβ. καὶ τὸν ἀριθ.

καταλ. 32 ἀπὸ τὸ Ἀζυμο Μαλίων, γιὰ τὸ ὁποῖο γίνεται δεκτὸ ὅτι εἶναι γυναικεῖο μὲ ἀνδρική ἐνδυμασία. Στὰ νέα εἰδῶλια — τῆς Συλλογῆς Μεταξά καὶ τὰ ἄλλα — ἡ ἀναλογία τῶν γυναικείων εἰδωλίων εἶναι μεγαλύτερη, γύρω στὸ 20%.

6. Ἡ ζώνη αὐτὴ ἐρμηνεύθηκε ὅτι ἀρχικὰ ἦταν καμωμένη προφανῶς μόνο ἀπὸ ἓνα παχὺ κορδόνι καὶ ἔπειτα ἀπὸ ἓνα στριπτὸ ὕφασμα: MARINATOS, ὁ.π. 28 («seilförmig»). Γενικὰ βλ. καὶ Ζῶμα 45 κέ. ἀριθ. 109, 131 κέ. ἀριθ. α: «σωληνοειδῆς ζώνη».

7. Πρβ. MYRES, BSA 9, 1902 - 3, πίν. 8. MARINATOS, ὁ.π. εἰκ. 5a πίν. A Id.

8. Πρβ. BORDA, Museo Pigorini πίν. XLII.

9. Πρβ. ἀριθ. καταλ. 29. Πρβ. καὶ τὸ εἰδῶλιο BOARDMAN, ὁ.π. πίν. IV 24.

10. Πρβ. CASKEY, AD 20, B3, 1965, 530 πίν. 663.

στο ανδρικό ειδώλιο που φυλάγεται στη Βιέννη¹ και το γυναικείο της Βοστώνης (πα-
ραπάνω αριθ. 81: «double belt»), και από τη μορφή σ' ένα σφράγισμα της Κνωσοῦ²
στις αναθηματικές ἐσθῆτες και «snake girdles» από φαγεντιανή του θησαυροφυλακίου
της Κνωσοῦ³. Και πολλές από τις μορφές του Ἀγγείου τῶν θεριστῶν από την Ἀγ.
Τριάδα φαίνεται ὅτι φοροῦν μιὰ τέτοια ζώνη.

Στο ειδώλιο 52 από τη ζώνη αὐτή κρέμονται ἐμπρός, δεξιά και ἀριστερά από την
κοιλιά, δύο μικρές ταινιόσχημες ἀπολήξεις. Αὐτὲς θυμίζουν τις ἀνάλογες — που δὲν
εἶναι ὅμως χωρισμένες ἀλλὰ κρέμονται παράλληλα — τῶν ειδωλίων από τὸ Παλαίκα-
στρο που εἶδαμε πιὸ πάνω, τὸν Κόφινα⁴ και τὸ Πισκοκέφαλο⁵. Κάτι ἀνάλογο βλέπου-
με και στὶς ἐνδυμασίες τοῦ Πετσοφᾶ⁶, ὅπως μᾶλλον και στὴν ἴδια τὴ «Μπαγιαντέ-
ρα» (αριθ. καταλ. 18) και προφανῶς και ἄλλοι⁷.

Ὅπως ὅλα τὰ γυναικεῖα ειδώλια λάτρεων⁸, ἔτσι και τοῦτα φαίνεται πὼς ἔχουν τὸν
κορμὸ γυμνὸ ἢ σχεδὸν γυμνὸ, ἐνῶ κάτω φοροῦν τὴν τυπικὴ μινωικὴ φούστα. Ἡ φού-
στα τοῦ ειδωλίου 53 ἔχει ὀριζόντιες γραμμὲς που δηλώνουν μὲ περιληπτικὸ τρόπο τὶς
στολίδες («volants»)⁹, ἐνῶ ἡ ἄλλη εἶναι τελείως λεῖα¹⁰. Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρου-
σιάζουν οἱ φοῦστες και τῶν δύο ειδωλίων στὸ πλάι, ὅπου διακρίνονται παράλληλες βα-
θιὲς αὐλακώσεις ἀπὸ πάνω ἕως κάτω και χωρίζουν τὴ φούστα σὲ πρόσθιο και ὀπίσθιο
τμήμα. Αὐτὴ τὴν ιδιομορφία¹¹ τὴ βλέπουμε και στὸ ειδώλιο τοῦ Ψυχροῦ που συναντή-
σαμε και πιὸ πάνω¹², ἀλλὰ και στὰ πῆλινα ειδώλια τοῦ Ἱεροῦ Κορυφῆς τοῦ Πετσοφᾶ,
τόσο ἀπὸ τὴν παλαιὰ δοκιμαστικὴ ἀνασκαφὴ τοῦ Myres¹³ ὅσο και ἀπὸ τὴ νεότερη δική
μας¹⁴.

1. Πρβ. BOSSERT, ὁ.π. εἰκ. 321 b, 322 b. LAMB, ὁ.π.
21 ἀριθ. 1 πίν. 4 c.

2. Πρβ. M. GILL, BSA 60, 1965, πίν. 5 ἀριθ. b.

3. Πρβ. EVANS, PM I 506 εἰκ. 364 a - d. MARINA-
TOS, ὁ.π. εἰκ. 5 b.

4. Ζῶμα 29 ἀριθ. 70 πίν. 19.

5. Πρβ. ΠΛΑΤΩΝ, ΠΑΕ 1952, 633 εἰκ. 14 πάνω.
Πρβ. και πιὸ κάτω.

6. Πρβ. MYRES, ὁ.π. πίν. 8 και 11. MARINATOS, ὁ.π.
εἰκ. 5a.

7. Πρβ. π.χ. τὴ γυναικεῖα ἱερατικὴ μορφή στη σφρα-
γίδα HOOD ὁ.π. 97 εἰκ. 62.

8. Πρβ. BOARDMAN, ὁ.π. 8.

9. Γιὰ τὰ ὑπόλοιπα ειδώλια τῆς σειρᾶς πρβ. τοὺς ἀριθ.
καταλ. 18 και 19, τὸ ἀριθ. Μουσ. Ἱερ. 761 και τὸ ειδώ-
λιο ἀπὸ τὸ Ψυχρό: BOARDMAN, ὁ.π. πίν. IV 24, μὲ πα-
ρόμοιες στολιδωτὲς φοῦστες. Πρβ. ἀκόμη και τὸ ειδώλιο
τῆς Βοστώνης ἀριθ. 81.

10. Και ἡ φούστα και ἡ ζώνη τοῦ ειδωλίου 52 μοιάζουν
πολύ μὲ τὸ ειδώλιο τοῦ Ashmolean AE 596 (ἀριθ. κα-

ταλ. 29) που χρονολογεῖται ἀπὸ τὸν Boardman στὴ MM
III - YM I ἐποχή.

11. Κατὰ ἓνα τελείως ἀσυνήθιστο τρόπο τὴ βρίσκουμε
στὶς φοῦστες τῶν ειδωλίων τοῦ Πισκοκέφαλου, ὅχι στὸ
πλάι ἀλλ' ἐμπρός: ΠΛΑΤΩΝ, ΠΑΕ 1952, 633 εἰκ. 14
πάνω (Μουσ. Ἱερ. 9832. Πρβ. και τὰ παρόμοια: Μουσ.
Ἱερ. 9769 - 72 και 9826). Ἴσως τὸ ἴδιο ἀλλὰ ζωγραφι-
σμένο και σὲ διάφορα σημεῖα τῆς φούστας ἀποδίδεται και
ἄλλοι, ὅπως π.χ. σ' ἓνα ἀπὸ τὰ γνωστότερα ειδώλια τοῦ
Πετσοφᾶ, που ἔχει ἀπεικονισθεῖ πολλές φορές: πρβ. MY-
RES, ὁ.π. πίν. VIII. MARINATOS, ὁ.π. 29 εἰκ. 5 a. SCHA-
CHERMAYER, Die minoische Kultur des alten Kreta
(1964) πίν. 21 a.

12. BOARDMAN, ὁ.π. πίν. IV 24.

13. Πρβ. MARINATOS, ὁ.π. πίν. A Id. MARINATOS-
XIPMER, Κρήτη και Μυκηναϊκὴ Ἑλλάς πίν. 17 δεξιά.
BUCHHOLZ - KARAGEORGIS, ὁ.π. ἀριθ. 1218.

14. Πίν. 28ζ. Μουσ. Ἀγ. Νικολάου ἀριθ. εὔρετ. 7282.
Σωζ. ὕψος 0.15 μ.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

‘Ο μινωικός αἰδοιοθύλακος

Στὴ μελέτῃ αὐτὴ χρησιμοποιοῦμε τὸν ὄρο αἰδοιοθύλακος γιὰ τὸ χαρακτηριστικὸ αὐτὸ τμήμα τῆς ἀμφίεσης τοῦ Μινωίτη. Ὁ ἴδιος ὄρος εἶχε χρησιμοποιηθεῖ — σὲ μεταγραφῇ — καὶ στὴν προηγούμενη μελέτῃ μας (Bronzes), εἶχε ὅμως προκαλέσει μᾶλλον ἔντονες ἀντιρρήσεις στὸν ἴδιο τόμο τοῦ περιοδικοῦ¹, ἀπὸ τὸν τότε διευθυντὴ του, ὡς ἀνύπαρκτος στὰ ἀρχαῖα ἑλληνικά, ὡς νεολογισμὸς τῶν Ἑλλήνων ἀρχαιολόγων ποὺ θεωρήθηκε ὄχι μόνον ἄχρηστος ἀλλὰ καὶ ἐπικίνδυνος. Ἀντὶ γιὰ τὸ νεολογισμὸ αὐτό, καὶ ἀφοῦ τὸ ἀντικείμενο ἐξακολουθεῖ νὰ ζητᾷ ἕναν εἰδικὸ ὄρο, στὴ σειρὰ τῶν ξένων ὀρων γιὰ τὸ χαρακτηριστικὸ τοῦτο μέρος τῆς ἐνδυμασίας τοῦ Μινωίτη, ὅπως *étui phallique*, *phallothèque*, *Penistasche*, *Penisfuttel* καὶ *Gliedfuttel*, ὁ διακεκριμένος Γάλλος σοφὸς ἐδημιούργησε καὶ ἐπρότεινε τὸν ὄρο *protège-sexe*, ποὺ ἀποτελεῖ βέβαια σημαντικὴ βελτίωση. Ἄλλος ὄρος γιὰ τὰ ἑλληνικά δὲν προτάθηκε ἀλλὰ σύμφωνα μὲ τὸ πνεῦμα τῆς «Σημειώσεως» ἐξυπονοεῖται ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ χρησιμοποιηθεῖ μία λέξη καταφανῶς νεοελληνική, δηλαδὴ χωρὶς «*allure classique*», ὅσο δύσκολο κι ἂν θὰ ἦταν νὰ ἐφευρεθεῖ κάτι τέτοιο. Φυσικὰ ἡ μετάφραση τοῦ νέου γαλλικοῦ ὄρου *protège-sexe* δὲν θὰ ἦταν ἐπιτυχὴς καὶ θὰ θύμιζε ἄλλα.

Εἶναι βέβαια προφανὲς ὅτι δὲν γνωρίζουμε πῶς ὀνόμαζαν οἱ ἴδιοι οἱ Μινωῖτες αὐτὸ τὸ πιὸ χαρακτηριστικὸ μέρος τῆς ἐνδυμασίας τους. Εἶναι ἐπίσης αὐτονόητο ὅτι ἀφοῦ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες τὸ ἀγνοοῦσαν τελείως, δὲν θὰ μπορούσαν ποτὲ νὰ ἔχουν μιὰ εἰδικὴ ὀνομασία γι’ αὐτό, κι ἐπομένως ὅτι ὁ ὄρος αἰδοιοθύλακος εἶναι ἀρχαιολογικὸς νεολογισμὸς καὶ ὄχι ἀρχαῖος ὄρος. Ἐτσι, παρόλο ποὺ καταλαβαίνουμε τὴ λογικὴ τῶν ἐπιχειρημάτων, νομίζουμε ὅτι οἱ κίνδυνοι ποὺ προβλήθηκαν εἶναι ἀνυπόστατοι στὴν ἴδια τὴν οὐσία τους. Οὔτε εὐσταθεῖ ἡ ἀντίρρηση ὅτι ὁ ὄρος εἶναι ἀνακριβής, σὰν δῆθεν ἀντίστοιχος πρὸς τὸ γερμανικὸ *Penistasche*, ὅπως ἐλέγχθη (τότε γιὰτὶ ὄχι καὶ πρὸς τὸ γαλλικὸ *phallothèque*², ἀφοῦ ὁ γερμανικὸς ὄρος δὲν εἶναι πιὸ ἀνακριβής ἀπὸ τὸ γαλλικόν;), καὶ σὰν νὰ ἀφορᾷ μόνον στὸ *membrum virile* καὶ ὄχι στὰ *pudenda*. Στὴν πραγματικότητῃ ἡ ἐπιτυχία τοῦ ὄρου εἶναι — σὲ ἀντίθεση μὲ τοὺς προγενέστερους ξένους — ἡ ρεαλιστικὴ του ἀκρίβεια, ἀφοῦ εἶναι φανερό ὅτι περιλαμβάνει τὸ σύνολο³ τῶν ἀνδρικών

1. G. DAUX, Notes de lecture, BCH 93, 1969, 947.

2. Ποὺ παρεξέφρησε στὰ ἑλληνικά ὡς *φαλλοθήκη* ἀλλὰ εὐτυχῶς μόνο μιὰ φορὰ. Ἡ ἀτυχία τοῦ νεολογισμοῦ εἶναι ἀκόμη μεγαλύτερη ἂν σκεφθοῦμε ὅτι στὰ ἑλληνικά ἡ λέξη *φαλλός* μὲ κανένα τρόπο δὲν σημαίνει τὸ πραγματικὸ *membrum virile* ἀλλὰ, κατὰ τὸ Λεξικόν, «ὁμοίωμα ἀνδρικοῦ αἰδοίου ὃ περιήγετο ἐν μεγάλῃ πομπῇ κατὰ τὰ Βακχικὰ ὄργια ὡς σύμβολον τῆς παραγωγικῆς δυνάμεως τῆς φύσεως» καὶ τίποτε ἄλλο. Ἡ παρατήρηση αὐτὴ οφείλεται στὸν κ. Ροῦσο Καπετανάκη, Ἐταῖρο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

3. Αὐτὸ τὸ σημεῖο δὲν ἀμφισβητήθηκε στὴ μελέτῃ μας (Bronzes 645), ἀφοῦ βασικὰ μιλήσαμε γιὰ «*étui en cuir*», χωρὶς νὰ ἀποκλείουμε τελείως τὴν — εὐρηματικὴ ἀλλ’ ἀρκετὰ ἀπίθανη ἄλλωστε — ἐκδοχὴ τοῦ *Pendlebury*, ὁ.π. 117, ποὺ σκέφθηκε ἕνα εἶδος πρωτόγονου κηλεπίδεσμου, ἀφοῦ σημειώσαμε ὅτι «une combinaison des deux hypothèses n’est pas exclue». Ἐτσι, ὑπάρχει κάποια διαφορὰ ἀπὸ τὸ ἀναγραφόμενον στὶς «Σημειώσεις» ὅτι «C.D. envisage lui-même aussitôt deux hypothèses», ὅπου ἐκ παραδρομῆς ἀπουσιάζει ἡ λέξη «combinaison», καὶ ὅμως τόσο βασικὴ γιὰ τὸ νόημα.

ὀργάνων, τῶν αἰδοίων, ποὺ εἶναι γνωστὰ στὰ λατινικά ὡς pudenda ἢ virilia. Οὐτε εὐσταθεῖ ἡ ἀντίρρηση γιὰ τὸ δεύτερο συνθετικὸ τοῦ ὅρου, τὸ θύλακος¹, ὅσο κι ἂν ἀγνοοῦμε τίς λεπτομέρειες τῆς κατασκευῆς τοῦ αἰδοιοθύλακου, ἀφοῦ βασικὰ μόνον ἓνα εἶδος μικροῦ σάκκου μπορεῖ νὰ περιλάβει τὰ ἀνδρικὰ pudenda ἢ virilia².

Ἔτσι, δὲν εἶναι ἄτοπο νὰ χρησιμοποιοῦν οἱ Ἕλληνες ἀρχαιολόγοι, ἤδη πάνω ἀπὸ πενήντα χρόνια τουλάχιστον³, τὸν ὅρον αἰδοιοθύλακος⁴, ποὺ παρὰ τίς ἀντιρρήσεις του ὁ διαπρεπὴς Γάλλος ἀρχαιολόγος παρετήρησε ὅτι «le terme est bien formé...». Ἡ νομιμότητα τῆς χρήσης δὲν ἀπορρέει ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ λέξη θύλακοι ἦταν δόκιμη στὴν ἀρχαιότητα γιὰ κάτι ἀντίστοιχο, δηλαδὴ γιὰ τίς πλατειᾶς ἀναξυρίδες⁵ τῶν Περσῶν καὶ ἄλλων Ἀσιατῶν. Τὸ θέμα εἶναι ὅτι ἀφοῦ ὑπάρχει τὸ ξεχωριστὸ ἀντικείμενο, θὰ ὑπάρξει ἀναγκαστικὰ καὶ ἡ λέξη, ὁ τεχνικὸς ὅρος τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ κάθε γλώσσα θὰ δημιουργήσει τὸ δικό της. Ἔτσι ἐγινε π.χ. μὲ τὸ χαρακτηριστικὸ κρητομυκηναϊκὸ ἀγγεῖο, ποὺ οἱ Γάλλοι ὀνόμασαν vase à étrier, οἱ Γερμανοὶ Bügelkanne, οἱ Ἀγγλοὶ στὴν ἀρχὴ κι αὐτοὶ Bügelkanne⁶ καὶ ἀργότερα stirrup-jar, οἱ Ἰταλοὶ brocchetta con presa a staffa, καὶ τέλος οἱ Ἕλληνες, καὶ στὴν καθαρᾶ ἐπιστὴ καὶ στὴ δημοτικὴ, ψευδόστομο — ἢ ἑτερόστομο — ἀμφορέα, ποὺ εἶναι βέβαια κλασικὴ περίπτωση νεολογισμοῦ «d'allure classique» ἀλλ' ἕως σήμερα ὅσο γνωρίζουμε δὲν προκάλεσε ἀντιρρήσεις. Ὅμως, σύμφωνα μὲ τὴν ἴδια γραμμὴ σκέψεως θὰ ἔπρεπε κι αὐτὸς ὁ ὅρος νὰ καταργηθεῖ καὶ νὰ ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ τὸν ὅρο ἀγγεῖο μὲ ἀναβολέα, ἢ μᾶλλον βάζο μὲ σκάλα, γιὰ νὰ μὴν ἔχει ὕψος ἀρχαιοπρεπὲς ποὺ νὰ δίνει λαβὴ σὲ παρεξηγήσεις ὅτι πρόκειται γιὰ γνήσιο ἀρχαῖο ὄρο.

Πῶς λοιπὸν νὰ ἀρνηθοῦμε στοὺς Ἕλληνες ἀρχαιολόγους — γιὰ τοὺς ὁποίους σημειώνεται στὸ ἴδιο κείμενο ὅτι «on les comprend: ils se meuvent sans complexe dans un matériel archéologique et dans une langue qui sont les leurs» — τὸ δικαίωμα νὰ ἀντλοῦν καὶ αὐτοὶ ἀπὸ τὴν ἀνεξάντλητη δεξαμενὴ ποὺ λέγεται ἑλληνικὴ γλώσσα καὶ νὰ δημιουργοῦν ἐπιστημονικοὺς ὅρους, ὅταν ἀκριβῶς αὐτὸ δὲν παύουν νὰ κάνουν οἱ ἄνθρωποι ἄλλων γλωσσῶν καὶ ἄλλων ἐπιστημῶν⁷; Ὅταν ἀκόμη καὶ στὸ κείμενο ποὺ ἀναφέραμε ὑπάρχει ἡ ἀντίρρηση ὅτι αὐτὸς ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν ὀρων... «favorise

1. «Σημειώσεις» β.π. 947: «Rien ne prouve en effet qu'il s'agisse d'un sac, d'une poche à proprement parler».

2. Ὅπως παρετήρησε καὶ ὁ GLOTZ, La civilisation égéenne² (1952) 83: «Poche attachée à la ceinture et servant de suspensor...». Σωστὰ πάντως σημειώνει ἡ ΣΑΠΟΥΝΑ - ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗ (Ζῶμα 124 κέ.) ὅτι «ὁ λόγος δημιουργίας τοῦ αἰδοιοθύλακος τοῦ τύπου τούτου θὰ ὑπῆρξεν ἀσφαλῶς ἡ ἀνάγκη ἐμφάσεως τῆς αἰδοῦς», παρόλο ποὺ μιὰ τέτοια ἀνάγκη δὲν ἐρμηνεύεται καθόλου εὐκόλα γιὰ τὴ μινωικὴ Κρήτη. Ὅμως, ἄλλη ἐρμηνεῖα χωρὶς νὰ ἀνατρέξουμε στὴ σφαῖρα τῆς φαντασίας δὲν φαίνεται νὰ ὑπάρχει.

3. Πρβ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΥ, Ὁ Ἀρχαῖος Κρητικὸς Πολιτισμὸς (1927) 92: «ὁ καλούμενος αἰδοιοθύλαξ, εἶδος θήκης διὰ τὰ μέρη τῆς ἡβης».

4. Ὑπῆρξε καὶ ὁ ὅρος μαρσίπιον, ποὺ ἐχρησιμοποίησε ὁ Ἰωσήφ Χατζηδάκις (ΑΔ 2, 1916, 166), νεολογισμὸς βέβαια κι αὐτὸς ὅχι λιγότερο «d'allure classique».

5. Πρβ. LIDDELL - SCOTT: «Slang term for the loose trousers of Persians and other Orientals». ΡΑΡΕ: «Die weiten Hosen der Barbaren». Πρβ. ΕΥΡ. Κύκλ. 182· ΑΡΙΣΤΟΦ. Σφ. 1087· πρβ. καὶ ΣΧΟΛ.: Εἶδη βραχιῶν παρὰ Πέρσας.

6. Ὅπως βλέπουμε στὶς παλαιότερες δημοσιεύσεις.

7. Καὶ ὅχι μόνον τῆς Ἱατρικῆς.

un véritable *psittacisme*¹», κι έτσι χρησιμοποιείται μια λέξη d'allure bien classique όχι βέβαια από έπιστημονική ανάγκη αλλά καθαρά για λόγους ύφους².

Δέν μπορούμε λοιπόν να ακολουθήσουμε τη γνώμη ότι ο όρος *αἰδοιοθύλακος* είναι απαράδεκτος για ένα ελληνικό αρχαιολογικό κείμενο³. Φυσικά οι ξένοι συνάδελφοι θα έπρεπε να κρίνουν οι ίδιοι για τὸν τεχνικὸ ὄρο πὸν ταιριάζει στὴ γλώσσα τους. Ἐμεῖς ποτὲ δὲν θὰ τολμούσαμε νὰ προτείνουμε ἕναν ὄρο γιὰ μιὰ ξένη γλώσσα, καὶ φυσικὰ στὴν προηγούμενη μελέτη μας χρησιμοποιήσαμε τὸν ὄρο *αἰδοιοθύλακος* αποκλειστικὰ μὲ λοξὰ στοιχεῖα Λειψίας, δηλαδὴ σὲ μεταγραμματισμό⁴ (*translittération*), μόνον γιὰ νὰ ἀποδώσουμε ἕνα ξενόγλωσσο ὄρο, ἔστω τῆς νέας ἐλληνικῆς. Ἴσως αὐτὸ νὰ ἦταν σφάλμα προκειμένου γιὰ γαλλικὸ κείμενο, ἀλλὰ πάντως ἦταν *felix culpa*, ἀφοῦ ἔτσι δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ δημιουργηθεῖ ἕνας νέος αρχαιολογικὸς ὄρος γιὰ νὰ προσδιορίσει τὸ τμήμα αὐτὸ τοῦ μινωικοῦ ἐνδύματος, τὸ *protège-sexe*, πὸν εἶναι ἀρκετὰ γενικό, ἀόριστο καὶ ἀνώδυνο, καὶ πάντως προτιμότερο ἀπὸ τὸ παλαιὸ ἄτυχο *étui phallique* καὶ τὸ τερατῶδες ἐκεῖνο *phallothèque*⁵, τὰ ὁποῖα βέβαια *ipso facto* καταργήθηκαν, ἔστω ἀσχολίαστα.

ΚΩΣΤΗΣ ΔΑΒΡΑΣ

1. Ἡ ὑπογράμμιση δική μας.

2. Γιὰ νὰ ἐκφρασθεῖ κάποια πολὺ γνωστὴ ιδιότητα τῶν πτηνῶν αὐτῶν.

3. Πὸν χρησιμοποιήθηκε καὶ πρόσφατα: πρβ. Ζῶμα 123 κέ. καὶ σποράδην.

4. Οὐσιαστικὰ μᾶλλον ἕνας ἀκόμη κλασσικίζων νεολογισμὸς καὶ αὐτός, ἀφοῦ πρόκειται γιὰ τὴν τυπογραφία,

πὸν καὶ αὐτὴ μὲ τὴ σειρά της εἶναι βέβαια ἕνας κλασσικίζων νεολογισμὸς.

5. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ *phallothèque* ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι παρόμοιοι ἐλληνικοὶ νεολογισμοὶ στὴ γαλλικὴ γλώσσα, ὅπως π.χ. *discothèque* καὶ *cinémathèque*, d'allure bien classique.

ΓΕΩΜΕΤΡΙΚΗ ΚΑΙ ΥΠΟΓΕΩΜΕΤΡΙΚΗ ΚΕΡΑΜΕΙΚΗ ΕΞ ΕΡΕΤΡΙΑΣ. II

Στὸ δάσκαλό μου

Χαρίλαο Δασκαλόπουλο

γιά τὰ ὀγδόντα του χρόνια

Τὸ θέρος τοῦ ἔτους 1977 ἡ Ἐφορεία τῶν Κλασσικῶν Ἀρχαιοτήτων τῶν Θηβῶν ἀνέσκαψεν εἰς τὴν Ἐρετρίαν διὰ δύο συνεργείων. Τὸ ἐν ἀπησχολήθη εἰς τὴν ἔρευναν τῶν ἰδιωτικῶν οἰκοπέδων καὶ τὸ ἄλλο εἰς τὴν συστηματικὴν ἀνασκαφὴν μεγάλου τμήματος δύο ὁδῶν, αἱ ὁποῖαι πρόκειται νὰ ἀσφαλτοστρωθοῦν. Αἱ ὁδοὶ αὐταὶ εἶναι ἡ Ἀριστονίκου Ἐρατωνύμου καὶ ἡ Εὐδήμου Κραταιμένου καὶ τὸ πρὸς ἀσφαλτόστρωσιν τμήμα των εὐρίσκεται μεταξὺ τῶν καθέτων πρὸς αὐτάς ὁδῶν Ἀρχαίου Θεάτρου καὶ Κων. Κανάρη. Ἐπειδὴ εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν εὐρίσκεται τὸ ἐμπορικὸν κέντρον τῆς ἀρχαίας πόλεως (αἱ ὁδοί, αἱ ὁποῖαι ἀνεσκάφησαν, εἶναι ἡ πρώτη καὶ ἡ δευτέρα παράλληλος τῆς παραλιακῆς)¹ καὶ ὁ πυρὴν τῆς Ἐρετρίας τῶν γεωμετρικῶν καὶ πρωίμων ἀρχαϊκῶν χρόνων², τὰ εὐρήματά μας ἦσαν πλουσιώτατα. Πλὴν τοῦ ἐντυπωσιακοῦ πύργου τοῦ Διατειχίσματος τοῦ τέλους τοῦ 4ου π.Χ. αἰ.³, τὸν ὁποῖον ἀνεσκάψαμεν ὡς τὰ βαθύτατα τῶν θεμελίων του (πίν. 29α)⁴ καὶ ἐνὸς ἀρχαϊκοῦ κτηρίου μὲ ὠραιοτάτην πολυγωνικὴν τοιχοποιίαν (πίν. 29β)⁵, ἀπεκαλύφθησαν ὁ εἰς πλησίον τοῦ ἄλλου τοῖχοι οἰκοδομημάτων ἀρχαϊκῶν, κλασσικῶν (πίν. 29γ) καὶ ἐλληνιστικῶν χρόνων μὲ φρέατα καὶ πυκνὸν δίκτυον ἀποχετεύσεως (πίν. 31α). Ἐντυπωσιακὸν εἶναι τὸ μνημειῶδες κτήριο, τὸ ὁποῖον ἀπεκαλύφθη ἀμέσως πρὸς Ν. τοῦ Διατειχίσματος καὶ εἰς ἀπόστασιν 200 μ. περίπου δυτικῶς τοῦ πύργου. Ἐχει μῆκος 14 μ. καὶ οἱ τοῖχοι του διατηροῦνται εἰς δύο σειρὰς μεγάλων ὀρθογωνίων παροπλίνθων εἰς δευτέραν χρῆσιν, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς ἀναθύρωσεως, τὴν ὁποίαν φέρουν πολλοὶ τούτων (πίν. 30α).

1. Σχέδιον τῆς σημερινῆς πόλεως μετὰ συντεταγμένων, ὅπου ἔχουν τοποθετηθῇ αἱ ἀρχαιότητες, αἱ ὁποῖαι εἶχον ἀποκαλυφθῇ μέχρι τοῦ ἔτους 1972, βλ. ἐν P. AU-
BERSON - K. SCHEFOLD, Führer durch Eretria (1972) εἰκ. 34. Διὰ τὰ ἀρχαῖα, τὰ ὁποῖα ἀνέσκαψα κατὰ τὰ ἔτη 1973 καὶ 1974, βλ. ΑΓΓ. ΑΝΔΡΕΙΩΜΕΝΟΥ, Εὐβοία, ΑΔ 29/30, 1974/1975, Χρονικά (ὑπὸ ἐκτύπωσιν).

2. Βλ. Führer 26. Ἐπίσης ΑΓΓ. ΑΝΔΡΕΙΩΜΕΝΟΥ,

Γεωμετρικὴ καὶ ὑπογεωμετρικὴ κεραμεικὴ ἐξ Ἐρετρίας, ΑΕ 1975, 206 σημ. 4 καὶ σ. 207 κέ.

3. Διὰ τὴν χρονολόγησιν βλ. Π. ΘΕΜΕΛΗΝ, ΑΔ 24, 1969, Χρονικά, 195.

4. Ἐπιφανειακὸς καθαρισμὸς τοῦ πύργου αὐτοῦ εἶχε γίνῃ παλαιότερον ὑπὸ τοῦ Β. ΠΕΤΡΑΚΟΥ, ΑΔ 17, 1961/62, Χρονικά, 154, σχέδ. 10.

5. Πρβ. ΑΕ 1975, πίν. 52δ.

Πολύ σημαντικά εἶναι τὰ εὐρήματα τοῦ γεωμετρικοῦ στρώματος τῆς ὁδοῦ Ἀριστονίου Ἐρατωνύμου. Εἰς τέσσαρα τοῦλάχιστον σημεία της ἀνεσκάψαμεν ἀψιδωτοὺς τοίχους χθαμαλοὺς, ἐκτισμένους διὰ λογάδων λίθων (πίν. 30β)¹. Πλησίον τῶν τοίχων τῶν οἰκιῶν ὑπῆρχον καὶ λίθινα φρέατα (πίν. 30β καὶ 33α)². Τὸ σπουδαιότερον ὅμως ἐκ τῶν ἀψιδωτῶν οἰκοδομημάτων, τὰ ὁποῖα ἀνεσκάψαμεν μέχρι σήμερον εἰς τὴν Ἐρέτριαν, ἀπεκαλύφθη εἰς τὸ δυτικὸν μέρος τοῦ ἐρευνηθέντος τμήματος τῆς ὁδοῦ Ἀριστονίου Ἐρατωνύμου καὶ περὶ τὰ τριάκοντα μέτρα πρὸς Ἀ. τῆς ὁδοῦ Κανάρη (C 12). Πρόκειται μνημειῶδες κτήριο, τοῦ ὁποῖου διατηροῦνται ἄριστα ἡ ἀψὶς καὶ ὁ συνεχόμενος δυτικὸς τοῖχος (πίν. 32α). Ὁ τοῖχος ἔχει μῆκος τοῦλάχιστον 6 μ. (συνεχίζει εἰς τὸ ὄμορον OT 20), ἐνῶ ἡ ἐσωτερικὴ χορδὴ τῆς ἀψίδος 4 μ. Αὐτὸς ὁ ἐνιαῖος τοιχοβάτης³ εἶναι κατεσκευασμένος ἐκ μεγάλων λογάδων λίθων καὶ ἔχει ὕψος 0.60 καὶ πάχος 0.45 μ. Πλησίον τῆς δυτικῆς γενέσεως τῆς ἀψίδος διατηρεῖται τμήμα δαπέδου ἐκ κονιάματος (πίν. 32β), ὁμοίου πρὸς αὐτό, τὸ ὁποῖον εὐρέθη εἰς τὸ γεωμετρικὸν Δαφνηφόρειον. Ἀμέσως πρὸς Ἀ. τοῦ μεγάλου τούτου οἰκοδομήματος ἐκαθαρίσθησαν δύο πυραὶ πλούσιως ἐκτερισμέναι δι' ἀγγείων. Ἡ πρὸς Δ. ἀπέδωκε καὶ χρυσοῦν διάδημα τοῦ ἐρετριακοῦ τύπου⁴, ἀποτελούμενον ἐξ ἀπλῆς ταινίας μετὰ συμφυοῦς ἡμιδισκαρίου κατὰ τὸ κέντρον. Εἰς τὸ γεωμετρικὸν στρώμα τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τῆς ὁδοῦ Ἀριστ. Ἐρατωνύμου (D 11) ἀπεκαλύφθησαν καὶ τρεῖς καύσεις ἐντὸς ταφικῶν ἀγγείων. Τὰ δύο εἶναι μεγάλα, χειροποίητα, τὸ τρίτον ὀλίγον μικρότερον, εἰς σχῆμα ἀμφορέως μετὰ πώματος⁵ καὶ φέρει πλούσιαν γραπτὴν γεωμετρικὴν διακόσμησιν.

Πλούσιον γεωμετρικὸν διάκοσμον φέρουν καὶ πάρα πολλὰ ἐκ τῶν χιλιάδων ὀστράκων, τὰ ὁποῖα συνελέξαμεν ἐκ τοῦ γεωμετρικοῦ στρώματος τῶν ἀνασκαφῶν. Κατωτέρω παραθέτομεν δειγματοληπτικῶς θραύσματα γεωμετρικῶν ἀγγείων τοῦ ἐρετριακοῦ

1. Τὸ συγκρότημα τοῦτο εὐρίσκεται εἰς τὸ D 11 τοῦ σχεδίου (βλ. σ. 128 σημ. 1) καὶ ἀμέσως πρὸς Β. τοῦ OT 26 (βλ. σ. 132 σημ. 2), ὅπου κατὰ τὴν συνέχισιν τῆς ἀνασκαφῆς του κατὰ τὸ ἔτος 1976 ἀπεκαλύφθησαν ἕτεροι ἀψιδωτοὶ τοῖχοι καὶ πλούσιον στρώμα γεωμετρικῆς κεραμικῆς. Ἐδῶ εὐρέθη καὶ ἐν λίθινον εἰδῶλιον ταύρου μετὰ δύο ὄψεων κατὰ μῆκος τῆς ράχεώς του, εἰσαχθέν, ὡς σφαλὼς, ἐκ Κύπρου (διὰ τὸν τύπον πρβ. τὸ ἐξ Ἀγίας Εἰρήνης πῆλινον εἰδῶλιον ἐν The Swedish Cyprus Expedition, II.2, πίν. 226, 3. Ἑρμηνείαν τοῦ θέματος καὶ νεωτέραν σχετικὴν βιβλιογραφίαν βλ. ἐν Report of the Department of Antiquities, Cyprus (1971) 33 (B. ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΗΣ). Ἐπίσης ἕτερος μικρότερος ταῦρος ἐκ φαγεντιανῆς καὶ πέντε σφαιρικαὶ ψῆφοι, πολὺχρωμοι, ἐκ τοῦ αὐτοῦ ὕλικου (πρβ. The Swed. Cyr. Exp. II.1, πίν. 14, 3· 84, 2). Κατὰ τὰς ἐφετινὰς ἐξ ἄλλου ἀνασκαφῆς καὶ πλησίον τῶν οἰκοδομημάτων τοῦ πίν. 30β εὐρέθη πάλιν ἐν εἰδῶλιον ταύρου, αὐτὴν τὴν φορὰν ἐξ ὀρειχάλκου. Μήπως ἄραγε πρόκειται ἱερὸν τῆς πολιᾶς ἀρχαιότητος;

2. Τὰ εἰκονιζόμενα λείψανα οἰκιῶν καὶ τὰ φρέατα εὐρί-

σκονται ἀμέσως πρὸς Β. τοῦ OT 27 (Ἰω. Ρούσου), ὅπου κατὰ τὸ παρελθὸν ἀπεκαλύφθη πλούσιον στρώμα γεωμετρικῆς κεραμικῆς. Ἐτι πλουσιώτερον στρώμα ἦλθεν εἰς φῶς εἰς τὸ πρὸς Ἀ. ὄμορον σχεδὸν OT 29β (Δημοσθ. Ἀρβανίτου) ὁμοῦ μετὰ συγκροτήματος ἀψιδωτῶν γεωμετρικῶν οἰκιῶν, λιθοκτίστων φρεάτων, μεγάλων καὶ μικροτέρων χειροποιήτων ἀγγείων, τὰ ὁποῖα ἐχρησίμευον ὡς τεφροδόχοι, κ.ά. (βλ. ΑΕ 1975, 206 σημ. 4 καὶ πίν. 52α - β). Κατὰ τὰς ἐφετινὰς ἀνασκαφῆς τοῖχοι δύο ἀψιδωτῶν οἰκιῶν καὶ πολλὰ γεωμετρικὰ ὄστρακα πέριξ τούτων ἀπεκαλύφθησαν ἐντὸς τοῦ OT 205 (Θεοδ. Τερζάκη), κειμένου εἰς τὴν ὁδὸν Φιλοσόφου Μενεδήμου κατὰ τὰ σύνορα τῶν C9 καὶ C10 διαχωρῶν.

3. Ἡ ἀνωδομή πρέπει νὰ ᾔτο ἐξ ὠμοπλίνθων. Βλ. H. DRERUP, *Archaeologia Homerica*, τ. O: *Griechische Baukunst in geometrischer Zeit* (1969) 68.

4. Βλ. D. OHLY, *Griechische Goldbleche* (1953) 46 κέ. εἰκ. 25 - 27, πίν. 13, 1 - 2.

5. Πρβ. J. BOARDMAN, *Pottery from Eretria*, BSA 47, 1952, πίν. 4 (κάτω δεξιὰ).

ἐργαστηρίου¹, εὐρεθέντα κυρίως εἰς τὴν ὁδὸν Ἀριστ. Ἐρατωνύμου² ἀλλὰ καὶ ἐντὸς ἰδιωτικῶν οἰκοπέδων.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

Α. Ἀνοικτὰ ἀγγεῖα

1. Ἀρ. εὐρ. 11041α-δ. OT 205³ (Θεοδ. Τερζάκη). Τέσσαρα συνεφαπτόμενα θραύσματα ἐκ τῆς κοιλίας μεγάλου ἀνοικτοῦ ἀγγείου, μᾶλλον κρατῆρος (πίν. 33β). Μῆκος σωζ. 0.093, πᾶχ. τοιχ. 0.006 - 0.008 μ. Πηλὸς ἐρυθροκίτρινος, καθαρὸς, συμπαγοῦς ὑφῆς, ἄριστα ὠπτημένος, ἐρετριακός⁴. Ἐπίχρισμα⁵ κίτρινον, ἀρίστης ποιότητος. Διακόσμησις διὰ καστανομέλανος γανώματος⁶. Ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου καλύπτεται διὰ κιτρίνου ἐπιχρίσματος καὶ κοσμεῖται δι' ὀριζοντίων καὶ καθέτων λεπτῶν ταινιῶν, δι' ἀλύσεως ρόμβων μετὰ στιγμῆς καὶ διὰ μετόπης μετὰ διαγράμμου μαιάνδρου ἄνωθεν ταύτης.

2. Ἀρ. εὐρ. 10992α-δ. Τέσσαρα συνεφαπτόμενα θραύσματα ἐκ τῆς κοιλίας καὶ τοῦ χείλους κρατῆρος (πίν. 33γ, εἰκ. 1, 1). Μῆκος χορδῆς τόξου χείλους 0.13, διάμ. χείλους 0.33, πλάτ. ταινίας χείλους 0.014 μ. Πηλὸς κεραμόχρους, γάνωμα καστανομέλαν, ἐπίχρισμα κίτρινον. Τὸ ἐσωτερικὸν καλύπτεται διὰ γανώματος. Ἐπὶ τῆς διὰ κιτρίνου ἐπιχρισμένης ταινίας τοῦ χείλους συστάδες καθέτων γραμμῶν ἀνὰ ὀκτώ. Ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀγγείου μετόπη, ὀριζομένη ἐκατέρωθεν μὲν ὑπὸ καθέτων γραμμῶν, κάτωθεν δὲ ὑπὸ ὀριζοντίων ταινιῶν. Διὰ τριῶν ὀριζοντίων παχειῶν γραμμῶν ἡ μετόπη αὕτη διαιρεῖται εἰς τὰ δύο καὶ κοσμεῖται ἄνω μὲν διὰ δύο κλεψυδρῶν καὶ ὑδροβίου πτηνοῦ πρὸς τὰ ἀριστερά (διατηρεῖται μόνον ἡ οὐρά του), κάτω δὲ διὰ μετόπης μετ' ἐσχηματοποιημένων πτηνῶν (αSol-dier-Birds). Μεταξὺ τῶν κοσμημάτων συστάδες καθέτων γραμμῶν.

1. Εἰς τὴν βιβλιογραφίαν, τὴν ὁποίαν παρεθέσαμεν ἐν ΑΕ 1975, 207, σημ. 1, προστίθενται: α) G. BUCHNER, Pitheculsa: scavi e scoperte 1966 - 1971 ἐν Le genti non greche della Magna Grecia, Atti dell'Undicesimo Convegno di studi sulla Magna Grecia (1971) 361 κέ. β) F. CANCELI, Un biconico dipinto da Vulci, Dial. di Archeol. VIII, 1974 - 1975, 79 κέ. γ) Τοῦ αὐτοῦ, Tre nuovi vasi «italo-geometrici» del Museo di Villa Giulia, Prospettiva 1976, 26 κέ. δ) Contribution à l'étude de la société et de la colonisation eubéennes, Cahiers du Centre Jean Bérard, II (κυρίως τὰ ἄρθρα τῶν G. BUCHNER, P. AUBERSON καὶ F. DE SALVIA) ε) J.P. DESCOEUDRES, Die vorklassische Keramik aus dem Gebiet des Westtors: Eretria V, 13 κέ. στ) J.N. COLDSTREAM, Geometric Greece (1977) σποράδην.

2. Διὰ τοῦτο δὲν δηλοῦται ἐν τῷ παρατιθεμένῳ Καταλόγῳ ἡ θέσις εὐρέσεως ὧν τῶν ὀστράκων μόνον διὰ τὰ προσερχόμενα ἐξ ἄλλων σημείων τῆς πόλεως δίδεται τὸ OT (αὐτὰ τὰ Οἰκοδομικὰ Τετράγωνα ἀναφέρονται εἰς τὸ Σχέδιον Πόλεως τοῦ 1834, τοῦ ὁποῦ ἀντίγραφον δημοσιεύεται ἐν ΑΔ 29/30, 1974/75, Χρονικά (ὑπὸ ἐκτύπωσιν)).

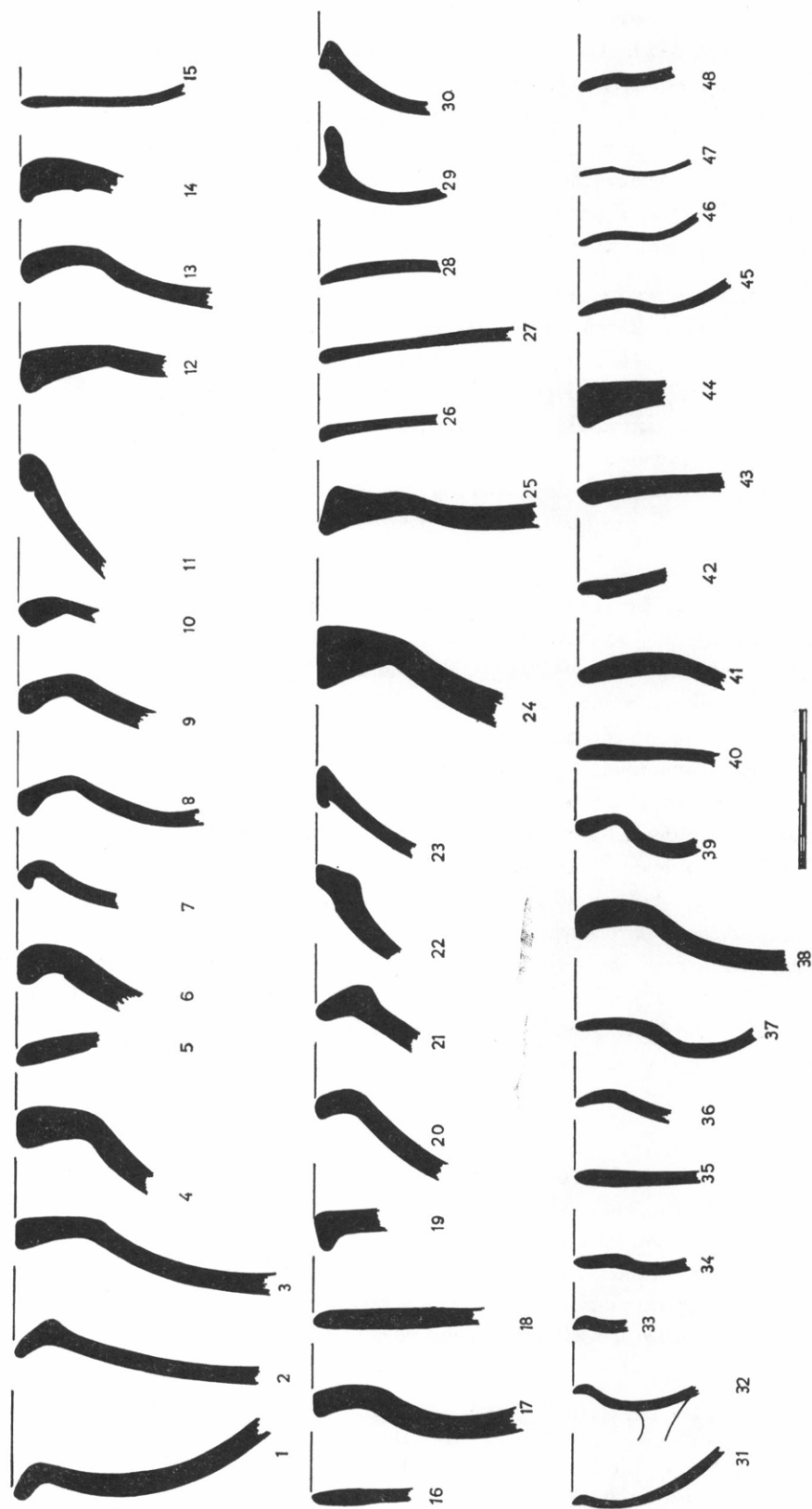
3. Βλ. ἄνωτέρω σ. 129 σημ. 2 καὶ σ. 130 σημ. 2.

4. Ἐπειδὴ ὧν σχεδὸν τῶν ὀστράκων ὁ πηλὸς χαρ-

κτηρίζεται ὑπὸ τῆς καθαρότητος, τῆς συμπαγοῦς ὑφῆς του, τῆς ἀρίστης ὀπτήσεως καὶ τοῦ κιτρινεῦθρου χρώματος, τὸ ὁποῖον πολλακίς ἐξικνεῖται μέχρι τοῦ ζωηροῦ κεραμόχρου, κυρίων ἰδιοτήτων τοῦ ἐρετριακοῦ πηλοῦ (COLDSTREAM, Greek Geometric Pottery 190), εἰς τὸ ἐξῆς δὲν θὰ τὸν ὀρίζωμεν ἀλλὰ θὰ ἐπισημαίνωμεν, ὅπου ὑπάρχουν, τὰς τυχόν ἀποκλίσεις κυρίως ὡς πρὸς τὴν ἀπόχρωσιν.

5. Χαρακτηριστικὸν τοῦ ἐρετριακοῦ ἐργαστηρίου εἶναι τὸ παχὺ κίτρινον ἐπίχρισμα, μὲ τὸ ὁποῖον καλύπτεται ἡ ἐπιφάνεια πλείστων ἀγγείων καὶ ἐπ' αὐτῆς τίθεται ἡ διακόσμησις. Ὅσα ἐκ τῶν ἀγγείων τούτων φέρουν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ λαμποῦ των ἐξηρημέναις ταινίαις ἀφήνουν νὰ διαφαίνεται μέσῳ αὐτῶν τὸ παχὺ κίτρινον στρώμα, διὰ τοῦ ὁποῦ ἐκαλύφθη ἀρχικῶς ἡ ἐπιφάνεια τοῦ πηλοῦ.

6. Διὰ τοῦ συμβατικοῦ ὅρου γὰ ν ω μ α ἐννοοῦμεν τὸ λεπτότατον στρώμα διηθισμένου πηλοῦ καὶ ποτάσης, μὲ τὸ ὁποῖον ζωγραφίζονται τὰ διακοσμητικὰ θέματα καὶ καλύπτονται μεγάλαι ἐπιφάνειαι τοῦ ἀγγείου. Περὶ τῆς ὅλης διαδικασίας παρασκευῆς τοῦ μείγματος τούτου, λεπτοτάτης ὑφῆς καὶ ἀρίστης ποιότητος καὶ περὶ τῶν διαδοχικῶν φάσεων ὀπτήσεως τοῦ ἀγγείου βλ. ΣΠ. ΙΑΚΩΒΙΔΟΥ, Ἡ μελανὴ βαφὴ τῶν ἀρχαίων ἀγγείων, ΑΑΑ II, 1969, 269 κέ. Περὶ τῆς τεχνικῆς τῶν ἀγγείων γενικώτερον βλ. A. LANE, Greek Pottery³ (1971) 1 κέ.

Είχ. 1. Τομὰι χειλῶν γεωμετρικῶν ἀγγείων.

3. Ἀρ. εὐρ. 11500. Τρία συνεφαπτόμενα θραύσματα καὶ τέταρτον συνανήκον ἐκ τοῦ κάτω μέρους τοῦ κορμοῦ κρατῆρος (πίν. 34α). Ὑψος σφζ. 0.16, πάχ. τοιχ. 0.005 - 0.009 μ. Πηλὸς ἀκάθαρτος, μετὰ κρυσταλλικῶν ψηγμάτων, κεραμόχρους, μετὰ παχέος πυρῆνος φαιῶς ἀποχρώσεως καὶ κιτρινερύθρου ἐπιφανείας. Γάνωμα ἀπὸ τοῦ μέλανος μέχρι τοῦ πορτοκαλόχρου. Τὸ μεμονωμένον ὄστρακον διατηρεῖ τεμάχιον μολυβδίνου ἐνδέσμου ἐκ παλαιᾶς ἐπιδιορθώσεως τοῦ ἀγγείου. Ὑπεράνω μελαμβανοῦς ἐπιφανείας ἐξηρημένη ζώνη, κοσμουμένη διὰ συστάδων ἐκ τεσσάρων καθέτων γραμμῶν καὶ κοσμημάτων κλεψύδρας ἐναλλάξ καὶ ἄνωθεν καὶ κάτωθεν τούτων διὰ τριῶν λεπτῶν ταινιῶν. Μεταξὺ τῆς ζώνης ταύτης καὶ ἐτέρας ἐξηρημένης, τῆς ὁποίας διατηροῦνται μόνον ὑπολείμματα, πλατεῖα μελαμβαφῆς ταινία.

4. Ἀρ. εὐρ. 11842. Δύο συνανήκοντα, ἀλλὰ μὴ συνεφαπτόμενα θραύσματα ἐκ τῆς κοιλίας μεγάλου ἀνοικτοῦ ἀγγείου (κρατῆρος; πίν. 34β). Σφζ. μῆκος μεγάλου θραύσματος 0.145, πάχ. τοιχ. 0.004. Γάνωμα μέλαν καὶ ἐνιαχοῦ μελανότεφρον. Ἐπίχρισμα κίτρινον, ἀρίστης ποιότητος. Ἐπὶ τῆς διὰ κιτρίνου ἐπικεχρισμένης ἐπιφανείας δύο ζῶναι, ὀριζόμεναι ἄνωθεν καὶ κάτωθεν ὑπὸ συστήματος ταινιῶν. Ἡ ἀμέσως κάτωθεν τῶν γενέσεων τῶν λαβῶν ζώνη κοσμεῖται διὰ μετοπῶν μετὰ κοσμήματος κλεψύδρας καὶ διὰ «τριγλύφων» ἐκ τριῶν καθέτων γραμμῶν. Ἡ κάτω ζώνη φέρει παχέα κάθετα γραμμίδια.

5. Ἀρ. εὐρ. 11437. Ἑπτὰ ὄστρακα συνεφαπτόμενα καὶ μὴ ἐκ τῆς κοιλίας καὶ τοῦ χείλους μεγάλου κρατῆρος (πίν. 34γ, εἰκ. 1, 2¹, 2). Μῆκος πρώτου τεμαχίου ἄνω σειρᾶς 0.08, πάχ. τοιχ. 0.004 - 0.006, διάμ. λαβῆς 0.023 μ. Ἐπίχρισμα κίτρινον, ἀρίστης ποιότητος. Γάνωμα εἰς μὲν τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἀγγείου καστανόν, εἰς δὲ τὸ ἐξωτερικὸν πορτοκαλόχρουν. Ἡ κάτω ἐπιφάνεια τῆς λαβῆς καὶ τὸ ὑπὸ τὴν λαβὴν τμήμα τοῦ ἀγγείου ἀφημένα εἰς τὸ φυσικὸν τοῦ πηλοῦ· τὰ λοιπὰ ἐπικεχρισμένα διὰ κιτρίνου. Ἐπὶ τοῦ περιχειλώματος κάθετα γραμμίδια. Κατὰ τὸ περιλαίμιον δύο μέλαιναι ταινίαι καὶ παρεμφερεῖς, ἀλλὰ πλείονες (διασώζονται ἕξ) κατὰ τὸ κάτωθεν τῶν γενέσεων τῶν λαβῶν τμήμα τοῦ κορμοῦ. Ἡ λαβὴ κοσμεῖται διὰ δύο κατὰ μῆκος γραμμῶν καὶ σειρᾶς καθέτων γραμμιδίων μεταξὺ τούτων. Ἄνωθεν ταύτης παχεῖα κυματοειδῆς ἐν ὀριζοντίῳ διατάζει καὶ κατὰ τὰ ἄκρα τῆς κυματοειδοῦς στήλη ὀριζοντίων γραμμιδίων. Ἐκ τῆς κυρίας ζώνης διακοσμήσεως διατηροῦνται ἔξωθεν μὲν τῶν γενέσεων τῶν λαβῶν ἀνὰ ἓν σύστημα ἕξ λεπτῶν, λίαν ἐπιμήκων καθέτων γραμμῶν, δεξιὰ δὲ τοῦ σχεδὸν ἀρτίως σωζομένου συστήματος ὑψηλὴ μετόπη μετὰ λίαν ἐπιμήκους κοσμήματος κλεψύδρας ἐν σκιαγραφίᾳ. Εἷς τι σημεῖον τῆς κοιλίας δύο χιαστὶ τεμνόμεναι γραμμαῖ, ἔχουσαι τὰς κεραίαις των τρεῖς κεκαμμέναις κατ' ὀρθὴν γωνίαν.

6. Ἀρ. εὐρ. 10625. ΟΤ 26 (Γ. Ταχριτζόγλου)². Μέγα θραῦσμα ἐκ τῆς κοιλίας καὶ τοῦ χείλους κρατῆρος μετὰ προχοῆς³ (πίν. 34δ, εἰκ. 1, 3). Σφζ. μῆκος τόξου 0.118, διάμ. χείλους 0.28, πάχ. τοιχ. 0.005 - 0.007, πλάτος στεφάνης 0.010 μ. Πηλὸς κεραμόχρους μετὰ φυσαλίδων, ἀρίστης ὀπτήσεως. Γάνωμα καστανομέλαν, ἐπίχρισμα κίτρινον. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἀγγείου καλύπτεται μέχρι τοῦ χείλους διὰ γανώματος. Τὸ λοιπὸν τῆς ἐπιφανείας φέρει κίτρινον ἐπίχρισμα. Ἐπὶ τῆς στεφάνης συστάδες καθέτων γραμμιδίων ἀνὰ ἕξ· ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ κάθετα γραμμίδια. Ὁ κορμὸς κοσμεῖται διὰ μετόπης μετὰ κλεψύ-

Εἰκ. 2. Τομὴ τοῦ ὑπ' ἀρ. 5 ἀγγείου.

1. Διὰ τὸ σχῆμα πρβ. πίν. 44ε, εἰκ. 1, 21.

2. Περὶ τῶν εὐρημάτων τοῦ οἰκοπέδου τούτου βλ. ΑΕ 1975, 208, πίν. 52δ καὶ ΑΔ 29 - 30, 1974 - 1975, Χρονικά (ὑπὸ ἐκτύπωσιν). Ἐπίσης ἀνωτ. σ. 129 σημ. 1.

3. Βλ. κατωτ. σ. 152 σημ. 11 - 13. Πρβ. πίν. 41α, εἰκ. 1, 17 καὶ G. BUCHNER, Pithecusa: scavi e scoperte 1966 - 1971, πίν. 93, 2.

δρας πεπληρωμένης δικτυωτοῦ καὶ διὰ συστήματος καθέτων γραμμῶν ἐκατέρωθεν. Εἰς τὰ διάκενα τῆς κλεψύδρας ἀνὰ μία γωνία. Κάτωθεν τῆς προχοῆς ζατρίκιον.

7. Ἀρ. εὐρ. 10639. ΟΤ 26. Τρία θραύσματα ἐκ τῆς κοιλίας καὶ τοῦ χείλους κρατῆρος (πίν. 35α, εἰκ. 1, 4). Μέγιστον σφζ. μῆκος δεξιῶν συνεφαπτομένων τεμαχίων 0.085, πᾶχ. τοιχ. 0.005 - 0.008 μ. Πηλὸς καστανέρυθρος μετὰ καστανῆς ἐπιφανείας. Γάνωμα ἀπὸ τοῦ μέλανος μέχρι τοῦ ἐρυθροῦ. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἀγγείου καλύπτεται μέχρι τοῦ χείλους διὰ γανώματος στεφάνη ἐξηρημένη ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τοῦ λαιμοῦ ἐξ ταινίας διὰ γανώματος. Ὁ κορμὸς φαίνεται, ὅτι θὰ ἐκαλύπτετο διὰ γανώματος καὶ θὰ ἐκοσμεῖτο κάτω μὲν δι' ἐξηρημένων ταινιῶν, ἄνω δὲ δι' ἐπιμήκους μετόπης¹, τῆς ὁποίας διετηρήθησαν τὰ εἰκονιζόμενα δύο ἄκρα². Ἄνωθεν τριῶν λεπτῶν μελαίνων ταινιῶν, διηκουσῶν καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς μετόπης, συστήματα ἐκ τριῶν καθέτων γραμμῶν καὶ μεταξύ των στῆλαι: αἱ δύο ἀκραῖαι, διήκουσαι πάλαι ποτὲ καθ' ὅλον τὸ ὕψος τῆς μετόπης, κοσμοῦνται δι' ὑπερκειμένον ὀρθογωνίων ρόμβων μετὰ δικτυωτοῦ· τῶν πρὸς τὰ ἔσω ὁμόρων δὲν εἶναι εὐκόλος ἡ ἀποκατάστασις (βλ. κατωτέρω σ. 152). Εἰς τὸ ἄνω μέρος τῆς δευτέρας ἀπ' ἀριστερῶν στήλης καὶ χωριζόμεναι ἀπὸ τοῦ κυρίου πεδίου διακοσμήσεως διὰ στικτῆς γραμμῆς δύο χιαστί τεμνόμεναι γραμμαί. Εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς δευτέρας ἀπὸ δεξιῶν στήλης καὶ ἐντὸς χωριστοῦ πλαισίου πολυάκτινος ἀστήρ.

8. Ἀρ. εὐρ. 11384. Τρία συνεφαπτόμενα θραύσματα ἐκ τῆς κοιλίας μεγάλου ἀνοικτοῦ ἀγγείου (πίν. 35β). Ὑψος σφζ. 0.18, πᾶχος 0.007 - 0.008 μ. Πηλὸς κεραμόχρους μετὰ κιτρινερόθρου ἐπιφανείας. Γάνωμα καστανέρυθρον, πηκτὸν καὶ στιλπνόν, ὡσὰν ἐλαιόχρωμα. Ὑπεράνω τοῦ διὰ γανώματος κεκαλυμμένου τμήματος τοῦ ἀγγείου εὐρεῖα ἐξηρημένη ἐπιφάνεια, κοσμουμένη δι' ἐπαλλήλων ζωνῶν, ἐκάστη τῶν ὁποίων ὀρίζεται ἄνωθεν καὶ κάτωθεν ὑπὸ ἰδιαίτερας πλατείας ταινίας. Ἡ κάτω ζώνη κοσμεῖται διὰ συστημάτων ἐξ ἐννέα καθέτων καὶ ἰσαριθμῶν κυματοειδῶν γραμμῶν ἐναλλάξ. Ἐκ τῆς ἄνω διατηρεῖται μία μόνον συστάς ἐξ ἐννέα καθέτων γραμμῶν.

9. Ἀρ. εὐρ. 11771. Θραῦσμα ἐκ τοῦ λαιμοῦ μετὰ τοῦ χείλους κρατῆρος (πίν. 35γ, εἰκ. 1, 5 καὶ 4 - 5). Μῆκος σφζ. 0.093, πᾶχ. τοιχ. 0.007, διάμ. χείλους 0.22 μ. Πηλὸς κίτρινος μεθ' ὁμοιόχρου ἐπιφανείας, καθαρὸς, ἀρίστης ὀπτήσεως. Γάνωμα καστανόν, εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ λαιμοῦ τελείως ἐξίτηλον, μόλις ἐπιτρέπον νὰ διαφαίνεται μία ἐξηρημένη ταινία ἐπὶ τοῦ χείλους. Ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας καὶ πλαισιουμένη ἄνωθεν καὶ κάτωθεν ὑπὸ λεπτῆς μελαίνης ταινίας ἄλυσις μεγάλων ρόμβων, πληρουμένων διὰ πλέγματος ἐντὸς ἰδιαίτερου ρομβοειδοῦς πλαισίου. Ὁ εἰς τῶν σφζομένων ρόμβων φέρει τριπλοῦν πλαίσιον.

10. Ἀρ. εὐρ. 11925. ΟΤ 29β (Δημοσθ. Ἀρβανίτου)³. Θραῦσμα ἐκ τοῦ λαιμοῦ μετὰ τοῦ χείλους κρατῆρος (πίν. 35δ <α>). Ὑψος σφζ. 0.058, πᾶχ. τοιχ. 0.005 - 0.006 μ. Πηλὸς εὐκόλως ἀποτριβόμενος, καθαρὸς, καστανοκίτρινος μεθ' ὁμοιόχρου ἐπιφανείας. Γάνωμα καστανομέλαν. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἐξ ἐξηρημέναι ταινίαι. Ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας καὶ κάτωθεν δύο λεπτῶν ὀριζοντίων ταινιῶν ἄλυσις μεγάλων ρόμβων⁴ μετὰ πλέγματος.

11. Ἀρ. εὐρ. 11930. ΟΤ 29β. Θραῦσμα ἐκ τοῦ κορμοῦ καὶ τοῦ λαιμοῦ μικροῦ σχετικῶς ἀνοικτοῦ ἀγγείου (κανθάρου, κρατηρίσκου ἢ μεγάλου ὑφιλαίμου σκύφου, πίν. 35δ <β>). Σφζ. ὕψος 0.056, πᾶχ. τοιχ. 0.004 μ. Πηλὸς ἀρίστης ποιότητος, καστανέρυθρος μετὰ κιτρινερόθρου ἐπιφανείας. Γάνωμα καστανομέλαν, ἐξαίρετον. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἐναπομείναντος τμήματος τοῦ λαιμοῦ τρεῖς ἐξηρημέναι

1. Βλ. κατωτ. σ. 152 σημ. 14.

2. Τὰ θραύσματα δὲν ἐτέθησαν καλῶς εἰς τὴν φωτογραφίαν. Οὐδεμία σχέσις ὑπάρχει μεταξύ τῶν στηλῶν καὶ τῶν συστημάτων τῶν καθέτων γραμμῶν τοῦ ἄνω καὶ τῶν κάτω ὁστράκων. Εἰς τὸ ἄνω βλέπομεν τὸ ἀριστερὸν ἄκρον

τῆς μετόπης, εἰς τὰ κάτω τὴν δεξιὰν ἀπόληξίν της.

3. Βλ. σ. 129 σημ. 2.

4. Διαφέρουν τῶν τοῦ προηγούμενου θραύσματος κατὰ τὸ ὅτι ἐδῶ δὲν μεσολαβεῖ δεύτερον πλαίσιον.

ταινίαι· εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ὑπόλειμμα ἀλύσεως μεγάλων ρόμβων μετὰ πλέγματος. Ἐπὶ τοῦ κορμοῦ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου σχηματίζονται τρόπον τινὰ ραβδώσεις¹, βλέπομεν συστήματα ἐπαλλήλων τόξων μετὰ πλέγματος (διατηροῦνται ὑπολείμματα τοῦ ἄνω μέρους δύο συστημάτων) καὶ μεγάλα ἀνάστροφα «τρίγωνα», ἐπίσης πεπληρωμένα δικτυωτοῦ, ἐναλλάξ.

12. Ἀρ. εὐρ. 11530. Θραῦσμα ἐκ τοῦ λαιμοῦ μετὰ τοῦ χεῖλους ἀνοικτοῦ ἀγγείου, μᾶλλον κρατηρίσκου (πίν. 36α <α>). Σφζ. μῆκος τόξου 0.085, διάμ. χεῖλους 0.19, πᾶχ. τοιχ. 0.004 μ. Πηλὸς κεραμόχρους μετ' ἐρυθροκιτρίνης ἐπιφανείας. Γάνωμα καστανομέλαν. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ ὑπὸ τὸ χεῖλος πέντε ἐξηρημέναι ταινίαι. Ἐξωτερικῶς ὁ λαιμὸς διαιρεῖται κατὰ τὴν ὀριζόντιον ἔννοιαν εἰς τὰ δύο. Τὸ κάτω καλύπτεται διὰ μέλανος γανώματος καὶ ἐπενεργεῖ ἐν εἵδει ζωστήρος, τὸ ἄνω κοσμεῖται διὰ παχείας, ἀριστοτεχνικῶς σχηματισθείσης τεθλασμένης γραμμῆς καὶ διὰ τελειῶν εἰς τὰ κάτω τριγωνικὰ διάκενα. Κάτωθεν τοῦ λαιμοῦ διακρίνονται τὰ ὑπολείμματα δύο μετοπῶν, χωριζομένων ἀπ' ἀλλήλων διὰ τριῶν καθέτων γραμμῶν. Ἐπὶ τῆς δεξιᾶς μετόπης διατηροῦνται τὰ ὑπολείμματα ἐνὸς διαγράμμου τετραφύλου καὶ ἐνὸς μικροῦ ρόμβου.

13. Ἀρ. εὐρ. 11517. Θραῦσμα ἐκ τοῦ λαιμοῦ μετὰ τοῦ χεῖλους ἀνοικτοῦ ἀγγείου, μᾶλλον κρατηρίσκου (πίν. 36α <β>). Ὑψος σφζ. 0.042, διάμ. χεῖλους 0.22 μ. Πηλὸς ὑποκίτρινος μεθ' ὁμοιόχρου ἐπιφανείας. Γάνωμα καστανομέλαν, πολλαχοῦ ἐξίτηλον. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ κάτωθεν τοῦ χεῖλους τρεῖς ἐξηρημέναι ζῶναι. Ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας καὶ κάτωθεν μελαμβραφοῦς ταινίας δικτυωτὸν σχηματίζον δυσδιάκριτα ὀρθὰ καὶ ἀνάστροφα τρίγωνα, ἔχοντα κοινὰς τὰς πλαγίας πλευράς των.

14. Ἄνευ ἀριθμοῦ. Θραῦσμα ἐκ τοῦ κορμοῦ μετὰ τοῦ χεῖλους κρατῆρος (πίν. 36β <α>, εἰκ. 1, 6²). Ὑψος σφζ. 0.043, πᾶχ. τοιχ. 0.009 μ. Πηλὸς κιτρινέρυθρος, γάνωμα μέλαν, πολλαχοῦ ἐξίτηλον, ἐπίχρυσμα κίτρινον. Τὸ ἐσωτερικὸν καλύπτεται διὰ γανώματος μέχρι τοῦ χεῖλους. Τὸ λοιπὸν τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀγγείου ἐπίχρυσμένον διὰ κιτρίνου. Ἐπὶ τῆς στεφάνης συστάδες καθέτων γραμμῶν. Ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ δύο ζεύγη ὀριζοντίων ταινιῶν καὶ μεταξύ των σειρὰ παχειῶν τελειῶν. Ἐπὶ τοῦ κορμοῦ ταινία μετὰ τριπλῆς τεθλασμένης γραμμῆς³.

15. Ἄνευ ἀριθμοῦ. Θραῦσμα ἐκ τοῦ κορμοῦ μετὰ τοῦ χεῖλους ἀνοικτοῦ ἀγγείου (πίν. 36β <β>, εἰκ. 1, 7). Ὑψος σφζ. 0.040, πᾶχ. τοιχ. 0.005 μ. Πηλὸς καστανὸς μετὰ πυρῆνος μελαίνης ἀποχρώσεως. Γάνωμα καστανομέλαν, ἐπίχρυσμα κίτρινον, ἀρίστης ποιότητος. Τὸ ἐσωτερικὸν καλύπτεται διὰ γανώματος μέχρι τοῦ χεῖλους. Ἐπὶ τῆς στεφάνης συστάδες παχειῶν γραμμῶν. Ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ καὶ μεταξύ δύο ὀριζοντίων λεπτῶν ταινιῶν σειρὰ παχειῶν τελειῶν. Ὁ ἐπὶ τοῦ κορμοῦ διάκοσμος μᾶλλον κατὰ μετόπας. Διατηρεῖται μία ὀριζόντιος μελαμβραφῆς ταινία, ἀφ' ἧς ἐκκινεῖ σύστημα τριῶν καθέτων λεπτοτέρων ταινιῶν. Δεξιὰ ὑπόλειμμα ρόμβου;

16. Ἀρ. εὐρ. 11240. Θραῦσμα ἐκ τοῦ κορμοῦ καὶ τοῦ λαιμοῦ μετὰ τοῦ χεῖλους ἀνοικτοῦ ἀγγείου (πίν. 36γ <α>, εἰκ. 1, 8). Ὑψ. σφζ. 0.06, πᾶχ. τοιχ. 0.005 μ. Πηλὸς κιτρινέρυθρος μεθ' ὁμοιόχρου ἐπιδερμίδος. Γάνωμα πορτοκαλόχρουν. Ὀλόκληρον τὸ ὄστρακον καλύπτεται διὰ γανώματος πλὴν μιᾶς ταινίας ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ, ἣ ὁποία φέρει σειρὰν τελειῶν. Πιθανώτατα τὸ ἀγγεῖον ἐκοσμεῖτο διὰ μετόπης, ὡς βλέπομεν ἐπὶ τοῦ ἐπομένου ὄστράκου.

17. Ἄνευ ἀριθμοῦ. Θραῦσμα ἐκ τῆς κοιλίας καὶ τοῦ χεῖλους ἀνοικτοῦ ἀγγείου, μᾶλλον κρατηρίσκου (πίν. 36γ <β>, εἰκ. 1, 9). Ὑψ. σφζ. 0.045, πᾶχ. τοιχ. 0.008 μ. Πηλὸς ἐρετριακός, κιτρινέρυθρος μεθ' ὁμοιόχρου ἐπιδερμίδος. Γάνωμα πορτοκαλόχρουν. Ἡ στεφάνη ἐξηρημένη. Κάτωθεν τοῦ χεῖλους καὶ ἐπὶ

1. Διὰ τοῦ ἐξέργου τῶν τόξων καὶ τῆς ἐσοχῆς τῶν «τριγώνων» δίδεται ἡ ἐντύπωσις καρποῦ ροιᾶς. Βλ. πίν. 41γ, σ. 140 σημ. 1, σ. 153 σημ. 4, 5 καὶ σ. 154 σημ. 1 - 3.

2. Διὰ τὸ σχῆμα πρβ. Eretria V, Beil. 4 (FK 1314).

3. Ἡ διακόσμησις ἐνθυμίζει τοὺς γνωστοὺς σκύφους τῶν μέσων γεωμετρικῶν χρόνων. Kerameikos V1, πίν. 90 ἀρ. 2142.

ἐξηρημένης ταινίας σειρὰ τελειῶν. Ἐπὶ τοῦ κορμοῦ, ὁ ὁποῖος κατὰ μέγα μέρος θὰ ἐκαλύπτετο διὰ γανώματος, μετόπη διατηροῦσα δύο συστήματα ἐκ τεσσάρων καθέτων καὶ ἰσαρίθμων τεθλασμένων γραμμῶν¹.

18. Ἄνευ ἀριθμοῦ. Θραῦσμα ἐκ τοῦ κορμοῦ καὶ τοῦ λαιμοῦ μετὰ τοῦ χείλους ἀνοικτοῦ ἀγγείου (πίν. 36γ <γ>, εἰκ. 1, 10). Ὑψ. σφζ. 0.028, πάχ. τοιχ. κορμοῦ 0.004, χείλους 0.008 μ. Πηλὸς κιτρινέρυθρος μετὰ κιτρίνης ἐπιδερμίδος. Γάνωμα μέλαν. Τὸ ἐσωτερικὸν καλύπτεται διὰ γανώματος μέχρι τοῦ χείλους. Ἐπὶ τῆς στεφάνης συστάς ἐξ ἑννέα τοῦλάχιστον γραμμιδίων. Κατὰ τὴν μετάβασιν ἀπὸ τοῦ κορμοῦ πρὸς τὸν λαιμὸν μελαμβαφῆς ταινία, ἀφ' ἧς κρέμονται κάθετοι γραμμαῖ (διατηροῦνται δέκα τρεῖς).

19. Ἄνευ ἀριθμοῦ. Θραῦσμα ἐκ τοῦ κορμοῦ μετὰ τοῦ χείλους δίνου (πίν. 36γ <δ>, εἰκ. 1, 11)². Ὑψ. σφζ. 0.042, πάχ. τοιχ. 0.005 - 0.007, πλάτ. στεφάνης 0.008 μ. Πηλὸς ἐρετριακός, κιτρινέρυθρος, γάνωμα καστανομέλαν, ἐπίχρυσμα κίτρινον. Τὸ ἐσωτερικὸν καλύπτεται διὰ γανώματος μέχρι τοῦ χείλους. Ἐπὶ τῆς στεφάνης συστάς ἐξ ἑνδεκα τοῦλάχιστον γραμμιδίων. Τὴν μετάβασιν ἀπὸ τοῦ κορμοῦ πρὸς τὸ χεῖλος τονίζει λεπτὴ μέλαινα ταινία, ἀφ' ἧς κρέμονται μεγάλα, λίαν ὀξυκόρυφα τρίγωνα ἐν σκιαγραφίᾳ (διατηροῦνται δύο), πλαισιούμενα ἀριστερόθεν ὑπὸ συστήματος ἐκ τεσσάρων τοῦλάχιστον καθέτων γραμμῶν.

20. Ἄρ. εὐρ. 11228. Θραῦσμα ἐκ τοῦ κορμοῦ καὶ τοῦ λαιμοῦ μετὰ τοῦ χείλους κρατῆρος (πίν. 36δ <α>, εἰκ. 1, 12)³. Σφζ. μῆκος χορδῆς τόξου 0.073, πάχ. τοιχ. 0.007, πλάτ. στεφάνης 0.012 μ. Πηλὸς κεραμόχρους, γάνωμα καστανομέλαν, ἐπίχρυσμα κίτρινον. Τὸ ἐσωτερικὸν καλύπτεται διὰ γανώματος μέχρι τοῦ χείλους. Ἐπὶ τῆς στεφάνης, τῆς ὁποίας ἡ ἔξω παρυφὴ τονίζεται διὰ γανώματος, συστάς ἐξ ὀκτὼ καθέτων γραμμιδίων. Ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ συστήματα ὁμοκέντρων δακτυλίων, συνδεόμενα δι' ἐφαπτομένων. Ἐπὶ τοῦ κορμοῦ καὶ κάτωθεν δύο ὀριζοντίων δακτυλίων στήλη μετὰ δικτυωτοῦ⁴ καὶ δεξιὰ σύστημα ἐξ ὀκτὼ καθέτων παχειῶν γραμμῶν. Ἀριστερὰ τῆς στήλης δυσδιάκριτον κόσμημα (καθέτως διατεταγμένα παχεῖαι τελεῖαι;).

21. Ἄρ. εὐρ. 11227. Θραῦσμα ἐκ τοῦ κορμοῦ καὶ τοῦ λαιμοῦ μετὰ τοῦ χείλους κρατῆρος (πίν. 36δ <β>, εἰκ. 1, 13). Σφζ. μῆκος χορδῆς τόξου 0.085, πάχ. τοιχ. 0.005, πλάτ. στεφάνης 0.007 μ. Πηλὸς σκληρότατης ὕφης, κιτρινέρυθρος. Γάνωμα καστανέρυθρον, ἐπίχρυσμα κίτρινον. Τὸ ἐσωτερικὸν καλύπτεται διὰ γανώματος μέχρι τοῦ χείλους. Ἐπὶ τῆς στεφάνης, τῆς ὁποίας ἡ ἔξω παρυφὴ τονίζεται διὰ γανώματος, συστάδες ἐξ ὀκτὼ γραμμιδίων ἑκάστη. Ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ δισκάρια, συνδεόμενα δι' ἐφαπτομένων. Ἐπὶ τοῦ κορμοῦ καὶ ἄνωθεν τῆς γενέσεως τῆς ἐτέρας τῶν λαβῶν ἵχνη μικροῦ ρόμβου μετὰ στιγμῆς καὶ δεξιὰ δύο κάθετοι γραμμαῖ.

22. Ἄρ. εὐρ. 11012. Θραῦσμα ἐκ τοῦ λαιμοῦ μετὰ τοῦ χείλους κρατῆρος (πίν. 37α, εἰκ. 1, 14)⁵. Σφζ. μῆκος 0.068, πλάτ. στεφάνης 0.012, διάμ. χείλους κατ' ἀποκατάστασιν 0.35 μ. Πηλὸς ἐρυθροκίτρινος, γάνωμα καστανόν. Ἐπίχρυσμα κίτρινον, ἀρίστης ποιότητος. Τὸ ἐσωτερικὸν ἐκαλύπτετο διὰ γανώματος μέχρι τοῦ χείλους. Ἐπὶ τῆς διὰ κιτρίνου ἐπικεχρισμένης στεφάνης συστάδες καθέτων γραμμιδίων. Ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ συστήματα ὁμοκέντρων κύκλων μετὰ δισκαρίου ἐν τῷ κέντρῳ, συνδεόμενα δι' ἐφαπτομένων.

23. Ἄρ. εὐρ. 11169. Πέντε συνεφαπτόμενα καὶ μὴ θραύσματα ἐκ τῆς κοιλίας μεγάλου κρατῆρος. Διατηρεῖται καὶ τμήμα τῆς ἐτέρας τῶν λαβῶν (πίν. 37β - γ). Μῆκος σφζομένου τμήματος περιφερείας ἐν ἀναπτύξει 0.34, μῆκος χορδῆς τόξου 0.28, ὕψος σφζ. 0.15, πάχ. τοιχ. ἄνω 0.005, κάτω 0.009 μ. Πηλὸς κεραμόχρους μετὰ φαιοῦ πυρῆνος, συμπαγοῦς ὕφης, ἄριστα ὠπτημένος. Γάνωμα ἀπὸ τοῦ κα-

1. Πρβ. πίν. 35β.

2. Διὰ παρεμφερές, ὡς πρὸς τὸ σχῆμα, βλ. Eretria V, Beil. 4, FK 407.2. Διὰ τὴν διακόσμην πρβ. πίν. 44γ.

3. Διὰ τὸ σχῆμα πρβ. ΑΕ 1975, 210, εἰκ. 1, 35.

4. Πρβ. πίν. 39α <β>.

5. Διὰ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ λαιμοῦ μετὰ τοῦ χείλους πρβ. πίν. 53α <β>, εἰκ. 1, 38.

στανομέλανος μέχρι τοῦ καστανερόθρου. Τὸ ἐσωτερικὸν τῶν θραυσμάτων καλύπτεται διὰ γανώματος. Ὅμοιως καλύπτεται καὶ ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τὸ κάτω μέρος τῆς κοιλίας καὶ αἱ μετόπαι τῶν γενέσεων τῶν λαβῶν. Μεταξὺ τῶν μελαμβαφῶν τούτων ἐπιφανειῶν πλατεῖα ἐξηρημένη ζώνη κοσμουμένη διὰ πλοχμοῦ, πλαισιουμένου ἐκατέρωθεν ὑπὸ ζεύγους παχειῶν γραμμῶν. Κάτωθεν τῆς λαβῆς, ἡ ὁποία ἔχει κυκλικὴν διατομὴν καὶ κοσμεῖται διὰ καθέτων γραμμιδίων μεταξὺ δύο ὀριζοντίων γραμμῶν, μετόπη, πλαισιουμένη ἐκατέρωθεν ὑπὸ τριῶν καθέτων παχειῶν γραμμῶν καὶ κοσμουμένη διὰ μεγάλου πολυακτίνου ἀστέρος.

Μεταξὺ τῶν λαβῶν ζώνη κοσμουμένη κατὰ στήλας. Δεξιὰ καὶ χωριζόμενοι ἀπὸ τῆς μελαμβαφοῦς μετόπης τῆς ἀριστερᾶς γενέσεως τῆς λαβῆς διὰ τριῶν παχειῶν γραμμῶν, ὑπερκείμενοι συνεχόμενοι ἀγκυλωτοὶ σταυροί, πεπληρωμένοι δικτυωτοῦ (εἰκ. 6). Ἀκολουθοῦν δύο στῆλαι, τῶν ὁποίων μόνον ὑπολείμματα διατηροῦνται. Ἡ ἐπομένη φέρει ὑπερκείμενα τρίγωνα, περικλείοντα ἕτερον τρίγωνον, πεπληρωμένον δικτυωτοῦ, ἐνῶ ἡ παραπλεύρως ταύτης, σχεδὸν διπλασίον πλάτους, κοσμεῖται διὰ ζατρίκιου, τοῦ ὁποίου τὰ μὴ φωτεινὰ τετράγωνα πληροῦνται δικτυωτοῦ. Εἷς τι σημεῖον τὸ ζατρίκιον διακόπτεται ὑπὸ πλατείας ἀνοικτοχρώμου ζώνης, κοσμουμένης διὰ τεθλασμένης γραμμῆς, ὀριζοντίως διατεταγμένης. Ἡ ἐπομένη στήλη, στενὴ καὶ πεπληρωμένη δικτυωτοῦ, ἐκτελεῖ, τρόπον τινά, χρῆν πλαισίου τῆς παραπλεύρως πλατείας στήλης ἢ μᾶλλον μετόπης. Δύο χιαστί τεμνόμεναι ταινίαι, διάγραμμοι, καὶ εἰς τὰ πλάγια κενὰ ἀνὰ ἓν τρίγωνον, περικλείον ἕτερον, πεπληρωμένον δικτυωτοῦ. Τὸ κάτω διάκενον κοσμεῖ πολυακτίνος ἀστήρ.

24. Ἀρ. εὐρ. 11545. Θραῦσμα ἐκ τῆς κοιλίας ἀνοικτοῦ ἀγγείου (πίν. 39α (α)). Ὑψος σφζ. 0.065, πᾶχ. τοιχ. 0.006 μ. Πηλὸς σκληρᾶς ὑφῆς, καστανερόθρος μεθ' ὁμοιόχρου, ἀρίστης ποιότητος ἐπιδερμίδος, γάνωμα μέλαν. Ἄνωθεν τοῦ μελαμβαφοῦς κάτω μέρους τοῦ ἀγγείου ἐξηρημένη ἐπιφάνεια, φέρουσα συστήματα ἐκ τριῶν λεπτῶν δακτυλίων καὶ στενὰς διακοσμητικὰς ζώνας ἐναλλάξ. Εἰς τὴν κάτω ζώνην σειρὰ διγράμμων γωνιῶν, εἰς τὴν ἄνω συνεχῆς τεθλασμένη ὀξειῶν κορυφῶν.

25. Ἄνευ ἀριθμοῦ. Θραῦσμα ἐκ τῆς κοιλίας ἀνοικτοῦ ἀγγείου (πίν. 39α (β)). Ὑψος σφζ. 0.092, πᾶχ. τοιχ. 0.006 μ. Πηλὸς κιτρινέρυθρος, γάνωμα καστανομέλαν, ἐπίχρυσμα κίτρινον, ἀρίστης ποιότητος. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἀγγείου μία ἐξηρημένη ταινία, πλάτους 0.036 μ. Ἄνωθεν τοῦ μελαμβαφοῦς κάτω μέρους τοῦ ἀγγείου ζώνη μεγάλων διαγράμμων τριγώνων καὶ ὑπὲρ ταύτην ἑτέρα, διατηροῦσα ὑπόλειμμα διαγράμμου τετραφύλλου ἐν μετόπῃ καὶ δεξιὰ στήλην μετὰ δικτυωτοῦ. Μεταξὺ τῶν δύο ζωνῶν σύστημα τριῶν παχέων δακτυλίων.

26. Ἀρ. εὐρ. 11461. Θραῦσμα ἐκ τῆς κοιλίας κρατῆρος (πίν. 38α). Μῆκος σφζ. 0.125, πᾶχ. τοιχ. 0.007 μ. Πηλὸς κιτρινέρυθρος, σκληρᾶς ὑφῆς μετ' ἀραιῶν φουσαλίδων. Γάνωμα καστανομέλαν, ἐπίχρυσμα κιτρινόλευκον. Δεξιὰ τῆς δεξιᾶς γενέσεως τῆς ἑτέρας τῶν λαβῶν καὶ ἄνωθεν συστήματος λεπτῶν ὀριζοντίων ταινιῶν μετόπη, κοσμουμένη διὰ χιαστί τεμνομένων διαγράμμων ταινιῶν καὶ μεγάλων παραπληρωματικῶν τριγώνων μετὰ πλέγματος. Τὴν μετόπην πλαισιοῖ ἀριστερὰ σύστημα ἐκ τεσσάρων καθέτων παχειῶν γραμμῶν. Ἐπὶ ἀριστερώτερον ταινιόσχημον δυσδιάκριτον κόσμημα.

27. Ἀρ. εὐρ. 2885. ΟΤ 29β. Θραῦσμα ἐκ τοῦ κορμοῦ μετὰ τοῦ χείλους κρατῆρος (πίν. 38γ (α)). Ὑψ. σφζ. 0.08, μῆκος χορδῆς τόξου 0.12, διάμ. χείλους 0.32, πᾶχ. τοιχ. 0.004, μέγιστον πᾶχος χείλους 0.012, πλάτος στεφάνης 0.008 μ. Πηλὸς κεραμόχρους μετὰ κιτρινερόθρου ἐπιφανείας. Γάνωμα ἀπὸ τοῦ μέλανος μέχρι τοῦ πορτοκαλόχρου. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἀγγείου καλύπτεται διὰ γανώματος μέχρι τοῦ χείλους. Ἐπὶ τῆς στεφάνης, τῆς ὁποίας ἡ ἔξω παρυφὴ τονίζεται διὰ γανώματος, συστάδες καθέτων γραμμιδίων. Ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ τρεῖς λεπτοὶ δακτύλιοι. Ἐπὶ τοῦ κορμοῦ καὶ ἀριστερὰ ὑπόλειμμα μελαμβαφοῦς ἐπιφανείας¹. Τὸ ὑπόλοιπον τοῦ θραύσματος καταλαμβάνει τὸ ἀριστερὸν ἄκρον μετόπης, κο-

1. Φαίνεται, ὅτι ὁ κρατὴρ θὰ ἐκαλύπτετο διὰ γανώματος καὶ θὰ ἐκοσμεῖτο διὰ κεντρικῆς μετόπης καὶ ἴσως καὶ

δι' ὀριζοντίων ἐξηρημένων δακτυλίων. Πρβ. πίν. 35α.

σμουμένης διὰ μικροτέρων μετοπῶν, ὀριζομένων ἐκατέρωθεν ὑπὸ συστήματος ἐκ τριῶν καθέτων γραμμῶν. Ἐντὸς τῆς πρώτης δύο δίδυμοι χιαστί τεμνόμεναι γραμμαὶ καὶ εἰς τὰ διάκενα ἀνὰ εἰς ὀκτάκτινος ἀστερίσκος. Ἐπὶ τοῦ διασωθέντος ἄνω ἀριστεροῦ τμήματος τῆς δευτέρας ὑπολείμματα δύο ὀριζοντίων διαγράμμων ταινιῶν (μήπως ἐξ ἀγκυλωτοῦ σταυροῦ;). Τὸ ὅλον σύστημα κλείει ἄνω μὲν μία λεπτή ταινία, κάτω δὲ τουλάχιστον δύο¹.

28. Ἀρ. εὐρ. 6163. ΟΤ 27². Θραῦσμα ἐκ τῆς κοιλίας μεγάλου ἀνοικτοῦ ἀγγείου, διατηροῦν τμήμα τῆς ἀριστερᾶς γενέσεως τῆς ἐτέρας τῶν ὀριζοντίων ταινιοσχῆμων λαβῶν (πίν. 38γ <β>). Μῆκος σφζ. 0.056, πᾶχ. τοιχ. 0.005 μ. Πηλὸς κεραμόχρους μετὰ κιτρινερύθρου ἐπιφανείας. Γάνωμα ἀπὸ τοῦ καστανοῦ μέχρι τοῦ πορτοκαλόχρου. Ἀριστερὰ τῆς λαβῆς καὶ κάτωθεν δύο ὀριζοντίων δακτυλίων, τονιζόντων τὴν μετάβασιν πρὸς τὸν λαιμόν, ὑπόλειμμα δύο χιαστί τεμνομένων διπλῶν γραμμῶν. Εἰς τὰ διάκενα ἀνὰ μία παχεῖα τελεῖα. Ἡ παρυφὴ τῆς γενέσεως τῆς λαβῆς τονίζεται διὰ γανώματος. Εἰς τὸ δημιουργούμενον ἡμικύκλιον ζεύγη τελειῶν ἐν καθέτῳ διατάξει καὶ εἰς τὸ λοιπὸν τῆς ἐπιφανείας τῆς λαβῆς κάθετοι γραμμαί.

29. Ἀρ. εὐρ. 2878. ΟΤ 29β. Θραῦσμα ἐκ τοῦ κορμοῦ καὶ τοῦ λαιμοῦ μετὰ τοῦ χείλους κρατῆρος (πίν. 38γ <γ>). Ὑψ. σφζ. 0.06, πλάτος στεφάνης 0.008 μ. Πηλὸς συμπαγεστάτης ὑφῆς, μετ' ἀραιῶν φυσαλίδων, κεραμόχρους μετὰ κιτρινερύθρου ἐπιφανείας. Γάνωμα καστανομέλαν, καλύπτει τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἀγγείου μέχρι τοῦ χείλους. Ἐπὶ τοῦ κοιτανομένου λαιμοῦ, ὁ ὁποῖος ὀρίζεται ἄνωθεν καὶ κάτωθεν ὑπὸ ζεύγους μελανῶν δακτυλίων, σειρὰ παχειῶν τελειῶν. Ἐπὶ τοῦ κορμοῦ καὶ μᾶλλον ἐντὸς μετόπης, ὀριζομένης ἀριστερόθεν ὑπὸ λεπτῶν καθέτων γραμμῶν (διατηροῦνται δύο), ὑδρόβιον πτηνὸν πρὸς ἀριστερὰ μετ' ἀναπεπταμένων τῶν πτερύγων³. Ὁ κορμὸς καὶ αἱ πτέρυγες πεπληρωμέναι δικτυωτοῦ. Ὁ λαιμὸς καὶ ἡ κεφαλὴ ἀποδίδονται λίαν ἀσυμμέτρως δι' ἀπλῆς γραμμῆς.

30. Ἀρ. εὐρ. 4706. ΟΤ 654 (Δημ. Βουρῆ)⁴. Θραῦσμα ἐκ τῆς κοιλίας μετὰ τοῦ χείλους κρατῆρος, διατηροῦν τὴν ἀριστερὰν γένεσιν τῆς ἐτέρας τῶν λαβῶν (πίν. 38γ <δ>). Μῆκος χορδῆς τόξου 0.081, διάμ. χείλους 0.32, πᾶχ. τοιχ. 0.004, πλάτ. ταινίας περιχειλώματος 0.016 μ. Πηλὸς ἐρυθροκίτρινος μετὰ κιτρινερύθρου ἐπιφανείας· γάνωμα καστανερύθρον, στιλπνόν. Ἐπὶ τῆς ἐξηρημένης ταινίας τοῦ περιχειλώματος, τῆς ὁποίας ἡ ἄνω παρυφὴ τονίζεται διὰ γανώματος, συστάδες ἐκ πολλῶν καθέτων γραμμίδων. Ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ λεπτὴ ὀριζόντιος ταινία, πλαισιωμένη ἄνωθεν ὑπὸ τῆς προαναφερθείσης παρυφῆς καὶ κάτωθεν ὑφ' ἐτέρας λεπτῆς ταινίας, ἀφ' ἧς ἐκκινεῖ σύστημα δέκα ἐξ τουλάχιστον καθέτων γραμμῶν. Κατὰ τὴν γένεσιν τῆς λαβῆς λοξὴ μελαμβαφὴς ταινία, ἀπολήγουσα εἰς αἶχμήν.

31. Ἀρ. εὐρ. 11768. ΟΤ 363 (Σαρ. Σαραντινοῦ)⁵. Δύο συνεφαπτόμενα θραύσματα ἐκ τοῦ λαιμοῦ μικροῦ ἀνοικτοῦ ἀγγείου (κανθάρου ἢ σκύφου; πίν. 38β). Ὑψος σφζ. 0.05, πᾶχ. τοιχ. 0.0035, μῆκος χορδῆς τόξου 0.09, διάμ. χείλους 0.13 μ. Πηλὸς ἐρυθροκίτρινος, γάνωμα ἀπὸ τοῦ μέλανος μέχρι τοῦ ξανθοῦ. Κίτρινον ἐπίχρυσμα ἀρίστης ποιότητος. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ λαιμοῦ φέρει τέσσαρας λεπτοτάτας ἐξηρημένας ταινίας, μέσῳ τῶν ὁποίων διαφαίνεται τὸ στρώμα τοῦ κιτρίνου ἐπιχρίσματος. Εἰς τὸ ἐξωτερικὸν δύο μετόπαι, ὀριζόμεναι ἐκατέρωθεν ὑπὸ τριῶν καθέτων γραμμῶν. Μεταξὺ τῶν στήλῃ μετὰ τεθλασμένης γραμμῆς καθέτου φορᾶς. Ἡ ἀριστερὰ μετόπη κοσμεῖται διὰ διαγράμμου τετραφύλλου καὶ τεσσάρων διαγράμμων τριγώνων εἰς τὰ διάκενα. Ἡ δεξιὰ μᾶλλον δι' ἐνὸς διαγράμμου ἀγκυλωτοῦ σταυροῦ. Ἐκ τοῦ παραπληρωματικοῦ τῆς διακόσμου διατηρεῖται μόνον εἰς στικτὸς ρόδαξ.

1. Θὰ ἡδύνατό τις βεβαίως νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι ἡ δευτέρα δὲν εἶναι ταινία ἀλλὰ ἡ ἄνω παρυφὴ τῆς μελαμβαφοῦς ἐπιφανείας· τὰ συστήματα ὅμως τῶν τριπλῶν καθέτων γραμμῶν ἀπαιτοῦν μᾶλλον περισσοτέρους τῶν δύο ὀριζοντίους δακτυλίους.

2. Περὶ τῶν ἐν τῇ οἰκοπέδῳ ἀποκαλυφθεισῶν ἀρχαιοτήτων βλ. ΑΔ 31, 1976, Χρονικά (ὑπὸ ἐκτύπωσιν).

3. Βλ. κατωτ. σ. 157 σημ. 5.

4. Περὶ τοῦ ἀποθέτου, ὁ ὁποῖος ἀπεκαλύφθη ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου τούτου καὶ ὁ ὁποῖος πρέπει νὰ ἀνήκῃ εἰς κεραμικὸν ἐργαστήριον βλ. ΑΕ 1975, 213 σημ. 11 καὶ ΑΔ 29/30, 1974/75, Χρονικά (ὑπὸ ἐκτύπωσιν).

5. Ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου τούτου εὐρέθη ἱκανὸς ἀριθμὸς γεωμετρικῶν ὀστράκων.

32. Ἀρ. εὐρ. 10281. ΟΤ 26. Δύο συνεφαπτόμενα θραύσματα ἐκ τοῦ κορμοῦ μετὰ τοῦ χείλους καὶ τῆς ἐτέρας τῶν ταινιοσχῆμων λαβῶν κανθάρου (πίν. 39β). Σφζ. συνολικὸν ὕψος 0.095, πλάτος λαβῆς 0.021. Πηλὸς κιτρινέρυθρος μεθ' ὁμοιόχρου ἐπιφανείας. Γάνωμα καστανομέλαν, ἐξίτηλον, κυρίως εἰς τὸ ἐσωτερικόν, ὅπου τοῦτο φθάνει μέχρι τοῦ χείλους. Ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ καὶ μεταξὺ δύο ζευγῶν ὀριζοντίων δακτυλίων σειρὰ παχειῶν τελειῶν, μᾶλλον συνδεομένων δι' ὀριζοντίων γραμμιδίων. Εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ κανθάρου τρεῖς τοῦλάχιστον ὀριζόντιοι δακτύλιοι. Ἐπὶ τῆς κυρίας ζώνης διακοσμήσεως καὶ ἐκατέρωθεν τῆς λαβῆς, ἡ ὁποία κοσμεῖται δι' ὀριζοντίων παχυτάτων γραμμῶν, ἀνὰ μία μετόπη¹, κοσμουμένη διὰ διαγράμμου τετραφύλλου καὶ στικτοῦ ρόδακος εἰς τὰ διάκενα. Ἡ πρὸς τὴν λαβὴν πλευρὰ ἐκὰς τῆς μετόπης κλείεται ὑπὸ συστήματος ἐκ τεσσάρων καθέτων παχειῶν γραμμῶν.

33. Ἀρ. εὐρ. 11347. Θραῦσμα ἐκ τῆς κοιλίας μεγάλου ἀνοικτοῦ ἀγγείου (κρατῆρος; πίν. 39γ). Μῆκος σφζ. 0.10, πᾶχ. τοιχ. 0.007 - 0.008 μ. Γάνωμα καστανομέλαν. Ἐντὸς μετόπης, ὀριζομένης ἀριστερὰ ὑπὸ τεσσάρων καθέτων γραμμῶν, μέγα ὑδρόβιον πτηνὸν πρὸς τὰ ἀριστερὰ μετ' ἀναπεπταμένων τῶν πτερύγων. Τὸ σῶμα καὶ αἱ πτέρυγες διάγραμμοι. Ὅπισθεν τοῦ πτηνοῦ στήλη ἐπαλλήλων γωνιῶν.

34. Ἀρ. εὐρ. 11356. Θραῦσμα ἐκ τῆς κοιλίας μεγάλου ἀνοικτοῦ ἀγγείου (κρατῆρος; πίν. 40α <α>). Ὑψος σφζ. 0.046, πᾶχ. τοιχ. 0.005 μ. Γάνωμα καστανομέλαν, ἀρίστης ποιότητος. Ἐπίχρισμα κίτρινον. Μέγα πτηνὸν πρὸς ἀριστερὰ μετ' ἀναπεπταμένων τῶν πτερύγων (διατηρεῖται τμῆμα τοῦ διαγράμμου κορμοῦ καὶ τῶν διαγράμμων πτερύγων καὶ ὁ ἕτερος τῶν ἐν σκιαγραφίᾳ ποδῶν). Ὑπὸ τὴν οὐρὰν μέγα διάγραμμον τρίγωνον.

35. Ἀρ. εὐρ. 11355. Θραῦσμα ἐκ τῆς κοιλίας καὶ τῆς γενέσεως τοῦ λαιμοῦ μεγάλου ἀνοικτοῦ ἀγγείου (κρατῆρος; πίν. 40α <β>). Γάνωμα καστανομέλαν, ἐπίχρισμα κίτρινον. Ὑψ. σφζ. 0.03 μ. Κάτωθεν μελαμβανοῦς ταινίας, τονιζούσης τὴν γένεσιν τοῦ λαιμοῦ, μετόπη, ὀριζομένη δεξιὰ ὑπὸ συστάδος καθέτων γραμμῶν καὶ κοσμουμένη διὰ πτηνοῦ πρὸς ἀριστερὰ (διατηρεῖται ἐλάχιστον τμῆμα τοῦ διὰ δικτυωτοῦ πεπληρωμένου κορμοῦ, τμῆμα τοῦ λαιμοῦ καὶ αἱ διάγραμμοι ἀναπεπταμένοι πτέρυγες).

36. Ἀρ. εὐρ. 4943. ΟΤ 654. Τρία συνεφαπτόμενα θραύσματα ἐκ τοῦ λαιμοῦ ἀνοικτοῦ ἀγγείου, μᾶλλον μικροῦ κρατῆρος (πίν. 40γ, εἰκ. 1, 15). Μῆκος χορδῆς τόξου 0.135, διάμ. χείλους 0.24, πᾶχ. τοιχ. 0.003 μ. Πηλὸς φωτεινοῦ κεραμόχρου, γάνωμα ἀπὸ τοῦ μέλανος μέχρι τοῦ καστανοκίτρινου. Ἐπίχρισμα κιτρινόλευκον. Εἰς τὸ ἐσωτερικόν τοῦ λαιμοῦ δέκα ἐξηρημένοι δακτύλιοι, μέσῳ τῶν ὁποίων διαφαίνεται τὸ κίτρινον ἐπίχρισμα. Ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας καὶ πλαισιουμένη ἄνωθεν ὑπὸ τριῶν καὶ κάτωθεν ὑπὸ τεσσάρων δακτυλίων ζωφόρος ὑδροβίων πτηνῶν πρὸς δεξιὰ μετὰ διαγράμμου τοῦ κορμοῦ καὶ τῶν ἀναπεπταμένων πτερύγων, ἐχόντων παχύτατα τὰ περιγράμματα.

37. Ἀρ. εὐρ. 11920. ΟΤ 29β. Τρία συνεφαπτόμενα θραύσματα ἐκ τοῦ λαιμοῦ ἀνοικτοῦ ἀγγείου, παρεμφορῶς πρὸς τὸ προηγούμενον (πίν. 40δ, εἰκ. 7 - 8). Μῆκος σφζ. 0.09, ἐξωτερικὴ διάμ. χείλους 0.18, πᾶχ. τοιχ. 0.005 μ. Πηλὸς καστανοκίτρινος, γάνωμα καστανομέλαν, ἐξίτηλον, ἐπίχρισμα κιτρινόλευκον. Εἰς τὸ ἐσωτερικόν τοῦ λαιμοῦ ἑπτὰ ἐξηρημένοι ταινίαι. Ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς τοῦ ἐπιφανείας καὶ μεταξὺ δύο ὀριζοντίων πλατειῶν ταινιῶν ζωφόρος ὑδροβίων πτηνῶν πρὸς ἀριστερὰ μετὰ διαγράμμου τοῦ κορμοῦ καὶ τῶν ἀναπεπταμένων πτερύγων. Ὁ ἐν σκιαγραφίᾳ λαιμὸς καὶ ἡ κεφαλὴ τῶν πτηνῶν ἀρίστης διαπλάσεως. Ὑπὸ τὴν οὐρὰν ἀνὰ εἷς ρόμβος μετὰ δύο χιαστὶ τεμνομένων γραμμῶν. Κατὰ τὴν μετὰβασιν ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ πρὸς τὸν κορμὸν ὀριζόντιοι δακτύλιοι (διασφύζονται δύο).

38. Ἀρ. εὐρ. 10666. ΟΤ 716 (Ἀναστ. Γαρεφάλου)². Θραῦσμα ἐκ τοῦ χείλους καὶ τοῦ λαιμοῦ μεγάλου

1. Ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψει, ὅτι αἱ σφζόμεναι μετόπαι εἶναι ἡ πρώτη τῆς μιᾶς πλευρᾶς καὶ ἡ τελευταία τῆς ἐτέρας, τότε ἡ ἀποκατάστασις τῆς ἀντιστοίχου τῶν ἐφ' ἐκάστης πλευρᾶς εἶναι βεβαία. Πρόβλημα δημιουργεῖ ἡ κεντρικὴ μετόπη, ἵσως ὅμως καὶ αὕτη ἔφερε τετράφυλλον.

2. Ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου τούτου ἀνέσκαψα ἐν μνημειῶδες ἀψιδωτὸν οἰκοδόμημα γεωμετρικῶν χρόνων εἰς τρεῖς οἰκοδομικὰς φάσεις, μέγαν ὀρθογώνιον περίβολον, ἵσως ὑπογεωμετρικῶν χρόνων καὶ περισυνέλεξα ἄφθονον γεωμετρικὴν κεραμεικὴν.

λου ἀνοικτοῦ ἀγγείου (κρατῆρος; πίν. 40β, εἰκ. 1, 16¹). Ὑψ. σφζ. 0.04, πάχ. τοιχ. 0.003 - 0.004, διάμ. χείλους 0.24 μ. Πηλὸς καστανέρυθρος, γάνωμα καστανόξανθον. Ἐπίχρυσμα κίτρινον, ἀρίστης ποιότητος. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ λαιμοῦ ἐξ ἐξηρημέναι ταινίαι μέσῳ τῶν ὁποίων διαφαίνεται τὸ κίτρινον ἐπίχρυσμα. Ἐπὶ τῆς διὰ κιτρίνου ἐπιχερισμένης ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας καὶ κάτωθεν τοῦ μελαμβανοῦς χείλους δύο πτηνὰ πρὸς δεξιὰ μετ' ἀναπεπταμένων τῶν πτερύγων. Τοῦ πρώτου διατηρεῖται μόνον τμήμα τῶν ἀναπεπταμένων διαγράμμων πτερύγων, τοῦ δευτέρου τὸ πρόσθιον τμήμα τοῦ διαγράμμου κορμοῦ μετὰ τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ λαιμοῦ, ὡς καὶ τμήμα τῶν πτερύγων καὶ τῶν ποδῶν.

39. Ἀρ. εὐρ. 11576. Δύο συνεφαπτόμενα θραύσματα ἐκ τοῦ κορμοῦ μετὰ τοῦ χείλους κρατῆρος μετὰ προχοῆς (πίν. 41α, εἰκ. 1, 17²). Μῆκος χορδῆς τόξου 0.115, ἐξωτ. διάμ. χείλους 0.30, πλάτος στεφάνης 0.008 μ. Πηλὸς κιτρινέρυθρος, γάνωμα ἀπὸ τοῦ μέλανος μέχρι τοῦ καστανοῦ. Ἐπίχρυσμα θερμοῦ κιτρίνου χρώματος ἀρίστης ποιότητος. Τὸ ἐσωτερικὸν καλύπτεται διὰ γανώματος μέχρι τοῦ χείλους. Ἐπὶ τῆς στεφάνης συστάδες καθέτων γραμμίδων. Ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ καὶ μεταξὺ δύο ὀριζοντίων ταινιῶν παχέα κάθετα γραμμίδια. Ἐπὶ τοῦ κορμοῦ, ὁ ὁποῖος διακρίνεται ἀπὸ τοῦ χείλους διὰ ταινίας, καὶ κάτωθεν τῆς προχοῆς τέσσαρες πλάγιαι γραμμαί. Δεξιὰ τούτων σύστημα ἐξ ἑννέα καθέτων παχειῶν γραμμῶν, πλαισιουσῶν παρακειμένην μετόπην, κοσμουμένην δι' ὑδροβίου πτηνοῦ πρὸς ἀριστερά (ἐλλείπουν ἡ οὐρά καὶ οἱ πόδες του). Κορμὸς διάγραμματος, πτέρυγες συνεπτυγμέναι.

40. Ἀρ. εὐρ. 11340. Θραῦσμα ἐκ τοῦ κορμοῦ ἀνοικτοῦ ἀγγείου, μᾶλλον κρατῆρος (πίν. 41β). Ὑψ. σφζ. 0.07, πάχ. τοιχ. κάτω μὲν 0.006, ἄνω δὲ 0.005 μ. Πηλὸς κιτρινέρυθρος μετὰ καστανέρυθρου πυρῆνος καὶ καστανοκίτρινος ἐπιφανείας. Γάνωμα ἀπὸ τοῦ μέλανος μέχρι τοῦ ἀνοικτοῦ καστανοῦ. Ἄνωθεν ἐπαλλήλων ταινιῶν ζώνη διακοσμήσεως κατὰ μετόπας. Ἐπὶ τῆς μόνης διασωθείσης ὑδροβίου πτηνὸν πρὸς ἀριστερά, ἔχον τὸ σῶμα του πεπληρωμένον δικτυωτοῦ. Ὑπεράνω τῆς οὐρᾶς του, ἡ ὁποία ἐγγίζει τὸ ἔδαφος, ὑπολείμματα ρόμβου. Ὅπισθεν τοῦ πτηνοῦ σύστημα καθέτων παχειῶν γραμμῶν (διατηροῦνται πέντε), ἐν εἶδει τριγλύφου.

41. Ἀρ. εὐρ. 11348. Θραῦσμα ἐκ τῆς κοιλίας μεγάλου ἀνοικτοῦ ἀγγείου, μᾶλλον κρατῆρος (πίν. 42δ). Ὑψ. σφζ. 0.07, πάχ. τοιχ. 0.007 μ. Πηλὸς καστανόφαιος μετὰ καστανοκίτρινος ἐπιφανείας· γάνωμα καστανομέλαν. Ἐκ τῆς διακοσμήσεως διατηροῦνται ὑπολείμματα δύο ζωνῶν, χωριζομένων ἀπ' ἀλλήλων διὰ τριῶν ὀριζοντίων δακτυλίων. Εἰς τὸ ἀριστερὸν ἄκρον τῆς ἄνω ζώνης δύο πλάγιαι γραμμαί, σχηματισθεῖσαι ἐπιπολαίως, καθ' ὅσον ἡ ἐξωτερικὴ τέμνει αὐθαιρέτως δύο ἐκ τῶν ὀριζοντίων δακτυλίων³. Παραπλευρῶς ὑδροβίου πτηνὸν πρὸς δεξιὰ (ἐλλείπει ὁ λαιμὸς μετὰ τῆς κεφαλῆς καὶ τμήμα τοῦ κορμοῦ), ἔχον τὸν κορμὸν περιέργως κεκοσμημένον διὰ δύο συστημάτων καθέτων γραμμῶν καὶ δύο χιαστὶ τεμνομένων γραμμῶν ἐν τῷ μέσῳ. Ἐπὶ τῆς κάτω ζώνης μεγάλη διάγραμμα φύλλα μετὰ διπλοῦ περιγράμματος.

42. Ἀρ. εὐρ. 3071. ΟΤ 29β. Θραῦσμα ἐκ τοῦ κορμοῦ καὶ τοῦ λαιμοῦ μετὰ τοῦ χείλους κρατηρίσκου (πίν. 41γ(α)). Ὑψ. σφζ. 0.065, πάχ. τοιχ. 0.004, διάμ. χείλους 0.18 μ. Πηλὸς πορτοκαλόχρους, καθάρωτατος, εὐκόλως ἀποτριβόμενος. Γάνωμα πορτοκαλόχρου. Παχύ, ἀρίστης ποιότητος ἐπίχρυσμα, λευκοκίτρινος ἀποχρώσεως. Λεπτὴ ἐξηρημένη ταινία ἐπὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ χείλους, μέσῳ τῆς ὁποίας διαφαίνεται τὸ ἐπίχρυσμα. Ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ, ὁ ὁποῖος ὀρίζεται ἄνωθεν καὶ κάτωθεν ὑπὸ παχείας γραμμῆς, ζωφόρος ὑδροβίου πτηνῶν πρὸς τὰ δεξιὰ, φερόντων διὰ τοῦ μακροῦ ράμφους των ὄφιν. Κορμὸς διάγραμματος. Ἐπὶ τοῦ κορμοῦ ὑπόλειμμα μετόπης, ὀριζομένης ἀριστερόθεν ὑπὸ συστήματος ἐκ τριῶν καθέτων γραμμῶν καὶ διατηρούσης διάγραμματον φύλλον (ἐκ τετραφύλλου ἄραγε;), πλαισιούμενον ὑπὸ στικτῆς γραμμῆς. Ἡ λίαν ἐπιμελεμένη ἐργασία, τὰ παχέα περιγράμματα καὶ αἱ ἀρμονικαὶ γραμμαί,

1. Διὰ τὸ σχ. πρβ. ΑΕ 1975, 210, εἰκ. 1, 21.

2. Διὰ τὸ σχ. βλ. εἰκ. 1, 3, πίν. 34δ καὶ σ. 152 σημ. 11.

3. Μήπως ἐτόνιζον τὸ περίγραμμα τῆς δεξιᾶς γενέσεως τῆς ἐτέρας τῶν λαβῶν, μὴ διασωθείσης πλέον;

ἡ δι' ἐξαιρέσεως ὑποδήλωσις τοῦ ὀφθαλμοῦ καὶ ἡ ἀρίστη διάπλασις τῶν ποδῶν καθιστοῦν τὸ ἀγγεῖον πραγματικὸν ἔργον τέχνης (βλ. κατωτ. σ. 157 σημ. 10).

42α¹. Ἀρ. εὐρ. 3062. ΟΤ 29β. Δύο συνεφαπτόμενα θαύσματα ἐκ τοῦ κορμοῦ ἀνοικτοῦ ἀγγείου (πίν. 41γ <β>). Ὑψος σφζ. 0.085, πᾶχ. τοιχ. 0.004 μ. Εἰς τὸ κάτω μέρος τρεῖς ὀριζόντιοι λεπταὶ ταινίαι. Ἐπὶ τῆς κυρίας ζώνης διακοσμήσεως ὑψηλὰ τόξα μετὰ τριπλοῦ περιγράμματος, πεπληρωμένα δικτυωτοῦ καὶ μεταξὺ των στῆλαι μετὰ πλέγματος.

43. Ἀρ. εὐρ. 11294. Θαῦσμα ἐκ τοῦ χείλους καὶ τοῦ λαιμοῦ μεγάλου ἀνοικτοῦ ἀγγείου (κρατῆρος; πίν. 42β καὶ εἰκ. 1, 18). Σφζ. ὕψος 0.051, πᾶχ. τοιχ. 0.005 μ. Πηλὸς κεραμόχρους, γάνωμα καστανομέλαν, ἀραιούμενον εἰς πορτοκαλόχρουν. Ἐπίχρισμα θερμοῦ κιτρίνου χρώματος. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ λαιμοῦ τέσσαρες ἐξηρημέναι ταινίαι. Ἐξωτερικῶς, ἐπὶ τῆς διὰ κιτρίνου ἐπικεχρισμένης ἐπιφανείας καὶ κάτωθεν μελαμβανοῦς ταινίας δύο ὑδρόβια πτηνὰ πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ μεταξὺ των στικτὸς ρόδαξ. Τοῦ πρώτου διατηρεῖται μόνον ἡ οὐρά, τοῦ δευτέρου ἡ κεφαλὴ, τὸ πρόσθιον τμήμα τοῦ κορμοῦ καὶ ὁ εἰς τῶν ποδῶν. Πρὸς δημιουργίαν πολυχρωμίας ἡ κεφαλὴ καὶ τὸ ράμφος, αἱ διαγραμμίσεις τοῦ σώματος καὶ ἡ «σκιὰ» τοῦ στικτοῦ ρόδακος ὑποδηλοῦνται διὰ πορτοκαλόχρου.

44. Ἄνευ ἀριθμοῦ. ΟΤ 144². Θαῦσμα ἐκ τοῦ χείλους κρατῆρος (πίν. 42α, εἰκ. 1, 19³). Πηλὸς κεραμόχρους, γάνωμα καστανομέλαν. Ἐπίχρισμα κίτρινον, ἀρίστης ποιότητος. Σφζ. μήκος 0.066, πλάτ. στεφάνης 0.013, πᾶχ. τοιχ. 0.008 - 0.009, ἐξωτ. διάμ. χείλους 0.33 μ. Τὸ ἐσωτερικὸν ἐκαλύπτετο διὰ γανώματος μέχρι τοῦ χείλους. Τὸ λοιπὸν τῆς ἐπιφανείας ἐπικεχρισμένον διὰ κιτρίνου. Ἐπὶ τῆς στεφάνης συστάδες καθέτων γραμμίδων. Ἐπὶ τοῦ κορμοῦ δύο βόσκοντα ὑδρόβια πτηνὰ πρὸς ἀριστερὰ καὶ μεταξὺ των ρόμβος μετὰ δύο χιαστὶ τεμνομένων γραμμῶν. Τὸ σῶμα τῶν πτηνῶν πεπληρωμένον δικτυωτοῦ.

45. Ἀρ. εὐρ. 10913. ΟΤ 205. Θαῦσμα ἐκ τῆς κοιλίας μεγάλου ἀνοικτοῦ ἀγγείου (κρατῆρος; πίν. 43β). Μῆκος σφζ. 0.073, πᾶχ. τοιχ. 0.007 μ. Γάνωμα καστανομέλαν, ἐπίχρισμα κίτρινον, ἀρίστης ποιότητος. Ἐντὸς μετόπης, ὀριζομένης δεξιὰ ὑπὸ τεσσάρων καθέτων γραμμῶν, ἵππος (ἢ ἔλαφος) πρὸς ἀριστερὰ (διατηροῦνται μόνον οἱ πόδες). Κάτωθεν τῆς κοιλίας, ὡς καὶ ἔμπροσθεν τοῦ ζώου, ἀνά μία στήλη ἐπαλλήλων γωνιῶν (chevrons).

46. Ἀρ. εὐρ. 3042. ΟΤ 29β. Τρία συνεφαπτόμενα θαύσματα ἐκ τῆς κοιλίας ἀνοικτοῦ ἀγγείου (πίν. 43α <α>). Ὑψ. σφζ. 0.105, πᾶχ. τοιχ. 0.006 μ. Πηλὸς σκληροτάτης ὕφης μετ' ἀραιῶν φουσαλίδων, κεραμόχρους μετὰ φαιοῦ πυρῆνος. Γάνωμα καστανομέλαν, ἐπίχρισμα κιτρινέρυθρον. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἀγγείου καὶ εἰς τὸ ὕψος τῶν ὁμοκέντρων κύκλων ἐξηρημένη ζώνη, πλάτους 0.017 μ. Ἐξωτερικῶς καὶ ἄνωθεν τοῦ μελαμβανοῦς κάτω μέρους τῆς κοιλίας ζώνη συστημάτων ὁμοκέντρων κύκλων, πλαισιωμένη ἄνωθεν καὶ κάτωθεν ὑπὸ τριῶν δακτυλίων. Ὑπεράνω ὑπόλειμμα ἐκ τῆς κυρίας ζώνης διακοσμήσεως. Διατηροῦνται τρεῖς κάθετοι παχεῖαι γραμμαὶ καὶ δεξιὰ των οἱ ὀπίσθιοι πόδες ζώου (ἵππου ἢ ἐλάφου).

47. Ἀρ. εὐρ. 2874. ΟΤ 29β. Δύο συνεφαπτόμενα θαύσματα ἐκ τῆς κοιλίας ἀνοικτοῦ ἀγγείου (πίν. 43α <β>). Ὑψ. σφζ. 0.098, πᾶχ. τοιχ. 0.005 μ. Πηλὸς σκληροτάτης ὕφης, μετ' ἀραιῶν φουσαλίδων, κιτρινέρυθρος. Γάνωμα καστανέρυθρον εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἀγγείου, πορτοκαλόχρουν εἰς τὸ ἐξωτερικόν.

1. Ἡ ὁμοιότης τοῦ πηλοῦ, τοῦ γανώματος καὶ τοῦ ἐπικρίσματος τῶν θαυσμάτων τούτων καὶ τοῦ προηγούμενου καὶ ἡ κοινὴ προέλευσίς των μᾶς ὠδήγησαν ἀρχικῶς εἰς τὸ ἐσφαλμένον συμπέρασμα, ὅτι ταῦτα συνανήκουν δι' ὃ καὶ ἐφωτογραφήθησαν ὁμοῦ. Ὁριμωτέρᾳ ἀντιμετώπισις τοῦ θέματος ἀπέκλεισε τὴν ἐκδοχὴν ταύτην καὶ ἀπέδειξεν, ὅτι τὰ ὑπ' ἀρ. 42α θαύσματα ἀνήκουν εἰς ἀγγεῖον λίαν συγγενὲς πρὸς τὸ τοῦ πίν. 35δ <β>, τοῦ ὁποίου κατὰ πᾶσαν πιθανότητα συμπληροῦν θεωρητικῶς τὸ κάτω μέρος

καὶ vice versa (βλ. κατ. σ. 153 σημ. 4, 5, σ. 154 σημ. 1, 2). Αἱ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας κάθετοι αὐλακώσεις σχηματίζονται κατὰ τὰς μεταξὺ των τόξων στήλας δικτυωτοῦ, αἱ ὁποῖαι διαπλατυνόμεναι ἄνω ἀπολήγουν εἰς ἰσοσκελῆ τρίγωνα.

2. Ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου ἀπεκαλύφθη κτήριον μνημειώδους κατασκευῆς τῶν πρωίμων ἐλληνιστικῶν χρόνων, ὀλίγη ἄλλ' ἀρίστης ποιότητος μελανόμορφος κεραμικὴ καὶ στρώμα γεωμετρικῶν ὁστέων.

3. Διὰ τὸ σχῆμα πρβ. BSA 47, 1952, 8, εἰκ. 9, 6.

Ἐπὶ τοῦ θαύσματος διατηροῦνται υπολείμματα τριῶν ἐπαλλήλων ζωνῶν, χωριζομένων ἀπ' ἀλλήλων διὰ ζεύγους λεπτῶν ταινιῶν. Ἡ κάτω φέρει συστήματα ἐπαλλήλων κύκλων, συνδεόμενα δι' ἐφαπτομένων ἢ μεσαία υποπάχη ρόπαλα, συνδεόμενα διὰ σιγμοειδῶν γραμμῶν ἢ ἄνω διάκοσμον κατὰ μετόπας. Ἀριστερά, στήλη μετὰ τεθλασμένης, πλαισιουμένη ἐκατέρωθεν ὑπὸ τριῶν γραμμῶν. Δεξιὰ οἱ ὀπίσθιοι πόδες ζῶου (ἵππου ἢ ἐλάφου) καὶ κάτωθεν τῆς κοιλίας τοῦτου σύστημα ἐπαλλήλων ἀμειβόντων.

48. Ἀρ. εὐρ. 11915. ΟΤ 29β. Θαῦσμα ἐκ τοῦ κάτω μέρους ἀνοικτοῦ ἀγγείου (πίν. 42γ). Μῆκος σφζ. 0.066, πᾶχ. τοιχ. 0.006 μ. Πηλὸς καστανέρυθρος, γάνωμα καστανέρυθρον, υπολείμματα υποκιτρίνου ἐπιχρίσματος. Μεταξὺ συστημάτων ὀριζοντίων λεπτῶν ταινιῶν συστάδες μεγάλων ὁμοκέντρων κύκλων δι' ἐλευθέρας χειρὸς, συνδεόμενα διὰ σιγμοειδῶν γραμμῶν.

49. Ἄνευ ἀριθμοῦ. ΟΤ 716. Θαῦσμα ἐκ τῆς κοιλίας μεγάλου ἀνοικτοῦ ἀγγείου (πίν. 43δ). Ὑψος σφζ. 0.055, πᾶχ. τοιχ. 0.007 μ. Γάνωμα καστανόν. Ἄνωθεν τριῶν ὀριζοντίων μελαμβαφῶν ταινιῶν οἱ πρόσθιοι πόδες ἵππου πρὸς ἀριστερά.

50. Ἀρ. εὐρ. 11774. Θαῦσμα ἐκ τῆς κοιλίας μεγάλου ἀνοικτοῦ ἀγγείου (πίν. 43γ). Μῆκος σφζ. 0.052, πᾶχ. τοιχ. ἄνω 0.007, κάτω 0.009 μ. Γάνωμα ἀπὸ τοῦ μέλανος μέχρι τοῦ ἐρυθροῦ. Ἐπίχρισμα κίτρινον. Ἐντὸς μετόπης, ὀριζομένης δεξιὰ ὑπὸ τριῶν ταινιῶν, ἀποκλινουσῶν κατὰ τινὰς μοίρας πρὸς ἀριστερά τῆς καθέτου, ἵππος πρὸς ἀριστερά. Ἐλλείπει τὸ πρόσθιον τοῦ σώματος, οἱ πρόσθιοι πόδες καὶ τὸ κάτω μέρος τῶν ὀπισθίων.

51. Ἀρ. εὐρ. 11808. Θαῦσμα ἐκ τοῦ κορμοῦ μετὰ τοῦ χείλους κρατῆρος (πίν. 43ε, εἰκ. 1, 20¹ καὶ εἰκ. 9 - 10). Μῆκος σφζ. 0.07, πᾶχ. τοιχ. 0.004 - 0.006, διάμ. χείλους 0.27 μ. Πηλὸς καστανοκίτρινος μετὰ κιτρινέρυθρου ἐπιφανείας. Γάνωμα καστανέρυθρον, ἐξίτηλον. Ἡ ἔσω ἐπιφάνεια τοῦ ὀστράκου καλύπτεται διὰ γανώματος μέχρι τοῦ ὕψους τῆς γενέσεως τοῦ λαιμοῦ. Ἡ ἐξηρημένη ἐπιφάνεια τοῦ λαιμοῦ κοσμεῖται διὰ συστάδων καθέτων γραμμιδίων ἀνὰ ἑξ. Ἐξωτερικῶς καὶ κάτωθεν τριῶν μελαμβαφῶν ταινιῶν μέγας ἵππος πρὸς δεξιὰ (διατηρεῖται τὸ ὀπίσθιον ἥμισυ τοῦ κορμοῦ καὶ τὸ ἄνω μέρος τῶν ὀπισθίων ποδῶν). Κάτωθεν τῆς κοιλίας τμήμα καμπυλοσχῆμου παραπληρωματικοῦ κοσμήματος.

52. Ἀρ. εὐρ. 10910. ΟΤ 205. Τρία συνεφαπτόμενα θαύσματα ἐκ τοῦ κορμοῦ μετὰ τοῦ χείλους κρατῆρος (πίν. 44ε, εἰκ. 1, 21²). Μῆκος σφζ. 0.19, διάμ. χείλους 0.34, πλάτος λοξοτμήτου ταινίας χείλους 0.02, πᾶχ. τοιχ. 0.006 μ. Γάνωμα καστανομέλαν, ἐπίχρισμα κιτρινωπόν. Ἡ δι' ἐπιχρίσματος κεκαλυμμένη λοξότμητος ἐπιφάνεια τοῦ χείλους φέρει συστήματα καθέτων γραμμιδίων ἀνὰ ἑπτὰ. Ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς, διὰ κιτρίνου ἐπικεχρισμένης ἐπιφανείας τοῦ ἀγγείου καὶ κάτωθεν δύο λεπτῶν μελαμβαφῶν ταινιῶν υπολείμματα παραστάσεως ἀρματοδρομίας. Διατηρεῖται ὑπόλειμμα χαίτης, τὰ ἦνία καὶ τμήμα τῶν δοκῶν ζεύξεως τοῦ ἄρματος. Ὡς παραπληρωματικὰ κοσμήματα ἄλυσις μικρῶν ρόμβων καὶ μέγας ἀναλόγως πλοχμός.

53. Ἀρ. εὐρ. 11746. ΟΤ 26. Θαῦσμα ἐκ τοῦ κορμοῦ μετὰ τοῦ χείλους κρατῆρος (πίν. 44α, εἰκ. 1, 22³). Ὑψος σφζ. 0.036, πᾶχ. τοιχ. κορμοῦ 0.005 - 0.007 μ. Πηλὸς καστανὸς μετὰ στιλπνῆς κιτρινολεύκου ἐπιφανείας (μήπως πρόκειται περὶ ἐπιχρίσματος;). Γάνωμα καστανόν, λίαν ἐξίτηλον. Τὸ γάνωμα ἐπὶ τοῦ ἔσωτερου τοῦ ἀγγείου θὰ ἔφθανε μᾶλλον μέχρι τοῦ χείλους (λόγῳ τοῦ ἐξιτήλου ἐλάχιστα δύναται τις νὰ διακρίνη). Ἐπὶ τῆς ἐξηρημένης στεφάνης συστάδες καθέτων γραμμιδίων. Ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τοῦ κορμοῦ καὶ κάτωθεν δύο λεπτῶν ταινιῶν, ἐπὶ τῆς κατωτέρας τῶν ὁποίων εἶναι προσκεκολλημένοι παράπλευροι ἀμείβοντες, ἀνδρική μορφή πρὸς δεξιὰ ἐν σκιαγραφίᾳ (διατηρεῖται μόνον ἡ κεφαλὴ μετὰ τοῦ λαιμοῦ). Ὁ πελώριος ὀφθαλμὸς σχηματίζεται δι' ἐξαιρέσεως καὶ ἡ κόρη ὑποδηλοῦται διὰ μελαίνης τελείας.

1. Διὰ τὸ σχῆμα πρβ. Eretria V, Beil. 4, (Fk 1314).1.

2. Διὰ τὸ σχῆμα πρβ. εἰκ. 1, 2, 2, πίν. 34γ.

3. Διὰ τὸ σχῆμα πρβ. Eretria V, Beil. 4, FK 434/1330.1 καὶ σ. 29 πίν. 13 (τῶν ἀρχῶν τοῦ 7ου π.Χ. αἰ.).

54. Ἀρ. εὐρ. 11313. Θραῦσμα κατὰ τὴν μετάβασιν ἀπὸ τοῦ κορμοῦ πρὸς τὸν εἰσέχοντα λαιμὸν μεγάλου ἀνοικτοῦ ἀγγείου (κρατῆρος; πίν. 44β). Ὑψος σφζ. 0.036, πάχ. τοιχ. κορμοῦ 0.007, λαιμοῦ 0.005 μ. Γάνωμα μέλαν, κίτρινον ἐπίχρισμα. Γενειοφόρος μορφή πρὸς δεξιὰ ἐν σκιαγραφίᾳ (διατηρεῖται μόνον ἡ κεφαλὴ καὶ τμήμα τοῦ στέρνου). Ὁ πελώριος ὀφθαλμὸς σχηματίζεται δι' ἐξαιρέσεως καὶ ἡ κόρη δηλοῦται διὰ μελαίνης τελείας. Τὰ πρὸ τῆς μορφῆς δυσδιάκριτα ὑπολείμματα παραστάσεως ἴσως ἀνήκουν εἰς ὀπλίτην, ἐστραμμένον πρὸς δεξιὰ (διατηρεῖται τὸ ἄνω μέρος τῆς κεφαλῆς μετὰ τμήματος τοῦ ἐξηρημένου ὀφθαλμοῦ καὶ μέρος τοῦ λοφίου τοῦ κράνους)¹.

55. Ἀρ. εὐρ. 11311. Θραῦσμα ἐκ τοῦ κορμοῦ σκύφου (πίν. 44δ). Ὑψος σφζ. 0.035, πάχ. τοιχ. 0.002 μ. Πηλὸς κιτρινέρυθρος μεθ' ὁμοιόχρου ἐπιδερμίδος. Γάνωμα ἀπὸ τοῦ μέλανος μέχρι τοῦ ξανθοῦ. Δορκὰς πρὸς ἀριστερὰ ἐν σκιαγραφίᾳ, στρέφουσα τὴν κεφαλὴν ζωηρῶς πρὸς ὀπίσω. Ὁφθαλμὸς ἐξηρημένος. Ἀνωθεν τῆς ράχεως τοῦ ζώου σειρὰ καθέτων γραμμίδων πρὸ τοῦ λαιμοῦ τοῦ δυσερμήνευτον παραπληρωματικόν(;) κόσμημα.

56. Ἀρ. εὐρ. 10694. ΟΤ 97 (Ἀμ. Καραμπέτσου)². Δύο συνεφαπτόμενα θραύσματα ἐκ τοῦ χείλους καὶ τοῦ κορμοῦ δίνου (πίν. 44γ, εἰκ. 1, 23³). Μῆκος σφζ. 0.118, πάχ. τοιχ. 0.004, πλάτ. στεφάνης 0.014, διάμ. χείλους 0.26 μ. Πηλὸς κιτρινέρυθρος μεθ' ὁμοιόχρου ἐπιφανείας, εὐκόλως ἀποτριβόμενος. Γάνωμα μελανέρυθρον. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ δίνου καλύπτεται διὰ γανώματος μέχρι τοῦ χείλους. Ἡ ἐξηρημένη ἐπιφάνεια τῆς στεφάνης κοσμεῖται διὰ καθέτων γραμμίδων ἀνὰ ἐννέα. Ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀγγείου τρία μεγάλα ἀνάστροφα τρίγωνα ἐν σκιαγραφίᾳ καὶ δεξιὰ τῶν συστάς ἐκ πολλῶν καθέτων γραμμῶν. Μεταξὺ τοῦ δευτέρου καὶ τοῦ τρίτου τριγώνου πτηνὸν πρὸς δεξιὰ, ἔχον τὸ σῶμα ἐν περιγράμματι.

57. Ἀρ. εὐρ. 11560. ΟΤ 29β. Κρατὴρ μετὰ διφυῶν λαβῶν, διατηρῶν μόνον τὸ ἥμισυ τοῦ κορμοῦ μετὰ τοῦ χείλους καὶ τμήματα τῶν λαβῶν, ἅπαντα συγκεκολλημένα ἐκ πλείονων τεμαχίων (πίν. 45α - β, εἰκ. 1, 24⁴ καὶ 3). Ὑψος σφζ. 0.215, μεγίστη διάμ. κοιλίας 0.45, πάχ. τοιχ. 0.009 κατὰ τὸν ὦμον, 0.005 πρὸς τὴν βάσιν. Πλάτος στεφάνης χείλους 0.02, διάμ. διατομῆς λαβῆς 0.025 μ. Μῆκος ἀπὸ τῶν ἄκρων τῶν γενέσεων τῶν λαβῶν κατὰ συμπλήρωσιν 0.27 μ. Πηλὸς μετὰ ψηγμάτων ἀσβεστολίθου, γάνωμα καστανομέλαν, ἐπίχρισμα κιτρινόλευκον. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κρατῆρος ἐκαλύφθη διὰ γανώματος μέχρι τοῦ χείλους. Ἡ στεφάνη ἐπεχρίσθη διὰ λευκοκιτρίνου καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐτέθησαν συστήματα καθέτων γραμμίδων ἀνὰ ἐπτὰ. Ὁμοίως ἐπεχρίσθη καὶ ὅλη ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου. Ἐπὶ τῆς ἐπιχερισμένης ταύτης ἐπιφανείας ἐτέθη ἡ διὰ γανώματος διακόσμησις ἐξ ὀριζοντίων ταινιοσχημῶν δακτυλίων καὶ ἐκ καθέτων ταινιῶν, ἐναλλασσομένων πρὸς συστήματα καθέτων γραμμῶν, ἡ ὁποία συνεπληρώθη διὰ καθέτων καὶ ὀριζοντίων κυματοειδῶν διὰ κιτρινολεύκου ἐπὶ μέλανος βάθους⁵.

58. Ἀρ. εὐρ. 11350. Δύο συνεφαπτόμενα θραύσματα ἐκ τοῦ κορμοῦ καὶ τοῦ χείλους κρατῆρος (πίν. 46α, εἰκ. 1, 25). Ὑψος σφζ. 0.12, πάχ. τοιχ. 0.008, πλάτ. στεφάνης 0.016 μ. Πηλὸς κεραμόχρους μετὰ φαιοῦ πυρῆνος. Γάνωμα καστανομέλαν, ἐπιθέτον λευκὸν χρῶμα. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἀγγείου καλύπτεται διὰ γανώματος μέχρι τοῦ χείλους. Ἡ ἐξηρημένη στεφάνη φέρει συστάδα ἐκ δέκα τεσσάρων καθέτων γραμμίδων διὰ καστανομέλανος. Αἱ κάθετοι κυματοειδεῖς ἐπὶ τοῦ κορμοῦ καὶ ὁ ὀριζόντιος πλοχμὸς ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ δι' ἐπιθέτου λευκοῦ. Ὁ λαιμὸς καὶ κάθετοι ζῶναι ἐπὶ τοῦ κορμοῦ καλύπτονται διὰ γανώματος καὶ φέρουν κοσμήματα δι' ἐπιθέτου λευκοῦ χρώματος, ὁ μὲν λαιμὸς πλοχμόν, αἱ δὲ ταινίαι ἀνὰ μίαν κυματοειδῆ γραμμὴν. Εἰς τὰ ἐξηρημένα διάκενα συστάδες καθέτων λεπτῶν ταινιῶν.

1. Πρβ. ΑΕ 1903, σ. 14, εἰκ. 7.

2. Περὶ τῶν οἰκοδομημάτων, τὰ ὅποια ἀπεκαλύφθησαν ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου βλ. ΑΔ 29/30, 1974/75, Χρονικά (ὑπὸ ἐκτύπωσιν).

3. Διὰ τὸ σχῆμα πρβ. BSA 47, 1952, 8 εἰκ. 10, 7.

4. Διὰ τὸ σχῆμα πρβ. αὐτόθι 8 εἰκ. 9, 9.

5. Περὶ τῆς τεχνικῆς ταύτης βλ. σ. 160, σημ. 6.

59. Ἄρ. εὐρ. 11958. Τέσσαρα συνεφαπτόμενα θραύσματα ἐκ τοῦ κορμοῦ κρατῆρος, διατηροῦντα τὸ ἀριστερόν ἡμισυ τῆς ἐτέρας τῶν διφυῶν λαβῶν (πίν. 46β). Πλάτ. σφζ. 0.14, πάχ. τοιχ. 0.004 - 0.006 μ. Πηλὸς καστανός, γάνωμα καστανομέλαν. Ἐπίχρισμα κίτρινον, ἐπίθετον χρώμα λευκοκίτρινου ἀποχρώσεως. Τὸ ἐσωτερικὸν καλύπτεται διὰ γανώματος, πλὴν δύο ἐξηρημένων ταινιῶν ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ. Διὰ γανώματος καλύπτεται καὶ ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια τῶν λαβῶν, ἐνῶ ἡ ἔσω πλευρά των ἔχει ἀφεθῆ εἰς τὸ φυσικὸν τοῦ πηλοῦ. Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου ἐπεχρίσθη διὰ κιτρίνου καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐτέθη ὁ διὰ γανώματος διάκοσμος. Τὸ κάτω ἡμισυ τοῦ ἀγγείου μελαμβαφές, κοσμούμενον εἰς τὸ ἀνώτερον τμήμα του διὰ πέντε ἐξηρημένων δακτυλίων. Μελαμβαφῆς καὶ ὁ λαιμός, κοσμούμενος δι' ὀριζοντίων ἐξηρημένων δακτυλίων καὶ διὰ παχείας κυματοειδοῦς γραμμῆς δι' ἐπιθέτου λευκοκίτρινου ἐπὶ μελαίνης ἐπιφανείας. Ὁμοία, ἀλλὰ μεγαλύτερων διαστάσεων κυματοειδὴς κοσμεῖ τὸ κατώτατον μελαμβαφές τμήμα τοῦ ἀγγείου. Ἐκ τῆς ζώνης τῶν λαβῶν, πλατείας καὶ ἐπιχεχρισμένης διὰ κιτρίνου, διατηρεῖται μόνον μία συστάς ἐξ ἐπτὰ καθέτων γραμμῶν παρὰ τὴν ἀριστερὰν γένεσιν τῆς λαβῆς.

60. Ἄρ. εὐρ. 11798. ΟΤ 29β. Τμήμα ἐκ τῆς κοιλίας μεγάλου ἀνοικτοῦ ἀγγείου (πίν. 46γ). Μῆκος σφζ. 0.11, πάχ. τοιχ. κάτω μὲν 0.008, ἄνω δὲ 0.005 μ. Πηλὸς κεραμόχρους, γάνωμα ἀπὸ τοῦ μέλανος μέχρι τοῦ καστανοῦ. Ἐπίχρισμα κίτρινον, ἐπίθετον λευκὸν χρώμα. Ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου ἐκαλύφθη δι' ἐπιχρίσματος καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐτέθη ἡ διακόσμησις διὰ γανώματος. Τὰ ἐπὶ τῶν πλατειῶν ζωνῶν διακοσμητικὰ θέματα, παχεῖα τεθλασμένη γραμμὴ καὶ χιαστὶ τεμνόμεναι ἐντὸς μετοπῶν, ἐγένοντο δι' ἐπιθέτου λευκοῦ. Ὁμοίως ἐζωγραφήθησαν καὶ οἱ πέντε μεταξὺ τῶν δύο ζωνῶν δακτύλιοι, ἐνῶ οἱ ἄνωθεν τῶν μετοπῶν τρεῖς ἀπλῶς ἐξαιροῦνται.

Β. Κλειστὰ ἀγγεῖα

61. Ἄρ. εὐρ. 11557. Τρία συνεφαπτόμενα θραύσματα ἐκ τοῦ ὤμου καὶ τοῦ λαιμοῦ κλειστοῦ ἀγγείου (μᾶλλον οἶνοχόης πίν. 46δ). Μῆκος σφζ. 0.073 μ. Γάνωμα μέλαν, ἐπίθετον λευκὸν χρώμα. Ἐπὶ τοῦ ὤμου μελαμβαφῆς ζώνη, κοσμουμένη διὰ μεγάλης τεθλασμένης γραμμῆς δι' ἐπιθέτου λευκοῦ. Ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ καὶ μεταξὺ δύο συστημάτων ἐκ τριῶν ὀριζοντίων ταινιῶν ἐκάστου, ἐξηρημένη ζώνη, κοσμουμένη δι' ἀλύσεως ρόμβων μετὰ στιγμῆς.

62. Ἄρ. εὐρ. 11585. Θραῦσμα ἐκ τοῦ λαιμοῦ μετὰ τοῦ χεῖλους ὀπισθοτμήτου πρόχου (πίν. 46ε). Μῆκος χορδῆς σφζ. τόξου λαιμοῦ 0.07, διάμ. χεῖλους 0.11 μ. Πηλὸς σκληροτάτης ὕφης, κιτρινέρυθρος μεθ' ὁμοιόχρου ἐπιφανείας· γάνωμα καστανέρυθρον. Ἀριστερὰ διακρίνεται ἡ λοξότμητος ἀπόληξις τοῦ λαιμοῦ, ὁ ὅποιος κοσμεῖται μᾶλλον διὰ τεθλασμένης μετ' ὀξειῶν γωνιῶν διαγράμμου ταινίας καὶ στήλης ἐναλλήλων ἀναστροφῶν ἀμειβόντων εἰς τὸ μοναδικὸν διατηρούμενον διάκενον.

63. Ἄρ. εὐρ. 11336. Θραῦσμα ἐκ τοῦ χεῖλους τριφυλλοσχήμου οἶνοχόης, διατηροῦν καὶ τμήμα τοῦ λαιμοῦ (πίν. 47α <α>). Ὑψος σφζ. 0.048 μ. Πηλὸς καστανοκίτρινος, σκληρὸς μετ' ἀραιῶν φυσαλίδων. Γάνωμα μελανέρυθρον. Κάτωθεν τριῶν ἐπαλλήλων ταινιῶν μετόπη μετὰ διαγράμμου τετραφύλλου (διατηρεῖται μόνον τὸ ἐν τῶν φύλλων). Ἀριστερὰ τρεῖς κάθετοι γραμμαί, ὀρίζουσαι τὴν μετόπην.

Εἰκ. 3. Τομὴ τοῦ ὑπ' ἀρ. 57 κρατῆρος.

64. Ἀρ. εὐρ. 11337. Τμήμα ἐκ τοῦ λαιμοῦ ὀπισθομήτου πρόχου, διατηροῦν καὶ μέρος τῆς λοξομήτου ἀπολήξεώς της (πίν. 47α <β>). Ὑψος σφζ. 0.07, πᾶχ. τοιχ. 0.005 μ. Πηλὸς ἐρυθροκίτρινος, καθαρῶτατος, συμπαγοῦς ὑφῆς· καστανόλευκος, ἀρίστης ποιότητος ἐπιφάνεια. Γάνωμα μελανέρυθρον. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἀγγείου ἔχει ἀφεθῇ εἰς τὸ φυσικὸν τοῦ πηλοῦ. Ἡ λοξόμητος ἐπιφάνεια καλύπτεται διὰ γανώματος, ὡς ἀσφαλῶς διὰ γανώματος ἐκαλύπτετο καὶ ὅλον τὸ χεῖλος. Ἐντὸς μετόπης, πλαισιουμένης δεξιὰ ὑπὸ τριῶν καθέτων παχειῶν γραμμῶν, μέγα διάγραμμα τετράφυλλον. Εἰς τὰ διάκενα ἀνά ἓν διάγραμμα τριγώνον.

65. Ἀρ. εὐρ. 11917. ΟΤ 29β. Θραῦσμα ἐκ τοῦ λαιμοῦ κλειστοῦ ἀγγείου (πίν. 47β <α>). Ὑψος σφζ. 0.058, πᾶχ. τοιχ. ἄνω 0.005, κάτω 0.008 μ. Πηλὸς κιτρινέρυθρος μεθ' ὁμοίχρου ἐπιφανείας. Γάνωμα μέλαν καὶ διὰ τὴν γραφὴν τῶν κοσμημάτων καστανόν. Ἐπιθετον λευκὸν χρῶμα. Ἐντὸς μετόπης, πλαισιουμένης δεξιὰ ὑπὸ παχείας κυματοειδοῦς γραμμῆς δι' ἐπιθέτου λευκοῦ ἐπὶ μελαίνης ἐπιφανείας¹, διάγραμμα ταινία ἐν σχήματι Π, ἀποτελοῦσα μᾶλλον τὴν δεξιὰν ἀπόληξιν συνεχοῦς κοσμήματος (ἀπλοῦ μαϊάνδρου;). Κατὰ τὴν βάσιν τῆς μετόπης δύο μέλαινα ὀριζόντιοι ταινίαι.

66. Ἀρ. εὐρ. 11914. ΟΤ 29β. Θραῦσμα ἐκ τοῦ λαιμοῦ κλειστοῦ ἀγγείου (πίν. 47β <β>). Ὑψ. σφζ. 0.062, πᾶχ. τοιχ. 0.005 - 0.006 μ. Γάνωμα κυρίως καστανόν καὶ εἰς ἐλάχιστα σημεῖα μέλαν. Ἐπίχρυσμα κίτρινον, ἀρίστης ποιότητος. Ἐπὶ τῆς ἐπικεχρισμένης ἐπιφανείας καὶ ἄνωθεν τριῶν ὀριζοντίων ταινιῶν πλατεῖα τεθλασμένη ταινία, διάγραμμα. Εἰς τὰ διάκενα μικρὸς ρόμβος μετὰ δικτυωτοῦ.

67. Ἀρ. εὐρ. 11916. ΟΤ 29β. Θραῦσμα ἐκ τοῦ λαιμοῦ κλειστοῦ ἀγγείου (πίν. 47β <γ>). Γάνωμα μέλαν, ἐπίχρυσμα κιτρινόλευκον. Εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ λαιμοῦ ζώνη καθέτων γραμμίδων. Ὑπεράνω τούτων τρεῖς ὀριζόντιοι γραμμαὶ καὶ ἐπὶ τοῦ κυρίου πεδίου διακοσμήσεως τεθλασμένη διάγραμμα ταινία μετ' ὀκτακτίνου ἀστέρος εἰς τὸ σφζόμενον διάκενον.

68. Ἀρ. εὐρ. 11778. Θραῦσμα ἐκ τοῦ λαιμοῦ κλειστοῦ ἀγγείου (ἀμφορέως; πίν. 48δ). Ὑψος σφζ. 0.063, πᾶχ. τοιχ. 0.006 μ. Γάνωμα καστανομέλαν, ἐπίχρυσμα κίτρινον. Ἡ διὰ κιτρίνου ἐπικεχρισμένη ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια διαιρεῖται εἰς δύο ζώνας. Ἡ κάτω, δευτερεύουσα καὶ ἀποτελοῦσα οἶονεϊ τὴν βάσιν τῆς κυρίας ζώνης, πλαισιοῦται ἄνωθεν καὶ κάτωθεν ὑπὸ τριῶν ὀριζοντίων ταινιῶν καὶ κοσμεῖται διὰ σειρᾶς ὀρθῶν τριγώνων μετὰ πλέγματος. Ἡ κυρία ζώνη φέρει πλατεῖαν τεθλασμένην ταινίαν, διάγραμμα καὶ στικτὸν ρόδακα εἰς τὸ σφζόμενον διάκενον.

69. Ἀρ. εὐρ. 11354. Θραῦσμα ἐκ τοῦ λαιμοῦ κλειστοῦ ἀγγείου (πίν. 47γ <α>). Μῆκος χορδῆς τόξου 0.048 μ. Πηλὸς κιτρίνης ἀποχρώσεως μεθ' ὁμοίχρου ἐπιφανείας. Γάνωμα ἀπὸ τοῦ καστανοῦ μέχρι τοῦ ξανθοῦ. Ἐντὸς μετόπης, ὀριζομένης κάτωθεν ὑφ' ὀριζοντίων ταινιῶν, δύο μεγάλα φύλλα μετ' ἐγγεγραμμένων ἐπαλλήλων ἀμειβόντων καὶ ἀριστερὰ τούτων συστάς ἐπαλλήλων τεθλασμένων γραμμῶν.

70. Ἀρ. εὐρ. 11353. Θραῦσμα ἐκ τοῦ λαιμοῦ κλειστοῦ ἀγγείου (πίν. 47γ <β>). Ὑψος σφζ. 0.04 μ. Πηλὸς κιτρινέρυθρος μεθ' ὁμοίχρου ἐπιφανείας, γάνωμα καστανέρυθρον. Ἐντὸς μετόπης, ἐξαιρεθείσης ἐκ τῆς πέριξ σκοτεινῆς ἐπιφανείας, συστάς ἐπαλλήλων ὀριζοντίων ταινιῶν, ἐξ τὸν ἀριθμὸν τοῦλάχιστον.

71. Ἀρ. εὐρ. 11491. Θραῦσμα ἐκ τοῦ λαιμοῦ κλειστοῦ ἀγγείου (πρόχου; πίν. 48γ). Ὑψ. σφζ. 0.06 μ. Πηλὸς καστανοκίτρινος, γάνωμα καστανομέλαν. Ἐπίχρυσμα κίτρινον, ἀρίστης ποιότητος. Ἐντὸς μετόπης, περιβαλλομένης ὑπὸ μελαμβαφοῦς ἐπιφανείας καὶ ἐπικεχρισμένης διὰ κιτρίνου, δύο συστάδες ἐκ τεσσάρων ὀριζοντίων γραμμῶν ἐκάστη καὶ μετὰ τῶν σειρὰ μεγάλων κύκλων μετὰ στιγμῆς ἐν τῷ κέντρῳ.

72. Ἀρ. εὐρ. 11739. ΟΤ 26. Θραῦσμα ἐκ τοῦ λαιμοῦ μετὰ τοῦ χείλους κλειστοῦ ἀγγείου (πρόχου; πίν. 48α <α>, εἰκ. 1, 26). Ὑψ. σφζ. 0.04, πᾶχ. τοιχ. 0.004, διάμ. χείλους 0.15 μ. Πηλὸς ἐρετριακός, πορ-

1. Ἡ τεχνικὴ τοῦ τὸ κατατάσσει μᾶλλον εἰς τὴν κατη- γορίαν τῶν ὑπ' ἀριθ. 57 - 61 (πίν. 55α-β, 46α-δ) ἀγγείων.

τοκαλόχρους, γάνωμα ἐρυθρόν. Ἐπίχρυσμα κίτρινον, ἀρίστης ποιότητος. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ λαιμοῦ εἰς τὸ φυσικὸν τοῦ πηλοῦ. Ἐπὶ τοῦ χείλους κάθετα γραμμίδια διὰ γανώματος. Ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς, ἐπικεχρισμένης ἐπιφανείας τοῦ λαιμοῦ καὶ κάτωθεν τριῶν ὀριζοντίων ταινιῶν τμήμα τεθλασμένης διαγράμμου ταινίας. Μᾶλλον πρόκειται περὶ διακόσμου ὁμοίου πρὸς τὸν τῶν θραυσμάτων ὑπ' ἀρ. 62 καὶ 66 - 68 παρὰ περὶ διαγράμμου ἀναπεπταμένης πτέρυγος ὑδροβίου πτηνοῦ.

73. Ἀρ. εὐρ. 10623. ΟΤ 26. Θραῦσμα ἐκ τοῦ λαιμοῦ μετὰ τοῦ χείλους κλειστοῦ ἀγγείου (πρόχου; πίν. 48α <β>, εἰκ. 1, 27)¹. Ὑψ. σφζ. 0.065, πάχ. τοιχ. 0.002 - 0.003, διάμ. χείλους 0.16 μ. Πηλὸς ἀποχρώσεως φωτεινοῦ καστανοῦ, γάνωμα μέλαν. Ἐπίχρυσμα θερμοῦ κιτρίνου χρώματος. Ἐπὶ τοῦ χείλους μέλαινα ταινία. Ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς, διὰ κιτρίνου ἐπικεχρισμένης ἐπιφανείας τοῦ λαιμοῦ καὶ κάτωθεν δύο ὀριζοντίων ταινιῶν βόσκον ζῶον (ἵππος ἢ δορκάς;) πρὸς ἀριστερὰ ἐν σκιαγραφίᾳ. Κάτωθεν τῆς κοιλίας τοῦ ζῶου μέγας ρόμβος μετὰ δικτυωτοῦ.

74. Ἀρ. εὐρ. 11314. Θραῦσμα ἐκ τῆς κοιλίας κλειστοῦ ἀγγείου (πίν. 49α). Ὑψος σφζ. 0.06 μ. Πηλὸς καστανέρυθρος, γάνωμα καστανομέλαν, κίτρινον ἐπίχρυσμα ἀρίστης ποιότητος. Κάτωθεν τριῶν ὀριζοντίων ταινιῶν βόσκων ἵππος πρὸς δεξιὰ (διατηρεῖται μόνον τὸ ὀπίσθιον ἡμισυ τοῦ κορμοῦ μετὰ τμήματος τῆς οὐρᾶς καὶ μεγάλου μέρους τῶν ὀπισθίων ποδῶν). Ὑπὸ τὴν κοιλίαν στήλη ἐπαλλήλων ἀμειβόντων.

75. Ἀρ. εὐρ. 11312. Θραῦσμα ἐκ τοῦ λαιμοῦ κλειστοῦ ἀγγείου (ἀμφορέως; πίν. 49β). Ὑψος σφζ. 0.043, πάχ. τοιχ. 0.007 μ. Πηλὸς καστανέρυθρος, γάνωμα καστανομέλαν. Ἐπίχρυσμα θερμοῦ κιτρίνου χρώματος, ἀρίστης ποιότητος. Κάτωθεν τριῶν ὀριζοντίων μελαίνων ταινιῶν ἵππος πρὸς ἀριστερὰ (διατηρεῖται ὁ λαιμὸς μετὰ τῆς χαίτης καὶ τμήμα τῆς κεφαλῆς) καὶ ἄνωθεν τῆς ράχεώς του κρεμάμενος διπλοῦς πέλεκυς.

76. Ἀρ. εὐρ. 11572. Θραῦσμα ἐκ τοῦ κορμοῦ κλειστοῦ ἀγγείου (πίν. 48β <α>). Μῆκος σφζ. 0.052 μ. Γάνωμα ἐρυθρόν, ἐπίχρυσμα κίτρινον. Ἄνωθεν τριῶν ὀριζοντίων ταινιῶν οἱ ὀπίσθιοι πόδες ἵππου πρὸς δεξιὰ. Πρὸ αὐτῶν μέγας ρόμβος, πεπληρωμένος δικτυωτοῦ μετὰ τελειῶν.

77. Ἀρ. εὐρ. 11580. Θραῦσμα ἐκ τοῦ κορμοῦ κλειστοῦ ἀγγείου (πίν. 48β <β>). Γάνωμα καστανέρυθρον. Ἄνωθεν δύο ὀριζοντίων γραμμῶν ὑδροβίου πτηνὸν πρὸς δεξιὰ (διατηρεῖται μόνον τὸ μεγαλύτερον τμήμα τοῦ κορμοῦ καὶ οἱ πόδες), ἔχον τὸν κορμὸν πεπληρωμένον δικτυωτοῦ. Ὡς παραπληρωματικὸν κόσμημα ἀπλὴ γωνία καὶ ἔμπροσθεν τοῦ πτηνοῦ ὑπολείμματα ἐπαλλήλων γωνιῶν.

78. Ἀρ. εὐρ. 11609. Θραῦσμα ἐκ τοῦ λαιμοῦ κλειστοῦ ἀγγείου (πίν. 48β <γ>). Ὑψος σφζ. 0.04 μ. Πηλὸς κιτρινέρυθρος μεθ' ὁμοιόχρου ἐπιφανείας, γάνωμα μέλαν. Ὑδροβίου πτηνὸν πρὸς δεξιὰ μετ' ἀναπεπταμένων τῶν πτερύγων. Ἐλλείπει ἡ κεφαλή, μέρος τῶν πτερύγων καὶ τὸ κάτω τμήμα τῶν ποδῶν. Ὁ κορμὸς πεπληρωμένος δικτυωτοῦ, αἱ πτέρυγες διάγραμμοι, οἱ πόδες ἐν σκιαγραφίᾳ. Πρὸ τῶν ποδῶν ὀξεῖα γωνία ἐν σκιαγραφίᾳ (ὑπόλειμμα τριγώνου;).

79. Ἀρ. εὐρ. 11777. Θραῦσμα ἐκ τοῦ κάτω μέρους κλειστοῦ ἀγγείου (πίν. 49γ). Μῆκος σφζ. 0.08, πάχ. τοιχ. 0.008 μ. Πηλὸς κεραμόχρους μετὰ καστανοῦ πυρῆνος. Γάνωμα πορτοκαλόχρουν, ἀρίστης ποιότητος, ἐπίχρυσμα κίτρινον. Τὸ κάτω μέρος τοῦ ἀγγείου κεκαλυμμένον διὰ γανώματος. Ἡ κοιλία ἐπικεχρισμένη διὰ κιτρίνου καὶ κεκοσμημένη κάτω μὲν διὰ ταινίας μετὰ τεθλασμένης γραμμῆς, ἄνω δὲ δι' ἐνὸς ζῶου πρὸς δεξιὰ, τοῦ ὁποίου διατηροῦνται μόνον οἱ πόδες καὶ ἡ ὑπερμεγέθης κοιλία. Κάτωθεν τῆς κοιλίας καὶ ὀπισθεν τοῦ ζῶου ἀνὰ μία ἄλυσις ἀκανονίστων ρόμβων.

80. Ἀρ. εὐρ. 11537. Θραῦσμα ἐκ τοῦ λαιμοῦ μετὰ τοῦ χείλους κλειστοῦ ἀγγείου (μᾶλλον ὀπισθομήτου πρόχου πίν. 48ε, εἰκ. 1, 28²). Ὑψος σφζ. 0.063, διάμ. χείλους 0.11 μ. Πηλὸς κιτρινέρυθρος μεθ'

1. Διὰ τὸ σχῆμα πρβ. ΑΕ 1975, 210 εἰκ. 1, 44.

2. Διὰ τὸ σχῆμα βλ. ἀμέσως προηγουμένην σημείωσιν.

δμοιόχρου ἐπιφανείας, γάνωμα μέλαν, στιλπνότατον καὶ ἐνιαχοῦ καστανόν. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ λαιμοῦ δύο μελαμβαφεῖς ταινίαι καὶ ὑπὲρ ταύτας καὶ ἀμέσως ὑπὸ τὸ χεῖλος συστάδες καθέτων γραμμῶν ἀνὰ ἕξ. Ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας μετόπη, ὀριζομένη ἄνωθεν ὑπὸ τριῶν ὀριζοντίων καὶ ἀριστερὰ ὑπὸ μιᾶς καθέτου ταινίας. Εἰς τὸ ἀριστερὸν ἄκρον τῆς μετόπης ἕξ κάθετοι γραμμαὶ καὶ εἰς τὸ κέντρον ὑδρόβιον πτηνὸν πρὸς ἀριστερὰ καὶ μέγας ρόμβος ἄνωθεν τῆς ράχεώς του.

81. Ἀρ. εὐρ. 10918. Θραῦσμα ἐκ τοῦ λαιμοῦ μεγάλου κλειστοῦ ἀγγείου (μᾶλλον ἀμφορέως· πίν. 49δ). Ὑψ. σφζ. 0.046, πᾶχ. τοιχ. 0.008 μ. Πηλὸς καστανέρυθρος μετὰ κιτρινερύθρου ἐπιφανείας· γάνωμα καστανομέλαν. Ἐντὸς μετόπης, ὀριζομένης δεξιὰ ὑπὸ μελαμβαφοῦς ἐπιφανείας καὶ κάτωθεν ὑπὸ δύο ὀριζοντίων ταινιῶν (ἡ ἄνωτέρα τονίζει ὑπάρχουσαν αὐλάκα), ὑδρόβιον πτηνὸν πρὸς δεξιὰ. Διατηρεῖται ὁ πεπληρωμένος δικτυωτοῦ κορμὸς καὶ ὁ ἕτερος τῶν ποδῶν. Ἐὰν θεωρήσωμεν, ὅτι ἡ ἄνωθεν τῆς ράχεώς του γραμμὴ εἶναι τὸ μακρὸν ράμφος του, τότε πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἡ κεφαλὴ τοῦ πτηνοῦ ἐστρέφετο πρὸς τὰ ὀπίσω.

82. Ἀρ. εὐρ. 11341. Δύο συνεφαπτόμενα θραύσματα ἐκ τοῦ λαιμοῦ οἰνοχόης (πίν. 49ε). Χεῖλος νεῦον ἐντόνως πρὸς τὰ ἔξω. Ὑψος σφζ. 0.055, πᾶχ. τοιχ. 0.004 μ. Πηλὸς ἐρυθροκίτρινος, γάνωμα μέλαν, μετατρεπόμενον ἐπὶ τῆς διὰ κιτρίνου ἐπιχεχρισμένης ἐπιφανείας εἰς πορτοκαλόχρουν. Κάτωθεν πλατείας μελαμβαφοῦς ζώνης ὑδρόβιον πτηνὸν πρὸς ἀριστερὰ (διατηρεῖται μόνον ὁ λαιμὸς καὶ ἡ οὐρά) καὶ ἄνωθεν τῆς ράχεώς του στικτὸς ρόδαξ. Τὴν παράστασιν κλείνει δεξιὰ σύστημα ἐκ τριῶν τοῦλάχιστον καθέτων ταινιῶν.

83. Ἀρ. εὐρ. 11539. Θραῦσμα ἐκ τοῦ λαιμοῦ κλειστοῦ ἀγγείου (ἀμφορέως; πίν. 49ς). Ὑψ. σφζ. 0.056, πᾶχ. τοιχ. 0.007 - 0.009 μ. Πηλὸς καστανὸς μετὰ καστανέρυθρου ἐπιφανείας, γάνωμα μέλαν. Ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας μέγας ὀκτάκτινος τροχός.

84. Ἀρ. εὐρ. 11490. Δύο μὴ συνεφαπτόμενα θραύσματα ἐκ τοῦ κορμοῦ πυξίδος (πίν. 50α). Ὑψος μεγάλου τεμαχίου 0.07, πᾶχ. τοιχ. 0.008 μ. Πηλὸς καστανοκίτρινος, καθαρῶτατος, μετὰ κιτρινερύθρου ἐπιδερμίδος. Γάνωμα ἀπὸ τοῦ μέλανος μέχρι τοῦ καστανοῦ. Ἡ κυρία ζώνη διακοσμήσεως φέρει διάγραμμα μαίανδρον πρὸς ἀριστερὰ. Ὑπὸ τοῦτον δύο συστάδες ἐκ τριῶν ὀριζοντίων δακτυλίων καὶ μεταξὺ των ταινία, κοσμουμένη διὰ λεπτῶν ἱσταμένων καὶ κρεμαμμένων ροπάλων ἐναλλάξ. Τὸ ὅλον σύστημα ἐπαναλαμβάνεται καὶ ἄνωθεν τοῦ μαίανδρου, μόνον, ὅτι ἐνταῦθα ἡ διακοσμητικὴ ταινία φέρει τεθλασμένην γραμμὴν.

85. Ἀρ. εὐρ. 11741. ΟΤ 363. Δύο μὴ συνεφαπτόμενα θραύσματα ἐκ τοῦ κορμοῦ πυξίδος (πίν. 50γ). Ὑψος σφζ. 0.052 μ. Πηλὸς καστανοκίτρινος μετὰ κιτρίνης ἐπιδερμίδος, γάνωμα καστανομέλαν. Ἡ κυρία ζώνη διακοσμήσεως, ἡ ὁποία πλαισιοῦται ἄνωθεν καὶ κάτωθεν ὑπὸ συστήματος ἐκ τριῶν ὀριζοντίων δακτυλίων, κοσμεῖται διὰ διαγράμμου μαίανδρου πρὸς δεξιὰ. Κάτωθεν τοῦ κάτω συστήματος τῶν δακτυλίων σειρὰ παχειῶν τελειῶν καὶ κάτωθεν ταύτης σύστημα ἰσαριθμῶν δακτυλίων¹ (σώζεται μόνον τμῆμα τοῦ ἐνός).

86. Ἀρ. εὐρ. 11270. Τρία συνεφαπτόμενα θραύσματα ἐκ τοῦ κορμοῦ μετὰ τοῦ χείλους πυξίδος (πίν. 50δ, εἰκ. 1, 29²). Μῆκος χορδῆς σφζ. τόξου 0.127, πᾶχ. τοιχ. 0.005, διάμ. χείλους 0.23 μ. Πηλὸς κεραμόχρους μετὰ κιτρινερύθρου ἐπιδερμίδος· γάνωμα ἐρυθρόν. Ἐπὶ τῆς στεφάνης δύο ὀπαὶ προσδέσεως. Ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τῆς πυξίδος καὶ πλαισιούμενος ἄνωθεν καὶ κάτωθεν ὑπὸ ζεύγους μελαμβαφῶν ταινιῶν διάγραμμα μαίανδρος πρὸς ἀριστερὰ.

87. Ἀρ. εὐρ. 11488. Δύο συνεφαπτόμενα θραύσματα ἐκ τοῦ κορμοῦ πυξίδος (πίν. 51α, εἰκ. 1, 30, εἰκ. 11 - 12). Μῆκος σφζ. 0.068, πλάτ. στεφάνης 0.009, διάμ. χείλους 0.15 μ. Πηλὸς μετὰ ψηγγμάτων

1. Πρβ. Agora VIII πίν. 5, ἀρ. 91.

2. Διὰ τὸ σχῆμα πρβ. ΑΕ 1975, 210 εἰκ. 1, 5.

ἀσβεστολίθου, σκληροτάτης ὕφης, κιτρινέρυθρος. Γάνωμα μέλαν, ἐπίχρυσμα κίτρινον. Ἡ στεφάνη καλύπτεται διὰ γανώματος. Ἡ ἐξωτερική, διὰ κιτρίνου ἐπιχεχρισμένη ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου φέρει εἰς τὸ ἄνω μέρος τρεῖς ταινίας. Ὁ ὑπὸ ταύτας διάκοσμος διατεταγμένος κατὰ μετόπας. Ἡ μόνη διατηρηθεῖσα ὀρίζεται ἀριστερὰ μὲν ὑπὸ τεσσάρων καθέτων γραμμῶν, δεξιὰ δὲ ὑπὸ στήλης διαγράμμου. Ὑδροβιον πτηνὸν πρὸς δεξιὰ (ἐλλείπουν ἡ οὐρὰ καὶ οἱ ἄκροι πόδες) καὶ πρὸ αὐτοῦ μέγα τρίγωνον. Ὁ κορμὸς τοῦ πτηνοῦ καὶ τὸ τρίγωνον πεπληρωμένα δικτυωτοῦ. Διὰ δικτυωτοῦ ἴσως πεπληρωμένον καὶ τὸ κάτω μέρος τῆς στήλης. Ὑπὲρ τὴν ράχιν τοῦ πτηνοῦ ἄλλοις ρόμβων μετὰ στιγμῆς. Ἐπὶ τοῦ μόλις διακρινομένου ἀριστεροῦ ἄκρου τῆς παραπλεύρωσ μετόπης ὑπόλειμμα ὀρθογωνίου κατασκευάσματος.

Γ. Διάφορα ἀγγεῖα

88. Ἀρ. εὐρ. 10608. ΟΤ 26. Τμήμα ταινιοσχήμου λαβῆς, ἀνηκούσης μάλλον εἰς μέγαν κάνθαρον (πίν. 51β(α), δ(α))¹. Πλάτος λαβῆς 0.052, πάχος 0.006 - 0.007 μ. Πηλὸς κιτρινέρυθρος μεθ' ὁμοιόχρου, ἀρίστης ποιότητος ἐπιφανείας. Γάνωμα μέλαν καὶ ἐνιαχοῦ καστανόν. Αἱ παρυφαὶ τῆς λαβῆς τονίζονται διὰ γανώματος. Εἰς τὴν κορυφὴν τῆς πέντε ὀριζόντιοι ταινίαι καὶ ὑπὸ ταύτας, ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν, ἀνὰ μία μετόπη. Ἡ μία φέρει διάγραμμον τετράφυλλον καὶ εἰς τὰ διάκενα ἀνὰ ἓν τρίγωνον μετὰ πλέγματος (ἐλλείπει τὸ ἓν τρίτον τῆς μετόπης). Ἡ ἑτέρα κοσμεῖται δι' ἐνὸς ὕδροβίου πτηνοῦ, ἐστραμμένου πρὸς ἀριστερά (ἐλλείπουν οἱ πόδες καὶ τὸ ἄκρον τῆς οὐρᾶς του) καὶ δι' ἐνὸς ρόμβου ἄνωθεν τῆς ραχέως του, περικλείοντος δύο χιαστὶ τεμνομένης γραμμᾶς. Τὸ σῶμα τοῦ πτηνοῦ διάγραμμον.

89. Ἀρ. εὐρ. 11020. ΟΤ 26. Λαβὴ ταινιοσχήμος, διατηροῦσα καὶ τμήμα τοῦ κορμοῦ κανθάρου (πίν. 51δ(β)). Ὑψ. σφζ. 0.065, πλάτ. λαβῆς 0.034 μ. Πηλὸς κεραμόχρους μετὰ κιτρινερύθρου ἐπιφανείας. Γάνωμα καστανέρυθρον. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἀγγείου κεκαλυμμένον διὰ γανώματος. Ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς, ἐξηρημένης ἐπιφανείας του δύο λεπταὶ ὀριζόντιοι ταινίαι καὶ μετὰξὺ των δίγραμμος γωνία. Αἱ παρυφαὶ τῆς λαβῆς τονίζονται διὰ γανώματος. Παράλληλοι πρὸς τὰς παρυφὰς ἀνὰ δύο λεπταὶ ταινίαι καὶ μετὰξὺ των ὀφιοειδῆς γραμμῆ.

90. Ἀρ. εὐρ. 11021. ΟΤ 26. Λαβὴ ταινιοσχήμος, διατηροῦσα καὶ τμήμα τοῦ κορμοῦ κανθάρου (πίν. 51δ(β)). Ὑψ. σφζ. 0.08, πλάτ. λαβῆς 0.028 μ. Γάνωμα καστανέρυθρον. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἀγγείου καλύπτεται διὰ γανώματος. Κατὰ μῆκος τῶν παρυφῶν ἀνὰ μία λεπτὴ ταινία καὶ κατὰ τὴν βᾶσιν καὶ τὴν κορυφὴν τῆς λαβῆς ὀριζόντιοι ταινίαι. Εἰς τὸ δημιουργούμενον πεδίων δύο χιαστὶ τεμνόμεναι ταινίαι.

91 - 96. Ἀρ. εὐρ.: α 10632, β 11965. Τὰ λοιπὰ ἄνευ ἀριθμοῦ. Θραύσματα ἐξ διαφόρων σκύφων κοσμουμένων δι' ὀριζοντίων, καθέτων καὶ τεθλασμένων γραμμῶν (πίν. 52α², εἰκ. 1, 31, 32³ 33, 34, 35⁴, 36⁵). Πηλὸς σκληρᾶς ὕφης, καθαρώτατος, κυμαινόμενος ἀπὸ τοῦ κιτρινερύθρου μέχρι τοῦ ζωηροῦ κεραμόχρου. Γάνωμα ἀπὸ τοῦ μέλανος μέχρι τοῦ καστανοῦ, ἐξαιρέσει τῆς ἐσωτερικῆς ἐπιφανείας τοῦ α, ὅπου τοῦτο εἶναι ἐρυθρόν. Ὅλοι οἱ σκύφοι καλύπτονται διὰ παχέος στρώματος κιτρίνου ἐπιχρίσματος.

α. Ὑψος σφζ. 0.05, πάχ. τοιχ. 0.002 - 0.003, διάμ. χείλους 0.20 μ. Ἐπὶ τοῦ χείλους λεπτὴ ἐξηρημένη ταινία.

β. Πάχ. τοιχ. 0.002 - 0.003, διάμ. χείλους 0.15. Ἐπὶ τοῦ χείλους ἐξηρημένη ταινία, πλατυτέρα τῆς τοῦ προηγούμενου θραύσματος.

γ. Πάχ. τοιχ. 0.004, διάμ. χείλους 0.17 μ. Ἐπὶ τοῦ χείλους ἐξηρημένη ταινία.

δ. Πάχ. τοιχ. 0.004, διάμ. χείλους 0.15 μ. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ λαιμοῦ μία ἐξηρημένη ταινία.

ε. Πάχ. τοιχ. 0.004 - 0.005 μ. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ λαιμοῦ πέντε ἐξηρημέναι ταινίαι.

ς'. Πάχ. τοιχ. 0.005 μ. Ἐπὶ τοῦ περιχειλώματος δύο ἐξηρημέναι ταινίαι.

1. Πρβ. Κ. ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΟΥ, ΑΕ 1903, 1, εἰκ. 1. Βλ. σ. 163 σημ. 2 - 4.

2. Βλ. σ. 152 σημ. 1.

3. Διὰ τὸ σχῆμα πρβ. Eretria V, Beil. 8, FK 195.5.

4. Πρβ. αὐτόθι Beil. 6, Τσαρούμη 1.

5. Πρβ. αὐτόθι Beil. 7, FK 420/422.2.

97 - 104. Ἀρ. εὐρ. 11658, 11657, 11659, 11656, 11660, 11661, —, —. Θραύσματα ἐξ ὀκτὼ διαφόρων ἀνοικτῶν ἀγγείων, πάντων, πλὴν ἑνός, κοσμουμένων διὰ διαγράμμου μαιάνδρου (πίν. 53α (α-η), διὰ α, β βλ. εἰκ. 1, 37-38¹). Πλὴν τοῦ θραύσματος ζ' (πρώτου τῆς κάτω σειρᾶς), τὸ ὁποῖον φέρει ὠραῖον ἐρυθρὸν γάνωμα ἐπὶ κιτρινερόθρου ἐπιδερμίδος, τὰ λοιπὰ κοσμοῦνται διὰ καστανομέλανος γάνωματος ἐπὶ ἐπιφανείας καστανόχρου. Οὐδὲν τῶν ὀστράκων φέρει κίτρινον ἐπίχρισμα, πλὴν ἴσως τοῦ ζ. Τὸ α, σφζ. μήκους 0.07 καὶ πλάχ. τοιχ. 0.004 μ., ἀνήκει εἰς κάρναρον ἀττικοῦ τύπου μεθ' ὑψηλῶν ταινιοσχέμων λαβῶν. Ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ σειρὰ δισκαρίων ἐν σκιαγραφίᾳ, συνδεομένων δι' ἐφαπτομένων. Ἡ λίαν ἐπιμελεσμένη ἐργασία καὶ ἡ τελειότης τῶν γραμμῶν συνηγοροῦν ὑπὲρ τῆς ἀττικῆς προελεύσεως τοῦ ἀγγείου². Τὰ λοιπὰ πρέπει νὰ προέρχονται ἐκ τοῦ τοπικοῦ ἐργαστηρίου. Τὸ β, ἀνήκον εἰς κρατηρίσκον, ἔχει σφζ. ὕψος 0.075 καὶ πλάχ. τοιχ. 0.005 - 0.006 μ. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ χείλους φέρει πλατεῖαν ἐξηρημένην ταινίαν καὶ ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τοῦ λαιμοῦ σειρὰν παχειῶν τελειῶν. Τὸ γ ἔχει τὸν μαιάνδρον ἐντὸς μετόπης, ὀριζομένης κάτωθεν μὲν ὑπὸ ταινίας, διηκούσης καθ' ὅλον τὸ μήκος τῆς ζώνης, ἀριστερόθεν δὲ ὑπὸ συστήματος ἐξ ἐξ καθέτων γραμμῶν. Ἀριστερὰ τοῦ συστήματος στήλη μετὰ τεθλασμένης. Κάτωθεν τοῦ μαιάνδρου καὶ ἐντὸς τῆς μετόπης σειρὰ τελειῶν ἐν ὀριζοντίᾳ διατάξει. Τὸ θραῦσμα δ εἶναι τὸ μόνον, τὸ ὁποῖον δὲν κοσμεῖται διὰ μαιάνδρου. Φέρει διάγραμμα ἀγκυλωτὸν σταυρὸν καὶ ἀνὰ μίαν σειρὰν λεπτοτάτων γραμμιδίων μεταξὺ τῶν κεραίων. Τὸ ε, τὸ ὁποῖον ἐφωτογραφήθη ἐκ παραδρομῆς πλαγίως, φέρει μαιάνδρον παρεμφερῆ πρὸς τὸν τοῦ σκυφοειδοῦς κρατηρίσκου τοῦ πίν. 50ε.

105. Ἀρ. εὐρ. 12232. Εὐρέθη ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἀριστονίκου Ἐρατωνύμου, ἐντὸς πυρᾶς ὁμοῦ μετὰ τοῦ χρυσοῦ διαδήματος³. Δύο συνεπαπτόμενα θραύσματα σκυφοειδοῦς κρατηρίσκου (πίν. 50ε, εἰκ. 1, 39). Μῆκος σφζ. 0.076, διάμ. χείλους 0.12, πλάτος στεφάνης 0.006, πλάχ. τοιχ. 0.005 μ. Πηλὸς κίτρινος, μεταβληθεὶς πολλαχοῦ εἰς τεφρὸν λόγῳ καύσεως. Γάνωμα μέλαν. Ἄνευ ἐπιχρίσματος. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἀγγείου καλύπτεται διὰ γανώματος μέχρι τοῦ χείλους. Ἐπὶ τῆς ἐξηρημένης στεφάνης συστήματα γραμμιδίων ἀνὰ ἐπτὰ. Ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ τρεῖς ὀριζόντιοι δακτύλιοι. Ἐπὶ τοῦ ἰσχυρῶς καμπυλουμένου κορμοῦ κάθετοι καὶ ὀριζόντιοι γραμμαί, πλαισιοῦσαι μετόπην, κοσμουμένην διὰ διακεκομένου διαγράμμου μαιάνδρου.

106 - 109. Ἀρ. εὐρ. 11589, 11588, —, 11591. Θραύσματα ἐκ τοῦ λαιμοῦ μετὰ τοῦ χείλους τεσσάρων ἀνοικτῶν ἀγγείων (πίν. 51γ). Τὰ τρία ἀνήκουν μᾶλλον εἰς κανθάρους, ἐνῶ τὸ τελευταῖον, παχυτέρων τοιχωμάτων καὶ σφζομένου μήκους 0.043, εἰς κρατῆρα. Τὰ πρῶτα καλύπτονται διὰ κιτρίνου ἐπιχρίσματος καὶ φέρουν ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ τῶν συστήματα ὁμοκέντρων κύκλων, συνδεόμενα δι' ἐφαπτομένων⁴. Ἐγένετο χρῆσις τοῦ κανόνος καὶ τοῦ διαβήτου, ἐνῶ τὸ ἐπὶ τοῦ κρατῆρος ἴδιον θέμα ἐγράφη δι' ἐλευθέρας χειρός. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κρατῆρος κοσμοῦν δύο πλατεῖαι ἐξηρημέναι ταινίαι, τῶν ὁποίων ἡ ἄνω φέρει συστάδας καθέτων γραμμιδίων. Πηλὸς καὶ ἐπιδερμὶς τεφρὰ λόγῳ καύσεως· γάνωμα μέλαν.

110. Ἀρ. εὐρ. 11781. ΟΤ 716. Θραῦσμα ἐκ τοῦ λαιμοῦ μετὰ τοῦ χείλους ὑψηλαίμου σκύφου (πίν. 52γ (α), εἰκ. 1, 40). Ὑψ. σφζ. 0.048, πλάχ. τοιχ. 0.004, διάμ. χείλους 0.16 μ. Πηλὸς κιτρινερόθρος μεθ' ὁμοιόχρου ἐπιφανείας· γάνωμα καστανομέλαν. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ λαιμοῦ τρεῖς ἐξηρημέναι ταινίαι, τῶν ὁποίων ἡ ἄνωτέρα κοσμεῖται διὰ συστάδων καθέτων γραμμιδίων. Ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας δικτυωτὸν μετὰ τελειῶν⁵.

111. Ἄνευ ἀριθμοῦ. ΟΤ 716. Θραῦσμα ἐκ τοῦ λαιμοῦ μετὰ τοῦ χείλους ἀνοικτοῦ ἀγγείου (κανθάρου; πίν. 52γ (β), εἰκ. 1, 41). Πλάχ. τοιχ. λαιμοῦ 0.006, κορμοῦ 0.004 μ. Πηλὸς συμπαγέστατος, καστανόφαιος, γάνωμα μέλαν, ἐπίχρισμα λευκοκίτρινον. Κάτωθεν τοῦ χείλους, τὸ ὁποῖον καλύπτεται διὰ γα-

1. Πρβ. εἰκ. 1, 14, πίν. 37α.

2. Πρβ. GOLDSTREAM, *Geometric Greece* 76, εἰκ. 23b (τῆς μέσης γεωμετρικῆς II περιόδου).

3. Βλ. σ. 129 σημ. 4.

4. Βλ. σ. 155 σημ. 5.

5. Βλ. σ. 154 σημ. 4.

νώματος, ἐξηρημένη ταινία. Ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας καὶ μεταξὺ δύο μελαμβαφῶν ταινιῶν ἄνω καὶ τριῶν κάτω διακόσμησις λίαν ἀσυνήθης, συνισταμένη ἐκ διπλῆς τεθλασμένης στικτῆς γραμμῆς.

112. Ἄνευ ἀριθμοῦ. ΟΤ 716. Θραῦσμα ἐκ τοῦ λαιμοῦ μετὰ τοῦ χείλους σκύφου (πίν. 52γ <γ>). Πάχ. τοιχ. 0.003 μ. Πηλὸς καστανὸς μετὰ κιτρινερόχρου ἐπιδερμίδος· γάνωμα πορτοκαλόχρουν. Τὸ ἐσωτερικὸν καλύπτεται διὰ γανώματος μέχρι τοῦ χείλους, πλὴν μιᾶς ἐξηρημένης ταινίας, πλάτους 0.02 μ. Ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας καὶ ἄνωθεν πλατείας ταινίας, ὑποδηλούσης τὴν μετάβασιν πρὸς τὸν κορμόν, τέσσαρες παράλληλοι στῆλαι ἐλευθέρων ἐπαλλήλων ἀμειβόντων¹.

113. Ἄνευ ἀριθμοῦ. ΟΤ 716. Θραῦσμα ἐκ τοῦ χείλους ἀνοικτοῦ ἀγγείου, μᾶλλον κρατηρίσκου (πίν. 52γ <δ> κάτωθεν τοῦ προηγούμενου). Μέγ. πάχος τοιχ. 0.009 μ. Πηλὸς κεραμόχρους μετὰ καστανόχρου ἐπιφανείας· γάνωμα μέλαν. Κάτωθεν τοῦ μελαμβαφοῦς χείλους δύο πλατεῖαι ἐξηρημέναι ταινίαι, τῶν ὁποίων ἡ ἄνω φέρει καθ' ὅλον τῆς τὸ μῆκος κάθετα γραμμίδια. Ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας καὶ κάτωθεν μελαμβαφοῦς ταινίας ἄλυσις μικρῶν ρόμβων μετὰ στιγμῆς.

114. Ἀρ. εὐρ. 11782. ΟΤ 716. Θραῦσμα ἐκ τοῦ κορμοῦ σκύφου (πίν. 52γ <ε>). Πάχ. τοιχ. 0.003 μ. Πηλὸς κιτρινερόχρος, γάνωμα καστανομέλαν, κίτρινον, ἀρίστης ποιότητος ἐπίχρισμα. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ λαιμοῦ ἐξηρημέναι ταινίαι, τῶν ὁποίων διασώζεται μόνον ἡ κατωτάτη. Ἐξωτερικῶς καὶ ἐπὶ τοῦ κορμοῦ μετόπη, ὀριζομένη ἐκατέρωθεν ὑπὸ συστήματος ἐκ τριῶν καθέτων γραμμῶν. Ἐκ τῶν πλευρικῶν μετοπῶν² οὐδ' ὑπόλειμμα διεσώθη. Τὸ κάτω μέρος τοῦ σκύφου ἐκαλύπτετο, ὡς συνήθως, διὰ γανώματος, ἐνῶ ὁ λαιμὸς τοῦ ἐξωτερικῶς μᾶλλον ἔφερε δικτυωτόν.

115. Ἄνευ ἀριθμοῦ. ΟΤ 716. Θραῦσμα ἐκ τοῦ κορμοῦ μετὰ τοῦ χείλους σκύφου ροδιακοῦ τύπου (πίν. 52γ <ς>, εἰκ. 1, 42)³. Διάμ. χείλους 0.17 μ. Πηλὸς καστανὸς μετὰ κιτρίνης ἐπιδερμίδος, γάνωμα μέλαν. Τὸ ἐσωτερικὸν καλύπτεται διὰ γανώματος μέχρι τοῦ χείλους. Ἐξωτερικῶς καὶ κάτωθεν λεπτῆς ταινίας, τονιζούσης τὴν γένεσιν τοῦ εἰσέχοντος χείλους, ὀρθογώνιος ρόμβος, περικλείων ἕτερον, πεπληρωμένον δικτυωτοῦ. Ἀριστερὰ ὑπόλειμμα τριῶν καθέτων γραμμῶν, ὑποδηλουσῶν, ὅτι ὁ ρόμβος εὐρίσκετο ἐντὸς μετόπης.

116. Ἄνευ ἀριθμοῦ. ΟΤ 716. Θραῦσμα ἐκ τοῦ χείλους ἀνοικτοῦ ἀγγείου (πίν. 52γ <ζ>). Πάχ. τοιχ. 0.007 μ. Πηλὸς κεραμόχρους, γάνωμα ἐρυθρόν, ἐπίχρισμα κίτρινον. Κάτωθεν τοῦ χείλους μία ἐξηρημένη ταινία. Ἐξωτερικῶς καὶ ἐκατέρωθεν κρεμαμένου μελαμβαφοῦς ὀρθογωνίου ἀντικειμένου (ρόμβου;) δύο κύκλοι, ὧν ὁ ἕτερος μετὰ στιγμῆς ἐν τῷ κέντρῳ⁴.

117. Ἄνευ ἀριθμοῦ. ΟΤ 26. Θραῦσμα ἐκ τοῦ λαιμοῦ μετὰ τοῦ χείλους ὀπισθοτμήτου πρόχου (πίν. 52β <α>). Πάχ. τοιχ. 0.005 - 0.006 μ. Πηλὸς κιτρινερόχρος, εὐκόλως ἀποτριβόμενος. Γάνωμα καστανομέλαν, ἀρίστης ποιότητος κίτρινον ἐπίχρισμα. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ χείλους φέρει κιτρίνην ταινίαν πλάτους 0.022 μ. Ἐξωτερικῶς ὁ ἐπικεχρισμένος λαιμὸς φέρει κάτωθεν τοῦ χείλους δύο πλατείας μελαμβαφεῖς ταινίας καὶ ὑπὸ ταύτας συστήματα ὁμοκέντρων δακτυλίων, μᾶλλον συνδεόμενα δι' ἐφαπτομένων⁵.

118. Ἀρ. εὐρ. 11961. ΟΤ 26. Θραῦσμα ἐκ τοῦ λαιμοῦ μετὰ τοῦ χείλους κλειστοῦ ἀγγείου (μᾶλλον ἀμφορέως, λόγῳ μεγέθους, πίν. 52β <β>, εἰκ. 1, 43). Ὑψ. σφζ. 0.048, πάχ. τοιχ. 0.006, διάμ. χείλους 0.16 μ. Πηλὸς κεραμόχρους, εὐκόλως ἀποτριβόμενος· γάνωμα στυλπνόν, ἀρίστης ποιότητος, καστανόξανθον· παχὺ κίτρινον ἐπίχρισμα. Τὸ χεῖλος φέρει ἐσωτερικῶς κιτρίνην ταινίαν, πλάτους 0.02 μ. Ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας διάκοσμος ὅμοιος πρὸς τὸν τοῦ προηγούμενου. Ἐνταῦθα διατηρεῖται ἐπὶ

1. Τόσον ἡ ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ διακόσμησις, ὅσον καὶ ἡ πλατεῖα ἐξηρημένη ταινία εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἀγγείου εἶναι λίαν ἀσυνήθεις.

2. Βλ. σ. 156 σημ. 9.

3. Βλ. σ. 157 σημ. 1.

4. Περὶ τῆς σπάνιος τοῦ διακόσμου βλ. σ. 157 σημ. 2.

5. Βλ. σ. 155 σημ. 5 - 6.

πλέον ἢ μία τῶν ἐφαπτομένων καὶ κάτωθεν τῶν ὁμοκέντρων δακτυλίων, οἱ ὅποιοι φέρουν στιγμὴν κατὰ τὸ κέντρον των, αἱ τρεῖς ὀρίζονται ταινίαι.

119. Ἄνευ ἀριθμοῦ. OT 26. Θραῦσμα ἐκ τοῦ λαιμοῦ ἀμφορέως (πίν. 52β <γ>). Πάχ. 0.007. Πηλὸς κιτρινέρυθρος, γάνωμα ἐρυθρόν, ὥραϊον κίτρινον ἐπίχρισμα. Διάκοσμος ὁμοιότατος πρὸς τὸν τοῦ προηγούμενου, μόνον ὅτι ἐδῶ ἐλλείπει ἡ τελεία κατὰ τὸ κέντρον τῶν ὁμοκέντρων δακτυλίων.

120. Ἄνευ ἀριθμοῦ. OT 26. Θραῦσμα ἐκ τοῦ λαιμοῦ μετὰ τοῦ χείλους κρατῆρος (πίν. 52β <δ>, εἰκ. 1, 44). Διάμ. χείλους 0.23, πλάτ. στεφάνης 0.012 μ. Πηλὸς κιτρινέρυθρος, γάνωμα καστανομέλαν, ἐπίχρισμα κίτρινον. Ἡ ἔσω ἐπιφάνεια τοῦ θραύσματος καλύπτεται διὰ γανώματος μέχρι τοῦ χείλους. Ἐξωτερικῶς καὶ κάτωθεν τριῶν λεπτῶν ὀριζοντίων ταινιῶν συστήματα ὁμοκέντρων δακτυλίων μετὰ τελείας κατὰ τὸ κέντρον των, συνδεόμενα δι' ἐφαπτομένων.

121. Ἄρ. εὐρ. 11829. OT 716. Δύο συνανήκοντα θραύσματα ἐκ τῆς κοιλίας μεγάλου ἀνοικτοῦ ἀγγείου (πίν. 50β). Πάχ. τοιχ. 0.008 - 0.009, σφζ. μῆκος α θραύσματος 0.06 μ. Πηλὸς σκληροτάτης ὕψης, κεραμόχρους. Γάνωμα εἰς μὲν τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἀγγείου μέλαν, εἰς δὲ τὸ ἐξωτερικὸν καστανέρυθρον καὶ καστανόξανθον. Παχὺ κίτρινον ἐπίχρισμα, ἀρίστης ποιότητος. Ἐπὶ ζώνης, ἐπιχεχρισμένης διὰ κιτρίνου, ὑποπάχῃ ρόπαλα διὰ καστανέρυθρου γανώματος, συνδεόμενα διὰ καστανοξάνθων σιγμοειδῶν γραμμῶν¹. Αἱ ἐκατέρωθεν λεπτὰ καὶ πλατεῖαι ταινίαι ὁμοίας ἀποχρώσεως μετὰ τῶν σιγμοειδῶν.

122. Ἄρ. εὐρ. 4972. OT 654. Θραῦσμα ἐκ τοῦ κορμοῦ μετὰ τοῦ χείλους σκύφου (πίν. 53β <α>, εἰκ. 1, 45²). Ὑψος σφζ. 0.054, μῆκος σφζ. 0.058, πάχ. τοιχ. 0.003, διάμ. χείλους 0.17 μ. Πηλὸς κεραμόχρους μετ' ἐπιδερμίδος θερμοῦ κιτρίνου χρώματος. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἀγγείου καὶ κάτωθεν τοῦ χείλους ἐξηρημένη ταινία, πλάτους 0.006 μ. Ἐξωτερικῶς καὶ ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ τέσσαρες ὀρίζονται λεπτοὶ δακτύλιοι. Ἐπὶ τοῦ κορμοῦ κάτω μὲν ὅμοιοι δακτύλιοι, ἄνω δὲ ζώνη κοσμουμένη δι' ἐπιμήκους μετόπης, πλασιουμένης ἐκατέρωθεν (διατηρεῖται μόνον ἡ δεξιὰ πλευρὰ) ὑπὸ καθέτων γραμμῶν. Ἐπὶ τῆς μετόπης δύο ἐπ' ἀλλήλοι σειραὶ ἄκρως ἐσχηματοποιημένων πτηνῶν («Soldier Birds») πρὸς δεξιὰ³.

123. Ἄρ. εὐρ. 4756. OT 654. Θραῦσμα ἐκ τοῦ κορμοῦ μετὰ τοῦ χείλους σκύφου (πίν. 53β <β>, εἰκ. 1, 46). Μῆκος σφζ. 0.052, πάχ. τοιχ. 0.003 μ. Πηλὸς καστανοκίτρινος μετὰ κιτρίνης ἐπιδερμίδος⁴. Γάνωμα μέλαν. Ἐπὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ χείλους λεπτὴ ἐξηρημένη ταινία. Ἐπὶ τῆς λαβῆς κάθετα γραμμίδα. Τόσον τὸ σχῆμα τοῦ ἀγγείου, ὅσον καὶ ἡ ἐξωτερικὴ του διακόσμησις ὑποδηλοῦν, ὅτι ἦτο παρεμφερὲς πρὸς τὸ προηγούμενον.

124. Ἄνευ ἀριθμοῦ. OT 654. Θραῦσμα ἐκ τοῦ κορμοῦ μετὰ τοῦ χείλους σκυφιδίου, παρεμφεροῦς τῷ προηγούμενῳ (πίν. 53β <γ>). Ὑψος σφζ. 0.033, διάμ. χείλους 0.09, πάχ. τοιχ. 0.002 μ. Πηλὸς φωτεινοῦ καστανοῦ μετὰ κιτρίνης ἐπιδερμίδος· γάνωμα μέλαν. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ λαιμοῦ φέρει τέσσαρες ἐπαλλήλους ἐξηρημένας ταινίας.

125. Ἄρ. εὐρ. 4990. OT 654. Θραῦσμα ἐκ τῆς κοιλίας εὐμεγέθους σκύφου (πίν. 53β <δ>). Ὑψ. σφζ. 0.06, πάχ. τοιχ. 0.004 - 0.005 μ. Πηλὸς κεραμόχρους μετὰ κιτρίνης ἐπιδερμίδος· γάνωμα μέλαν, στυλπνόν. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἀγγείου καὶ κατὰ τὴν βάσιν ἐξηρημένη ταινία, πλάτους 0.006 μ. Ἐξωτερικῶς καὶ ἄνωθεν τοῦ μελαμβανοῦς τμήματος τῆς κοιλίας ζώνη, φέρουσα ἐπιμήκη μετόπην κατὰ τὸ κέντρον καὶ ἐκατέρωθεν καθέτους γραμμάς. Ἐντὸς τῆς μετόπης καὶ δι' ἐπιπολαίας γραφῆς τρεῖς ἐπ' ἀλλήλοι ἀλύσεις μικροτάτων ρόμβων.

126. Ἄρ. εὐρ. 4904. OT 654. Θραῦσμα ἐκ τοῦ κορμοῦ σκύφου (πίν. 53β <ε>). Μῆκος σφζ. 0.072, πάχ. τοιχ. 0.003 μ. Πηλὸς ἀποχρώσεως φωτεινοῦ καστανοῦ μετὰ κιτρινέρυθρου ἐπιδερμίδος. Γάνωμα εἰς

1. Βλ. σ. 158 σημ. 4 - 5.

2. Διὰ τὸ σχῆμα τούτου καὶ τοῦ ἐπομένου (ἀρ. 123) σκύφου πρβ. Eretria V, Beil. 7, FK 420/422.2.

3. Πρβ. αὐτόθι πίν. 5, FK 195.4, σ. 43 - 44.

4. Πολλάκις τὸ ἐρετριακὸν ἐργαστήριον, ὅταν μιμῆται κορινθιακὰ ἀγγεῖα (βλ. σ. 152 σημ. 1), μιμεῖται καὶ τὸ κίτρινον χρῶμα τοῦ πηλοῦ των. Βλ. Eretria V, 44.

μὲν τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἀγγείου μέλαν, εἰς δὲ τὸ ἐξωτερικὸν καστανέρυθρον. Τὸ κάτω μέρος τοῦ ἀγγείου καλύπτεται διὰ γανώματος. Ἐπὶ τῆς κυρίας ζώνης διακοσμήσεως μετόπη, κοσμουμένη διὰ σειρᾶς λίαν ἐσχηματοποιημένων πτηνῶν («Soldier Birds») ¹. Ἐκατέρωθεν σύστημα καθέτων γραμμῶν. Κατὰ τὴν μετὰβασιν πρὸς τὸν λαιμὸν δύο δακτύλιοι καὶ ὑπεράνω ὑπόλειμμα καμπύλης ².

127. Ἀρ. εὐρ. 4918. OT 654. Θραῦσμα ἐκ τοῦ κορμοῦ μετὰ τοῦ χείλους σκυφιδίου (πίν. 53β <ε'>), κάτωθεν τοῦ προηγούμενου, εἰκ. 1, 47). Πάχ. τοιχ. 0.002, διάμ. χείλους 0.08 μ. Πηλὸς κεραμόχρους μετὰ κιτρινερύθρου ἐπιδερμίδος. Γάνωμα εἰς μὲν τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἀγγείου ἐρυθρόν, εἰς δὲ τὸ ἐξωτερικὸν μέλαν. Ἐπὶ τοῦ χείλους λεπτοτάτη ἐξηρημένη ταινία. Ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ μελαμβαφῆς ταινία καὶ ἐπὶ τοῦ κορμοῦ, ὅστις ὀρίζεται ἄνωθεν ὑπὸ λεπτοῦ δακτυλίου, μετόπη, κοσμουμένη ὡς καὶ ἡ τοῦ προηγούμενου σκύφου. Ἀριστερὰ κάθετοι γραμμαί.

128. Ἀρ. εὐρ. 4920. OT 654. Θραῦσμα ἐκ τοῦ κορμοῦ μετὰ τοῦ χείλους σκυφιδίου (πίν. 53β <ζ>), εἰκ. 1, 48³). Διάμ. χείλους 0.09, πάχ. τοιχ. 0.004 μ. Πηλὸς φωτεινοῦ κεραμόχρου μετὰ κιτρινερύθρου ἐπιφανείας· γάνωμα καστανομέλαν. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ λαιμοῦ τέσσαρες ἐπάλληλοι ἐξηρημέναι ταινίαι. Ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ τρεῖς ὀριζόντιοι δακτύλιοι καὶ ἐπὶ τῆς κυρίας ζώνης διακοσμήσεως τὸ ἀριστερόν ἄκρον μετόπης, κοσμουμένης διὰ σειρᾶς μικρῶν ἐλευθέρων ἐναλλήλων ἀμειβόντων πρὸς δεξιὰ. Ἀριστερὰ αἱ συνήθεις κάθετοι γραμμαί.

129. Ἀρ. εὐρ. 4979. OT 654. Τρία συνεφαπτόμενα θραύσματα ἐκ τοῦ κορμοῦ καὶ τοῦ λαιμοῦ σκύφου (πίν. 53β <η>). Ὑψος σφζ. 0.062, πάχ. τοιχ. 0.003 μ. Πηλὸς κεραμόχρους μετὰ κιτρινερύθρου ἐπιφανείας· γάνωμα καστανέρυθρον. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ λαιμοῦ διατηρεῖται μία ἐξηρημένη ταινία. Ἐξωτερικῶς καὶ ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ λεπτοὶ ὀριζόντιοι δακτύλιοι, ἐπαναλαμβανόμενοι καὶ ἄνωθεν τοῦ μελαμβαφοῦς κάτω μέρους τοῦ ἀγγείου. Ἡ μετὰ τῶν δύο τούτων συστημάτων κυρία ζώνη διακοσμήσεως φέρει ἐπιμήκη μετόπην, κοσμουμένην διὰ συστήματος τεθλασμένων γραμμῶν καθέτου φορᾶς καὶ δεξιὰ ταύτης καθέτους γραμμάς.

130. Ἀρ. εὐρ. 4771. OT 654. Τμήμα σκυφιδίου, διατηροῦν τὴν ἐτέραν τῶν λαβῶν (πίν. 53β <θ>). Μῆκος σφζ. 0.065, πάχ. τοιχ. 0.003 μ. Πηλὸς ἀποχρώσεως φωτεινοῦ καστανοῦ, γάνωμα καστανομέλαν. Τὸ κάτω μέρος τοῦ κορμοῦ κεκαλυμμένον διὰ γανώματος. Ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ τρεῖς ὀριζόντιοι δακτύλιοι καὶ ἐπὶ τῆς λαβῆς κάθετα γραμμίδια. Δεξιὰ τῆς γενέσεως τῆς λαβῆς συστάς ἐξ ὀκτὼ καθέτων γραμμῶν. Ἐκ τῆς παραπλεύρως μετόπης ὑπόλειμμα κυματοειδοῦς γραμμῆς ἐν ὀριζοντίῳ διατάξει.

Τὰ πλεῖστα τῶν ἀγγείων, τὰ ὅποια δημοσιεύομεν ἐνταῦθα, εἶναι μοναδικὰ μετὰ τῶν εὐρημάτων μας ⁴. Ὁ ὑπ' ἀρ. 1 (πίν. 33β) κρατὴρ φαίνεται, ὅτι ἔχει ὑποστῇ τὴν ἀργεῖαν ⁵ μᾶλλον ἐπίδρασιν ἢ τὴν κορινθιακὴν. Συστάδες καθέτων καὶ ὀριζοντίων γραμ-

1. Βλ. σ. 150 σημ. 3.

2. Οἱ μέχρι τοῦδε γνωστοὶ σκύφοι τοῦ τύπου τούτου φέρουν ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ τὸν ὀριζοντίου δακτύλιου.

3. Διὰ τὸ σχῆμα πρβ. Eretria V, Beil. 7, Rhodes Mus. Inv. 11624.

4. Τὰ θραύσματα κρατῆρων, δίνων, πυξίδων καὶ λαιμῶν ὀπισθοτμήτων πρόχων, οἰνοχοῶν καὶ ἀμφορέων, τὰ ὅποια εὗρομεν κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς μας τῶν ἐτῶν 1974 - 1976 καὶ κυρίως τοῦ ἔτους 1977, πλὴν εὐαρίθμων ἐξαίρέσεων, φέρουν τὰ γνωστὰ διακοσμητικὰ θέματα τοῦ ἐρετριακοῦ ἐργαστηρίου. Ἐπεὶ δὲ ὁμοῦς διάφορος εἶναι ἐκάστοτε ἡ διάταξις τούτων, ποικίλοι οἱ συνδυασμοὶ τῶν καὶ

πολλὰ αἱ παραλλαγαί, ὅφ' ἃς παρουσιάζεται ἕκαστον θέμα, οὐδὲν ἀγγεῖον εἶναι ὅμοιον πρὸς ἕτερον. Τὸ ἀντίθετον συμβαίνει μὲ τοὺς σκύφους, τὰς κοτύλας καὶ τὰ κύπελλα, τῶν ὁποίων ἡ παραγωγή φαίνεται, ὅτι ἦτο μαζική.

5. Πρβ. P. COURBIN, La céramique géométrique de l'Argolide (1966) πίν. 33 (C. 1023), 35 (C. 286), 36 (C. 645), 121 (C. 4366). Πλὴν τῆς διατάξεως τοῦ διακόσμου, ἡ ὁποία χαρακτηρίζει ἀγγεῖα τοῦ ἀργείου ἐργαστηρίου καὶ ἡ ἄλυσις ρόμβων φαίνεται, ὅτι ἦτο πολὺ ἀγαπητὸν θέμα εἰς τὸ ἐργαστήριον τοῦτο. Αὐτόθι σποράδην.

μῶν, πλαισιουσῶν μετόπην, χαρακτηρίζουν, ὡς γνωστόν, κυρίως τὸ πρωτοκορινθιακὸν ἐργαστήριον καὶ κατ' ἀκολουθίαν καὶ τοὺς ἐρετριακοὺς σκύφους καὶ κοτύλας, οἱ ὅποιοι μιμοῦνται τὰ ἀντίστοιχα πρωτοκορινθιακὰ προϊόντα¹. Πολλὰ θραύσματα τοιούτων σκύφων καὶ κοτυλῶν εὐρέθησαν καὶ κατὰ τὰς ἀνασκαφάς. Τὰ ὅστρακα τοῦ πίν. 52α, εἰκ. 1, 31-36 καὶ πίν. 53β, εἰκ. 1, 45-48 ἀνήκουν εἰς σκύφους.

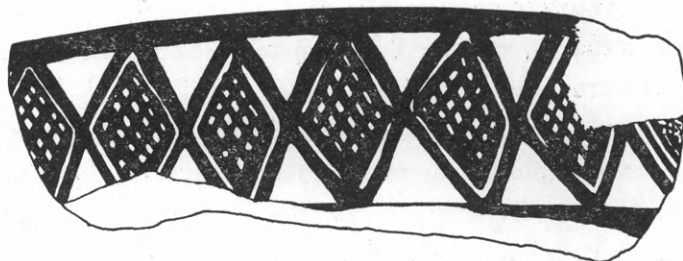
Ὁ ὑπ' ἀρ. 2 (πίν. 33γ, εἰκ. 1, 1) κρατῆρ προέρχεται ἀσφαλῶς ἐκ τοῦ ἐργαστηρίου, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐξῆλθε καὶ εἷς μικροτέρων διαστάσεων κρατῆρ, ὁ ὁποῖος εὐρέθη εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Δυτικῆς Πύλης². Συστάδες καθέτων, ὀριζοντίων καὶ κυματοειδῶν γραμμῶν, ὁμοῦ μετὰ τοῦ κοσμήματος τῆς κλεψύδρας ἀπαντοῦν καὶ ἐφ' ἐτέρου θραύσματος κρατῆρος³, ἰδίου σχήματος καὶ μεγέθους, καλυτέρας ὅμως ποιότητος. Κόσμημα τῆς κλεψύδρας ἐντὸς μετοπῶν, χωριζομένων ἀπ' ἀλλήλων διὰ συστημάτων καθέτων γραμμῶν, ἔχομεν καὶ εἰς τοὺς ὑπ' ἀρ. 3 (πίν. 34α) καὶ 4 (πίν. 34β) κρατῆρας. Συγγενῇ διάκοσμον εἰς ζώνην κάτωθεν ἀκριβῶς τῶν λαβῶν βλέπομεν εἰς τὸν κρατῆρα Amsterdam 1233, ἀποδιδόμενον ὑπὸ τοῦ Coldstream εἰς τὸ ἐργαστήριον τοῦ ζωγράφου τῆς Συλλογῆς Cesnola⁴. Τὸ κόσμημα τῆς κλεψύδρας ἀπαντᾷ συνηθέστατα ἐπὶ μεγάλων ἀττικῶν ἀγγείων τῆς μέσης γεωμετρικῆς περιόδου⁵, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ὕστερογεωμετρικῶν ἀγγείων τῶν ἐργαστηρίων τῆς Κορίνθου κυρίως⁶, τῶν Κυκλάδων⁷, τῆς Σάμου. Ὁ ὑπ' ἀρ. 5 (πίν. 34γ) κρατῆρ μετὰ τὸ ἐπίμηκες κόσμημα κλεψύδρας καὶ τὰ συστήματα τῶν καθέτων γραμμῶν ἐνθυμίζει ἕνα ἐξ Ἑρετρίας ταφικῶν ἀμφορέα τῆς Ὁμάδος Α⁸. Ἡ διακόσμησις τῶν λαβῶν τοῦ κρατῆρος ὁμοιάζει πολὺ πρὸς τὴν τῶν λαβῶν πολλῶν σκύφων καὶ κοτυλῶν, μιμουμένων τοὺς πρωτοκορινθιακοὺς. Κάθετα γραμμίδια κοσμοῦν πολλάκις καὶ τὸ ὑπὸ τὸ χεῖλος τμήμα σκύφων⁹ καὶ κρατῆρων¹⁰, ὡς συμβαίνει καὶ μετὰ τὸν ὑπ' ἀρ. 6 (πίν. 34δ) κρατῆρα μετὰ προχοῆς¹¹, ὑπὸ τὴν ὁποίαν διακρίνεται κόσμημα ζατρίκιου¹². Οὗτος ἐπίσης ὁ κρατῆρ κοσμεῖται διὰ συστάδων καθέτων γραμμῶν, πλαισιουσῶν κόσμημα κλεψύδρας, τὸ ὁποῖον ὅμως ἐνταῦθα πληροῦται δικτυωτοῦ¹³.

Τελείως διάφορον διακόσμησιν φέρει ὁ παλαιότερος, ὑπ' ἀρ. 7 (πίν. 35α), κρατῆρ, ὁ ὁποῖος εἶναι λίαν συγγενὴς πρὸς ἕτερον, εὐρεθέντα ὑπὸ τοῦ Κουρουνιώτου ἐν Ἑρετρίᾳ¹⁴. Τῇ βοήθειᾳ τοῦ κρατῆρος ἐκείνου θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀποκαταστήσωμεν τὸν ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου διάκοσμον ὡς ἐξῆς: Οἱ ὑπερκείμενοι ρόμβοι μετὰ πλέγματος κατα-

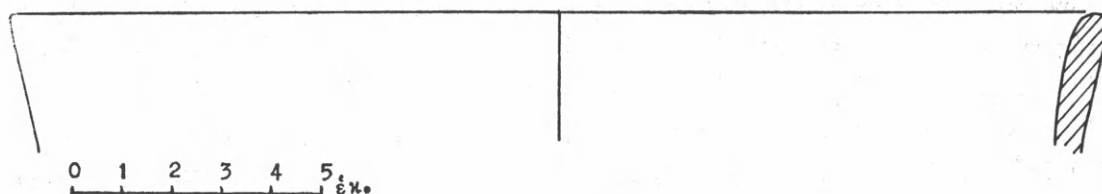
1. Βλ. BSA 47, 1952, πίν. 1, Α2, 8, σ. 3, εἰκ. 1, 1-2.
2. Eretria V, πίν. 3, FK 139/145. 6 καὶ σ. 41 (τοῦ τέλους τοῦ 8ου π.Χ. αἰ.).
3. ΑΕ 1975, πίν. 61α2.
4. N. COLDSTREAM, The Cesnola Painter: A Change of Address, Bull. Inst. Class. Stud. (εἰς τὸ ἐξῆς BICS) 18, 1971, 8 πίν. IIe.
5. COLDSTREAM, GGP πίν. 3a, d, l, 4a, 5g.
6. Αὐτόθι πίν. 19l, 21b, g, k.
7. Αὐτόθι πίν. 39j.
8. BSA 47, 1952, πίν. 3, B5. Ὁ κρατῆρ μας διαφέρει τούτου κατὰ τὸ ὅτι αἱ κάθετοι γραμμαὶ τοῦ ἔχουν διπλάσιον μῆκος ἀπὸ τοῦ παραπλεύρως κοσμήματος κλεψύδρας.
9. Βλ. μεταξὺ ἄλλων αὐτόθι πίν. 1, Α9, 13, πίν. 2, B1.

ΙΩ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, ΠΑΕ 1952, 162 εἰκ. 10.
10. Βλ. ΙΩ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, ΠΑΕ 1955, πίν. 43α1. Πολλὰ τοιαῦτα θραύσματα περισυνελέξαμεν καὶ κατὰ τὰς ἐφετινὰς ἀνασκαφάς μας. Μεταξὺ ἄλλων βλ. πίν. 36γ (α-β) καὶ 41α.
11. Κρατῆρας μετὰ προχοῆς βλ. μεταξὺ ἄλλων καὶ ἐν ΑΕ 1975, πίν. 62. Ἐπίσης ἐνταῦθα πίν. 41α.
12. Πρβ. BSA 47, 1952, πίν. 2, B2.
13. Σπανίως τὸ κόσμημα τῆς κλεψύδρας πληροῦται διὰ πλέγματος.
14. ΑΕ 1903, 3 εἰκ. 2. Ὁ κρατῆρ μιμεῖται τὸν ἀττικὸν τύπον II καὶ χρονολογεῖται εἰς τοὺς μέσους γεωμετρικοὺς II χρόνους. COLDSTREAM, GGP 169 καὶ τοῦ αὐτοῦ GG 88.

λαμβάνουν ὅλον τὸ ὕψος τῆς στήλης. Ὁ πολυάκτινος ἀστὴρ καὶ αἱ χιαστὶ τεμνόμεναι ἐπαναλαμβάνονται ἐπὶ τῆς ἐναντι πλευρᾶς ἀντιστοίχως. Μεταξὺ τῶν μετοπῶν τῶν ἀστερίσκων ταινία, κοσμουμένη ἴσως δι' ἐπαλλήλων τεθλασμένων. Ἀνωθεν τοῦ τριμεροῦς αὐτοῦ συστήματος ὀριζόντιοι γραμμαί, ἴσως τρεῖς, πρὸς διάκρισιν καὶ ἑξαρσιν τοῦ κεντρικοῦ διακοσμητικοῦ θέματος, τὸ ὁποῖον καὶ ἐνταῦθα ἴσως ἦτο διάγραμμα

Εἰκ. 4. Τὸ κόσμημα τοῦ ὑπ' ἀρ. 9 λαιμοῦ κρατῆρος.

Εἰκ. 5. Τομή τοῦ ὡς ἄνω λαιμοῦ.

μαϊάνδρος. Κάτωθεν τῶν χιαστὶ τεμνομένων γραμμῶν καὶ ἐκατέρωθεν τοῦ μαϊάνδρου ἴσως ἐπάλληλοι ρόμβοι μετὰ πλέγματος (διατηροῦνται ἴχνη λοξῆς γραμμῆς, ἡ ὁποία θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐρμηνευθῇ ὡς ἡ ἄνω ἀριστερὰ πλευρὰ ρόμβου).

Ὁ ὑπ' ἀρ. 8 (πίν. 35β) κρατὴρ, μετὰ τὰς συστάδας καθέτων καὶ κυματοειδῶν, ἐνθυμίζει τὸν ἀνωτέρω ὑπ' ἀρ. 2 (πίν. 33γ) κρατῆρα καὶ τὸν ἐξ Ἑρετρίας μέγαν ἀμφορέα μετὰ σειρῶν ὀπλιτῶν¹.

Πολλοὶ κρατηρίσκοι, κἀνθαροὶ καὶ ὑψίλαιμοι σκύφοι φέρουν ὑπὸ τὸ χεῖλος των ἄλυσιν μεγάλων ρόμβων μετὰ πλέγματος². Τὰ ὑπ' ἀρ. 9 (πίν. 35γ καὶ εἰκ. 4 - 5)³, 10 καὶ 11 (πίν. 35δ (α - β)) θραύσματα παρουσιάζουν τρεῖς παραλλαγὰς τοῦ θέματος. Ἐλέχθη ἀνωτέρω (σ. 140 σημ. 1), ὅτι ἡ διακόσμησις τοῦ κορμοῦ τοῦ ὑπ' ἀρ. 11 θραύσματος εἶναι λίαν συγγενὴς⁴ πρὸς τὴν τοῦ ὑπ' ἀρ. 42α (πίν. 41γ (β)) καὶ ὅτι τὸ ἐν ἀγγεῖον συμπληροῖ τὸ ἕτερον. Τὸ ὅτι ἀμφοτέρω τὰ ἀγγεῖα ἐνθυμίζουν μὲν ἀττικὰ ἔργα⁵, ἀναμφι-

1. ΑΕ 1903, 14 εἰκ. 7.

2. Βλ. Eretria V 37 σημ. 45.

3. Ρόμβον, περικλείοντα ἕτερον μετὰ πλέγματος βλεπόμεν καὶ ἐπὶ τοῦ ὑπ' ἀρ. 115 (πίν. 52γ (ς')) θραύσματος σκύφου τοῦ ροδιακοῦ τύπου. Βλ. σ. 157 σημ. 1. Πρβ. καὶ W. Technau, AM 54, 1929, 19 εἰκ. 11.

4. Τοῦτο καθιστᾷ ἀναμφισβήτητον τὴν βεβαιότητα, ὅτι ἀμφοτέρω τὰ ἀγγεῖα προέρχονται ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἐργαστηρίου.

5. Πρβ. Delos XV, πίν. XXX ἀρ. 67. Kerameikos V1, πίν. 99.

σβητήτως ὅμως εἶναι ἀττικίζοντα¹ προϊόντα τοῦ ἐρετριακοῦ ἐργαστηρίου, ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ἐξῆς: α) Τὸ ὑπ' ἀρ. **42a** φέρει τὸ χαρακτηριστικὸν διὰ πολλὰ ἐρετριακὰ ἀγγεῖα κίτρινον ἐπίχρισμα. β) Ὁ πηλὸς καὶ τὸ γάνωμά του εἶναι ὁμοιότατα πρὸς τὰ τοῦ ὑπ' ἀρ. **42** συνεικονιζομένου ὀστράκου, ἐξαιρέτου δείγματος τῆς ἐρετριακῆς ἀγγειογραφίας. γ) Τὸ ὑπ' ἀρ. **11** θραῦσμα δεικνύει, ὅτι ὁ λαιμὸς τοῦ ἀγγείου ἦτο ὑψηλὸς ἐνῶ τῶν ἀντιστοιχῶν ἀττικῶν εἶναι χθαμαλός. δ) Τὸ αὐτὸ θραῦσμα φέρει εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ λαιμοῦ ἐξηρημένους ταινίας (διατηροῦνται τρεῖς), χαρακτηριστικὰς τῶν ἐρετριακῶν ὑψιλαίμων σκύφων, τῶν κανθάρων ἢ τῶν κρατηρίσκων καὶ παντελῶς ἀπουσιαζούσας ἐκ τῶν ἀντιστοιχῶν ἀττικῶν ἀγγείων. ε) Τὸ αὐτὸ ἐπίσης θραῦσμα φέρει ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ του ἄλυσιν μεγάλων ρόμβων μετὰ πλέγματος, κόσμημα χαρακτηριστικὸν τοῦ ἐρετριακοῦ ἐργαστηρίου, ἐνῶ τὰ ἀντίστοιχα ἀττικὰ ἀγγεῖα φέρουν συνήθως² σειρὰν στιγμῶν. στ) Οὐδὲν τῶν ἀττικῶν ἀγγείων, τὰ ὅποια εὗρομεν κατὰ πρόχειρον ἔρευναν, φέρει μετὰ τῶν τόξων τὴν τὰ ἡμέτερα θραύσματα χαρακτηρίζουσιν στήλην δικτυωτοῦ, τὴν ἀπολήγουσαν ἄνω εἰς τρίγωνον³.

Συνήθης εἶναι ἡ διακόσμησις τῶν λαιμῶν σκύφων μετὰ δικτυωτοῦ, πεπληρωμένου τελειῶν (πίν. 52γ<α>)⁴. Παραλλαγή τῆς διακοσμήσεως ταύτης ἢ, κατ' ἄλλους⁵, πρόδρομός της εἶναι τὸ ἄνευ τελειῶν δικτυωτόν. Σπανιωτέρα εἶναι ἡ παραλλαγή ἐπὶ τοῦ ὑπ' ἀρ. **13** (πίν. 36α<β>) λαιμοῦ κρατῆρος, ὅπου ἐντὸς τοῦ δικτυωτοῦ σχηματίζονται δυσδιάκριτα ὀρθὰ καὶ ἀνάστροφα τρίγωνα, ἔχοντα κοινὰς τὰς πλαγίας πλευράς των. Καὶ ὁ ὑπ' ἀρ. **12** (πίν. 36α<α>) λαιμὸς ἀνοικτοῦ ἀγγείου φέρει σπανίαν διακόσμησιν. Ἡ παχεῖα τεθλασμένη γραμμὴ⁶, ἡ ὁποία ἔχει σχηματισθῇ κατ' ἀριστοτεχνικὸν τρόπον, καταλαμβάνει τὸ ἄνω ἐξηρημένον ἥμισυ τοῦ λαιμοῦ, ἐνῶ τὸ κάτω καλύπτει μέλαν γάνωμα, ἐπενεργοῦν ἐν εἶδει ζωστήρος.

Συνηθεστάτη ἀντιθέτως εἶναι ἡ διακόσμησις τῶν λαιμῶν σκύφων⁷, κανθάρων⁸ καὶ κρατήρων διὰ τελειῶν. Τὸ ὑπ' ἀρ. **14** (πίν. 36β<α>)⁹ θραῦσμα ἀνήκει εἰς κρατῆρα, ἐνῶ τὸ συνεικονιζόμενον ὑπ' ἀρ. **15**¹⁰ προέρχεται ἐξ ἀνοικτοῦ ἀγγείου λεπτοτέρων τοιχωμάτων. Εἰς κρατῆρας ἀνήκουν καὶ τὰ ὑπ' ἀρ. **16** καὶ **17** (πίν. 36γ<α-β>) θραύσματα¹¹.

1. Περὶ τῶν ἐπιδράσεων τῆς Ἀττικῆς ἐπὶ τῆς Ἑρετρίας ἀπὸ τῶν μέσων γεωμετρικῶν ἤδη χρόνων βλ. COLDSTREAM, GGP 192. Πρβ. ἐπίσης πίν. 35α, σ. 152 σημ. 14. Τὰ ἡμέτερα ἀγγεῖα συμπληροῦν τὴν ὑπὸ τοῦ COLDSTREAM, ἔ.ἀ. 192 κέ. παρεχομένην εἰκόνα καὶ ἐνισχύουν τὴν ἀποψιν, ὅτι ἀσφαλῶς καὶ ἄλλαι κατηγορίαι οὐχὶ μόνον σκύφων ἀλλ' ἀττικῶν ἀγγείων γενικώτερον θὰ ὑπῆρξαν ἀντικείμενα μιμήσεως ὑπὸ τῶν Ἑρετριέων τεχνιτῶν.

2. Ἐνίοτε κοσμοῦνται δι' ὀριζοντίων γραμμῶν ἢ στικτῶν κύκλων, συνδεομένων διὰ σιγμοειδῶν ἢ καὶ δι' ἀλύσεως μικροτάτων ρόμβων.

3. Τὰ ἀττικὰ ἀγγεῖα ἢ οὐδὲν στοιχεῖον φέρουν μετὰ τῶν τόξων ἢ φέρουν συνήθως ἀνὰ ἓν σύστημα ἐκ τριῶν - τεσσάρων καθέτων γραμμῶν ἢ ἐνίοτε στήλην ἐπαλλήλων ἐλευθέρων ἀμειβόντων.

4. Βλ. ΑΕ 1975, 213 κέ. Διὰ τὴν χρονολόγησιν των εἰς τοὺς ὑστερογεωμετρικοὺς Πβ χρόνους βλ. COLDSTREAM,

GGP 193. Πρβ. BSA 47, 1952, πίν. 1, B5 - 6. Eretria V, 37, πίν. 1 - 2.

5. Βλ. αὐτόθι 37 σημ. 45. Παρὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Descoeudres ὑποστηριζόμενα, ἀρκετὰ εἶναι τὰ θραύσματα λαιμῶν κρατήρων καὶ σκύφων μετὰ δικτυωτοῦ ἄνευ τελειῶν, τὰ ὅποια συνελέξαμεν ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν μας.

6. Τὸ ἴδιον θέμα, μετὰ δύο ὅμως σειρῶν τελειῶν, κοσμεῖ τὸν ὄμιον ὀπισθοτομήτου πρόχου. Βλ. BICS 18, 1971, πίν. IIIf.

7. Βλ. μετὰ τῶν ἄλλων ΑΕ 1975, πίν. 55α, 59α1.

8. Βλ. μετὰ τῶν ἄλλων αὐτόθι πίν. 60β.

9. Διὰ τὴν τριπλῆν τεθλασμένην γραμμὴν πρβ. μετὰ τῶν ἄλλων καὶ Ε. KARYDI-WALTER, AA 87, 1972, 409 εἰκ. 35 ἀρ. 97. Βλ. σ. 134 σημ. 3.

10. Διὰ τὴν διακόσμησιν πρβ. Ε. KARYDI-WALTER, ἔ.ἀ. 441 εἰκ. 38 ἀρ. 86.

11. Τὸ συνεικονιζόμενον ὑπ' ἀρ. **18** (πίν. 36γ<γ>) ἀνήκει

Πολλάκις ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ ἀνοικτῶν ἀγγείων ἀντὶ ἀπλῶν τελειῶν ἔχομεν μελαμβαφῇ δισκάρια, ἐνούμενα δι' ἐφαπτομένων¹. Πλὴν τοῦ ὑπ' ἀρ. **21** (πίν. 36δ<β>) θραύσματος κρατῆρος καὶ τὸ ὑπ' ἀρ. **97** (πίν. 53α<α>) θραῦσμα κανθάρου φέρει τὸ κόσμημα τοῦτο ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ του, ἐνῶ ἐπὶ τοῦ κορμοῦ φέρει ὠραιότατον διάγραμμα μαϊάνδρου². Διὰ μαϊάνδρου κοσμοῦνται καὶ ὅλα τὰ ὄστρακα ἀνοικτῶν ἀγγείων τοῦ πίν. 53α, πλὴν τοῦ μεσαίου τῆς δευτέρας σειρᾶς, τὸ ὁποῖον φέρει ἀγκυλωτὸν σταυρόν³. Διάγραμμα μαϊάνδρου ἐντὸς μετόπης ἀπαντᾷ καὶ ἐπὶ τοῦ ὑπ' ἀρ. **105** (πίν. 50ε) τμήματος σκυφοειδοῦς κρατηρίσκου. Τὸ ὑπόλοιπον τοῦ θραύσματος πληροῦται διὰ καθέτων καὶ ὀριζοντίων γραμμῶν.

Ἐνῶ, ὡς γνωστόν, εἶναι κοινότατον τὸ κόσμημα τῶν ὁμοκέντρων κύκλων, κυρίως ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ σκύφων⁴, τὰ συστήματα ὁμοκέντρων δακτυλίων, τὰ συνδεόμενα δι' ἐφαπτομένων, εἶναι σπανιότερα⁵. Κατὰ τὰς ἐφετινὰς ἀνασκαφὰς εὔρομεν ὀλίγα τοιαῦτα θραύσματα, ἀνήκοντα εἰς ἀγγεῖα διαφόρων σχημάτων. Ὁ ὑπ' ἀρ. **22** (πίν. 37α) λαιμὸς κρατῆρος εἶναι ὁ ἐντυπωσιακώτερος ὅλων. Εἰς κρατῆρα ἀνήκει καὶ τὸ ὑπ' ἀρ. **20** (πίν. 36δ<α>) θραῦσμα, ὡς ἐπίσης καὶ τὸ ὑπ' ἀρ. **120** (πίν. 52β<δ>), ἐνῶ τὸ ὑπ' ἀρ. **117** (πίν. 52β<α>) προέρχεται ἐκ τοῦ χείλους ὀπισθοτμήτου πρόχου⁶. Τὸ ὑπ' ἀρ. **118** (πίν. 52β<β>) θραῦσμα λόγῳ τῆς μεγάλης διαμέτρου τοῦ χείλους τοῦ μᾶλλον πρέπει νὰ ἀνήκει εἰς ἀμφορέα, ὡς ἐπίσης καὶ τὸ ὑπ' ἀρ. **119** (πίν. 52β<γ>), πάχους τοιχ. 0.007 μ. Τὸ θραῦσμα δ τοῦ πίν. 51γ (ἀρ. **109**) ἀνήκει μᾶλλον εἰς κρατηρίσκον, ἐνῶ τὰ λοιπὰ ὄστρακα (ἀρ. **106, 107, 108**) ἀποτελοῦν πιθανώτατα τμήματα κανθάρων.

Ὁ ὑπ' ἀρ. **23** (πίν. 37β - γ) κρατῆρ εἶναι λίαν ἐντυπωσιακός⁷. Ὁ μέγας πολυάκτινος ἀστὴρ, ἐντὸς συμμέτρου πλαισίου καὶ ἐπὶ λευκοῦ βάθους, προσελκύει τάχιστα τὴν προσοχὴν τοῦ θεατοῦ, ἀναπαύει τὸ βλέμμα καὶ ὁμοῦ μετὰ τῆς ζώνης τοῦ πλοχμοῦ, μὲ τὰς λιτὰς εὐθείας καὶ καμπύλας, ἰσορροπεῖ τὸ πνεῦμα του μετὰ τὴν σύγχυσιν, τὴν ὁποίαν τοῦ προκαλεῖ ἐκ πρώτης ὀψεως ἢ διὰ κοσμημάτων πεφορτισμένη κεντρικὴ μετόπη. Πλέον ἐπισταμένη παρατήρησις ἀποκαλύπτει τὴν συμμετρίαν τῆς συνθέσεως, τὴν ἐντὸς αὐστηρῶς καθορισμένων πλαισίων διάταξιν τῶν θεμάτων, τὴν λεπτότητα τῶν γραμμῶν. Σπάνιον εἶναι τὸ κόσμημα τῶν καθ' ὕψος συμφυῶς ἀναπτυσσομένων ἀγκυλωτῶν σταυρῶν (εἰκ. 6)⁸ καὶ ἐντυπωσιακώτατος ὁ μέγας, ἐντὸς μετόπης πολυάκτινος ἀστὴρ⁹. Τὸ θέμα τοῦ ζατρικίου μετὰ πλέγματος ἀπαντᾷ μεταξὺ ἄλλων καὶ ἐπὶ τινος

εἰς κρατῆρα διαφόρου διακοσμήσεως (πρβ. πίν. 38γ<δ>), ἐνῶ τὸ ὑπ' ἀρ. **19** θραῦσμα προέρχεται ἐκ τοῦ χείλους καὶ τοῦ κορμοῦ δίνου (διὰ τὴν διακόσμησίν του βλ. σ. 160 σημ. 4, πίν. 44γ).

1. Βλ. μεταξὺ ἄλλων καὶ ΑΕ 1975, πίν. 62α, 63α.

2. Βλ. σ. 148 σημ. 2.

3. Πρβ. πίν. 37β.

4. Βλ. COLDSTREAM, GGP 192. Ἐπίσης μεταξὺ ἄλλων καὶ ΑΕ 1975, πίν. 55β, 56α - β.

5. Βλ. μεταξὺ ἄλλων BICS 18, 1971, πίν. Ia καὶ IIIc. ΑΕ 1975, πίν. 56β7.

6. Διὰ συστάδας ὁμοκέντρων κύκλων (ἄνευ ὁμως ἐφα-

πτομένων), κοσμοῦσας τὴν κάτωθεν τοῦ χείλους ἐπιφάνειαν κλειστοῦ ἀγγείου βλ. αὐτόθι πίν. 66α.

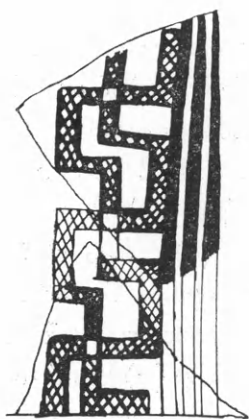
7. Θὰ ἦτο δυνατόν νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸν ἐν Délos XV, πίν. 44a - b κρατῆρα.

8. Ἀγκυλωτὸς σταυρὸς μετὰ συμφυοῦς ἀπλοῦ μαϊάνδρου, συνεχομένου κατὰ τὴν ἐννοίαν τῆς κατακορύφου, κοσμεῖ τὸν κορμὸν τοῦ ὑπ' ἀρ. 189 ἀγγείου τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου. S. WIDE, JdI 1899, 208 εἰκ. 76. J.M. COOK, BSA 42, 1947, 154.

9. Ἐνῶ ὀκτάκτινοι ἀστερίσκοι ἀπαντοῦν συχνότατα ἐπὶ τῶν κυκλαδικῶν ἀμφορέων (βλ. μεταξὺ ἄλλων N. KONTOΛΕΩΝ, ΑΕ 1945/47, 1 κέ. εἰκ. 1 - 3. E. KARYDI-

θραύσματος ἀνοικτοῦ ἀγγείου ἐξ Ἐρετρίας¹, ἐνῶ ἡ στήλη μετὰ πλέγματος ἐπὶ τοῦ ὑπ' ἀρ. 20 (πίν. 36δ<α>) θραύσματος καὶ ἐπὶ τοῦ ὑπ' ἀρ. 25 (πίν. 39α<β>) τμήματος κρατῆρος. Ἡ ἐπὶ τοῦ τελευταίου θραύσματος ζώνη μεγάλων διαγράμμων τριγώνων ἀντικαθίσταται ἐπὶ τοῦ ὑπ' ἀρ. 24 (πίν. 39α<α>) ὀστράκου διὰ ζώνης διγράμμων γωνιῶν². Ἡ ἄνωθεν ταύτης ταινία συνεχοῦς τεθλασμένης εἶναι ἀγαπητὴ εἰς τὰ ἀττικά πρότυπα³.

Ἐπὶ τοῦ ὑπ' ἀρ. 26 (πίν. 38α) θραύσματος κρατῆρος διατηρεῖται μετόπη, κοσμομένη διὰ χιαστὶ τεμνομένων διαγράμμων ταινιῶν καὶ μεγάλων παραπληρωματικῶν τριγώνων μετὰ πλέγματος. Εἰς τὸ ἀντίστοιχον θέμα τοῦ ὑπ' ἀρ. 23 (πίν. 37γ) μεγάλου κρατῆρος καὶ εἰς τὸ κάτω (πιθανὸν καὶ εἰς τὸ ἄνω) διάκενον τὸ τρίγωνον μετὰ πλέγματος ἔχει ἀντικατασταθῇ ὑφ' ἐνὸς πολυακτίνου ἀστέρος. Δύο χιαστὶ τεμνόμεναι δίδυμοι γραμμαὶ καὶ ἀνὰ εἰς ὀκτάκτινος ἀστερίσκος ἐφ' ἐκάστου τῶν διακένων κοσμοῦν τὴν μετόπην ἐπὶ τοῦ ὑπ' ἀρ. 27 (πίν. 38γ<α>) θραύσματος κρατῆρος⁴. Τὸ ὑπ' ἀρ. 28 (πίν. 38γ<β>) ὀστράκον πιθανὸν ἔφερεν ἐπίσης χιαστὶ τεμνομένης διδύμου γραμμᾶς, ἐνῶ τὸ ὑπ' ἀρ. 30 (πίν. 38γ<δ>) καθετοῦς γραμμᾶς, ὡς τὸ ὑπ' ἀρ. 18 (πίν. 36γ<γ>) θραῦσμα.

Εἰκ. 6. Κόσμημα λαβυρίνθου ἐπὶ τοῦ ὑπ' ἀρ. 23 ἀγγείου.

Ὁ ὑπ' ἀρ. 31 (πίν. 38β) λαιμὸς ἀνοικτοῦ ἀγγείου μιμεῖται τὸν διάκοσμον ἀττικῶν πυξίδων⁵. Ὁμοῖον διάκοσμον ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ φέρει καὶ μία πρόχους ἐκ Δήλου⁶. Ἡ διὰ κιτρίνου ἐπιχρίσματος ἐπάλειψις τοῦ θραύσματος καὶ ἡ τεχνοτροπία του μαρτυροῦν περὶ τῆς ἐντοπίου προελεύσεώς του⁷. Διάγραμμον τετράφυλλον, ἀλλὰ

μετὰ στιγμοροδάκων εἰς τὰ διάκενα φέρει καὶ τὸ ὑπ' ἀρ. 32 (πίν. 39β) τμήμα καθάρου.

Κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον σπάνιος διὰ τὴν Ἐρετρίαν εἶναι ὁ τρόπος διακοσμήσεως τῶν ὀστράκων τῆς δευτέρας καὶ τρίτης στήλης τοῦ πίν. 52γ. Τῆς πρώτης στήλης, ἀντιθέτως, τὸ ἄνω⁸ καὶ τὸ κάτω⁹ θραῦσμα φέρουν κοινότατον διάκοσμον. Τῆς δευ-

WALTER, AA 1972, 390 εἰκ. 4) καὶ τῶν κρατῆρων (AA 1972, 401 εἰκ. 24) καὶ πολυάκτινοι, ἀραιότερον μὲν, ἀλλ' ὁπωσδήποτε ἐμφανίζονται ἐπὶ τῶν μεγάλων ἀγγείων, ἰδίᾳ τῆς Θήρας (βλ. E. PFUHL, AM 28, 1903, Beil. X, N. KONTOΛΕΩΝ, AM 73, 1958, Beil. 97, 1), οὐδένᾳ ἀστέρα εὐρομεν ἀντάξιον τοῦ μεγέθους καὶ τῆς ἐπιβλητικότητος τοῦ ἡμετέρου. Ἐντυπωσιακός, ἐξ ἀντιθέτου, παρουσιάζεται ὁ κάτωθεν τῶν λαβῶν τοῦ προαναφερθέντος κρατῆρος (βλ. σ. 155 σημ. 7) πολυάκτινος τροχός.

1. ΠΑΕ 1952, 159 εἰκ. 4, 1.

2. Τὸ κόσμημα τοῦτο, κατ' ἀντίστροφον ὁμῶς φορᾶν, ὑπάρχει μεταξὺ ἄλλων καὶ ἐπὶ τῆς κοιλίας μεγάλου κρατῆρος ἐξ Ἐρετρίας, ΑΕ 1975, πίν. 63β.

3. Πρβ. μεταξὺ ἄλλων CVA Louvre 18, πίν. 20, 3.

4. Βλ. σ. 155 σημ. 9. Πρβ. W. TECHNAU, AM 54, 1929, 19 εἰκ. 11. R. EILMANN, AM 58, 1933. Beil. 25, 1, 4, 12.

5. Πρβ. COLDSTREAM, GGP πίν. 91, m. 10h.

6. Délos XV, πίν. XLV, A 16.

7. Διὰ τὸ διάγραμμον τετράφυλλον μετὰ τῶν παραπληρωματικῶν διαγράμμων τριγώνων πρβ. M. ROBERTSON, JHS 60, 1940, 7 εἰκ. 3d - e, q. Ἐπίσης ἐνταῦθα πίν. 47α<β> καὶ 51δ<α>. Τοιαύτη διάταξις τοῦ διακόσμου δὲν εἶναι συνήθης ἐπὶ τῶν λαιμῶν σκύφων, καθάρων ἢ κρατερίσκων τοῦ ἐρετριακοῦ ἐργαστηρίου. Θὰ ἦτο δυνατόν βεβαίως νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι τὸ θραῦσμα ἀνήκει εἰς ἀττικίζουσαν πυξίδα (βλ. σ. 156 σημ. 5), ἀν καὶ τοῦτο πάλιν δὲν εἶναι ἀπαραίτητον, ἐφ' ὅσον ὁμοίαν διάταξιν ὁμοίων θεμάτων ἔχομεν καὶ ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ τῆς προαναφερθείσης πρόχους τῆς Δήλου καὶ ἐπὶ τοῦ κορμοῦ σκύφων τοῦ ἐρετριακοῦ ἐργαστηρίου (Eretria V, πίν. 1, Βουρῆ Ι. Ἐπίσης A. ANDRIOMENOU, *Ausgewählte geometrische Keramik aus Eretria, Tainia, Festschrift R. Hampe*, εἰκ. 21b (ὑπὸ ἐκτύπωσιν)).

8. Βλ. ἄνωτ. σ. 154 σημ. 4.

9. Πρόκειται περὶ σκύφου, χρονολογουμένου εἰς τοὺς

τέρας στήλης τὸ ἄνω ὄστρακον φέρει ἐπὶ τῆς διὰ λευκοκιτρίνου ἐπικεχρισμένης ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας του διπλῆν στικτὴν τεθλασμένην γραμμὴν. Τὸ κάτω ἀνήκει εἰς σκύφον ροδιακοῦ τύπου¹. Τῆς τρίτης στήλης τὸ ἄνω θραῦσμα κοσμεῖται διὰ στηλῶν ἐπαλλήλων ἀμειβόντων καὶ τὸ κάτω διὰ κύκλων ἑκατέρωθεν κρεμαμένου ὀρθογωνίου μελαμβανοῦς ἀντικειμένου (ρόμβου;) ². Ἐνῶ ἡ ἄλυσις μικρῶν ρόμβων μετὰ στιγμῆς εἶναι συνηθέστατον κόσμημα τοῦ ἐρετριακοῦ ἐργαστηρίου³, ἡ τοποθέτησίς του κάτωθεν τοῦ χείλους κρατῆρος, ὡς συμβαίνει ἐπὶ τοῦ μεσαίου ὀστράκου τῆς τελευταίας στήλης τοῦ πίν. 52γ, εἶναι ἀρκετὰ σπανία.

Ὁστρακά τινα τῶν ἀνασκαφῶν μας τοῦ ἔτους 1973 προέρχονται ἐξ ἀνοικτῶν ἀγγείων, τῶν ὁποίων ἡ κοιλία κοσμεῖται δι' ὑδροχαρῶν πτηνῶν⁴. Εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν ἀνήκει καὶ τὸ ὑπ' ἀρ. 40 (πίν. 41β) θραῦσμα κρατῆρος, τὸ ὁποῖον εὗρομεν κατὰ τὰς ἐφετινὰς ἀνασκαφάς (1977), ὁμοῦ μεθ' ἑτέρων παρεμφερῶν. Ἐκ τῆς κοιλίας ἀνοικτῶν ἀγγείων προέρχονται καὶ τὰ ὑπ' ἀρ. 29 (πίν. 38γ <γ>), 33 (πίν. 39γ) καὶ 34-35 (πίν. 40α) θραύσματα, τὰ ὁποῖα κοσμοῦνται διὰ πτηνῶν μετ' ἀναπεπταμένων πτερύγων, χαρκτηριστικῆς ἰδιομορφίας τοῦ ἐρετριακοῦ ἐργαστηρίου⁵. Διὰ πτηνῶν κοινοῦ τύπου, ἐξ ἀντιθέτου, κοσμοῦνται τὰ ὑπ' ἀρ. 39 (πίν. 41α)⁶ καὶ 41 (πίν. 42δ)⁷ θραύσματα κρατῆρων.

Πλὴν τῶν ὀστράκων κοιλιῶν, εὗρομεν κατὰ τὰς ἀνασκαφάς καὶ θραύσματα λαιμῶν ἀνοικτῶν ἀγγείων, κυρίως κρατηρίσκων, τὰ ὁποῖα κοσμοῦνται διὰ σειρᾶς ὑδροβίων πτηνῶν⁸. Τὰ ὑπ' ἀρ. 36 (πίν. 40γ), 37 (πίν. 40δ, εἰκ. 7-8) καὶ 38 (πίν. 40β) θραύσματα φέρουν πτηνὰ μετ' ἀναπεπταμένων πτερύγων⁹, ἐνῶ τὰ ὑπ' ἀρ. 42 (πίν. 41γ<α>)¹⁰, 43 (πίν. 42β)¹¹ καὶ 44 (πίν. 42α)¹² πτηνὰ, μετὰ τῶν πτερύγων των συνεπτηγμένων.

Ὡς γνωστόν, τὰ ἐρετριακά ἀγγεῖα ἔφερον καὶ παραστάσεις ἵππων, μεμονωμένων¹³ ἢ ὁμοῦ μετὰ τῆς ἀνθρωπίνης μορφῆς εἰς συνθέσεις ἀρματοδρομιῶν¹⁴ κυρίως. Τὰ ὑπ' ἀρ. 45 (πίν. 43β) καὶ 46-47 (πίν. 43α) θραύσματα ἐκ τῆς κοιλίας κρατῆρων ὁμοιάζουν πολὺ πρὸς ἀγγεῖα τοῦ ἐργαστηρίου τοῦ κρατῆρος τῆς Συλλογῆς Cesnola. Οὕτω: Ἡ

ὑπογεωμετρικοῦς Πβ χρόνους. COLDSTREAM, GGP πίν. 41b, 194.

1. R. EILMANN, AM 58, 1933, Beil. XXIII, 4, 7. XLIII, 3. COLDSTREAM, GG 248 εἰκ. 78b. Περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ ἐρετριακοῦ ἐργαστηρίου μιμήσεως ἰωνικῶν ἔργων βλ. L. KAHIL, AntK 11, 1968, σ. 102 εἰκ. 78b.

2. Ποιὰν τινα συγγένειαν παρουσιάζουν τρία ἐκ Πιθηκουσῶν θραύσματα ἐν G. BUCHNER, Dial. di Arch. III, 1969, πίν. 27 εἰκ. 11, ὅπου οἱ δύο κύκλοι μετὰ στιγμῆς εὐρίσκονται ἑκατέρωθεν διπλοῦ πελέκεως ἄνωθεν τῆς ράχεως ἵππου.

3. Πρβ. μετὰξὺ ἄλλων Eretria V, πίν. 2 FK 139/145. I, σ. 37 σημ. 45.

4. Βλ. ΑΕ 1975, 218 καὶ πίν. 63β-γ.

5. Βλ. αὐτόθι 218 σημ. 2. Πρβ. ΠΑΕ 1955, πίν. 43α1.

6. Πρόκειται κρατῆρ μετὰ προχοῆς ἐκ τῶν καλυτέρων τοῦ εἴδους. Πρβ. πίν. 34δ καὶ σ. 152 σημ. 11-12.

7. Διὰ τὰ μεγάλα φύλλα πρβ. Kerameikos V1, πίν. 49 καὶ 104.

8. Πρβ. BICS 18, 1971, πίν. IIb - d.

9. Καὶ τῶν τριῶν ἀγγείων τὰ πτηνὰ ἔχουν λίαν ἐπιμήκη τὸν κορμόν.

10. Ἡ διάπλασις τοῦ κορμοῦ τῶν ἐπ' αὐτοῦ πτηνῶν ἐνθυμίζει τὴν τῶν πτηνῶν ἐπὶ τοῦ ὤμου τῆς γνωστῆς ὀπισθοστήτου πρόχου ἐκ Λευκαντί (BICS 18, 1971, πίν. IIIf). Διὰ πτηνὰ, φέροντα ὄφιν διὰ τοῦ ράμφους των βλ. G. BUCHNER, Dial. di Arch. III, 1969, πίν. 27. F. CANCEIANI, Prospettiva 1976, 26 εἰκ. 1-2.

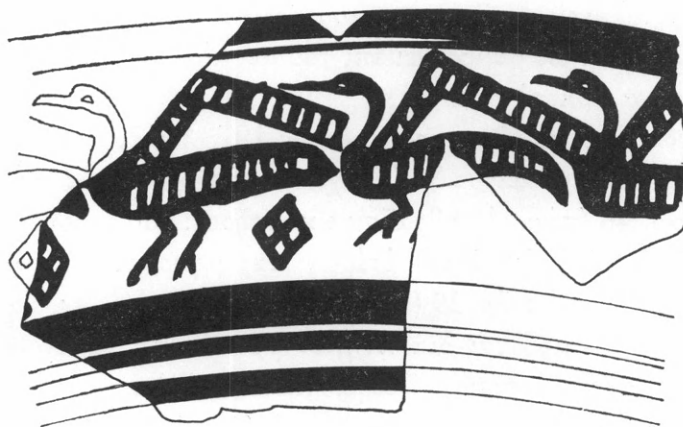
11. Ἡ ποιότης τῶν ὑλικῶν, ἡ ἐπιμελεστάτη ἐργασία καὶ ἡ πολυχρωμία μᾶς ὁδηγοῦν πλησιέστατα πρὸς τὸν ζωγράφον τῆς Συλλογῆς Cesnola, BICS 18, 1971, πίν. Ia - b.

12. Τὰ βόσκοντα πτηνὰ του συγκαταλέγονται εἰς τοὺς σπανιωτέρους τύπους.

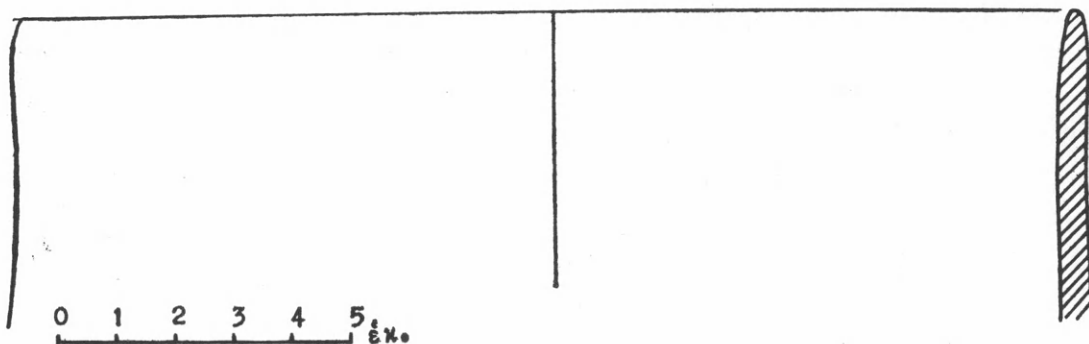
13. Πρβ. BICS 18, 1971, πίν. Ia, IIa, d, e, IIIc - d. AJA 69, 1965, πίν. 85 εἰκ. 8 (ἐκ Λευκαντί).

14. Πρβ. ΑΕ 1903, 14 εἰκ. 7. BICS 18, 1971, 7 εἰκ. 2 (ἐκ Ζαγοράς). Eretria V, πίν. 1 FK 463. 1. Βλ. σ. 159 πίν. 44ε.

διάταξις τοῦ διακόσμου καὶ τὸ θέμα τῶν ὁμοκέντρων κύκλων, ἔστω καὶ ἄνευ ἐφαπτομένων, μᾶς φέρουν πλησίον τοῦ καλυτέρας ποιότητος θραύσματος ἐξ Al Mina¹. Τὸ κόσμημα τῆς στήλης μετὰ τεθλασμένης γραμμῆς ἀπαντᾷ ἐπὶ τοῦ ἐκ Κουρίου κρατήρος² καὶ αἱ συστάδες ἐπαλλήλων γωνιῶν ἐπὶ διαφόρων ἀγγείων τοῦ ἰδίου καλλιτεχνι-

Εἰκ. 7. Ἡ διακόσμησις τοῦ ὑπ' ἀρ. 37 λαιμοῦ κρατήρος.

Εἰκ. 8. Τομὴ τοῦ ὡς ἄνω θραύσματος.

κοῦ κύκλου³. Τὰ ὑποπάχη ρόπαλα, τὰ συνδεόμενα διὰ σιγμοειδῶν, ἀπαντοῦν καὶ ἐπὶ τινων ἀγγείων τῆς ομάδος⁴. Τὸ θέμα εἶναι ἀγαπητὸν εἰς τὸ ἐρετριακὸν ἐργαστήριον, ὡς ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῶν ὀστράκων, τὰ ὅποια συνελέξαμεν κατὰ τὰς ἀνασκαφάς. Δειγματοληπτικῶς παρουσιάζομεν τὰ ὑπ' ἀρ. 121 (πίν. 50β) συνανήκοντα θραύσματα ἐκ τῆς κοιλίας⁵ μεγάλου ἀνοικτοῦ ἀγγείου. Τὸ κόσμημα τῶν δι' ἐφαπτομένης συνδεομένων συστάδων ὁμοκέντρων κύκλων ἀπαντᾷ ἐπὶ τοῦ ὑπ' ἀρ. 47 (πίν. 42γ) ὀστράκου, ἀνήκοντος εἰς τὸ κάτω μέρος ἀνοικτοῦ ἀγγείου.

Προσθίους πόδας ἵππου βλέπομεν καὶ ἐπὶ τοῦ ὑπ' ἀρ. 49 (πίν. 43δ) θραύσματος ἐκ

1. BICS 18, 1971, πίν. IIIc.

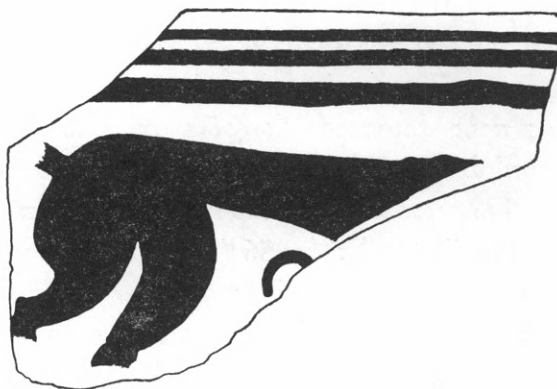
2. Αὐτόθι πίν. Ia, σ. 3 εἰκ. 1a.

3. Αὐτόθι πίν. Ia - b, IIa, b4, IIIe.

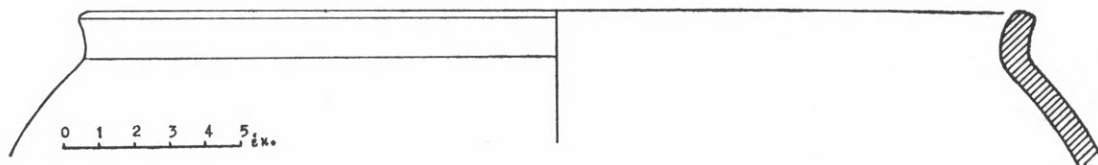
4. Αὐτόθι πίν. IIId - e.

5. Τὸ θέμα κοσμεῖ πολλάκις καὶ τὸν λαιμὸν μικρῶν κρατήρων. Βλ. Festschrift Hampe, εἰκ. 4, 5.

τῆς κοιλίας ἀνοικτοῦ ἀγγείου. Ἡ διαμόρφωσις τῆς ὀπλῆς ἐνθυμίζει τὸν ἐν Cambridge ὑπογεωμετρικὸν ταφικὸν ἀμφορέα¹. Ὁ ἵππος ἐπὶ τοῦ ὑπ' ἀρ. 50 (πίν. 43γ) θραύσματος, ἔχων σωματικὴν διάπλασιν ὁμοίαν πρὸς τὴν τοῦ ἵππου τῆς οἰνοχόης ἐκ Κουρίου², τοποθετεῖ τὸν ἐξ οὗ προέρχεται μέγαν κρατῆρα εἰς τὸν κύκλον τῆς δραστηριότητος τοῦ ζωγράφου τῆς Συλλογῆς Cesnola. Ἔργον τοῦ ἰδίου τοῦ ζωγράφου μᾶλλον πρέπει νὰ

Εἰκ. 9. Ἴππος ἐπὶ τοῦ ὑπ' ἀρ. 51 θραύσματος.

Εἰκ. 10. Τομὴ τοῦ χείλους τοῦ ἀγγείου ὑπ' ἀρ. 51.

ἦτο ὁ κρατῆρ, ἐκ τοῦ ὁποίου προέρχεται τὸ ὑπ' ἀρ. 51 (πίν. 43ε, εἰκ. 9 - 10) θραῦσμα. Ὁ βόσκων ἵππος, ἐκ τῶν χαρακτηριστικῶν νεωτερισμῶν τοῦ ζωγράφου τῆς Συλλογῆς Cesnola³, ὁμοιάζει πολὺ πρὸς ἵππους τοῦ ἐκ Κουρίου μεγάλου κρατῆρος τῆς Ν. Ὑόρκης⁴.

Ἐλέχθη ἀνωτέρω⁵, ὅτι ἑνία ἀγγεῖα τοῦ ἑρετριακοῦ ἐργαστηρίου ἔφερον παράστασιν ἀρματοδρομίας. Τὸ ὑπ' ἀρ. 52 (πίν. 44ε) τμήμα κρατῆρος εἶναι ἴσως τὸ μόνον ἐκ τῶν χιλιάδων ὀστράκων τῶν ἀνασκαφῶν μας, τὸ ὁποῖον διατηρεῖ εὐδιάκριτα ὑπολείμματα τοιαύτης παραστάσεως. Ἡ ἀνωθεν τῶν ἡνίων ἄλυσις ρόμβων, ἀπλῶν ἢ μετὰ στιγμῆς, εἶναι σύνηθες παραπληρωματικὸν κόσμημα εἰς τὰς παραστάσεις ἀρματοδρομιῶν⁶.

1. BSA 47, 1952, πίν. 4.

2. BICS 18, 1971, πίν. IIa.

3. Αὐτόθι σ. 10.

4. Αὐτόθι πίν. Ia.

5. Σ. 157 σημ. 14.

6. Πρβ. μεταξύ ἄλλων CVA Hamburg 1, πίν. 10. AE 1903, 14 εἰκ. 7. Ἄρμα ἐπὶ κρατῆρος εὐβοϊκοῦ ἢ κυκλαδικοῦ ἐργαστηρίου, διακοσμηθέντος κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ ἐργαστηρίου τοῦ ζωγράφου τῆς συλλογῆς Cesnola βλ. ἐν BICS 18, 1971, πίν. IIIe.

Τὰ ὑπ' ἀρ. 53 (πίν. 44α) καὶ 54 (πίν. 44β) θραύσματα κρατήρων φέρουν τμήμα παραστάσεως μετ' ἀνθρωπίνης μορφῆς, οὐδόλως ὅμως εἶναι βέβαιον, ὅτι αἱ μορφαὶ αὐταὶ εἶναι ἡνίοχοι. Τὸ ὑπ' ἀρ. 53 (πίν. 44α) θραῦσμα, τοῦλάχιστον, τόσον ἀπὸ πλευρᾶς διαμορφώσεως τοῦ χεῖλους τοῦ ἀγγείου, ὅσον καὶ ἀπὸ τεχνοτροπικῆς ἀπόψεως καὶ παραπληρωματικοῦ κοσμήματος, ἔρχεται πλησιέστερα πρὸς θραῦσμα κρατήρος ἐκ τῆς Δυτικῆς Πύλης τῆς Ἐρετρίας¹, φέρον δυσερμήνευτον παράστασιν, οὐδεμίαν ἔχουσιν σχέσιν πρὸς ἀρματοδρομίαν. Ἡ ἐπὶ τοῦ ὑπ' ἀρ. 54² θραύσματος μορφή, μὲ τὸν ὑπερμεγέθη ἐξηρημένον ὀφθαλμὸν καὶ τὸν ἐπιμήκη πώγωνα, εἶναι συγγενῆς πρὸς τὴν ἐπὶ τοῦ προηγουμένου ὀστράκου εἰκονιζομένην.

Παράστασιν δορκάδος πρὸς ἀριστερά, ζωηρῶς στρεφούσης τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ ὀπίσω³, ἔχομεν ἐπὶ τοῦ ὑπ' ἀρ. 55 (πίν. 44δ) θραύσματος σκύφου. Ἄνωθεν τῆς ράχεως τῆς σειρᾶ καθέτων γραμμιδίων πρὸ αὐτῆς δυσερμήνευτον παραπληρωματικὸν κόσμημα.

Τὰ θέματα, τὰ ὁποῖα κοσμοῦν τὸν ὑπ' ἀρ. 56 (πίν. 44γ) δῖνον, δηλαδὴ τὰ μεγάλα κρεμάμενα μελαμβαφῇ τρίγωνα⁴ καὶ αἱ συστάδες μακρῶν καθέτων γραμμῶν ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸ ὑδρόβιον πτηνόν, τοῦ ὁποῦ ὁ κορμὸς ἀποδίδεται ἐν περιγράμματι⁵, τὸν φέρουν πλησίον τῶν ὑπογεωμετρικῶν ταφικῶν ἀμφορέων τῶν Ὀμάδων Α καὶ Β.

Τὸ ἐρετριακὸν ἐργαστήριον κατὰ τοὺς ὑστάτους γεωμετρικοὺς καὶ κυρίως κατὰ τοὺς ὑπογεωμετρικοὺς χρόνους ἐχρησιμοποίησεν, ὡς γνωστόν⁶, μίαν ἰδιαίτεραν τεχνικὴν διὰ τὴν διακόσμησιν πολλῶν, μεγάλων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀλλὰ καὶ μικροτέρων ἀγγείων. Κατ' αὐτὴν ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου καλύπτεται δι' ἐπιχρίσματος καὶ ἐπ' αὐτοῦ τίθεται διακόσμησις διὰ γανώματος. Τὰ ἐπὶ τῶν πλατειῶν ζωνῶν διακοσμητικὰ θέματα, παχεῖαι τεθλασμέναι καὶ κυματοειδεῖς γραμμαί, χιαστί τεμνόμεναι γραμμαί, πλοχοὶ εἰς διαφόρους παραλλαγὰς, ρόμβοι⁷ κτλ. σχηματίζονται δι' ἐπιθέτου λευκοῦ. Ὁ ὑπ' ἀρ. 57 (πίν. 45α-β) κρατήρ⁸ καὶ τὰ ὑπ' ἀρ. 58 (πίν. 46α)⁹, 59 (πίν. 46β)¹⁰ καὶ 60 (πίν. 46γ)¹¹ θραύσματα κρατήρων ἀνήκουν εἰς τὴν ὡς ἄνω κατηγορίαν ἀγγείων.

Τὸ ὑπ' ἀρ. 61 (πίν. 46δ) τμήμα κλειστοῦ ἀγγείου ἀνήκει πιθανὸν εἰς μεγάλην ὀπισθοτμητον πρόχουν¹², κατασκευασθεῖσαν κατὰ τὴν τεχνικὴν τῶν ὡς ἄνω κρατήρων. Εἰς ὀπισθοτμητοὺς πρόχους, διαφόρου ὅμως τεχνικῆς, ἀνήκουν τὰ ὑπ' ἀρ. 62 (πίν. 46ε)¹³

1. Βλ. Eretria V, 29 εἰκ. 13 καὶ Beil. 4, FK 434/1330/1.2 (τῶν ἀρχῶν τοῦ 7ου π.Χ. αἰ.).

2. Βλ. σ. 142.

3. ΑΓΓ. ΑΝΔΡΕΙΩΜΕΝΟΥ, ΑΔ 27, 1972, πίν. 57β.

4. Πρβ. ΑΕ 1903, 22 εἰκ. 13 καὶ 30 εἰκ. 17. Βλ. καὶ BSA 47, 1952, 18 εἰκ. 19. Πρβ. καὶ ἄνωτ. πίν. 36γ(δ). Μικρότερα κρεμάμενα τρίγωνα ἐν σκιαγραφίᾳ (χαρακτηριζόμενα καὶ ὡς ἀκτίνας) ἔχομεν καὶ ἐπὶ τοῦ ὅμου πρόχου τῶν μέσων τοῦ 7ου π.Χ. αἰ. Eretria V, πίν. 5, FK 195.3. Ἐπίσης ἐπὶ τοῦ λαμποῦ σκύφου ἐξ Ἐρετρίας, Festschrift Hampe εἰκ. 24 (ὕπὸ ἐκτύπωσιν).

5. Πρβ. BSA 47, 1952, πίν. 4, B2.

6. Βλ. ΑΕ 1975, σ. 226 κέ., ἐνθα καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

7. Βλ. αὐτόθι πίν. 66β.

8. Διὰ τὸ σχῆμα πρβ. BICS 18, 1971, πίν. IIe, διὰ τὸν διάκοσμον BSA 47, 1952, πίν. 2, B14.

9. Πρβ. αὐτόθι πίν. 2, B6, 14, 18.

10. Πρβ. ΑΕ 1975, πίν. 68β.

11. Πρβ. E. VANDERPOOL, AJA 69, 1965, πίν. 85 εἰκ. 8.

12. Πρβ. Eretria V, Beil. 3 (Ἀρχ/κοῦ Μουσείου Κωνσταντινουπόλεως), ὅπου ὅμως εἰς τὴν βᾶσιν τοῦ λαμποῦ ἀντὶ τῆς ἀλύσεως ρόμβων μετὰ στιγμῆς ἔχομεν συστήματα ὁμοκέντρων δακτυλίων, συνδεόμενα δι' ἐφαπτομένων. Ἐπίσης αὐτόθι πίν. 1, FK 434/1330/1.1.

13. Πρβ. ἐνταῦθα πίν. 47β(γ). Διὰ τὸ παραπληρωματικὸν κόσμημα τῶν ἐπαλλήλων ἀμειβόντων βλ. μεταξὺ

καὶ 64 (πίν. 47α <β>)¹ θραύσματα λαιμῶν. Εἰς τριφυλλόσχημον² οἶνοχόην ἐξ ἀντιθέτου ἀνήκει τὸ ὑπ' ἀρ. 63 (πίν. 47α <α>) θραῦσμα χείλους, συγγενεστάτης ὅμως τεχντροπίας πρὸς τὸ συνεικονιζόμενον ὑπ' ἀρ. 64. Εἰς λαιμούς κλειστῶν ἀγγείων ἀνήκουν τὰ ὑπ' ἀρ. 65³, 66 καὶ 67 (πίν. 47β <α-γ>) θραύσματα, κοσμούμενα διὰ γεωμετρικῶν θεμάτων. Συγγενές⁴ πρὸς τὰ δύο τελευταῖα εἶναι καὶ τὸ ὑπ' ἀρ. 68 (πίν. 48δ) θραῦσμα. Διὰ γεωμετρικῶν θεμάτων κοσμοῦνται καὶ τὰ ὑπ' ἀρ. 69⁵, 70 (πίν. 47γ <α-β>) καὶ 71⁶ (πίν. 48γ) τμήματα ἐκ τοῦ λαιμοῦ κλειστῶν ἀγγείων.

Οἱ λαιμοὶ πολλῶν κλειστῶν ἀγγείων, ἰδίως ὀπισθοτμήτων πρόχων καὶ τριφυλλοσχημῶν οἶνοχοῶν, φέρουν μορφὰς ἐκ τοῦ ζωικοῦ βασιλείου⁷. Τὸ ὑπ' ἀρ. 72 (πίν. 48α <α>) θραῦσμα δὲν εἶναι βέβαιον, ἂν διασώζῃ ὑπόλειμμα ἀναπεπταμένης πτέρυγος πτηνοῦ⁸ ἢ μέρος τεθλασμένης διαγράμμου ταινίας⁹. Πάντως τὸ ὑπ' ἀρ. 73 (πίν. 48α <β>) τμήμα λαιμοῦ μετὰ τοῦ χείλους ὀπισθοτμήτου πρόχου παριστᾷ βόσκουσιν δορκάδα ἢ ἵππον¹⁰ πρὸς ἀριστερά. Ἴππον, ἐστραμμένον πρὸς δεξιὰ καὶ βόσκοντα, παριστᾷ καὶ τὸ ὑπ' ἀρ. 74 (πίν. 49α) θραῦσμα ἐκ τῆς κοιλίας κλειστοῦ ἀγγείου. Τὸ ὑπ' ἀρ. 75 (πίν. 49β) θραῦσμα προέρχεται ἐκ τοῦ λαιμοῦ μεγάλου κλειστοῦ ἀγγείου. Τὸ ἀρίστης ποιότητος ἐπίχρυσμα, τὸ στιλπνὸν γάνωμα καὶ ἡ ἐξαιρετος τέχνη τῆς παραστάσεως καθιστοῦν τὸ ἀγγεῖον ἔργον μεγάλου τεχνίτου. Ἡ ἀπόδοσίς του εἰς τὸν ζωγράφον τῆς Συλλογῆς Cesnola καθίσταται σχεδὸν βεβαία, διότι πλὴν τῶν ἤδη ἀναφερθέντων στοιχείων καὶ τῆς ἐπ' αὐτοῦ ὑπάρξεως διπλοῦ πελέκεως¹¹, ἡ τεχντροπικὴ ὁμοιότης τῶν θεμάτων του πρὸς τὰ ἀντίστοιχα τῶν ἐκ Κουρίου δύο ἀγγείων τῆς Συλλογῆς Cesnola¹² εἶναι ὀφθαλμοφανής. Ἴππον πρὸς δεξιὰ παριστᾷ καὶ τὸ ὑπ' ἀρ. 76 (πίν. 48β <α>) θραῦσμα, τὸ ὁποῖον ὅμως προέρχεται ἐκ τῆς κοιλίας μεγάλου κλειστοῦ ἀγγείου. Ἡ λίαν ἐπιμελημένη ἐργασία καὶ ἡ ἀρίστη ἀνατομικὴ διάπλασις τῶν ποδῶν καθιστοῦν τὸ ἀγγεῖον ἔργον ἐξαιρετοῦ τεχνίτου. Ὁ κάτωθεν τῆς κοιλίας τοῦ ζώου μέγας διάγραμμας ρόμβος μετὰ τελειῶν ἀπαντᾷ, ἄνευ ὅμως τελειῶν, ὡς εἶδομεν καὶ ἐπὶ τοῦ ὑπ' ἀρ. 73 (πίν. 48α <β>) θραύσματος. Ἐκ τοῦ κάτω μέρους κλειστοῦ ἀγγείου προέρχεται καὶ τὸ ὑπ' ἀρ. 71 (πίν. 49γ) θραῦσμα, τὸ ὁποῖον παριστᾷ ἵππον πρὸς δεξιὰ μεθ' ὑπερμεγέθους κοιλίας.

ἄλλων καὶ BICS 18, 1971, πίν. IIIe. Ἐπίσης ἀνωτέρω πίν. 43β.

1. Μεταξὺ ἄλλων πρβ. πίν. 38β, σ. 156 σημ. 7.

2. Τὰ διασωθέντα θραύσματα χεϊλέων τριφυλλοσχημῶν οἶνοχοῶν εἶναι καὶ ὀλίγα καὶ μικρότατα. Βλ. COLDSTREAM, GGP 191.

3. Ἡ ἐπὶ τῆς μελαίνης ἐπιφανείας παχεῖα κάθετος κυματοειδὴς γραμμὴ δι' ἐπιθέτου λευκοῦ καθιστᾷ τὸ ἀγγεῖον συγγενὲς πρὸς τὰ τῶν πίν. 45α-β, 46α-δ.

4. Διὰ τὸ κόσμημα τῆς τεθλασμένης διαγράμμου ταινίας, ἀγαπητῆς εἰς τὰ ἀττικὰ πρότυπα (Agora VIII, πίν. 4 ἀρ. 40), πρβ. καὶ BSA 47, 1952, 10 εἰκ. 15, 12.

5. Διὰ τὰ λογχόσχημα φύλλα πρβ. μεταξὺ ἄλλων καὶ ΠΑΕ 1952, 159 εἰκ. 4, 6-7. Διὰ τὸ σύστημα τῶν ἐπαλλήλων τεθλασμένων πρβ. BICS 18, 1970, 3 εἰκ. Ic.

6. Διὰ σειρὰν κύκλων μετὰ τελείας, συνδεομένων ὅμως δι' ἐφαπτομένων, πρβ. μεταξὺ ἄλλων καὶ BICS 18, 1971, πίν. Ib.

7. Βλ. μεταξὺ ἄλλων BSA 47, 1952, πίν. 3, A5, 8, 9. BICS 18, 1971, πίν. Ib, IIa. ΑΕ 1975, πίν. 65.

8. Πρβ. πίν. 39γ, 40α-δ.

9. Πρβ. πίν. 47β, 48δ.

10. Διὰ τὴν στάσιν τοῦ ζώου πρβ. BSA 47, 1952, πίν. 2, A9. BICS 18, 1971, πίν. Ia. Βλ. σ. 159 σημ. 3. Διὰ τὴν θέσιν του κάτωθεν τῶν ταινιῶν τοῦ χείλους πρβ. BSA 47, 1952, πίν. 3, A8.

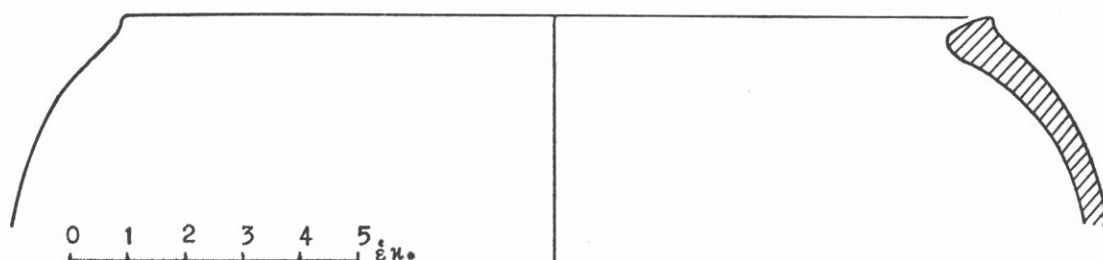
11. Περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ ὡς ἄνω ζωγράφου εἰσαγωγῆς τοῦ θέματος τούτου εἰς τὴν γεωμετρικὴν εἰκονογραφίαν βλ. BICS 18, 1971, 10.

12. Αὐτόθι πίν. Ia καὶ IIa.

Ἐνῶ τὰ παραπληρωματικά του κοσμήματα εἶναι κοινότατα¹, ἡ ζώνη μετὰ τῆς παχείας τεθλασμένης γραμμῆς ἀπαντᾷ σπανιώτερον².

Εἰκ. 11. 'Η ὑπ' ἀρ. 87 πυξίς.

Εἰκ. 12. Τομή τοῦ ὡς ἄνω θραύσματος πυξίδος.

Εἶδομεν ἀνωτέρω³, ὅτι ἐπὶ τοῦ κορμοῦ ἢ κάτωθεν τοῦ περιχειλώματος ἀνοικτῶν ἀγγείων ἔχομεν πολλάκις ζωφόρους πτηνῶν ἢ πτηνὰ ἐντὸς μετοπῶν. Πτηνὰ ἐν παρεμφερεῖ διατάξει βλέπομεν καὶ ἐπὶ τοῦ κορμοῦ (ἀρ. 77, πίν. 48β <β>) ἀλλὰ κυρίως ἐπὶ τῶν λαιμῶν πολλῶν κλειστῶν ἀγγείων, ιδίως ὀπισθοτμητῶν πρόχων, ὅπου τὰ πτηνὰ συνηθέστατα εὐρίσκονται μεμονωμένα ἐντὸς μετοπῶν (ἀρ. 78, 80 - 82, πίν. 48β <γ>, ε, 49δ - ε)⁴.

Τὸ ὑπ' ἀρ. 83 (πίν. 49ζ') θραῦσμα ἀνήκει εἰς λαιμὸν μεγάλου κλειστοῦ ἀγγείου, μᾶλλον ἀμφορέως. Ὁ ὀκτάκτινος τροχός, θέμα ἀγαπητὸν εἰς τὸ κυκλαδικὸν ἐργαστήριον, παρουσιάζεται ἐνίοτε καὶ ἐπὶ τῶν ἐρετριακῶν ἀγγείων⁵.

Συνηθέστατος διάκοσμος τῶν ἀττικίζουσῶν πυξίδων εἶναι ὁ διάγραμμας μαϊάνδρος (ἀρ. 84 - 86, πίν. 50α, γ, δ, εἰκ. 1, 29)⁶. Σπανιωτάτη, ἐξ ἀντιθέτου, εἶναι ἡ διακόσμη-

1. Ἡ ὀριζόντιος ἄλυσις ρόμβων ἀπαντᾷ συχνότατα ἀνωθεν ἀρματοδρομιῶν (βλ. πίν. 44ε, σ. 159 σημ. 6), αἱ συστάδες ἐπαλλήλων γωνιῶν πληροῦν συνήθως τὰ κενὰ τῶν παραστάσεων ἵππων, δορκάδων, πτηνῶν κτλ. (βλ. μεταξὺ ἄλλων BICS 18, 1971, πίν. Ib, IIa, σ. 3 εἰκ. 1a, c. AE 1975, πίν. 57β).

2. Πρβ. τὸν ἐκ Σάνης εὐβοϊκὸν κρατῆρα E. Juri,

ἐν Neue Forschungen in griechischen Heiligtümern (1976) 138 εἰκ. 4.

3. Σ. 157 σημ. 4 - 12.

4. Πρβ. AE 1975, πίν. 65α - β.

5. Βλ. BSA 47, 1952, πίν. 3, A4 καὶ σ. 5 εἰκ. 4, 6.

6. Πρβ. Kerameikos V1, πίν. 57 Inv. 792. AE 1975, πίν. 54.

σις τοῦ ὑπ' ἀρ. **87** (πίν. 51α, εἰκ. 1, 30, εἰκ. 11 - 12) τμήματος πυξίδος διὰ μορφῶν ἐκ τοῦ ζωικοῦ βασιλείου καὶ περιέργος ἢ σύνδεσις τῆς κεφαλῆς τοῦ πτηνοῦ πρὸς τὸν λαϊμόν¹. Τὸ ἀγγεῖον, ἔργον ἀσφαλῶς ἐντοπίου τεχνίτου, θέλγει τοὺς ὀφθαλμοὺς μὲ τὴν ἀπλοϊκὴν μεταχειρίσιν τοῦ θέματος καὶ τὴν ἔντονον ἀντίθεσιν (contrast) τῶν χρωμάτων.

Μορφαὶ ἐκ τοῦ ζωικοῦ βασιλείου ἐκόσμου ἐνίοτε καὶ τὰς ταινιοσχῆμους λαβὰς μεγάλων² καὶ μικροτέρων³ ἀγγείων. Τὸ ὑπ' ἀρ. **88** (πίν. 51β<α>, δ<α>) θραῦσμα ἀνήκει μᾶλλον εἰς κἀνθαρὸν μεγάλων διαστάσεων⁴. Τὸ ἐπ' αὐτοῦ τετράφυλλον μετὰ τῶν παραπληρωματικῶν τριγώνων⁵ εἶναι ἐκ τῶν κοινοτέρων θεμάτων τοῦ ἑρετριακοῦ ἐργαστηρίου. Ὁμοίως καὶ ὁ ἄνωθεν τῆς ράχεως τοῦ πτηνοῦ ρόμβος, ὁ περικλείων δύο χιαστὶ τεμνομένας γραμμὰς⁶. Εἰς κανθάρους ἀνήκουν καὶ αἱ ὑπ' ἀρ. **89** καὶ **90** (πίν. 51β<β>, δ<β>)⁷ ταινιόσχημοι λαβαὶ μεθ' ἀπλοῦ γραμμικοῦ διακόσμου.

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΑΝΔΡΕΙΩΜΕΝΟΥ

1. Ὁμοία περιέργος σύνδεσις καὶ ἐπὶ τινος θραύσματος ἐκ Λευκαντί. M.R. PORHAM καὶ L.H. SACKETT, Excavations at Lefkandi, Euboea 1964-1966 (1968) εἰκ. 77.

2. BICS 18, 1971, πίν. Ia.

3. Βλ. F. CANCELANI, Prospettiva 1976, 27 εἰκ. 5.

4. Πρβ. ΑΕ 1903, 1 εἰκ. 1. R. EILMANN, AM 58, 1933,

Beil. 31, 10, COLDSTREAM, GG 248 εἰκ. 78d (τοῦ ροδιακοῦ ἐργαστηρίου).

5. Βλ. σ. 156 σημ. 7.

6. Πρβ. μεταξὺ ἄλλων ΑΕ 1975, πίν. 56β, 57β (ἄνω δεξιὰ), 60β, 63β. Prospettiva 1976, 26 εἰκ. 1 - 2.

7. Πρβ. JHS 60, 1940, 7 εἰκ. 3c (ἐξ ΑΙ Μίνα).

ΠΗΛΙΝΟ ΣΦΡΑΓΙΣΜΑ ΔΑΚΤΥΛΙΟΛΙΘΟΥ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΘΗΝΑ*

Στή βόρεια πλαγιά τοῦ λόφου τῶν Μουσῶν¹, μέσα σέ μία σχισμὴ τοῦ βράχου, βρέθηκε τὸ 1959 τὸ πῆλινο σφράγισμα δακτυλιολίθου (εἰκ. 1), ποὺ δημοσιεύουμε². Τὸ ἐλλειψοειδὲς δισκάριο, μὲ ἀνάγλυφη παράσταση καὶ ἐπιγραφὴ στὴ μία τοῦ ὄψης, περιλαμβάνεται σὲ μιὰ ὁμάδα μνημείων, ποὺ χαρακτηρίζονται μὲ τὴ γενικὴ ὀνομασία «σύμβολα». Ὁ πηλὸς εἶναι ἀττικὸς, ψημένος³. Οἱ διαστάσεις του εἶναι 2.2 ἐκ. × 1.7 ἐκ., τὸ πάχος του 4 χιλ.

Στὴ μιὰ ὄψη, μέσα σὲ ἐλαφρὰ κοῖλο πεδίο, ὑπάρχει ἀνάγλυφη παράσταση δύο ὀρθίων μορφῶν, μιᾶς ἀνδρικήσ μορφῆς στὰ δεξιὰ καὶ μιᾶς γυναικείας στὰ ἀριστερὰ ποὺ ἀγκαλιάζει τὴν πρώτη. Πατοῦν σὲ δύο ἀνάγλυφες ὀριζόντιες γραμμές. Γύρω ἀπὸ τὶς μορφές, παράλληλα περίπου στὴν περιφέρεια τοῦ «συμβόλου», καὶ σχεδὸν σὲ ὅλο της τὸ μῆκος, ὑπάρχει ἡ ἀνάγλυφη ἐπιγραφὴ *ΕΧΩ ΤΕ ΚΑΙ ΦΙΛΩ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ*[Ν]. Στὴν πίσω ὄψη φαίνονται τὰ ἴχνη ἀπὸ τὸ δάκτυλο, ποὺ τὸ πίεσε κατὰ τὴν ἀποτύπωση⁴. Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἀναγλύφου εἶναι λίγο φθαρμένη, ἰδιαίτερα στὴ μορφὴ τοῦ ἀνδρα, στὸ κάτω μέρος τοῦ κορμοῦ του καὶ στὸ κεφάλι.

Οἱ δύο μορφές εἶναι ἰσοῦψεῖς καὶ εἰκονίζονται ἀντικρουστὰ ἢ μία στὴν ἄλλη. Ἡ γυναίκα ἀγκαλιάζει μὲ τὰ δύο της χέρια τὸν ἄνδρα γύρω στὸ λαιμὸ, ἐκεῖνος ὅμως δὲν ἀνταποκρίνεται στὸ ἀγκάλιασμά της. Εἰκονίζεται μὲ λυγισμένο τὸν ἀριστερὸ βραχίονα ποὺ τὸν στηρίζει πίσω στὴ μέση κάτω ἀπὸ τὸ ἱμάτιό του. Οἱ μύτες τῶν μορφῶν σχεδὸν ἀκουμποῦν, σὰν νὰ πρόκειται οἱ μορφές νὰ φιληθοῦν. Ἡ γυναίκα στηρίζεται στὸ ἀριστερὸ της πόδι καὶ σύρει πίσω λυγίζοντας τὸ δεξιόν, ἐνῶ ὁ ἄνδρας δεξιὰ κάνει τὴν ἴδια κίνηση ἀλλὰ ἀντίστροφα μὲ στάσιμο σκέλος τὸ δεξιόν. Ἐτσι οἱ μορφές εἰκονίζονται κατὰ τὸ ἐπάνω μισὸ τοῦ σώματός τους ἀπὸ τὰ πλάγια, ἐνῶ κατὰ τὸ κάτω μισὸ ἀνοίγουν προοδευτικὰ σὲ μιὰ παράσταση 3/4. Τὸ πάνω μέρος τοῦ κορμοῦ τοῦ ἀνδρα εἶναι πολὺ βαρὺ σὲ σύγκριση μὲ τὸ κάτω ποὺ εἶναι πιὸ ἀδύνατο, ἐπειδὴ τὸ ἀνοιγμα τῶν ποδιῶν εἶναι μικρὸ καὶ τὸ ἱμάτιο ἀποδίδεται κολλημένο στὸ σῶμα. Δυσανάλογα μεγάλα εἶναι

* Θέλω νὰ εὐχαριστήσω τὸν καθηγητὴ κ. Γ. Δεσπίνη γιὰ τὴν πολύτιμη βοήθεια ποὺ μοῦ πρόσφερε καὶ τὸν Ἐφορο Ἀρχαιοτήτων κ. Ν. Ζαφειρόπουλο γιὰ τὸ ἐνδιαφέρον του καὶ τὶς χρήσιμες ὑποδείξεις του.

1. ΠΑΠΑΧΑΤΖΗΣ, Πausanίου Ἀττικά (1974) πίν. σ. 136 - 7.

2. Τὸ πῆλινο σφράγισμα βρίσκεται στὴ Νομισματικὴ Συλλογὴ τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου I. VA-

ROUCHA CHRISTODOULOPOULOU, BCH 84, 1960, 503, ἀρ. 19.

3. Σύμφωνα μὲ τὴν πληροφορίαν ποὺ εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ μοῦ δώσει ὁ ἀρχιτεχνίτης τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου Τ. Κοντογιώργης, ὁ πηλὸς ἔχει ψηθῇ σὲ 600°C.

4. Πρβ. E. REEDER WILLIAMS, Hesperia 45, 1976, 42 κέ. γιὰ σφραγίσματα ἀπὸ ἄλλα ἀντικείμενα.

καὶ τὰ κεφάλια τῶν δύο μορφῶν. Ἡ γυναίκα φορᾷ ἓνα (χειριδωτό;) χιτῶνα καὶ ἱμάτιο, ποὺ στερεώνεται στὸν ἀριστερὸ της ὤμο καὶ ἀνασύρεται στὸ κεφάλι της ὡς καλύπτρα. Κάτω ἀπὸ τὸ ἐνδυμα διαφαίνεται ὁ ὄγκος τοῦ δεξιοῦ σκέλους της. Ὅλο τὸ ἄλλο σῶμα καλύπτεται ἀπὸ τὶς σχηματοποιημένες δέσμες τῶν πτυχῶν τοῦ ἱματίου, ποὺ ἔρχονται στὸ πάνω μέρος τοῦ σώματος ἀπὸ τὸ δεξιό της πλευρό, λοξὰ πρὸς τὸν ἀριστερὸ ὤμο καὶ ἀπὸ τὰ γόνατα καὶ κάτω παράλληλα μὲ τὴν ὀριζόντια ἀπόληξη τοῦ ἱματίου.

Εἰκ. 1. Φωτογραφία Dr. Albiker Nr. A 1608/32.

Ὁ ἄνδρας φορᾷ ἱμάτιο πού, ὅπως φαίνεται, περνᾷ λοξὰ στὸ στῆθος, καλύπτει τὸν ἀριστερὸ ὤμο καὶ τὸν λυγισμένο ἀριστερὸ βραχίονα καὶ πέφτει ἀριστερὰ πίσω καὶ κατὰ μῆκος τοῦ κορμιοῦ του, ἀνεμίζοντας σὲ «στυλιζαρισμένες» zig-zag ἀπολήξεις. Ὁ ἄνδρας ἔχει κοντὰ μαλλιά καὶ πυκνὸ κοντὸ γένι, τὸ ὑπόλοιπο ὅμως περιγράμμα τοῦ προσώπου του δὲν εἶναι σαφές, ἐπεὶδὴ ἡ ἐπιφάνεια τοῦ πηλοῦ εἶναι φθαρμένη. Ἰδιαίτερη ἐντύπωση κάνει ἡ ἀπόδοση τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ προσώπου τῆς γυναίκας, μὲ τὴ μεγάλη μύτη, τὰ μεγάλα χεῖλια, τὸ δυνατὸ σαγόνι, καὶ γενικὰ ἡ ἔλλειψη ἀβρότητος στὴν ἔκφραση τῶν ματιῶν καὶ τοῦ προσώπου της. Ἡ γυναίκα εἶναι ἀκαθόριστος ἡλικίας, μοιάζει ὅμως νὰ εἶναι ὥριμη, ὅπως ἄλλωστε καὶ ὁ ἄνδρας. Ὁ ἄνδρας πρέπει νὰ εἶναι ὁ Ἀριστοτέλης, ποὺ ἀναφέρεται στὴν ἐπιγραφή.

Στὴν παράσταση εἰκονίζεται ἐρωτικὴ σκηνή. Παρόμοιες παραστάσεις ὀρθίων ἀγκαλιασμένων μορφῶν βρίσκονται ἀπὸ τὸν 6ο κιόλας αἰῶνα στὴν ἀττικὴ ἀγγειογραφία. Πρόκειται συνήθως γιὰ σκηνές ἀπὸ τὴν καθημερινή ζωή, ὅπου εἰκονίζονται εἴτε δύο ἐραστές τοῦ ἴδιου φύλου εἴτε νέος καὶ ἑταίρα, ὅπως βλέπει π.χ. κανεῖς στὴ μελανόμορφη πελίκη τοῦ Λονδίνου¹ ἢ στὸ ὠραῖο ἐρυθρόμορφο ἀλάβαστρο ἀπὸ τὸν Κεραμεϊκὸ². Ἀπὸ τὸν 4ο αἰῶνα καὶ ἐξῆς ἀγκαλιασμένες μορφές συναντοῦμε κυρίως σὲ παραστάσεις ἀπὸ τὸν κύκλο τῆς Ἀφροδίτης, καθὼς καὶ στὰ συμπλέγματα τοῦ Ἔρωτα καὶ τῆς Ψυχῆς σὲ «ἐμβλήματα» ἀγγείων³ ἢ πτυκτῶν κατόπτρων⁴, καὶ σὲ πήλινα εἰδώλια⁵. Στὰ συμπλέ-

1. J. BEAZLEY, Attic Black - Figure, A Sketch (1928) 28, 47, πίν. 15.

2. U. KNIGGE, AM 79, 1964, κέ. Beil. 59. Στὴν ἐρυθρόμορφη κύλικα τοῦ Μονάχου ἀρ. 2648, N. LULLIES - M. HIRMER, Griechische Vasen (1953) εἰκ. 90, ἔχουμε μιὰ καταπληκτικὰ ὅμοια σκηνὴ μυθολογικοῦ περιεχομένου καὶ ὄχι ἐρωτικοῦ χαρακτήρα.

3. F. COURBY, Les vases grecs à reliefs (1922) 234, ἀρ. 681, bis. ter, πίν. VIII καὶ εἰκ. 39.

4. W. ZÜCHNER, Griechische Klappspiegel (1942)

KS 22, εἰκ. 114, Ἀφροδίτη καὶ Ἀδωνις. KS 10, εἰκ. πίν. 3, Διόνυσος καὶ Ἀριάδνη. KS 11, Ἀφροδίτη καὶ Ἔρως. KS 95, νέος καὶ ἑταίρα.

5. Γιὰ τὸν τύπο τῶν συμπλεγμάτων Ἔρωτα καὶ Ψυχῆς, βλ. D. BURR THOMPSON, Terracottas from Myrina in the Museum of Fine Arts, Boston (1934) ἀριθ. 15 πίν. VI. A. FURTWÄNGLER, Sammlung Sabouroff (1883 - 7) 2, πίν. CXXXV. Ἡ ὁμοιομορφία στὶς ἀπεικονίσεις τῆς μικροτεχνίας ἴσως ὀφείλεται στὴν ἀντιγραφή ἐνὸς κοινοῦ προτύπου τῆς μεγάλης πλαστικῆς, ὅπως

γματα ὅμως αὐτὰ οἱ μορφές εἰκονίζονται ἢ κατ' ἐνώπιον ἢ σέ στροφὴ 3/4 καὶ ὄχι προφίλ ὅπως οἱ μορφές στὴν παράστασή μας. Μορφές ποὺ ἀγκαλιάζονται συναντοῦμε σπάνια καὶ σὲ ἀττικά καὶ νησιωτικὰ ἐπιτύμβια ἀνάγλυφα τῆς κλασικῆς καὶ τῆς ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς¹.

Σὲ δακτυλιολίθους οἱ ἐρωτικὲς σκηνές δὲν εἶναι ἀσυνήθιστες. Παρόμοια ὅμως συμπλέγματα ὀρθίων, ἀγαλματικῶν θὰ ἔλεγε κανεὶς, μορφῶν δὲν εἶναι συχνὰ καὶ ὅταν εἰκονίζονται, ἔχουν συνήθως μυθολογικὸ περιεχόμενο², ὅπως π.χ. εἶναι παραστάσεις τοῦ Ἑρώτα καὶ τῆς Ψυχῆς³. Χρονικὰ τοποθετοῦνται στὰ ὑστεροελληνιστικὰ ἢ ρωμαϊκὰ χρόνια καὶ συχνὰ προέρχονται ἀπὸ περιοχές ἐκτὸς τῆς κυρίως Ἑλλάδας, ἀπὸ τὴν Ἰταλία ἢ τὴ Μ. Ἀσία. Τέτοιου εἴδους συμπλέγματα ὀρθίων μορφῶν ποὺ ἀγκαλιάζονται ἔχουν σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις ἐρμηνευτὴ καὶ ὡς σκηνές ἀπὸ τὴν καθημερινὴ ζωὴ, ὡς συμπλέγματα δηλαδὴ ἐραστῶν⁴. Πιο κοντὰ στὴ δική μας παράσταση βρίσκεται τὸ σύμπλεγμα τοῦ Ἡρακλῆ καὶ τῆς Νύμφης στὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο τῆς Νεάπολης, ρωμαϊκῆς περιόδου, ποὺ τὸ ἀναφέραμε ἤδη στὴ σημείωση 22.

Πήλινα δισκάρια, στρογγυλὰ ἢ ἑλλειψοειδῆ, μὲ παραστάσεις ἢ ἐπιγραφές εἶναι γνωστὰ ἤδη ἀπὸ τὸν 5ο αἰώνα. Ἡ χρῆσή τους δὲν εἶναι πάντοτε ἐξακριβωμένη. Χαρακτηρίζονται γενικὰ ὡς «σύμβολα». Ἐνας μεγάλος ἀριθμὸς τέτοιων «συμβόλων» βρέθηκε στὴν Ἀθήνα στὶς περιοχές τοῦ λόφου τῶν Μουσῶν, τοῦ Ἀρείου Πάγου, τῆς Πνύκας καὶ τῆς Ἀγορᾶς καὶ χρονολογοῦνται κυρίως στὸν 4ο καὶ 3ο π.Χ. αἰώνα. Τὰ «σύμβολα» αὐτὰ εἴτε εἶναι «σφραγίσματα» πολύτιμων λίθων, δακτυλιολίθων ἢ ἀκόμη καὶ νομισμάτων, γιὰ ἰδιωτικὴ ἢ δημόσια χρῆση, μὲ ἀνάλογες παραστάσεις, εἴτε εἶναι «σφραγίσματα» συμβόλων ἀπὸ τὸ ἴδιο ἢ ἄλλο, ἐξίσου εὐτελὲς ὑλικό, ποὺ φτιάχτηκαν καὶ χρησιμοποιήθηκαν ἀποκλειστικὰ γιὰ τὶς ἀνάγκες τῆς δημόσιας ζωῆς, ὅπως π.χ. γιὰ εἰσιτήρια στὰ θεάτρα, στὰ δικαστήρια, σὲ ἐορτὲς κτλ. Τὰ δημόσια σύμβολα εἶναι συνήθως στρογγυλὰ καὶ φέρουν καὶ στὶς δύο ὀψεις χαρακτηριστικὰ «ἐπισήματα», γράμματα ἢ ἀριθμούς, ἀνάλογα μὲ τὸν προορισμὸ τους⁵. Παραστάσεις ἐρωτικῶν συμπλεγμάτων ὄχι μόνον δὲν ἦταν ἀγνωστες στὰ «σύμβολα», ἀλλὰ πρέπει νὰ ἦταν συνηθισμένες, ἂν κρίνει κανεὶς ἀπὸ τὴν παράσταση ἑνὸς καθισμένου νέου ποὺ κρατᾷ στὰ γόνατά του μιὰ νέα καὶ

π.χ. τὸ σύμπλεγμα στὴ Ρώμη, M. BIEBER, *The Sculpture of the Hellenistic Age* (1955) εἰκ. 638.

1. Μαρμάρινη ἀττικὴ λήκυθος στὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο, ἀρ. 1092, A. CONZE, *Die attischen Grabreliefs* (1931) ἀρ. 698, πίν. CXXXV. Γ. ΔΟΝΤΑΣ, ΑΕ 1958, πίν. 27.

2. Ἀφροδίτη καὶ Ἄρης, H. WALTERS, *Catalogue of the Engraved Gems and Cameos in the British Museum* (1926) ἀρ. 1435, πίν. XX. Νύμφη καὶ Φαῦνος καὶ Νύμφη καὶ Ἡρακλῆς, στὸ Μουσεῖο τῆς Νεάπολης, C. PESCE, *Gemme Medicee del Museo Naz. di Napoli*, RIA 1935, V, fasc. 1 - 11, 50 κέ. ἀρ. 23 καὶ 29 καὶ πίν. III καὶ IV.

3. Ἑρὼς καὶ Ψυχὴ, A. FURTWÄGLER, *Geschichte der geschnittenen Steine im Antiquarium* (1896) ἀρ. 3068, E. BRANDT - A. KRUG - W. GERCKE - E. MA. SCHMIDT, *Antike Gemmen in deutschen Sammlungen*, I, Staat-

liche Münzsammlung München 1972 (Teil 3) ἀρ. 3089 πίν. 301, καὶ ἄλλα.

4. Π. χ. ρωμαϊκὸς δακτύλιος A. DE RIDDER, *Collection de Clercq*, VII (1911) ἀρ. 3144, πίν. XXIV. Ἐνας ρωμαϊκὸς καὶ ἓνας ἰταλιωτικὸς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς στὸ Μουσεῖο Thordwaldsen, P. FOSSING, *Catalogue of the Antique Engraved Gems and Cameos* (1924) ἀρ. 990 καὶ 258, πίν. XXXII. H. WALTERS, ὁ.π. ἀρ. 3310. Ἐνας ἰταλιωτικὸς στὸ Μόναχο, E. BRANDT - A. KRUG - W. GERCKE - E. MA. SCHMIDT, ὁ.π. ἀρ. 1819, πίν. 165.

5. M. CROSBY, *The Athenian Agora* X (1964) 124 κέ. CL. DAVIDSON - D. BURR THOMPSON, *Hesperia Suppl.* VII, 1943, 104 κέ. Ν. ΣΒΟΡΩΝΟΣ, ΑΔ 1930/31, Παράρτημα, 32 - 36. J. BOARDMAN, *Greek Gems and Finger Rings* (1970) 190.

έχει βρεθῇ σὲ τρία τοῦλάχιστον «σύμβολα» ἀπὸ δύο διαφορετικὰ πρωτότυπα¹. Τὰ πρωτότυπα πρέπει νὰ ἦταν δακτυλιόλιθοι σὰν κι' αὐτὸν ποὺ βρίσκεται στὸ Βρετανικὸ Μουσεῖο μὲ τὴν ἴδια παράσταση². Ἐπίσης ἴδια παράσταση ἔχει βρεθῇ σὲ πήλινο σφράγισμα στὸ Σελινοῦντα³, ποὺ χρονολογεῖται πρὶν ἀπὸ τὸ 249 π.Χ. Ἡ χρῆση τῶν συμβόλων μὲ τέτοιες παραστάσεις δὲν εἶναι γνωστὴ. Ἴσως πρόκειται γιὰ ἀναθήματα. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως νὰ εἶχαν κάποια σχέση μὲ τὰ «χαμαιτυπεῖα» καὶ τὶς συναντήσεις τῶν ἀνδρῶν μὲ τὶς διάφορες ἑταῖρες.

Πολλὰ σφραγίσματα ἢ ἴσως καὶ ἀντίγραφα ἀπὸ δακτυλιολίθους πρέπει νὰ χρησίμευαν ἐπίσης ὡς ἓνα εἶδος «ἀρχείου» τῶν ἐργαστηρίων τῶν σφραγιδογλύφων, ὅπως ξέρουμε π.χ. γιὰ ἐκμαγεῖα ἀπὸ μετὰλλινα ἀντικείμενα⁴.

Παρόμοια χρῆση καὶ προέλευση πρέπει ἴσως νὰ ἀναζητήσῃ κανεὶς καὶ γιὰ τὸ πήλινο «σύμβολο» τοῦ Ἀριστοτέλη, ποὺ τὸ ὠοειδὲς σχῆμα του, ἡ παράσταση ποὺ εἰκονίζεται στὴ μία ὄψη μέσα σὲ ἔγκοιλο πεδίο, καθὼς καὶ ὁ τελείως προσωπικὸς χαρακτήρας δείχνουν ὅτι προέρχεται ἀπὸ δακτυλιόλιθο καὶ ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ φτιάχτηκε καὶ νὰ χρησιμοποιήθηκε γιὰ δημόσια χρῆση. Τὸ ὅτι βρέθηκε καὶ αὐτὸ στὴν περιοχὴ ποὺ βρέθηκαν τὰ περισσότερα πήλινα σύμβολα γιὰ δημόσια χρῆση, δὲν δυσκολεύει μιὰ τέτοια ἐρμηνεία, γιατί στὴν περιοχὴ αὐτὴ, στὰ δυτικὰ δηλαδή τοῦ Ἀρείου Πάγου⁵, βρισκόταν ἡ βιοτεχνικὴ ζώνη μὲ τὰ ἐργαστήρια, ἀπὸ κάποιο ἀρχεῖο τῶν ὁποίων θὰ μπορούσε νὰ προέρχεται.

Ὁ δακτυλιόλιθος, ἂν κρίνει κανεὶς ἀπὸ τὴν παράσταση καὶ τὴν ἐπιγραφὴ ποὺ τὴ συνοδεύει, φαίνεται νὰ εἶχε κάποιο συμβολικὸ χαρακτήρα. Θὰ μπορούσε νὰ ἦταν ἓνα εἶδος «φυλαχτοῦ» γιὰ νὰ κερδηθεῖ καὶ νὰ διαφυλαχτεῖ ἡ ἀγάπη ἀπὸ τὸ κακὸ μάτι (love charm ἢ love amulet)⁶.

Δακτυλιολίθους μὲ ἐπιγραφὲς ἔχομε ἤδη ἀπὸ τὸν 6ο αἰῶνα. Οἱ πρωιμότερες εἶναι ἀπλές: ὀνόματα καλλιτεχνῶν, ὀνόματα τῶν κατόχων τῶν δακτυλιολίθων ἢ ἴσως ὀνόματα αὐτῶν, ποὺ τὰ πρόσφεραν ὡς δῶρα. Ἄλλοτε ἐκφράζουν ἀπλῶς ἓνα χαιρετισμό, συνοδευόμενες καμιά φορὰ καὶ ἀπὸ ἀνάλογες παραστάσεις⁷. Ἀπὸ τὴν ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ καὶ μετὰ γίνονται συχνότερες καὶ διεξοδικότερες παίρνοντας τὴ μορφή μιᾶς προσωπικῆς ἀγγελίας⁸, ὅπως π.χ. συμβαίνει στὴ ρωμαϊκὴ ἐποχὴ π.χ. *φίλει με συμφέ-*

1. N. SVORONOS, ΔΕΝΑ VIII, 1905, 328, ἀρ. 19. M. CROSBY, ὁ.π. 127, ἀρ. C 6.

2. F. MARSHALL, Catalogue of the Finger Rings in the British Museum, 1907 (reprinted 1968) ἀρ. 1092 πίν. XXVII.

3. M. CROSBY ὁ.π. 127 ἀρ. C6, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

4. E. REEDER WILLIAMS, Hesperia 45, 1976, 41 κέ. Γιὰ τὴν ὑπαρξὴ ἀρχείων τῶν σφραγιδογλύφων μᾶς πληροφοροῦν ἤδη ἡ μαρτυρία τοῦ ΔΙΟΓΕΝΗ ΛΑΕΡΤΙΟΥ I 57, ποὺ ἀναφέρει ὅτι ὁ Σόλων εἶχε ἀπαγορεύσει στοὺς σφραγιδογλύφους νὰ κρατοῦν ἀρχεῖα λίθων.

5. ΠΑΤΕ. I 29, 1, N. ΠΑΠΑΧΑΤΖΗΣ, ὁ.π. 380.

6. C. BONNER, Studies in Magical Amulets (1950) 195, 21.

7. A. FURTWÄGLER, Die antiken Gemmen III (1900) 136. Ἡ ἐπιγραφὴ *Χαῖρε* (ὁ.π. ἀρ. 34, πίν. IX) συνοδεύει καμιά φορὰ μιὰ παράσταση δύο χερῶν ποὺ χαιρετιοῦνται. Ἄλλοι ἢ ἴδια παράσταση συνοδεύεται ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴν *χαῖρε καὶ σύ*, H. WALTERS, Catalogue of the Engraved Gems and Cameos in the British Museum 1926 ἀρ. 513.

8. J. BOARDMAN, Greek Gems and Finger Rings 236.

ρει σοι¹. Βεβαιωμένη ὅμως χρήση δακτυλιολίων ὡς «μαγικῶν φυλακτῶν» ἔχομε σὲ μεταγενέστερους μόνο χρόνους μὲ καθαρὰ μαγικές, ἀκατανόητες ἐπιγραφές. Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα εἶναι ἡ παράσταση σὲ «μαῦρο λίθο» ἐνὸς φτερωτοῦ Ἑρώτα ἔτοιμου νὰ τοξεύσει (μπροστὰ του βρίσκεται μία δάδα) καὶ γύρω του ἡ ἐπιγραφή *νιχροπληξ*, ἐνῶ στὴν ἄλλη ὅψη ὑπάρχει ἐπιγραφή ποὺ ἐκφράζει μιὰν εὐχή *τὴν δὲ ψυχὴν ἐμοὶ τῶ φοροῦντι Σεκονδύλης καὶ μερικὰ ἀκόμη ἀκατανόητα γράμματα*². Ὡς ἓνα εἶδος «μαγικῶν φυλακτῶν» ἐπίσης θεωρήθηκαν καὶ πολλοὶ ἄλλοι πολύτιμοι λίθοι μὲ τὶς ἀπλές ἐπιγραφές ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω ὅπως π.χ. *Μὲ φιλοῦντα φίλησον ἢ Φίλει με συμφέρει σοι*³. Εἶναι πάρα πολὺ πιθανὸ ἐπίσης ἂν καὶ ὅλοι οἱ λίθοι αὐτοὶ εἶναι μεταγενέστεροι, ὅτι καὶ σὲ πρωιμότερη ἐποχὴ εἶχαν χρησιμοποιοθεῖ ὡς μαγικά φυλακτὰ δακτυλιολίθοι, ποὺ δὲν εἶχαν ἐπιγραφές ἀλλὰ μόνο παραστάσεις⁴. Παραστάσεις π.χ. τοῦ Ἑρώτα καὶ τῆς Ἀφροδίτης ἢ τοῦ Ἑρώτα καὶ τῆς ψυχῆς ἢ ἀκόμη τῆς Ἀφροδίτης καὶ τοῦ Ἄρη μὲ τὴν ἐπιγραφή *Χάρις*⁵.

Ἄν ὁ δακτυλιολίθος τοῦ Ἀριστοτέλη εἶχε πραγματικὰ χαρακτήρα φυλακτοῦ (*amulet*), τότε εἶναι πολὺ πιθανὸ ὅτι δὲν θὰ εἶχε χρησιμοποιοθεῖ ὡς «σφραγιδόλιθος». Ἄρα καὶ ἡ παράστασή του μὲ τὴν ἐπιγραφή θὰ ἦταν μᾶλλον ἀνάγλυφες καὶ ὄχι ἐγκοιλές (*intaglio*), καὶ ἀκόμα ἡ ἐπιγραφή θὰ διαβαζόταν κανονικά. Τὸ πῆλιν ἐπομένως «σύμβολο» στὴν περίπτωσιν αὐτὴ δὲν πρέπει νὰ χαρακτηριστεῖ ὡς «σφράγισμα», ἀλλὰ ὡς ἀντίγραφο τοῦ δακτυλιολίου⁶. Διακοσμητικὰ δακτυλίδια μὲ ἀνάγλυφες παραστάσεις ἔχομε συχνὰ τὸν 4ο αἰῶνα⁷.

Εἶναι πολὺ πιθανὸ ὅτι ἡ γυναικεῖα μορφή, ποὺ εἰκονίζεται στὸ σφράγισμα ποὺ δημοσιεύουμε, εἶναι ἑταῖρα μᾶλλον παρὰ σύζυγος, γιὰτὶ ὁ ρόλος τῶν ἑταίρων, ὅπως εἶναι γνωστὸ, ἦταν κάποτε πολὺ μεγαλύτερος ἀπὸ τὸν ρόλο τῶν συζύγων⁸. Ἀκόμη καὶ ἡ ἐκφραση *Ἐχω τε καὶ φιλῶ* στὴν ἐπιγραφή τοῦ σφραγίσματος εἶναι συνηθισμένη στὴ «γλώσσα» τῶν ἑταίρων. Π.χ. *Μέλιττα φιλεῖ Ἑρμότιμο καὶ πιὸ κάτω Ὁ ναύκληρος Ἑρμότιμος φιλεῖ Μέλιτταν*⁹, ἢ ἄλλοῦ ἐγὼ δὲ τὸν Φάωνα μόνον εἶχον¹⁰, ἢ ἔχω καὶ οὐκ ἔχομαι¹¹, ἢ τὴν Ἀρχένασσαν ἔχω τὴν ἐκ Κολοφῶνος ἑταῖραν¹².

Τὸ σύμβολο τοῦ Ἀριστοτέλη ποὺ δημοσιεύουμε εἶναι δύσκολο νὰ χρονολογηθεῖ μὲ ἀκρίβεια. Τὸ σχῆμα τοῦ δακτυλιολίου, ἀπὸ τὸ ὁποῖο προέρχεται, εἶναι συνηθισμένο καὶ δὲν προσφέρει καμιά σχετικὴ ἔνδειξη. Ἀπὸ τὴν ἀνάγλυφη παράσταση μόνο ἡ μορφή τοῦ Ἀριστοτέλη δίνει κάποια στοιχεῖα γιὰ ἀκριβέστερη χρονολόγηση. Ἡ ἀνδρική αὐτὴ μορφή θυμίζει τοὺς τύπους τῶν ἀνδριάντων τοῦ τελευταίου τρίτου τοῦ 4ου αἰῶνα, ὅπως π.χ. τὸ γνωστὸ ἀνδριάντα τοῦ Σοφοκλῆ στὸ Λατερανὸν¹³ — ἂν καὶ ὁ τελευ-

1. M. CHABOUILLET, Catalogue général des camées et pierres gravées de la Bibliothèque Impériale (1856) 48 κέ. ἀρ. 270.

2. C. BONNER, ὁ.π. 118. Ἡ ἐπιγραφή εἶναι χαραγμένη σὲ μιὰ «μαῦρη πέτρα» ποὺ λέγεται ὅτι βρέθηκε στὴ Μ. Ἀσία.

3. CHABOUILLET, ὁ.π. 48 κέ. ἀρ. 268 - 271.

4. C. BONNER, ὁ.π. 6.

5. Αὐτ. 115, 119 καὶ 120.

6. C. BONNER, Hesperia 20, 1951, 302.

7. J. BOARDMAN, ὁ.π. 232 κέ.

8. Γιὰ τὶς ἑταῖρες γενικὰ βλ. RE λ. *hetaire*,

9. ΛΟΥΚ. Ἑταιρ. Διάλ. 287, 3.

10. Αὐτ. 311, 1.

11. ΑΘΗΝ. XII 544d.

12. Αὐτ. XIII 589c.

13. W. FUCHS, Die Skulptur der Griechen (1969) 125, εἰκ. 115.

ταῖος εἶναι ραδινότερος στὶς ἀναλογίες —, καθὼς καὶ τὶς ἀνδρικές μορφές ποὺ κυριαρχοῦν στὰ ἐπιτύμβια, ἀναθηματικά καὶ ψηφισματικά ἀνάγλυφα μετὰ τὸ 350 π.Χ.¹ Ἡ στάση τοῦ Ἀριστοτέλη μὲ τὸν λυγισμένο βραχίονα θυμίζει πολὺ τὴν ἀντίστοιχη μορφή στὸ ψηφισματικὸ ἀνάγλυφο τοῦ 329 π.Χ.² Στούς δακτυλιολίθους ἀντίθετα ἡ στάση τῆς μορφῆς εἶναι μᾶλλον σπάνια³. Μόνο ἡ περίεργη ἀπόληξη τοῦ ἱματίου του, ποὺ ἡ παρυφή ἀνεμίζει σὲ στυλιζαρισμένα zig-zag σχήματα, βρίσκει παράλληλα σὲ δακτυλιολίθους τοῦ 4ου αἰώνα. Ὁμοιο εἶναι π.χ. τὸ ἱμάτιο τῆς Κασσάνδρας σὲ δακτυλιόλιθο στὴ Βοστώνη⁴, τῆς Δανάης στὸ Leningrad⁵ ἢ τέλος τῆς Ἀφροδίτης σὲ δακτυλιόλιθο στὸ Leningrad⁶. Ἀντίθετα ἡ γυναικεία μορφή τοῦ δακτυλιολίθου μὲ τὴν τελείως γραμμικὴ ἀπόδοση τῶν πτυχῶν τοῦ ἱματίου της, ἐντάσσεται πολὺ εὐκόλα σὲ μιὰ σειρὰ ἀπὸ ἀνάλογες παραστάσεις δακτυλιολίθων τοῦ 4ου αἰώνα⁷. Ἡ παράσταση λοιπὸν τοῦ πήλινου σφραγίσματος, ποὺ πιθανότατα ἀποτελεῖ ἀντίγραφο ἐνὸς δακτυλιολίθου, μπορεῖ νὰ χρονολογηθεῖ στὸ τελευταῖο τρίτο τοῦ 4ου αἰώνα. Στὴν ἴδια περίπου χρονολόγηση μᾶς ὁδηγεῖ καὶ ἡ ἐπιγραφή, ἂν καὶ ἡ χρονολόγηση μὲ βάση τὴ μορφή τῶν γραμμάτων εἶναι γενικὰ ριψοκίνδυνη. Τὰ γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς Σ καὶ Ω εἶναι χαρακτηριστικά γιὰ τὸ τελευταῖο τρίτο τοῦ αἰώνα⁸. Λίγες δυσκολίες δημιουργεῖ τὸ Φ, τοῦ ὁποῖου ἡ πάνω κεραία εἶναι μακρύτερη καὶ ἀρκετὰ παχύτερη ἀπὸ τὴν κάτω, κάτι ποὺ συνηθίζεται κυρίως σὲ μεταγενέστερη ἐποχή. Ἴδιο ὅμως Φ βρίσκουμε σὲ νομίσματα τοῦ Φιλίππου Γ' (323 - 316)⁹. Μιὰ τόσο μικρὴ ἄλλωστε λεπτομέρεια μπορεῖ νὰ ὀφείλεται σὲ ἀπλὴ ἀδεξιότητα τοῦ δακτυλιολύφου, ἀφοῦ συμβαίνει ἀκόμη καὶ σὲ ἐπίσημες ἐπιγραφές νὰ ἔχομε σὲ δύο διαδοχικοὺς στίχους δύο διαφορετικὰ Φ¹⁰. Ἡ χρονολογικὴ ἐπομένως τοποθέτηση τοῦ δακτυλιολίθου πιὸ περιορισμένα στὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ 4ου αἰώνα δὲν ἀναιρεῖται ἀπὸ τὰ ἐπιγραφικὰ δεδομένα.

Ἡ χρονολόγηση ποὺ συμπεράναμε καὶ ἡ παρουσία τοῦ ὀνόματος Ἀριστοτέλους μᾶς «ὁδηγεῖ» σὲ ἓνα γοητευτικὰ τολμηρὸ ἐρώτημα: μήπως τὸ εἰκονιζόμενο πρόσωπο ταυτίζεται μὲ τὸν γνωστὸ φιλόσοφο τῆς ἀρχαιότητος; Γιὰ τὴν ὑποστήριξη μιᾶς τέτοιας ὑπόθεσης θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ἐπικαλεστεῖ τὴ γνωστὴ σχέση τοῦ φιλοσόφου μὲ τὴν

1. N. SPEIER, RM 47, 1932, πίν. 22/1. H. DIEPOLDER, Die attischen Grabreliefs des 5. und 4. Jhdts v. Chr. (1965) πίν. 39/1.

2. R. BINNEBÜSSEL, Studien zu den Urkunden - Reliefs des 5. und 4. Jhd. (1932) ἀρ. 66. SPEIER, ὁ.π. πίν. 28/1.

3. Πρβ. τὴ γυναικεία μορφή στὸ δακτυλιόλιθο στὸ Victoria and Albert Museum, Λονδίνο, ἀρ. 122 - 1864, J. BOARDMAN, Greek Gems and Finger Rings πίν. 595.

4. Αὐτ. πίν. 591.

5. Αὐτ. πίν. 637.

6. Αὐτ. πίν. 820.

7. Αὐτ. πίν. 584, 591, 593, 605, 606 καὶ ἄλλα. Θὰ μπορούσε κανεὶς ἀκόμη νὰ συγκρίνει τὴν ἀπόδοση τῶν ὀριζόντιων πτυχῶν στὸ ἱμάτιο τῆς γυναικῆς τοῦ δακτυλιολίθου μὲ τὶς παρόμοιες πτυχές στὸ ἱμάτιο τοῦ ἀνδριάντα τοῦ Αἰσχίνου, στὴ Νεάπολη, G. LIPPOLD, HdA III (1950)

πίν. 108/3.

8. Πρβ. π.χ. τὸν κατάλογο τῶν Ἐφήβων τοῦ 333/2, B. MERITT, Hesperia 9, 1940, 59 κέ. εἰκ. 60. Ὁμοια μάλιστα Σ καὶ Φ, πάνω σὲ ἓνα δακτυλιόλιθο μὲ τὴν ὑπογραφή τοῦ Σωσία (Μουσεῖο Νεάπολης, ἀρ. 1297, BOARDMAN, ὁ.π. ἀρ. 480) ἔχουν χρονολογηθεῖ ἀκόμη πρωιμότερα.

9. H. GAEBLER, Die antiken Münzen von Makedonia und Paionia (1935) πίν. XXXI ἀρ. 37. Πρβ. ἐπίσης τὸν κατάλογο τῶν βουλευτῶν ποὺ χρονολογεῖται μὲ μεγάλη πιθανότητα τὸ 336 π.Χ. S. CHARITONIDES, Hesperia 30, 1961, 30 κέ. πίν. 7.

10. Κατάλογος τῶν Ἱθαυαυρῶν τῆς Ἀθηνᾶς, Hesperia 7, 1938, 281, ἀρ. 16, εἰκ. 17, στ. 9 καὶ 11. Διαφορὲς στὸν τύπο τοῦ «Φ» βρίσκουμε συχνὰ καὶ μεταξὺ τῶν δύο ὁψων πηλινῶν συμβόλων — μᾶλλον θεάτρου, SVORONOS, ΔΕΝΑ 1898, 59 κέ. ἀρ. 26, πίν. Γ καὶ ἀρ. 8, πίν. Ε.

ἑταίρα Ἑρπυλλίδα, τὴν ὁποία καὶ παντρεύτηκε, ὅπως ἡ παράδοση μᾶς ἀναφέρει, μετὰ τὸν θάνατο τῆς γυναίκας του¹. Ἀντίθετα, τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά τῆς μορφῆς τοῦ φιλοσόφου, ὅπως μᾶς τὰ περιγράφει ἡ φιλολογικὴ παράδοση καὶ ὅπως μᾶς τὰ παρουσιάζουν τὰ πορτραῖτα ποὺ ἔχουν ταυτιστεῖ, συμπίπτουν ἐλάχιστα μὲ τὰ χαρακτηριστικά τῆς εἰκονιζόμενης μορφῆς. Οἱ φιλολογικὲς δηλ. μαρτυρίες μᾶς παραδίδουν ὅτι ὁ φιλόσοφος ἦταν σμικρὸς, φαλακρὸς² καὶ ἄλλοῦ ὅτι ἦταν ἰσχυροσκελὴς, μικρόμματος, αἰσθητὶ ἐπισήμῳ χρώμενος καὶ δακτυλίοις καὶ κουρᾷ³. Στὰ χαρακτηριστικά αὐτὰ μποροῦν νὰ προστεθοῦν καὶ μερικὰ ἄλλα ἀπὸ τὰ ταυτισμένα ἀντίγραφα, ὅπως εἶναι ἡ κάπως ὀριζόντια πάνω ἀπόληξη τοῦ κρανίου του (στὴ βρεγματικὴ χώρα), τὸ μέτωπο καὶ ἡ μύτη ποὺ προεξέχουν καὶ τὸ κοντὸ καὶ πεταχτὸ γένι⁴. Καὶ τὰ χαρακτηριστικά αὐτὰ δύσκολα θὰ μπορούσε νὰ τὰ ἀναγνωρίσει κανεὶς στὰ χαρακτηριστικά τοῦ Ἀριστοτέλη τοῦ σφραγίσματος. Ἡ ταύτιση ἐπομένως τῶν δύο προσώπων δὲν φαίνεται πολὺ πιθανή, ἂν καὶ δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκλειστεῖ.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΑΥΓΗ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΠΟΥΛΟΥ-ΠΡΟΥΚΑΚΗ

1. ΑΘΗΝ. XIII 589 c. ΔΙΟΓ. ΛΑΕΡΤ. V 13 - 14, V 1.

2. G. RICHTER, *The Portraits of the Greeks II* (1965) 170.

3. ΔΙΟΓ. ΛΑΕΡΤ. V 1.

4. Πλησιέστερα ἀντίγραφα πρὸς τὴ μορφή τοῦ Ἀριστοτέλη τῆς παράστασης τοῦ δακτυλιολίθου εἶναι τὰ ἀντίγραφα στὴ Βιέννη καὶ Oslo, G. RICHTER, ὁ.π. εἰκ. 976 - 978 καὶ 995 - 997

ΤΕΣΣΕΡΕΙΣ ΠΡΩΤΟΓΕΩΜΕΤΡΙΚΟΙ ΤΑΦΟΙ ΣΤΟ ΑΡΓΟΣ

Τὸ Ἄργος, ἀπὸ τὰ πιὸ σημαντικὰ κέντρα τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ, γνωρίζει μεγάλη ἀνθήση καὶ στὰ γεωμετρικὰ χρόνια. Οἱ ἀνασκαφές τῆς Γαλλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς, ποὺ ἄρχισαν τὸ 1952 καὶ συνεχίζονται ὡς σήμερα, καθὼς καὶ οἱ «σωστικές» ἀνασκαφές τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας, κατὰ τὴν ἐκσκαφὴ τῶν θεμελίων γιὰ τὴν ἀνέγερση νέων κτιρίων, ἔφεραν στὸ φῶς πολυάριθμους τάφους καὶ λείψανα οἰκισμῶν, ποὺ δὲν ἀφήνουν καμιὰ ἀμφιβολία γιὰ τὴ σπουδαιότητα τοῦ Ἄργους τὴν ἐποχὴ αὐτή.

Ὁ P. Courbin σὲ δύο βασικὰ ἔργα του παρουσίασε τὴν ἀργολικὴ κεραμεικὴ καὶ τὰ ταφικὰ ἔθιμα τῆς γεωμετρικῆς περιόδου¹. Τελευταῖα ὁ R. Hägg δημοσίευσε μιὰ πολὺ σημαντικὴ μελέτη γιὰ τοὺς τάφους τῆς Ἀργολίδας ἀπὸ τὴν ὑπομυκηναϊκὴ ὡς τὴ γεωμετρικὴ ἐποχὴ². Στὸ βιβλίο του ἔχει συγκεντρώσει πολὺτιμες πληροφορίες γιὰ τὸν τύπο

* Στὴν παρούσα μελέτη χρησιμοποιοῦνται οἱ ἀκόλουθες συντομογραφίες:

Asine: O. FRÖDIN - A. PERSSON, Asine. Results of the Swedish Excavations, 1922 - 1930 (1938).

Asine II: B. WELLS, Asine II. Results of the Excavations East of the Acropolis, 1970 - 1974, Fasc. 4: The Protogeometric Period, Part I: The Tombs (1976).

Corinth VII: S. WEINBERG, The Geometric and Orientalising Pottery, Corinth VII, 1 (1943).

Corinth XII: G. DAVIDSON, The Minor Objects, Corinth XII (1952).

COURBIN, CGA: P. COURBIN, La céramique géométrique de l'Argolide (1966).

COURBIN, TGA I: P. COURBIN, Tombes géométriques d'Argos I, 1952 - 1958 (1974).

Deiras: J. DESHAYES, Argos. Les fouilles de la Deiras (1966).

DESBOROUGH, PGP: V. R. D' A. DESBOROUGH, Proto-geometric Pottery (1952).

DESBOROUGH, GDA: V. R. D' A. DESBOROUGH, The Greek Dark Ages (1972).

FURUMARK, Analysis: A. FURUMARK, The Mycenaean Pottery, Analysis and Classification (1941).

HÄGG, Gräber der Argolis I: R. HÄGG, Die Gräber der Argolis in submykenischer, proto-geometrischer und geometrischer Zeit I. Lage und Form der Gräber (1974).

Kerameikos I: W. KRAIKER - K. KÜBLER, Die Nekropolen des 12. bis 10. Jahrhunderts. Kerameikos I (1939).

Kerameikos IV: K. KÜBLER, Neufunde aus der Nekropolen des 11. und 10. Jahrhunderts. Kerameikos IV (1943).

Περατὴ: Σ. ΙΑΚΩΒΙΔΗΣ, Περατὴ. Τὸ Νεκροταφεῖον, Α - Γ (1969 - 1970).

ΠΙΕΡΙΑΟΥ: Α. ΠΙΕΡΙΑΟΥ, Ὁ πρωτογεωμετρικὸς ρυθμὸς ἐν Κύπρῳ (1973).

SCE IV 2: E. GJERSTAD, The Cyprogeometric, Cyproarchaic and Cyproclassical Periods, The Swedish Cyprus Expedition IV, Part 2 (1948).

SNODGRASS, DAG: A. M. SNODGRASS, The Dark Age of Greece. An Archaeological Survey of the Eleventh to the Eighth Centuries B. C. (1971).

Tiryns I: W. MÜLLER - F. OELMANN, Die Nekropole der geometrischen Periode, Tiryns I 127 - 164 (1912).

Tiryns VIII: P. GROSSMANN - J. SCHÄFER, Tiryns: Unterburg 1968. Grabungen im Bereich der Bauten 3 und 4, Tiryns VIII 55 - 96 (1975).

1. COURBIN, CGA καὶ TGA I.

2. HÄGG, Gräber der Argolis I.

τῶν τάφων, τὴν πυκνότητα, τὴ θέση τους σὲ σχέση με τοὺς οἰκισμοὺς, τὴν ἐξωτερικὴ καὶ ἐσωτερικὴ τους διαμόρφωση, καθὼς καὶ γιὰ τὰ ταφικὰ ἔθιμα καὶ πολλὰ ἄλλα θέματα.

Ἄν ὅμως γιὰ τὴ γεωμετρικὴ κεραμεικὴ τῆς Ἀργολίδας εἶναι γνωστὸ σχετικὰ πλούσιο ὕλικό, γιὰ τὴν πρωτογεωμετρικὴ κεραμεικὴ καὶ μεταλλοτεχνία οἱ γνώσεις μας εἶναι πολὺ περιορισμένες. Καὶ τοῦτο γιὰ τὰ εὐρήματα παραμένουν ἀδημοσίευτα στὸ σύνολό τους. Λίγες καὶ μεμονωμένες εἶναι οἱ μελέτες γιὰ μικρὲς ομάδες πρωτογεωμετρικῶν τάφων τῆς Ἀργολίδας καὶ μόνο σύντομες ἐκθέσεις τῶν ἀνασκαφῶν ἔχουν δημοσιευτεῖ σὲ ἑλληνικὰ καὶ ξένα περιοδικά.

Ἡ παροῦσα μελέτη ἔρχεται νὰ πλουτίσει τίς γνώσεις μας γιὰ τὴν κεραμεικὴ καὶ τὴ μεταλλοτεχνία τοῦ Ἄργους στὸ 10ο π.Χ. αἰ. Παρουσιάζει τὰ εὐρήματα τεσσάρων τάφων, ποὺ βρέθηκαν τὸν Ἰούλιο τοῦ 1965 στὸ οἰκόπεδο τοῦ Β. Κωνσταντοπούλου στὴν ὁδὸ Περρούκα 66, σὲ μικρὴ ἀπόσταση ὁ ἓνας ἀπὸ τὸν ἄλλο, στὸ ΒΔ. ἄκρο τοῦ οἰκοπέδου¹. Στὸν κατάλογο ποὺ ἀκολουθεῖ οἱ τάφοι παρουσιάζονται σύμφωνα με τὴν ἀρχικὴ ἀρίθμηση I - IV. Ἡ περιγραφή τους στηρίζεται στὴν προκαταρκτικὴ ἐκθεση τῆς ἀνασκαφῆς²· οἱ ἐπὶ πλέον παρατηρήσεις συνάγονται ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν κτερισμάτων. Στὰ εὐρήματα, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν αὐξοῦντα ἀριθμὸ τοῦ καταλόγου τῆς μελέτης, ἀναγράφεται καὶ ὁ ἀριθμὸς τοῦ εὐρετηρίου τοῦ Μουσείου τοῦ Ἄργους, ὅπου φυλάσσονται τὰ ἀγγεῖα καὶ τὰ ἄλλα μικροαντικείμενα.

Ἡ μελέτη περιλαμβάνει τέσσερα κεφάλαια: στὸ πρῶτο περιγράφονται οἱ τάφοι καὶ τὰ εὐρήματα, στὸ δεῦτερο ἀναγράφονται παρατηρήσεις γιὰ τὰ κτερίσματα, στὸ τρίτο ἀναφέρονται τὰ σχετικά με τοὺς τάφους καὶ τὰ ταφικὰ ἔθιμα καὶ στὸ τέταρτο καὶ τελευταῖο κεφάλαιο δίνεται ἡ χρονολόγηση τῶν τάφων.

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΤΑΦΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

Τάφος I

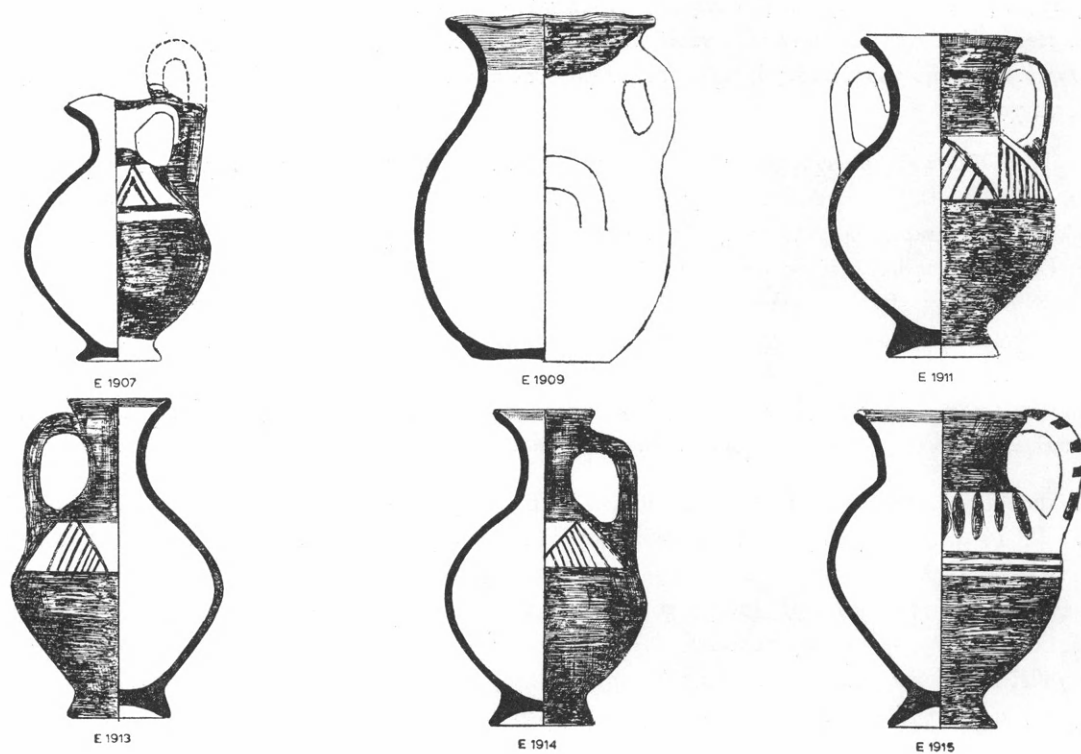
Κιβωτιόσχημος, με ἐξωτερικὲς διαστάσεις 1.25×0.90 μ. Ἔχει προσανατολισμὸ ἀπὸ Β. πρὸς Ν. Ὁ τάφος, ὅπως μποροῦμε νὰ συμπεράνουμε ἀπὸ τὰ κτερίσματα, ἀνῆκε σὲ γυναίκα. Ἡ νεκρὴ, σὲ στάση συνεσταλμένη, εἶχε στραμμένο τὸ κεφάλι πρὸς Ν. Τρία ἀγγεῖα βρέθηκαν γύρω ἀπὸ τὸ κεφάλι τῆς καὶ ἄλλα πέντε στὰ πόδια, τέσσερα δεξιὰ καὶ ἓνα ἀριστερά. Στὸν κάθε ὤμο ὑπῆρχε ἀπὸ μία χάλκινη περόνη καὶ

1. Ἡ ἀνασκαφὴ ἔγινε ἀπὸ τὴν τότε ἐπιμελήτρια τῆς Ἐφορείας Προϊστορικῶν καὶ Κλασικῶν Ἀρχαιοτήτων τῆς Ἀργολίδας κ. Ὀλγα Ἀλεξανδρῆ, τὴν ὁποία θερμότατα εὐχαριστῶ γιὰ τὴν ἄδεια νὰ δημοσιεύσω τοὺς τάφους τῆς ὁδοῦ Περρούκα 66. Εὐχαριστῶ ἐπίσης τὴν κ. Ε. Δεϊλάκη γιὰ τὴ διευκόλυνση τῆς ἐργασίας μου στὸ Μουσεῖο τοῦ Ἄργους. Εὐχαριστίες ὀφείλω καὶ στὸν κ. Θ. Σπυρόπουλο, ποὺ μοῦ ἐπέτρεψε νὰ δῶ τίς φωτογραφίες ἀπὸ τὸ πρωτογεωμετρικὸ ὕλικό τῆς ἀνασκαφῆς του στὴν Παραλίμνη τῆς Βοιωτίας. Τέλος θερμὰ εὐχαριστῶ τὸν κ. R. Hägg, διευθυντὴ τῆς Σουηδικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχο-

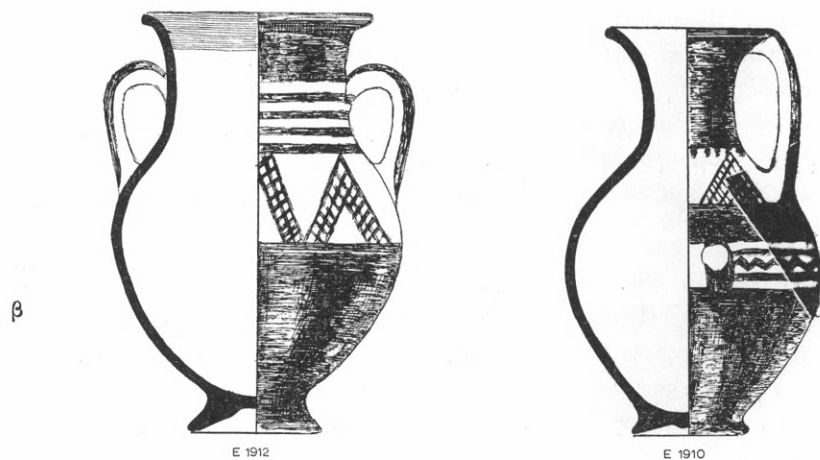
λῆς καὶ τὴν καθηγήτρια κ. E. Smithson γιὰ τίς ἐνδιαφέρουσες συζητήσεις ποὺ εἶχα μαζί τους σχετικὰ με προβλήματα τοῦ ὕλικου.

Οἱ φωτογραφίες ἔγιναν ἀπὸ τὸν κ. Σ. Τσαβδάρου, ἡ σχεδίαση τῶν ἀγγείων καὶ τῶν ἄλλων εὐρημάτων ἀπὸ τὴ συγγραφέα καὶ ἡ ἀπόδοση σὲ μελάνι ἀπὸ τὸν κ. Ἰ. Τραυλὸ, τὸν ὁποῖο θερμὰ εὐχαριστῶ.

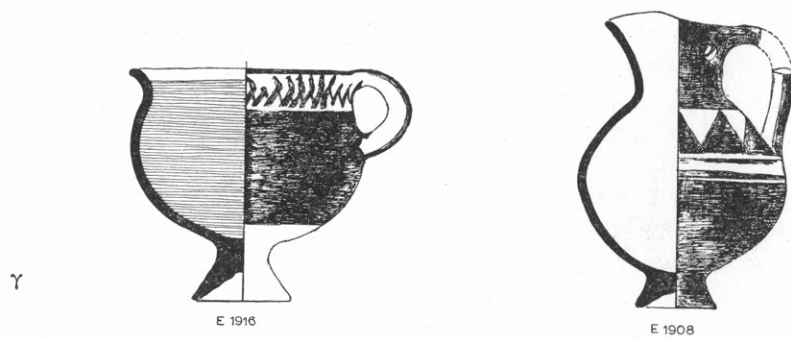
2. Σ. ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ, ΑΔ 21, 1966, Β 1, 126. Τοὺς τάφους τῆς ὁδοῦ Περρούκα 66 ἀναφέρει καὶ ὁ Hägg, Gräber der Argolis I 18, 21, 22, 28, 43, 44, 112.

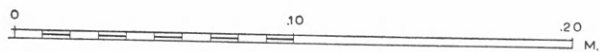
α

β

γ

Εἰκ. 1. Ἀγγεῖα: α. Ἀπὸ τὸν τάφο Ι. β. Ἀπὸ τοὺς τάφους ΙΙ καὶ ΙΙΙ. γ. Ἀπὸ τὸν τάφο ΙV.

στη δεξιά μεριά του στήθους μία πήλινη μαύρη χάνδρα. Πέντε σιδερένια δαχτυλίδια και ένα χάλκινο ήταν περασμένα στα δάχτυλα των χεριών. Τα τρία σιδερένια δαχτυλίδια, από την όξείδωση, βρέθηκαν κολλημένα μεταξύ τους, όπως ακριβώς είχαν φορεθεί στα τρία τελευταία δάχτυλα του άριστερου, πιθανότατα, χεριού.

1. Τριφυλλόστομη οίνοχοτσκη Ε 1907 (είκ. 1α, πίν. 54α). "Υψ. 0.09 μ. Μεγ. διάμ. 0.065 μ. Διάμ. χείλους 0.025 - 0.030 μ. Διάμ. βάσης 0.031 μ. Σχεδόν άκέραιη, με σπασμένο μόνο το επάνω μέρος της λαβής και μικρά κομμάτια στη βάση. Πηλός καθαρός, άνοιχτός καστανός με ώχροπράσινο επίχρισμα. Βαφή μαύρη στο χεῖλος και τη λαβή και καστανόμαυρη ως καστανή στο υπόλοιπο σώμα, άραιή και λίγο στιλπνή, φθαρμένη σε πολλά σημεία. Στόμιο τριφυλλόσχημο, λαιμός κοντός και στενός, λαβή διπλή, ύψωμένη πάνω από το χεῖλος και δίδυμη στο κάτω μέρος. Σώμα δικωνικό, βάση χαμηλή, έσωτερικά κοίλη. Μαύρη ταινία στο χεῖλος και το λαιμό. 'Η ταινία στη βάση του λαιμού διασταυρώνεται στο πίσω μέρος κάτω και γύρω από τη λαβή. Σώμα βαμμένο, εκτός από τη ζώνη του ώμου, τη βάση και μικρό τμήμα πάνω απ' αυτή. Στόν ωμο τέσσερις ομάδες με δύο ή τρεις ένάλληλες γωνίες.

2. 'Υδρία χειροποίητη Ε 1909 (είκ. 1α, πίν. 54β). "Υψ. 0.12 μ. Μεγ. διάμ. 0.094 μ. Διάμ. χείλους 0.07 - 0.074 μ. Διάμ. βάσης 0.058 μ. 'Ακέραιη, εκτός από μικρό σπάσιμο στο χεῖλος, επάνω από την κάθετη λαβή. Πηλός τραχύς, πορτοκαλόχρωμος με όμοιόχρωμο επίχρισμα. 'Επιφάνεια έντριπτη και γυαλισμένη. Σώμα στρογγυλό με χοντρά τοιχώματα, χεῖλος πρὸς τὰ έξω, κακοπρασμένο. Οί όρίζοντες λαβές κυλινδρικές, ή κάθετη ταινιωτή. Στο στόμιο, έξωτερικά και έσωτερικά, έρυθρωπή βαφή, που έχει χυθεί και σ' ένα μέρος της κοιλιᾶς. 'Ιχνη της βαφής και στη μία από τις όρίζοντες λαβές. Τα διάσπαρτα μαύρα σημάδια στο σώμα του άγγείου όφείλονται σε όξείδωση από το χώμα.

3. 'Αμφορέας Ε 1911 (είκ. 1α, πίν. 54γ). "Υψ. 0.11 μ. Μεγ. διάμ. 0.08 μ. Διάμ. χείλους 0.058 - 0.061 μ. Διάμ. βάσης 0.039 μ. 'Ακέραιος. Πηλός καθαρός, καστανός άνοιχτός με όμοιόχρωμο επίχρισμα. Βαφή μαύρη, αρκετά στιλπνή, σε μερικά σημεία καστανόμαυρη και φθαρμένη. Στο σώμα του άγγείου λευκά σημάδια από την όξείδωση. Λαιμός πλατύς με χεῖλος λίγο πρὸς τὰ έξω, λαβές κάθετες ταινιωτές, κολλημένες στο λαιμό κάτω από το χεῖλος και στόν ωμο. Σώμα στρογγυλό, βάση ψηλή κωνική, έσωτερικά κοίλη. Το άγγείο όλόμαυρο, εκτός από τη ζώνη του ώμου, το κάτω τμήμα της βάσης και το έσωτερικό των λαβών. Στόν ωμο, σε κάθε όψη του άγγείου, άνοιχτόχρωμη ταινία με τρία διάγραμμα τρίγωνα.

4. Λήκυθος Ε 1913 (είκ. 1α, πίν. 54δ). "Υψ. 0.112 μ. Μεγ. διάμ. 0.075 μ. Διάμ. χείλους 0.036 μ. Διάμ. βάσης 0.037 μ. 'Ακέραιη. Πηλός καθαρός, καστανός άνοιχτός με όμοιόχρωμο επίχρισμα. Βαφή στιλπνή, μαύρη και σε μερικά σημεία καστανόμαυρη με πολλά λευκά σημάδια από την όξείδωση. Σώμα δικωνικό. Στόμιο σε σχήμα χωνιοῦ, λαβή κυλινδρική, κολλημένη κάτω από το χεῖλος. Το άγγείο όλόμαυρο εκτός από την άνοιχτόχρωμη ζώνη του ώμου με πέντε διάγραμμα τρίγωνα. Στο έσωτερικό του χείλους μαύρη ταινία.

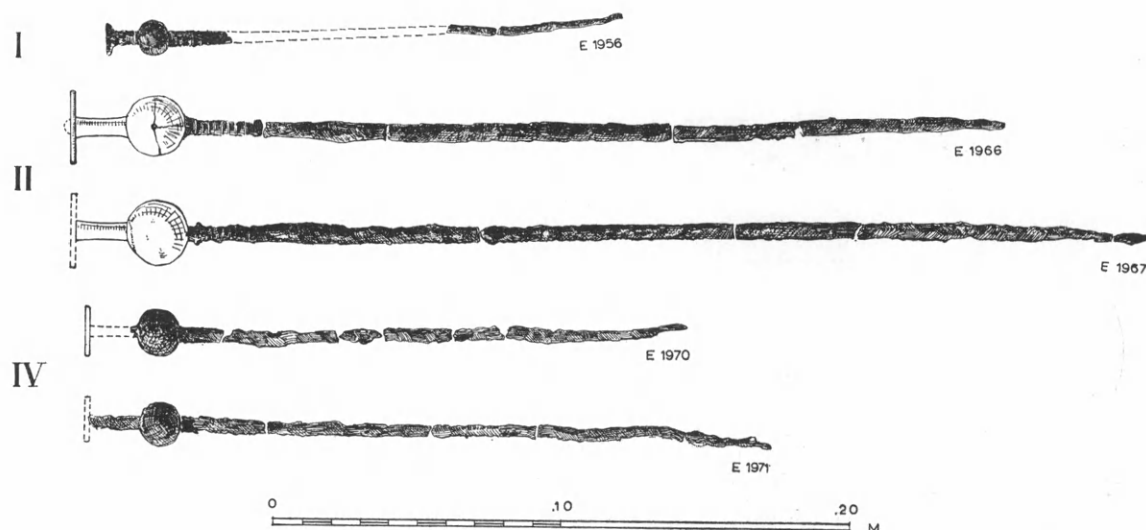
5. Λήκυθος Ε 1914 (είκ. 1α, πίν. 54ε). "Υψ. 0.11 μ. Μεγ. διάμ. 0.072 μ. Διάμ. χείλους 0.035 μ. Διάμ. βάσης 0.036 μ. 'Ακέραιη εκτός από μικρό σπάσιμο στη βάση. Πηλός άνοιχτός καστανόκόκκινος, με όμοιόχρωμο επίχρισμα. Βαφή μαύρη στιλπνή, καλά διατηρημένη. Σώμα στρογγυλό - δικωνικό. "Ομοια με την προηγούμενη λήκυθο Ε 1913 ως πρὸς τη διακόσμηση.

6. Πρόχους Ε 1915 (είκ. 1α, πίν. 54ς'). "Υψ. 0.11 μ. Μεγ. διάμ. 0.081 μ. Διάμ. χείλους 0.058 - 0.06 μ. Διάμ. βάσης 0.038 μ. 'Ακέραιη με μικρά σπασίματα στο χεῖλος και τη βάση. Πηλός αρκετά καθαρός, άνοιχτός καστανόκόκκινος, με όμοιόχρωμο επίχρισμα. Βαφή μαύρη ως καστανόμαυρη, άραιή και λίγο στιλπνή, φθαρμένη σε πολλά σημεία. Λαιμός κοντός και πλατύς, χεῖλος λίγο πρὸς τὰ έξω, λαβή ταινιωτή κολλημένη στο χεῖλος και στόν ωμο. Βάση ψηλή κωνική, έσωτερικά κοίλη. Το άγγείο όλόμαυρο

ἐκτὸς ἀπὸ τὴν πλατιά ζώνη τοῦ ὤμου καὶ ἐλάχιστο τμήμα στὴ βάση. Στὴ λαβὴ ἐξωτερικὰ μικρὲς ὀριζόντιες γραμμὲς καὶ στὸν ὤμο σειρὰ ἀπὸ μεγάλα φύλλα.

7. Πτηνόμορφος ἀσκὸς E 1919 (πίν. 54ζ). Ὑψ. (μὲ τὴ λαβή) 0.125 μ. Μῆκος (μὲ τὸ κεφάλι) 0.174 μ. Διάμ. στομίου 0.028 μ. Λεῖπει τὸ ἓνα πόδι. Πηλὸς καθαρὸς, καστανοκόκκινος, μὲ ὁμοιόχρωμο ἐπίχρισμα. Βαφὴ στιλπνὴ, μαύρη ὡς καστανόμαυρη, ἀρκετὰ καλὰ διατηρημένη. Λαβὴ κυλινδρική σὲ σχῆμα τόξου, πόδια ταινιωτά. Ἡ προχοὴ καὶ τὸ κάτω μέρος τῆς κοιλιᾶς μαῦρα. Στὸ σῶμα δύο ὀριζόντιες ζῶνες, ἡ μία μὲ δικτυωτὰ τρίγωνα — ἀνάμεσά τους καὶ διάγραμμα, δύο κάτω ἀπὸ τὸ κεφάλι καὶ ἓνα κάτω ἀπὸ τὴν οὐρά — ἡ ἄλλη μόνο μὲ διάγραμμα. Στὸ κεφάλι καὶ στὸ στῆθος τοῦ πτηνοῦ παράλληλες γραμμὲς, στὴ λαβὴ καὶ στὰ πόδια διαγράμμιση.

8. Τριποδικὸς ἀσκὸς E 1920 (πίν. 54η). Ὑψ. (μὲ τὴ λαβή) 0.115 μ. Μεγ. διάμ. 0.085 μ. Διάμ. χείλους 0.03 μ. Ὑψ. ποδιῶν 0.03 μ. Πλάτος ποδιῶν 0.012 μ. Ἀκέραιος. Πηλὸς ὠχροπράσινος μὲ

Εἰκ. 2. Οἱ περόνες ἀπὸ τοὺς τάφους I, II καὶ IV.

ὁμοιόχρωμο ἐπίχρισμα. Βαφὴ μᾶλλον στιλπνὴ, μαύρη ὡς καστανόμαυρη, φθαρμένη σὲ πολλὰ σημεῖα. Σῶμα στρογγυλὸ. Ἡ λαβὴ σὲ σχῆμα τόξου, κολλημένη στὸ κάτω μέρος τῆς προχοῆς καὶ στὸ σῶμα, καταλήγει σὲ οὐρά. Δὲν ὑπάρχει ὀπὴ ἀερισμοῦ, μόνο δύο μικρὲς ὀπές (διάμ. 0.003 μ.) συμμετρικὰ ἀνοιγμένες μετὰ τὸ ψήσιμο πάνω καὶ κάτω ἀπὸ τὴ βάση τοῦ ἐμπρὸς ποδιοῦ. Στὸ σῶμα πλατιά ζώνη μὲ διάγραμμα τρίγωνα, κάτω ἀπὸ τὴ λαβὴ δύο ἀντίθετα δικτυωτὰ τρίγωνα καὶ κάτω ἀπὸ τὴν κοιλιά δύο διασταυρωμένες πλατιεὲς ταινίες. Τὸ στόμιο μαῦρο, στὴ λαβὴ δικτυωτὴ διακόσμηση καὶ στὰ πόδια κάθετες γραμμὲς.

9 - 10. Χάλκινες περόνες E 1956, 1962 (εἰκ. 2, πίν. 55ζ). Ἀπὸ τὴν E 1956 ἔχουν σωθεῖ τρία κομμάτια πολὺ ὀξειδωμένα (δίσκος-σφαῖρα καὶ δύο κομμάτια ἀπὸ τὸ στέλεχος). Ὅριζόντιες ἐγκοπὲς κάτω ἀπὸ τὴ σφαῖρα. Διάμ. σφαίρας 0.011 μ. Διάμ. δίσκου 0.01 μ. Μέγιστο σωζόμενο μῆκος περόνης 0.104 μ. Ἡ ἄλλη περόνη E 1962, ποὺ ἀναφέρεται στὸ εὐρετήριο τοῦ Μουσείου καὶ στὴν ἐκθεση τῆς ἀνασκαφῆς, δὲν βρέθηκε στὴν ἀποθήκη τοῦ Μουσείου μαζὶ μὲ τὰ ἄλλα ἀντικείμενα τοῦ τάφου.

11. Χάνδρα πήλινη E 1957 (εἰκ. 4, πίν. 55ζ). Ὑψ. 0.018 μ. Μεγ. διάμ. 0.022 μ. Στρογγυλὴ πεπιεσμένη, μὲ εἰκοσιοχτῶ βαθιὲς ραβδώσεις. Διατηρεῖ ἔχνη μαύρης βαφῆς.

12. Σιδερένιο στρεπτό δαχτυλίδι Ε 1958 (είκ. 4, πίν. 55ζ). Έλασμα πολύ όξειδωμένο, τυλιγμένο δύο φορές. Έσωτ. διάμ. 0.015 μ., έξωτ. διάμ. 0.019 μ. Πλάτος έλάσματος 0.003 μ.

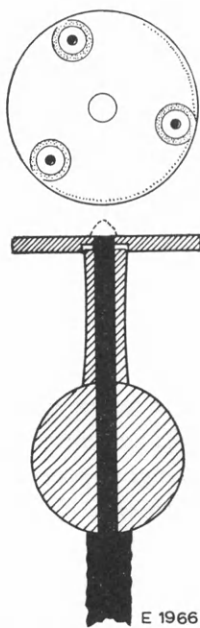
13 - 15. Τρία σιδερένια δαχτυλίδια Ε 1959 (είκ. 4, πίν. 55ζ). Βρέθηκαν κολλημένα από την όξειδωση: α. Στενός κρίκος με διατομή κυρτή έξωτερικά και επίπεδη έσωτερικά. Έσωτ. διάμ. 0.018 μ. Πλάτος 0.005 μ. β. Πλατύς κρίκος με σχεδόν επίπεδα τοιχώματα. Έσωτ. διάμ. 0.016 - 0.019 μ. Πλάτος 0.01 μ. γ. Στρεπτό δαχτυλίδι από έλασμα τυλιγμένο τέσσερις φορές. Έσωτ. διάμ. 0.015 μ. Πλάτος έλάσματος 0.0035 μ.

16. Χάλκινο στρεπτό δαχτυλίδι Ε 1960 (είκ. 4, πίν. 55ζ). Από λεπτό ταινιωτό έλασμα τυλιγμένο μία φορά. Πολύ όξειδωμένο. Έσωτ. διάμ. 0.018 μ. Έξωτ. διάμ. 0.022 μ. Πλάτος έλάσματος 0.003 μ.

17. Σιδερένιο στρεπτό δαχτυλίδι Ε 1961 (είκ. 4, πίν. 55ζ). Έλασμα πολύ λεπτό ταινιωτό, τυλιγμένο δύο φορές. Πολύ όξειδωμένο. Έσωτ. διάμ. 0.015 μ. Πλάτος έλάσματος 0.0025 μ..

Τάφος II

Κιβωτιόσχημος με έσωτερικές διαστάσεις 1×0.66 μ. Δεν είναι γνωστός ό προσανατολισμός του. Βρέθηκε Α. του τάφου I και σέ ψηλότερο επίπεδο κατά 0.50 μ. Ό νεκρός ήταν σέ στάση συνεσταλμένη με τό κεφάλι πρός Β. Κοντά στο κρανίο, στη δεξιά πλευρά, υπήρχε ένας άμφορέας και στους ώμους από μία σιδερένια περόνη. Κάτω από τη λεκάνη του σκελετού βρέθηκαν τά κοκκάλινα έξαρτήματα (δίσκος και κύλινδρος) τής μιās περόνης, καθώς και δύο δαχτυλίδια, ένα όλόκληρο χάλκινο και μισό σιδερένιο. Από τις περόνες μπορούμε νά συμπεράνουμε ότι ό τάφος θα πρέπει νά ανήκε σέ γυναίκα.

Είκ. 3. Τό άνω τμήμα τής περόνης Ε 1966 (φυσικό μέγεθος).

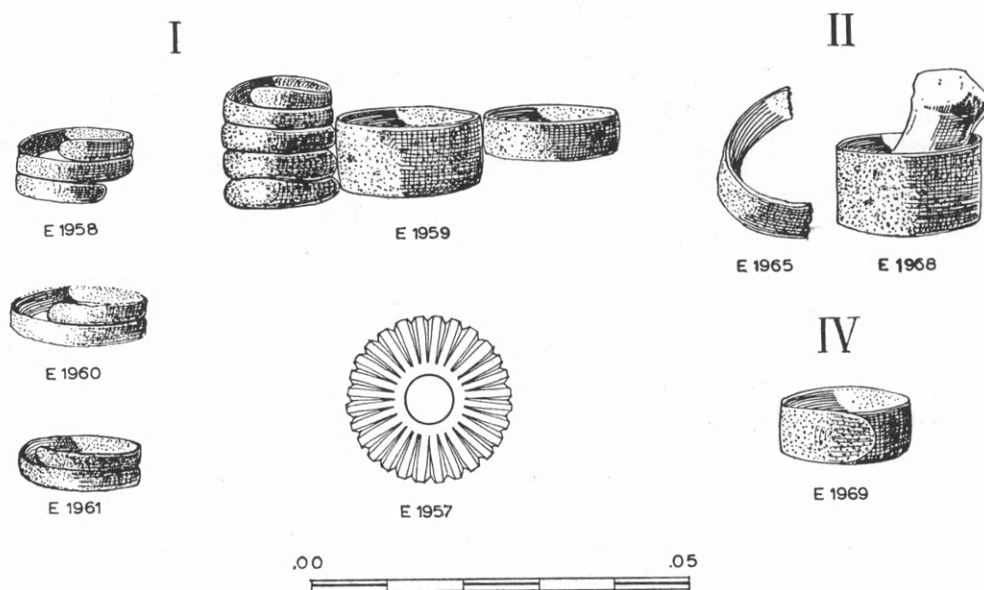
1. Άμφορέας Ε 1912 (είκ. 1β, πίν. 55α). Ύψ. 0.146 μ. Μεγ. διάμ. 0.10 μ. Διάμ. χείλους 0.083 - 0.085 μ. Διάμ. βάσης 0.05 μ. Σχεδόν άκέραιος, λείπουν μόνο κομμάτια από τό λαιμό και τό χείλος. Πηλός καθαρός, ώχροπράσινος με όμοιόχρωμο επίχρισμα. Βαφή στιλπνή μαύρη ως καστανόμαυρη, πολύ φθαρμένη. Λαιμός πλατύς, συνέχεια με τόν ώμο, χείλος όριζόντιο με έντονη προεξοχή, λαβές κάθετες ταινιωτές, κολλημένες στη βάση του λαιμού και στόν ώμο. Βάση κωνική, άρκετά ψηλή, έσωτερικά κοίλη. Τό μεγαλύτερο τμήμα του άγγείου, ή βάση, τό χείλος και τό επάνω μέρος του λαιμού μαύρα. Στόν υπόλοιπο λαιμό παράλληλες ταινίες και στόν ώμο τρείς μεγάλες γωνίες με πλατύ δικτυωτό περίγραμμα.

2. Σιδερένια περόνη Ε 1966 (είκ. 2, 3, πίν. 55η). Σώζεται ή κοκκάλινη σφαίρα (διάμ. 0.02 μ.) με ένα τμήμα από τό στέλεχος και άλλα τέσσερα κομμάτια πολύ όξειδωμένα (δύο με τόν άρ. Ε 1966 και δύο με τόν άρ. Ε 1967). Έσοχή στο μέσο τής μιās όψης τής σφαίρας και όριζόντιες έγκοπές στο στέλεχος κάτω από τη σφαίρα. Στην ίδια περόνη πρέπει νά ανήκουν ό κοκκάλινος δίσκος Ε 1963 (διάμ. 0.024 μ., πάχος 0.002 μ., διάμ. όπής 0.004 μ.) και ό κοκκάλινος κύλινδρος Ε 1964 (μῆκος 0.017 μ., διάμ. 0.006 μ., διάμ. όπής 0.003 μ.). Στο δίσκο, στην έξωτερική πλευρά, τρείς μικροί έγχάρακτοι κύκλοι σέ άραιά διαστήματα και στην έσωτερική όψη μικρή έσοχή (πλάτος 0.001 μ.) γύρω από την όπη για τη στερέωση του κύλινδρου. Κηλίδες σέ καστανό χρώμα στη σφαίρα και στόν κύλινδρο προέρχονται από την όξείδωση

τοῦ σιδερένιου στελέχους πού τὰ διαπερνᾷ καὶ πού πιθανότατα κατέληγε σὲ μικρὴ προεξοχή (κομβίον) πάνω ἀπὸ τὸ δίσκο. Μέγιστο σωζόμενο μῆκος περόνης 0.322 μ.

3. Σιδερένια περόνη Ε 1967 (εἰκ. 2, πίν. 55η). Σώζονται ἑξι κομμάτια τοῦ στελέχους της, πολὺ ὀξειδωμένα. Λεῖπει ὁ δίσκος. Κοκκάλινη εἶναι ἡ σφαῖρα (διάμ. 0.02 μ.) καὶ ὁ κύλινδρος πάνω ἀπ' αὐτή, ὅμοιος στὶς διαστάσεις μὲ τὸν Ε 1964. Ἐγχαράξεις στὸ στέλεχος κάτω ἀπὸ τὴ σφαῖρα· στὰ κοκκάλινα ἐξαρτήματα ἔχνη σὲ καστανὸ χρῶμα ἀπὸ τὴν ὀξειδωση τοῦ σιδερένιου στελέχους. Μέγιστο σωζόμενο μῆκος περόνης 0.371 μ.

4. Σιδερένιο δαχτυλίδι Ε 1965 (εἰκ. 4, πίν. 55η). Μισὸς κρίκος μὲ διατομὴ ἐπίπεδη ἐσωτερικὰ καὶ κυρτὴ ἐξωτερικὰ. Ἐσωτ. διάμ. 0.018 μ. Ἐξωτ. διάμ. 0.022 μ. Πλάτος 0.005 μ.

Εἰκ. 4. Τὰ δαχτυλίδια ἀπὸ τοὺς τάφους Ι, ΙΙ, ΙV καὶ ἡ πῆλινη χάνδρα ἀπὸ τὸν τάφο Ι.

5. Χάλκινο δαχτυλίδι Ε 1968 (εἰκ. 4, πίν. 55η). Πλατὺς κρίκος μὲ σχεδὸν ἐπίπεδα τοιχώματα. Σχετικὰ καλὴ διατήρηση. Ἐσωτ. διάμ. 0.018 μ. Ἐξωτ. διάμ. 0.021 μ. Πλάτος 0.012 μ.

Τάφος ΙΙΙ

Κιβωτιόσχημος μὲ ἐξωτερικὲς διαστάσεις 1.85×1.05 μ. Ἔχει προσανατολισμὸ ἀπὸ Β. πρὸς Ν. καὶ βρέθηκε Ν. τοῦ τάφου ΙΙ. Ὁ σκελετός, μέτρια διατηρημένος, εἶχε στραμμένο τὸ κρανίον πρὸς Ν. Μία ὕδρια πεσμένη στὰ ἀριστερὰ τοῦ κρανίου ἦταν τὸ μόνο κτέρισμα τοῦ τάφου. Κοντὰ στὰ πόδια τοῦ νεκροῦ βρέθηκαν μικρὰ κομμάτια ἀπὸ κάρβουνο.

1. Ὑδρία Ε 1910 (εἰκ. 1β, πίν. 55β). Ὑψ. 0.14 μ. Μεγ. διάμ. 0.091 μ. Διάμ. χείλους 0.059 - 0.06 μ. Διάμ. βάσης 0.04 μ. Σχεδὸν ἀκέραιη μὲ σπασμένες μόνο τὶς ὀριζόντιες λαβές. Πηλὸς καθαρὸς, καστανοκίτρινος μὲ ὁμοιόχρωμο ἐπίχρισμα. Βαφὴ πυκνὴ καὶ στιλπνὴ, μαύρη ὡς καστανόμαυρη, φθαρμένη σὲ πολλὰ σημεία. Σῶμα ὠσειδές, στόμιο στρογγυλὸ μὲ χεῖλη πρὸς τὰ ἔξω. Ἡ κάθετη ταινιωτὴ λαβὴ κολλημένη στὸ χεῖλος καὶ τὸν ὦμο. Βάση δαχτυλιόσχημη, ἐσωτερικὰ κοίλη. Ἡ βάση, τὸ σῶμα κάτω ἀπὸ

τις όριζόντιες λαβές, ό λαιμός και ή έξωτερική όψη τών λαβών, μαῦρα. Στόν ώμο τέσσερα άραιά τοποθετημένα δικτυωτά τρίγωνα και μικρά σταγονόσχημα φύλλα. Στήν κοιλιά, στό ύψος τών όριζόντιων λαβών, άνοιχτόχρωμη ζώνη, διακοσμημένη με τεθλασμένη γραμμή.

Τάφος IV

Κιβωτιόσχημος, με έξωτερικές διαστάσεις 1.53×1.10 μ. Ό σκελετός, καλά διατηρημένος, βρέθηκε σε συνεσταλμένη στάση με τέσσερα άγγεϊα γύρω από τό κεφάλι.

1. Τριφυλλόστομη οινόχόη Ε 1908 (είκ. 1γ, πίν. 55γ). "Υψ. 0.10 μ. Μεγ. διάμ. 0.075 μ. Διάμ. χείλους 0.048 - 0.051 μ. Διάμ. βάσης 0.028 μ. Σχεδόν άκέραιη, λείπει μόνο τό άνώτερο τμήμα τής λαβής. Πηλός ώχροπράσινος με επίχρισμα όμοιόχρωμο. Βαφή μαύρη ως καστανόμαυρη, άρκετά στιλπνή, φθαρμένη στη μία κυρίως όψη. Λαιμός πλατύς, στόμιο τριφυλλόσχημο, λαβή κυλινδρική που ξεκινά από τό χεϊλος. Σώμα σφαιρικό, βάση στενή κωνική, έσωτερικά κοίλη. Κάτω από τό χεϊλος, κοντά στη λαβή, όπή (διάμ. 0.004 μ.) άνοιγμένη με έργαλειό μετά τό ψήσιμο. Τό άγγεϊο είναι όλόμαυρο, έκτός από την άνοιχτόχρωμη ζώνη του ώμου, που είναι διακοσμημένη με μαῦρα τρίγωνα.

2. Κύπελλο Ε 1916 (είκ. 1γ, πίν. 55δ). "Υψ. 0.081 μ. Μεγ. διάμ. 0.082 μ. Διάμ. χείλους 0.083 μ. Διάμ. βάσης 0.035 μ. Άκέραιο. Πηλός καστανός άνοιχτός, με όμοιόχρωμο επίχρισμα. Βαφή πυκνή και στιλπνή, μαύρη ως καστανόμαυρη, καλά διατηρημένη. Σώμα σφαιρικό. Τό χεϊλος με έντονη προεξοχή συνδέεται χωρίς τομή με τό σώμα. Βάση ψηλή, κωνική, έσωτερικά κοίλη. Λαβή μικρή, ταινιωτή, κολλημένη στο χεϊλος και τόν ώμο. Τό άγγεϊο όλόμαυρο έσωτερικά έκτός από μία ταινία στο χεϊλος. Έξωτερικά μένουν άβαφα τό χεϊλος, ή βάση και τό κάτω μέρος του σώματος. Στο άνοιχτόχρωμο χεϊλος φαρδιά τεθλασμένη γραμμή.

3. Κύπελλο Ε 1917 (πίν. 55ε). "Υψ. 0.082 μ. Μεγ. διάμ. 0.081 μ. Διάμ. χείλους 0.084 μ. Διάμ. βάσης 0.037 μ. Άκέραιο, όμοιο με τό κύπελλο Ε 1916 ως προς τόν πηλό, τό σχήμα και τη διακόσμηση. Η βαφή είναι φθαρμένη κυρίως στη μία όψη και στο έσωτερικό του άγγείου. Μικρή όπή (διάμ. 0.004 μ.) είναι άνοιγμένη με έργαλειό στο χεϊλος άπέναντι από τη λαβή.

4. Κύπελλο Ε 1918 (πίν. 55ς'). "Υψ. 0.007 μ. Μεγ. διάμ. 0.08 μ. Διάμ. χείλους 0.084 μ. Διάμ. βάσης 0.033 μ. Συγκολλημένο από ένέα κομμάτια. Λείπουν τμήματα από τό χεϊλος και τη βάση. Η βαφή φθαρμένη περισσότερο στη μία πλευρά του άγγείου. Όμοιο με τά προηγούμενα κύπελλα Ε 1916 - 1917.

5. Σιδερένιο δαχτυλίδι Ε 1969 (είκ. 4, πίν. 55θ). Έσωτ. διάμ. 0.016 μ. Έξωτ. διάμ. 0.02 μ. Πλάτος 0.007 μ. Άνοιχτό δαχτυλίδι από πλατύ έλασμα με στρογγυλεμένα άκρα που επικαλύπτονται. Πολύ όξειδωμένο.

6. Σιδερένια περόνη Ε 1970 (είκ. 2, πίν. 55θ). Σφαίρα χάλκινη (διάμ. 0.015 μ.). Δίσκος (διάμ. 0.014 μ.) και έπτά κομμάτια από τό σιδερένιο στέλεχος, πολύ όξειδωμένα. Μέγιστο σωζόμενο μήκος περόνης 0.19 μ.

7. Σιδερένια περόνη Ε 1971 (είκ. 2, πίν. 55θ). Σώζονται ή χάλκινη σφαίρα (διαμ. 0.015 μ.) και πέντε κομμάτια από τό σιδερένιο στέλεχος, πολύ όξειδωμένα. Μέγιστο σωζόμενο μήκος περόνης 0.234 μ.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΤΑ ΚΤΕΡΙΣΜΑΤΑ ΤΩΝ ΤΑΦΩΝ

Τάφος Ι

Ο *οἶνος* E 1907 (εἰκ. 1α, πίν. 54α). Ἀνήκει στὸ γνωστὸ τύπο μὲ ψηλὴ λαβή, ποὺ συναντᾶται ἀπὸ τὸ τέλος τῆς μυκηναϊκῆς περιόδου¹ καὶ ἐπιβιώνει στὴν ὑπομυκηναϊκὴ² καὶ πρωτογεωμετρικὴ ἐποχὴ³. Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ διπλὴ ψηλὴ λαβὴ της, ποὺ φαίνεται νὰ ἔχει κυπριακὰ πρότυπα⁴. Στὴν Ἑλλάδα τὸ παλαιότερο, ὡς τώρα, ἀγγεῖο μὲ τέτοια λαβὴ βρέθηκε σ' ἓνα τάφο τῆς Τίρυνθας τοῦ τέλους τῆς ὑπομυκηναϊκῆς περιόδου⁵. Στοὺς πρωτογεωμετρικοὺς χρόνους ὅμοια παραδείγματα ἔχουμε καὶ ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, τὴν Ἀσίνη καὶ τὸ Ἀργος⁶. Ἡ διπλὴ λαβὴ στὴν οἶνοχόη E 1907 εἶναι στὸ κάτω μέρος της δίδυμη, ὅπως καὶ οἱ δίδυμες λαβὲς σὲ ἀγγεῖα τοῦ 11ου αἰώνα ἀπὸ τὴν Κύπρο καὶ τὴν Κεφαλλονιά⁷. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἐδῶ ἔγινε χωρὶς συγκεκριμένο πρότυπο· ἔφτιαξε δηλαδὴ ὁ τεχνίτης πρῶτα μία κανονικὴ λαβὴ καὶ μετὰ κόλλησε δίπλα σ' αὐτὴ μία ἄλλη ψηλότερη.

Ἡ διακόσμηση — ταινία μαύρη στὸ χεῖλος καὶ στὴ βάση τοῦ λαιμοῦ καὶ ὤμος ἐλεύθερος γιὰ διακόσμηση — εἶναι τοῦ γνωστοῦ τύπου I τοῦ Desborough, ποὺ ἀπαντᾷ στὴν Ἀττικὴ συνήθως στὴν πρώιμη, ἀλλὰ καὶ στὴν ὕστερη πρωτογεωμετρικὴ ἐποχὴ⁸. Οἱ ἐνάλληλες γωνίες στὸν ὤμο ἔχουν ὑστερομυκηναϊκὴ⁹ καὶ ὑπομυκηναϊκὴ καταγωγὴ¹⁰. Στὴν πρωτογεωμετρικὴ περίοδο ἀπαντοῦν ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Ἀργολίδα, στὴν Εὐβοία, τὴ Βοιωτία, τὴ Θεσσαλία καὶ τὴν Κρήτη, καθὼς ἐπίσης καὶ στὴν Ἀττικὴ¹¹. Ἡ μαύρη ταινία τοῦ λαιμοῦ, ποὺ διασταυρῶνεται κάτω καὶ γύρω ἀπὸ τὴ λαβή, θυμίζει παρόμοια διακόσμηση σὲ μερικὰ πρωτογεωμετρικὰ ἀγγεῖα ἀπὸ τὴν Ἀργολιδοκορινθία¹². Ἡ συν-

1. FURUMARK, Analysis 606, σχῆμα 38, ἀρ. 138, 1 - 4 (Μυκῆνες, Ἰαλυσός). Περαιτὶ B 239, Γ πίν. 79γ (417), 84γ (218).

2. Ἀθήνα: Kerameikos I πίν. 25 (511). Ἀργος: A. KANTA, The Tripolis Street Graves at Argos, AAA 8, 1975, 265, 266 καὶ εἰκ. 2, 13 (πρόχους E 704). Κρήτη: DESBOROUGH, GDA 45, εἰκ. 8, H. Κύπρος: DESBOROUGH, ε.ἀ. σ. 45, εἰκ. 8, G. ΠΙΕΡΙΔΟΥ πίν. 10.

3. ΑΔ 27, 1972, B 2, 316, πίν. 268ε (Παραλίμνη Βοιωτίας).

4. ΠΙΕΡΙΔΟΥ πίν. 11 (9), 12 (1).

5. N. VERDELIS, Neue geometrische Gräber in Tiryns, AM 78, 1963, 8, πίν. 4 (5). Τάφος XIIb.

6. Ἀθήνα: Hesperia 5, 1936, 24, εἰκ. 22. Ἀσίνη: Asine 429, εἰκ. 278. Ἀργος: COURBIN, TGA I 30, πίν. 26 (C. 54).

7. ΠΙΕΡΙΔΟΥ πίν. 10 (3, 8, 9): οἶνοχόες. ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ΑΕ 1932, 36 καὶ εἰκ. 35, πίν. 9 (139), 10 (148): κρατήρας, ψευδόστομος ἀμφορέας.

8. DESBOROUGH, PGP 49 - 51.

9. FURUMARK, Analysis 389 - 390, θέμα 61 A (1 - 2), εἰκ. 68. Βλ. ἐπίσης Περαιτὶ B 167 (595), 170 (235). Γιὰ τὸ ἴδιο κόσμημα μὲ μαύρη τὴν ἐσωτερικὴ γωνία βλ.

Περαιτὶ B 166 (753, 1071, 1257), 170 (368), 173 (752).

10. Ἀθήνα: Kerameikos I πίν. 15 (521). AM 78, 1963, 151, πίν. 54 (1). Λευκαντί: DESBOROUGH, GDA 189, πίν. 39. Κόρινθος: Corinth VII, 1, σ. 5, πίν. 1 (5). Ναύπλιο: C - G. STYRENIUS, Submycenaean Studies (1967) εἰκ. 51. Ἡλίδας: STYRENIUS, ε.ἀ. εἰκ. 58. Μεσσηνία: ΑΕ 1914, 107, εἰκ. 11. Κύπρος: ΠΙΕΡΙΔΟΥ πίν. 8 (9). Γιὰ τὸ ἴδιο κόσμημα μὲ μαύρη τὴν ἐσωτερικὴ γωνία, βλ. Kerameikos I πίν. 14 (490, 512). AM 35, 1910, 27, εἰκ. 4. ΠΙΕΡΙΔΟΥ πίν. 8 (1), 17 (4).

11. Μυκῆνες: V. DESBOROUGH, Late Burials from Mycenae, BSA 68, 1973, 92, 93, πίν. 34a, b. Ἀργος: Πρόχους ἀδημοσίευτη μὲ ἀρ. Μουσείου E 2517. Λευκαντί: AAA 2, 1969, 99, εἰκ. 4 (3). Παραλίμνη: ΑΔ 27, 1972, B2, 316, πίν. 268ε. Ὑπάρχει ἐπίσης μία ἀδημοσίευτη λήκυθος ἀπὸ τὴν Παραλίμνη. Ἰωλκός: DESBOROUGH, GDA 209, πίν. 49. Κρήτη: DESBOROUGH, ε.ἀ. 233, πίν. 54. Ἀθήνα: Hesperia 2, 1933, 553, εἰκ. 11. Γιὰ τὸ ἴδιο κόσμημα μὲ μαύρη τὴν ἐσωτερικὴ γωνία, βλ. Σ. ΧΑΡΙΤΩΝΙΑΔΗ, ΑΔ 28, 1973, 35, πίν. 228. Ὑπάρχει ἐπίσης ἀδημοσίευτος shoulder amphora ἀπὸ τὴν Παραλίμνη.

12. BSA 68, 1973, 93 σημ. 21.

ήθεια επίσης να παραμένει άβαφο τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος καὶ ἡ βάση τοῦ ἀγγείου ἔχει ἐπιβιώσει ἀπὸ τοὺς μυκηναϊκοὺς ΙΙΙΓ χρόνους¹ καὶ συνεχίζεται στὴν πρωτογεωμετρικὴ ἐποχὴ στὴν Ἀργολίδα, τὴν Εὐβοία, τὴ Βοιωτία, τοὺς Δελφοὺς, τὴ Θεσσαλία καὶ τὴν Κῶ², ὅχι ὅμως καὶ στὴν Ἀττικὴ, ὅπου ἐξαφανίζεται μετὰ τὴν ὑπομυκηναϊκὴ περίοδο.

Ὑδρία Ε 1909 (εἰκ. 1α, πίν. 54β). Ἀνήκει στὴν κατηγορία τῶν χειροποίητων ἀγγείων, ποὺ ἐμφανίζονται σὲ τάφους τῆς ὑπομυκηναϊκῆς καὶ πρωτογεωμετρικῆς ἐποχῆς³. Τὰ ἀγγεῖα αὐτὰ εἶναι γενικὰ σπανιότερα ἀπὸ τὰ τροχήλατα στοὺς πρωτογεωμετρικοὺς τάφους, ἀλλὰ πολλὲς φορές ἀποτελοῦν τὸ μοναδικὸ κτέρισμα⁴. Στὴν πρωτογεωμετρικὴ Ἀργολίδα πολλὰ χειροποίητα ἀγγεῖα εἶναι γνωστὰ ἀπὸ τὴν Ἀσίνη, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν Τίρυνθα, τὶς Μυκῆνες καὶ τὸ Ἄργος καὶ παρουσιάζουν μεγαλύτερη ποικιλία στὰ σχήματα ἀπὸ ὅ,τι στὴν Ἀττικὴ⁵. Δὲν ἔχουν ὅμως βρεθεῖ ὡς τώρα στὴν Ἀργολίδα παρόμοιες ὑδρίες μὲ τὴν Ε 1909. Ἡ χειροποίητη ὑδρία ἀπὸ τὸν τάφο 8 τῆς Τίρυνθας καὶ ἄλλη μία ἀπὸ τὸν γεωμετρικὸ οἰκισμό τῆς Ἀσίνης δὲν παρουσιάζουν κοινὰ σημεῖα μ' αὐτήν⁶. Μόνο ἀπὸ ἓνα πρῶιμο πρωτογεωμετρικὸ τάφο τῶν Δελφῶν ἔχουμε παρόμοια ὑδρία καὶ ὑπάρχει ἐπίσης καὶ μία ἀδημοσίευτη αὐτοῦ τοῦ τύπου ἀπὸ τὴν Παραλίμνη τῆς Βοιωτίας⁷.

Τὰ χειροποίητα ἀγγεῖα εἶναι ἄβαφα καὶ κατὰ κανόνα χωρὶς διακόσμηση⁸. Ἡ ὑδρία Ε 1909 εἶναι τὸ μόνο γνωστὸ ὡς τώρα χειροποίητο ἀγγεῖο μὲ βαφή στὸ χεῖλος. Πρωτότυπος εἶναι καὶ ὁ τρόπος τοῦ βαψίματος. Ὁ τεχνίτης φαίνεται ὅτι κράτησε τὸ ἀγγεῖο ἀνάποδα καὶ γυρτὰ ἀπὸ τὴ μία λαβὴ καὶ τὸ ἔβαλε μὲ τὸ στόμιό του στὴ βαφή. Ὅταν τὸ ἀναποδογύρισε, μέρος τῆς βαφῆς χύθηκε στὴ μία πλευρὰ τοῦ ἀγγείου, ἐνῶ τὰ λερωμένα ἀπὸ τὴ βαφή δάχτυλά του ἄφησαν ἵχνη στὴν ὀριζόντια λαβή, ἀπὸ ὅπου τὸ κρατοῦσε.

Ἀμφορέας Ε 1911 (εἰκ. 1α, πίν. 54γ). Οἱ εὐρύλαιμοι ἀμφορεῖς στὴν πρωτογε-

1. BSA 68, 1973, 93 σημ. 17. Βλ. ἐπίσης Περαιτὶ Β 235, Γ πίν. 53δ (520), 130β (897), 134δ (930).

2. Μυκῆνες: BSA 68, 1973, 92, 93, πίν. 34α, β. Λευκαντί: DESBOROUGH, GDA 189, πίν. 39, 190, πίν. 40, 192, πίν. 42. Παραλίμνη: Λήκυθος καὶ κύπελλα ἀδημοσίευτα. Δελφοί: DESBOROUGH, ἔ.δ. 204, πίν. 47. Ἰωλκός: DESBOROUGH, ἔ.δ. 209, πίν. 49. Κῶς: DESBOROUGH, ἔ.δ. 175, πίν. 35.

3. SNODGRASS, DAG 94 - 97. Ἡ καταγωγή τῶν χειροποίητων ἀγγείων δὲν ἔχει ἐξακριβωθεῖ, ἄλλοι τὰ συνδέουν μὲ βόρεια καὶ ἄλλοι μὲ μεσοελλαδικὰ πρότυπα, βλ. DESBOROUGH, The Greek Mainland c. 1150 - 1100, PPS 31, 1965, 219 - 220. J. BOUZÉK, The Beginnings of the Protogeometric Pottery and the Dorian Ware, Op. Ath. 9, 1969, 41. V. MILOJEVIĆ, Die dorische Wanderung im Lichte der vorgeschichtlichen Funde, AA 1948-9, 33 - 34. SNODGRASS, DAG 97 καὶ σημ. 71.

4. Asine 430, εἰκ. 280 - 282 (PG 35 - 37).

5. SNODGRASS, DAG 95 καὶ σημ. 69. Γὰ νέα παραδείγματα βλ. BSA 68, 1973, 93, σημ. 23, πίν. 34α (ἀμφορέας). Asine II 12 καὶ εἰκ. 33g (πρόχους), σ. 15, 28 καὶ εἰκ. 16, 34α, σ. 16, 28 καὶ εἰκ. 22, 34b (τριφ. οἰνοχόες). INGA καὶ ROBIN HAGE, Excavations in the Barbouna Area at Asine (1973) 78, εἰκ. 82 (τριφ. οἰνοχόη). BCH 81, 1957, 654, εἰκ. 29 (τριφ. οἰνοχόη).

6. Tiryns I 158 (20), πίν. XV, 12. Asine 313, εἰκ. 216 (2).

7. DESBOROUGH, GDA 205, πίν. 48.

8. Ἐξαίρεση ἀποτελοῦν δύο ὑπομυκηναϊκὰ χειροποίητα ἀγγεῖα, ἓνας ἀμφορίσκος ἀπὸ τὸ Ἄργος μὲ δικτυωτὴ διακόσμηση στὴ μία ὀψή (AAA 8, 1975, 273) καὶ μία πρόχους (σὲ θραύσματα) ἀπὸ τὴν Κόρινθο μὲ ἐνάλληλα τρίγωνα στὸν ὄμο (Corinth VII 1, 5, πίν. 1 (5)). Καὶ στὴ γεωμετρικὴ ἐποχὴ ἀπαντοῦν χειροποίητα ἀγγεῖα μὲ διακόσμηση, ὅπως π.χ. ἡ μνημειακὴ πυξίδα ἀπὸ τὸ Ἄργος, βλ. COURBIN, CGA 246, πίν. 100 - 104.

ωμετρική εποχή είναι συνήθως τοῦ τύπου με λαβές στὸν ὤμο (Shoulder Amphora). Ὁ Ε 1911 ἀποτελεῖ μία ποικιλία εὐρύλαιμου ἀμφορέα, ποὺ ἔχει λαβές κολλημένες στὸ λαιμὸ καὶ στὸν ὤμο. Ὅμοιοι ἀμφορεῖς εἶναι γνωστοὶ ἀπὸ τὸ Λευκαντί, δύο ὑπομυκηναϊκοὶ ἢ πρῶιμοι πρωτογεωμετρικοὶ καὶ ἓνας ὑστεροπρωτογεωμετρικὸς ἢ πρῶιμος γεωμετρικὸς· ὁ τελευταῖος εἶναι καὶ τὸ πιὸ κοντινὸ στὸν Ε 1911 ὡς πρὸς τὸ σχῆμα παράδειγμα¹. Παρόμοιοι, ἂν καὶ περισσότερο ἐξελιγμένοι, εἶναι ἐπίσης τρεῖς ὕστεροι πρωτογεωμετρικοὶ ἀμφορεῖς ἀπὸ τὸ Ἄργος καὶ ἓνας ἀπὸ τὶς Κλεωνές².

Τὰ διάγραμμα τρίγωνα στὸν ὤμο τοῦ ἀγγείου εἶναι κόσμημα γνωστὸ ἤδη ἀπὸ τὴ μυκηναϊκὴ ΙΙΙΓ περίοδο καὶ ἀπαντᾷ κυρίως στὴν Κεφαλλονιά καὶ τὴν Ἀχαΐα σὲ ἀγγεῖα ὁλόμαυρα ἢ με ἀνοιχτόχρωμο βάθος³. Στους πρωτογεωμετρικοὺς χρόνους ἡ παράδοση τῶν ὁλόμαυρων ἀγγείων με διάγραμμα τρίγωνα στὸν ὤμο συνεχίζεται. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἀμφορέα Ε 1911 καὶ τὶς ληκύθους Ε 1913 καὶ 1914 τοῦ τάφου Ι, ἡ ἴδια διακόσμηση ὑπάρχει καὶ σὲ δύο ἀκόμη ἀδημοσίευτες μαῦρες ληκύθους στὸ Μουσεῖο τοῦ Ἀργους, καθὼς καὶ σὲ ἄλλα ὁλόβαφα ἀγγεῖα ἀπὸ τὴ Μεσσηνία, τὴν Ἰθάκη καὶ τοὺς Δελφούς⁴.

Λήκυθοι Ε 1913, 1914 (εἰκ. 1α, πίν. 54δ - ε). Τὰ ἀγγεῖα αὐτὰ ἔχουν τὸ σχῆμα τὸ γνωστὸ ἀπὸ τὴ μυκηναϊκὴ ΙΙΙΓ περίοδο⁵. Στὴν Ἀργολίδα ἔχει βρεθεῖ μία ἐνδιαφέρουσα σειρά ληκύθων — χρονολογοῦνται ἀπὸ τὴ μυκηναϊκὴ ΙΙΙΓ ἐποχὴ ὡς τὸ τέλος τῶν πρωτογεωμετρικῶν χρόνων —, ποὺ δὲν μποροῦν νὰ μᾶς δώσουν ὅμως μία πλήρη ἐξελικτικὴ σειρά τῆς ληκύθου, ὅπως συμβαίνει στὸ νεκροταφεῖο τοῦ Κεραμεικοῦ στὴν Ἀθήνα, ἀλλὰ μόνο ἓνα γενικὸ πλαίσιο⁶. Οἱ λήκυθοι Ε 1913 καὶ 1914 ἔχουν τὴν ἴδια διακόσμηση με τὸν ἀμφορέα Ε 1911. Εἶναι πολὺ πιθανὸ νὰ προέρχονται ἀπὸ τὸ ἴδιο ἐργαστήριο καὶ ἴσως καὶ ἀπὸ τὸν ἴδιο ἀγγειοπλάστη.

1. DESBOROUGH, GDA 189, πίν. 39. AAA 2, 1969, 98, εἰκ. 1. M. POPHAM καὶ L. SACKETT, Excavations at Lefkandi, Euboea, 1964 - 66 (1968) σ. 23, 24 καὶ εἰκ. 57. Στὴν Ἀργολίδα ὁ ἴδιος τύπος ἀμφορέα ἀπαντᾷ στὴ μυκηναϊκὴ ΙΙΒ ἐποχὴ στὴν Τίρυνθα (Tiryns VIII 67, εἰκ. 7, πίν. 46), ἀλλὰ στοὺς πρωτογεωμετρικοὺς χρόνους δὲν εἶναι γνωστὸ παρόμοιο παράδειγμα ἀπὸ τὴν Ἀργολίδα, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Ε 1911.

2. Βλ. παρακάτω σ. 185, σημ. 1.

3. Κεφαλλονιά: ΑΔ 5, 1919, 108, εἰκ. 24, 25. ΑΕ 1932, 34 πίν. 5 (17), 6 (37), 7 (69, 75, 77, 86), 10 (145). Ἀχαΐα: ΑJA 64, 1960, 7 πίν. 2, εἰκ. 14 (14). Ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι ἀδημοσίευτοι ἀμφορίσκοι με τὴν ἴδια διακόσμηση στὸ Μουσεῖο τῆς Πάτρας.

4. Ἀδημοσίευτες λήκυθοι στὸ Μουσεῖο τοῦ Ἀργους με ἀρ. Μουσείου C. 916, 917. Μεσσηνία: Α. ΧΩΡΕΜΗΣ, ΑΕ 1973, 65, πίν. 35α. Ἰθάκη: BSA 33, 1932 - 1933, σ. 41, εἰκ. 11, σ. 50, εἰκ. 28. Δελφοί: DESBOROUGH, GDA 205, πίν. 48. Τὰ διάγραμμα τρίγωνα ἀπαντοῦν ἐπίσης καὶ στὴν Εὐβοία καὶ Βοιωτία, ἀλλὰ σὲ ἀγγεῖα με ἀνοι-

χτόχρωμο βάθος, βλ. Χαριστήριον εἰς Ἀ. Κ. Ὀρλάνδον, B (1966) 256, πίν. XLVIII, α. (Χαλκίδα). Ἀπὸ τὴν Παραλίμνη εἶναι γνωστὸς ἐπίσης ἀδημοσίευτος ψευδόστομος ἀμφορέας.

5. FURUMARK, Analysis 603, σχῆμα 29, ἀρ. 121 - 124. Περαιτὶ B 247.

6. Μυκην. ΙΙΙΓ λήκυθοι: A. WACE, Chamber Tombs at Mycenae (1932) πίν. 34 (49), 48 (10), 57 (16). Deiras 153, πίν. LII (8), LXIV (1 - 2), LVIII (5). Asine 366, εἰκ. 237 (32, 33). Ὑπομυκηναϊκὲς λήκυθοι: AAA 8, 1975, 264, 269 καὶ εἰκ. 19, 20. STYRENIUS, Submycenaean Studies 128 - 129, εἰκ. 52 (Μυκῆνες). H. SCHLIEMANN, Mycènes (1879) 120, εἰκ. 26. Asine 323, εἰκ. 220, 4. AM 78, 1963, 7, πίν. 4 (3), 8, πίν. 4 (4). Πρωτογεωμετρικὲς λήκυθοι: BSA 68, 1973, 95, 96, πίν. 35a, b, σ. 92, 93, πίν. 34a, b. DESBOROUGH, PGP 210, πίν. 28B. Asine 430, εἰκ. 279. R. HÄGG, Protogeometrische Keramik in Nauplion, Op. Ath. 10, 1971, 44, εἰκ. 5. Ἀπὸ τὸ Ἄργος εἶναι γνωστὲς οἱ ἀδημοσίευτες λήκυθοι C. 916, 917.

Πρόχους Ε 1915 (είκ. 1α, πίν. 54ς'). Τόσο τὸ σχῆμα, ὅσο καὶ ἡ διακόσμησή της μὲ μακριὰ κρεμαστὰ φύλλα ἔχει ἐπιβιώσει ἀπὸ τοὺς ὑστερομυκηναϊκοὺς καὶ ὑπομυκηναϊκοὺς χρόνους¹. Στὴν πρωτογεωμετρικὴ ἐποχὴ ἔχουμε στὴν Ἀργολίδα περισσότερες πρόχους ἀπὸ ὅ,τι στὴν Ἀττικὴ, σὲ δύο παραλλαγές: μία μὲ πλατύ, κοντὸ λαιμὸ καὶ μία μὲ στενότερο καὶ πιὸ ψηλὸ. Ἡ πρόχους Ε 1915 ἀνήκει στὸν πρῶτο τύπο. Παρόμοιες ἔχουν βρεθεῖ σὲ πρῶτους πρωτογεωμετρικοὺς τάφους στὴν Πελοπόννησο, τὴν Εὐβοία, τὴ Βοιωτία καὶ τοὺς Δελφοὺς καὶ παρουσιάζουν ἄλλοτε συνεχῆς περιγραμμὰ καὶ ἄλλοτε τομὴ στὴ συνάντησιν λαιμοῦ - ὤμου, ὅπως ἡ Ε 1915². Μερικὲς ἀπ' αὐτὲς εἶναι ὁλόμαυρες χωρὶς διακόσμηση καὶ ἄλλες ἔχουν τρίγωνα ἢ ἐπιμήκη φύλλα στὴν ἀνοιχτόχρωμη ταινία τοῦ ὤμου. Ἡ Ε 1915 ἔχει τὴν ἴδια διακόσμηση, ὅπως καὶ ἡ πρῶιμη πρωτογεωμετρικὴ πρόχους Ε 691 ἀπὸ τὸ Ἄργος, ἀλλὰ φαίνεται λίγο πιὸ ἐξελιγμένη ἀπὸ αὐτὴν στὸ σχῆμα³. Τέλος θὰ πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅτι ἔχουμε καὶ ὑστερότερα παραδείγματα αὐτοῦ τοῦ τύπου στὴν Ἀργολίδα⁴.

Πτηνόμορφος ἄσκος Ε 1919 (πίν. 54ζ'). Ἀνήκει στὸν τύπο Ia τοῦ Desborough: πτηνόμορφο κεφάλι, προχοὴ καὶ λαβὴ στὴ ράχη καὶ τρία πόδια⁵. Ὁ τύπος Ia τοῦ πτηνόμορφου ἄσκοῦ ἦταν γνωστὸς ὡς τώρα στὴν Ἑλλάδα μόνο ἀπὸ τὴν Ἀχαΐα, τὴ Νάξο, τὸ Λευκαντὶ καὶ τὴν Ἀθήνα. Μὲ τὸν ἄσκό Ε 1919 προστίθεται καὶ τὸ μοναδικὸ παράδειγμα ἀπὸ τὴν Ἀργολίδα. Παρ' ὅλες τὶς ὁμοιότητες τοῦ τύπου αὐτοῦ μὲ τὸν μυκηναϊκὸ χωρὶς βάση ἄσκό, ὁ Desborough τὸν θεωρεῖ νέα δημιουργία, ποὺ ἐμφανίστηκε στὰ τέλη τοῦ 12ου π.Χ. αἰῶνα στὴν Κύπρο καὶ ἀπὸ ἐκεῖ διαδόθηκε στὴν Ἑλλάδα, ὅπου ἀπαντᾷ ὡς τὰ μέσα τοῦ 11ου αἰ.⁶

Οἱ ἐλλαδικοὶ ἄσκοι τύπου Ia ἔχουν ψηλά, ταινιωτὰ συνήθως πόδια καὶ προχοὴ τοποθετημένη μπροστὰ ἀπὸ τὴ λαβὴ καὶ ἐνωμένη μ' αὐτή⁷. Ἀντίθετα τὰ κυπριακὰ πρότυπα ἔχουν κοντὰ τριγωνικὰ πόδια καὶ προχοὴ χωριστή, πίσω ἀπὸ τὴ λαβή⁸. Ὁ Ε 1919 ἔχει τὰ γνωστὰ ἐλλαδικὰ χαρακτηριστικὰ μὲ μόνον τὴ διαφορὰ ὅτι ἡ προχοὴ δὲν

1. Μυκην. IIIΓ πρόχοι: FURUMARK, Analysis 602, ἀρ. 111, 115. Βλ. ἐπίσης, Περαιτὶ Β 227-230, 234-236, Deiras 151 (DV 48), πίν. LVIII (7). Κ. ΔΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΔ 23, 1968, Α, 185, πίν. 82γ. Πολὺ συχνὴ εἶναι ἡ ἐμφάνισις τῶν εὐρύστομων πρόχων στὴν Κεφαλονιά, βλ. ΑΕ 1932, πίν. 7, 8, 12, 13 σποράδην. Γὰ τὴ διακόσμηση μὲ κρεμαστὰ φύλλα γενικὰ, βλ. FURUMARK, Analysis 408-409, θέμα 72 (11-14), εἰκ. 71· εἰδικότερα γὰ τὶς πρόχους βλ. Περαιτὶ Β 229, 235, Γ πίν. 6α, 21γ, 26β, 68γ, 104α, 109α, 123γ, 126α (861). Asine 299, εἰκ. 206. Ὑπομυκηναϊκὲς πρόχοι: Kera-meikos I πίν. 25 (496). AAA 8, 1975, 263, 268 καὶ εἰκ. 2, 22 (Ε 694). Κ. ΔΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, ἔ.α. 183, πίν. 81β. Τὰ κρεμαστὰ φύλλα δὲν ἀπαντοῦν συνήθως σὲ ὑπομυκην. πρόχους, ἀλλὰ κυρίως σὲ οἰνοχόες, βλ. Kera-meikos I πίν. 24 (438), (501), 25 (435). Op. Ath. 4, 1963, πίν. V (3659, 3660).

2. Μυκῆνες: BSA 68, 1973, 95, 97, πίν. 35c. Ἄργος: AAA 8, 1975, 262, 272 καὶ εἰκ. 2 καὶ 23 (Ε 691).

Καρποφόρα: ΑΕ 1973, 65, πίν. 34δ, 35α. Λευκαντὶ: DESBOROUGH, GDA 190, πίν. 40. Παραλίμνη: Ὑπάρχουν ἀδημοσίευτες πρόχοι. Δελφοί: αὐτ. 204, πίν. 47.

3. Βλ. προηγούμενη σημείωσις, Ἄργος.

4. Ἄργος: BCH 81, 1957, 654, εἰκ. 29, 655, εἰκ. 35, 657, εἰκ. 38. Μυκῆνες: V. DESBOROUGH, BSA 51, 1956, 129, εἰκ. 1 καὶ πίν. 34a. Asine II 19, εἰκ. 28 καὶ 33b.

5. V. DESBOROUGH, Bird Vases, Κρητ. Χρον. 24, 1972, 246-247.

6. Αὐτ. 275.

7. Αὐτ. 263. Προχοὴ ἀνεξάρτητη, πίσω ἀπὸ τὴ λαβή, κατὰ τὰ κυπριακὰ πρότυπα, ἔχει μόνον ἕνα μυκηναϊκὸς IIIΓ πτηνόμορφος ἄσκος ἀπὸ τὴ Νάξο, βλ. αὐτ. 254, ἀρ. 42.

8. Αὐτ. 259. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ δείγματα κυπριακῶν ἄσκων μὲ λαβὴ κολλημένη στὴν προχοή, βλ. αὐτ. πίν. KZ' 2, KΘ' 2, 4.

είναι ένωμένη με τη λαβή, όπως συμβαίνει στα άλλα παραδείγματα, αλλά ανεξάρτητη, όπως στα περισσότερα κυπριακά πρότυπα. Το κεφάλι και το στήθος του Ε 1919 διαπλάθονται χωρίς ρεαλισμό και δεν έχουν εξάρτηση από τα κυπριακά άγγεϊα¹. Στη διακόσμηση δεν έχουμε επίσης το συνηθισμένο παραδοσιακό σύστημα, δηλαδή απεικόνιση ενός φτερού σε κάθε όψη, αλλά υπάρχουν ολόγυρα στο άγγεϊο δύο πλατιές ζώνες² με τρίγωνα, κόσμημα που απαντά και σε κρητικούς και κυπριακούς ασκούς³.

Ο άσκος Ε 1919 θα πρέπει να έχει κατασκευαστεί σε τοπικό εργαστήριο, όπως γίνεται φανερό από τον ανοιχτόχρωμο κοκκινωπό πηλό, που τον βρίσκουμε και στα άγγεϊα Ε 1914 και 1915 από τον ίδιο τάφο.

Τριποδικός άσκος Ε 1920 (πίν. 54η). "Ομοιος άσκος έχει βρεθεί στον πρωτογεωμετρικό τάφο 601 των Μυκηνών⁴. Τα δύο άγγεϊα είναι τα μόνα ως τώρα γνωστά παραδείγματα του τύπου αυτού από την Ελλάδα. Το σχήμα τους (στρογγυλό σώμα, λοξή προχοή, καλαθοειδής λαβή) αποτελεί παραλλαγή του μυκηναϊκού με βάση άσκοι⁵, αλλά είναι επηρεασμένο και από τον πτηνόμορφο άσκό, έχει δηλαδή ούρα στο σώμα και τρία πόδια. Παρόμοιος συνδυασμός υπάρχει και σε ζωόμορφα ή πτηνόμορφα άγγεϊα της Κύπρου και της Κρήτης⁶.

Ο άσκος Ε 1920, αν εξαιρέσει κανείς το στρογγυλό σώμα, θυμίζει τον πτηνόμορφο άσκό τύπου Ια του Desborough, που είναι γνωστός μόνο από την Κρήτη και την Κύπρο⁷. Η διακόσμηση του άσκοι Ε 1920 με αντίθετα τρίγωνα κάτω από τη λαβή απαντά και σε κυπρογεωμετρικά δείγματα πτηνόμορφων και άλλων ασκών⁸.

Χάλκινη περόνη Ε 1956 (είκ. 2, πίν. 55ζ). Ανήκει στο γνωστό τύπο Α με δίσκο και σφαίρα στο επάνω μέρος⁹. Ο τύπος αυτός πρωτοεμφανίζεται στο τέλος της μυκηναϊκής ΙΙΙΓ εποχής στο νεκροταφείο της Δειράδας του "Αργους"¹⁰ και εξακολουθεί στην υπομυκηναϊκή εποχή στην Αργολίδα και την Αττική¹¹. Η καταγωγή του δεν έχει διευκρινιστεί, άλλοι πιστεύουν ότι προέρχεται από το Βορρά και άλλοι τον συνδέουν με τον παλιότερο τύπο των μυκηναϊκών χάλκινων περονών με σφαιρική κε-

1. Αντίθετα στα κυπριακά και σε μερικά έλλαδικά δείγματα από την Αχαΐα και το Λευκαντί, το κεφάλι και το στήθος του πτηνού αποδίδονται πιο ρεαλιστικά, βλ. αὐτ. πίν. ΚΗ', ΚΘ' 1, ΛΔ' 5, ΛΕ'.

2. Πλατιά ζώνη ολόγυρα στο σώμα, διακοσμημένη με ρόμβους ή τρίγωνα, απαντά σε μερικά κυπριακά δείγματα (αὐτ. πίν. ΚΘ' 1, ΛΑ' 1, ΛΒ' 1), ενώ στον έλλαδικό χώρο, σε δύο ασκούς από το Λευκαντί και τον Κεραμεικό έχουμε περισσότερες, αλλά πιο στενές ζώνες γύρω από το σώμα, βλ. αὐτ. πίν. ΛΣΤ' 1, ΛΔ' 3.

3. Αὐτ. πίν. ΛΒ' 1, ΛΓ' 4, ΛΔ' 1. Δύο ζώνες με τρίγωνα, όπως στον Ε 1919, απαντούν και σ' ένα ζωόμορφο άσκό, βλ. SCE IV 2, είκ. VII, askos 4.

4. V. DESBOROUGH, BSA 49, 1954, 259 - 260, πίν. 43c.

5. FURUMARK, Analysis 68, 617 τύπος 195, είκ. 6, 11. Βλ. επίσης ΑΔ 23, 1968, Α, 186, πίν. 828. Deiras 83,

πίν. LXXXI (7). Στον 11ο αιώνα π.Χ. οι άσκοι του τύπου αυτού επιβιώνουν στην Κρήτη (Βλ. Κρητ. Χρον. 24, 1972, 246, σημ. 3) και την Κύπρο, βλ. SCE IV 2, είκ. VII, askos 1, 2.

6. SCE IV 2, είκ. VII, askos 3, 4. ΠΙΕΡΙΔΟΥ πίν. 26. J. K. BROCK, Fortetsa, Early Greek Tombs near Knossos (1957) 37, πίν. 23 (354).

7. Κρητ. Χρον. 24, 1972, 246.

8. SCE IV 2, είκ. VII, askos 1. Κρητ. Χρον. 24, 1972, πίν. Α' 4. ΠΙΕΡΙΔΟΥ πίν. 26 (5).

9. DESBOROUGH, GDA 297, είκ. 33, E - G. SNODGRASS, DAG 226, είκ. 81, 1.

10. Deiras 204, πίν. XXIV (2, 6), LXXXVII (6).

11. AAA 8, 1975, 263, 269 και είκ. 1, 21. Kerameikos I 82. MÜLLER - KARPE, JdI 77, 1962, 82, 119 και είκ. 1 - 3. AM 35, 1910, 29 και είκ. 10 - 12, 14.

φαλή από όρεία κρύσταλλο¹. Στην 'Αργολίδα, στην πρωτογεωμετρική εποχή, έχουν βρεθεί λίγες χάλκινες περόνες σε τάφους τῆς 'Ασίνης καὶ τῆς Τίρυνθας². Ἡ περόνη Ε 1956 μοιάζει περισσότερο με τὶς δύο χάλκινες περόνες ἀπὸ τὸν τάφο VI τῆς Τίρυνθας.

Πήλινη χάνδρα Ε 1957 (εἰκ. 4, πίν. 55ζ). Ἀξιοπρόσεκτη εἶναι ἡ ραβδωτὴ διακόσμηση, ποὺ εἶναι γνωστὴ ἀπὸ μυκηναϊκὲς χάνδρες καὶ ἀπὸ τὶς σφαιρικὲς κεφαλὲς ἀπὸ όρεία κρύσταλλο στὶς χάλκινες μυκηναϊκὲς καὶ ὑπομυκηναϊκὲς περόνες³. Στὸς πρωτογεωμετρικοὺς χρόνους ὅμοιες πήλινες χάνδρες με ραβδωτὴ διακόσμηση ἔχουν βρεθεῖ σὲ γυναικείους τάφους στὸν Κεραμεϊκό⁴.

Δαχτυλίδια Ε 1958 - 1961 (εἰκ. 4, πίν. 55ζ). Στην πρωτογεωμετρική εποχή, ἀντίθετα με τὴν ὑπομυκηναϊκὴ, σπανίζουν τὰ δαχτυλίδια στὸς τάφους. Τὰ περισσότερα εἶναι χάλκινα καὶ λίγα σιδερένια. Ἀντίθετα στὸν πρωτογεωμετρικὸ τάφο I τῆς ὁδοῦ Περρούκα 66 βρέθηκαν μαζί ἔξι δαχτυλίδια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὰ πέντε εἶναι σιδερένια⁵.

Οἱ τύποι τῶν δαχτυλιδιῶν τοῦ τάφου I εἶναι δύο: ἀπλοὶ κρίκοι καὶ στρεπτὰ δαχτυλίδια. Καὶ οἱ δύο τύποι εἶναι γνωστοὶ ἀπὸ τὴ μυκηναϊκὴ IIIΓ καὶ τὴν ὑπομυκηναϊκὴ εποχή, τόσο στὴν 'Αργολίδα⁶ ὅσο καὶ στὴν 'Αττικὴ⁷. Τὰ σιδερένια στρεπτὰ δαχτυλίδια τοῦ τάφου I καὶ ἓνα ἀκόμη ἀπὸ τάφο τῶν Μυκηνῶν⁸ εἶναι τὰ μόνα ποὺ γνωρίζουμε ἀπὸ σίδηρο, ἐνῶ ὅλα τὰ ἄλλα παλιότερα ἢ σύγχρονα στρεπτὰ δαχτυλίδια εἶναι ἀπὸ χαλκὸ ἢ σπανιότερα ἀπὸ χρυσό, ὅταν χρησιμοποιοῦνται γιὰ «σφηκωτῆρες» μαλλιών. Τὰ τρία κολλημένα σιδερένια δαχτυλίδια (Ε 1959) θὰ πρέπει νὰ ἦταν περασμένα στὰ τρία τελευταῖα δάχτυλα τοῦ ἀριστεροῦ χεριοῦ, ὅπως δείχνει ἡ διάταξή τους σὲ συνδυασμὸ καὶ με τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ στρεπτὸ δαχτυλίδι στὸ μικρὸ δάχτυλο στενεύει στὸ πάνω μέρος. Τὰ στρεπτὰ δαχτυλίδια Ε 1958 καὶ 1961, με τὴ μικρὴ διάμετρο, ἴσως νὰ εἶχαν φορεθεῖ στὸ ἴδιο δάχτυλο τοῦ δεξιοῦ χεριοῦ. Ἡ συνήθεια νὰ φοριοῦνται δαχτυλίδια σὲ πολλὰ δάχτυλα καὶ πολλὲς φορὲς περισσότερα ἀπὸ ἓνα σὲ κάθε δάχτυλο διαπιστώνεται ἀπὸ τοὺς τελευταίους μυκηναϊκοὺς καὶ ὑπομυκηναϊκοὺς χρόνους⁹.

1. AM 78, 1963, 26 σημ. 93. DESBOROUGH, GDA 298 - 299. Deiras 205. SNODGRASS, DAG 226. Οἱ κεφαλὲς περονῶν ἀπὸ όρεία κρύσταλλο, ποὺ βρέθηκαν στὸν ὑπομυκηναϊκὸ τάφο 39 τῆς ὁδοῦ Τριπόλεως στὸ 'Αργος, φαίνεται ὅτι ἐνισχύουν τὴ θεωρίαν τοῦ DESHAYES γιὰ τὴ μυκηναϊκὴ καταγωγὴ τῶν περονῶν τύπου Α, βλ. AAA 8, 1975, 267.

2. Asine 425 (τάφοι 1, 10, 12, 43). Tiryns I 129 (τάφος 7). AM 78, 1963, 28, πίν. 10 (3) καὶ εἰκ. 11 (τάφος VI).

3. Χάνδρες: A. WACE, Chamber Tombs at Mycenae (1932) πίν. 35 (33, 34f). Asine 251, εἰκ. 177 (4), 375, εἰκ. 243, 406, εἰκ. 266. Περαιτὶ Β 305, εἰκ. 128 (7). Κεφαλὲς περονῶν: G. KARO, Die Schachtgräber von Mykenae (1930) 57, πίν. XXXI (103). Γ. ΜΥΛΩΝΑΣ, Ὁ ταφικὸς κύκλος Β τῶν Μυκηνῶν (1973) 30, πίν. 20α: 2, σ. 203, πίν. 182α: 1. AAA 8, 1975, 266 καὶ εἰκ. 14 - 15 (Ε 705).

4. Kerameikos I πίν. 74 (764), τάφος 5. Kerameikos

IV πίν. 32 (2117), τάφος 39.

5. Σιδερένια δαχτυλίδια ἔχουμε γιὰ πρώτη φορὰ σὲ τέσσερις ὑπομυκηναϊκοὺς τάφους τοῦ Κεραμεικοῦ, βλ. Kerameikos I 85. Στην πρωτογεωμετρική εποχή ἐμφανίζονται σποραδικὰ στὴν 'Αργολίδα καὶ σὲ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδας, βλ. Asine II 22 σημ. 31 - 35 καὶ εἰκ. 24, 25.

6. Κρίκοι: Deiras 209, πίν. LXIV (6), LXIX (3), XXIV (9). AM 78, 1963, 6, πίν. 4 (1) τάφ. XIII a, σ. 8, πίν. 4 (2), τάφ. XIIIb, σ. 11 (τάφ. XXVIII). Στρεπτὰ: Deiras 208 - 209, πίν. LVI (7), LXXXVII (6). AAA 8, 1975, 264, 271 καὶ εἰκ. 1 (Ε 697).

7. Κρίκοι: Περαιτὶ Β 291. Kerameikos I 85, εἰκ. 3. AM 35, 1910, 29 καὶ εἰκ. 18, 21. Στρεπτὰ: Περαιτὶ Β 291 292, M31 (πίν. 78α), M74, M143. Kerameikos I 85, εἰκ. 4, πίν. 28. AM 35, 1910, 29 καὶ εἰκ. 25, 26, 28.

8. ΑΔ 19, 1964, B1, 133.

9. Περαιτὶ Β 295, τάφος 16. Kerameikos I 85, τάφος 108.

Τάφος II

Εὐρύλαιμος ἀμφορέας E 1912 (εἰκ. 1β, πίν. 55α). Εἶναι μία ἀργολικὴ παραλλαγή τοῦ ἀμφορέα με λαβὲς στὸν ὤμο (Shoulder Amphora), ποὺ ἀπαντᾷ συχνὰ στὴν Ἀργολίδα στοὺς τελευταίους πρωτογεωμετρικοὺς καὶ πρώιμους γεωμετρικοὺς χρόνους. Τρεῖς ἀκόμη ἀμφορεῖς αὐτοῦ τοῦ τύπου εἶναι γνωστοὶ ἀπὸ τὸ "Αργος καὶ ἓνας ἀπὸ τὶς Κλεωνές¹. Ὁ ἴδιος τύπος ἐμφανίζεται καὶ στὰ πρώιμα καὶ μέσα γεωμετρικὰ ἀγγεῖα τῆς Ρόδου καὶ τῆς Κῶ καὶ δείχνει πιθανὸν ἐπίδραση ἀπὸ τὴν Ἀργολίδα². Ἡ δικτυωτὴ τεθλασμένη στὸν ὤμο τοῦ E 1912 ἀπαντᾷ καὶ στὸν ἀμφορέα ἀπὸ τὶς Κλεωνές καὶ εἶναι γνωστὴ καὶ ἀπὸ κυπριακὰ καὶ συνηθέστερα κρητικὰ πρωτογεωμετρικὰ ἀγγεῖα³.

Σιδερένιες περόνες E 1966, 1967 (εἰκ. 2, 3, πίν. 55η). Ἀνήκουν στὸν παραδοσιακὸν τύπο με δίσκο καὶ σφαίρα. Τὰ κοκκάλινα ἐξαρτήματά τους δημιουργοῦν μία σπάνια παραλλαγή, ποὺ δὲν εἶναι γνωστὴ πρὶν ἀπὸ τοὺς τελευταίους πρωτογεωμετρικοὺς καὶ πρώιμους γεωμετρικοὺς χρόνους. Ἡ ἐσοχὴ στὸ μέσο τῆς σφαίρας τῆς περόνης E 1966 ἴσως ἔγινε γιὰ τὴ στερέωση πολὺτιμου λίθου ἢ ἄλλου ὕλικου⁴. Σιδερένια περόνη με κοκκάλινη σφαίρα εἶναι γνωστὴ καὶ ἀπὸ ἓνα πρωτογεωμετρικὸν τάφο στὸ "Αργος, ἀλλὰ τὸ πιὸ κοντινὸ παράδειγμα εἶναι ἡ σιδερένια περόνη ἀπὸ τὸν πρώιμο γεωμετρικὸν τάφο 2 τῆς Τίρυνθας με ἐλεφάντινη σφαίρα, δίσκο διακοσμημένο με ἐγχάρακτους κύκλους καὶ με ἐπένδυση τοῦ στελέχους με ἐλεφαντοστό⁵. Ἀνάλογα παραδείγματα στὴ γεωμετρικὴ ἐποχὴ ἔχουν βρεθεῖ στὸ "Αργος, τὴν Τίρυνθα καὶ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδας⁶.

Χάλκινος δαχτυλίδι E 1968 (εἰκ. 4, πίν. 55η). Ἀνήκει στὸν τύπο D τοῦ Βερδελῆ (πλατὺς κρίκος), ποὺ τὸν βρίσκουμε συχνὰ στοὺς πρωτογεωμετρικοὺς τάφους τῆς Τίρυνθας⁷. Ὁ τύπος αὐτὸς εἶναι γνωστὸς καὶ ἀπὸ τὴ μυκηναϊκὴ IIIΓ ἐποχὴ ἀπὸ τὸ νεκροταφεῖο τῆς Δειράδας στὸ "Αργος⁸.

Σιδερένιος δαχτυλίδι E 1965 (εἰκ. 4, πίν. 55η). Ἀνήκει στὸν τύπο A τοῦ Βερδελῆ (στενὸς κρίκος)⁹ ποὺ ἐπιβιώνει ἀπὸ τὴ μυκηναϊκὴ IIIΓ καὶ τὴν ὑπομυκη-

1. Ὁ ἀμφορέας C. 1643 ἀπὸ τὸν τάφο 148, πρώην E 3, βλ. BCH 81, 1957, 655, εἰκ. 33. Ὁ ἀμφορέας ἀπὸ τὸ οἰκόπεδο τοῦ ἐργατικοῦ κέντρου, βλ. AD 26, 1971, B1, 79, πίν. 66ε. Ἐπίσης ὁ ἀδημοσίευτος ἀμφορέας C. 186 ἀπὸ τὶς γαλλικὲς ἀνασκαφὲς στὸ Μουσεῖο τοῦ "Αργους. Γιὰ τὸν ἀμφορέα τῶν Κλεωνῶν βλ. Op. Ath. 10, 1971, 50, εἰκ. 14.

2. N. COLDSTREAM, Greek Geometric Pottery (1968) πίν. 58b, c, 59a.

3. ΠΕΡΙΔΟΥ πίν. 27 (2, 3). AJA 5, 1901, 308 (7), πίν. VII (7). J. BROCK, Fortetsa πίν. 26 (356).

4. Ὁμοία ὁπὴ παρατηρήθηκε ἀπὸ τὸν Haynes στὴ μία πλευρὰ τῆς σφαίρας μιᾶς γεωμετρικῆς περόνης τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου, ἐνῶ στὴν ἄλλη πλευρὰ βρέθηκε

ἓνα κομμάτι ἀπὸ μαλαχίτη, βλ. P. JACOBSTAHL, Greek Pins and their Connections with Europe and Asia (1956) 3 (10).

5. COURBIN, TGA I 131, σημ. 2 (τάφος 5 οἰκοπέδου Φλέσσα). Tiryns I 128, τάφος 2. Γιὰ τὴ χρονολόγηση τοῦ τάφου 2 στὴν πρώιμη γεωμετρικὴ ἐποχὴ βλ. DESBOROUGH, PGP 207 - 208.

6. COURBIN, TGA I 39 (B36), πίν. 29. AAA 7, 1974, 24. Corinth XII 281, ἀρ. 2264 - 2265, πίν. 117. P. JACOBSTAHL, Greek Pins 89.

7. AM 78, 1963, 7, εἰκ. 3 (τάφ. XV), πίν. 13 (3) (τάφος XVIII).

8. Deiras 209, πίν. XXIV, 9.

9. AM 78, 1963, 7, εἰκ. 3.

ναϊκή εποχή¹. Ἀπαντᾶται συχνὰ στοὺς πρωτογεωμετρικοὺς χρόνους στὴν Ἀργολίδα.

Τάφος III

Ὑδρία Ε 1910 (εἰκ. 1β, πίν. 55β). Ἡ ὑδρία εἶναι ἀπὸ τὰ σπάνια σχήματα στὴν πρωτογεωμετρικὴ ἐποχὴ καὶ γι' αὐτὸ δύσκολα μπορούμε νὰ παρακολουθήσουμε τὴ στυλιστικὴ τῆς ἐξέλιξη². Στὴν Ἀργολίδα εἶναι γνωστὲς μόνο δύο πρώιμες πρωτογεωμετρικὲς ὑδρίες ἀπὸ τὶς Μυκῆνες³. Ἡ ὑδρία Ε 1910 μοιάζει στὸ σχῆμα — ὡοειδὲς σῶμα, δαχτυλιόσχημη βάση — μὲ δύο ὕστερες πρωτογεωμετρικὲς ἀττικὲς ὑδρίες ἀπὸ τὸ Περιστέρι καὶ τὴν Ἀγορά⁴.

Ἡ διακόσμηση μὲ τρίγωνα στὸν ὦμο καὶ τεθλασμένη γραμμὴ στὴν κοιλιά ἀκολουθεῖ τὴν ἀνάλογη διακόσμηση μερικῶν πρώιμων πρωτογεωμετρικῶν Belly Amphora, ποὺ ἔχουν βρεθεῖ στὴν Ἀργολίδα, τὴν Κύπρο καὶ τὴν Ἀθήνα⁵. Τὰ μικρὰ κρεμαστὰ φύλλα στὸ λαιμό, γνωστὰ καὶ ἀπὸ τὴν πρώιμη ὑδρία τῶν Μυκηνῶν, εἶναι ἐπιβίωση ἀπὸ τὶς μυκηναϊκὲς ΠΙΓ ὑδρίες⁶. Ὁ συνδυασμὸς κρεμαστῶν φύλλων μὲ τρίγωνα, μολονότι ἀπαντᾷ καὶ σὲ δύο ὑπομυκηναϊκὰ ἀγγεῖα ἀπὸ τὸ Ἄργος καὶ τὴ Μονεμβασιά⁷, δὲν θὰ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὡς ἐπιβίωση, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς προσαρμογὴ στὸν ἀργολικὸ τοπικὸ ρυθμὸ τῆς γνωστῆς ἀττικῆς σύνθεσης μὲ κρεμαστὰ φύλλα καὶ ἡμικύκλια ἢ κύκλους⁸. Ἡ σύνθεση μὲ τρίγωνα καὶ κρεμαστὰ φύλλα διατηρεῖται ὡς τὴ γεωμετρικὴ ἐποχὴ στὰ Δωδεκάνησα καὶ ἀκόμη ἀργότερα στὴν Κρήτη καὶ φανερώνει πιθανὸν ἐπίδραση ἀπὸ τὴν Ἀργολίδα⁹.

Τάφος IV

Τριφυλλόστομη οἶνοχόη Ε 1908 (εἰκ. 1γ, πίν. 55γ). Παρόμοιο ἀγγεῖο δὲν εἶναι γνωστὸ ἀπὸ τὴν Ἀργολίδα. Μόνο ἀπὸ τὸν τάφο 45 τοῦ Κεραμεικοῦ ἔχουμε μία ὕστερη πρωτογεωμετρικὴ τριφυλλόστομη οἶνοχόη μὲ πλατὺ καὶ κοντὸ λαιμό¹⁰. Ἡ στενὴ καὶ ψηλὴ βάση καὶ τὸ ἐξογκωμένο σῶμα τῆς Ε 1908 εἶναι χαρακτηριστικὰ ποὺ ἀπαντοῦν σὲ ἀγγεῖα τοῦ 11ου π.Χ. αἰῶνα στὴν Κύπρο, τὴν Κρήτη, τὴν Πελοπόννησο καὶ τὴ Σαλαμίνα¹¹, καθὼς καὶ σὲ ὕστερα πρωτογεωμετρικὰ καὶ γεωμετρικὰ ἀγγεῖα στὴν Πελοπόννησο καὶ τὴν Κρήτη¹². Ἡ συνήθεια ἐπίσης νὰ βάφονται

1. Βλ. παραπάνω σ. 184, σημ. 6, 7.

2. DESBOROUGH, PGP 43 - 45. Γιὰ νέα παραδείγματα ἀπὸ τὸ Λευκαντὶ καὶ τὴν Ἰωλκὸ, βλ. AAA 2, 1969, 98, εἰκ. 1, 99, εἰκ. 4 (1). DESBOROUGH, GDA 192, πίν. 42 Α - Β, 209, πίν. 49.

3. Tiryns I 157, εἰκ. 21.

4. Kerameikos I πίν. 46 (195). Hesperia 6, 1937, 368, εἰκ. 31 (P6686).

5. Deiras 99, πίν. XCI (1). ΠΕΡΙΔΟΤ πίν. 19 (1 - 5), 20 (5 - 9). Kerameikos I 205, εἰκ. 13.

6. Περαιτὶ Β 238, εἰκ. 98 (211, 727), πίν. 93α, 61γ.

7. AAA 8, 1975, 264, 269 καὶ εἰκ. 2, 20 (λήκυθος Ε696). ΑΔ 23, 1968, Α, 185, πίν. 82β (τριφυλλόστομη

οἶνοχόη).

8. Kerameikos I πίν. 45 (587), 46 (195, 584), 54 (549, 563), 55 (544), 56 (578).

9. COLDSTREAM, Greek Geometric Pottery, πίν. 59a, 60a. J. BROCK, Fortetsa πίν. 60 (1045), 61 (1039).

10. Kerameikos IV πίν. 15 (1099).

11. Στὴν Κύπρο τὰ περισσότερα πρωτογεωμετρικὰ ἀγγεῖα ἔχουν αὐτὰ τὰ χαρακτηριστικὰ, βλ. ΠΕΡΙΔΟΤ πίνακες σποράδην. Κρήτη: DESBOROUGH, GDA 40, εἰκ. 5 D. Τίρυνθα: AM 78, 1963, πίν. 4 (6). Μονεμβασιά: ΑΔ 23, 1968, 172, πίν. 75β. Σαλαμίνα: Op. Ath. 4, 1963, πίν. IV (3621), V (3629), VI (3630), VII (3654).

12. Πελοπόννησος: Op. Ath. 10, 1971, 51. Γιὰ ἄλλα

τὰ ἀγγεῖα ὀλόμαυρα, ἐκτὸς ἀπὸ τῇ ζώνῃ τοῦ ὤμου, διαπιστώνεται ἀπὸ τὴν πρῶιμη πρωτογεωμετρικὴ ἐποχὴ¹, ἀλλὰ γενικεύεται ἀργότερα στοὺς ὕστερους πρωτογεωμετρικοὺς χρόνους². Μελανὰ τρίγωνα στὴ ζώνῃ τοῦ ὤμου, ὅπως στὴν Ε 1908, ἀπαντοῦν καὶ σὲ ἄλλα προχρῶιδῃ ἀγγεῖα ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, τὴν Ἀσίνη καὶ τὸ Ἄργος³.

Κύπελλα Ε 1916 - 1918 (εἰκ. 1γ, πίν. 55δ - ε'). Μιμοῦνται, ὅχι πολὺ πιστά, τὸ ἀττικὸ κύπελλο τύπου Α κατὰ τὸν Desborough — ὀλόμαυρο σῶμα καὶ τεθλασμένη ἢ ὀριζόντιες γραμμὲς στὸ χεῖλος⁴. Οἱ διαφορὲς τοὺς ἀπὸ τὰ ἀθηναϊκὰ πρότυπα εἶναι ὅτι ἔχουν συνεχὴ καμπύλη χεῖλους - σώματος, στὴ θέση τῆς ἔντονης τομῆς τῶν ἀθηναϊκῶν, στρογγυλότερο σῶμα, μαῦρες ἐξωτερικὰ καὶ ὅχι διάγραμμες λαβὲς καὶ ἄβαφα τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος καὶ τὴ βάση. Τὸ τελευταῖο χαρακτηριστικὸ εἶναι γνωστὸ ἀπὸ τοὺς ἀργολικοὺς πρωτογεωμετρικοὺς σκύφους, καθὼς καὶ ἀπὸ ἄλλα δύο κύπελλα ἀπὸ τὴν Τίρυνθα καὶ τὴν Παραλίμνη Θηβῶν⁵. Τὰ ἀττικὰ κύπελλα παρουσιάζουν τὸν ἴδιον τύπο ἀπὸ τὸ τέλος τῆς ὑπομυκηναϊκῆς ὥς τὸ τέλος τῆς πρωτογεωμετρικῆς ἐποχῆς. Στὴν Ἀργολίδα τὰ γνωστὰ κύπελλα τύπου Α ἀνήκουν στοὺς μέσους καὶ ὕστερους πρωτογεωμετρικοὺς χρόνους καὶ προέρχονται ἀπὸ τὴν Ἀσίνη, τὴν Τίρυνθα καὶ τὸ Ἄργος⁶. Τὰ κύπελλα Ε 1916 - 1918, ὅμοια στὸ σχῆμα, τὸ μέγεθος καὶ τὴ διακόσμηση, εἶναι πιθανὸν νὰ τὰ κατασκεύασε ὁ ἴδιος ἀγγειοπλάστης.

Σιδερένιες περόνες Ε 1970 - 1971 (εἰκ. 2, πίν. 55θ). Ἀνήκουν στὸν τύπο μὲ χάλκινη σφαῖρα, ποὺ ἀπαντᾷ πολὺ συχνὰ στὴν Ἀττικὴ καὶ τὴν Ἀργολίδα ἀπὸ τὸ 1000 π.Χ. περίπου ὥς τοὺς πρῶιμους γεωμετρικοὺς χρόνους⁷. Ὁ τύπος αὐτός, ποὺ διαδόθηκε ἀπὸ τὴν Ἀθήνα στὴν Ἀργολίδα⁸, εἶναι γνωστός, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Ἄργος, καὶ ἀπὸ τὶς Μυκῆνες, τὴν Τίρυνθα καὶ τὴν Ἀσίνη⁹. Στὴν Ἀττικὴ, στὸ τέλος τῆς πρωτογεωμετρικῆς καὶ στὴν πρῶιμη γεωμετρικὴ ἐποχὴ οἱ περόνες ἔχουν συνήθως μία μικρὴ προεξοχή (κομβίον) πάνω ἀπὸ τὸ δίσκο¹⁰. Ἡ μεγάλη διάβρωση τοῦ δίσκου τῆς περόνης Ε 1970 δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ διακρίνουμε ἔχνη ἀνάλογης προεξοχῆς.

παραδείγματα βλ. BSA 68, 1973, 89, 90 (ἀρ. 13, 14), πίν. 31, c, d. SNODGRASS, DAG 88, εἰκ. 45. AM 52, 1927, 47, εἰκ. 27. J. BROCK, Fortetsa, σποράδην πίν. 6 - 20.

1. Kerameikos I πίν. 65 (552), 67 (755). BSA 68, 1973, πίν. 35b, c. Asine II 11, 30 καὶ εἰκ. 4, 33a.

2. Βλέπε ἐνδεικτικὰ: Kerameikos IV πίν. 16. Hesperia 30, 1961, πίν. 25 (11, 9). Asine 429, εἰκ. 277.

3. Hesperia 23, 1954, 58, πίν. 16c (λήκυθος). Asine 428, εἰκ. 276 (πρόχους). Τὴν ἴδια διακόσμηση ἔχει ἐπίσης ἡ ἀδημοσίευτη πρόχους C. 943 στὶς ἀποθήκες τοῦ Μουσείου τοῦ Ἄργους.

4. DESBOROUGH, PGP 99 - 100.

5. DESBOROUGH, GDA 167, πίν. 32 B. AM 78, 1963, 41, πίν. 18 (5). Ὑπάρχει καὶ παρόμοιο ἀδημοσίευτο κύπελλο ἀπὸ τὴν Παραλίμνη Θηβῶν (ἀρ. εὐρ. 2311).

6. Κύπελλα μὲ τεθλασμένη στὸ χεῖλος: Asine 428,

εἰκ. 276. Tiryns I 129 (8b), 152 (e7). BCH 78, 1954, 176, εἰκ. 34 (Ἄργος). Μὲ ὀριζόντιες γραμμὲς στὸ χεῖλος: Asine 313, εἰκ. 216, 5, σ. 429, εἰκ. 278, σ. 430, εἰκ. 279. Tiryns I 129 (17a), 152 (e6), πίν. XVIII (15).

7. Γιὰ τὸν τύπο τῶν σιδηροχάλκινων περονῶν βλ. Kerameikos I 220, πίν. 76. Kerameikos IV 25, πίν. 39. DESBOROUGH, PGP 309 - 310 καὶ GDA 299. J. JACOBSTAH, Greek Pins 2, 87. SNODGRASS, DAG 232. E. SMITHSON, The Protohistoric Cemetery at Nea Ionia, Hesperia 30, 1961, 173. AM 78, 1963, 26.

8. DESBOROUGH, GDA 299.

9. Βλ. BSA 68, 1973, 93 σῆμ. 24, πίν. 34c. Γιὰ ἄλλα παραδείγματα ἀπὸ τὴν Τίρυνθα βλ. Tiryns I 129 (τάφ. 7). AM 78, 1963, 28, πίν. 10 (4), σ. 30, πίν. 11 (8), σ. 31, πίν. 11 (7), σ. 35, πίν. 13 (3).

10. DESBOROUGH, PGP 310. Hesperia 30, 1961, 173, πίν. 27 (57). AM 78, 1963, 26.

Σιδερένιο δαχτυλίδι Ε 1969 (είκ. 4, πίν. 550). Ο τύπος αυτός (άνοιχτο ἔλασμα μὲ ἐπικαλυπτόμενα ἄκρα) εἶναι γνωστὸς ἀπὸ τὸ τέλος τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς ἀπὸ τὸ νεκροταφεῖο τῆς Δειράδας τοῦ Ἄργους καὶ ἀπὸ ὑπομυκηναϊκοὺς τάφους τοῦ Κεραμεικοῦ¹.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΤΟΥΣ ΤΑΦΟΥΣ ΚΑΙ ΤΑ ΤΑΦΙΚΑ ΕΘΙΜΑ

Ἡ περιοχή τῶν τάφων I - IV ἀνήκει στή «μεσαία», κατὰ τὸν Hägg, συνοικία τοῦ πρωτογεωμετρικοῦ Ἄργους, πὺν περιορίζεται Δ. ἀπὸ τὸ λόφο τῆς Λάρισσας, Β. ἀπὸ τὸ ὕψωμα τῆς Δειράδας καὶ Ἀ. ἀπὸ τὴν κοίτη τοῦ Χαράδρου². Ἄν καὶ στή «μεσαία πόλη» ἔχουν ἀνασκαφεῖ οἱ περισσότεροι πρωτογεωμετρικοὶ τάφοι, ἐλάχιστα καὶ ἀβέβαια ἔχνη οἰκισμοῦ ἔχουν διαπιστωθεῖ, πὺν δὲν μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ ἐντοπίσουμε τὴ θέση του. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἐξακριβώσουμε ἂν οἱ τάφοι ἦταν ἔξω ἀπὸ τὸν οἰκισμό (extra muros) ἢ μέσα σ' αὐτόν (intra muros). Πάντως ὁ Hägg πιστεύει πὺς ὅλοι οἱ πρωτογεωμετρικοὶ τάφοι στὸ Ἄργος θὰ πρέπει νὰ βρίσκονταν ἔξω ἀπὸ τοὺς συνοικισμούς, ἀλλὰ ὅχι μακριὰ ἀπὸ αὐτοῦς³.

Οἱ τάφοι τῆς ὁδοῦ Περρούκα 66, ὅπως καὶ οἱ περισσότεροι πρωτογεωμετρικοὶ τάφοι τοῦ Ἄργους, ἀποτελοῦν μία ὁμάδα καὶ βρίσκονται ἔξω ἀπὸ τὸ ὁργανωμένο ὕστερο-πρωτογεωμετρικὸ νεκροταφεῖο τῆς «μεσαίας» πόλης, πὺν ἡ θέση του ἐντοπίζεται στὴν περιοχή τοῦ Μουσείου⁴. Ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ ἄλλες ὁμάδες τάφων τῆς πρωτογεωμετρικῆς καὶ γεωμετρικῆς ἐποχῆς, πὺν βρέθηκαν ἐκεῖ κοντά, δημιουργήθηκε ἐδῶ ἀργότερα ὁ πυρήνας μιᾶς γεωμετρικῆς νεκρόπολης⁵. Τὰ ἄφθονα ἄλλωστε μυκηναϊκά καὶ τὰ λίγα μεσοελλαδικὰ ὅστρακα, πὺν βρέθηκαν, σύμφωνα μὲ τὴν προκαταρκτικὴ ἐκθεση, στὸ οἰκόπεδο τῆς ὁδοῦ Περρούκα 66 καθὼς καὶ στὸ χῶρο τοῦ κτιρίου τοῦ ΟΤΕ λίγο πιὸ κάτω⁶, θὰ μπορούσαν νὰ μᾶς ὁδηγήσουν στὸ συμπέρασμα — ἐὰν φυσικὰ δὲν παρὰσύρθηκαν ἀπὸ τὸ ὕψωμα τῆς Δειράδας — ὅτι οἱ τάφοι ἀνοίχτηκαν σὲ περιοχή, πὺν εἶχε χρησιμοποιηθεῖ στὰ μυκηναϊκὰ χρόνια⁷.

Οἱ τάφοι I - IV, ὅπως καὶ οἱ περισσότεροι πρωτογεωμετρικοὶ τάφοι στὸ Ἄργος, εἶναι κιβωτιόσχημοι καὶ ἔχουν ὀρθοστάτες στὶς πλευρὲς καὶ μεγάλες πλάκες μὲ μικρὲς πέτρες ἀνάμεσα στὴν ὀροφή. Θὰ πρέπει νὰ ἀνῆκαν σὲ ἐνήλικες. Τὸ μῆκος τους ποικίλλει ἀπὸ 1 - 1.85 μ. καὶ τὸ πλάτος ἀπὸ 0.66 - 1.10 μ. Δὲν εἶναι γνωστὸ ἂν ὁ πυθμὲνας τῶν τάφων ἦταν στρωμένος μὲ χαλίκια, ὅπως συμβαίνει συνήθως στοὺς πρωτογεωμετρικοὺς τάφους τῆς Ἀργολίδας⁸. Τίποτε δὲν γνωρίζουμε ἐπίσης γιὰ τὴν ἐξωτερικὴ

1. Deiras 209, πίν. XCI, 3. Kerameikos I 85, εἰκ. 3. AM 78, 1963, 153 (ἀρ. 10).

2. Hägg, Gräber der Argolis I 44.

3. Αὐτ. 89, 98.

4. Αὐτ. 44.

5. Τάφοι τῆς πρωτογεωμετρικῆς καὶ γεωμετρικῆς ἐποχῆς βρέθηκαν στὰ οἰκόπεδα Καβουζῆ, Κυμπουρόπουλου, Τσακιδρόπουλου καὶ Τσουλόου, βλ. Hägg, εἰκ. 18 - 19, 21, 22, 43.

6. ΑΔ 21, 1966, Β1, 126. Γιὰ ἄλλα μυκηναϊκὰ ἔχνη στὴν πόλη τοῦ Ἄργους βλ. Hägg, Gräber der Argolis I 20 σημ. 12.

7. Πρωτογεωμετρικοὶ τάφοι πάνω ἀπὸ μυκηναϊκοὺς συνοικισμούς βρέθηκαν καὶ στὶς Μυκῆνες, τὴν Τίρυνθα καὶ τὴν Ἀσίνη, βλ. BSA 68, 1973, 91. Tiryns I 127. AM 78, 1963, 1. Asine 115, βλ. καὶ Hägg, Gräber der Argolis I 98.

8. Ἡ συνήθεια νὰ στρώνουν μὲ χαλίκια τὸν πυθμὲνα

τους διαμόρφωση, ἂν δηλαδή ὑπῆρχε κάποια στήλη ἢ λίθος ἢ σωρὸς ἀπὸ χώματα καὶ πέτρες ποὺ νὰ δῆλωνε τὴ θέση τους ἢ ἂν οἱ τάφοι διακρίνονταν μόνο ἀπὸ τὶς καλυπτήριες πλάκες. Τέλος δὲν ὑπάρχουν στοιχεῖα γιὰ τὸν τρόπο τῆς ταφῆς. Τὸ γεγονός ὅτι ἡ διακόσμηση στὰ περισσότερα ἀγγεῖα εἶχε φθαρεῖ πρὶν πολὺ στὴ μία πλευρά, μὲ τὴν ὁποία προφανῶς ἀκουμποῦσαν στὸ χῶμα, μᾶς ὁδηγεῖ στὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ ταφές θὰ εἶχαν γίνεи «ἐν κενῷ».

Στὴν Ἀργολίδα, ὅπως εἶναι γνωστό, στοὺς πρωτογεωμετρικοὺς χρόνους ἔχουμε ἐνταφιασμοὺς καὶ ὄχι καύση νεκρῶν¹. Στὸν τάφο III ὅμως ἔχουν βρεθεῖ κομμάτια κάρβουνο κοντὰ στὰ πόδια τοῦ νεκροῦ, πράγμα ποὺ παρατηρεῖται σὲ γεωμετρικοὺς τάφους στὸ Ἄργος. Κατὰ τὸν Courbin τὰ ἔχνη ἀπὸ κάρβουνο εἶναι ὑπολείμματα μικρῆς φωτιᾶς, ποὺ ἀναβαν στὸν τάφο πρὶν κατεβάσουν τὸν νεκρό, ἢ προέρχονται, ὅταν βρίσκονται σὲ ἐπίπεδο ψηλότερο ἀπὸ τὸν πυθμένα, ἀπὸ φωτιά ποὺ ἀναβαν ἔξω ἀπὸ τὸν τάφο². Οἱ νεκροὶ στοὺς τάφους τῆς ὁδοῦ Περρούκα 66 ἦταν τοποθετημένοι μὲ τὸ κεφάλι στραμμένο ἄλλοτε πρὸς Ν. (τάφος I καὶ III) καὶ ἄλλοτε πρὸς Β. (τάφος II), πράγμα ποὺ δείχνει ὅτι ἡ θέση τους δὲν συνδεόταν μὲ καμιά θρησκευτικὴ ἀντίληψη³. Σὲ κάθε τάφο ἦταν θαμμένος ἀπὸ ἓνα νεκρός, σὲ συνεσταλμένη στάση, ὅπως συνηθίζεται στοὺς πρωτογεωμετρικοὺς χρόνους.

Ἀνθρωπολογικὴ μελέτη γιὰ τὸ φύλο ἢ τὴν ἡλικία τῶν νεκρῶν δὲν ἔχει γίνεи. Οἱ τάφοι ὅμως I, II καὶ IV θὰ πρέπει νὰ ἀνῆκαν σὲ γυναῖκες, ὅπως μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ υποθέσουμε οἱ περόνες, κόσμημα γυναικεῖο κατὰ κανόνα, ποὺ βρέθηκαν στοὺς ὠμούς τῶν σκελετῶν⁴. Ἰδιαίτερα γιὰ τὸν τάφο I ὑπάρχουν καὶ ἄλλες ἐνδείξεις, ὅπως τὸ χειροποίητο ἀγγεῖο⁵ καὶ τὰ πολλὰ δαχτυλίδια⁶, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὰ περισσότερα εἶναι στρεπτά, ὅλα χαρακτηριστικὰ εὐρήματα γυναικείων τάφων. Γιὰ τὸν τάφο III δὲν ἔχουμε

τοῦ τάφου εἶναι γνωστὴ κυρίως ἀπὸ τοὺς μεσοελλαδικούς χρόνους. Κατὰ τὸν Hägg ἡ συνήθεια αὕτη πρέπει νὰ εἶναι πολὺ πρὶν συχνὴ στὴν ΠΓ ἐποχή, ἀπὸ ὅ,τι φαίνεται στὶς ἐκθέσεις τῶν ἀνασκαφῶν, βλ. αὐτ. 126, 153. Στὴ Ρόδο καὶ τὴν Περὰτὴ ἀπαντᾶται καὶ σὲ μυκηναϊκοὺς ΠΠΓ τάφους, βλ. Περὰτὴ Β 29 σημ. 2.

1. COURBIN, TGA I 115 - 116. Ἡ μόνη βεβαιωμένη καύση βρέθηκε στὴν Ἀσίνη, στὸν γεωμετρικὸ τάφο Α· βλ. R. HÄGG, Geometrische Gräber von Asine, Op. Ath. 6, 1965, 173.

2. COURBIN, TGA I 116, 140.

3. Ἀντίθετα ὁ PERSSON ὑποστηρίζει (Asine 423) ὅτι οἱ νεκροὶ ἔχουν τὸ κεφάλι πρὸς Ἀ. γιὰ νὰ ἀτενίζουν τὴ Δύση, ὅπου βρίσκεται τὸ βασιλεῖο τῶν νεκρῶν. Γιὰ τὸν προσανατολισμὸ τῶν τάφων καὶ τῶν νεκρῶν βλ. καὶ AM 78, 1963, 57.

4. Στὸς πρωτογεωμετρικοὺς χρόνους οἱ περόνες βρίσκονται συνήθως σὲ γυναικεῖους τάφους, βλ. Kerameikos I 81. SNODGRASS, DAG 225, 234. Περόνες σὲ τάφους ἀνδρῶν βρέθηκαν μόνο στὸν ΠΓ τάφο 17 τῆς Ἀσίνης καὶ στοὺς ΠΠΓ τάφους 107 καὶ 196 τοῦ Ἀργους, καθὼς καὶ στὸν γεωμετρικὸ τάφο 603 τῶν Μυκηνῶν, βλ. Asine

425. COURBIN, TGA I 117 καὶ σημ. 10. Σὲ τρεῖς πρωτογεωμετρικοὺς τάφους τῆς Ἀττικῆς (τάφ. 31 τοῦ Κεραμεικοῦ, τάφ. 45 τῆς Ἀγορᾶς, τάφος 1 τῆς Ν. Ἰωνίας) ἔχουν βρεθεῖ ἐπίσης περόνες μαζί μὲ ἀμφορεῖς τοῦ τύπου Neck Amphora, ποὺ συνήθως περιέχουν ὁστὰ ἀνδρῶν. Μόνη ἡ παρουσία τῶν Neck Amphora στοὺς τάφους δὲν θεωρεῖται ἀπὸ τὴν SMITHSON, ὡς ἀποφασιστικὸ στοιχεῖο γιὰ τὸν καθορισμὸ τοῦ γένους τῶν νεκρῶν, βλ. Hesperia 30, 1961, 151, 171 καὶ σημ. 17.

5. Τὰ χειροποίητα ἀγγεῖα στοὺς πρωτογεωμετρικοὺς χρόνους ἀπαντοῦν κατὰ κανόνα σὲ γυναικεῖους καὶ παιδικούς τάφους, βλ. Hesperia 30, 1961, 151, 171. Στὴ γεωμετρικὴ ἐποχὴ ἀπαντοῦν καὶ σὲ τάφους ἀνδρῶν βλ. COURBIN, TGA I 128.

6. Στὴ μυκηναϊκὴ, ὑπομυκηναϊκὴ καὶ πρωτογεωμετρικὴ ἐποχὴ τὰ πολλὰ δαχτυλίδια χαρακτηρίζουν γυναικεῖους τάφους, βλ. Περὰτὴ Β 291 (τάφ. 16). Kerameikos I 85 (ὑπομυκην. τάφοι 42, 52, 27, 70, 108). AM 78, 1963, 29 (τάφ. VII). Γυναικεῖους ἐπίσης τάφους χαρακτηρίζουν καὶ τὰ στρεπτά δαχτυλίδια, βλ. Kerameikos I 85 σημ. 3.

στοιχεία για τὸ γένος τοῦ νεκροῦ. Τὸ μοναδικὸ εὑρημα εἶναι μία ὑδρία (Ε 1910)· τὸ σχῆμα ὅμως τῶν ἀγγείων δὲν συνδέεται μὲ τὸ φύλο τοῦ νεκροῦ στοὺς πρωτογεωμετρικούς τάφους τῆς Ἀργολίδας.

Στὸν τάφο Ι ἔχουν βρεθεῖ πολλὰ ἀγγεῖα, γεγονὸς ποὺ ἔχει ιδιαίτερη σημασία γιὰ τὴν Ἀργολίδα, ὅπου, ἀντίθετα ἀπὸ τὴν Ἀττική, λίγοι πρωτογεωμετρικοὶ τάφοι, πλούσιοι σὲ ἀγγεῖα, εἶναι γνωστοί¹. Στούς τάφους Ι καὶ ΙV ἔχουν βρεθεῖ καὶ μερικὰ ὅμοια στὸ σχῆμα καὶ τὴ διακόσμηση ἀγγεῖα, δύο λήκυθοι στὸν τάφο Ι καὶ τρία κύπελλα στὸν τάφο ΙV. Τὸ ἴδιο ἔχει παρατηρηθεῖ καὶ σὲ γεωμετρικούς τάφους, ἀλλὰ δὲν ἔχει ἐξακριβωθεῖ ἂν ἡ συνήθεια αὐτὴ ἔχει κάποια ιδιαίτερη σημασία γιὰ τὰ ταφικὰ ἔθιμα². Οἱ δύο μικρὲς ὀπές στὸ σῶμα τοῦ ἀσκού Ε 1920, πάνω καὶ κάτω ἀπὸ τὸ πόδι ποὺ βρίσκονται κάτω ἀπὸ τὴν προχὴ, ἔχουν ἀνοιχτεῖ μετὰ τὸ ψήσιμο τοῦ ἀγγείου, πιθανότατα γιὰ ταφικὲς σπονδές³. Δὲν εἶναι ὅμως εὐκόλο νὰ ἐρμηνεύσουμε τίς μεμονωμένες ὀπές στὸ χεῖλος τοῦ κύπελλου Ε 1917 καὶ στὸ λαιμὸ τῆς οἰνοχόης Ε 1908⁴. Πάντως δὲν θὰ πρέπει νὰ ἔγιναν γιὰ τὴν ἀνάρτηση τῶν ἀγγείων, ἐφ' ὅσον ὑπάρχει κάθετη λαβή. Ἡ διατήρηση ἢ τυχὸν ἄλλα στοιχεῖα δὲν μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ ἐξακριβώσουμε ἂν τὰ ἀγγεῖα τῶν τάφων Ι - ΙV ἦταν καινούργια ἢ μεταχειρισμένα, ὅταν προσφέρθηκαν στὸ νεκρὸ. Δὲν ὑπάρχουν ἐπίσης ἐνδείξεις, ἂν ἦταν ἄδεια ἢ γεμάτα.

Στούς τάφους τῆς ὁδοῦ Περρούκα 66, μολονότι ἀνῆκαν σὲ ἐνήλικες, ἔχουν βρεθεῖ μικρὰ σὲ μέγεθος ἀγγεῖα, ὅπως συνηθίζεται στοὺς παιδικούς τάφους⁵. Ἀξιοσημείωτες εἶναι ἐπίσης οἱ περόνες μὲ μεγάλο μῆκος ἀπὸ τὸν τάφο ΙΙ (μέγ. σωζόμενο μῆκος 0.371 - 0.322 μ.). Τέλος ἡ μαύρη πήλινη χάνδρα Ε 1957, ποὺ βρέθηκε στὸν τάφο Ι, στὸ στῆθος τῆς νεκρῆς, θὰ πρέπει νὰ προέρχεται ἀπὸ περιδέραιο, ὅπως εἶναι γνωστὸ καὶ ἀπὸ ἄλλους πρωτογεωμετρικούς γυναικείους τάφους⁶.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΤΑΦΩΝ

Ἡ πρωτογεωμετρικὴ περίοδος στὴν Ἀργολίδα ἔχει τρεῖς φάσεις, σύγχρονες περίπου μὲ τίς ἀθηναϊκὲς, τὴν πρῶιμη (1050 - 1000), τὴ μέση (1000 - 925) καὶ τὴν ὕστερη (925 - 900)⁷. Ὡστόσο ὑπάρχουν ἀκόμη πολλὰ προβλήματα σχετικὰ μὲ τὴν ἀρχὴ τῆς πρωτογεωμετρικῆς ἐποχῆς καὶ μὲ τὴ διάκριση τοῦ τέλους τῆς πρῶιμης ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς μέσης φάσης. Καὶ τοῦτο, γιατί γιὰ πολλὰ χρόνια ἐξακολοθεῖ στὴν Ἀρ-

1. BSA 68, 1973, 95 (τάφ. Γ 31 μὲ 7 ἀγγεῖα). ΑΔ 24, 1969, 104 (τάφος μὲ 6 ἀγγεῖα). Ἀντίθετα στὸ νεκροταφεῖο τοῦ Κεραμεικοῦ μερικοὶ πρωτογεωμετρικοὶ τάφοι περιεῖχαν ἀπὸ 10 - 21 ἀγγεῖα (τάφοι 1, 4, Α, 13, 37, 39, 40), βλ. Kerameikos Ι 89, 95, 100, 186. Kerameikos ΙV 38, 39, 41.

2. Op. Ath. 6, 1965, 130. Βλ. καὶ COURBIN, TGA Ι 126.

3. Γιὰ ταφικὲς σπονδὲς θὰ πρέπει νὰ χρησίμευε καὶ ἡ ὀπὴ στὸν πυθμένα δύο χειροποίητων ἀγγείων ἀπὸ τὴν Ἀσίην, βλ. Asine 430, εἰκ. 282. Asine ΙΙ 25, εἰκ. 32a-b.

4. Παρόμοιες μεμονωμένες ὀπές (ψηλὰ πρὸς τὴ λαβή, κάτω ἢ δίπλα ἀπὸ τὴ λαβή) ἔχουν παρατηρηθεῖ καὶ σὲ ληκύθους ποὺ βρέθηκαν στὴ Ν. πλευρὰ τῆς Ἀκρόπολης, βλ. ΑΔ 1973, 34, πίν. 22β, 35, πίν. 22γ, δ-ε.

5. Τὸ ἴδιο ἔχει παρατηρηθεῖ καὶ σὲ γεωμετρικούς τάφους, βλ. COURBIN, TGA Ι 128.

6. Kerameikos Ι 98, πίν. 74 (764), τάφος 5. Kerameikos ΙV 40, πίν. 32, τάφοι 39, 41, 48. Hesperia 30, 1961, 172, πίν. 30 (55).

7. DESBOROUGH, GDA 164.

γολίδα ή τοπική κεραμική, που επιβιώνει από την τελευταία μυκηναϊκή και την υπο-μυκηναϊκή εποχή. Έξάλλου οι αθηναϊκές επιδράσεις, που θα βοηθοῦσαν ἴσως σε μία ακριβέστερη χρονολόγηση, εμφανίζονται αργότερα, στη μέση και κυρίως στην ὕστερη πρωτογεωμετρική περίοδο¹. Τέλος τὸ γεγονός ὅτι παραμένει ἀδημοσίευτο τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς πλούσιας πρωτογεωμετρικῆς κεραμικῆς τοῦ "Αργους, δυσκολεύει τὴν ἐπίλυση τῶν χρονολογικῶν προβλημάτων.

Ἀπὸ τοὺς τάφους τῆς ὁδοῦ Περρούκα 66, ὁ τάφος I μετὰ τὰ πλούσια κτερίσματα παρέχει τὰ περισσότερα στοιχεία γιὰ χρονολόγηση. Βασικὸ εἶναι ὅτι ὅλα τὰ ἀγγεῖα αὐτοῦ τοῦ τάφου τὰ χαρακτηρίζει ἓνας τοπικὸς διακοσμητικὸς ρυθμὸς, ἀνεπηρέαστος ἀπὸ αθηναϊκὲς ἐπιδράσεις πού, ὅπως εἴπαμε, εμφανίζονται στὴ μέση, ἀλλὰ εἶναι ἀφθονες στὴν ὕστερη πρωτογεωμετρικὴ φάση. Καὶ μόνο τὸ γεγονός αὐτὸ θὰ μπορούσε νὰ μᾶς ὀδηγήσει στὴν πρώιμη ἢ στὴν ἀρχὴ τῆς μέσης πρωτογεωμετρικῆς ἐποχῆς. Ἄν καὶ εἶναι δύσκολη ἡ διάκριση τῶν δύο αὐτῶν περιόδων, πιστεύουμε, ἀπὸ τὰ στοιχεία πού ἐκθέτουμε παρακάτω, ὅτι εἶναι πιὸ πιθανὴ ἡ χρονολόγηση τοῦ τάφου I στὴν ἀρχὴ τῶν μέσων πρωτογεωμετρικῶν χρόνων.

Τὸ μόνο ἀγγεῖο πού θὰ μπορούσε νὰ μᾶς ὀδηγήσει σὲ πολὺ πρώιμη χρονολόγηση εἶναι ὁ πτηνόμορφος ἀσκὸς E 1919, σχῆμα πού, κατὰ τὸν Desborough, ἐξαφανίζεται ἀπὸ τὴν ἡπειρωτικὴ Ἑλλάδα μετὰ τὸ 1040 π.Χ.² Πρώιμα χαρακτηριστικὰ εἶναι ἐπίσης τὸ δικωνικὸ ἢ σφαιρικὸ σχῆμα τῶν ἀγγείων E 1913, 1914, 1911, 1907, 1915, ἡ διακόσμηση μετὰ διάγραμμα καὶ ἐνἄλληλα τρίγωνα καὶ μετὰ κρεμαστὰ φύλλα, καθὼς καὶ τὸ ἄβαφο κάτω μέρος τοῦ σώματος καὶ ἡ βάση. Τὰ χαρακτηριστικὰ ὅμως αὐτὰ δὲν μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν ἀσφαλῆ στοιχεία γιὰ μία πρώιμη χρονολόγηση τοῦ τάφου. Τὰ ἀγγεῖα εἶναι πολὺ μικρὰ γιὰ νὰ στηριχθεῖ κανεὶς στὸ σχῆμα τους καὶ ἡ διακόσμηση αὐτὴ συνεχίζεται καὶ σὲ μεταγενέστερα δείγματα³.

Ἄλλὰ ἐὰν συγκρίνουμε τὶς ληκύθους E 1913 καὶ 1914 μετὰ τὶς τέσσερις πρώιμες πρωτογεωμετρικὲς ληκύθους τοῦ τάφου Γ 31 τῶν Μυκηνῶν, πού χρονολογεῖται ἀπὸ τὸν Desborough γύρω στὰ 1050 π.Χ., βλέπουμε ὅτι εἶναι πολὺ πιὸ ἐξελιγμένες (καθαρότερο περίγραμμα στὸ σῶμα, ἐξελιγμένο στόμιο, ψηλὴ κωνικὴ βάση) καὶ θὰ πρέπει ὅπωςδήποτε νὰ εἶναι ὕστερότερες⁴. Πιὸ ἐξελιγμένη εἶναι καὶ ἡ πρόχους E 1915, ἂν τὴ συγκρίνουμε μετὰ ἄλλες εὐρύστομες πρόχους ἀπὸ πρώιμους πρωτογεωμετρικοὺς τάφους, ὅπως ὁ Γ 31 τῶν Μυκηνῶν, ὁ τάφος 35 στὸ οἰκόπεδο Κούρου στὸ "Αργος καὶ ὁ

1. Αὐτ. 166, 169.

2. Κρητ. Χρον. 24, 1972, 275.

3. Τὰ ἐνἄλληλα τρίγωνα, ἡ ἄβαφη βάση καὶ τὸ ἄβαφο κάτω μέρος τοῦ σώματος ἀπαντοῦν καὶ στὴ μέση ΠΓ λήκυθο τοῦ τάφου Γ 23 τῶν Μυκηνῶν, καθὼς καὶ σὲ ὕστερα ΠΓ ἀγγεῖα τοῦ τάφου XII ἀπὸ τὴν Ἰωλκὸ καὶ τοῦ τάφου 10 ἀπὸ τὴν Κῶ, βλ. BSA 68, 1973, 92, πίν. 34b. Τοῦ ἴδιου, GDA 209, πίν. 49, 175, πίν. 35. Τὰ διάγραμμα τρίγωνα ἀπαντοῦν ἐπίσης στὴν ὀλόβαφη, ἀδημοσίευτη λήκυθο C. 917 τοῦ Μουσείου τοῦ "Αργους, πού

πρέπει νὰ ἀνήκει σὲ ὕστερότερους χρόνους, ἂν κρίνει κανεὶς ἀπὸ τὸ συμμετρικὸ, καθαρὸ περίγραμμα, τὸ φαρδὺ στόμιο καὶ τὸ νεωτερικὸ τρόπο σύνδεσης τῆς λαβῆς στὸ λαιμό. Τὸ ἴδιο κόσμημα βρίσκεται καὶ σὲ κἀνθαρο ἀπὸ τὸ Δερβένι, γύρω στὸ 900 π.Χ., βλ. N. COLDSTREAM, Greek Geometric Pottery πίν. 48a. Τὰ κρεμαστὰ φύλλα, ἐξάλλου, συνεχίζονται ἀκόμη στίς ὕστερες ΠΓ ὕδρες, βλ. Kerameikos I πίν. 45 (587), 46 (195).

4. BSA 68, 1973, 95, 96, πίν. 35a, b.

τάφος στο κτῆμα Λαμπρόπουλου από την Καρποφόρα τῆς Μεσσηνίας¹. Ἡ οἰνοχόη Ε 1907 παρουσιάζει ἐπίσης πιὸ ἐπιμελημένη καὶ ἐξελιγμένη διάπλαση τοῦ χείλους καὶ τῆς βάσης καὶ ἔχει ραδιότερο σῶμα ἀπὸ τὴν ὑπομυκηναϊκὴ-πρώιμη πρωτογεωμετρικὴ οἰνοχόη ἀπὸ τὴν Τίρυνθα².

Ὁ ἀσκὸς Ε 1920 μᾶς ἀπομακρύνει ἐπίσης ἀπὸ μία πρώιμη χρονολόγηση. Τὰ ἀντίθετα τρίγωνα κάτω ἀπὸ τὴ λαβή, ποὺ πιθανότατα ἀντιγράφουν κυπρογεωμετρικὰ Ι πρότυπα (1050 - 950 π.Χ.), ὑποδεικνύουν ἐποχὴ γύρω στὸ 1000 π.Χ.³ Παρόμοιος ἀσκός, ἐξάλλου, βρέθηκε καὶ στὸν τάφο 601 τῶν Μυκηνῶν, ποὺ χρονολογεῖται ἀπὸ τὸν Desborough γύρω στὸ 950 π.Χ.⁴ Ὁ ἀμφορίσκος Ε 1911, ἂν καὶ λιγότερο ἐξελιγμένος, ἔχει ἀρκετὰ κοινὰ στοιχεῖα μὲ τοὺς ὕστερους πρωτογεωμετρικοὺς ἀμφορεῖς ἀπὸ τὸ Ἄργος, τὶς Κλεωνές καὶ τὸ Λευκαντί, ὥστε νὰ μὴ δικαιολογεῖται μετὰξὺ τους πολὺ μεγάλη χρονικὴ ἀπόσταση⁵. Ἡ χειροποίητη ὕδρία Ε 1909 δὲν μπορεῖ νὰ χρονολογηθεῖ μὲ βεβαιότητα, ἂν καὶ τὰ χειροποίητα ἀγγεῖα ἀπαντοῦν στὴν Ἀργολίδα συνηθέστερα στοὺς μέσους καὶ ὕστερους καὶ σπανιότερα στοὺς πρώιμους πρωτογεωμετρικοὺς χρόνους⁶. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος ὁ ἀσκός Ε 1919, ποὺ θεωρεῖται ἀσφαλὲς δεῖγμα πρωιμότητος, σὲ σύγκριση μὲ τοὺς γνωστοὺς ὡς τώρα πρώιμους ἀσκοὺς, ἀκολουθεῖ πιὸ νεωτερικὸ πνεῦμα στὴ διακόσμηση: ἔχει ὀλόγυρα στὸ σῶμα δύο πλατιεῖς ζῶνες μὲ τρίγωνα καὶ ὄχι φτερά, ὅπως συνηθίζεται. Ἡ διατήρησή του καὶ ἡ ποιότητά τοῦ πηλοῦ δὲν διαφέρουν ἐπίσης ἀπὸ τὰ ἄλλα ἀγγεῖα τοῦ τάφου. Εἶναι πιθανὸ ἐπομένως νὰ εἶναι σύγχρονος μὲ αὐτὰ καὶ ὄχι παλιότερο κειμήλιο, γεγονὸς ποὺ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ὑποστηρίξουμε ὅτι οἱ πτηνόμορφοι ἀσκοὶ ἐξακολουθοῦν στὴν Ἀργολίδα καὶ μετὰ τὸ 1000 π.Χ. καὶ δὲν ἀποκλείεται νὰ συνεχίζονται χωρὶς διακοπὴ ὡς τοὺς γεωμετρικοὺς χρόνους⁷.

Τὰ σιδερένια δαχτυλίδια, ποὺ βρέθηκαν στὸν τάφο Ι, ἐνισχύουν ἐπίσης τὴ χρονολόγηση στὴ μέση πρωτογεωμετρικὴ περίοδο, γιατί, ὅπως εἶναι γνωστὸ, στοὺς πρώιμους πρωτογεωμετρικοὺς χρόνους συνηθίζονται χάλκινα κυρίως δαχτυλίδια στοὺς τάφους τῆς Ἀργολίδας⁸. Τέλος ἡ χάλκινη περόνη Ε 1956 δὲν μπορεῖ νὰ ἀποτελέσει ἀσφαλὲς κριτήριον γιὰ τὴ χρονολόγηση τοῦ τάφου. Οἱ λίγες γνωστὲς ἀπὸ τὴν Ἀργολίδα χάλκινες πρωτογεωμετρικὲς περόνες ἔχουν τὸν ἴδιο τύπο, ποὺ συνεχίζεται ἀπὸ τὸ τέλος τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς καὶ δὲν μποροῦν νὰ χρονολογηθοῦν μὲ μεγαλύτερη ἀκρί-

1. Αὐτ. 95, 97, πίν. 35c. AAA 8, 1975, 263, 272 καὶ εἰκ. 2, 23 (Ε 691). ΑΕ 1973, 65, πίν. 34δ, 35α.

2. AM 78, 1963, 8, πίν. 4 (5).

3. SCE IV 2, εἰκ. VII, askos 1. Κρητ. Χρον. 24, 1972, 251, ἀρ. 21, πίν. Α'4.

4. BSA 49, 1954, 259, πίν. 43c.

5. BCH 81, 1957, 655, εἰκ. 33. AD 26, 1971, B 1, 79, πίν. 66ε. Op. Ath. 10, 1971, 50, εἰκ. 14. M. PORHAM - L. SACKETT, Excavations at Lefkandi 23, 24 καὶ εἰκ. 57.

6. Δύο ὑπομυκηναϊκοὶ ἢ πιθανὸν πρώιμοι πρωτογεωμετρικοὶ χειροποίητοι ἀμφορίσκοι εἶναι γνωστοὶ ὡς τώρα,

ἓνας ἀπὸ τὴν Τίρυνθα καὶ ἓνας ἀπὸ τὸ Ἄργος, βλ. Tiryns I 133 (35e), πίν. XV, 14. AAA 8, 1975, 273.

7. Ὁ DESBOROUGH πιστεύει ὅτι ὁ πτηνόμορφος ἀσκὸς ἐξαφανίζεται ἀπὸ τὴν ἡπειρωτικὴ Ἑλλάδα γύρω στὸ 1040 π.Χ. καὶ ἐμφανίζεται πάλι στὸ τέλος τοῦ 10ου αἰ. κατ' ἀπομίμηση κυπριακῶν προτύπων, βλ. Κρητ. Χρον. 24, 1972, 275 - 276. Γιὰ γεωμετρικοὺς πτηνόμορφους ἀσκοὺς στὸ Ἄργος βλ. COURBIN, TGA I 37, πίν. 29, C. 194.

8. DESBOROUGH, GDA 304. SNODGRASS, DAG 226 καὶ σημ. 18.

βεια, γιατί βρέθηκαν μεμονωμένες, χωρίς άλλα κεραμεικά εύρηματα που θα βοηθοῦσαν σὲ ἀσφαλέστερη χρονολόγηση¹. Ἐτσι πιστεύουμε ὅτι ὁ τάφος I θὰ πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὴν ἀρχὴ τῶν μέσων πρωτογεωμετρικῶν χρόνων, πιθανὸν στὸ α' τέταρτο τοῦ 10ου π.Χ. αἰῶνα.

Οἱ ὑπόλοιποι τάφοι II - IV, ὅπως γίνεται φανερό ἀπὸ τὰ εὐρήματά τους, θὰ πρέπει νὰ ἀνήκουν στοὺς ὕστερους πρωτογεωμετρικοὺς χρόνους. Ὁ τάφος II εἶναι ὁ νεώτερος ἀπὸ ὅλους. Ὁ ἐξελιγμένος τύπος τοῦ εὐρύλαιμου ἀμφορέα E 1912, καθὼς καὶ οἱ περόνες E 1966, 1967, ὅμοιες σχεδὸν μὲ τὴν περόνη ἀπὸ τὸν πρῶμο γεωμετρικὸ τάφο 2 τῆς Τίρυνθας, δείχνουν ὅτι ὁ τάφος II θὰ πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὸ τέλος τῆς πρωτογεωμετρικῆς καὶ τὸ πιθανότερο στὴν ἀρχὴ τῆς γεωμετρικῆς περιόδου². Ἡ χρονολόγηση τοῦ τάφου III στηρίζεται ἀποκλειστικὰ στὴν ὑδρία E 1910. Ἡ στυλπνὴ βαφὴ καὶ τὸ ὠοειδὲς σχῆμα τῆς μὲ τὴ χαμηλὴ βάση τὴν τοποθετοῦν κοντὰ στὴν ὕστερη πρωτογεωμετρικὴ ὑδρία ἀπὸ τὸ Περιστέρι, ἐνῶ ἡ διακοσμητικὴ σύνθεση στὸν ὦμο μὲ τρίγωνα καὶ κρεμαστά φύλλα θυμίζει ἀνάλογη διακόσμηση στὶς ὕστερες πρωτογεωμετρικὲς ἀττικὲς ὑδρίες³. Στὴν ὕστερη πρωτογεωμετρικὴ ἐποχὴ θὰ πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ καὶ ὁ τάφος IV. Τὰ τρία κύπελλα τύπου A καὶ οἱ σιδηροχάλκινες περόνες τοῦ τάφου ἀπαντοῦν καὶ στοὺς μέσους καὶ τοὺς ὕστερους πρωτογεωμετρικοὺς χρόνους. Ἡ οἰνοχόη ὅμως E 1908 μὲ τὸ στενὸ ψηλὸ πόδι, τὸ ἐξογκωμένο σῶμα, τὸν πλατὺ λαιμὸ καὶ τὰ μαῦρα τρίγωνα στὸν ὦμο, κόσμημα γνωστὸ ἀπὸ ὕστερα πρωτογεωμετρικὰ ἀγγεῖα ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, τὴν Ἀσίνη καὶ τὸ Ἄργος, δὲν ἀφήνει ἀμφιβολίες γιὰ τὴ χρονολόγηση τοῦ τάφου στὴν ὕστερη πρωτογεωμετρικὴ φάση⁴.

Τὰ ἀγγεῖα τῶν τάφων τῆς ὁδοῦ Περρούκα 66 εἶναι ὅλα σχεδὸν ἀκέραια, σχετικὰ καλὰ διατηρημένα καὶ τροχήλατα, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ χειροποίητη ὑδρία E 1909 τοῦ τάφου I. Τὰ σχήματα καὶ ἡ διακόσμησή τους ἀποδεικνύουν τὴν ἰσχυρὴ ἐπιβίωση τῆς μυκηναϊκῆς παράδοσης στὸν τοπικὸ πρωτογεωμετρικὸ ρυθμὸ τοῦ Ἄργους. Ὑπάρχουν ἐπίσης καὶ στοιχεῖα τὰ ὁποῖα ἐπιβεβαιώνουν τὶς σχέσεις τοῦ Ἄργους μὲ τὴν Ἀθήνα (κύπελλα τύπου A, σιδηροχάλκινες περόνες, ὑδρία E 1910) καὶ τὴν Κύπρο (πηνόμορφοι ἀσκοί, διπλὴ καὶ δίδυμη λαβὴ) στοὺς πρωτογεωμετρικοὺς χρόνους καί, λίγο ἀργότερα, μὲ τὰ Δωδεκάνησα (Shoulder Amphora τοῦ τύπου τοῦ E 1912, σύνθεση μὲ δικτυωτὰ τρίγωνα καὶ μικρὰ κρεμαστά φύλλα) καὶ πιθανὸν καὶ μὲ τὴν Κρήτη (θέμα δικτυωτῆς τεθλασμένης). Ἐξάλλου ἡ διακόσμηση μὲ διάγραμμα καὶ ἐνάλληλα τρίγωνα, ἡ ἄβαφη βάση καὶ τὸ ἄβαφο κάτω μέρος τοῦ σώματος, στοιχεῖα πού, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Ἀργολίδα, ἀπαντοῦν καὶ στὴν Εὐβοία, τὴ Βοιωτία, τὴ Θεσσαλία, τοὺς Δελφοὺς καὶ τὴν Κῶ, ἀποδεικνύουν τὴν ἐλεύθερη ἐπικοινωνία τοῦ Ἄργους μὲ τὶς

1. Οἱ δύο πλησιέστερες πρὸς τὴν E 1956 χάλκινες περόνες ἀπὸ τὸν ὕστερο, κατὰ τὸν Βερδελῆ, ΠΓ τάφο VI τῆς Τίρυνθας (AM 78, 1963, 29) ἀποδόθηκαν τελευταῖα ἀπὸ τὸν DESBOROUGH στὴν πρῶμῃ ΠΓ ἐποχῇ (GDA 165, εἰκ. 16). Τὸ γεγονός ὅμως ὅτι βρέθηκαν μαζί καὶ δύο σιδηροχάλκινες περόνες, τύπος πού δὲν συνη-

θίζεται στὴν πρῶμῃ ΠΓ ἐποχῇ, δημιουργεῖ ἀμφιβολίες καὶ γιὰ τὴν πρῶμῃ χρονολόγηση τοῦ τάφου.

2. Βλ. παραπάνω σ. 185.

3. Βλ. παραπάνω σ. 186.

4. Βλ. παραπάνω σ. 186 - 187.

περιοχές αυτές στο 10ο π.Χ. αιώνα. Τέλος οι περόνες που βρέθηκαν στους τάφους II και IV με την ποικιλία στους τύπους και το υλικό δείχνουν ότι στα τέλη του 10ου π.Χ. αιώνα η αργολική μεταλλοτεχνία ήταν πολύ ανεπτυγμένη, και δεν είχε να ζηλέψει τίποτα από τη σύγχρονη αθηναϊκή.

K. KOKKOY-BYRIDH

LES FÊTES DE DIONYSOS A THÈBES ET L'AMPHICTIONIE

Une fête de Thèbes, avec concours, ne nous est connue dans la littérature que par un mot dans le lexique d'Hesychius: ἀγριάνια νεκύσια παρὰ Ἀργείοις καὶ ἀγῶνες ἐν Θήβαις. Deux passages de Plutarque parlent de rites particuliers qui avaient lieu aux Agriônia d'Orchomène et, en relation avec Dionysos, aux Agrônia de Chéronée. Le mois Agriônios est attesté dans le calendrier béotien par des inscriptions de diverses localités. L'existence des concours de Thèbes fut assurée et précisée — la forme exacte Agriônia — par le début d'un catalogue agonistique à Thèbes, *IG*, VII, 2447¹: Θρασέον ἄρχοντος· ἀγ[ωνοθετοῦντος] τῶν Ἀγριωνίων Νικομά[χου τοῦ δεῖνος]· ἐπὶ ἱερέως τοῦ Διονύ[σου τοῦ δεῖνος τοῦ] Ῥύγχωνος, ἀπὸ δὲ [τῶν τεχνιτῶν — —]ου τοῦ Εὐάγρου Χαλ[κιδέως τὸ δεύτερ]ον· πυρφοροῦντ[ος τοῦ δεῖνος τοῦ Στ]ρατονεῖκου Θη[βαίου — —]².

Une inscription mentionne les fêtes de Thèbes en rapport avec l'activité des Technites dionysiaques. C'est le grand décret, exposé à Délos, *IG*, XI 4, 1061, de l'association des Technites de l'Ionie, de l'Hellespont et de ceux de Dionysos Kathégémôn, siégeant à Téos, pour l'aulète Cratôn qui avait été choisi pour la seconde fois comme prêtre de Dionysos et agonothète, et cela dans la même année. Le décret doit dater d'avant 166, sans doute de peu. Les lignes qui nous intéressent ici rappellent avec fierté qu'en vertu d'oracles d'Apollon les Technites participent à d'illustres concours à Delphes, à Thespies et à Thèbes. On lisait traditionnellement et on restituait ainsi la phrase: τοῖς τοῦ Ἀπόλλωνος χρησιμοῖς δι' οὓς [ἀγωνίζονται ἐν τοῖς τοῦ] Ἀπόλλωνος τοῦ Πυθίου καὶ τῶν Μουσῶν τῶν Ἐλικωνιάδων καὶ τοῦ [Ἡρακλέους ἀγῶσιν, ἐν Δελφοῖς μὲν] Πυθίοις καὶ Σωτηρίοις, ἐν Θεσπιαῖς δὲ τοῖς Μουσείοις, ἐν Θήβαις δὲ τοῖς Ἡρακλείοις]³. Il me parut étrange⁴ que ce fût à des concours du dieu de la force physique qu'à Thèbes les Technites dionysiaques aient assumé de fournir leurs services musicaux⁵. D'autant plus qu'à Thèbes le culte de Dionysos n'était certes pas moins important que celui d'Héraclès — les deux fils de Zeus nés à Thèbes — et que, dès

1. Cf. M.P. Nilsson, *Die gr. Feste* (1906), 271 - 274.

2. Publié par Latyshev, *Ath. Mitt.*, 7 (1882), 349 - 350; reproduit par E. Reisch; revu par Lolling pour Dittenberger; allégué par moi *BCH* 1935, 197 - 198, Sur le *pyrphoros* dans le rituel des concours, voir L.R., *Rev. Ét. Gr.* 1966, 746 - 748, avec ce texte.

3. Je reproduis le texte amendé par Ad. Wilhelm, *Jahreshefte*, 24 (1929), 174 - 184.

4. Pour tout cela, voir mon article *BCH* 1935, 193 - 199: *Fêtes thébaines* (*Opera Minora*, I, 261 - 266).

5. Les Héracléia de Thèbes sont connus, en dehors de Pindare et des scholies, par une vingtaine d'inscri-

lors, c'est pour Dionysos que les Technites dionysiaques avaient participé au concours à Thèbes. Je fis donc une révision de ces lignes de la pierre conservée au Louvre. Après la mention des Muses de l'Hélicon¹, je pus très bien lire, non pas le nom d'Héraclès, mais le début de celui de Dionysos; je transcrivis exactement Δ[ι]ον[ύ]σου². A la ligne suivante, je lus ἐν Θήβαις δὲ τοῖς Ἀγρο[ιωνίοις]. Les Technites s'occupaient donc bien des Agriônia en l'honneur de Dionysos. Mes lectures furent adoptées par G. Daux, qui donna dans le *BCH* de la même année une révision complète de l'inscription avec une photographie³. Il modifiait seulement, sans explication, Ἀγρο[ιωνίοις] en Ἀγρο[ιανίοις], ce qui fut suivi⁴. Ce n'était pas raisonnable. La forme Agriania n'est connue que par Hesychius, alors que les textes directs, contemporains et locaux donnent Agriônia: le catalogue de Thèbes ci-dessus, l'inscription de Télésias à Athènes ci-après; d'autre part, le mois béotien est attesté par les inscriptions, seule source pour le calendrier, sous la forme Agriônios; on doit donc accepter aussi avec confiance la forme Agriônia dans les deux passages de Plutarque sur les fêtes d'Orchomène et de Chéronée.

Une inscription d'Athènes, *IG*, II², 971, honorant Télésias de Trézène, soulignait dans une série de couronnes ses mérites et les groupes ou les peuples qui l'avaient honoré; ainsi [Ὁ δῆμος ὁ Ὀρχομενίων] εἰς Ἀγριόνια παραγενόμενον; j'ai restitué [Ὁ δῆμος ὁ Θηβαίων]⁵ et je reviendrai là-dessus ci-après.

C'est encore une inscription trouvée hors de Thèbes, comme les précédentes à Délos et à Athènes, qui avait apporté un témoignage: l'épigramme à Hermione du

ptions que j'ai réunies d'abord dans *BCH* 1935, 194, n. 4 (avec 6 alléguées par I.C. Ringwood), puis dans *Ét. épigr. phil.*, 29, n. 4; *Bull. épigr.* 1941, 56; *Hellenica*, XIII, 148 - 149; *Documents de l'Asie Mineure mérid.*, 104. P. Roesch, *Z. Pap. Epigr.*, 17 (1975), 1 - 7: *Les Héracléia de Thèbes*, a récapitulé ces textes en les classant par ordre chronologique et il a donné deux fragments inédits de catalogues au musée de Thèbes: Ἀγωνοθετοῦντος Ἀντιφίλου [τοῦ... Ἰοκκοῦς, οἷδε ἐνίκων τὰ Ἡράκλει[α] σα[λπιστάς] — (serait postérieur à 172 d'après l'emploi de la *koinè*; mais cf. *Bull. Épigr.* 1976, 301); [Ἀγωνοθετοῦντος Β]ραχύλλο[υ] - - οἷδε ἐνίκων τὰ Ἡρ[ά]κλει[α] σα[λπιστάς] - - κῆ[ρ] [οὐξ] ("pourrait dater des années 170 - 150 environ ou même être plus récente"). Sur le caractère stéphanite des concours, voir la fin de cette étude.

1. Certes on n'est point surpris que la localisation du culte des Muses soit ainsi précisée. Cependant le rédacteur a tenu à spécifier que les Muses étaient celles de l'Hélicon, et non pas celles de la Piérie non moins illustres; celles-là étaient honorées dans des concours en l'honneur de Zeus Olympios à Dion de Piérie; sur ces concours de Dion et les rapports des Technites avec la Piérie, voir *Bull. Épigr.* 1978, 232.

2. Naturellement, une fois la lecture acquise, on

peut voir Διον[ύ]σου]. Sur des pierres très effacées ou rongées, comme est l'extrémité droite de cette inscription, on peut "voir" le *iota*, bien plus difficilement tout le *nu*. C'est le jeu complexe des yeux, de l'érudition et l'imagination, et de l'assurance.

3. 1935, 210 - 230: *Craton*, *Eumène II et Attale II*. Il s'intéressait spécialement à une brève association d'Attale II au titre de roi dans les derniers mois d'Eumène II. P. 210: "Bien avant que je m'intéresse à cette pierre, L.R. avait revu les lignes 19 et 20 et reconnu les deux noms, dieu et fête — dont il montre ci-dessus tout l'intérêt pour l'histoire des technites". G.M. Sifakis, *Studies in the history of Hellenistic drama* (1967), 140 - 141 (après *Class. Quarterly*, 15 (1965), 210) cite ce passage d'après le "improved text re-edited by Daux". G. Nachtergaele, *Les Galates en Grèce et les Sôtéria de Delphes* (1977), 495, inverse, dans l'apparat de ces lignes, l'ordre des lectures et des éditions en citant D., puis R.

4. Sifakis, *loc. cit.*; Nachtergaele, *loc. cit.* et 381. M. Feyel, *Polybe et l'histoire de Béotie* (1942), 254, n. 1, était revenu à Ἀγρο[ιωνίοις]. Sur le maintien de Ἡρακλέους et Ἡρακλείους dans un livre de 1956, voir *Bull. Épigr.* 1958, 56.

5. *BCH* 1935, 198, note 1.

musicien Pythoclès mentionnait ses victoires en Béotie: [χώ] στέφανος Μούσαις Ἐ-
λι[χω]ρίσι καὶ Διονύσ[ωι / K]αδμείωι¹. Que l'épithète Kadmeios n'y fût pas "une
invention personnelle du poète", pour signifier "Dionysos de Thèbes", avait été mar-
qué par E. Bourguet en publiant l'inscription de Delphes², qui va spécialement
m'occuper.

Depuis très longtemps, après le voyage de Dodwell à Delphes, on connaissait la
partie droite d'un décret amphictionique, qui fut revu à l'occasion³. La mention des
"triétérides" avait pu faire penser qu'il pouvait s'agir des fêtes des Thyades de
Delphes sur le Parnasse, mais Boeckh reconnaissait une fête thébaine. Dans les fouilles
de Th. Homolle, on retrouvait ce morceau de 15 lignes; il venait se placer, parmi les
restes du piédroit gauche du Trésor des Thébains, au-dessus d'une assise qui donnait
des parties très importantes de deux décrets amphictioniques se rapportant à la fête
de Dionysos Kadmeios à Thèbes. Le tout fut publié par E. Bourguet en 1911⁴. On
apprendrait notamment par le second décret que, parmi les emplacements prévus
pour la gravure, était mentionné, à Thèbes, le lieu παρὰ τὸν σηκό[ν τῆς Σεμέλης]⁵.
Peu après Nikitsky reprit le texte avec des améliorations dans les restitutions⁶. Enfin
J. Bousquet retrouva deux fragments qui s'inséraient dans les lacunes à l'intérieur
des lignes 11 à 15 et 32 - 39 et qui obligeaient à modifier les restitutions⁷. Dès lors
il pouvait donner une édition nouvelle du texte⁸. Je la reproduis ici en entier. J'ai
souligné les syllabes ajoutées récemment dans les lignes 11 - 15 et 32 - 39, ainsi qu'aux

1. Kaibel, *Epigr. gr.*, 926; *IG*, IV, 682. Cf. *BCH* 1935, 195 - 196 et, sur les Olympia de Dion de Piérie et les rapports des Technites avec la Macédoine, *Bull. Épigr.* 1978, 232. Le monument est daté d'environ 270 - 260, Pythoclès étant mentionné dans les listes des Sôtéria amphictioniques.

2. *F. Delphes*, III 1, p. 198.

3. Citons seulement les éditions Boeckh, *CIG*, 1689 et Baunack, *SGDI*, 2532; cf. Bourguet.

4. *Loc. cit.*, n. 361. L'année indiquée ici est la date de parution de la seconde partie du fascicule de E. Bourguet, de l'entrée du sanctuaire au trésor des Athéniens. Bonne photographie de l'ensemble pl. X en haut. Les blancs à droite sont très inégaux. Cela vient de ce que toutes les lignes sont coupées non par syllabes, mais après un mot entier; sauf à la fin pour les lignes 33, 34, 36, 37. Sur cette coupe des lignes par mots entiers, cf. *Laodicée du Lycos*, 249, note 5, avec cet exemple et les renvois à quatre publications antérieures; pour Kymè et Pergame, cf. D. Knoepfler, *BCH* 1971, 541 - 542. Encore *BCH* 1978, 458 un fragment de décret de Cyzique transporté sur le Bosphore; aussi le blanc à la fin des lignes est-il aussi, normalement, d'étendue très variable (voir fig. 17, p. 452). Voilà des cas où, si l'on calculait la longueur des lignes d'après une copie ou si la pierre était brisée à

droite et que l'on s'acharnât à rétablir des lignes de longueur égale, on serait égaré. L'objection "la ligne serait trop courte" ou le satisfecit "s'adapte exactement à la longueur de la ligne" seraient également trompeurs.

5. L. 28. Cf. l. 17: ἐν τῷ ἱερῷ παρὰ τὸν σηκὸν τῆς Σεμέλης] et ci-après. E. Bourguet, p. 200, a relevé l'intérêt de cette mention, rapprochée de Pausanias, IX, 12, 3, et qu'elle confirmait la distinction des lexicographes anciens, soutenue par Usener: ὁ μὲν ναὸς ἐστὶ θεῶν, ὁ δὲ σηκὸς ἡρώων. P. 198, pour Dionysos Kadmeios, il montrait que chez Pausanias, *ibid.*, 4, sur le θάλαμος de Sémélé, cette épithète corroborait l'exactitude de la lecture Διώνυσον καλέσαι Κάδμιον ou Καδμείον, et non Κάδμιον. Voir aussi A. Keramopoulos, *Thebaïka* (*Arch. Deltion*, 3, 1917), 338 - 346.

6. *Journal Instr. Publ.* (en russe), 1912, 130 sqq.; voir ci-après.

7. Le premier fragment se trouvait au musée; le second fut recueilli par J. Bousquet dans un tas de pierres entre le Trésor de Thèbes et la route.

8. *BCH* 1961, 78 - 85: *Les Technites de l'Isthme et de Némée*. Photographies de tous les morceaux, sauf la partie gauche des lignes 16 - 39. Photographie de ce dernier morceau dans J. - P. Michaud, *F. Delphes*, II, *Le trésor de Thèbes* (1973), fig. 69.

lignes 4 - 11 celles qui furent assez récemment connues par une copie du chapelain Suédois à l'ambassade de Constantinople Sturtzenbecker, prise en 1784¹.

- 1 [Θεοί. Τύχα. Ἐπὶ - 10 - 12 - ἄρχοντος ἐν Δελφοῖς, ἱερομναμονούντων
Αἰτωλῶ]ν Φι[λί]ππου Λαμῑός, Σιμάργου
2 - - - - - στα
Προσχείον, Πολυξένου Λιμναίου,
3 - - - - - λαιέος,
Μνασιλαίδα Ἀμβρακιώτα,
4 - - - - - σταίνου,
Δελφῶν Τελεδάμου, Ἐμμενίδα
5 - - - - - ου
Θαυμάκου, Πυθίοις· ἐπειδὴ παρὰ
6 [τᾶς πόλιος τῶν Θηβαίων ἀποσταλεῖς ὁ δεῖνα - -] παρεκάλεσεν τοὺς
ἀμφικτίονας ὅπως ἂν
7 [ἐπιμέλειαν ποιήσωσι τᾶς ἀναγραφᾶς πάντων τῶν δεδογμένων ὑ]πὲρ τᾶν
τριετηρίδων καὶ γένηται ἐν
8 [παραδόσει αὐτά· δεδόχθαι τοῖς ἀμφικτίονεσσι· τὰ ὑπὲρ τᾶν τριε]τηρίδων
ἀναγράφαι τὰ δόγματα τὰ
9 [ἐπὶ Νικάρχου ἄρχοντος δεδογμένα εἰς τὴν οἰκίαν τῶν Θηβαίων· εἴμ]εν
δὲ αὐτὰ καὶ ἐν παραδόσει καθὼς
10 [παρακαλεῖ ὁ δεῖνα τοὺς ἀμ]φικτίονας. vacat vacat
11 [Ἐπὶ Νικάρχου ἄρχοντος ἐν Δε]λφοῖς, π[υ]λαίας ὁπωρινῆς· ἔδοξεν τοῖς
ἀμφι]κτίουσιν· ὅπως ἂν ἡ θυσία τῷ Διονύσῳ
12 [ἡ τῶν τριετηρίδων καὶ οἱ] ἀγῶνες οὗς σ[υν]τελεῖ ἡ πόλις τῶν Θηβαίων
καὶ τὸ κ]οινὸν τῶν τεχνιτῶν τῶν εἰς Ἴσθμόν
13 [καὶ Νεμέαν συνπορευο]μένων γίνητ[αι] ὥς κάλλιστα, ἐπιμελεῖσθαι] τοὺς
ἱερομνήμονας οἳ ἂν ᾧσιν ἐν τῷ
14 [συνεδρίῳ ὁπόταν αἱ τ]ριετηρίδες κα[ὶ] οἱ ἀγῶνες συντελῶνται ἐν τῷ
Κα]δμείῳ ἐν Θήβαις ὑπὲρ τοῦ[των]
15 [ὅπως ἕκαστα γίνηται] ἐν τῇ ἡμέρᾳ[ι ἧ] ἂν ἡ πόλις τῶν Θηβαίων καὶ τὸ
κ]οινὸν τῶν τεχνιτῶ[ν]
16 [ἐ]θελ[ή]σω]σιν - - - - - αναι ἐν τῷ
17 ἱερῷ παρὰ τὸν ση[κὸν] τῆς Σεμέλης - - - 24 - 26 - - - εἴ]ναι δὲ
καὶ ἀσφάλειαν
18 καὶ ἀσυλίαν πᾶσι το[ῖς] τεχνίταις τοῖς νεμηθεῖσιν εἰς τὰν θυσίαν
τῶν τριετηρίδων,
19 πένθ' ἡμέρας πορευ[ο]μένοις, καὶ ἀπερχομένοις ἄλλας τοσαύτας κ]αὶ ἕως
ἂν ἡ πανήγυρις

1. G. Daux, *Rev. Arch.* 1950, I, 194 - 195.

- 20 γίνηται, καὶ αὐτοῖς κ[αὶ τοῖς συνεργαζομένοις αὐτοῖς πα]νταχοῦ· ἐάν
δέ τις παρὰ ταῦτα
21 ἄγῃ τινα ἢ ὀφισιάζῃ, ὑ[πόδικος ἔστω ἐν ἀμφικτίο]σιν· εἶναι δὲ καὶ τὸ
ἱερὸν τοῦ
22 Διονύσου τοῦ Καδμείου [τὸ ἐν Θήβαις ἀπὸ πάντων ἄ]συλον καθάπερ καὶ
τὸ ἐν Δελφοῖς·
23 τὴν δὲ θυσίαν καὶ ἐκεχε[ιρίαν ἐπαγγέλλειν] ἐπὶ τὰς πόλεις τὴν τε
τῶν Θηβαίων
24 πόλιν καὶ τοὺς τεχνίτας· κ[υρίους δ' εἶναι οἰκονο]μοῦντας τὰ κατὰ τὸ
ἱερὸν τὸν τε ἱερέα τοῦ
25 Διονύσου καὶ τοὺς ἐπιμελ[ητὰς τοὺς ὑπὸ τῶ]ν τεχνιτῶν εἰρημένους καὶ
τὸν ἀγωνοθέτην
26 Θηβαίων· ἀναγράφαι δὲ τὸν [γραμματαέα τὸδ]ε τὸ ψήφισμα ἐν στήλαις
δυσὶν καὶ ἀναθεῖναι
27 τὴν μὲν ἐν Δελφοῖς ἐν τῷ[ι ἱερῷ τοῦ Ἀπόλλωνο]ς ὅπου ἂν δοκῇ ἐγ
καλλίστῳ εἶναι, τὴν δὲ
28 ἐν Θήβαις παρὰ τὸν σηκό[ν τῆς Σεμέλης· ἀν]αθεῖναι δὲ καὶ τῶν ἄλλων
ἱερῶν ὅπου ἂν
29 δοκῇ ἐν καλλίστῳ εἶναι. *vacat* *vacat*
30 Ἐπὶ Νικάρχου ἄρχοντος ἐ[ν Δελφοῖς, πυλαία]ς ὁπωρινῆς· ἔδοξεν τοῖς
ἀμφικτίοσιν· ἐπειδὴ
31 ἡ πόλις τῶν Θηβαίων κα[ὶ οἱ τεχνῖται οἱ εἰς] Ἴσθμόν καὶ Νεμέαν
συντελοῦντες παρεκάλεσαν
32 τοὺς ἀμφικτίονας τό τε [ἱε]ρὸν [τοῦ Διονύσου] ἄσυλον ποιῆσαι καὶ
ἐπιμέλειαν ποιήσασθαι τῆς
33 ἀ[σ]φαλείας καὶ τοῦ ἀγῶ[ν]ος· ὅπω[ς ἂν οὖν ἁ] θυσία ἁ[τῶν τριετηρίδων ὥς
κάλλιστα συντελῇται τῷ
34 Διονύσῳ τῷ Καδμε[ίῳ]· δεδόχ[θαι τοῖς ἀμφικτι]όνεσσι· αἷ τις κα τῶν
αὐλητῶν ἢ τῶν χο-
35 ρευτῶν ἢ τῶν τραγωιδῶν ἢ τῶν κω[μωιδῶν τῶν] νεμηθέντων εἰς τὰς τριετη-
ρίδας ὑπὸ τῶν τε-
36 χνιτῶν μὴ ἀγωνίζεται [τ]ὰς τριετηρίδας[ς καὶ τοὺς ἀγῶ]νας κατὰ τὸν νόμον
τῆς πόλιος τῶν Θηβαίων,
37 ἀλλὰ ὑγιαίνων λίπη[ι τὸν] ἀγῶνα, μὴ ε[ἴ]μεν αὐτῷ ἀσφ[ά]λειαν μηδὲ τοῖς
συνεργαζομένοις αὐτῷ μὴ-
38 τε πολέμου μήτε εἰρά[να]ς· αἷ κα μὴ ἀγ[ωνίζεται, καὶ] κα ζαμιωθῇ ὑπὸ
τοῦ ἀγωνοθέτα, καὶ ἀγῶνιμος ἔ-
39 στω πανταχόθεν· [αἷ κά τις πόλις ἢ] ἀρχεῖον ἢ ἰδιώτ[ας τ]ὰν ζαμίαν
ἀφέληται τὸν ἔζαμι[ωμ]όν·

Le texte ainsi établi est, comme il est naturel, un composé des restitutions de Bourguet, de Nikitsky¹ et, spécialement pour les lignes 11 - 16 et 32 - 39, du dernier éditeur, grâce aux deux fragments qu'il a su rapporter à ce texte. Il est seulement dommage qu'un appareil critique n'ait pas permis de voir la part de chacun et les variantes². Expliquant l'ensemble, je devrai m'attacher spécialement à un passage crucial, les lignes 11 - 16 dans la nouvelle présentation³.

Le premier décret — celui qui fut connu depuis longtemps — était le plus récent comme l'avait vu E. Bourguet. L'objet était de prescrire la tradition des deux décrets suivants dans les archives transmises d'une année à l'autre. E. Bourguet le comprenait bien, en suivant l'interprétation d'Ad. Wilhelm⁴. Mais ses restitutions ne convenaient pas. Le nouveau texte profita des lectures de Sturtzenbecker, notamment de *ὑπὲρ τῶν τριετηρίδων*, l. 6, et de *[τρίε]τηρίδων*, l. 7⁵.

Le troisième décret est daté par l'archonte Nicarchos. M. Feyel a reconnu que le second datait du même archonte, en une autre pylée⁶. L'objet très précis de chacun de ces décrets sera examiné ci-après; tout d'abord, quelques menues divergences. La phrase des lignes 33 - 34 (décret III): *ὅπως [ς ἂν ἁ θυσία ἁ] τῶν τριετηρίδων ὡς κάλλιστα συντελεῖται τῷ Διονύσῳ τῷ Καδμείῳ*, avant la formule de résolution amène à écrire, je crois, l. 11 - 12 (décret II), avec E. Bourguet: *ὅπως ἂν ἡ θυσία τῷ Διονύσῳ [τῷ Καδμείῳ]*. D'autre part, l. 33 - 34, il faut adopter le texte de Bourguet, qui se présente ainsi: *ἐπιμέλειαν ποιήσασθαι* (les amphictions, qui y sont invités) *τᾶς ἀσφαλείας καὶ τοῦ ἀγῶνος ὅπως ἂν ἡ θυσία τῶν τριετηρίδων συντελεῖται τῷ Διονύσῳ κτλ.*⁷. Le *οὖν*, chez Bousquet⁸, couperait la suite des idées et le lien précis avec II, 11 - 12⁹.

Dans le décret II, les lignes 17 - 19 sur l'*asphaleia* et l'*asylia* accordées aux Technites et à leurs aides et sur la durée de ce privilège, ont été complètement restituées et expliquées en trois temps. Nikitsky avait avec pénétration établi un rapport étroit entre ce décret et le décret amphictionique pour les Ptôa d'Acraiphia¹⁰. Il rétablissait dans ce dernier, aux lignes mutilées du début, la mention de la durée de l'inviolabilité

1. Pas plus maintenant qu'autrefois je n'ai pu lire le mémoire de Nikitsky.

2. Je ne dresserai pas cet appareil, d'autant plus qu'il n'est pas toujours possible de délimiter ce qui vient de Nikitsky (voir la note précédente) ou de ceux qui l'ont utilisé et suivi.

3. Promis *Bull. Épigr.* 1962, 162.

4. *Beiträge zur gr. Inschriftenkunde* (1909), 292, corrigeant les interprétations de Pomtow et de Baunack.

5. L. 6, fin, et 7, Bourguet était loin du sens: *καὶ γένηται ἐν [ταῖς καθηκούσαις ἡμέραις ἁ πανήγυρις καὶ... ὁ ἀγὼν τῶν τραγῳιδῶν]* (sur le vrai souci des amphictions et les limites de compétence de leur intervention, voir ci-après p. 202/6). L. 5 - 6, E. Bourguet écrivait: *παρὰ [γενόμενος πρὸς τοὺς ἱερομνήμονας ὁ ἀγωνοθέτης τῶν Θηβαίων]*, ou, presque aussi bien (cf. p. 197),

ὁ ἱερεὺς τοῦ Διονύσου]. J. Bousquet a choisi une autre formule à cause de la coupe des lignes par mots entiers.

6. *Contribution à l'épigraphie béotienne* (1942), 145 - 147.

7. J'ai suivi normalement le texte de Bourguet dans *BCH* 1935, 196, et seule cette suite des phrases me semble bonne.

8. Il semble avoir été introduit par M. Feyel, *loc. cit.*, 145 (ou Nikitsky?).

9. Le décret II, écrivant *ἡ θυσία*, sans *τῶν τριετηρίδων*, ne peut reprendre ces deux mots après *τῷ Διονύσῳ*. L'épithète semble nécessaire, après *Διονύσῳ* et *ἡ θυσία* se suffit à lui-même (cf. ci-après).

10. *Sylloge*³, 635, après *IG*, VII, 4135 et l'édition de M. Holleaux, *BCH* 1890, 19 - 24 (cf. *ibid.* 1892, 453).

des Technites: -ς πορευομέ[νοις - ca 24 -]ας καὶ ὥς ἂν ἡ πανήγυ[ρις γίγνηται καὶ αὐτοῖς καὶ τοῖς] ἀκολούθοις καὶ ἃ ἂν ἔχωσι [χρήματα πανταχοῦ]. ἔὰν δέ τις κτλ.¹ M. Feyel, poussant le rapprochement pour ces lignes et spécialement pour la chronologie des deux documents, retrouvait la mention de la durée lors du retour, [ἐπανερχομένοις δὲ - - ἡμέ]ρας². Mais il s'embarrassait dans la mention de la durée de la fête elle-même: le décret pour les Ptôa portant ὥς ἂν ἡ πανήγυ[ρις γίγνηται] (Nikitsky), il croyait devoir, dans le décret pour la fête de Thèbes, ἔως ἂν ἡ πανήγυρις γίγνηται, supprimer l'épsilon de la conjonction. G. Klaffenbach³ réagissait très vivement en soulignant que ἔως ἂν signifiait "la durée de la fête"⁴, tout autant que ὥς ἂν. Estimant que la durée de l'inviolabilité au retour était la même qu'à l'aller, il écrivait dans les deux textes: πένθ' ἡμέρας πορευομέ[νοις καὶ ἀπερχομένοις ἄλλας τοσαύ]τας καὶ ὥς ἂν (Ptôon; ἔως ἂν Thèbes) ἡ πανήγυρις γίγνηται⁵. Cette restitution fut normalement suivie par J. Bousquet.

G. Klaffenbach gardait ensuite, pour le texte du Ptôon, la restitution de Nikitsky: [καὶ αὐτοῖς καὶ τοῖς] ἀκολούθοις καὶ ἃ ἂν ἔχωσι [χρήματα πανταχοῦ], et aussi pour le texte de Thèbes où Nikitsky l'avait introduite: καὶ αὐτοῖς [καὶ τοῖς ἀκολούθοις καὶ ἃ ἂν ἔχωσιν πα]νταχοῦ. J. Bousquet, p. 84, est revenu justement au texte de Bourguet, qui s'était inspiré de la ligne 37, dans le décret III: μὴ εἴμεν αὐτῶι ἀσφάλειαν μηδὲ τοῖς συνεργαζομένοις αὐτῶι (le technite désigné et défaillant). Les décrets pour les Ptôa et pour Thèbes employaient deux variantes de même sens: οἱ ἀκόλουθοι, οἱ συνεργαζόμενοι αὐτοῖς, leurs aides, ce personnel auxiliaire que nous connaissons chez les Technites. Divers décrets étendent les privilèges accordés à des gens à leurs *akolouthoi* aussi⁶. Il semble que l'*ἀσφάλεια-ἀσυνλία* soit accordée dans un fragment de décret de Delphes qui doit émaner de l'amphictionie, avec mention de l'aller, *εἰσπορευόμενον*, et sans doute alors du retour⁷. Le décret d'Athènes étudié ci-après traite lui aussi des délais de la sécurité pour deux fêtes. Traduisons ces lignes 17 - 20: "qu'il y ait sécurité des personnes et des biens pour tous les Technites attribués à la célébration de la fête des triétérides pendant 5 jours à l'aller et autant de jours au retour et pendant la durée de la panégyrie, et pour eux et pour leurs auxiliaires en tout lieu".

Mais venons-en aux lignes 11 - 16 pour lesquelles un des deux fragments nouveaux entraîne des transformations nécessaires. L'édition de Bourguet donnait là:

1. Signalé par E. Bourguet dans les addenda de son tome, p. 401 (en 1929).

2. *Contribution*, 140 - 141.

3. *Philologus*, 97 (1948), 373 - 376.

4. Non pas, avec Feyel s'inspirant de Nikitsky: "jusqu'à ce que la fête ait lieu".

5. J'écris hors des parenthèses ce qui est conservé sur la pierre dans l'un ou l'autre document.

6. Ad. Wilhelm, *Gr. Inschr. rechtl. Inhalts*, pp. 57 - 58, l'introduit dans un décret d'Ilion pour un citoyen de

Gargara et ses descendants. Il allègue les *σπονδαὶ* des mystes d'Éleusis étendues à leurs *ἀκόλουθοι* et à leurs biens, et les *ἀκόλουθοι* nommés avec les mystes de Samothrace. Ainsi *IG*, XII 8, 174; 178 pour un stratège; 178 aussi une Eiréné est *ἀκόλουθος* d'une *κιθαριστορία* (cf. *Bull. Épigr.* 1958, 261, p. 253). Cf. aussi *Bull. Épigr.* 1953, 173. Les juges étrangers venus à Mylasa ont leurs *ἀκόλουθοι*, nommés dans leurs inscriptions au sanctuaire de Zeus Osogô.

7. *Bull. Épigr.* 1958, 261, p. 253.

dromios suivant la divinité¹ selon le calendrier des Béotiens, d'Apellaios selon celui des Delphiens". Voilà ce qui regarde les amphictions et qu'ils ont à fixer, non pas la date de la fête², mais celui du début de la "trêve sacrée"³. Voilà leur rôle, qui est juridique et concerne l'ensemble des Grecs, ce que ne peuvent décider comme ils le veulent le peuple de Thèbes et les Technites.

Pour les Ptôa, la date de ce début⁴ est fixée par les amphictions de façon précise et très détaillée. Pour les fêtes de Dionysos à Thèbes, il y a aussi un jour précis, *ἐν τῇ ἡμέρᾳ*, d'où le singulier. Mais en ce cas le choix de ce jour, à chaque célébration triétérique, est laissé à la convenance des organisateurs. Nous écrivons: *[τὴν ἐκεχειρίαν (ἀσφάλειαν) ἄρχειν] ἐν τῇ ἡμέρᾳ [ἢ ἂν ἡ πόλις τῶν Θηβαίων καὶ τὸ κοινὸν τῶν τεχνιτῶν ἐθέλῃσωσιν]*⁵. Les mots *ἢ ἂν ἐθέλῃσωσιν* prennent alors leur sens. Les hiéromnésions prendront soin *ὑπὲρ τοῦ* *[τὴν ἐκεχειρίαν κτλ.]*; voilà donc le remplissage éliminé.

La restitution qui avait été adoptée donnait une précision pour les amphictions qui auront à fixer la date du début de la trêve: *οἱ ἂν ὧσιν ἐν τῷ* *[συνεδρίῳ ὁπόταν αἱ τριετηρίδες καὶ οἱ ἀγῶνες συντελῶνται ἐν τῷ Κα]δμείῳ ἐν Θήβαις*. Cette précision n'est-elle pas trop vague et inutile? Le rédacteur amphictionique s'est exprimé, à mon avis, avec une précision plus grande et nécessaire. Les triétérides de Dionysos ont lieu tous les deux ans. Il s'agit des amphictions qui seront en charge dans l'année (ou le semestre?) où sont célébrées les triétérides: *οἱ ἂν ὧσιν ἐν τῷ* *[ἐνιαυτῷ ἐν ᾧ ἂν αἱ τριετηρίδες καὶ οἱ ἀγῶνες συντελῶνται ἐν τῷ Κα]δμείῳ ἐν Θήβαις*⁷. Les amphictions en charge cette année fixent le jour où commencera la trêve qu'ils ont à prescrire et à faire respecter; voilà qui les regarde. Elle est fixée à un jour précis pour Apollon Ptôos à Acraiphia; pour Thèbes, latitude pour le jour est laissée aux organisateurs; il y a donc nécessité pour les amphictions de la faire appliquer de façon précise quand les organisateurs ont adopté une date; d'où le rôle des amphictions en charge à chaque célébration. Reprenons le tout: *ὅπως ἂν ἡ θυσία τῷ Διονύσῳ* *[τῷ Καδμείῳ καὶ οἱ] ἀγῶνες οὓς σ[υντελεῖ ἡ πόλις τῶν Θηβαίων καὶ τὸ κοινὸν*

1. On sait l'intérêt de cette précision, *κατὰ θεόν*, dans les études sur le calendrier attique; c'est le calendrier lunaire.

2. Ce n'est pas "faire approuver par les amphictions la date de la fête", comme l'écrivait M. Feyel, *Polybe et l'histoire de Béotie*, 254; il en distinguait "et obtenir la reconnaissance d'une *ἐκεχειρία* valable dans toute la Grèce amphictionique".

3. Sur les notions de *ἱερομηνία* et *ἐκεχειρία*, cf. G. Rougemont, *BCH* 1973, 75 - 106: *La hiéroménie des Pythia et les "trêves sacrées" d'Éleusis, de Delphes et d'Olympie*; conclusions résumées dans *Corpus Delphes*, I (1977), n. 10, pp. 118 - 119.

4. Le verbe *ἄρχειν* est courant dans ces formules ju-

ridiques. Pour *ἄρχει χρόνος* dans les baux et les ventes cf. Ad. Wilhelm, *Archiv Pap.*, 11, 203; cf. encore *Bull. Épig.* 1950, 72 a (bail attique); 1954, 163 (vente de maison à Amphipolis). A Itanos: *ἄρχει τὰς συνθήκας ἐμὴν Ἰτάνῳ ἐπὶ κοσμητήρων Πεισάνδρου κτλ.*, *ἐν δὲ Ἱεραπύτναι ἐπὶ κοσμητήρων Αὐσίλω κτλ.* (*I. Cret.*, III, chap. IV, n.6; convention entre les deux villes): *ἀρχέτω δὲ ὁ ὅρκος ἐπὶ τοῦ νῦν κόσμου* (*ibid.*, n. 7, l. 31 - 32).

5. S'il est besoin de plus de lettres pour remplir la lacune on allongerait: *ἐν τῇ ἡμέρᾳ [ἢ καὶ τῇ ἡμέρᾳ ἢ ἂν κτλ.]*.

6. Après Bourguet, Klaffenbach et Bousquet.

7. On aimerait avoir la place d'écrire plutôt: *[τῷ Διονύσῳ τῷ Κα]δμείῳ*; Nikitsky écrivait: *[Διονύσῳ Κα]δμείῳ*.

τῶν τεχνιτῶν τῶν εἰς Ἴσθμόν [καὶ Νεμέαν συμπορευο]μένων¹ γίνηται ὡς κάλλιστα, ἐπιμελεῖσθαι] τοὺς ἱερομνήμονας οἳ ἂν ὦσιν ἐν τῷ [ἐνιαυτῷ ἐν ᾧ ἂν αἱ τ]ριετηρίδες καὶ οἱ ἀγῶνες συντελῶνται ἐν τῷ Κα]δμείῳ ἐν Θήβαις² ὑπὲρ τοῦ [τὴν ἐκχειρίαν ἄρχειν] ἐν τῇ ἡμέρᾳ [ἢ ἢ ἂν ἡ πόλις τῶν Θηβαίων καὶ τὸ κοινὸν τῶν τεχνιτῶν [ἐ]-θελ[ήσω]σιν. Traduisons ces lignes: "Afin que le sacrifice à Dionysos Kadmeios et les concours que célèbrent la ville de Thèbes et l'association des Technites qui se réunissent à l'Isthme et à Némée aient lieu de la plus belle façon, que les hiéromnémons qui exerceront dans l'année dans laquelle les triétés et les concours seront célébrés dans le Kadmeion (?) à Thèbes prennent soin que la trêve commence le jour qu'auront voulu la ville de Thèbes et l'association des Technites; - - - dans le sanctuaire (de Dionysos Kadmeios) contre l'enclos de Sémélè"³. La suite sur l'inviolabilité des Technites, ci-dessus. Traduisons aussi la fin du décret: "Que le sanctuaire de Dionysos Kadmeios soit asyle contre tous⁴ comme celui de Delphes. Que le sacrifice et la trêve soient annoncés⁵ aux villes par la ville de Thèbes et les Technites. Qu'aient pleins pouvoirs⁶ pour administrer les affaires du sanctuaire le prêtre de Dionysos et les épimélètes choisis par les Technites et l'agonothète des Thébains. Que le secrétaire transcrive ce décret sur deux stèles et consacre l'une à Delphes dans le sanctuaire d'Apollon, à l'endroit qui aura paru le plus beau, l'autre à Thèbes contre l'enclos de Sémélè. Qu'on consacre aussi le décret dans d'autres sanctuaires où il aura paru le plus convenable".

Le rôle de la ville de Thèbes et de l'association des Technites étroitement unies par une convention, d'une part, et celui de l'amphictionie sont bien clairs d'après ce qui précède. Ce qui concerne le conseil amphictionique, c'est l'asylie du sanctuaire de Dionysos à Thèbes et l'inviolabilité des Technites venus assurer les concours (durée et personnes concernées). Naturellement c'est l'amphictionie, fonctionnant comme tribunal, qui aura à juger les délits contre l'ἐκχειρία, pour le sanctuaire de Dionysos à Thèbes (voir ligne 21) comme pour celui d'Apollon Ptôos à Acraiphia. C'est apparemment parce que le Kadmeion devient asyle au même titre que le sanctuaire d'Apollon à Delphes, que les amphictions règlent aussi deux points: la collaboration de Thèbes et des Technites pour l'annonce de la fête et la précision sur les représentants de l'une et l'autre communauté qui auront pouvoir pour l'administration du sanctuaire⁷. Cette collaboration de Thèbes et des Technites est devenue

1. Le nouveau fragment a imposé ce mot au lieu de [συντελούντων]. F. Poland l'avait déjà admis; cf. Bousquet, 84, note 2.

2. Voir p. 203 note 7.

3. Voir ci-après p. 206.

4. Pour le Ptôon: εἶναι δὲ καὶ ἄσυλον τὸ ἱερόν τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Πτώσιον τὸ ἐν Ἀκραίφειαις, ὡς ἂν αἱ στήλαι ὀρίζωσι, καθάπερ τὸ ἐν Δελφοῖς.

5. Voir plus loin p. 207.

6. Après τεχνίτας, au lieu des mots καὶ τοὺς αἰεὶ οἰκονομοῦντας κτλ., Nikitsky a emprunté au décret sur le Ptôon la phrase: κυρίους δ' εἶναι οἰκονομοῦντας τὰ κατὰ τὸ ἱερόν τὸν τε προφήτην καὶ τὸν ἱερέα τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Πτώσιον καὶ τὴν πόλιν τῶν Ἀκραίφειων καὶ τὸ κοινὸν τῶν Βοιωτῶν, καθὼς καὶ ἐμπροσθεν, καὶ τὸν ἀγωνοθέτην τὸν εἰρημένον ἐπὶ τὸν ἀγῶνα τῶν Πτώσιων.

7. Voir l'énumération des administrateurs du sanctuaire d'Apollon à Acraiphia dans la note précédente.

juridiquement très étroite. Elle était née évidemment d'un accord entre ces deux groupes. Mais ici, je pense, est intervenu l'autre pouvoir qui est à Delphes. Il faut rapprocher le décret, bien postérieur, des Technites gravé à Délos, rappelé ci-dessus: c'est en vertu d'oracles d'Apollon Pythien que les Technites participent aux Pythia et Sôtéria de Delphes, aux Mouseia de Thespies et aux Agriônia de Dionysos à Thèbes. Je conclus qu'un accord entre les Thébains et les Technites avait été soumis à l'oracle de Delphes et que le dieu l'avait approuvé; il a suffi de répondre aux consultants qu'il serait *λῶιον καὶ ἄμεινον* de procéder ainsi¹.

Le texte du décret III est maintenant assuré, une fois qu'a disparu *οὖν* à la ligne 33 et sauf la dernière ligne, 39. On peut traduire: "Attendu que la ville de Thèbes et les Technites de l'Isthme et de Némée ont invité les amphictions à rendre asyle le sanctuaire de Dionysos et à prendre soin de la sécurité et du concours afin que le sacrifice des triétérides soit célébré du mieux possible pour Dionysos Cadmeios plaise aux amphictions² si quelqu'un des aulètes ou des choreutes ou des tragédiens ou des comédiens attribués³ aux triétérides par les Technites ne concourt pas aux triétérides et aux concours⁴ selon la loi des Thébains, mais, alors qu'il est en bonne santé, fait défaut⁵, que ne lui soit pas acquise la sécurité non plus qu'à ses auxiliaires, ni en guerre ni en paix. S'il ne concourt pas et qu'il soit mis à l'amende par l'agonothète⁶, qu'il puisse être arrêté en tout lieu⁷". La dernière ligne, avec l'adjonction du fragment nouveau, est plus difficile⁸.

Là encore il faut bien reconnaître le caractère du décret. Les amphictions n'interviennent pas pour régler la composition ou le règlement du concours. Il s'agit d'une

1. D'après le texte de Délos, j'ai introduit dans le décret des Technites à Iasos les mots *κατὰ τὰς [μαντείας]* pour les privilèges accordés aux Technites par les Grecs, *Études anatoliennes*, 445 - 450.

2. Jusqu'à la restitution sont celles de Bourguet. Il écrivait ici après *ὅπως καὶ ἂ θυσία . . ὡς κάλλιστα συντελεῖται τῷ Διονύσῳ τῷ Καδμείῳ*: [*καὶ γένηται ἐν ἡμέραις πλειόνεσσι*. Nikitsky a reconnu: [*δεδόχθαι τοῖς ἀμφικτιόνεσσι*. Il n'y avait pas besoin de confirmation; elle est cependant venue avec le nouveau fragment, *δεδόχθαι*. M. Feyel, *Contribution*, 144, n. 1, avait-il raison de dire que les mots restitués par Bourguet et que j'avais reproduits *BCH* 1935, 196 dans l'ignorance de Nikitsky (que Bourguet n'avait pas cité pour cela), "ont peu de sens"? En tout cas, pas dans ce qui était resté son optique: règlement du concours; on pouvait alors envisager une prolongation de la fête.

3. Le sens n'est pas "engagés" (Bourguet), mais "attribués". L'association des Technites les délègue d'office. Bourguet écrivait: *τῶν τραγωιδῶν ἢ τῶν κωμωιδῶν* (confirmé) *προσνε]μηθέντων*. J'ai remplacé le préverbe inutile par l'article *τῶν* indispensable, *BCH* 1935, 197, n. 2; J. Bousquet a relevé, *loc. cit.*, 78, n. 1, que Nikitsky l'avait déjà fait.

4. Sur cette mention double voir ci-après.

5. L'expression *λείπειν τὸν ἀγῶνα* est connue dans les textes agonistiques; ainsi à Corcyre, Érétrie, Épicure. Voir aussi le décret des Technites sur les Dionysia d'Iasos et sur celui qui, une fois désigné, fait défaut sans avoir été empêché par la maladie ou le mauvais temps (*χειμῶν*).

6. Bourguet; après *εἰ[ρήνας]*: [*μηδὲ ἀσουλαν, ἀλλὰ ὅπως καὶ αὐτῶν ὑπὸ τοῦ ἀγωνοθέτα*.

7. Bourguet: *πανταχόθεν* [*εἰς Θήβας*]. D'après le nouveau fragment ces deux derniers mots n'ont pas leur place.

8. Bourguet écrivait: [*καὶ μὴ τὸ κοινὸν μηδεμίαν ζαμίαν [ν ἂ] φέληται, τὸν ἐξα[μωμ]ένον*. Maintenant J. Bousquet: [*αἱ καὶ τις πόλις ἢ [ἀρχεῖον ἢ ιδιώτ]ας* (formule empruntée au décret amphictionique *BCH* 1959, 172, 1. 6; non pas EM de *μηδεμίαν*, mais les deux dernières lettres de *ιδιώτας*) [*τ]ὰν ζαμίαν ἀφέληται τὸν ἐξαμ[ωμ]ένον* (le reste a disparu). Il entend, p. 85: "si quelqu'un, collectivité, corps de magistrats ou individu se substitue au technite pour le paiement de l'amende, que cette amende soit en ce cas versée dans telles ou telles conditions". Les restitutions de Nikitsky sont indiquées par M. Feyel, *Contribution*, 144, note 1.

précision sur les limites de l'*asphaleia*. N'en jouira pas le Technite qui fait défaut, après avoir été désigné pour la fête, alors qu'il n'est pas malade, et ses aides non plus, et on prévoit la procédure pour l'amende qu'il encourra. Voilà qui est du ressort de l'amphictionie. L'amende est infligée par l'agonothète, c'est-à-dire par un magistrat thébain. Significative est aussi la précision sur le comportement exigé des Technites: "selon la loi des Thébains"; elle préserve l'autorité des magistrats de la cité devant les habitudes ou les exigences des Technites. Ces artistes — et en groupe — ne devaient pas toujours être de relations commodes. Leur symbiose avec les Teiens aboutira à une séparation après les difficultés dont témoigne avec abondance le règlement d'Eumène II, conservé par morceaux dans une inscription de Pergame¹. Les rapports, nécessairement délicats, entre les deux communautés qui s'associaient pour la célébration des fêtes musicales de Dionysos à Thèbes expliquent que l'on se soit adressé à l'autorité internationale des amphictions pour préciser la part de l'une et de l'autre dans l'administration du sanctuaire devenu asyle, sur le rang de Delphes, comme on l'a vu ci-dessus: annonce en commun des fêtes par les Thébains et les Technites, — autorité pour l'administration du sanctuaire du prêtre de Dionysos thébain, des épimélètes élus par les Technites et de l'agonothète thébain.

Il faut maintenant s'arrêter sur la terminologie employée pour la fête dans ce document. L'ensemble de la fête est désigné, l. 19, par *ἡ πανήγυρις*. C'est tout l'ensemble aussi que désigne le terme *αἱ τριετηρίδες*, l. 7 et l. 35; aussi la formule *ἡ θυσία τῶν τριετηρίδων*, l. 18, et le simple *θυσία*, l. 33². La *θυσία* est distinguée des *ἀγῶνες*, l. 11 - 12, et les *τριετηρίδες* des *ἀγῶνες*, l. 14. La plus nette distinction entre ces deux termes est à la ligne 36, car c'est un passage technique: si l'un des Technites ne participe pas (ne concourt pas) en observant la loi thébaine à *τὰς τριετηρίδας [καὶ τοὺς ἀγῶ]νας κτλ.*³. Tout *agôn* est religieux et cela reste beaucoup plus apparent dans les concours musicaux que dans les concours gymniques. Mais le concours est distingué de la triétéride et les Technites participent à la seconde comme au premier. Il me semble que la triétéride au sens étroit entraînait dans l'ensemble dionysiaque la participation de catégories particulières de Technites. Les cérémonies du sacrifice et de ses accompagnements devaient là s'orner de la participation des aulètes et des choreutes, jouant et chantant normalement des hymnes et des dithyrambes avec chœurs. Peut-être bien a-t-on là un fait expliquant la lacune si dommageable et irréparable des lignes 16 - 17; il ne peut être ici question de la gravure du document, qui n'est mentionnée qu'à la ligne 28 du même décret; quelque chose a lieu "dans le sanctuaire de Dionysos Kadmeios à côté de l'enclos de Sémélé".

1. C. B. Welles, *Royal Correspondence*, 53.

2. Il ne doit pas être besoin de redire que le mot *θυσία* — une partie de la fête avec la *πομπή* et l'*ἀγών* — peut à lui seul désigner toute la fête dont le sacrifice est l'élément essentiel au point de vue religieux.

3. Aucune autre restitution que *[ἀγῶ]νας* ne paraît possible ici. C'est justement un cas, dans le décret III, où le fragment nouveau a modifié la restitution de Bourguet, qui écrivait: *μὴ ἀγωνίζεσθαι τοὺς προστεταγμένους ἀγῶ]νας*, ce qui est bien normal d'ailleurs.

Il faut enfin tenter de préciser les termes des lignes 23 - 24: τὴν δὲ θυσίαν καὶ ἔκεχε[ι-
ρίαν ἐπαγγέλλειν] ἐπὶ τὰς πόλεις τὴν τε τῶν Θηβαίων πόλιν καὶ τοὺς τεχνίτας. Le verbe
ἐπαγγέλλειν fut heureusement substitué par Nikitsky au mot ἀναγορεύσαι introduit
par Bourguet. La fête sera proclamée, annoncée "aux villes" par Thèbes et les Techni-
tes conjointement¹. On peut penser d'abord que cette indication est bien vague pour
la proclamation à travers le monde grec d'une fête dont on veut faire reconnaître
le caractère "sacré" stéphanite, à l'égal des grands concours. Il en va tout autrement
dans les décrets d'acceptation des riches séries des Leucophryena de Magnésie du
Méandre et des Asclépieia de Cos, comme aussi des Sôtéria étoliennes de Delphes.
Mais une telle annonce de fêtes n'est pas proprement de la compétence de l'amphi-
ctionie. A mon sens, pour Dionysos à Thèbes, elle ne décide pas que l'on devra annon-
cer la fête, mais elle fixe les autorités, Thèbes et les Technites, qui ont le droit, en
commun, d'annoncer la fête².

En tout cas, la fête de Thèbes avait le caractère international dans des inscriptions
du IIe siècle. Vers 170, le décret des Technites gravé à Délos mettait en valeur la
participation aux Agriônia de Thèbes en même temps qu'à des concours stéphanites,
les Pythia et les Sôtéria de Delphes et les Mouseia de Thespies. En 140 - 139, le
décret d'Athènes qui honore Télésias de Trézène, *IG*, II², 971, mentionne, dans des
séries de couronnes avant et après le décret, les honneurs qu'Athènes lui a rendus
pour ses fonctions dans la ville: trésorier προτανείων, pompostole aux Dionysies,
épimélète des Diisôtéria³, et ceux qui lui sont venus d'autres villes: Trézène, comme
bienfaiteur et dans une autre occasion, Thespies, pour y avoir exercé les fonctions de
juge étranger, et cette ville encore pour être venu aux Mouseia, εἰς Μουσεία παρα-
γενόμενον. Cette couronne est à droite d'une rangée; dans la couronne de gauche,
on lit: ὁ δῆμος ὁ Θηβαίων ἀρχεθέωρον εἰς Ἡράκλεια παραγενόμενον; au milieu,
εἰς Ἀγριόνια παραγενόμενον; le nom du peuple a disparu; Kirchner adopte
encore la restitution [ὁ δῆμος ὁ Ὀρχομενίων]. C'est simplement parce qu'en 1877,
lorsque Koumanoudis publia ce morceau, on ne connaissait que le texte de Plu-
tarque associant les Agriônia à Orchomène. M. P. Nilsson⁴ notait que cette resti-
tution, dans *IG*, II, 1358 (U. Koehler), était "incertaine". En traitant des Agriônia,

1. De même pour le sanctuaire asyle d'Apollon Ptôos à Acraiphia, cf. ci-dessus.

2. Une annonce conjointe est attestée ailleurs. Les Niképhoria furent annoncées à la fois par le roi Eumène II et par la ville de Pergame (cf. *REG* 1929, 433, note 4; *Opera Minora*, I, 220, n. 4). Les Ptôa d'Acraiphia furent annoncées par la ville et par la confédération béotienne. Pour Thèbes, M. Feyel, *Polybe et l'histoire de Béotie*, 252 - 253, fait une hypothèse en l'air: "Le koinon béotien n'eut officiellement aucune part dans cette démarche, de même qu'il n'en avait aucune dans l'admini-

nistration du Dionysion, ni dans la surveillance des concours. Thèbes s'adresse directement aux amphictions. On peut supposer qu'en réalité les autorités fédérales avaient été consultées, mais les textes officiels et techniques que sont ces inscriptions ne nous le disent pas; c'est une marque de l'antique indépendance des cités composant le koinon béotien".

3. Aussi pour avoir renouvelé, restauré les monuments des ancêtres, τὰς τῶν προγόνων τιμὰς ἀνανεωσάμενον.

4. *Gr. Feste* (1906), 272, note 2.

j'ai rétabli [ὁ δῆμος ὁ Θηβαίων]¹. La couronne est naturellement de lierre². Puisque Télésias fut théore ou archithéore aux Agriônia, comme aux Mouseia de Thespies et aux Héracleia de Thèbes, c'est qu'alors ces trois fêtes étaient "stéphanites" et qu'on les annonçait dans le monde grec. Cela peut servir de confirmation au raisonnement sur l'inscription de Délos qui est antérieure.

Ainsi la fête était stéphanite à cette date et son "annonce dans les villes" était prévue dans le décret amphictionique que l'on peut dater, comme le décret sur le Ptôon d'Acraiphia, des années 230 - 225³. Ce qui est étonnant, c'est la différence de terminologie: Agriônia dans le décret des Technites, l'inscription d'Athènes pour le théore Télésias et le début du catalogue hellénistique à Thèbes. Dans le document de Delphes ce nom de fête est absent; il s'agit des triétérides de Dionysos Cadmeios. Cependant, c'est Dionysos de Thèbes dans tous ces cas. On pourrait supposer la situation suivante. Les Thébains, qui s'étaient associés aux Technites pour créer la fête, obtiennent bien des amphictions la reconnaissance de l'asylie du sanctuaire de Dionysos Cadmeios⁴, — reconnaissance qui dépendait d'abord de l'amphictionie. Mais ils n'eurent guère de succès dans l'annonce de la fête. C'est plus tard que la fête de Dionysos à Thèbes fut réformée — toujours avec le concours des Technites — et qu'elle fut acceptée, non plus sous le nom de Cadmeia — que l'on peut tirer de "triétérides de Dionysos Cadmeios" —, mais sous le nom, dionysiaque lui aussi, d'Agriônia.

Antérieurement même à la reconnaissance de l'asylie par les amphictions, il existait naturellement une fête locale dans le culte de Dionysos Cadmeios. C'est là que le musicien Pythoclès d'Hermione remporta la victoire, on l'a vu plus haut, dans le haut IIIe a.C., fête locale, non fête annoncée. A l'autre bout de l'histoire des concours, à la fin du IIe siècle p. C. et au IIIe, il n'y a plus d'Agriônia, ni de Cadmeia. Un pantomime fut vainqueur à Thèbes aux "Dionyseia Heracleia"⁵. La même fête double est mentionnée sur l'inscription à Delphes de [Λ.?] Σεπτήμιος Ἀδρ. Μαρ-

1. *BCH* 1935, 198, note 1. Sans doute auparavant: ἀρχιθέωρον.

2. Il est remarquable que la couronne pour les Mouseia de Thespies soit également de lierre. Nilsson, *loc. cit.*, a relevé des liens entre Dionysos et les Muses: Dionysos Musagète à Naxos; à Chéronée, dans la légende et le rite racontés par Plutarque, Dionysos s'enfuit chez les Muses, ce que Nilsson attribue à une influence des Mouseia sur le Dionysos béotien (et des Technites aux Mouseia?). La couronne des Héracleia de Thèbes est également de lierre; influence du plus grand culte de Thèbes, celui de Dionysos, sur celui d'Héraclès, qui n'avait pas de couronne spécifique? (sur la couronne de myrte aux Iolaeia ci-après). Le graveur aurait-il sculpté la couronne de lierre pour tout ce qui était béotien, et pas seulement les Agriônia de

Thèbes? Toutes les autres couronnes sont d'olivier.

3. Sur la date de ces deux documents, dont la rédaction est si proche, voir essentiellement M. Feyel, *Contribution à l'épigraphie béotienne*, 142 - 147; *Polybe et l'histoire de Béotie*, 254 - 256; 228 - 226 a. C. pour le Ptôon. Nicarchos serait à dater vers 228: Bousquet, *loc. cit.*, 78, n. 2.

4. Ils y attachaient grande importance puisqu'en plus de la gravure à Delphes et à Thèbes on n'excluait pas l'exposition du document ailleurs encore. De même d'ailleurs pour le décret sur le Ptôon.

5. L. Robert, *Hermes* 1930, 113 - 114, 119 - 122 (*Opera*, I, 661 - 662, 667 - 670), où est expliquée et attribuée au pantomime la base *Ephesos*, II, 71 (au théâtre).

κιανός¹ de Nicomédie; elle porte même un troisième nom, en l'honneur de Caracalla ou d'Élagabal: Διονύσεια Ἡράκλεια Ἀντωνείνεια ἐν Θήβαις². On avait fondu les Dionysia, sous ce nom banal, avec les Héracleia, le concours musical et le concours gymnique, et on avait ajouté encore un nom grâce auquel le concours honorait aussi l'empereur. C'était à la fois le revival et l'affadissement d'une fête dionysiaque qui ne faisait plus guère parler d'elle.

Il convient enfin de dire un mot sur le caractère des concours Héracleia de Thèbes aux diverses époques³. Certes le concours était très ancien: Pindare, en chantant des athlètes vainqueurs à l'un des quatre concours stéphanites, a rappelé en passant leurs victoires à Thèbes pour la course, la lutte, la boxe, le pancrace et le quadriges; ils sont originaires de Thèbes même, d'Oponthe, d'Égine, de Corinthe et de Rhodes. Le nom du concours, de la divinité n'est nulle part indiqué, mais on pense naturellement qu'il s'agit des Héracleia sous ce nom ou sous un autre. On ne peut dire: "au IIe siècle a. C. le concours était toujours stéphanite et on y envoyait des théores"⁴. L'affluence de concurrents étrangers à un concours ne le rend pas "international"; cela n'arrivera qu'avec l'envoi de théores, distinction capitale⁵. A époque ancienne, le concours ne faisait assurément pas partie des concours "stéphanites", qui étaient ceux de la période. Ne font d'ailleurs partie de "la période" que des concours triétés ou pentétés. Or, les concours gymniques de Thèbes étaient alors annuels: glorifiant le Thébain Mélissos, Pindare, *Isthm.*, IV, 115, écrivait: καὶ δεύτερον ἄμαρ ἐτείων τέρμ' ἀέθλων. Un scholiaste explique qu'il s'agit de l'épreuve finale du second jour des Héracleia annuels de Thèbes, τῶν ἐνιαυσίων ἀγωνισμάτων⁶; pour le même vers, la scholie: μυσίνης στεφάνοις ἐν Θήβαις στεφανοῦνται οἱ νικῶντες τὰ Ἰολαία⁷. La scholie à *Olymp.*, VII, 153⁸, rappelant un livre de Polémon sur les Héracleia de Thèbes⁹, apprend que le prix était un trépied de bronze. Pour l'époque ancienne, il est difficile ou impossible de distinguer ce qui concerne les Héracleia et les Iolaeia, que des scholies confondent. Dans la même Olympique, Pindare parle des ἀγῶνες τ' ἐννομοὶ Βοιωτῶν. P. Roesch¹⁰ repousse la traduction d'Aimé Puech "les fêtes nationales des Béotiens". Il veut que ce soit "les concours réglés par la loi béotienne, c'est-à-dire les concours sacrés, panhelléniques, contrôlés par la Confédération béotienne, par opposition aux concours locaux organisés par les cités". Cette exégèse de Pindare n'est pas possible. Ce n'est pas le contrôle de la Confédération béotienne qui rend les concours sacrés et panhelléniques. D'autre part, à l'époque de Pindare

1. Pour les deux derniers noms lecture de W. Van Regen, *Ζ. Pap. Epigr.*, 8 (1971), 145 - 146 (*Bull. Epigr.* 1972, 213).

2. L. Robert, *Comptes rendus Ac. Inscr.* 1970, 20 - 22.

3. Cf. *Bull. Epigr.* 1976, 301.

4. P. Roesch, *Ζ. Pap. Epigr.* 1975, 6.

5. Voir *Rev. Ét. Anc.* 1936, 21 - 22 (*Opera Minora*, II,

784 - 875), à l'occasion des Sôteria de Delphes.

6. *Scholia vetera* (Drachmann), III, pp. 238 - 239, 114.

7. *Ibid.*, 117.

8. *Ibid.*, I, pp. 231 - 232.

9. Cf. *Polemonis periegetae fragmenta*, ed. Preller, pp. 53 - 54.

10. *Loc. cit.*, 6, note 14.

il n'y a pas d'autres concours "panhelléniques" que ceux de la période: Olympia, Pythia, Néméa, Isthmia. Il faudra attendre deux siècles pour qu'il y en ait d'autres, et en Béotie plus longtemps encore. L'inscription *IG, II², 971* (ci-dessus) atteste qu'en 140 les Héracléa de Thèbes étaient *devenus* stéphanites et panhelléniques. Déjà l'entourage de la liste de victoires d'un coureur Achéen¹ atteste que les Héracléa, — apparemment ceux de Thèbes, bien qu'on n'ait pas précisé le nom de la ville, — étaient stéphanites; l'inscription doit dater de peu après 200 a.C.

LOUIS ROBERT

1. L. Moretti, *Iscr. agon. gr.*, 45. L'inscription avait été fort maltraitée par le premier éditeur, *Ath. Mitt.*, 65 (1940), 47 - 56. Cf. déjà *Bull. Épigr.* 1941, 56; 1949,

85. Contrairement à ce que disait l'éditeur, aucun des concours mentionnés n'était annuel, tous étaient triétés ou pentétés.

UNE FÊTE DE LA PAIX A ATHÈNES AU IVe SIÈCLE

Une inscription d'Athènes se rattache étroitement, je pense, par une des formules, aux décrets amphictioniques sur les sanctuaires de Dionysos Cadmeios à Thèbes et d'Apollon Ptôos à Acraiphia étudiés ci-dessus. Il faut en traiter ici, où les documents qui font comprendre une des clauses ont été présentés en détail, de façon à éviter des redites.

Dans *Hesperia* 1938, 295, n. 20 avec la figure 22, E. Schweigert a publié un fragment de stèle complet en haut et à droite, brisé ailleurs. Il comporte pratiquement une douzaine de lignes, gravées *stoichédon*, dont manque la partie gauche. Après l'invocation de la ligne 1, [Θε]ο[ί], le reste de la ligne 2 donne en lettres plus grandes que la suite: — ς ἐγγραμμάτευν¹. L'éditeur s'est sagement gardé de tout supplément². Il a tiré du texte les conclusions suivantes. "Ce fragment se présente comme une partie d'un décret ou d'une loi concernant le règlement d'une grande fête". Pas de rapprochement avec une inscription connue. "Les formes des lettres sont du début de l'époque "lycurgéenne" et ressemblent étroitement à *IG*, II², 333 et 334. . . Si le mot εἰρήνης est restitué correctement, il doit se rapporter à la paix avec Philippe en 338 - 337. . . Mais l'ἐκχειρία des lignes 9 - 10 indique une période de guerre et d'instabilité, à moins que le mot ne soit employé librement pour μυστηριώτιδες σπονδαί, la trêve sacrée proclamée régulièrement. La fête peut être celle des Grandes Panathénées dans laquelle il y avait un concours gymnique aussi bien que musical".

Peu après P. Roussel³ discutait de la date de cette paix. Il opposait au critère paléographique la mention initiale du nom du secrétaire dont le témoignage le plus récent datait de 356 - 355. Plus encore, il remarquait que "la paix de 338/7 n'a pu être à Athènes l'occasion de grandes réjouissances. . . Est-il besoin de rappeler que la paix de 374 entre Athènes et Sparte, quelque éphémère qu'elle ait été, fut accueillie à Athènes par des démonstrations de joie et que l'autel de la Paix et peut-être aussi une statue de la Paix, furent érigés à cette date? L'institution d'une fête commémo-

1. Dans l'étude citée ci-après A.M. Woodward a tenté, d'après les restes des lignes 1 - 2, de fixer la largeur de la stèle et il a évalué la longueur de chaque ligne de 52 à 55 lettres.

2. L. 3 - 4: [τ]ὴν στήλην τὴν περὶ τῆς εἰρ[ή]νης?. L.

3 - 4: [τέ]θριππα. L. 5: [τοῦ] τρίτου ἔτους. L. 6 - 7: τι-
θ/[έναι]. L. 10 - 11: [ἐκχειρ]ίαν τοῖς ἀφικνουμέν[οις]
'Αθήναζε].

3. *Rev. Arch.* 1941, II, 215 - 216: III, *La paix de 374 av. J. - C.*

relative, d'un éclat tout particulier, s'accorde au mieux avec l'ensemble des témoignages relatifs à cette paix".

D'autre part, il écartait l'idée qu'il pût s'agir des Panathénées. "En fait, il s'agit manifestement, en un acte additionnel, d'une fête organisée à l'occasion de la paix en question". Certes, il s'agit clairement d'une fête spéciale, indépendante, comme on le verra en lisant le texte, et c'est une manifestation du culte d'Eiréné, en l'honneur de laquelle on célébrera un triple concours¹.

Plus tard, A. M. Woodward publiait des observations et d'assez larges suppléments pour éclairer cette inscription². Il adoptait résolument la date du premier éditeur, d'après l'écriture, et il croyait retrouver dans la fête celle des Éleusinia. Ses suppléments vont être discutés ci-après. Ils furent peu après insérés dans une édition du texte entier dans *SEG*, 16 (1959), 55, sous le titre "De ludis (Eleusine?) instituendis decretum, 330/29(?)". La douzaine de lignes 3 - 13 étaient évaluées de 52 à 58 lettres d'après Woodward. La ligne 2 était ainsi présentée: [Ἀντίδωρος Παιανεύ]ς ἐγραμμάτευεν³. On lit ensuite⁴.

- [Δεδόχθαι τῷ δήμῳ, ἀναγράψασθαι παρὰ τ]ὴν στήλην τὴν περὶ τῆς εἰρ-
 4 [ήνης θεῖναι ἵπποδρομίαν ὑπὲρ ἄρματα τέ]θριππα, ποεῖν δὲ καὶ ἀγῶνα
 [- - - - - τοῦ] τρίτου ἔτους μουσικὸν π.
 [- - - - -]ν ἀπὸ πέντε ταλάντων τι(θ)-
 [έναι - - - - -]έν τῷ ἐνιαυτῷ ἐν ᾧ ἂν τὰ
 8 [Παναθήναια τὰ μεγάλα⁵ ἄγωσιν - - 9 - 15]αὶ δὲ τὴν πανήγυριν περ-
 [ι ἄπασαν τὴν Ἑλλάδα - - - - -]ι πύλας, ἐκχειρίαν δὲ
 [ἐπαγγεῖλαι (?) - - - - -]ασφάλειαν τοῖς ἀφικνουμέν[ο]-
 [ις Ἀθίναζε - - - - -]τὴν πανήγυριν ὅ. . .
 12 [- - - - κληρώσαι δὲ ἀθλοθέτας εἴκοσι, δέκα μὲν (τ)οῦ [τριετ]-
 [ηρικοῦ (?) , δέκα δὲ τοῦ πεντετηρικοῦ (?) ἀγῶνος⁶ -]σιν π[αρά] ταῦ[τα]?

A.G. Woodhead ajoutait: "De supplementis dubitat M.N. Tod per epistulam". Pour ma part, j'ai discuté le texte de A.M. Woodward et proposé une interprétation toute différente⁷. C'était un rapide résumé de ma position et une esquisse, qui est

1. M.P. Nilsson, *Eranos*, 50 (1952), *Kultische Personifikationen, Ein Nachtrag zu meiner Geschichte der griechischen Religion*, traitant d'Eiréné, pp. 37 - 38 (*Opuscula Selecta*, III, 239 - 240) date avec décision (les arguments dans la note 22) la création du culte, avec autel et sacrifice annuel, de la paix de 371; il n'a pas connu le fragment du décret athénien.

2. *Ann. Br. Sch. Ath.*, 51 (1956; paru en 1958); *Notes on some Attic decrees*, 3 - 6, n. VI.

3. "Exempli gratia, namque nomina scribarum aliorum temporis eiusdem spatio accommodari possunt" (Woodhead). A.M. Woodward y a consacré un petit

paragraphe, en partant du rapport avec les Éleusinia, où l'on peut voir la vanité de toute restitution d'un nom quelconque.

4. Ce qui appartenait à E. Schweigert se reconnaît ici d'après la note 2 de la page 212.

5. "Vel fortasse [Ἑλευσίνια τὰ πενταετηρικά?]-".

6. Variante: "Vel (τ)οῦ [ἱππικοῦ, δέκα δὲ τοῦ γυμνικοῦ vel μουσικοῦ?]."

7. *Bull. Épigr.* 1959, 130. J'avais étudié ce texte dès sa publication; cf. *Ét. épigr. phil.*, 62, n. 6 et A.M. Woodward, *loc. cit.*, 3, n. 2; P. Roussel, *loc. cit.*, 215, n. 1.

développée ici, critique et reconstruction avec la conclusion sur le lieu de la fête et son caractère.

Au début de la ligne 3 la formule *δεδοχθαι τῶι δήμῳ* surprend. Le texte apparaît comme un amendement à un décret voté; on attendrait donc quelque chose comme *ὁ δεῖνα εἶπεν*. La suite de la restitution proposée est incompréhensible: pourquoi le moyen *ἀναγράφασθαι*, qui signifie "s'inscrire"? — qu'aurait-on écrit "à côté de la stèle"? Il s'agit évidemment d'une transcription et gravure à ajouter à la stèle contenant les prescriptions déjà votées: *εἰς τὴν στήλην*¹; — quant au sens d'une phrase telle que *θεῖναι ἵπποδρομίαν ὑπὲρ ἄρματα τέθροισσα*, il se dérobe à l'entendement. L'amendement instituait une fête qui commençait par un concours hippique². Il se peut qu'il n'y ait pas concours, mais parade de quadriges. Peut-être lisait-on, juste avant, la mention de *ζεύγη*³. Ensuite on célébrera un concours, *ποεῖν δὲ καὶ ἀγῶνα*. Comme à la ligne suivante il est question d'un (*ἀγῶνα*) *μουσικόν*, il est assuré qu'il faut compléter ici: *ἀγῶνα [γυμνικόν]*.

A. M. Woodward voulait retrouver dans ces concours un concours "panhellénique" et même ce serait exactement une addition aux Éleusinia. Datant notre texte exactement de 330/329 ou de 329/28, il croit qu'il correspond exactement à un passage d'une inscription d'Éleusis dans les comptes de l'année 329/28, *IG, II*², 1672, 258 - 261⁴. Je ne puis comprendre le rapport établi entre ces deux documents. On voit dans le texte transcrit que l'*ἵπποδρομία* fut ajoutée récemment aux Éleusinia pentétériques. La triétéride comprenait déjà, avec le concours hippique, un concours gymnique et un concours musical avec le fameux *πάτριος ἀγών*. Si même la mention de l'adjonction d'un concours hippique porte sur la triétéride comme sur la pentétéride, il y a contradiction absolue avec le nouveau texte qui institue aussi un concours gymnique et un concours musical. D'autre part, l. 7, là où E. Schweigert transcrivait *ἐν τῶι ἐνιαυτῶι ἐν ᾧ ANTA*, A.M. Woodward a reconnu, comme je fis moi-même: *ἐν τῶι ἐνιαυτῶι ἐν ᾧ ἂν τὰ*—, ce qu'il fait suivre de la mention des Éleusinia plutôt que des Pa-

1. Que cette stèle-ci soit indépendante, complète en haut, n'a pas d'importance. Une stèle fut remplie par le texte principal; on en prit une autre pour l'amendement. Question pratique qui s'adaptait à la prescription: ajouter à la stèle sur la paix cette addition. J'écrirais volontiers *προσαναγράψαι εἰς τὴν στήλην*. Il ne me paraît pas assuré même qu'il y eut le nom de l'auteur de l'amendement.

2. Une restitution me paraît impossible.

3. Il ne semble pas qu'il y ait eu place pour la mention de chevaux montés, *κέλης*.

4. Le nouveau texte s'y intégrerait de façon convaincante. "Il sera utile de le citer intégralement: *Εἰς τὴν τριετηρίδα τῶν Ἐλευσινίων εἰς τὸν γυμνικὸν ἀγῶνα καὶ τῇ [ἵπποδρομίας] καὶ τοῦ πατρίου ἀγῶνος καὶ τῆς μουσικῆς μέδιμοι 70· εἰς τὴν πενταετηρίδα*

τῶν Ἐλ[ε]υσινίων εἰς] τὸν γυμνικὸν ἀγῶνα καὶ τῆς μουσικῆς καὶ τῆς ἵπποδρομίας(ς) καὶ τοῦ πατρίου μέδιμοι x· εἰς τὴν ἵπποδρομίαν τὴν προστεθεῖσαν κατὰ ψήφισμα ἄθλα μέδιμοι 70. La mention d'un concours de chars récemment introduit et d'un concours musical "triétérique" coïncide si étroitement avec les termes de notre décret que nous pouvons raisonnablement conclure que le dernier se rapporte en fait aux Éleusinia". "Ces arrangements [somme affectée aux frais de la fête] en même temps que la proclamation d'*ἐκχειρία* indiquent une fête de statut international. L'introduction d'un concours de chars à cette époque ne peut pas se rapporter aux Grandes Panathénées, mais le choix alternatif naturel, à savoir les Éleusinia, a beaucoup en sa faveur".

nathénées. La fête dont le nom a disparu — quelle qu'elle soit, à Athènes ou ailleurs, — donne une référence chronologique: l'année où sont célébrées les Éleusinia (*e.g.*). C'est une preuve manifeste que ce n'est pas une addition à cette fête — tout serait rédigé autrement —, mais une fête nouvelle et indépendante, créée par notre décret fragmentaire. Je l'ai déjà indiqué, cette fête créée en addition aux prescriptions de "la stèle relative à la paix" concerne une fête consacrée à la Paix, la déesse Eirénè.

D'autre part, cette fête nouvelle n'est pas "de statut international". Tout au contraire c'est une fête avec des prix en argent, comme le montrent les mots de la ligne 6: ἀπὸ πέντε ταλάντων. Il ne s'agit pas "des frais", mais des prix en argent. C'est un concours du type qu'on appellera *ταλαντιαῖος*, qui s'oppose aux concours "sacrés". Ainsi au milieu du IVe siècle les Érétriens instituent un concours *τιθεῖν τῇ πόλιν ἀγῶνα μουσικῆς ἀπὸ χιλίων δραχμῶν*¹.

Aux mentions du concours hippique et du concours gymnique s'ajoute, l. 5, celle du concours musical. Il m'apparaît que celui-ci ne sera pas célébré immédiatement, mais à partir de la troisième année, [ἀπὸ] τοῦ τρίτου ἔτους. Il y avait pour ce retard quelque question pratique d'organisation. De l'indication de la troisième année je conclurais qu'il s'agit de la seconde célébration de la fête; d'ici là on mettra au point l'organisation du concours musical; ce concours était alors prévu comme triétérique et le concours cité pour la date, ἐν τῷ ἐνιαυτῷ ἐν ᾧ ἂν τὰ —, était un concours triétérique célébré à Athènes ou ailleurs².

La suite du texte, l. 8 - 9, concerne la panégyrie. Selon A.M. Woodward, "une restitution vraisemblable pour *περ* — à la fin de la ligne pourrait être *περ[ὶ ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα]*, mais je ne puis remplir la lacune qui suit, ni lier ces mots avec *πύλας* qui, suggérerais-je, peut se rapporter aux Thermopyles comme limite du territoire à couvrir par les hérauts annonçant la fête"³. Ce texte même indique la contradiction qu'il y aurait entre les deux expressions. D'autre part, rien dans la partie conservée ne suggère que la nouvelle fête ait été "annoncée" hors d'Athènes, "dans toute la Grèce"⁴, ce qui serait d'ailleurs très surprenant à cette époque. Les "portes" mentionnées avec la panégyrie sont normalement des portes de la ville même, et c'est un bon endroit pour une panégyrie que de se dérouler hors les portes, devant les portes. Il est aisé de penser aux portes du Céramique, à la région du Dipylon, dont la mention précise a facilement sa place entre *πανήγυριν* et *πύλας*.

1. L. Ziehen, *Leges Sacrae*, II, n. 88; *IG*, XII 9, 189. L'addition des *ἄθλα* pour les diverses épreuves donne un total de 1035 drachmes.

2. On parle ici du concours. Le sacrifice à Eirénè, qui était certainement prévu dans le décret avant l'amendement, devait être annuel. Je rapproche des comptes du *dermatikon* en 333/332 et en 332/331: ἐκ τῆς θυσίας τῇ Εἰρήνῃ παρὰ στρατηγῶν (*Sylloge*³, 1029, l. 31 et 63 - 64; *IG*, II², 1496, l. 94 - 95 et 126 - 128).

3. En note l'auteur ajoute: "Cf. la discussion de

Wilhelm pour des expressions telles que οἱ μέγροι Θερμοπυλῶν Ἕλληνες (Thuc. II, 101, 2) dans *Att. Ur.*, I, 10 - 11". Cela n'a pas de rapport avec notre inscription. Wilhelm cite les expressions ἐντός ou ἐκτός τῶν Θερμοπυλῶν pour réfuter l'idée que la Ligue de Corinthe fondée par Philippe ne dépassait pas les Thermopyles.

4. La préposition *περὶ* ne surprend-elle pas dans ce contexte?

Suit la mention d'une *ἐπεχειρία*, qui n'implique pas une époque de troubles et d'insécurité, mais qui est le terme juridique qui indique à la fois la suspension des tribunaux et de tout acte judiciaire dans les jours de fête, et la sécurité, l'inviolabilité des participants. Cette protection des participants s'accorde bien avec les mots *τοῖς ἀφικνουμένοις*; il s'agit de ceux qui arrivent à la fête¹.

Il n'y a pas à introduire ensuite la prescription de nommer dix athlètes pour le concours triétérique et dix autres pour le concours pentétérique, — d'autant plus que ce dernier n'existe pas. C'est une hypothèse qui ne se fonde sur aucun indice. D'autre part, la coupe des syllabes, 1. 12, repose sur une correction au texte de la pierre, qui porte: — *ιδεκαμενιον*. Selon A.M. Woodward "à la ligne 12, où Schweigert n'a aucune explication à fournir pour — *ι δεκαμενιον*, nous pouvons certainement admettre une erreur de la part du graveur, lequel est responsable de l'omission de la barre transversale dans plus d'un *alpha* et de celle du point du *théta* à la fin de la ligne 6, et lire — *ι δέκα μὲν (τ)οῦ*, et voir dans ce chiffre un rapport avec la création de magistrats organisateurs de la fête ou des fêtes". Il est singulièrement alarmant de voir effectuer une correction au graveur² dans un texte dont si peu est conservé et dont le sens ne se dégage pas facilement. Pour qui aura lu l'article précédent, il paraîtra normal de rétablir après la mention de ceux qui viennent participer à la fête le nombre de jours que durera l'inviolabilité: *[ἡμερῶν]ν δέκα μὲν κτλ*. Les lettres *IOY* trouvent leur explication dans ce qu'on a lu ci-dessus: dix jours pour l'arrivée, *ιοῦ[σιν]*. Ce sera complété par la précision *δέκα δὲ* au retour, au départ. L'expression *ἵεναι* pour une fête se trouve par exemple pour la fête des Itônia à Amorgos, qui intéressait en commun les villes d'Arkésinè et de Minoa. Dans les décrets pour l'*archôn* de la fête qui l'organisait et y contribuait largement par ses générosités, on lit: *τοὺς ἰόντας εἰς τὴν ἑορτὴν ἐστιάσας λαμπρῶς καὶ φιλοτίμως ἡμέρας ἑξ*, banquet abondant pour les pèlerins pendant six jours que dura la fête en dehors de la ville³, générosité *τοῖς [ι]οῦσιν εἰς τὴν ἑορτήν*⁴, banquet de six jours encore pour *τοὺς ἰόντας εἰς τὴν ἑορτὴν* et distribution de blé: *[ἐσιτο]μέτρησεν τοῖς [ι]οῦσιν εἰς τὰ Ἰτώνια*⁵. Un terme semblable pour les pèlerins est *πορεύεσθαι*⁶. Ce verbe est employé aussi concurremment avec *ἵεναι* dans un même décret⁷.

1. L'idée est toujours exprimée ainsi, et non par *Ἀθήνας*.

2. Il est très différent d'imaginer que le graveur a écrit *iota* au lieu de *tau* et de constater qu'il n'a pas incisé un point dans un *théta* ni une barre dans des *alpha*, laissant au peintre le soin de compléter ces lettres.

3. *IG*, XII 7, 22, 14 - 16 (Arkésinè). Sur ces fêtes loin de la ville après une longue marche parfois, dans l'antiquité et dans la Grèce moderne, voir les considérations de J. Keil, *Jahreshefte*, sur Ortygie et de J. et L. Robert dans *Amyzon*, I.

4. *IG*, XII 7, 24, 9 (Arkésinè). *Ibid.*, 22.

5. J. Vanseveren, *Rev. Phil.* 1937, 318, 1. 16 et 18 (Arkésinè); *IG*, XII *Suppl.*, 330.

6. *IG*, XII 7, 241 (Minoa), 1. 8 - 9: *τῶν πορευομένων εἰς τὴν ἑορτὴν καλῶς καὶ φιλοτίμως ἐπεμελήθη*; 1. 15 - 17: *τοὺς πορευομένους εἰς τὴν ἑορτήν, ὄντας οὐκ ἐλάσσους πεντακοσίων πεντήκοντα, ἀφῆκεν ἀσυμβόλους*; il les a dispensés de payer leur écot prévu par le règlement.

7. *IG*, 22 (Arkésinè), 1. 8 - 11: *παρήγγειλεν ἐν τῇ ἀγορᾷ μετὰ κηρύγματος πορεύεσθαι εἰς τὰ Ἰτόνια ἀσυμβόλους Ἀρκεσινεῖς πάντας καὶ ξένους τοὺς ἐνδημοῦντας*; 1. 28: *εἶναι δὲ αὐτῶι ἀτέλειαν καὶ γυναικὶ καὶ*

Cette fête pour la déesse Eirénè, créée à l'occasion d'une paix, avait d'abord un caractère militaire, avec les quadriges nommés en premier lieu. Elle se tenait aux portes du Céramique, avec son cimetière de soldats morts pour la patrie. A la fête des Épitaphia, qui se tenait au Céramique, il y avait course armée, course aux flambeaux et parade militaire¹. C'est apparemment là qu'était célébrée la nouvelle fête pour la Paix². Pour remplir la lacune de la ligne 9 je m'inspire de ce passage de Philostrate, *V. Soph.*, II 8, 580 K: *παρὰ τὰς τοῦ Κεραμεικοῦ πύλας οὐ πόρρω τῶν ἱππέων*³. Il est facile d'écrire: *περ[ὶ τὰς πρὸς τῷ Κεραμεικῷ] πύλας*, plutôt que *ἐν τῷ Κεραμεικῷ*.

Après cette analyse, la liaison entre les lignes se dégage bien mieux. On peut facilement les relier par des restitutions allant de 40 à 42 lettres, sans qu'il soit utile de les préciser toutes ici⁴.

LOUIS ROBERT

ἐκγόνοις πασῶν τῶν συμβολῶν πορευομένοις εἰς τὰ Ἱ-τόνια; J. Vanseveren, *Rev. Phil.* 1937, 318, 1. 11 - 12, 36 - 37. Le participe *ἐλθόντων εἰς τὴν ἑορτήν* quand on donne le nombre des pèlerins *IG*, 22, 1. 11 - 12 (700); 33, 1. 16; *Rev. Phil.*, 1. 14 - 15 (500).

1. Le *πολυάνδρειον* était un point de départ pour une course armée des éphèbes, *IG*, II², 1006, 22: *ἀπὸ τοῦ πολυανδρείου*. Sur ce concours, cf. L. Deubner, *Attische Feste* (1932), 230 - 231.

2. Rôle des stratèges dans le sacrifice à Eirénè, ci-dessus p. 214, n. 2.

3. Philostrate, dans le chapitre sur Philagros de Cilicie, parle du local des Technites dionysiaques qui se trouvait par là: *παρῆλθεν εἰς τὸ τῶν τεχνιτῶν βουλευτήριον ὃ δὴ ᾠκοδόμηται παρὰ κτλ.* Dans cette région, devant le Dipylon, fut trouvé un fragment d'un décret des Technites pour deux de leurs hiéropes qu'a publié Ad. Wilhelm, *Urkunden dramatischer Aufführungen in Athen* (1906), en même temps qu'un fragment

inédit du décret des Technites pour *Ἀρίβαζος Σελεύκων* (maintenant *IG*, II², 1331), pp. 222 - 228; cf. aussi *Attische Urkunden*, II, 33 - 36, avec un nouveau fragment du décret pour Aribazos se raccordant avec *IG*, II², 626, et avec les renvois à Frickenhaus et Klaffenbach sur le local des Technites (le texte reproduit dans les additions à ce volume des *IG*, p. 673). — La restitution ci-dessus donne à cette ligne 41 lettres.

4. Ainsi, 1. 3, on pourrait se contenter de *[Τῷδε προσαναγράφαι εἰς τ]ὴν στήλην*, la ligne comptant alors 42 lettres. L. 10 - 12: *τοῖς ἀφικνουμέν[οις πᾶσιν εἰς τοὺς ἀγῶνας καὶ] τὴν πανήγυριν*; 40 lettres avec les 4 lettres qui suivaient. On aurait 43 lettres à la ligne 10 en écrivant: *ἐκεχειρίαν δὲ* / *[εἶναι* (ou un verbe plus long?) *καὶ ἀσφάλειαν καὶ ἀσὺλ]ίαν τοῖς ἀφικνουμέν[οις κτλ.]*. On aurait 42 lettres à la ligne 5 en adoptant: *ἀγῶνα* / *[γυμνικὸν καὶ ἀγῶνα ἀπὸ τοῦ] τρίτον* *ἔτους μουσικόν*, suivi d'un *φι* et d'une autre lettre.

UN MILÉSIEN A ATHÈNES

Parmi les inscriptions funéraires d'Athènes au nom d'un Milésien ou d'une Milésienne, — il y en a plus de 600 — l'une se distingue par une forme particulière de l'ethnique. Sur une colonnette on lit l'inscription *Γλανκίας Τατᾶ Καισαρεὺς Μιλήσιος*, publiée pour la première fois par J. Kirchner en 1940 dans son corpus des épitaphes attiques *IG*, II², 9475¹. Mon attention fut attirée par cette singularité et j'en traitai dans *Hellenica*, II (1946), 76 - 79, en même temps que d'autres ethniques dans des inscriptions d'Athènes ou d'ailleurs. Je l'insérai dans ce genre d'ethniques doubles à l'époque impériale dans la province d'Asie, qui furent adoptés par des villes et approuvés par l'autorité romaine. Tralles, relevée par Auguste d'un tremblement de terre, prit alors le nom de Césarée, auquel vint se joindre ensuite l'ancien nom traditionnel; d'où l'ethnique *Καισαρεὺς Τραλλιανός*, qui persista très longtemps². Pour beaucoup de villes l'adjonction de *Καισαρεὺς* à l'ethnique fut transitoire, comme le furent à l'occasion les noms dynastiques ajoutés au nom primitif³. Pendant un temps le nom *Καισαρεὺς* précéda l'ethnique de Myrina, de Kymè, de Mosténè, des Macédoniens Hyrcaniens, de Sardes, de Bagai, de Troketa. Pour la plupart de ces villes, ce fut, explicitement ou vraisemblablement, à la suite du tremblement de terre de 17, pour lequel Tibère assumait la charge de la reconstruction⁴. A Kibyra, le séisme eut lieu sous Tibère, mais en 25, et de cette date part la nouvelle ère de la ville, appelée Kaisareia Kibyra⁵. J'avais donc conclu qu'il s'agissait à Milet d'un nom passager porté par la ville pendant une partie du règne de Tibère.

Selon Malalas, p. 246, un grand tremblement de terre eut lieu sous le règne de Claude et frappa, avec Éphèse et Smyrne, de nombreuses villes de la province d'Asie auxquelles l'empereur donna beaucoup d'argent pour leur reconstruction⁶. Or, Chr.

1. L'éditeur la date approximativement, d'après l'écriture, du Ier ou du IIe siècle de notre ère.

2. Voir *Hellenica*, VII, 213 - 214. Même au IIe siècle on trouve encore le seul ethnique *Καισαρεὺς*.

3. Dans l'étude *Hellenica*, II, 76 - 79, j'ai cité, après *Ét. Épigr. Phil.* 192, n. 3, le cas des Abdéritains devenus sous Hadrien *Ἀδριανεῖς Ἀβδηρίται*, parce que l'empereur leur avait rendu un territoire sur le Nestos considéré comme ancestral (cf. aussi *BCH* 1978, 441 - 442). C'est seulement sous Domitien que les citoyens de Sala en Lydie furent appelés *Δομτιανοπολεῖται Σαληνοί* (voir Head, *HN*², 656).

4. Pour tout cela, voir les remarques et les commen-

taires dans *Hellenica*, II. Pour Sardes et le martelage du titre *Καισαρεὺς*, qui survint ensuite, voir aussi *Ann. Collège de France*, 73e année (1972 - 1973), 485 - 486.

5. Cf. *ibid.*, 78, n. 1, avec le renvoi à *Ét. Anat.*, 373 - 374; voir aussi *BCH* 1978, 407-408. Je traiterai ailleurs du rôle du gouverneur de Lycie Veranius et de certaines monnaies.

6. *Ἐπὶ δὲ τῆς αὐτοῦ βουσιλείας ἐπαθεν ὑπὸ θεομηνίας ἡ Ἐφεσος καὶ ἡ Σμύρνα καὶ πολλαὶ ἄλλαι πόλεις τῆς Ἀσίας αἰστίσιν ἐχαρίσατο πολλὰ εἰς ἀνανέωσιν. Ἐσείσθη δὲ τότε καὶ ἡ μεγάλη Ἀντιόχεια πόλις καὶ διεργάγη ὁ ναὸς τῆς Ἀρτέμιδος καὶ τοῦ Ἀρεως καὶ τοῦ Ἡρακλέους καὶ οἱ οἰκοὶ φανεροὶ ἔπεσαν.*

Habicht, dans un compte rendu sur le volume des inscriptions de Didymes¹, a daté ce séisme de l'an 47; car, en cette année Claude reconstruisit à Samos le temple de Dionysos écroulé de vieillesse et par un tremblement de terre, *aedem Liberi Patris vetustate et terrae motu conlapsam restituit*, et il fut honoré du titre de "nouveau fondateur" de la ville, *νέος κτίστης*². Ce savant a montré qu'en cette même année le procurateur d'Asie, Cn. Vergilius Capito, Milésien de naissance, au moment où il quittait la province pour devenir préfet d'Égypte, fut honoré par Milet comme son bienfaiteur³. Capito consacra à l'empereur Claude le portique d'une édifice⁴, partie d'un gymnase qui garda le nom de *Καπίτωνος γυμνάσιον*; ainsi restaura-t-il et construisit-il le gymnase, les thermes et la palestra⁵. Il reçut des honneurs exceptionnels, à savoir l'éponymie d'une fête appelée Capitônia et un sacrifice qui est encore attesté dans un calendrier rituel de l'époque de Commode. Chr. Habicht a justement lié ces honneurs et les travaux de Capito avec le tremblement de terre de 47. A mon sens, cela n'implique pas que les travaux de Capito aient été exécutés avant son départ pour l'Égypte. Le riche Milésien qui était déjà sous Caligula grand-prêtre de la province d'Asie pour la troisième fois et qui assumait la nouvelle grande-prêtrise de Caligula, n'a pas dû — loin de là — interrompre ses générosités pour la réparation des dégâts du séisme de 47 quand il avait la charge, suprême pour son rang dans la hiérarchie romaine, de préfet d'Égypte.

La générosité de l'empereur Claude pour réparer les désastres du séisme de 47 et qui lui valut à Samos le titre de "nouveau fondateur", me paraît la circonstance idéale qui explique le titre de Kaisareia que porta Milet⁶. Le nom ne dura pas⁷ et il n'a laissé sa trace jusqu'ici que dans l'épithète du Milésien Glaukias à Athènes. Il ne fut pris sans doute que lorsque les travaux furent en train. Ainsi s'explique facilement que l'inscription à Didymes honorant Capito émane de *ὁ δῆμος ὁ Μηλυσίων*, sans encore le titre de *Καισαρεῖς*.

LOUIS ROBERT

1. *Gött. Gel. Anz.*, 213 (1960), 145 - 166. Ce passage pp. 162 - 163.

2. *Ath. Mitt.* 1912, 217, n. 19 et 20. Mis dans la série des témoignages épigraphiques sur les tremblements de terre *BCH* 1978, *Stèle funéraire de Nicomédie et séismes dans les inscriptions*, 401.

3. *I. Didyma*, 149. Capito est nommé aussi *ibid.*, 148, comme grand-prêtre du temple de Caligula à Milet et comme grand-prêtre d'Asie pour la troisième fois (pour l'explication de cette inscription, voir *Hellenica*, VII, 206 - 238; *Gnomon* 1959, 660 et 663).

4. *Milet*, I 9 (*Thermen und Palaestren*), n. 328, avec le commentaire de A. Rehm.

5. Voir le commentaire de Rehm, *loc. cit.*

6. J'avais naturellement pensé, *Hellenica*, II, 79, au tremblement de terre de 17 et à Tibère.

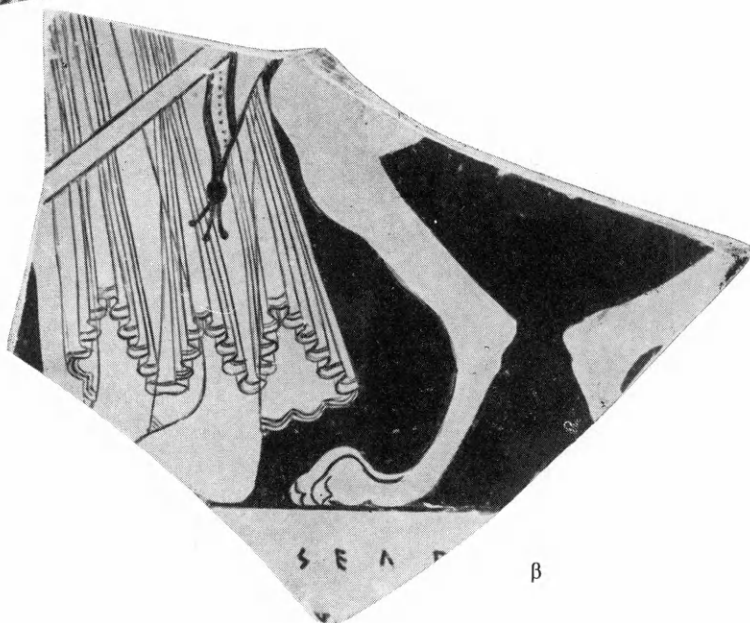
7. Les monnaies de Milet sous Néron (cf. mes *Monnaies grecques*, 47 - 52) ne portent que le simple ethnique "Milésiens". Celles de Claude au nom des Milésiens dateront d'avant le séisme et l'adjonction du nom "Césariens". Il faut remarquer que le nom dynastique temporaire peut n'être connu dans le monnayage que par un très petit nombre d'exemplaires. A Kymè d'Éolide, parmi les monnaies à l'effigie de Néron, quelques-unes portent *Καισαρέων Κυμάλων*, les autres *Κυμάλων*. Pour les *Ἀδριανεῖς Ἀβδηγῖται*, on ne connaît qu'une inscription.

ΠΙΝΑΚΕΣ

1111 1111

α

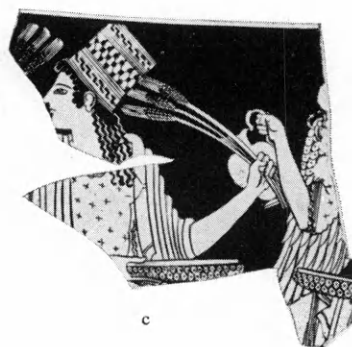
β

γ

δ

ε

ζ

α

α-β. "Οστρακο από κύλικα. "Οζφόρδη. γ. "Οστρακα από κάνθαρο. "Αθήνα, "Εθν. "Αρχαιολ. Μουσείο.

α-β. Κόλπα του Σωσία. Βερολίνο, Staatliche Museen.

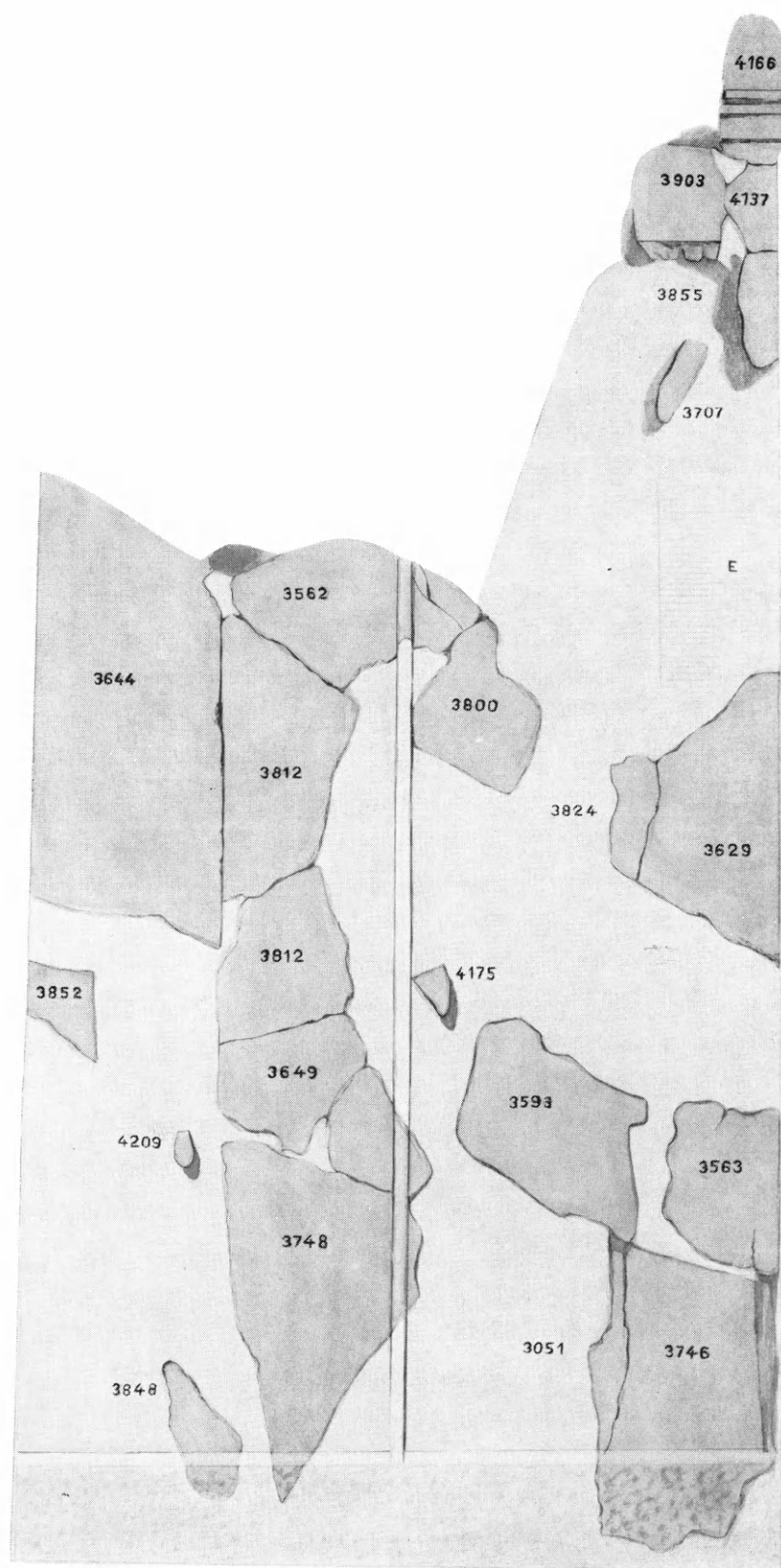

α-β. Κύλικα τοῦ Σωσία. Βερολίνο, Staatliche Museen.

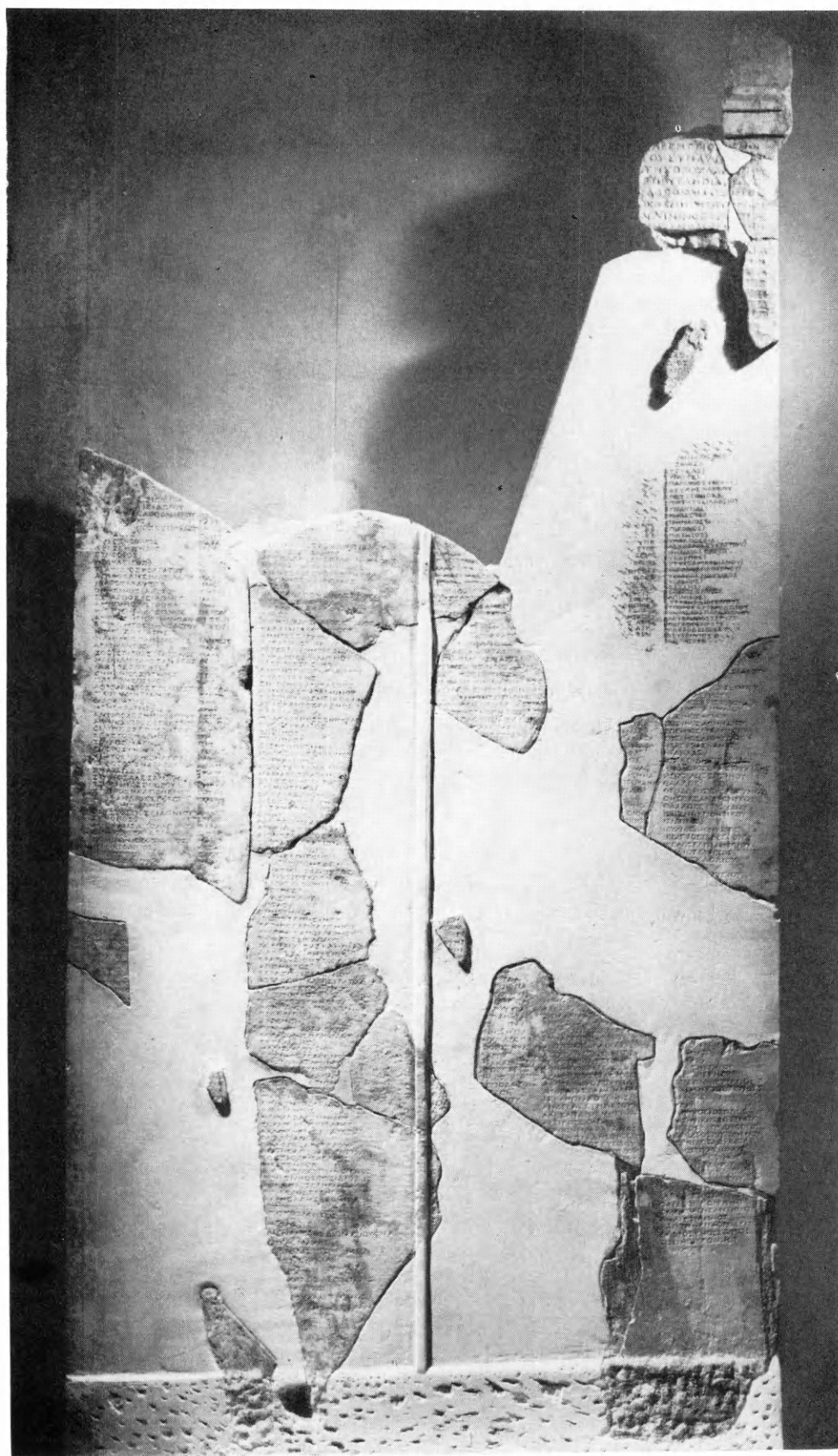

α-β. Καλυκωτός κρατήρας του Εύφρονιού, Νέα Υόρκη, Metropolitan Museum of Art. γ. "Οστρακό από κόλυβα, Αθήνα, Έθν. Αρχαιολ. Μουσείο.

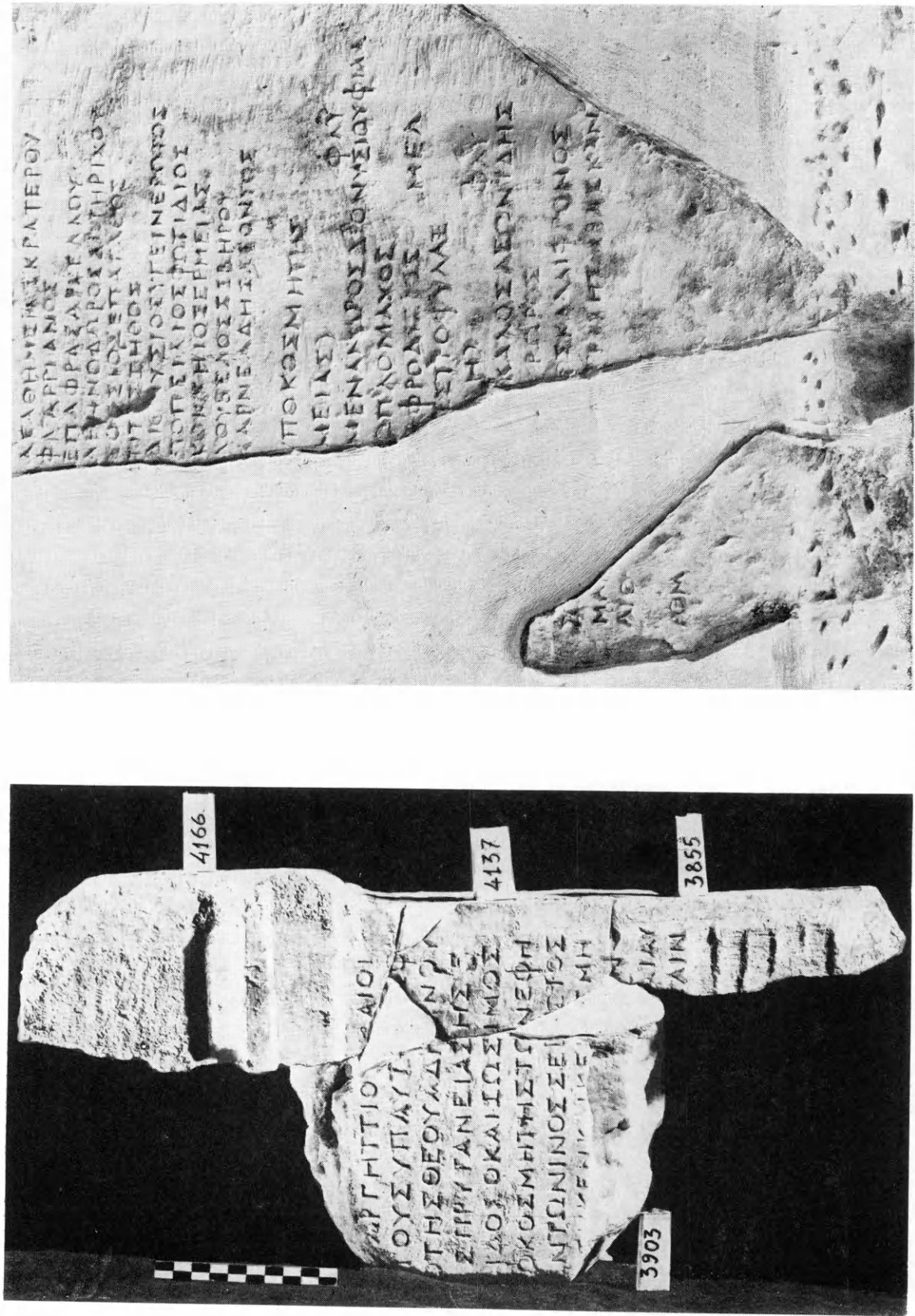

Σχεδιαστική αναπαράσταση της ένεπιγράφου στήλης.

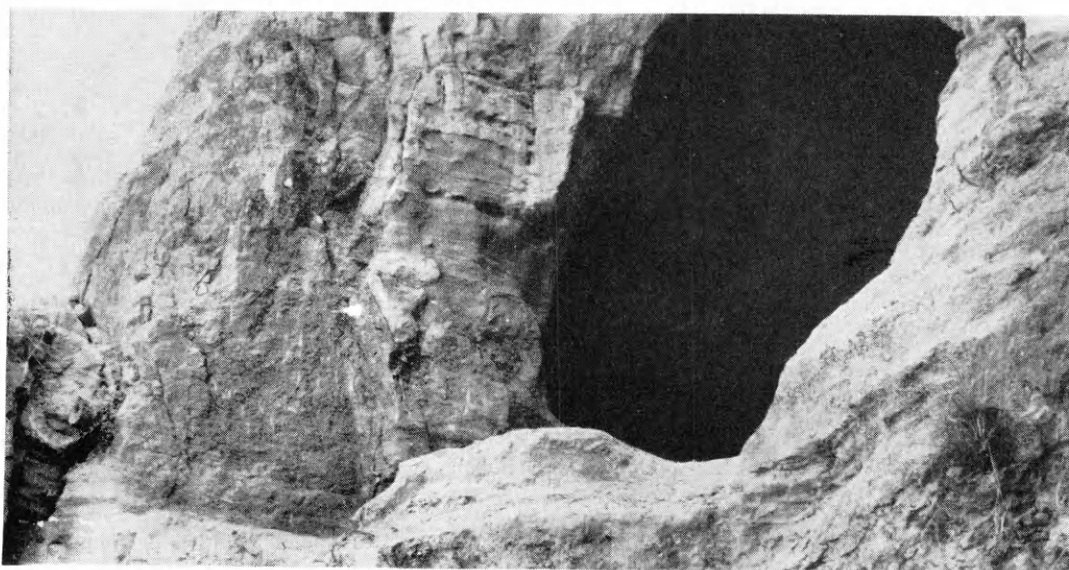
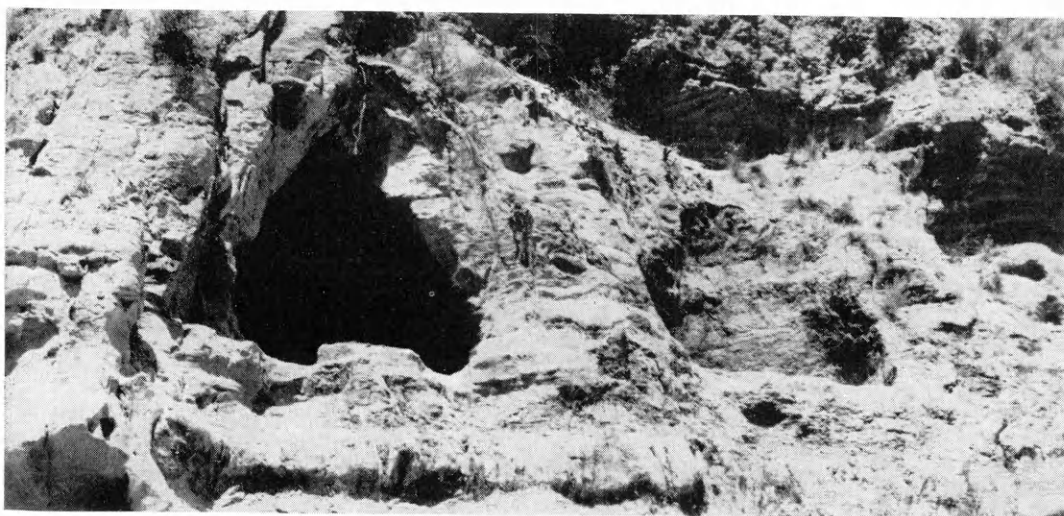
I. G. II³, 2069 (= EM 3644) + 2138 (= EM 3562) + 2162 (= EM 3812) + 2166 (= EM 3649) + 2045 (= EM 3748) + 2093 α (= EM 3800) : 2093 β (= EM 3524) + 2061 β (= EM 3629) : 2061 α (= EM 3593) + 2165 (= EM 3563) + 2173 (= EM 3746) : 2078 (= EM 3903) : 2171 (= EM 3852) : 2288 (= EM 3707) καὶ EM 4166 + 4137 + 4855 : 3051 : 4209 : 4175 : 3848.

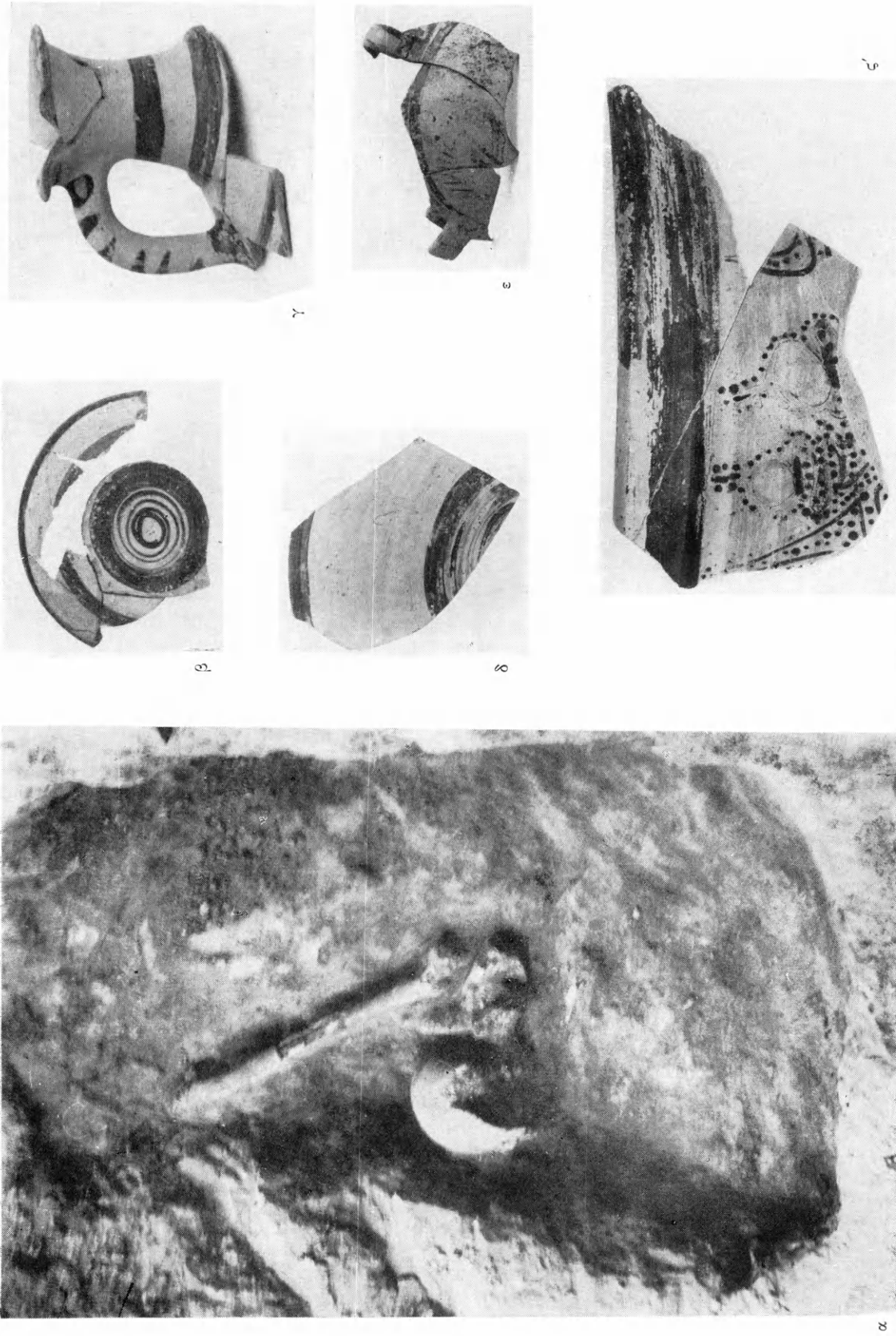
α. EM 3903 + 4166 + 4137 + 3855, β. EM 3748 + 3848.

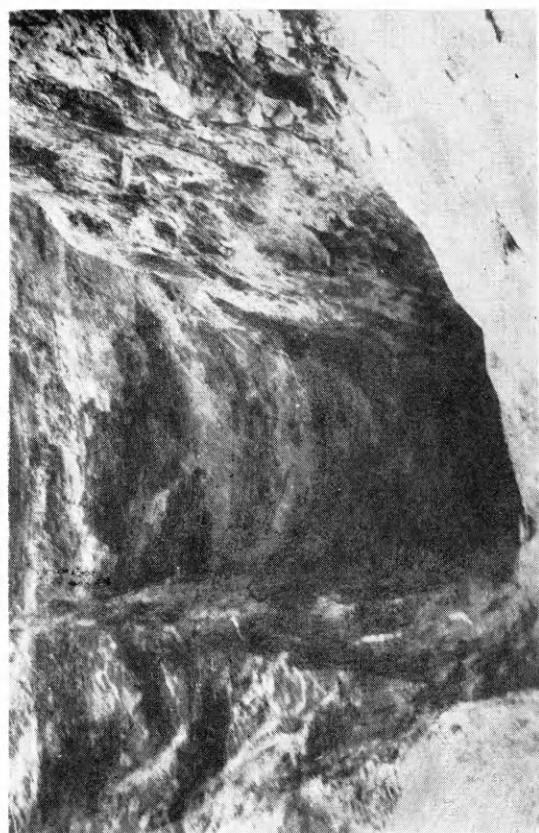
Μουσείο Κορίνθου. Στήλη με παράσταση κυνηγοῦ.

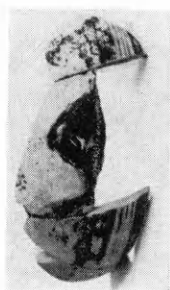
α. Μυκηναϊκόν νεκροταφείον Μελαθριᾶς Λακωνίας. Συλημένοι τάφοι. β. Τάφοι Σ1 καὶ Α1. γ. Τάφος Σ1.

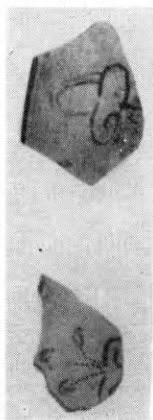
α. Ό λάρκος του τάφου Σ1. β. Βάσις πυξίδος (5646). γ. Λαμὸς πρόγου (5654). δ. Τμήμα ἀβαθοῦς κυπέλλου (5648). ε. Τμήμα τριώτου ἀγγείου (5653). ζ'. Τμήμα κρατῆρος (5647).

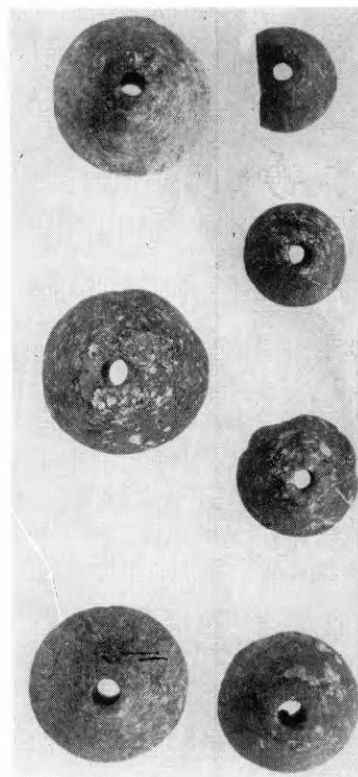
δ

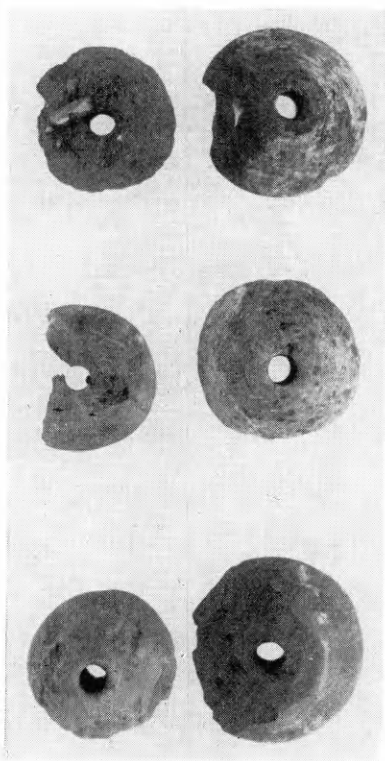
η

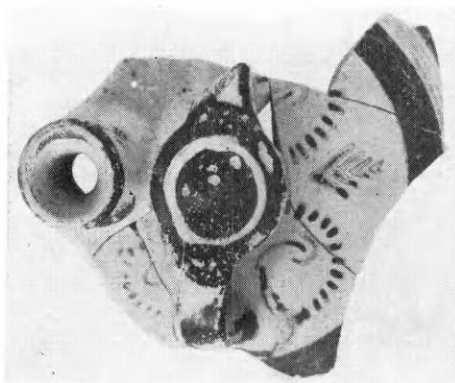
ζ

ε θ

α

γ

β

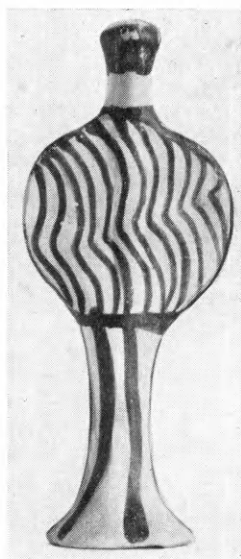

δ

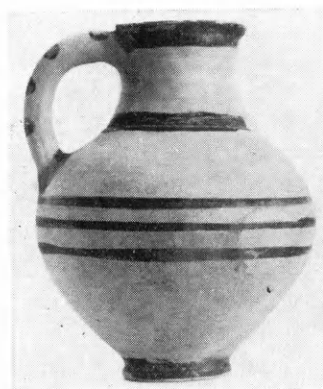
α. Πήλινα κομβία (5629). β. Τμήμα ψευδοστόμου αμφορέως (;) (5660). γ. Τμήμα ψευδοστόμου αμφορέως (5649). δ. Χαλκούν εξέρτημα (5634). ε. Τμήμα πρόγυ (5650). ζ. "Ορνγία του τάφου Σ2. ζ. "Οστρακα κυλίκων (5651 και 5652). η. Τμήμα διαβάστρου (5658). θ. Κομβία από στεατίτην (5628).

α

β

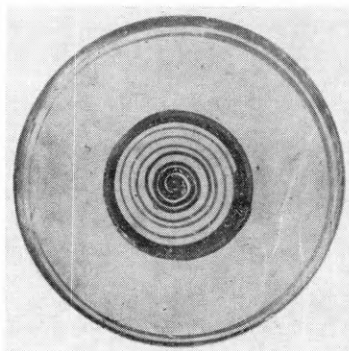
γ

δ

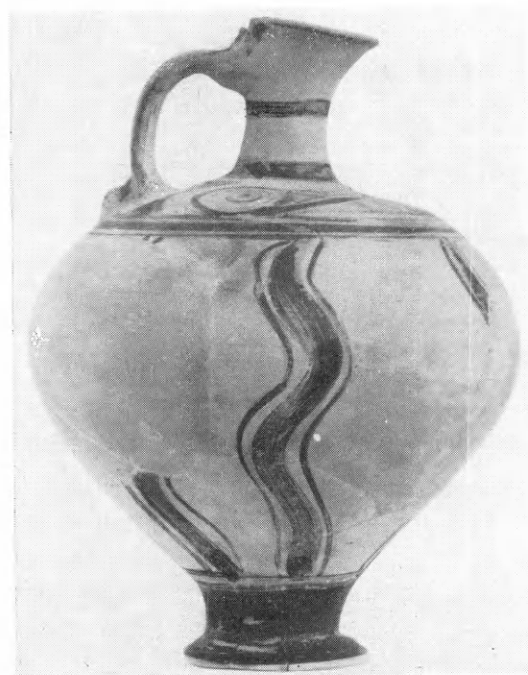
ε

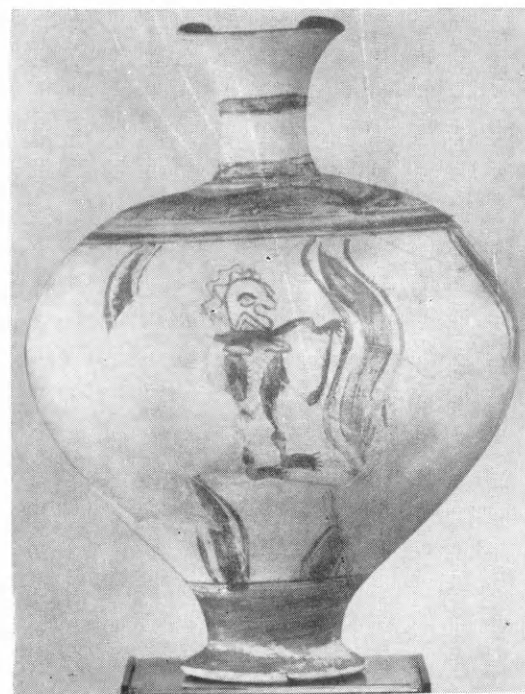
ζ'

ζ

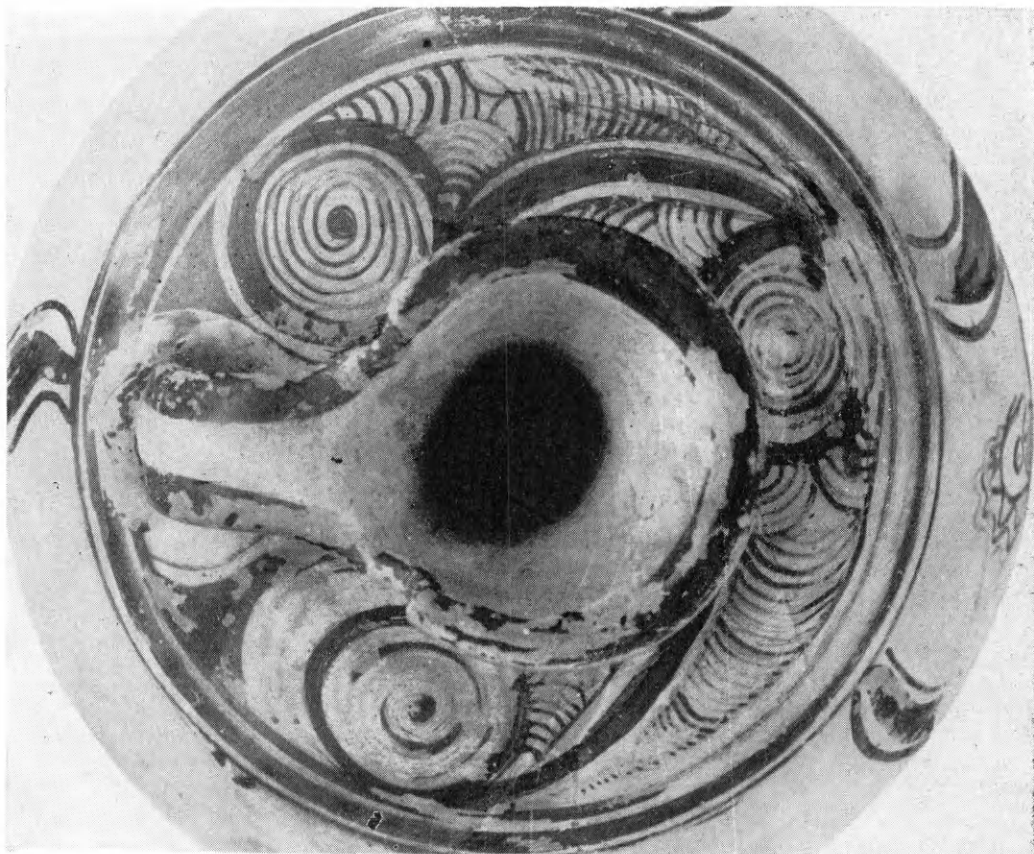

η

θ

α - β. Πήλινον ειδώλιον (5532). γ - δ. Πρόχοι (5534 και 5535 ἀντιστοιχώς). ε - ζ'. Πυξίς (5536). ζ. Πυξίς (5537).
η - θ. Εἰκονογραφημένη πρόχους (5533).

α - β. Ελκονογραφημένη πρόγους (5533).

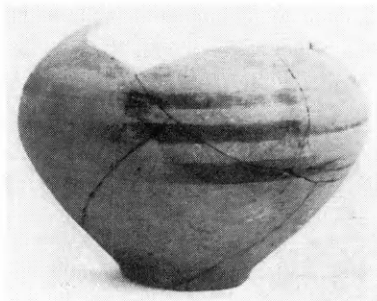
α

β

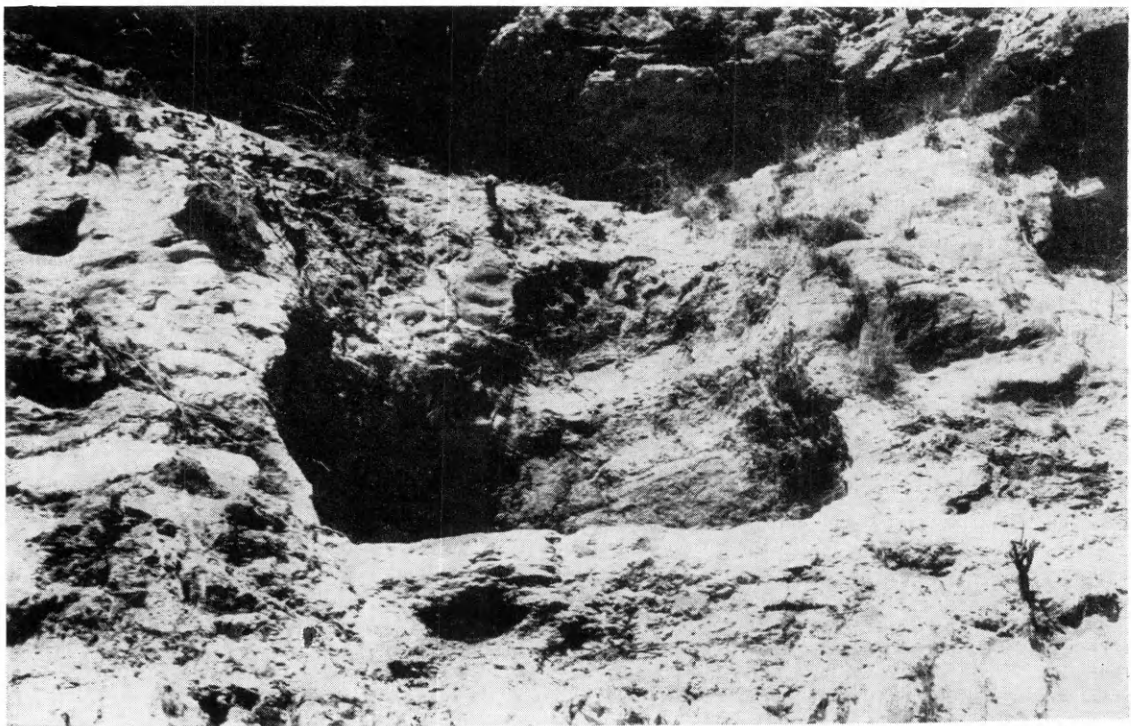
γ

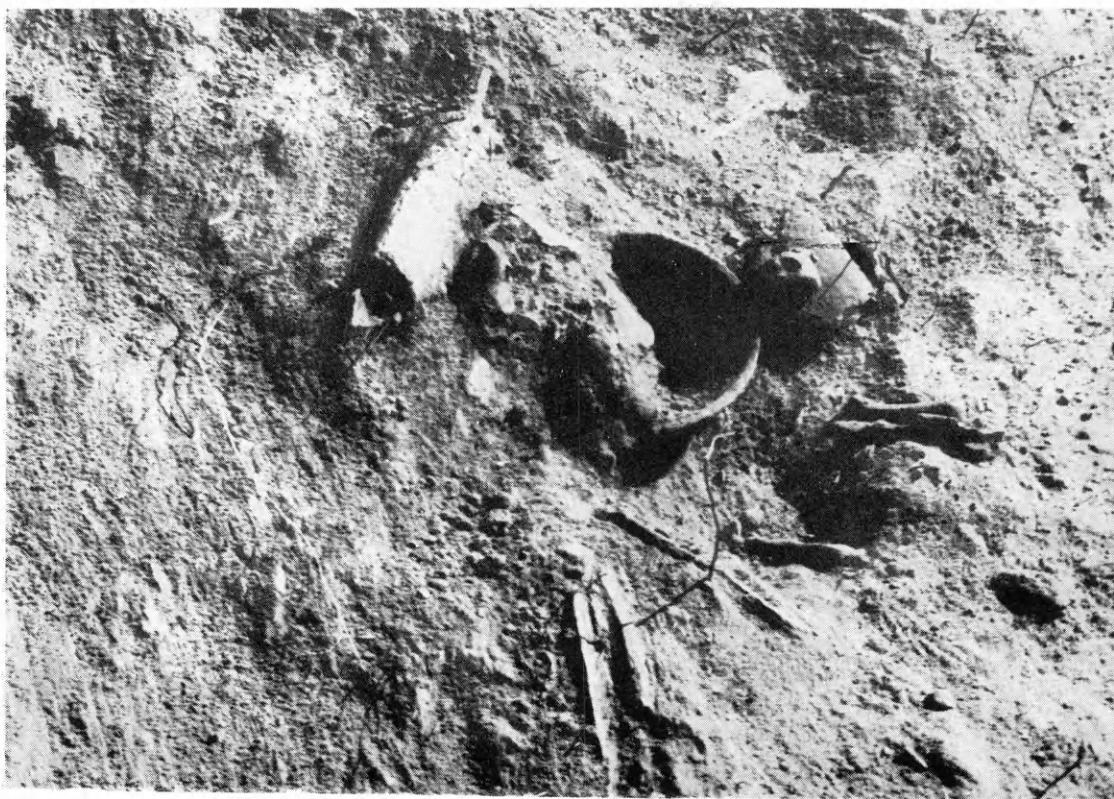
δ

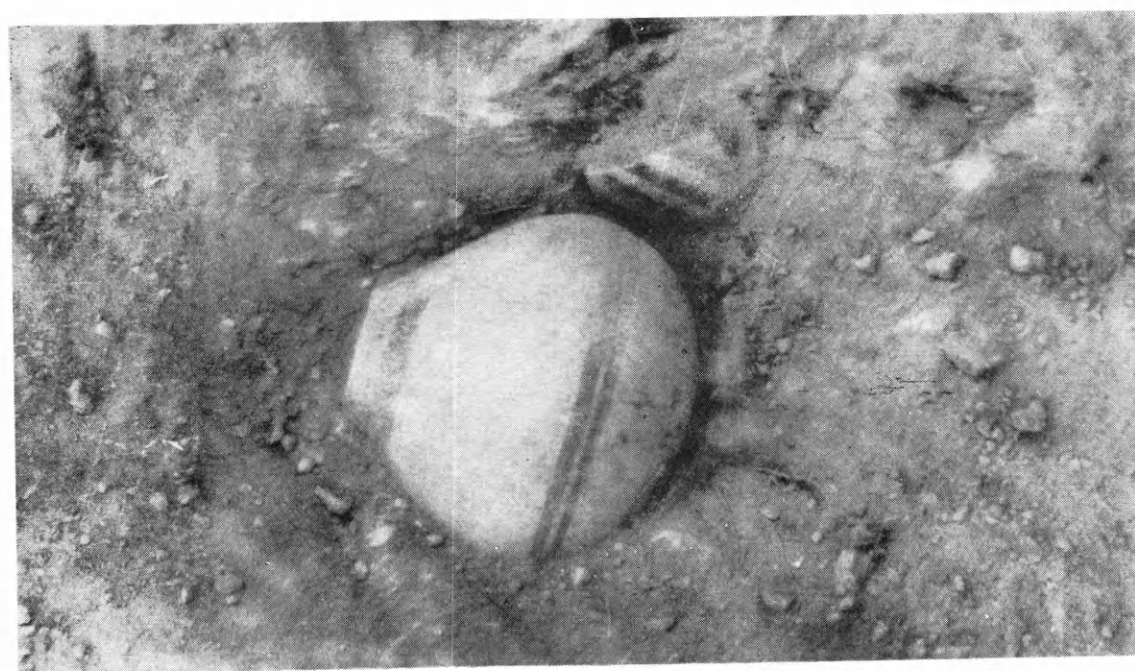
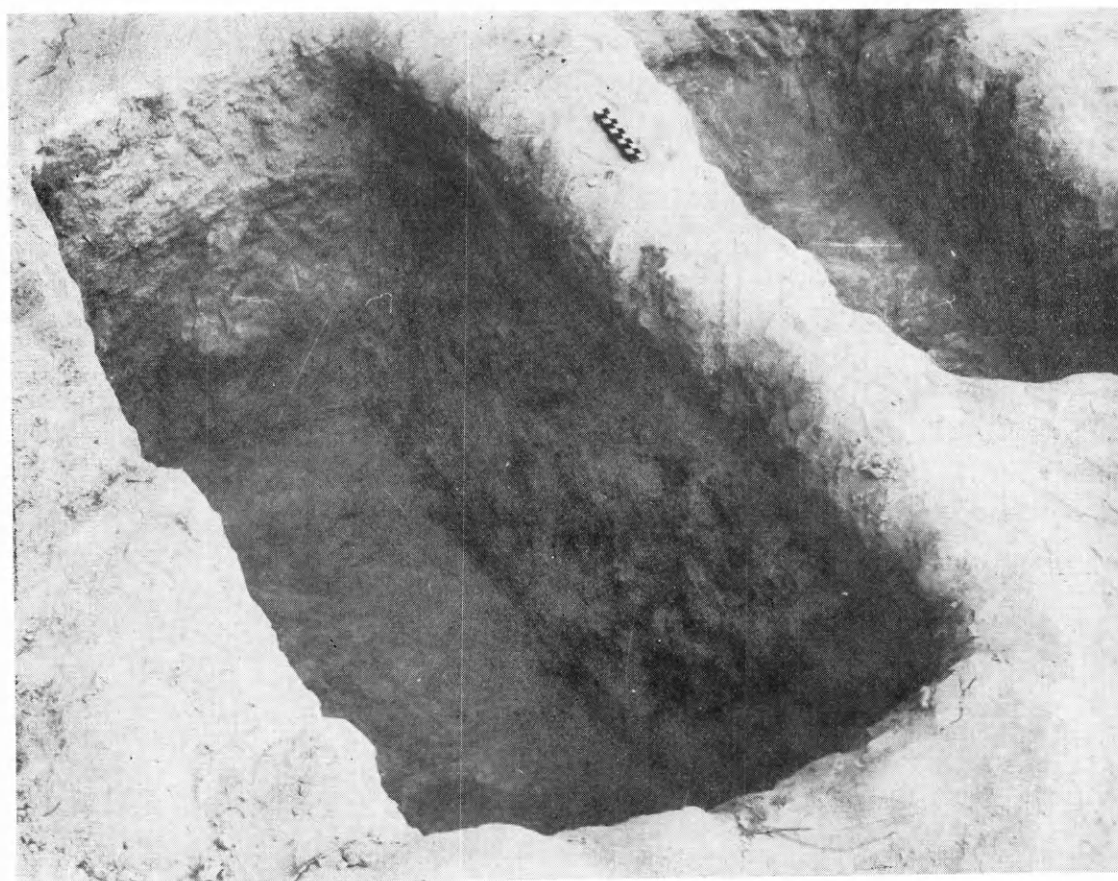
ε

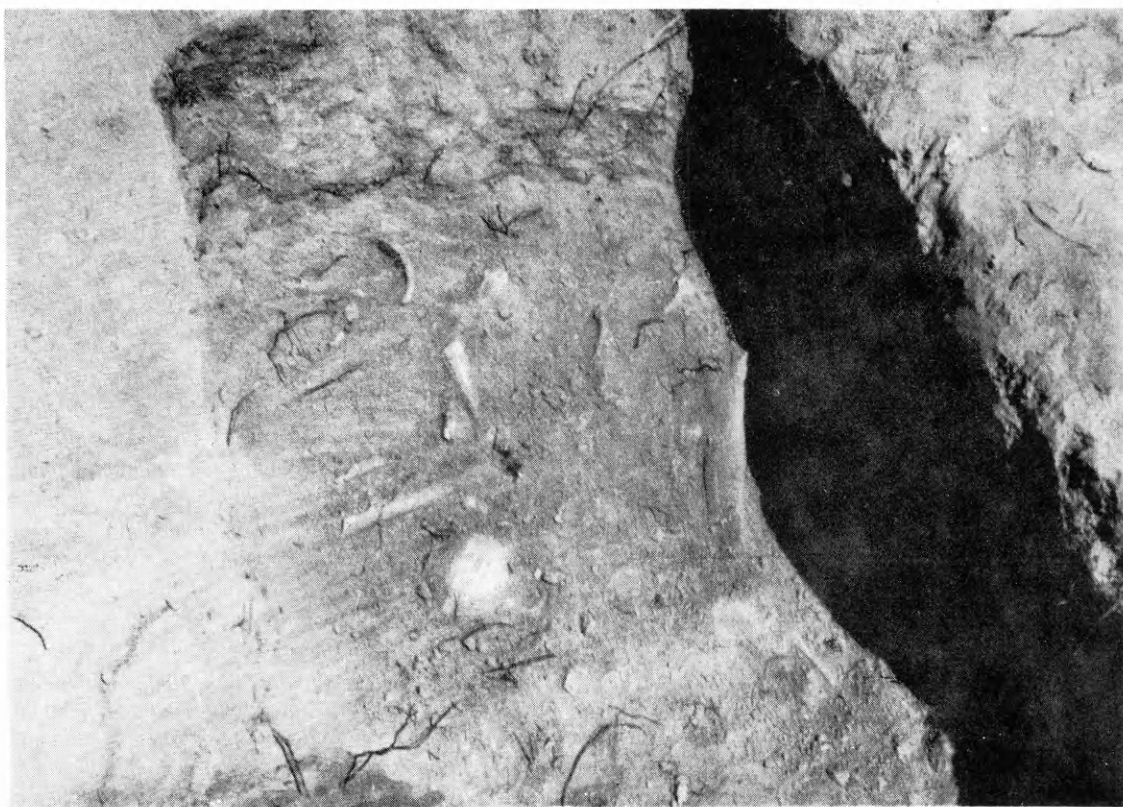
α. Πυξίς ζ' (5659). β - γ. Ψευδόστομοι ἀμφορίσκοι (5661 καὶ 5657 ἀντιστοίχως). δ. Πρόχους (5656).
ε. Τμήμα πηλίνου ειδωλίου (5627). ζ'. Τάφος Α1.

α - β. Οι σωροί 1 και 2 του τάφου Α1 αντίστοιχως.

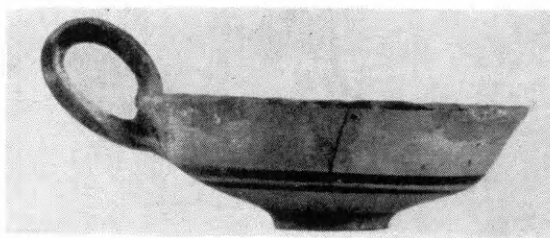
α. Λάκκοι Α και Β του τάφου Α1 (μετά τὸν καθαρισμὸν). β. Λάκκοι Α του τάφου Α1.

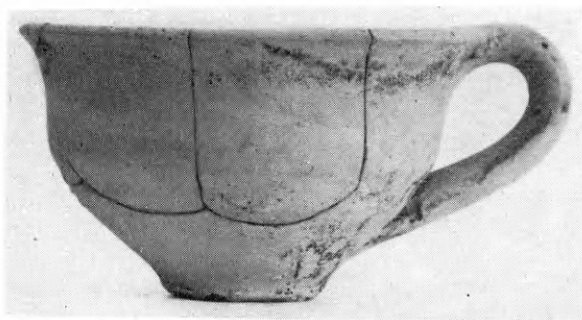
α

β δ

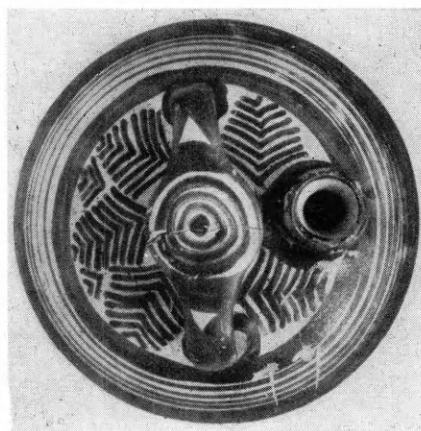
γ

α. Λάκκος Β τοῦ τάφου Α1. β. Πρόχους (5636). γ. Ἀβαθὲς κύπελλον (5645). δ. Μόνωτον κύπελλον (5643).

α

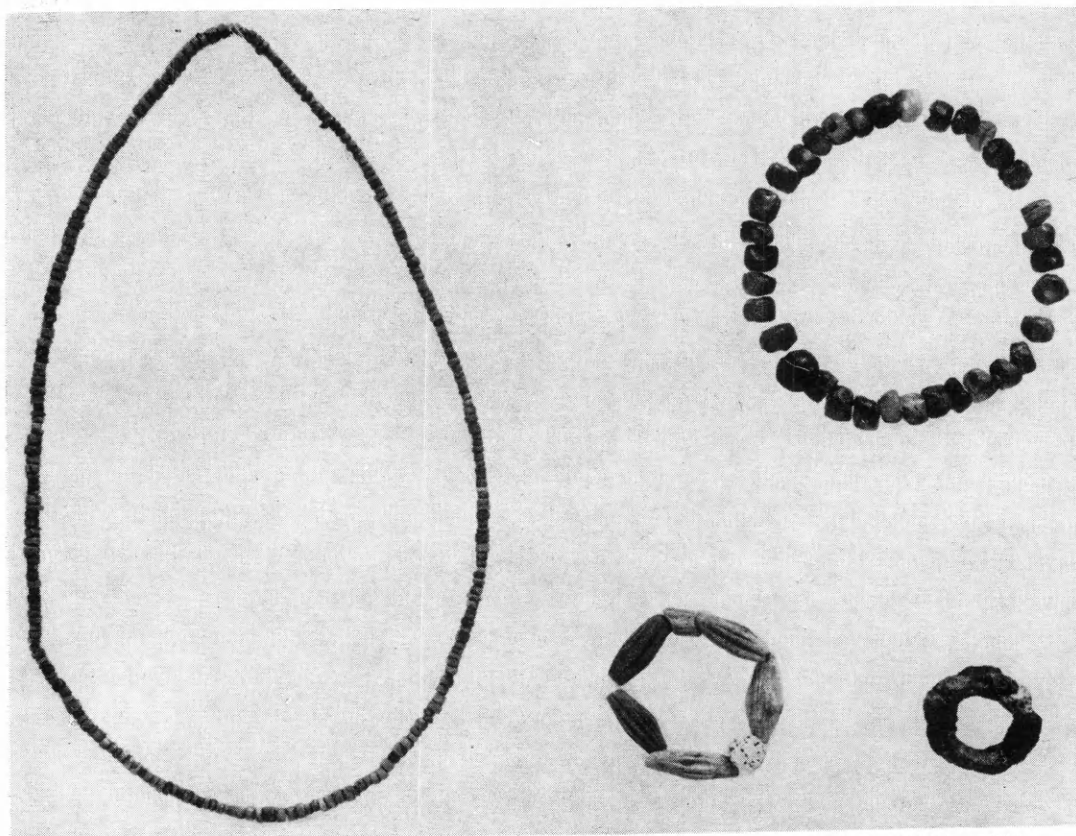
β

γ

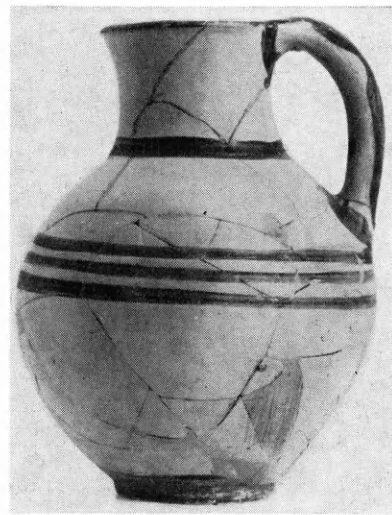
δ

α - β. Ψευδόστομος ἀμφορεύς (5642). γ. Τρίωτον κύπελλον (5641). δ. Ἀβαφος κύλιξ (5640). ε. Ψῆφοι ἐκ φαγεντιανῆς καὶ σαρδίου (5632, 5631, 5630) καὶ σιδηροῦς δακτύλιος (5633).

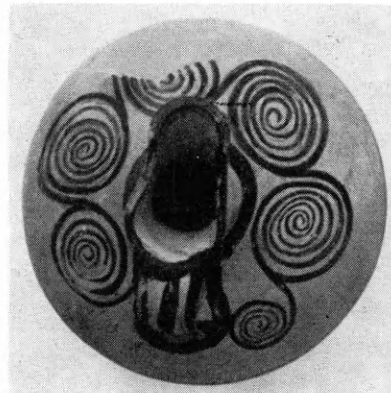
α

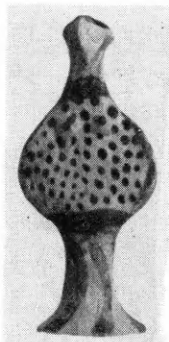
β

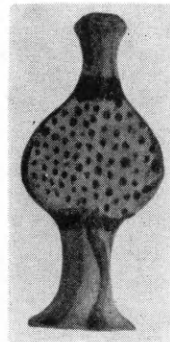
γ

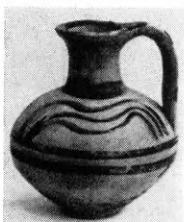
δ

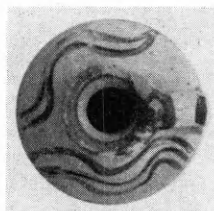
ε

ε'

ζ

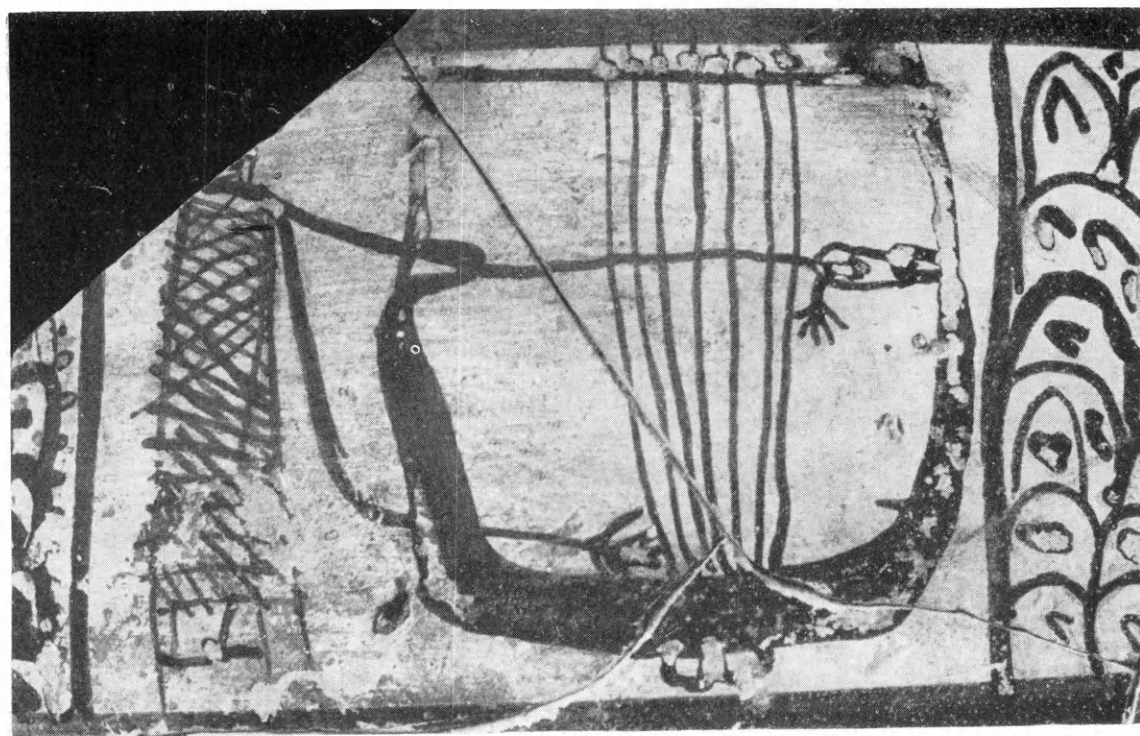

η

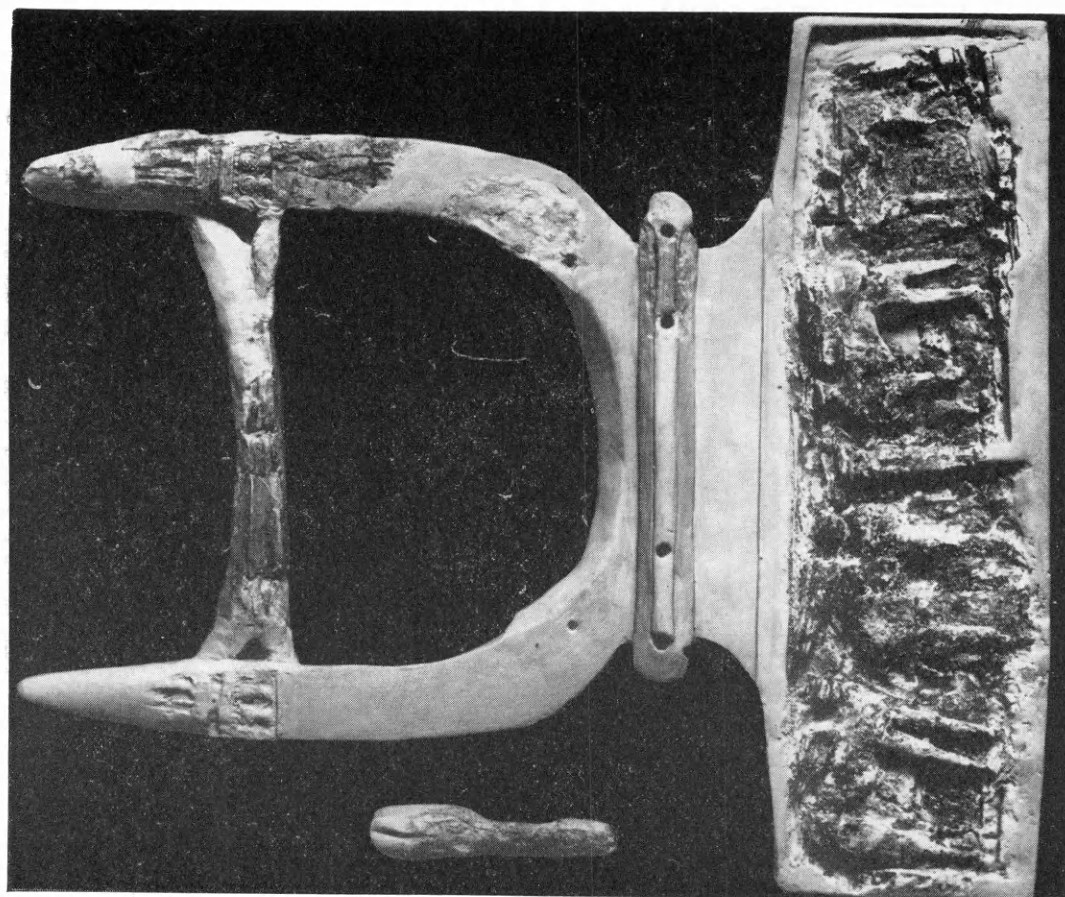
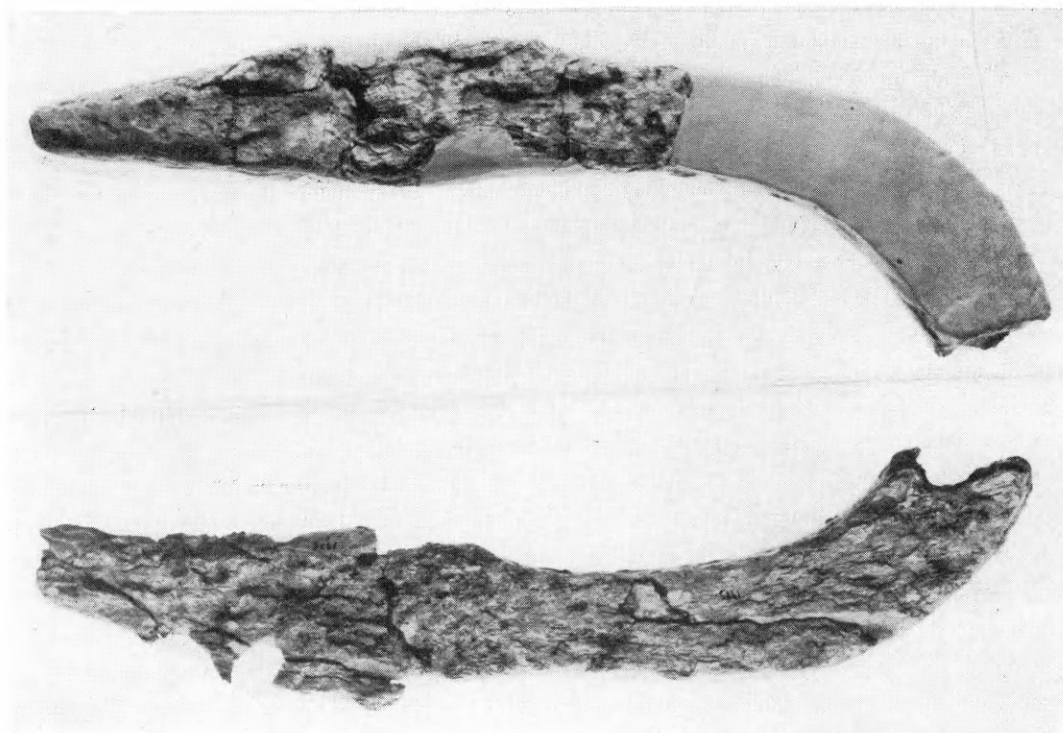

θ

α - β. Πρόχοι (5637 και 5638 αντίστοιχως). γ - δ. Ραμφόστομος πρόχους (5635). ε - ε'. Πήλινον ειδώλιον (5626). ζ - η. Προχοΐσκη (5644). θ. "Αβαφος κύλιξ (5639).

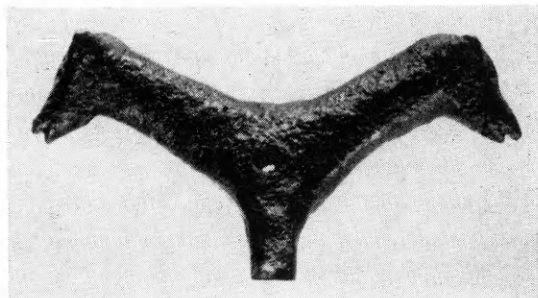
α. Τὸ τμήμα τοῦ κρατήρα μετὰ τὴν παράσταση τοῦ κιθαρωδοῦ. β. Ἡ μετόπη μετὰ τὴν παράσταση τοῦ κιθαρωδοῦ.

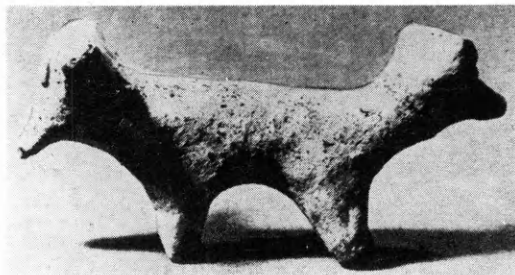
α. 'Η αποκαταστημένη «λύρα» τοῦ Μενιδίου, β. Τεμάχια τῆς δεύτερης «λύρας» τοῦ Μενιδίου.

α. Ἡ πυξίδα τοῦ Καλαμίου Χανίων. β. Τελετουργικὲς σκηνὲς ἀπὸ τῆς σαρκοφάγου τῆς Ἀγ. Τριάδας.

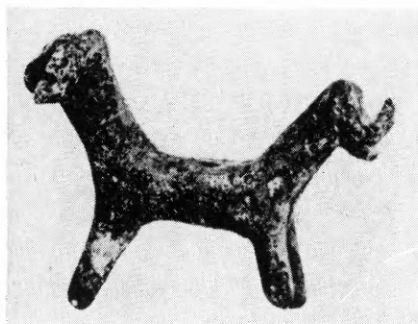
α γ

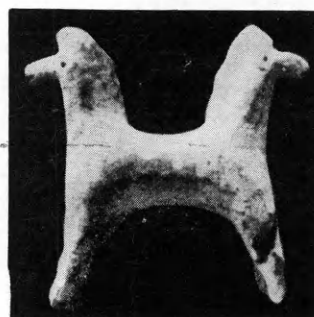
β

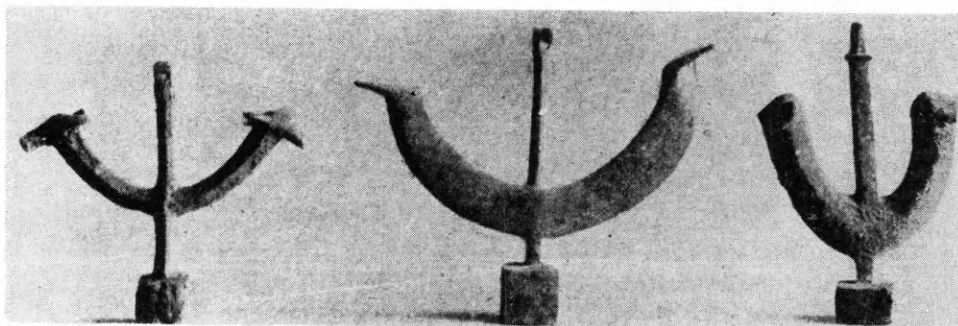
δ

ε

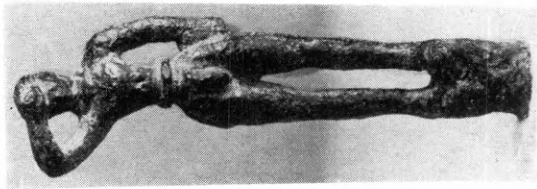

ς'

ζ

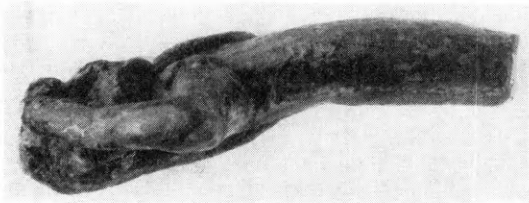
α - β. Χάλκινο περίαπτο σε μικρή δικέφαλο ζώου από το σπήλαιο του Ψυχροῦ (Μουσείο Ἡρακλείου ἀριθ. 712).
 γ. Πήλινο δικέφαλο ειδώλιο ζώου από το ΜΜ Ι ἱερὸ στὸ Χουδέτσι. δ. Σύνθετο χάλκινο περίαπτο από τὴν Τεγέα.
 ε. Χάλκινο περίαπτο δικέφαλων κριῶν από τοὺς Δελφούς (ἀριθ. 7788). ς'. Πήλινο ειδώλιο δικέφαλων ἀλόγων από
 τὴ Φορτέτσα (Μουσείο Ἡρακλείου ἀριθ. 15030). ζ. Χάλκινα περίαπτα από τὴν Τεγέα.

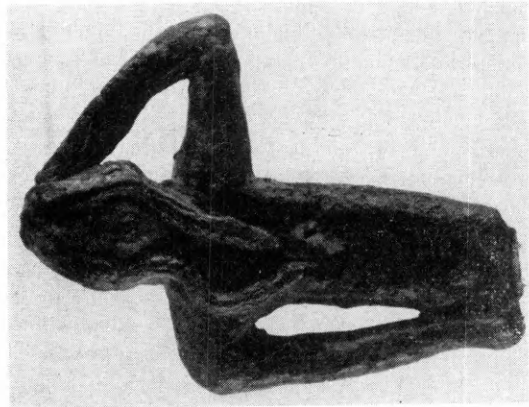
ε

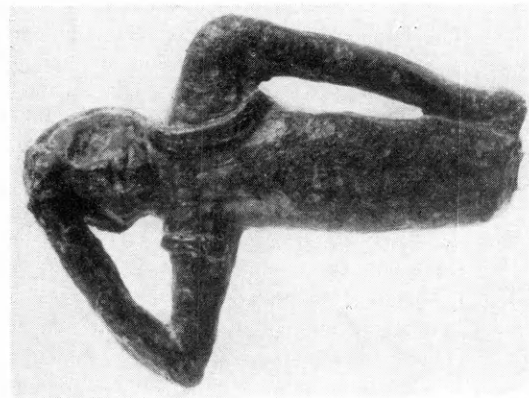
ς

γ

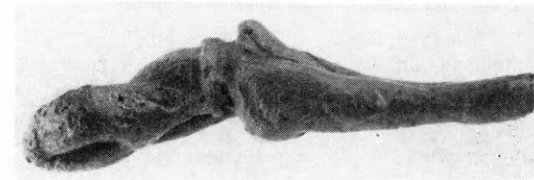
β

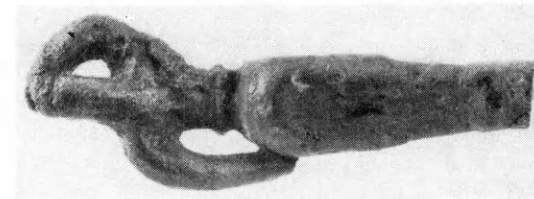
α

ιβ

ια

ι

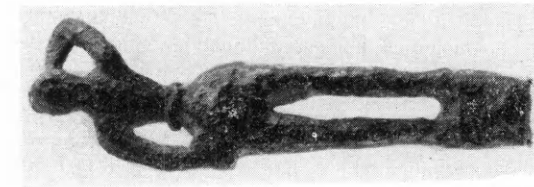
θ

η

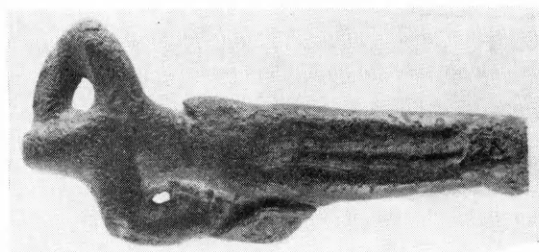

ζ

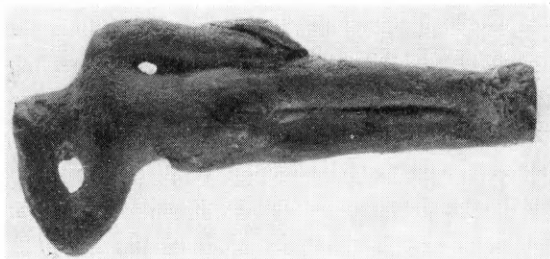

ζ'

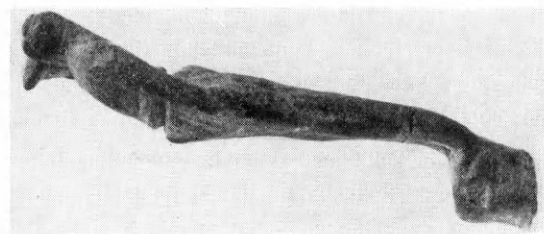
α - δ. Συλλ. Μεταξά 332 (ἀριθ. 59). ε - η. Συλλ. Μεταξά 311 (ἀριθ. 47). θ - ιβ. Συλλ. Μεταξά 329 (ἀριθ. 60).

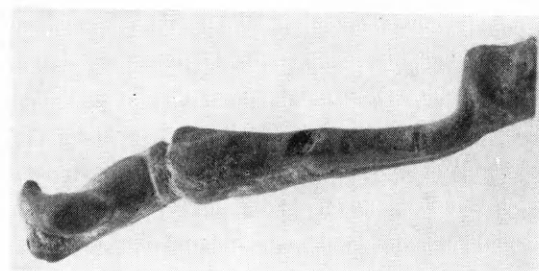
1

2

3

4

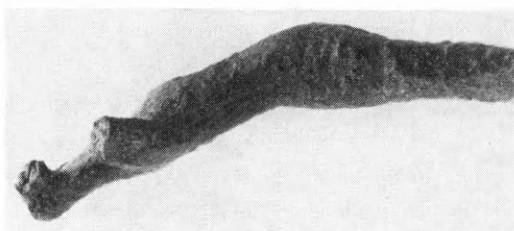
5

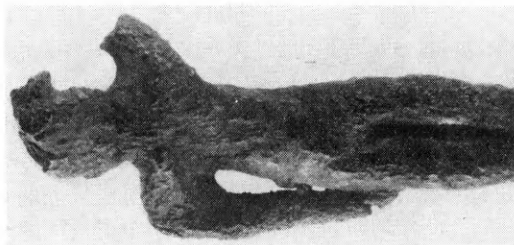
6

7

8

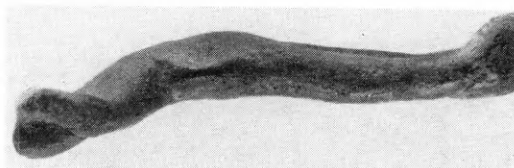
9

10

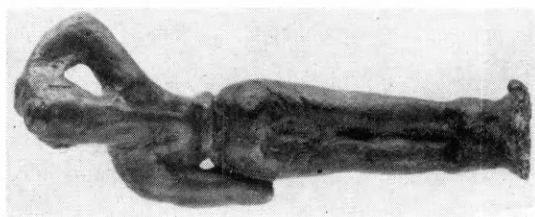

11

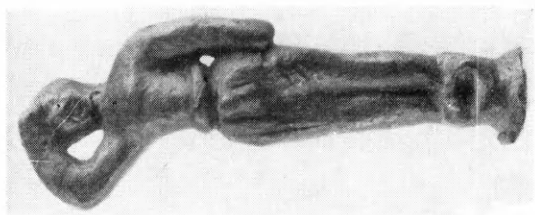

12

α - δ, Συλλ. Μεταξά 1360 (ἀριθ. 61), ε - η, Συλλ. Μεταξά 330 (ἀριθ. 62), θ - ιβ, Συλλ. Μεταξά 112 (ἀριθ. 63).

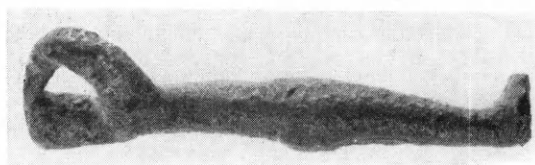
5

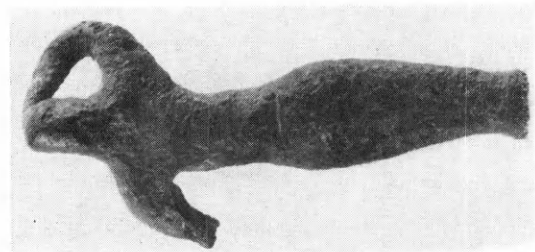
6

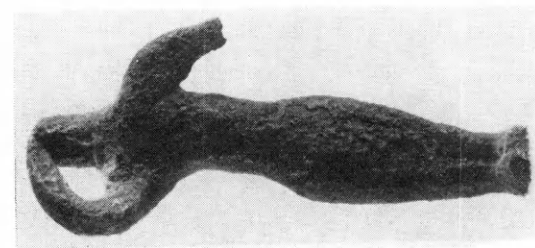
7

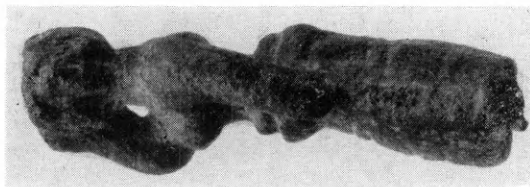
8

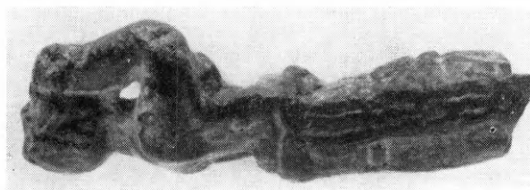
9

10

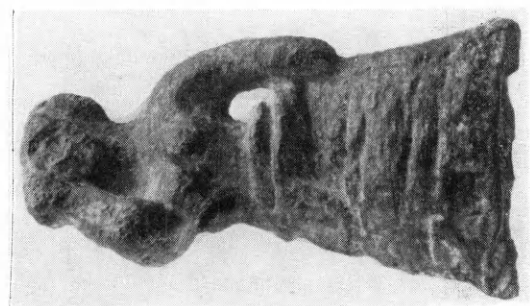
11

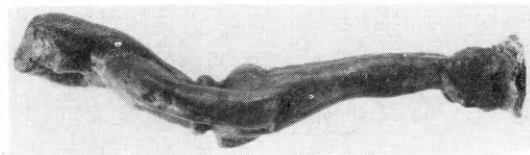
12

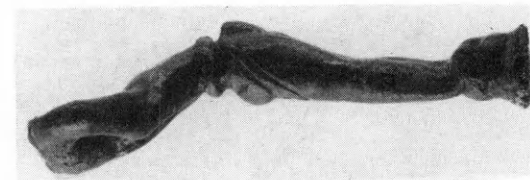
13

14

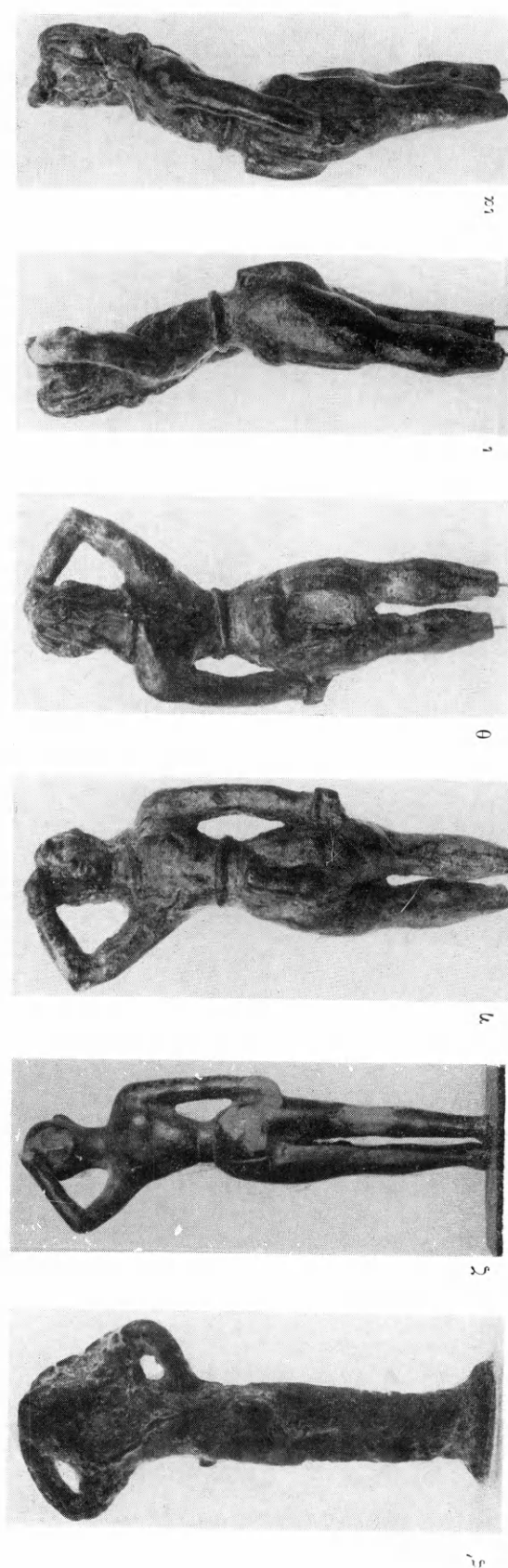
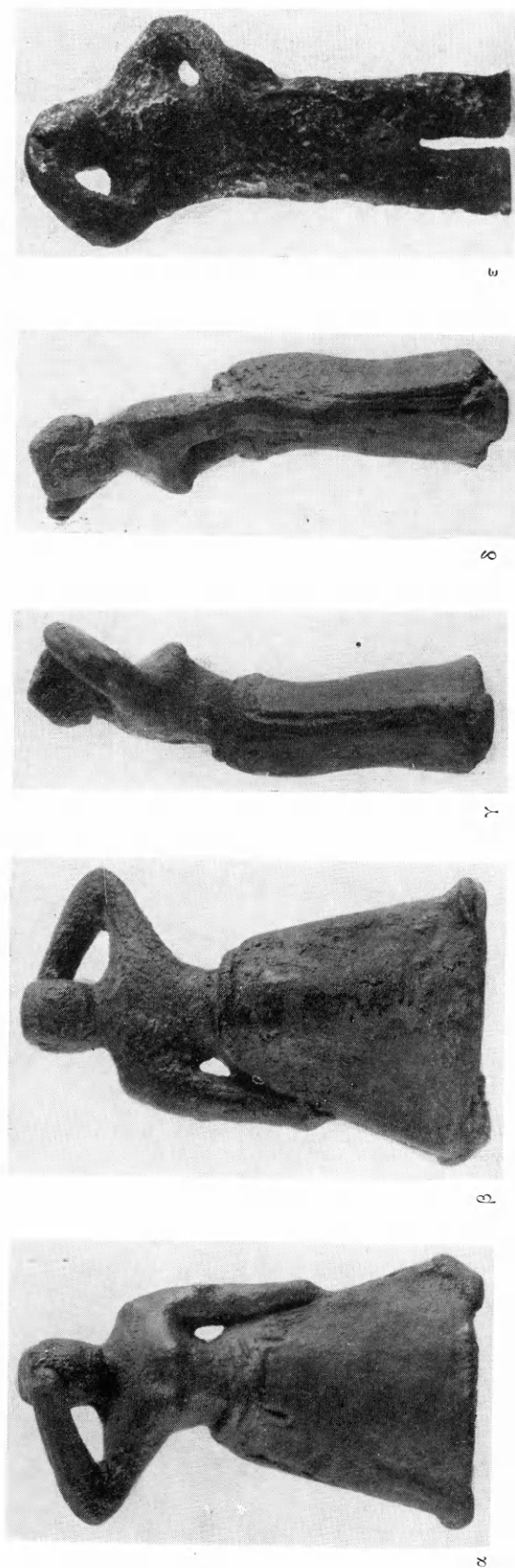

15

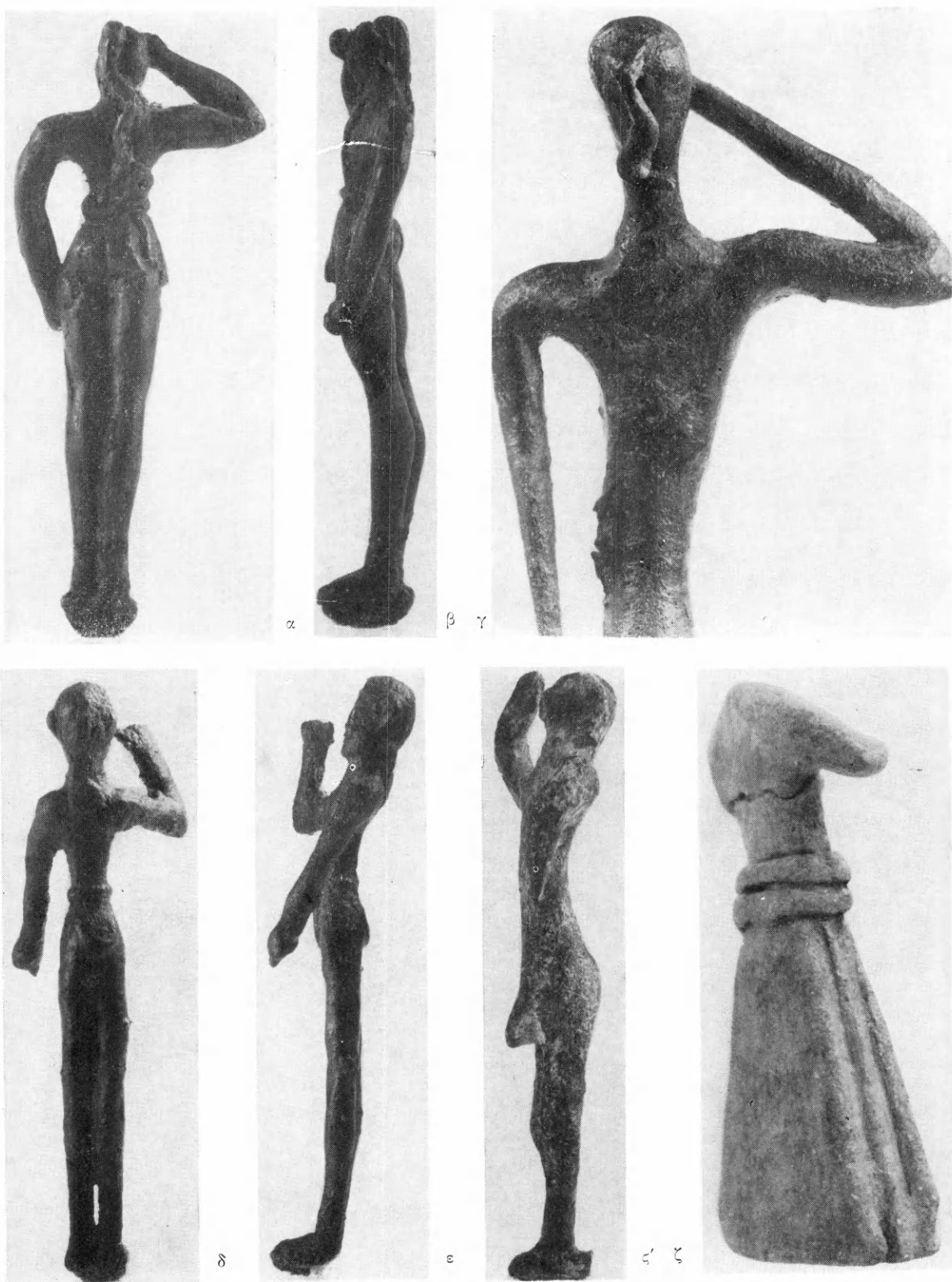

16

α - δ. Συλλ. Μεταξά 111 (ἀριθ. 64), ε - η. Συλλ. Μεταξά 326 (ἀριθ. 65), θ - ιβ. Συλλ. Μεταξά 327 (ἀριθ. 53).

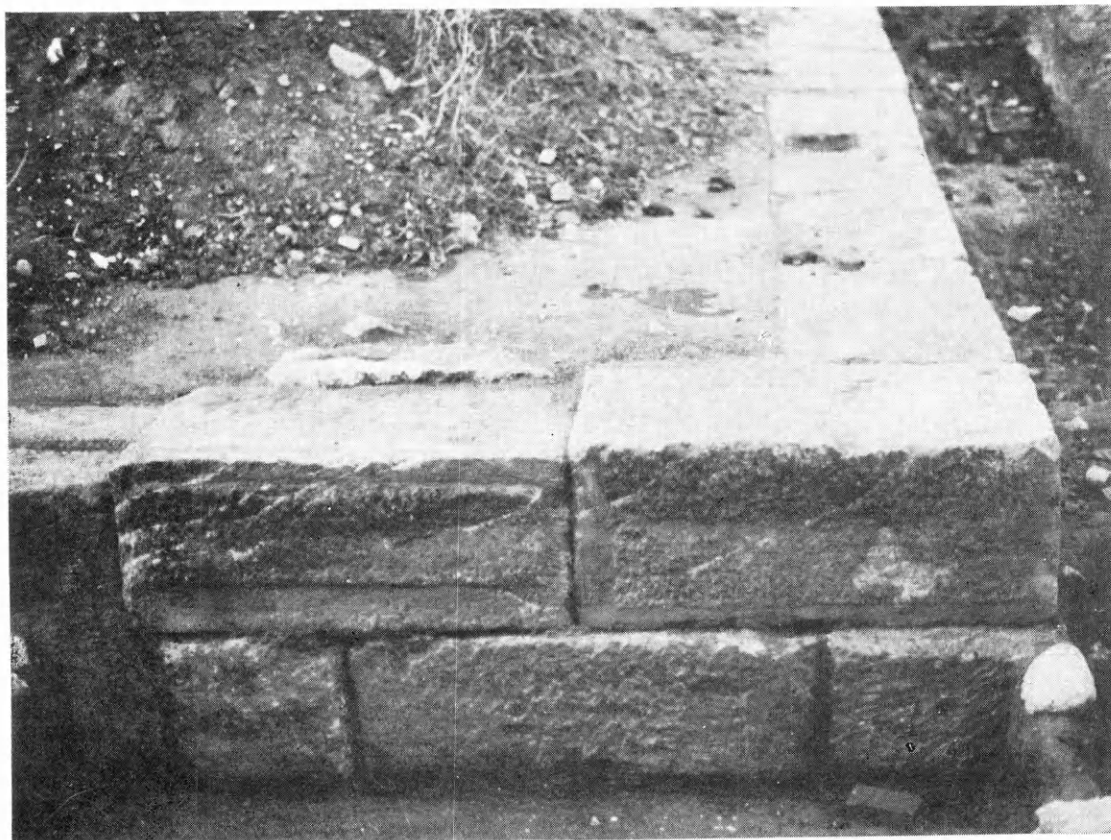
α - δ, Σούλλ. Μεταξά 328 (ἀρ.θ. 52), ε. Μουσ. 'Ηρακλ. 433 (Ψυχρό), ζ' Μουσ. 'Ηρακλ. 434 (Ψυχρό), ζ. Μουσ. Μπενόκη 7839 (Κρήτη).
η - ια. 'Εθν. 'Αρχ. Μουσ. 8913 (Κρήτη).

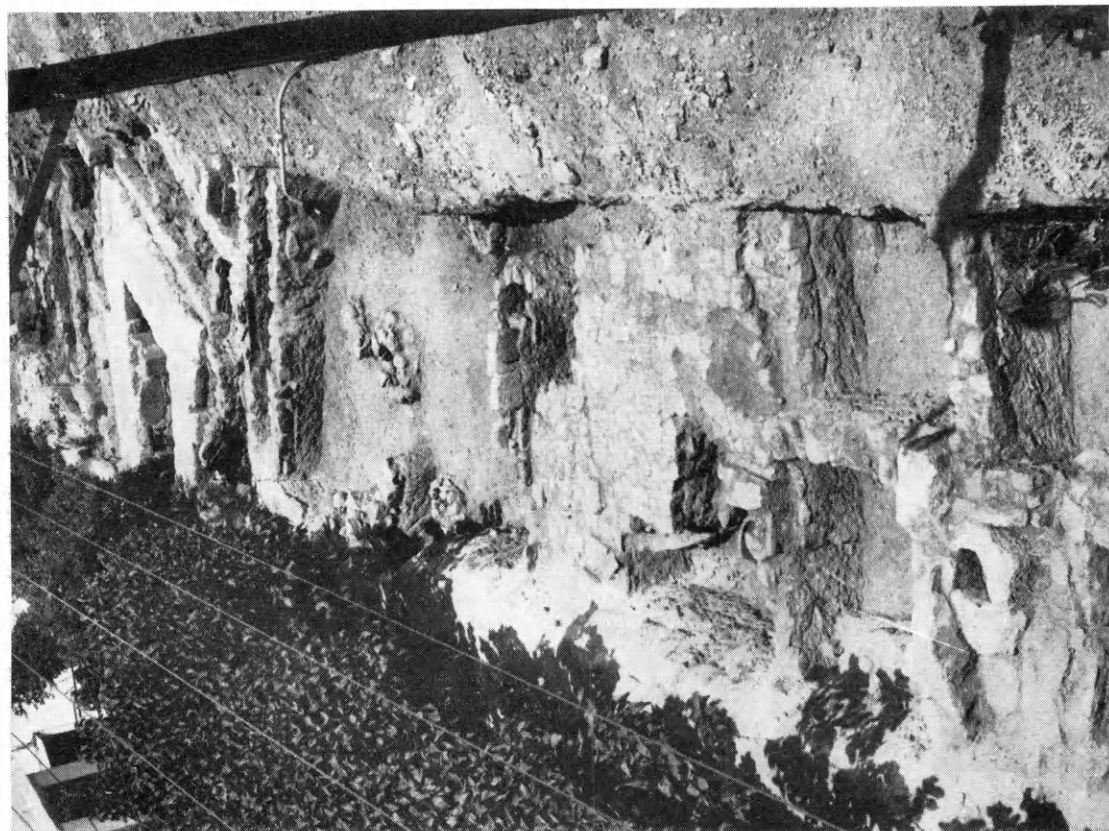
α - β. Μουσ. 'Ηρακλ. 749 ('Αγ. Τριάδα). γ. Μουσ. 'Ηρακλ. 206 (Πραισός). δ - ε. Μουσ. 'Ηρακλ. 706 (Κνωσός).
ς' Μουσ. 'Ηρακλ. 431 (Ψυχρό). ζ. Μουσ. 'Αγ. Νικολ. 7282 (Πετσοφάς).

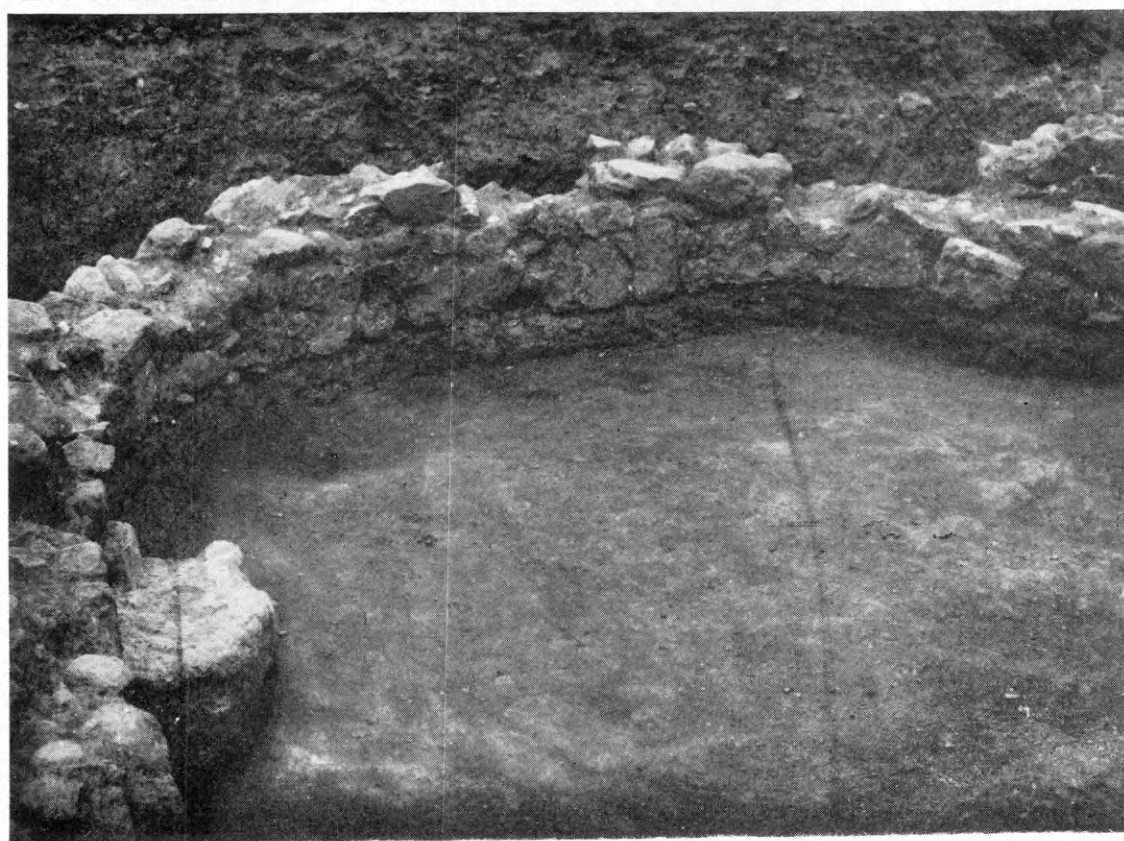
α. Ἐρέτρια. Εἰς τῶν πύργων τοῦ Διατειχίσματος. β. Τοῖχος κατὰ τὸ πολυγωνικὸν σύστημα. γ. Οἰκία κλασσικῶν χρόνων.

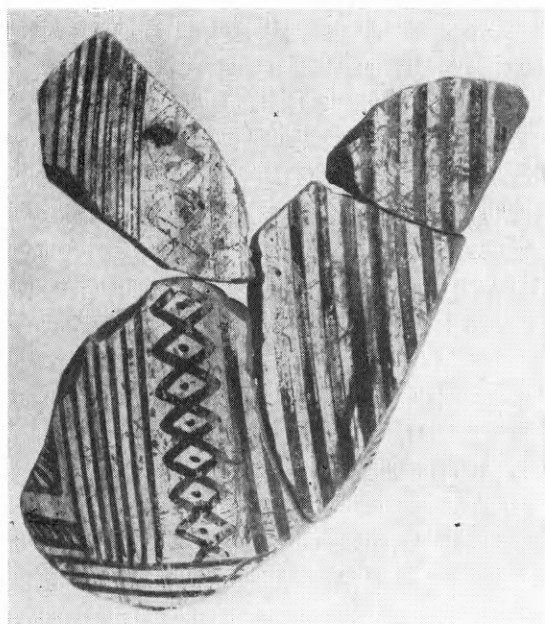
α. Μνημειώδες οικοδόμημα ελληνιστικῶν χρόνων. β. Συγκρότημα ἀψιδωτῶν γεωμετρικῶν οἰκιῶν.

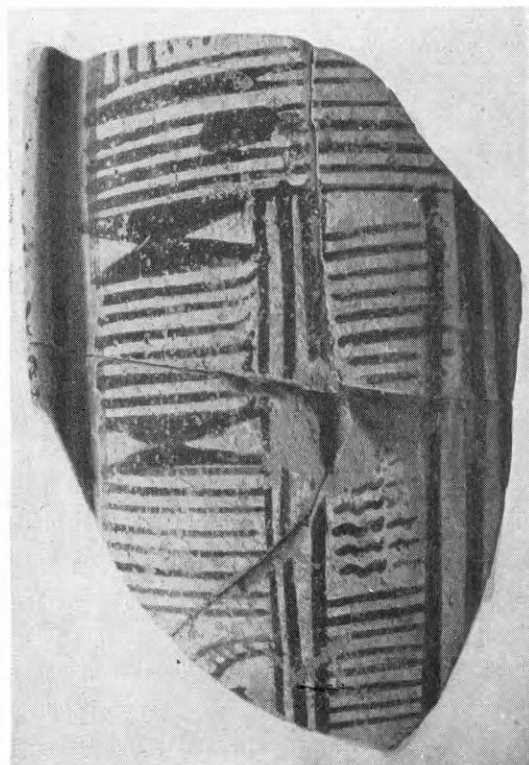
‘Οδὸς Ἀριστονίκου Ἐρατωνήμου. α. Πήλιναι ἀγωγοὶ εἰς ἐπαλλήλους φάσεις. β. Γενικὴ ὄψις τῶν ἀνασκαφῶν τῶν τομέων 1 καὶ 2. Εἰς τὸ πρῶτον ἐπίπεδον ἡ πλακόστρωτος ἀλλή ἐλληνοστυλῆς οἰκίας. Εἰς τὸ βᾶθος ὁ πύργος τοῦ Διατενίσματος. Ἐνδιαμέσως ὑπολείμματα γεωμετρικῶν οἰκίων καὶ λιθοκτίστη φρέατα.

α. Τὸ μνημειώδες ἀψιδωτὸν οἰκοδόμημα τῶν γεωμετρικῶν χρόνων. β. Ἡ ἐσωτερικὴ πλευρὰ τῆς ἀψίδος καὶ τὸ διχσωθὲν ὑπόλειμμα δαπέδου.

β

γ

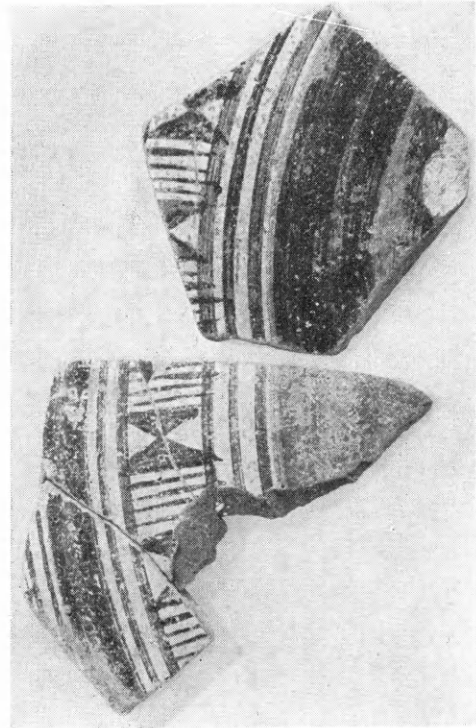

α

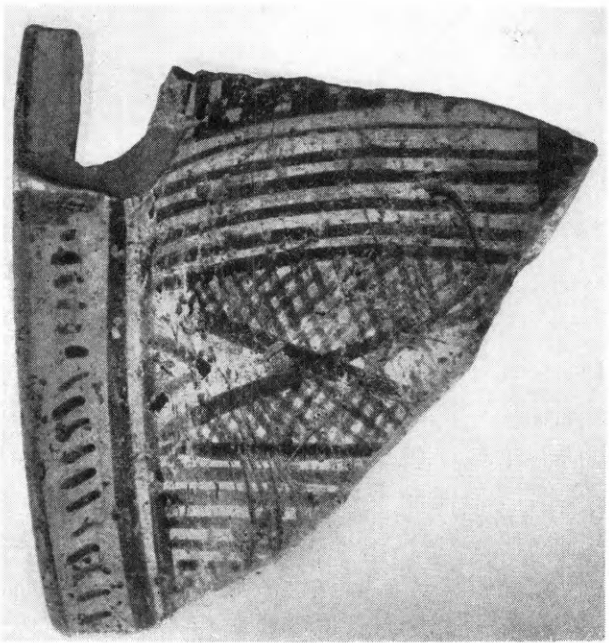
α. Ἐν τῶν λιθοκτίστων φρεάτων. β - γ. Κρατῆρες τοῦ ἐρετριανοῦ ἐργαστηρίου.

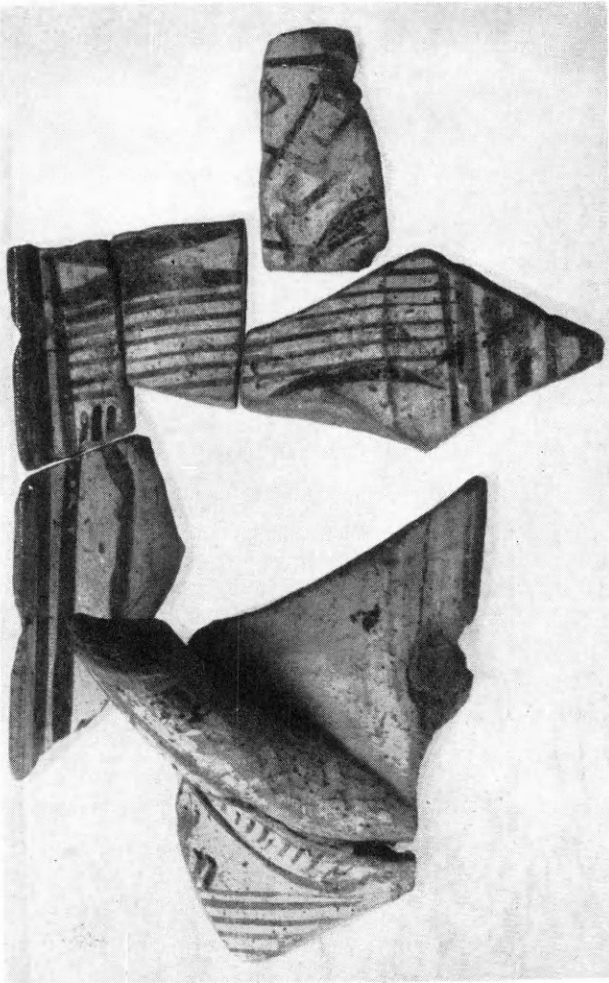
β

α

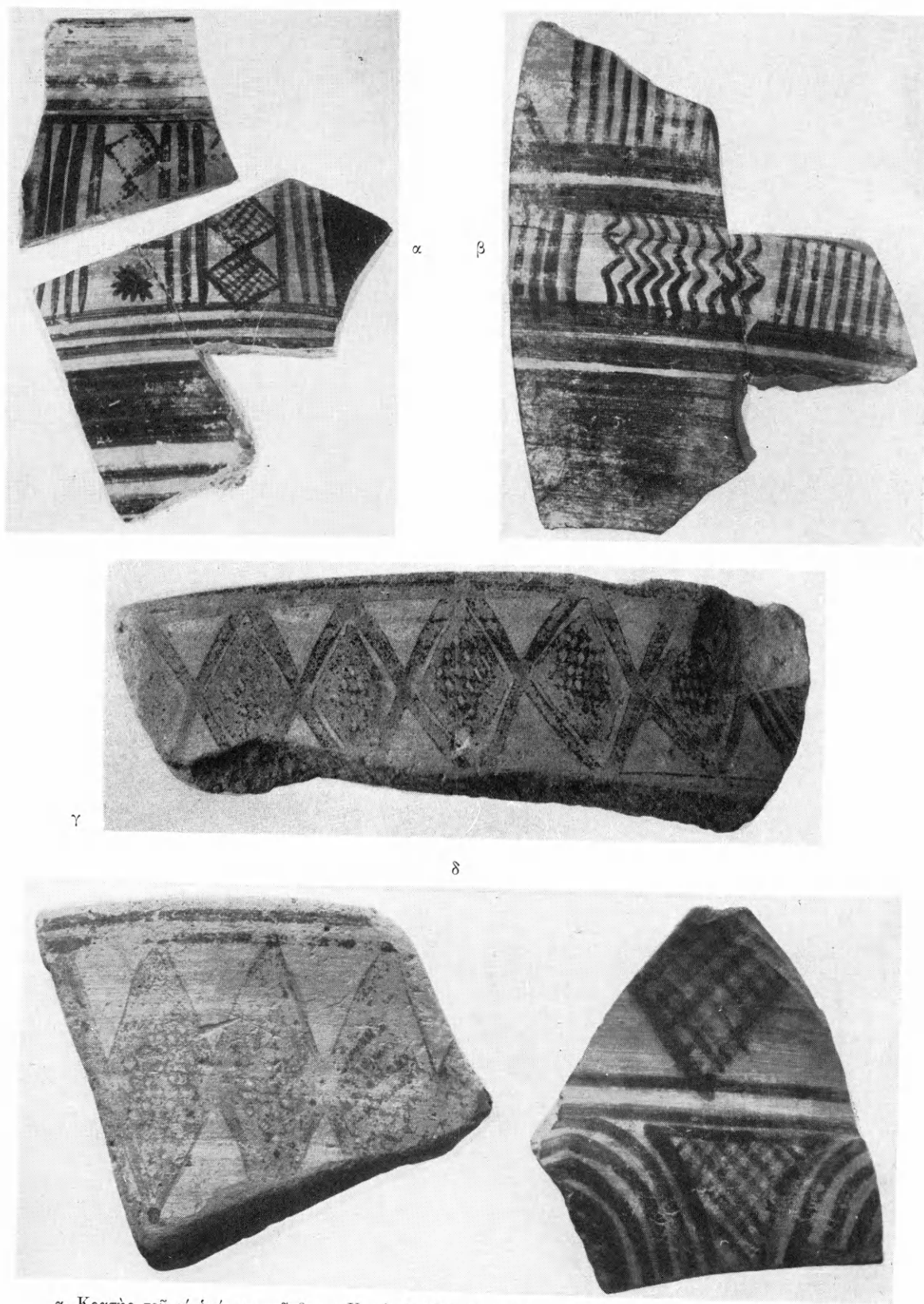

δ

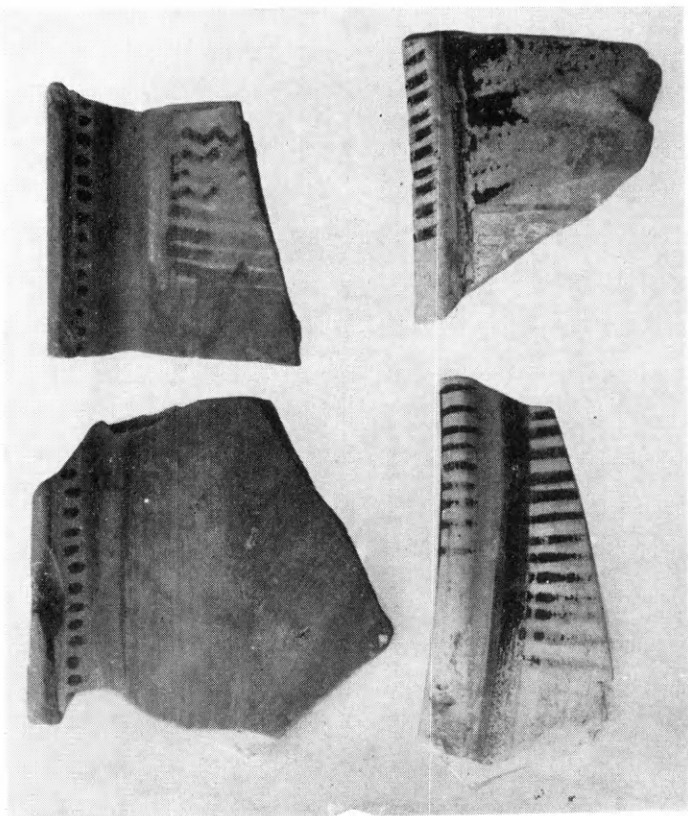

γ

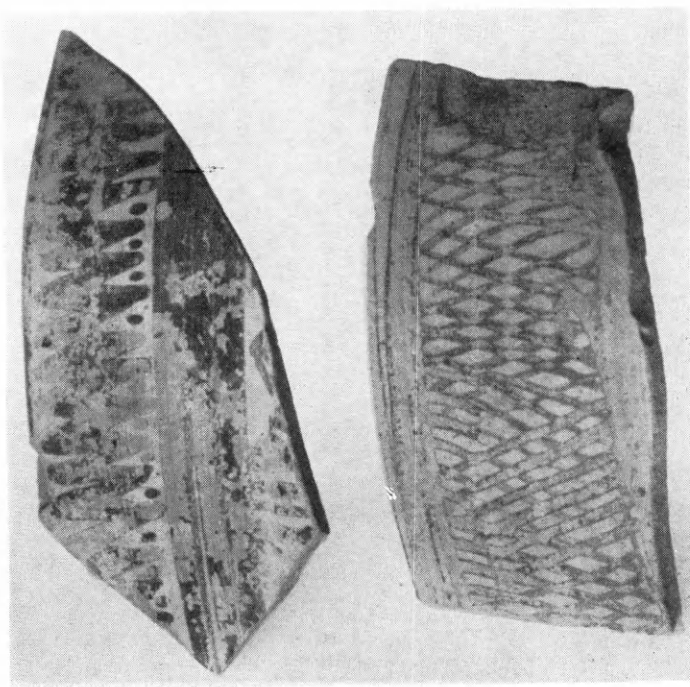
α - γ. Κραττήρες του έρετριακού έργαστηρίου. δ. Ήρετριακός κρατήρ μετά προχοΐς.

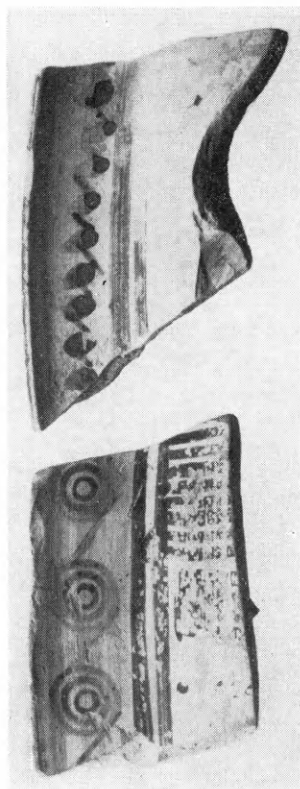
α. Κρατήρ τοῦ α' ἡμίσεος τοῦ 8ου π.Χ. αἰ. β. Ἐκ τῆς κοιλίας μεγάλου ἀνοικτοῦ ἀγγείου. γ. Λαίμκος κρατηρίσκου. δ. Λαίμκοι ἀνοικτῶν ἀγγείων.

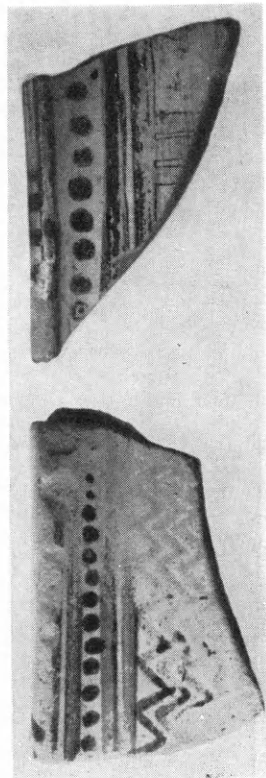
γ

α

δ

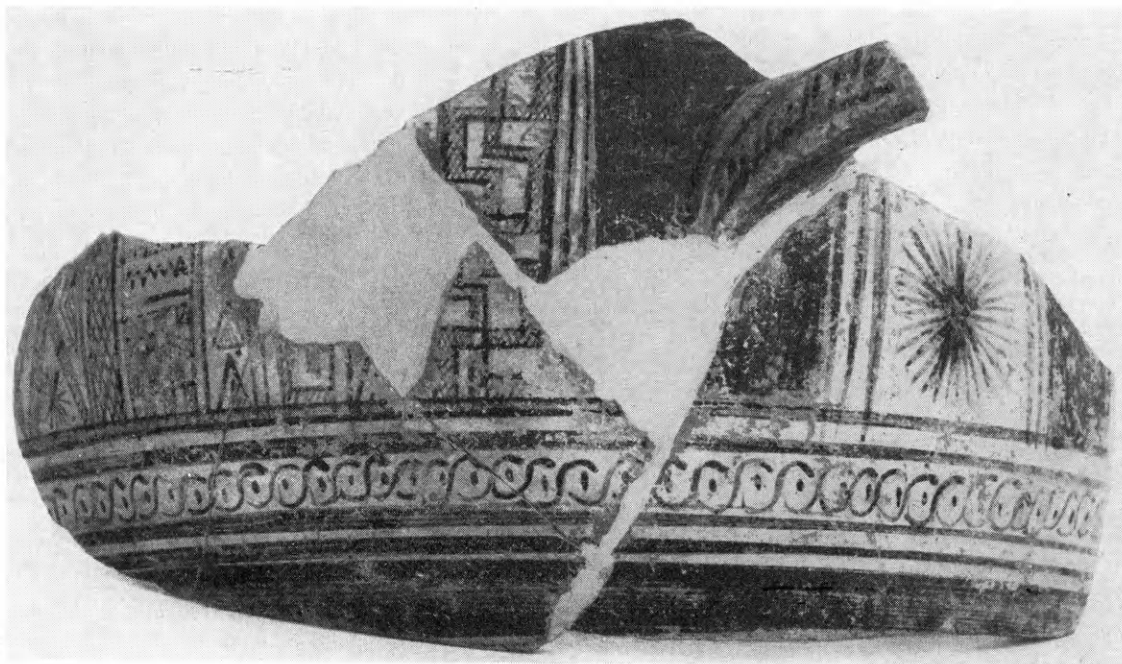

β

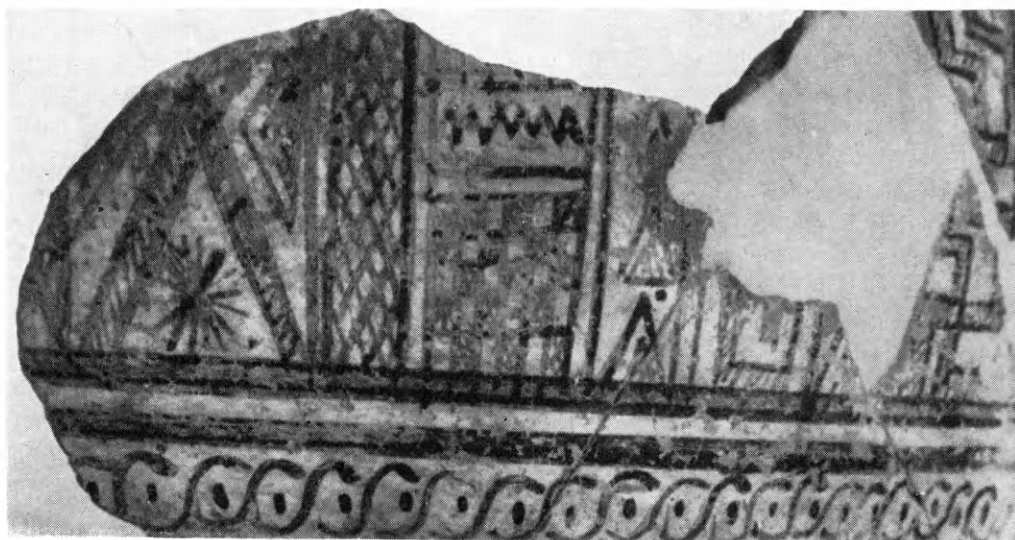
α. Λαίμοι άνοικτών άγγείων. β, γ (α - γ). δ. Θράύσματα έξ τού κορμού μετά τού χείλους κρατήρίσκων. γ (δ). Κορμός μετά τού χείλους δίνου.

α

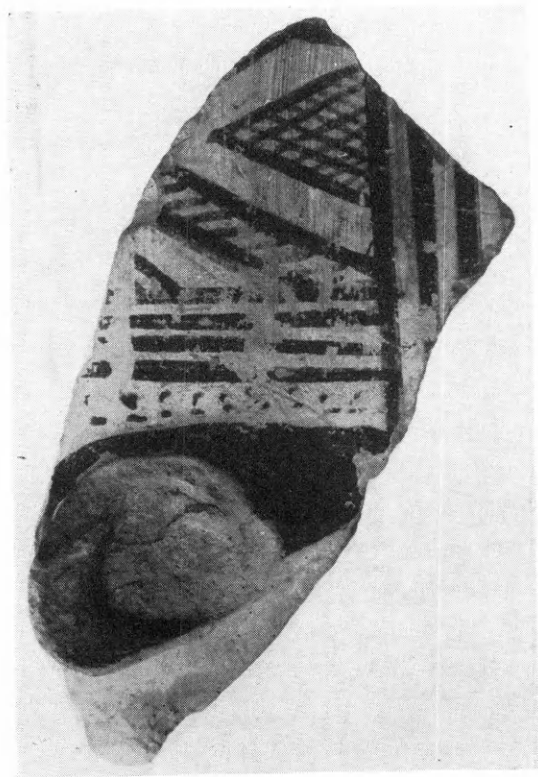

β

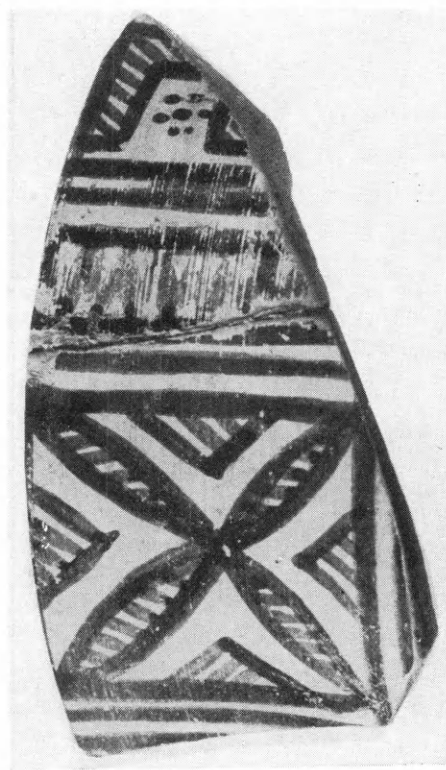

γ

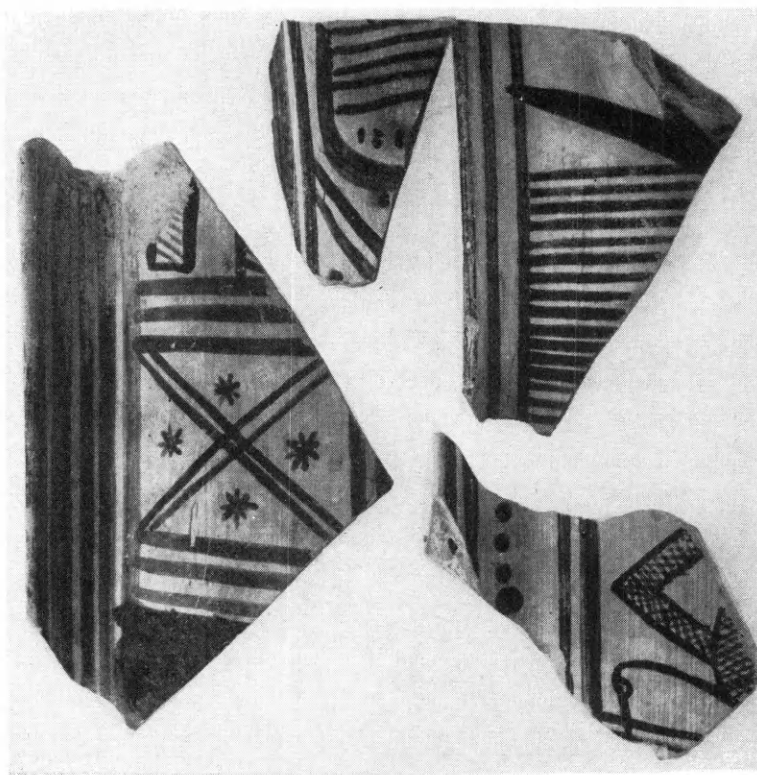
α. Λαίμηδες μετὰ τοῦ χεῖλους κρατηρίσκου. β - γ. Ἐκ τῆς κοιλίας μεγάλου ἀνοικτοῦ ἀγγείου.

α

β

γ

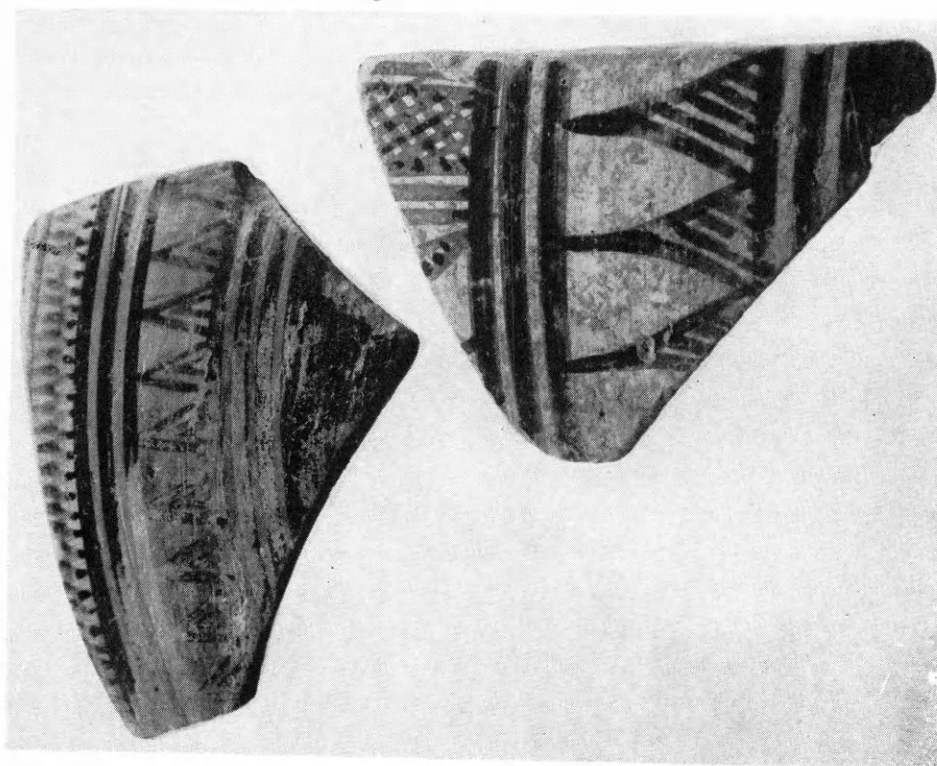
α. Έκ τῆς κοιλίας ἀνοικτοῦ ἀγγείου. β. Έκ τοῦ λαμποῦ ἀνοικτοῦ ἀγγείου. γ. Θραύσματα κρατηρίσκων.

β

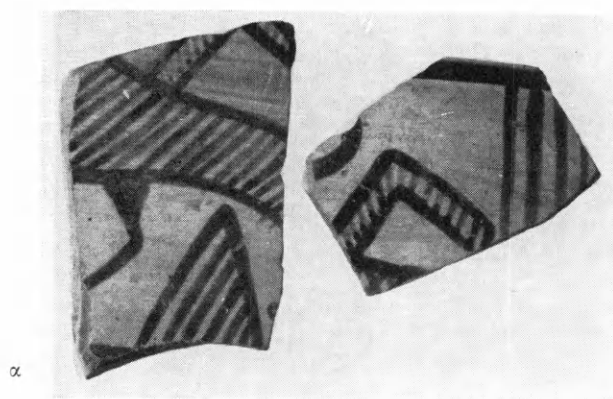

γ

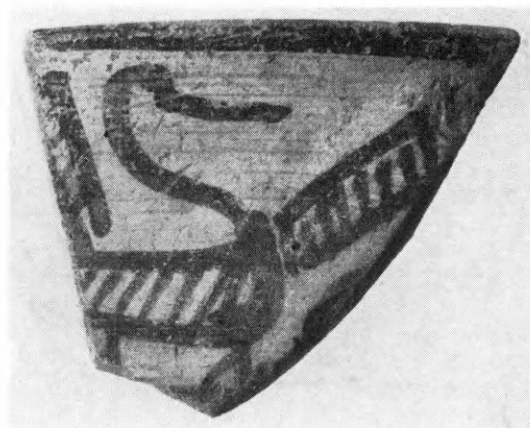

α

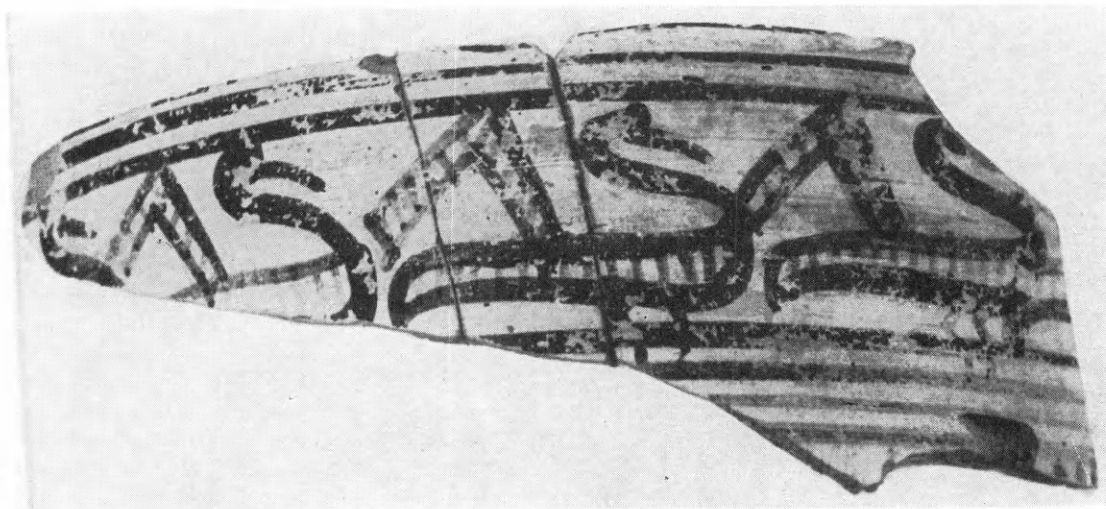
α. Έκ τῆς κοιλίας ἀνοικτῶν ἀγγείων. β. Τμήμα κανθάρου. γ. Θραῦσμα ἀνοικτοῦ ἀγγείου, κοσμούμενον δι' ὑδροβίου πτηνοῦ.

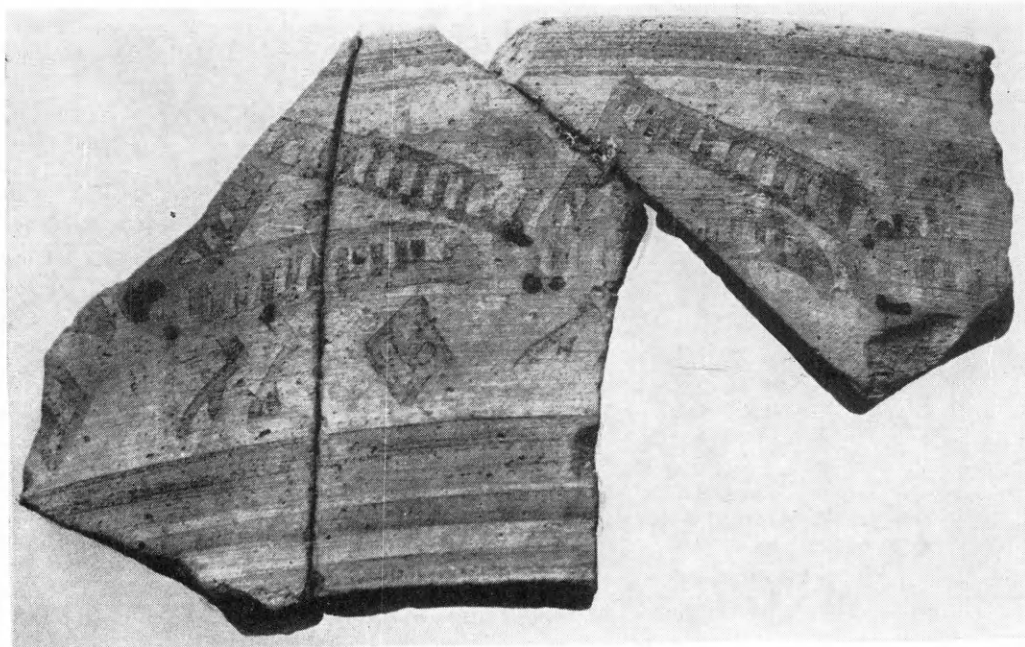
α

β

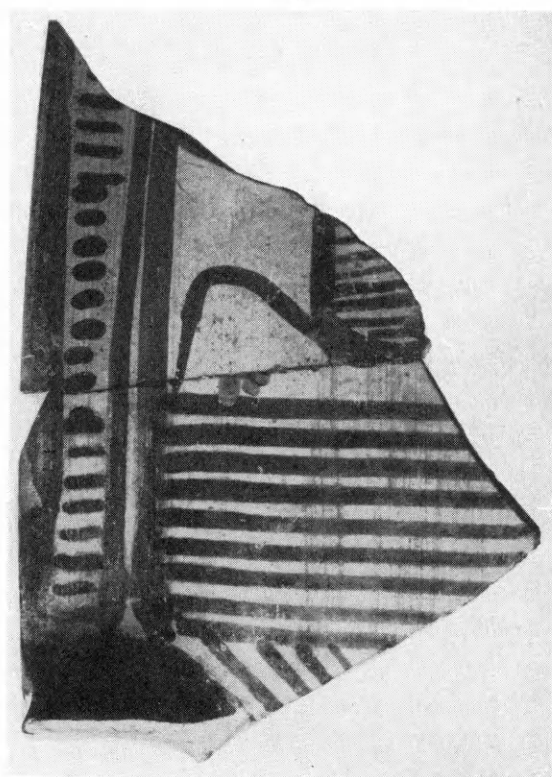

γ

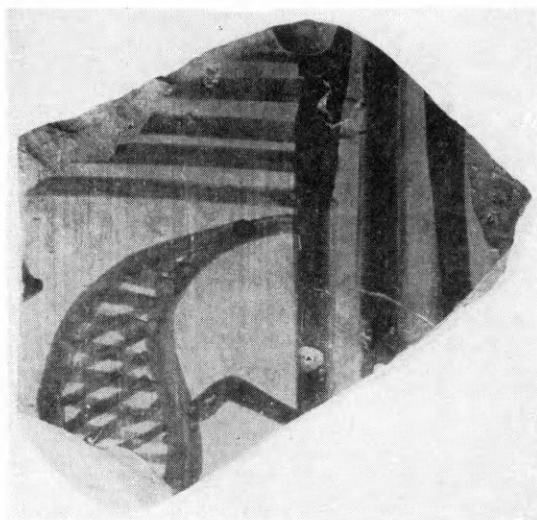

δ

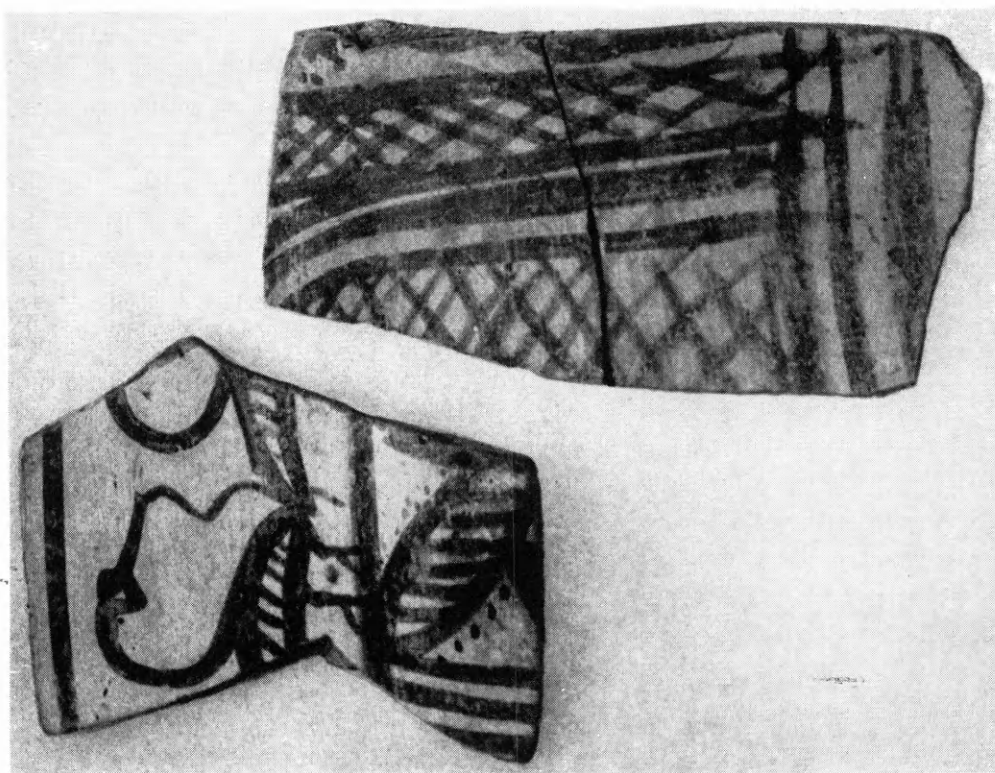
Πτηνὰ μετ' ἀναπεπταμένων τῶν πτερύγων, κοσμοῦντα ἀνοικτὰ ἀγγεῖα: α. Κοιλίας. β-δ. Λαιμούς.

α

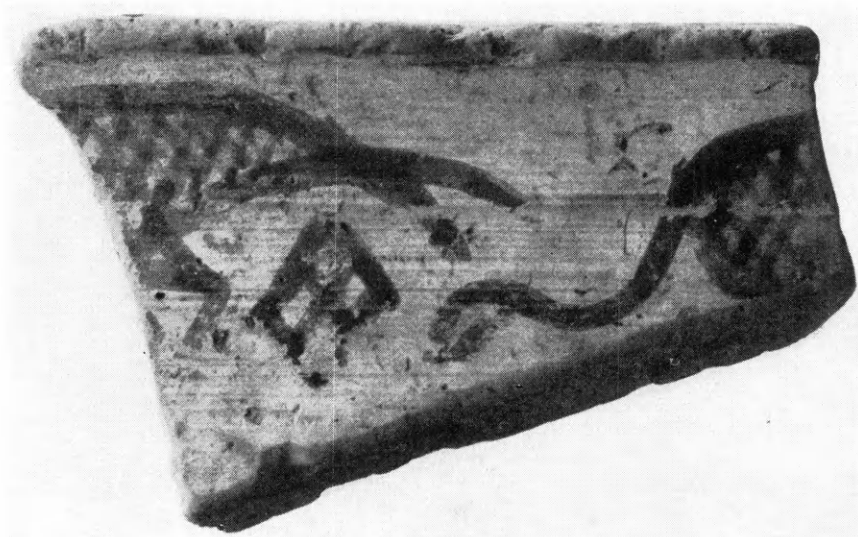

β

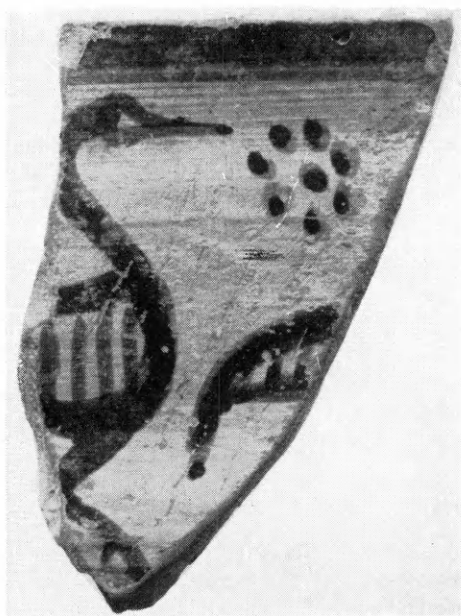

γ

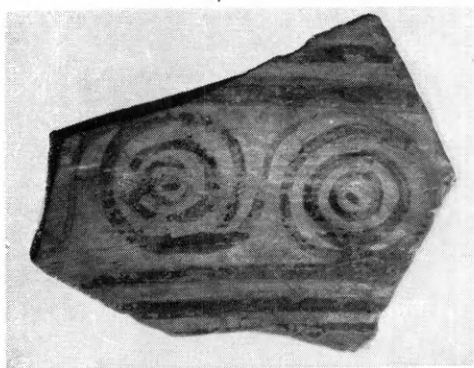
α - γ. 'Ανοικτά άγγεία, κοσμούμενα διά πτηνών.

α

β

γ

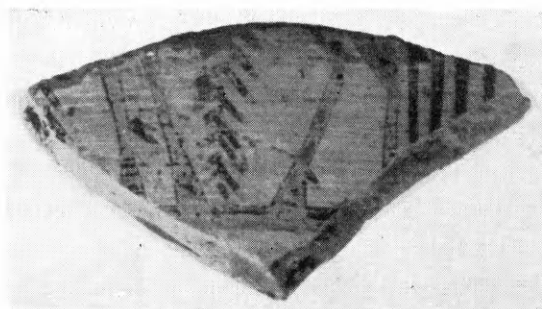

δ

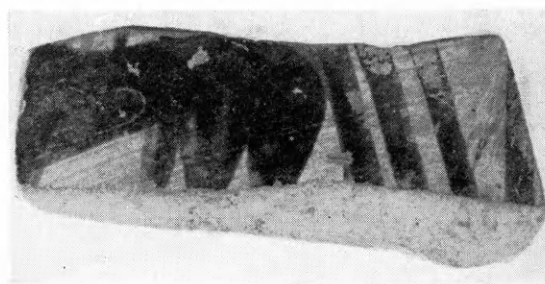
α - β. Λαίμοι κρατήρων, κοσμούμενοι δι' ὑδροβίων πτηνῶν. γ. Ἐκ τῆς κοιλίας ἀνοικτοῦ ἀγγείου. Ὑδροβίον πτηνὸν κοσμοῦν κοιλίαν ἀνοικτοῦ ἀγγείου.

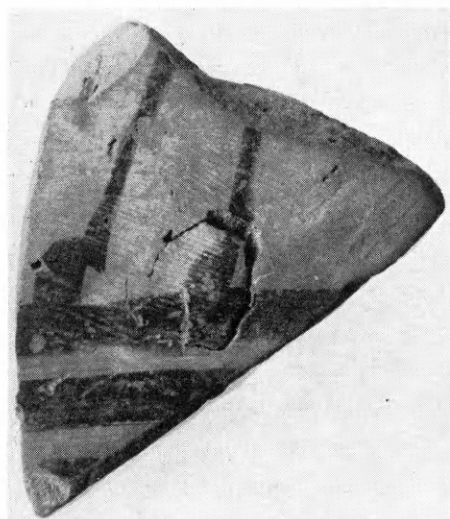
α

β

γ

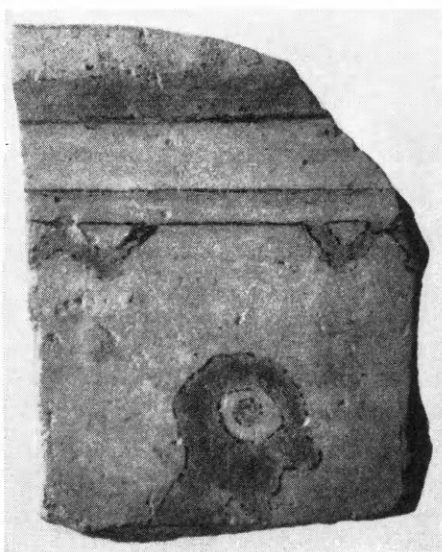

δ

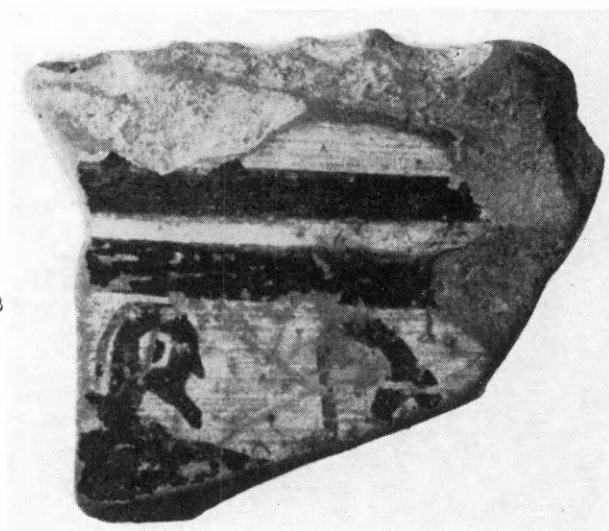

ε

α - δ. Θρύσματα κοιλίων ανοικτών αγγείων, κοσμουμένων δια παραστάσεως ἵππου. ε. Ώμος μετὰ τοῦ χεῖλους κρατήρος, κοσμουμένου δι' εὐμεγέθους ἵππου.

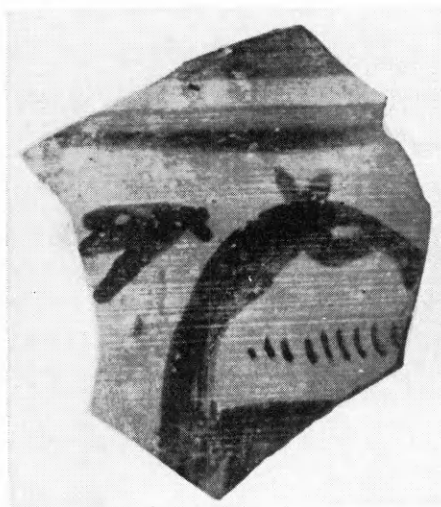
α

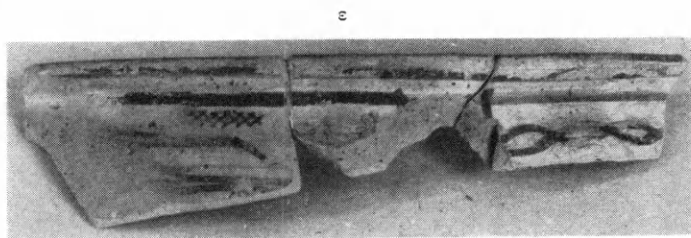
β

γ

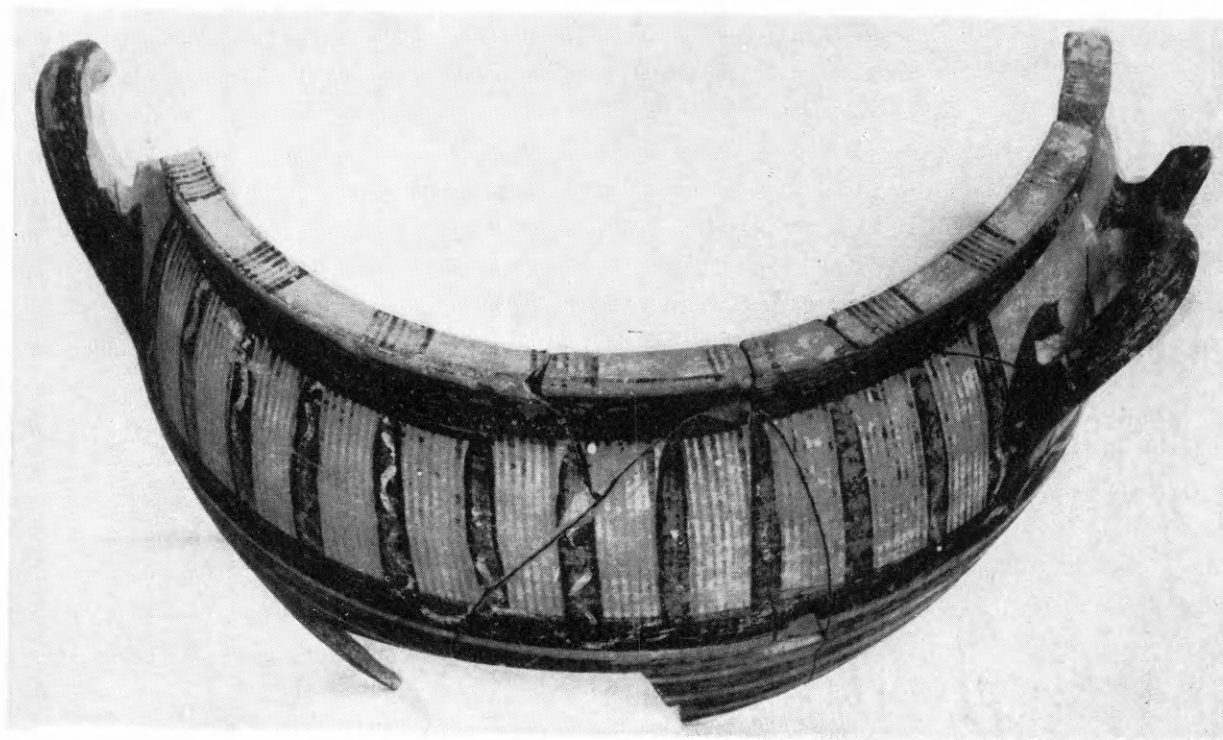
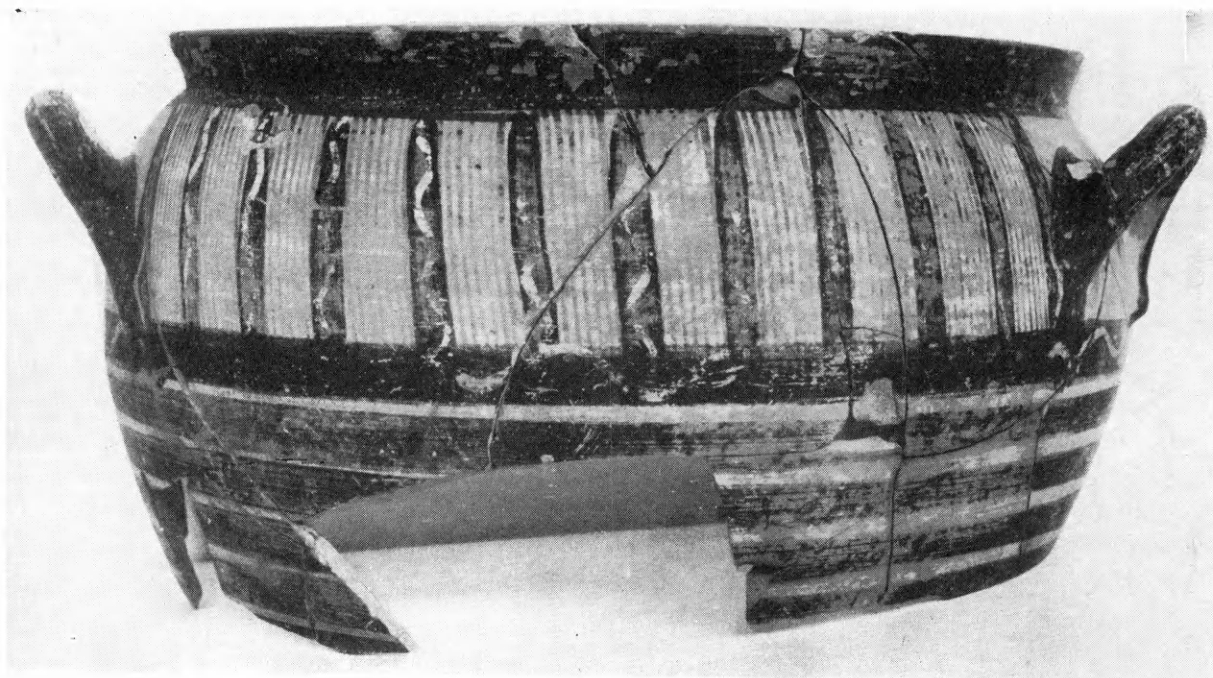

δ

ε

Θραύσματα. α. Κρατήρας κοσμουμένου δια παραστάσεως ανδρικής μορφής. β. 'Ανοικτού αγγείου μετὰ παραστάσεως ὀπλιτῶν. γ. 'Εκ τοῦ κορμοῦ μετὰ τοῦ χεῖλους δίνου. δ. Σκύφου μετὰ παραστάσεως δορκάδος. ε. Χεῖλους κρατήρος μεθ' ὑπολειμμάτων παραστάσεως ἀρματοδρομίας.

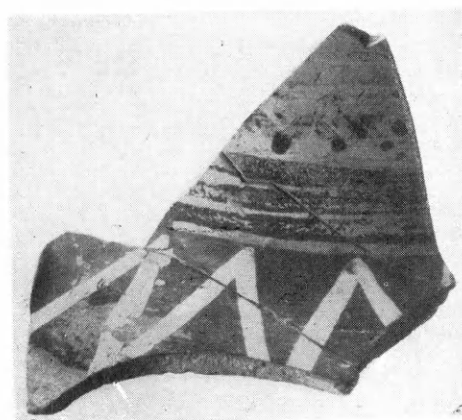
α. Ὑπογεωμετρικὸς κρατῆρ. β. Ἡ στεφάνη τοῦ κρατῆρος.

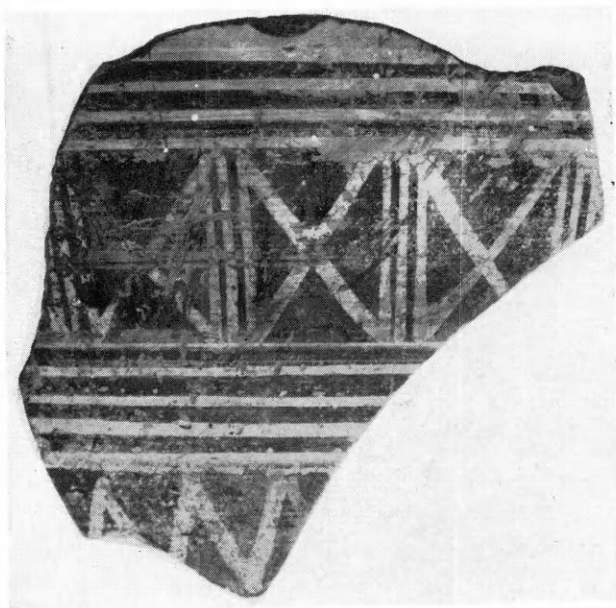
α

β

δ

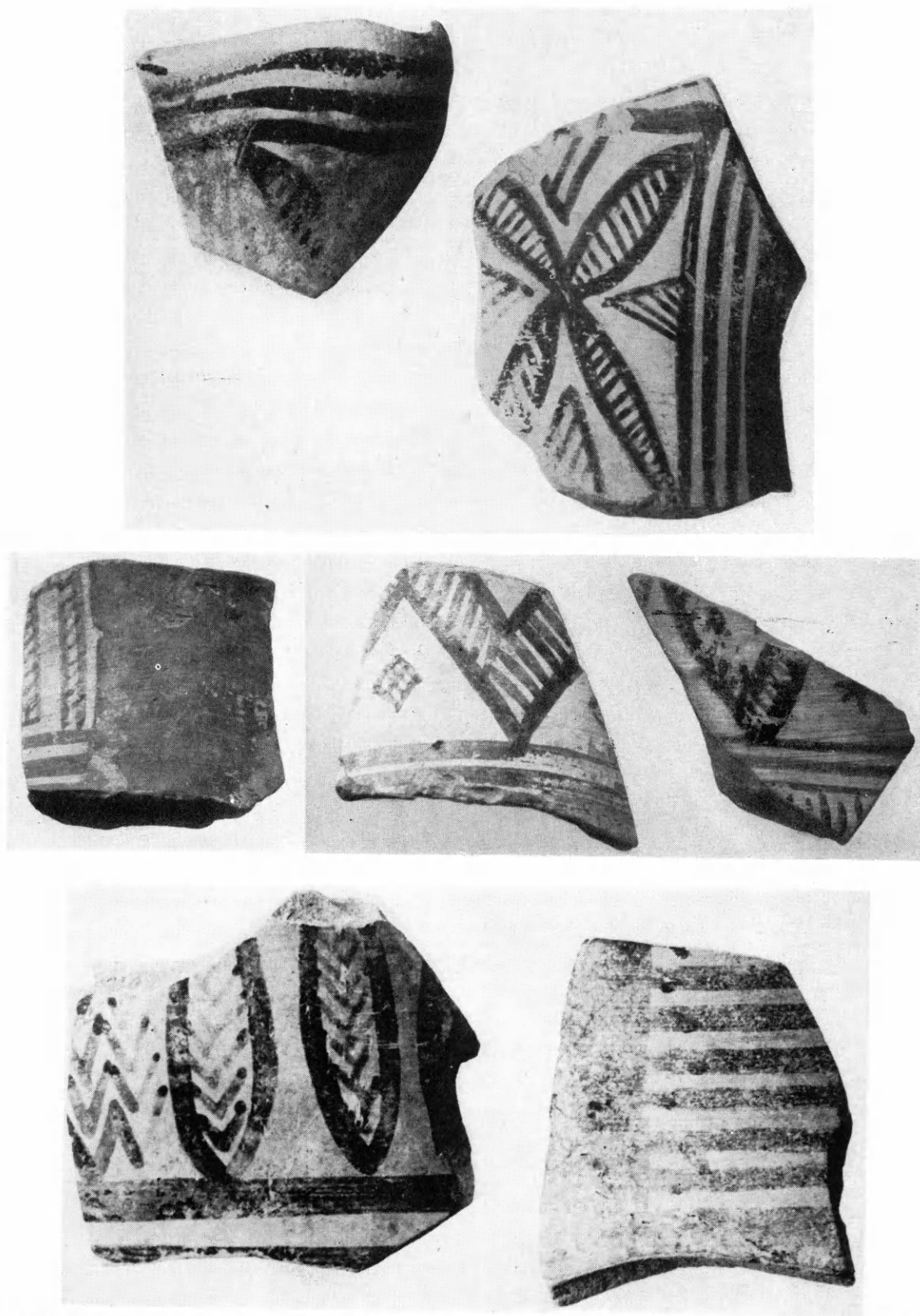

γ

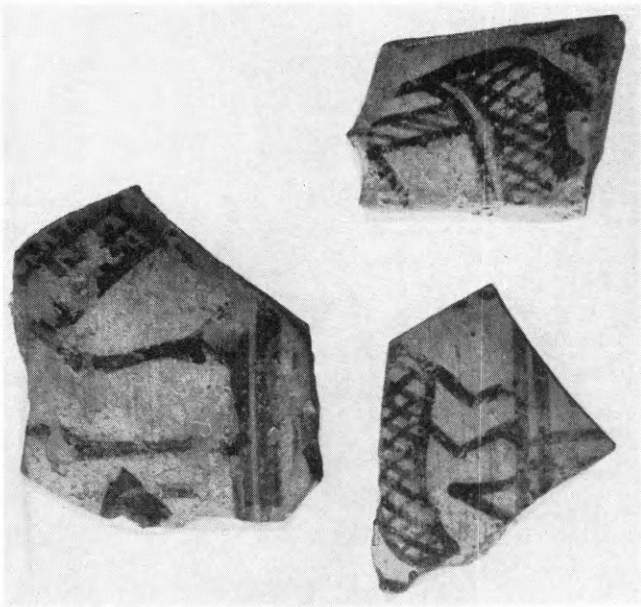
ε

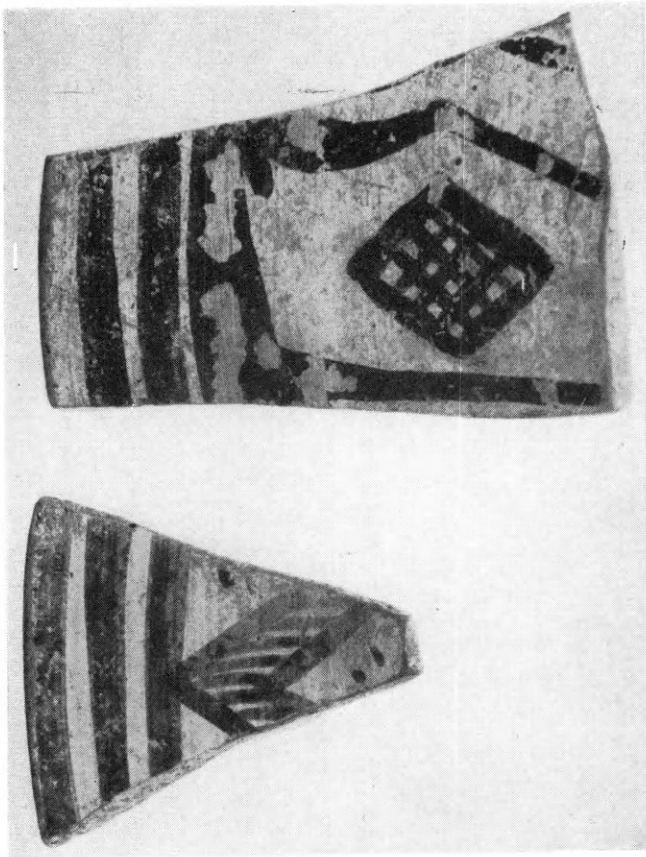
α - β. Ὑπογεωμετρικοί κρατῆρες. γ. Ἐκ τῆς κοιλίας μεγάλου ἀνοικτοῦ ἀγγείου. δ. Ἐκ τοῦ ὤμου καὶ τοῦ λαμποῦ πρόχου.
ε. Ἐκ τοῦ λαμποῦ μετὰ τοῦ χεῖλους ὀπισθοτμήτου πρόχου.

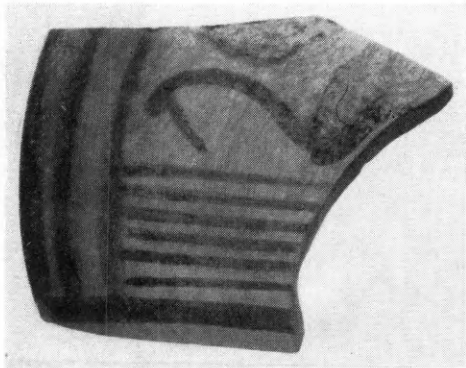
α <α>. Ἐκ τοῦ χεῖλους τριφυλλοσχήμου οἰνοχόης. α <β>. Ἐκ τοῦ λαιμοῦ ὀπισθοτμήτου πρόχου. β - γ. Λαιμοὶ κλειστῶν ἀγγείων.

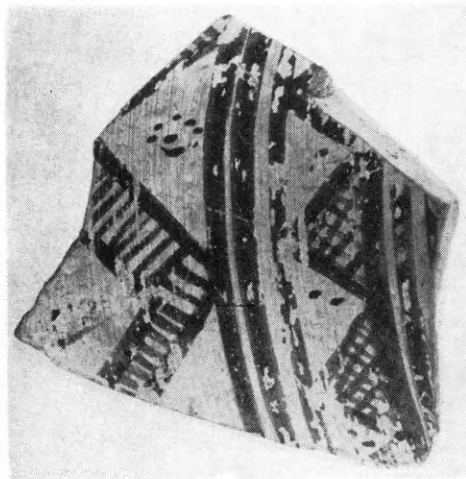
β

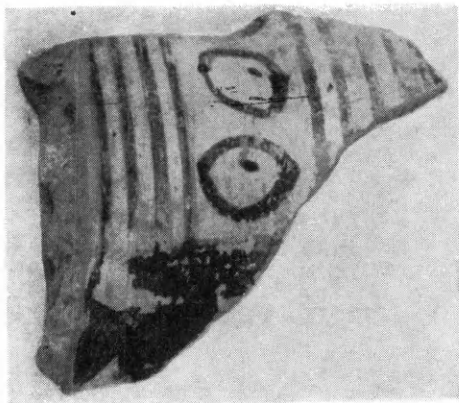
α

δ

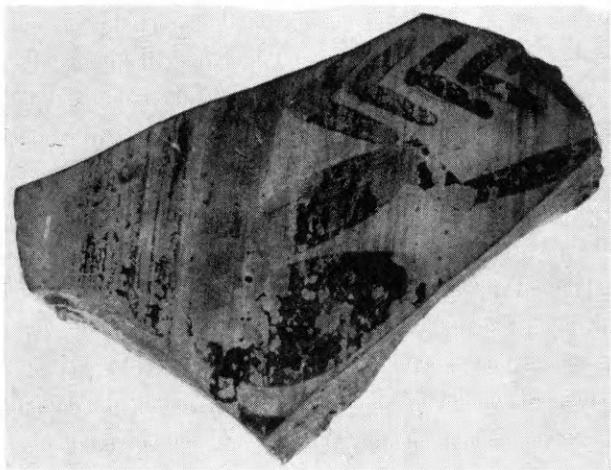

ε

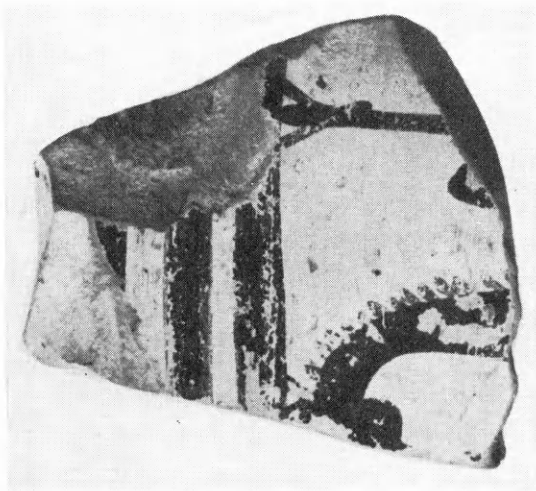

γ

α. Λαίμοι κλειστῶν ἀγγείων. β < α, β >. Κοιλία κλειστοῦ ἀγγείου μετὰ παραστάσεως πτηνοῦ μετ' ἀναπεπταμένων περὶ γων.
γ - δ. Ἐκ τοῦ λαίμου κλειστῶν ἀγγείων. ε. Ἐκ τοῦ λαίμου ὀπισθομήτου πρόγυ.

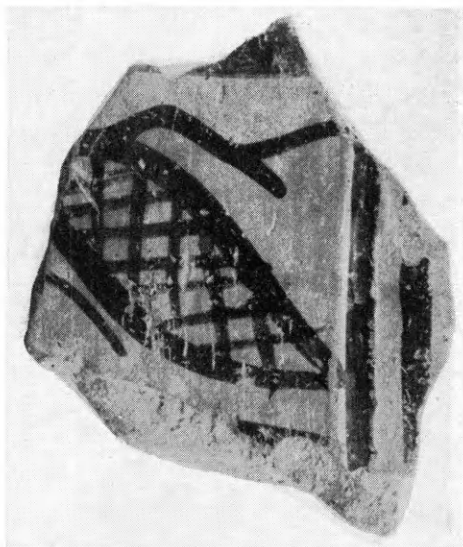
α

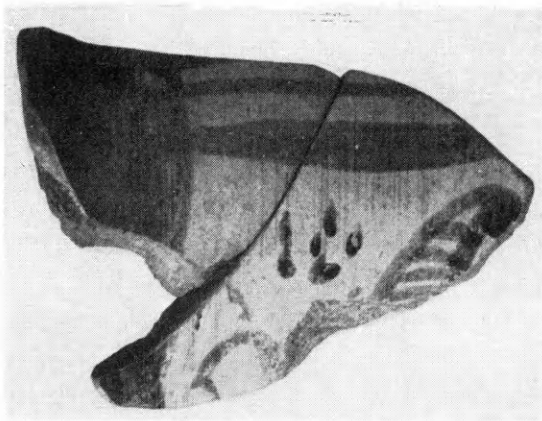
β

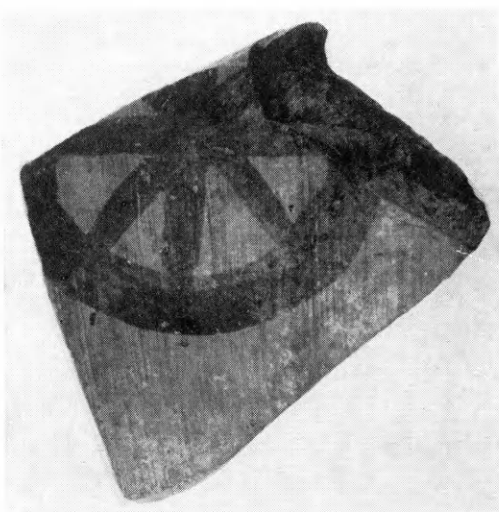
γ

δ

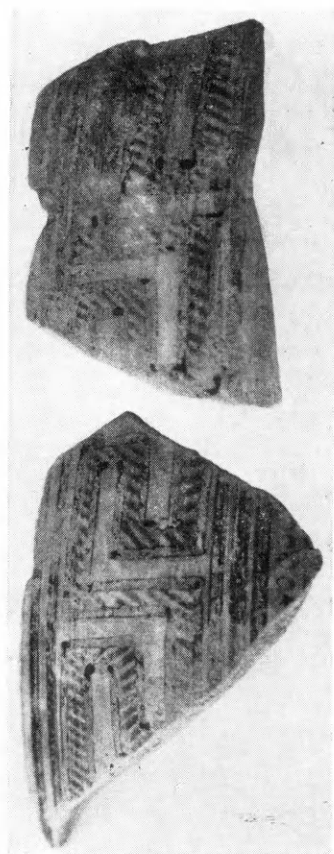

ε

ζ

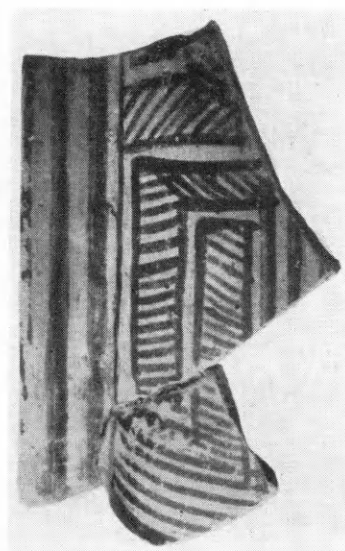
α - γ. Θρώσιμα μετὰ παραστάσεως ἵππου. δ - ε. Λαίμοι κλειστῶν ἀγγείων κοσμούμενοι διὰ πτηνῶν. ζ'. Ἐκ τοῦ λαίμου κλειστοῦ ἀγγείου.

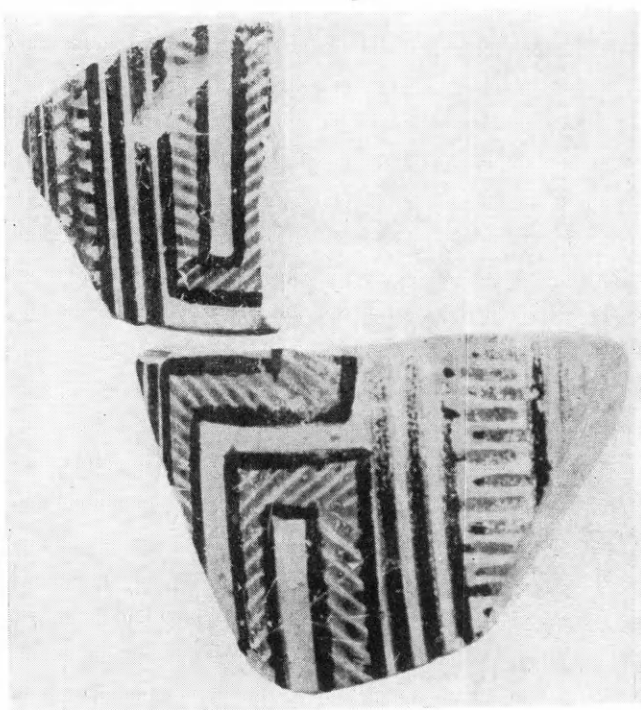
γ

ε

ζ

α

β

α, γ, δ. Πυξίδες κοσμούμενες διά ματιάδρου. β. Ύψος κοιλίας μεγάλου ανοικτού αγγείου. ε. Συμφορευδής κρατηρίσκος.

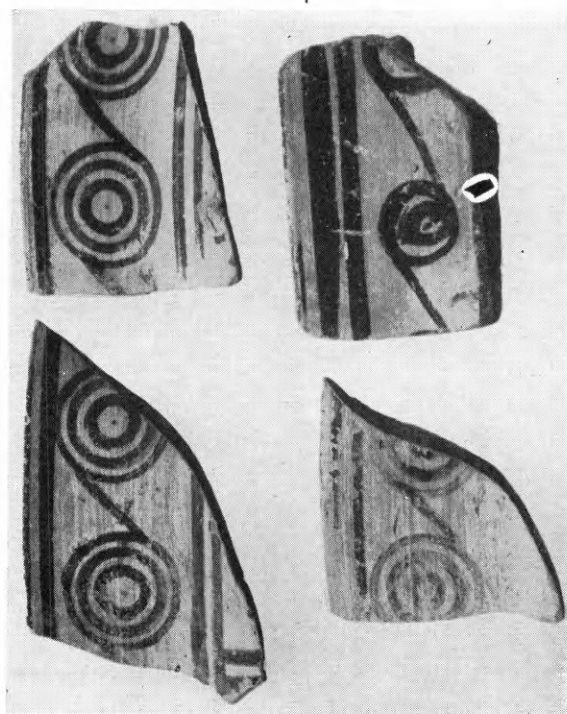
β

δ

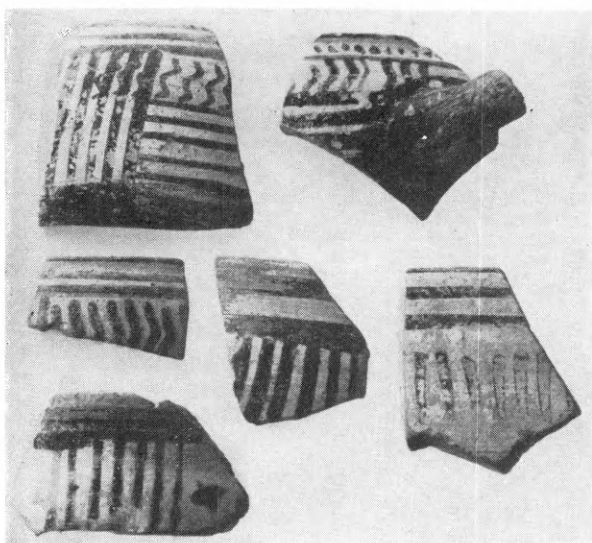

α

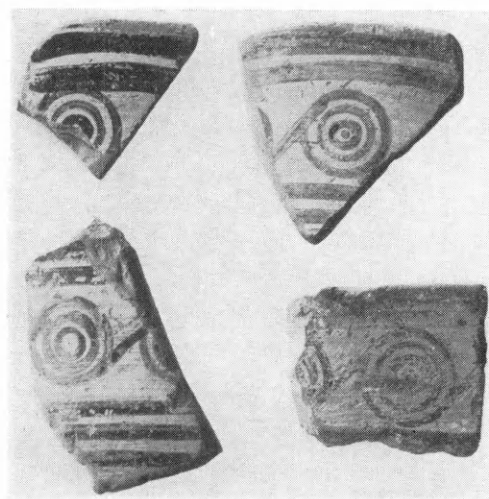

γ

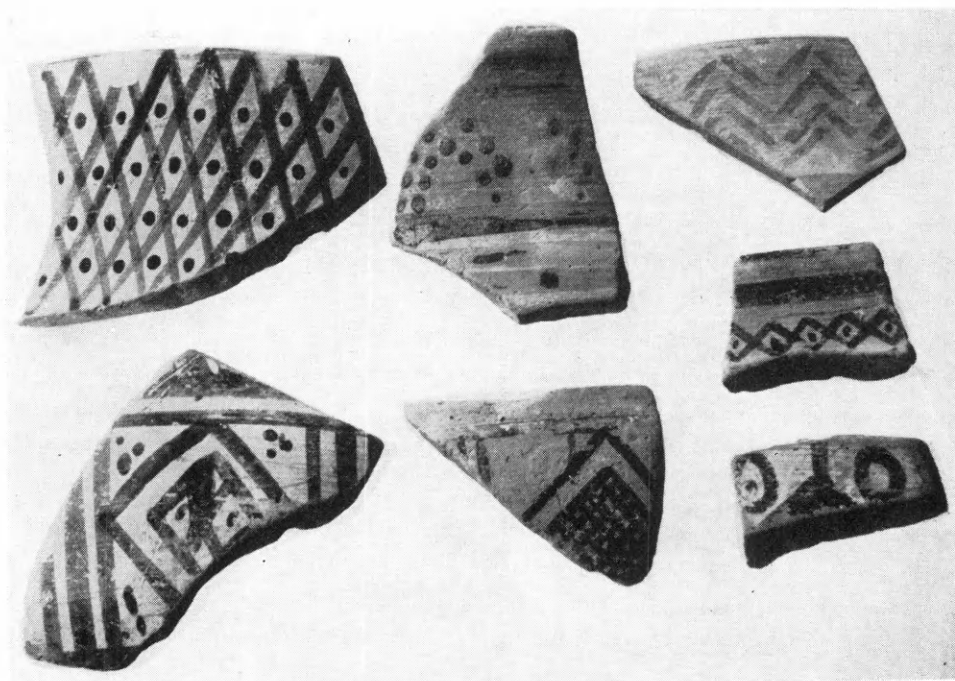
α. Ήρετριακή πυξίς κοσμουμένη δι' ύδροβίου πτηνοῦ. β <α>, δ <α>. 'Η ύπ' ἀρ. 88 λαβή. β <β>, δ <β>. Λαβὰ καυθάρων. γ. Χεῖλη ἀνοικτῶν ἀγγείων.

α

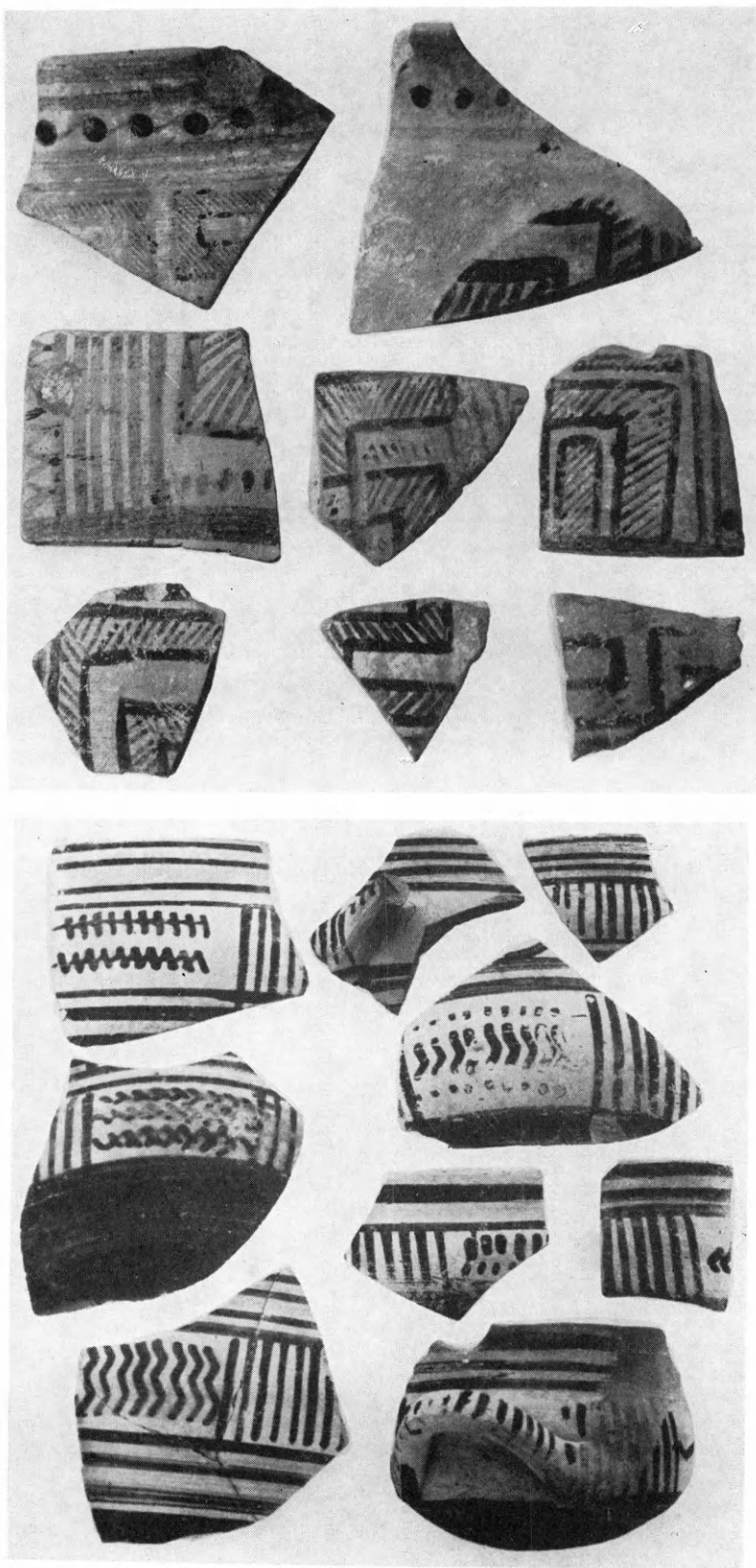

β

γ

α. Σκύφοι μιμούμενοι τούς πρωτοκορινθιακούς. β. Χείλη αγγείων, κοσμούμενα δι' ὁμοκέντρων δακτυλίων μετ' ἐφαπτομένης. γ. Θραύσματα σκύφων καὶ κρατηρίσκων.

α. Θράύσματα άνοικτών άγγείων, κοσμουμένων διά διαγράμμου μειάνδρου. β. Σκύφοι, μιμούμενοι τούς πρωτοκορινθιακούς

α

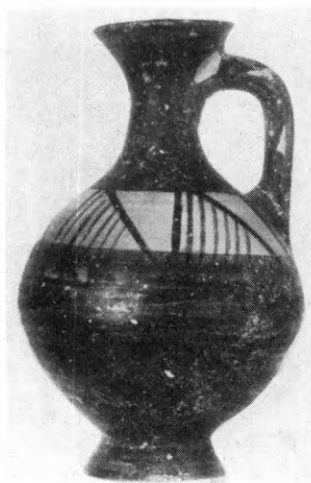
β

γ

δ

ε

ζ'

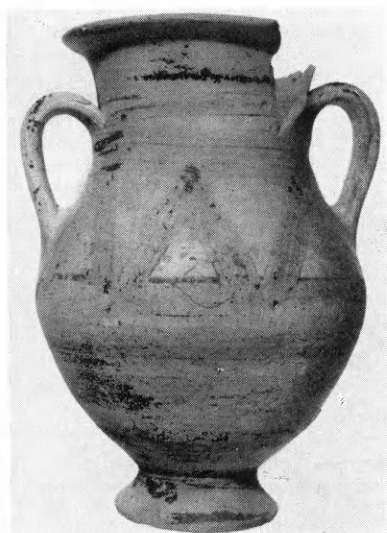

ζ

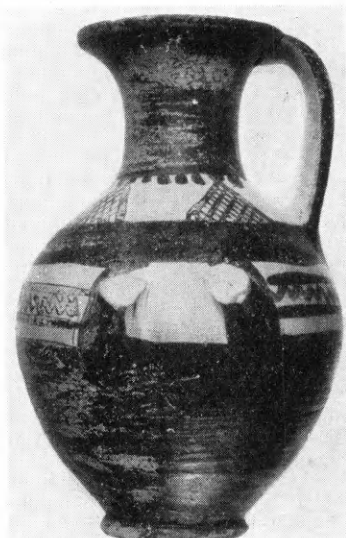

η

Άργος. Τὰ ἀγγεῖα τοῦ τάφου Ι: α. Οἰνοχόη Ε 1907. β. Ὑδρία Ε 1909. γ. Ἀμφορέας Ε 1911. δ-ε. Λήκυθοι Ε 1913 καὶ Ε 1914. ζ'. Πρόχους Ε 1915. ζ-η. Ἀσκοὶ Ε 1919 καὶ Ε 1920.

α

β

γ

δ

ε

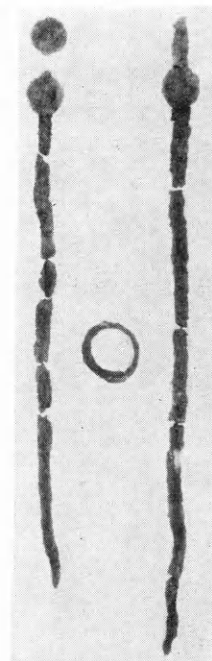
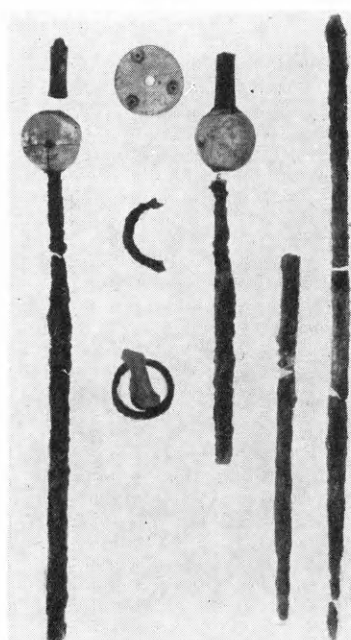
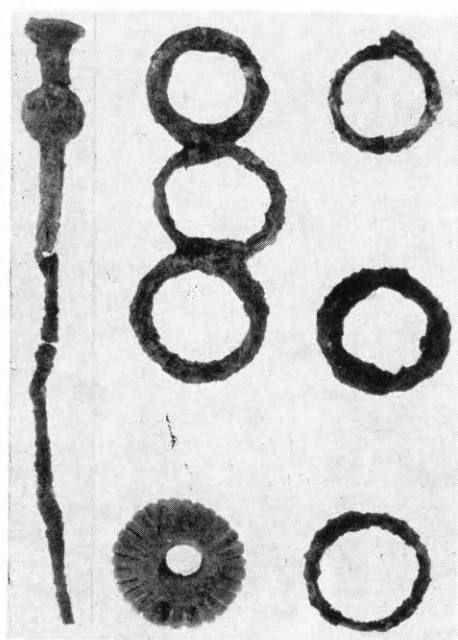

ζ'

ζ

η

θ

Ἄργος. α. Ἀμφορέας Ε 1912 (τάφ. ΙΙ). β. Ὑδρία Ε 1910 (τάφ. ΙΙΙ). γ-ζ'. Οἰνοχόη Ε 1908 καὶ κύπελα Ε 1916, Ε 1917 καὶ Ε 1918 (τάφ. ΙV). ζ-θ. Οἱ περόνες καὶ τὰ δαχτυλίδια ἀπὸ τοὺς τάφους Ι, ΙΙ καὶ ΙV.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

Η ΕΠΙΓΡΑΦΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ ΤΟΥ ΑΣΚΛΗΠΕΙΟΥ ΕΠΙΔΑΥΡΟΥ

Ἐν ἔτει 1970 κατόπιν προτάσεώς μου, γενομένης ἀποδεκτῆς ἐκ μέρους τοῦ Γενικοῦ Ἐπιθεωρητοῦ Ἀρχαιοτήτων εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Πολιτισμοῦ καὶ Ἐπιστημῶν, καθηγητοῦ Σπυρ. Μαρινάτου, ἀπεφασίσθη ἡ κατασκευὴ ἰδιαιτέρων χώρων διὰ τὴν στέγασιν τῶν ἐνεπιγράφων λίθων ἐν Ἀσκληπιείῳ Ἐπιδάυρου. Ἀπετέλει τοῦτο παλαιὰν ἐπιθυμίαν μου, νὰ στεγασθῶσι δηλαδὴ κεχωρισμένως ἀπὸ τὰ Γλυπτὰ αἱ ἐπιγραφαί, καὶ δι' ἄλλους λόγους, ἀλλὰ κυρίως διότι εἶναι ἐκεῖνος ὁ ἀρχαιολογικὸς χώρος τῆς Πελοποννήσου, εἰς τὸν ὁποῖον ἀπεκαλύφθησαν αἱ περισσότεραι ἐπιγραφαί. Αὗται, ὡς γνωστόν, εἶναι ἐξαιρετικῆς σημασίας, διότι ἐβοήθησαν μεγάλως εἰς τὴν μελέτην τῆς ἱστορίας τοῦ Ἱεροῦ, ὡς ἐπίσης καὶ τὴν ἀνέγερσιν τῶν ἐν αὐτῷ λαμπρῶν οἰκοδομημάτων.

Οἱ λίθοι, ἐφ' ὧν αὗται εἶναι κεχαραγμέναι, ἀποκείμενοι περὶ τὸ Μουσεῖον ἢ ἀνὰ τὸν ἀρχαιολογικὸν χώρον, εἶχον ὑποστῆ φθοράς, διότι ἀπὸ μακροῦ εἶχον ἀφεθεῖ εἰς τὸ ὑπαιθρον καὶ εἶχον μετακινήθῃ πλέον ἢ ἅπαξ διαρκούσης τῆς Κατοχῆς καὶ μετ' αὐτήν. Ἦτο φανερόν ἀπ' ἀρχῆς, ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ στεγασθῇ εἰς τοὺς ὑπὸ κατασκευὴν χώρους τὸ σύνολον τῶν ἐνεπιγράφων λίθων, ἀλλ' ἦτο ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη νὰ προφυλαχθοῦν ἀπὸ περαιτέρω φθοράς οἱ ἐκ τούτων περισσότερον κινδυνεύοντες. Ἰνα ἐπὶ πλέον εἶναι ἐφικτὴ μελλοντικῶς καὶ τῶν ὑπολοίπων ἢ συστέγασις, ἡγοράσαμεν, κατὰ τὴν ἀπαλλοτριώσιν ἐκ τοῦ εἰς τὸ κράσπεδον τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου ἀγροτεμαχίου, ἑκτασιν μείζονα ἐκείνης, τὴν ὁποίαν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐχρειαζόμεθα.

Τὸ προγραμματισθὲν κτίσμα ἤρξατο ἀνεγείρομενον ἀπὸ τοῦ ἐπομένου ἔτους καὶ συνίσταται ἐξ εὐρυχώρου αἰθούσης διαστάσεων 16 × 8 μέτρων (ἑσωτερικὸν 15 × 7 μ.) προσανατολισμέ-

νης ἀπ' Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμάς. Οἱ τέσσαρες τοῖχοί της εἶναι ἐκτισμένοι διὰ πλακῶν ἐγγωρίου φαιοῦ τιτανολίθου. Τὴν πρόσοψιν της ἐπιστέφει ὑπόστεγον (πίν. Αα-β) ἐξωπλισμένου σκυροδέματος, τὸ ὁποῖον διήκει ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον καὶ ἐδράζεται ἐπὶ 7 παραστάδων ἐν εἴδει κιονοστοιχίας διατεταγμένων. Τοῦτο ἔχει μῆκος 16 μ., πλάτος 2.50 μ. καὶ προστατεύει ἱκανὸν ἀριθμὸν λίθων.

Ἐπειδὴ ἦτο τὸ πρῶτον ἐν Ἑλλάδι εἰδικῶς διὰ στέγασιν ἐπιγραφῶν ἀνεγερθὲν κτίσμα, ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν, ἐν τῷ μέτρῳ τοῦ δυνατοῦ, κατὰ σύνταξιν τῆς σχετικῆς μελέτης, τὰ μεγέθη τῶν λίθων, ἐφ' ὧν αἱ ἐπιγραφαί. Δύο μεγάλαι θύραι, ἀνὰ μία εἰς ἑκάτερον ἄκρον τῆς προσόψεως τῆς αἰθούσης, ὡς ἐπίσης ἐξ ἐπὶ τῆς βορείας καὶ τέσσαρα ἐπὶ τῆς νοτίας μακρᾶς πλευρᾶς παράθυρα (ἀπὸ τοῦ ὕψους τοῦ ἄνω μέρους τῶν θυρῶν πρὸς τὴν ὀροφήν), ἐπιτρέπουν τὴν εἴσοδον ἀφθόνου φωτός, τὸ ὁποῖον ἐνισχύεται διὰ τεχνητοῦ τοιούτου, ἥτοι ἡλεκτρικῶν λαμπτήρων προσηρησμένων ἐπὶ τῆς ὀροφῆς. Ἐλήφθη ἐπίσης μέριμνα διὰ τὴν ἐγκατάστασιν ρευματοληπτῶν κατ' ἀποστάσεις, ἵνα διευκολύνηται ἡ φωτογράφησις τῶν ἐπιγραφῶν καὶ μὴ μετακινῶνται οἱ λίθοι.

Ἡ τοποθέτησις τοῦ ὕλικου ἀνετέθη ἐκ μέρους τοῦ Ὑπουργείου εἰς ἐμέ, ἐπειδὴ εἶχε προηγηθῇ ἡ παρ' ἐμοῦ ἐπιτυχὴς ἐπανεκθεσις τοῦ Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου τῶν Ἀθηνῶν¹ καὶ διότι εἶχον ὑπηρετήσῃ ὡς ἐπιμελητῆς ἀρχαιοτήτων εἰς τὴν Ἀργολιδοκορινθίαν ἀπὸ Δ/βρίου 1931 - Ὀκτωβρίου 1935 καὶ εἶχον ἀσχοληθῇ μετὰ τὰς ἐπιγρα-

1. Die Neueinrichtung des Inschriftenmuseums zu Athen, ἐν Ακτὲς des IV. Internationalen Kongresses für griechische und lateinische Epigraphik (1962) σ. 251 κέ.

φάς τοῦ Ἱεροῦ¹. Εἶχον ἄλλωστε παρακολουθήσει ἀπ' ἀρχῆς τὰς ἐργασίας δομῆς τῆς αἰθούσης.

Αἱ δυσχέρειαι, τὰς ὁποίας ἔχει νὰ ἀντιμετωπίσῃ ὁ ἐπιλαμβανόμενος τῆς ἐκθέσεως ἀρχαίων ἀντικειμένων εἰς Μουσεῖον, εἶναι γνωσταί, ὅταν μάλιστα οὗτος ἔχῃ πρὸ αὐτοῦ ὑλικὸν ὄγκου καὶ διαστάσεων. Τοῦτο, ἐφ' ὅσον οὗτος προσδοκεῖ, ὅτι ἡ ἐντύπωσις ἐκ τῆς πραγματοποιηθησομένης παρ' αὐτοῦ ἐργασίας πρέπει νὰ ὑπερβαίνει τὰς ἀξιώσεις τῆς πληρώσεως τῶν χώρων μιᾶς ἀποθήκης. Εἶναι πάντως ὑποχρεωμένος νὰ προσαρμόσῃ τὰ ἀντικείμενα εἰς τὰ πλαίσια τῶν ὑφισταμένων χώρων. Ἐν ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα προβλήματα εἶναι ἡ ὑπαρξίς ἡσκημένου βοηθητικοῦ τεχνικοῦ προσωπικοῦ. Διὰ τὴν προκειμένην περίπτωσιν ὀφείλω νὰ σημειώσω τὴν πρόθυμον συμπαράστασιν καὶ βοήθειαν τοῦ ἀρίστου ἐπιστήμονος συγκολλητοῦ ἐν τῷ Μουσείῳ Ναυπλίου κ. Χαρίλ. Δεῖλᾶκη², ὅστις ἐπὶ μακρὸν διημέρευσε ἐν τῷ Ἱερῷ ἐργαζόμενος. Θὰ ἦτο ἰδεῶδες, καὶ θὰ διηκόλυνε τὰ μέγιστα τὸν μελετητὴν, ἐὰν αἱ ἐπιγραφαὶ ἐξετίθεντο κατὰ τὴν σειράν, ἣν αὗται ἔχουν ἐν I.G. IV² 1. Οἱ διαφορῶν ὅμως μεγεθῶν λίθοι, ἐφ' ὧν αὗται, δὲν ἐπιτρέπουν τοῦτο. Τὸ αὐτὸ ἐμπόδιον προβάλλεται προκειμένου διὰ τὴν τοποθέτησιν των κατ' εἶδῃ. Διὰ τοῦτο τὸ πρὸς ἐκθεσιν ὑλικὸν διηρέθη εἰς δύο κυρίως κατηγορίας, μὲ βάσιν τὰς διαστάσεις τῶν λίθων. Οἱ ὑψηλότεροι καὶ ὀγκωδέστεροι τούτων ἐστήθησαν ἐπὶ ὑπερυψωμένων δαπέδων εἰς τὴν βάσιν τῶν ἐξωτερικῶν καὶ ἐσωτερικῶν τοίχων πέριξ (πίν. Βα-β). Οὗτοι, διὰ μείζονα ἀσφάλειαν καὶ ἀντοχὴν εἰς κλυδωνισμούς, συγκρατοῦνται ἐπὶ τῶν τοίχων δι' ἐλασμάτων ἐξ ὀρειχάλκου. Ὑπερθεν τούτων, ἐπὶ τῶν ἐπιφανειῶν τῶν τοί-

χων, ἐστερεώθησαν μικρότεροι ἐνεπιγράφοι πλάκες (πίν. Ββ, Γα). Διὰ τοῦ τρόπου τούτου οἰκονομήθη ἐπὶ τῶν ἐπιφανειῶν τῶν τεσσάρων τοίχων τῆς αἰθούσης σημαντικὸς ἀριθμὸς λίθων. Ἐλαφρὰ παρέκκλισις σημειοῦται εἰς τὴν κατὰ τὸ δυτικὸν στενὴν πλευρὰν τῆς αἰθούσης. Καὶ εἰς ταύτην εἶναι μὲν ἰδρυμένοι ἐπὶ τοῦ ὑπερυψωμένου δαπέδου εὐμεγέθεις στῆλαι, ἀλλ' ὑπεράνω τούτων ἐπὶ προέχοντος συνεχοῦς κατὰ μέσον τοῦ τοίχου ρυμοῦ ἐτοποθετήσαμεν σειράν ἀναθηματικῶν βωμίσκων, κυρίως ἀφιερωμάτων τοῦ ἱερέως Διογέ-
νους, I.G. IV² 1 ἀρ. 417 κέ. (πίν. Γα).

Πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι πολλοὶ τῶν ἐνεπιγράφων λίθων τοῦ Ἱεροῦ, φέροντες οἰκοδομικὰς κυρίως ἐπιγραφάς, εἶναι ὀπισθόγραφοι. Ὅσάκις ἐκρίθη ἀπαραίτητον νὰ στήσωμεν ἢ ἀναρτήσωμεν τοιοῦτους, ἐπετύχομεν νὰ γίνωνται ὁραταὶ ἀμφότεραι αἱ ἐπιγεγραμμέναι πλευραὶ διὰ μηχανισμοῦ, ὅστις ἐπιτρέπει εἰς τὸν λίθον νὰ περιστρέφεται (πίν. Γα, ἐκατέρωθεν καὶ κάτω τοῦ 1ου καὶ 2ου ἀπ' ἀριστερῶν παραθύρου).

Οἱ σχετικῶς ὀλιγώτερον ὀγκώδεις λίθοι ἐτοποθετήθησαν ἐπὶ 4 ρυμῶν ἰδρυθέντων εἰς τὸ μέσον τῆς αἰθούσης (πίν. Γα). Ὁ σκελετὸς τῶν ρυμῶν εἶναι μεταλλικός, τὸ τμήμα των ὅμως ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀπετέθησαν οἱ λίθοι συνίσταται ἐκ στερεῶν ξυλίνων σανίδων. Ἐκαστος ρυμὸς σύγκειται ἐκ τριῶν ἐπαλλήλων ἐπιπέδων καὶ ἕκαστος λίθος φέρει διὰ μέλανος χρώματος ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ἢ μιᾶς τῶν πλαγίων πλευρῶν του τὸν ἀριθμὸν τὸν ὅποιον φέρει ἡ ἐπιγραφή του ἐν I.G. IV² 1. Ἐὰν αὕτη δὲν περιλαμβάνηται εἰς τὸν τόμον τῶν Inscriptiones Graecae (δημοσιευθεῖσα προφανῶς μετὰ τὸ ἔτος 1929), τότε ἀναγράφεται βραχυγραφικῶς τὸ ἐπιστημονικὸν περιοδικὸν σύγγραμμα εἰς τὸ ὅποιον αὕτη φέρεται δημοσιευθεῖσα.

Ρυμὸς I. Εἰς τὰ δύο κατώτερα ἐπίπεδα τούτου ἀπόκεινται αἱ ἐπιγραφαί, αἵτινες ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ W. Peek ἐν Abhandlungen der sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig, Philol. - Histor. Klasse, Band LX (1969) Heft 2 καὶ Band LXIII (1972) Heft 5, ἐνῶ εἰς τὸ ἀνώτατον τῶν ἐπιπέδων ἐκτίθενται λίθοι, τῶν

1. I. Ἐπιγραφικὰ ἐξ Ἀργολίδος, Ἑλληνικά VIII, 1935, σ. 1 κέ.

II. Ἐπιγραφὰ ἐκ τοῦ Ἱεροῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ, ΑΕ 1933, παραρτ. σ. 10 κέ.

III. Ἐπιγραφὰ ἐξ Ἀρκαδίας, Ἐπιδαυρίας καὶ Κορινθίας, ΑΕ 1936, σ. 136 κέ.

IV. Εἰς I. G. IV² 1 ἀρ. 70, ΑΕ 1937, σ. 708 κέ.

V. Ἐπιγραφικὰ ἐξ Ἀσκληπείου Ἐπιδαύρου I, ΑΕ 1967, σ. 1 κέ.

VI. Ἐπιγραφὰ ἐκ τοῦ Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου καὶ ἐξ Ἐπιδαυρίας, ΑΔ 25, 1970, Μελέται, σ. 30 κέ.

2. Τοῦτον, ὡς καὶ τὴν ἔφορον τῆς περιφέρειας, κ. Εὐαγγελίαν Πρωτονοταρίου-Δεῖλᾶκη, εὐχαριστῶ διὰ τὴν πρόθυμον βοήθειαν καὶ σχετικὰς διευκολύνσεις.

ὁποίων αἱ ἐπιγραφαὶ ἔχουν περιληφθῇ εἰς τὸν τόμον τῶν I. G. IV² 1.

Ρυμὸς II. Αἱ ἐπιγραφαὶ ἐπὶ τῶν λίθων τοῦτου περιλαμβάνονται ἐν τῷ συνόλῳ των ἐν I. G. IV² 1.

Ρυμὸς III. Ἐπὶ τῶν δύο κατωτέρων ἐπιπέδων τοῦτου ἔχουν ἀποτεθῇ οἱ λίθοι, τῶν ὁποίων αἱ ἐπιγραφαὶ ἔχουν δημοσιευθῇ εἰς ἐπιστημονικὰ περιοδικὰ μετὰ τὸ ἔτος 1929, ἐπὶ πλέον δὲ ἐντὸς ξυλίνου πλαισίου τὰ τεμάχια τῆς ἐν I. G. IV² 1 ἀρ. 75 ἐπιγραφῆς (κρίσις περὶ ἀμφιλεγομένης μεταξὺ Ἐπιδαυρίων καὶ Ἑρμιονέων χώρας). Εἰς τὸ ἀνώτατον ἐπίπεδον ἀπόκεινται τεμάχια λίθων φέροντα ὀλίγα μόνον γράμματα ἐξ ἐπιγραφῶν, τῶν ὁποίων τὸ περιεχόμενον δὲν εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον σαφές.

Ρυμὸς IV. Εἰς τὸ κατώτατον ἐπίπεδον ἔχουν ἀποτεθῇ ἀποτμήματα στηλῶν, ἐφ' ὧν ἦσαν ἀναγεγραμμένοι ἀπολογισμοὶ ἀνεγέρσεως κτιρίων. Τινὲς τούτων δὲν ἔχουν μελετηθῇ. Μετὰ τούτων καὶ ἐντὸς ξυλίνου πλαισίου εὐρίσκονται τὰ τεμάχια τῆς ἐν I. G. IV² 1, 68 ἐπιγραφῆς (Antigoni et Demetrii regum de Foedere Graecorum Constitutio a 302)· εἰς τὸ κατὰ τὸ μέσον ἐπίπεδον ἀπόκεινται ἐνεπίγραφοι ἐπιτάφιαι στήλαι, εὐρήματα προσφάτων ἀνασκαφῶν, αἵτινες διενηργήθησαν ἐγγὺς τῆς παλαιᾶς Ἐπιδαύρου· τέλος εἰς τὸ ἀνώτατον ἐπίπεδον ἀπετέθησαν αἱ ἐν I. G. IV² 1 ἀρ. 714 κέ. ἐνεπίγραφοι πήλιναι κεραμίδες (Ἀντωνεῖνον, Ἀσκληπιοῦ, δαμόιος, Ἀρισταίου) καὶ μαρμάριναι τοιαῦται (Θρ Ἀρ Νι Μη).

Ἐπιγραφαὶ περὶ τὴν αἵθουσαν

Ὁ τοῖχος τῆς προσόψεως παρέχει ἐπιφανείας καταλλήλους δι' ἐκθεσιν ὀγκωδεστέρων ἐνεπιγραφῶν λίθων. Ἐχει ἐπὶ πλέον τὸ προσόν, ὅτι εἶναι ἐστεγασμένος καὶ συνεπῶς πρόσφορος διὰ μικρογραμμάτους ἐπιγραφάς, αἱ ὁποῖαι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ παραμένωσιν ἐκτεθειμέναι εἰς τὰς ἐπιδράσεις τῶν καιρικῶν συνθηκῶν.

Δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ τῆς κυρίας θύρας εἰσόδου ἔχουν στηθῇ ἀνὰ μία ὑψηλὴ βάσις, τῶν ὁποίων αἱ

ἐπιγραφαὶ ἀναφέρονται εἰς ἀναθήματα ἱερομνημόνων τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος (πίν. Αα), I. G. IV² 1 ἀρ. 168. 253. Ἄλλο ἀφιέρωμα τῶν ἱερομνημόνων ἐκ τοῦ IV/III αἰῶνος ἔχει ἐκτεθῇ εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ διαδρόμου, I. G. IV² 1 ἀρ. 161 (εἰς τὸ βάθος τοῦ πίν. Βα). Εἰς τὴν ὀριζοντίαν ἐπιφάνειαν τοῦτου, μήκ. 1.78, πλάτ. 0.87 καὶ ὕψ. 0.21 μ. ἔχουν λαξευθῇ δύο στενόμακραι ἀβαθεῖς κοιλότητες ἑκατέρωθεν στρογγύλης τοιαύτης. Ἡ χρῆσις του συνδέεται πρὸς τὴν λατρείαν, εἶναι δηλαδὴ ἀνάλογος πρὸς ἐκεῖνο ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή ἐν I. G. II² ἀρ. 2343, Mensa sacra sive ara tribus escharis instructa. Τὰ δύο ἐνεπίγραφα βάθρα, I. G. IV² 1 ἀρ. 211.592 καὶ 25, ἐφ' ὧν ἔχει στηριχθῇ, εἶναι ἄσχετα πρὸς ταύτην. Ἐνεπίγραφα βάθρα ἔχουν λάβει θέσιν εἰς τὸ ἀριστερὸν τοῦ διαδρόμου, ὡς ἐκεῖνο ὅπερ ἔφερε τὸν ἀνδριάντα τῆς Δρουσίλλης, I. G. IV² 1 ἀρ. 600 (πίν. Αβ τέταρτον ἀπ' ἀριστερῶν).

Ἐναντι τοῦ ὑποστέγου, ἐπὶ ὑπερυψωμένου ἐπιπέδου κατὰ μῆκος τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου τῆς παρακειμένης Ἀποθήκης ἀπετέθησαν βάθρα καὶ στήλαι (πίν. Γβ). Αἱ ἐπιγραφαὶ τούτων, ὡς ἡ τῆς εἰκονιζομένης ἐρμαϊκῆς στήλης, εἶναι συνθετιμέναι μὲ μεγάλα γράμματα καὶ δύνανται νὰ παραμένωσιν ἐν ὑπαίθρῳ. Ἡ πρώτη ἀπ' ἀριστερῶν στήλη εἶναι ἡ δημοσιευομένη ἐν ΑΕ 1976, 86 κέ. ὅπλα [μ/]ῇ ἐπιφέρ[ειν]/ἐπὶ πολέμ[ωι]. Εἰς τὸ ἄκρον τοῦτου ὁμᾶς περιρραντηρίων εἶναι μικρὸν μόνον ποσοστὸν ἐκ τῶν εὐρεθέντων εἰς τὸ Ἱερὸν καὶ τὰ πέριξ. Κατὰ μῆκος τῆς ἐξωτερικῆς δυτικῆς καὶ τῆς βορείου πλευρᾶς δὲν κατεσκευάσθη ὑπερυψωμένον ἐπίπεδον, διότι εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο προβλέπεται μελλοντικῶς ἐπέκτασις. Ὀλίγοι τινὲς λίθοι ἀπετέθησαν ἢ ἐστερεώθησαν ἐπὶ ὑπερυψωμένου ἐπιπέδου κατὰ μῆκος τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς. Ὁ πρῶτος ἀπὸ τῆς παρὰ τὴν εἴσοδον γωνίας εἶναι βωμός (πίν. Αα), ἀνάθημα τοῦ Σινωπέως Τιβ. Κλ. Σευήρου, *ὃν ὁ θεὸς/εἰάσατο ἐν τῷ Ἐν/κοιμητηρίῳ, χοι/ράδας ἔχοντα ἐπ[ι]/τοῦ τραχή[λου] καὶ/καρκίνον [τ]ο[ῦ] ὧ[τός]/ἐπιστάς ἐ[ν]αργῶς*, I. G. IV² 1 ἀρ. 127.

ΜΑΡΚΕΛΛΟΣ Θ. ΜΙΤΣΟΣ

Η ΣΠΗΛΙΑ ΤΩΝ ΝΥΜΦΩΝ ΤΗΣ ΠΕΝΤΕΛΗΣ

Τὸν Ἰούνιο τοῦ 1975 ἐπὶ δέκα ἡμέρες ἐρευνήθηκε τὸ ἄντρο τῶν Νυμφῶν ποὺ βρίσκεται στὶς ΝΔ. πλαγιὲς τῆς Πεντέλης, σὲ ὑψόμετρο 800 μ. περίπου (100 μ. ἐπάνω ἀπὸ τὴ σπηλιὰ τοῦ Νταβέλη) καὶ στὰ βόρεια τοῦ λατομείου τῶν ἀδελφῶν Περράκη στὴν τοποθεσία «Πεῦκο»¹ (πίν. Δα).

Ἡ μικρὴ αὐτὴ σπηλιὰ ἀνακαλύφθηκε ἐντελῶς τυχαῖα τὸ 1952 ἀπὸ τοὺς μαρμαράδες τῆς περιοχῆς, ἐνῶ ἀνοιγαν ἐκεῖ ἓνα λατομεῖο, καὶ ἐρευνήθηκε μερικῶς ἀπὸ τὸν Ἰ. Παπαδημητρίου². Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς περιορισμένης αὐτῆς ἐρευνας βρέθηκαν τὰ δύο γνωστὰ μαρμάρια ἀφιερωματικὰ ἀνάγλυφα μὲ τὶς βάσεις τους, εἰκοσι ἑξὶ πῆλινα λυχνάρια καὶ τέσσερα πῆλινα εἰδῶλια, ποὺ φυλάγονται ὅλα στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Ἡ σπουδαιότητα τῆς ἀνακάλυψης αὐτῆς εἶναι μεγάλη διότι εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς σπάνιες περιπτώσεις, ποὺ στὴν Ἑλλάδα ἔρχεται στὸ φῶς ἓνα ἄθικτο ἄντρο ἀφιερωμένο κυρίως στὶς Νύμφες, μὲ τὰ σπουδαῖα μεγάλα καὶ μικρὰ εὐρήματα, ποὺ δίνουν ἐνδείξεις γιὰ τὸν τρόπο τῆς λατρείας τῶν θεοτήτων αὐτῶν³.

1. Γιὰ τὴν παραχώρηση τῆς δημοσίευσης εὐχαριστῶ τὴν ἔφορο κ. Ὀλγα Τζάχου - Ἀλεξανδρῆ.

2. Βλ. Ι. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, Οἱ Νύμφες τῆς Πεντέλης, Ἑκλογὴ Θ, 1953, κυρίως 19 κέ., ἐπίσης ἄρθρο στὴν ἔφημ. Καθημερινὴ 14/11/1953, ἀριθ. 12335 σ. 3 μὲ ὀρισμένες ἀνακρίβειες (γιὰ τὶς ὑποδείξεις τῶν δύο αὐτῶν ἄρθρων εὐχαριστῶ τὸν ἔφορο κ. Π. Θέμελη). BCH 77, 1953, 202. AJA 57, 1953, 281.

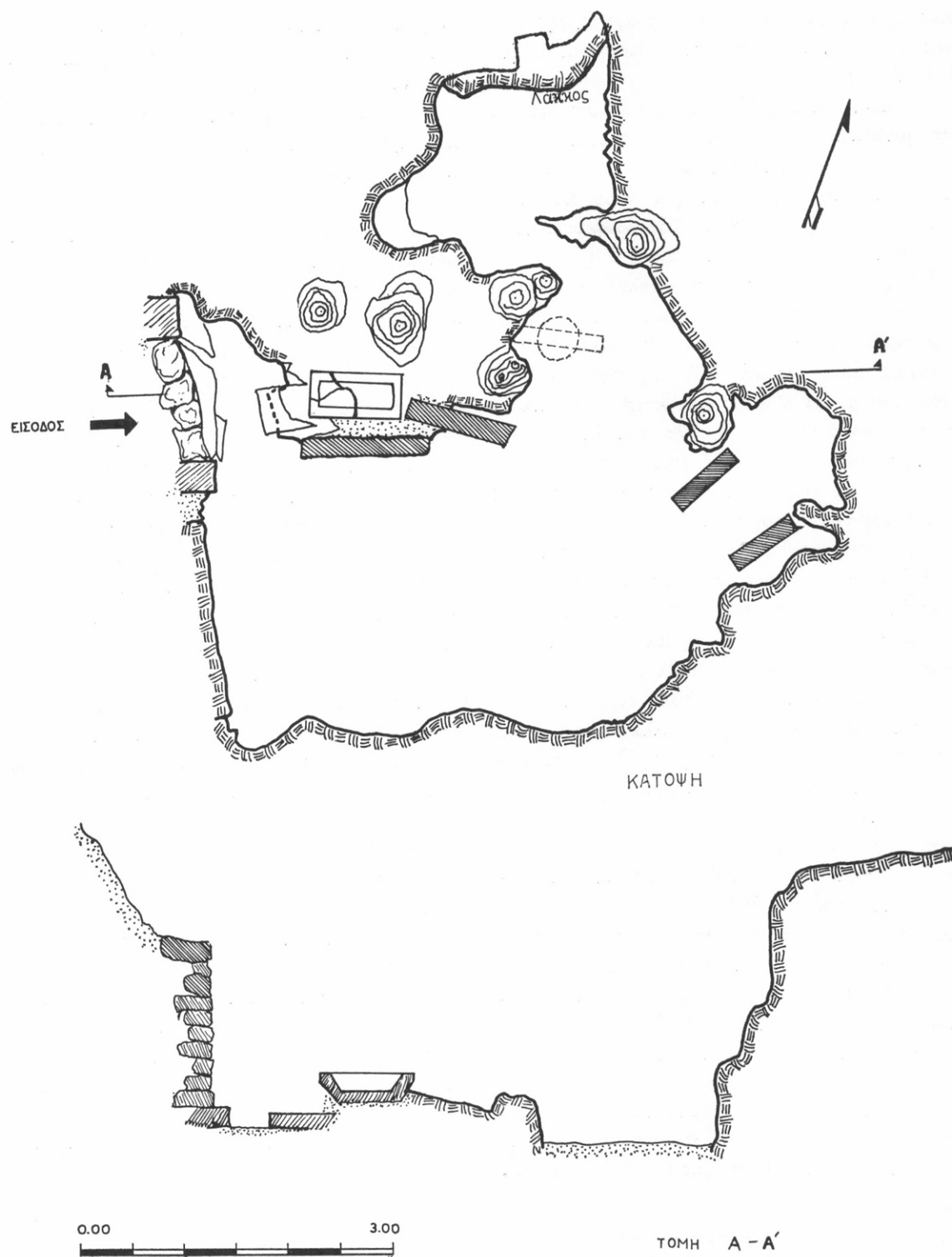
3. Γιὰ τὶς σπηλιὰς καὶ τόπους λατρείας τῶν Νυμφῶν στὴν Ἑλλάδα L. BLOCH στὸ ROSCHER, Myth. Lex. III 1 (1897 - 1902) στ. 510 - 511, 529 - 537. Στὴν Ἀττικὴ οἱ πρὶν γνωστοὶ ἦταν οἱ ἐξῆς: Τῆς Βάρης, C.H. WELLER κ.ἀ., AJA 7, 1903, 263 κέ. Τὸ ἄντρο Πανὸς καὶ Νυμφῶν στὴν Πάρνηθα γιὰ τὰ εὐρήματα K. ΡΩΜΑΙΟΣ, AE 1905, στ. 99 - 158 γιὰ τὴν κυρίως σπηλιὰ Α.

Γιὰ νὰ ἐπισκεφθεῖ κανεὶς εὐκόλα τὸ Νυμφαῖο πρέπει νὰ πάρει τὸν ἀσφαλτοστρωμένο δρόμο, ποὺ ὁδηγεῖ στὶς ἐγκαταστάσεις τῶν ραντάρ. Σὲ ὑψόμετρο 700 μ. περίπου καὶ δεξιὰ ἀπὸ τὴν ἀσφαλτο ὑπάρχει χωματόδρομος γιὰ τὰ λατομεῖα Περράκη, ἀπ' ὅπου πρέπει νὰ ἀκολουθήσει ἓνα πολὺ κοπιαστικὸ ἀνήφορο ποὺ δὲν κρατᾷ ὅμως παραπάνω ἀπὸ 20' τῆς ὥρας.

Στὴν ἀρχαιότητα φαίνεται ὅτι μετὰ ἀπὸ ἓνα σεισμό ἢ κατὰ τὴν διάρκεια λατόμησης μαρμάρων ἐπάνω ἀπὸ τὴ σπηλιὰ κατέπεσε ἡ ὀροφὴ μὲ τοὺς σταλαγμίτες. Γι' αὐτὸ ἀρχίσαμε τὶς ἐργα-

ΣΚΙΑΣ, AE 1918, 1 - 28. Κοντὰ στὸ Δαφνὶ ἡ σπηλιὰ τοῦ Πανός, ποὺ ἦταν ἀφιερωμένη καὶ στὶς Νύμφες, I. ΤΡΑΥΛΟΣ, AE 1937, I σ. 391 κέ. Ἡ μικρὴ σπηλιὰ τῆς Ἐλευσίνας, ποὺ ἔχει καταστραφεῖ, I. ΤΡΑΥΛΟΣ, AD 16, 1960, 54 κέ. Στὶς βόρειες κλιτύες τῆς Ἀκρόπολης ἡ σπηλιὰ τῆς Ἀγλαύρου: Π. ΚΑΒΒΑΔΙΑΣ, AE 1897, 26 - 32 καὶ ἡ Κλεψύδρα, A.W. PARSONS, Hesperia 12, 1943, 232. Ἱερὸ Νυμφῶν κοντὰ στὸ Ὡδεῖο τοῦ Ἡρώδη τοῦ Ἀττικοῦ, I. ΜΗΛΙΑΔΗΣ, ΠΑΕ 1955, 50 - 52 καὶ 1956, 262 - 265. Βλ. ἐπίσης J. TRAULOS, Pictorial Dictionary of Ancient Athens (1971) 361. Γιὰ τὰ ἱερὰ Πανός καὶ Νυμφῶν στὴν περιοχὴ τοῦ Ἰλισσοῦ αὐτ. 289. Γιὰ τὴν περιοχὴ Φαλήρου O. WALTER, AE 1937, I σ. 118 κέ. Τέλος γιὰ τὴ σπηλιὰ τοῦ Μαραθώνα, Ἔργον 1958, 15 κέ. BCH 82, 1958, 681 κέ., BCH 83, 1959, 587 κέ.

Ἐκτὸς τῆς Ἀττικῆς: Νυμφαῖο τοῦ Παντάλκη Φαρσάλων, N. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, AE 1919, 48 κέ. Τὸ Κωρύκιο Ἄντρο στὴ Φωκίδα, N. ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ, AD 6, 1920 - 21, 143. P. AMANDRY - J.P. MICHAUD, BCH 95, 1971, 771 κέ. καὶ P. AMANDRY, BCH 96, 1972, 906 κέ. Ἄντρο Νυμφῶν στὴν Ἡρακλείτσα Καβάλας, Γ. ΜΠΑΚΑΛΑΚΗΣ, ΠΑΕ 1938, 81 κέ. Σπηλιὰ Νυμφῶν καὶ Διονύσου στὴν Κασσάνδρα Χαλκιδικῆς, E. ΓΙΟΤΡΗ, AAA IV, 1971, 361 κέ., τῆς Ἰδίας καὶ στὸ Neue Forschungen in griechischen Heiligtümern (1976) 143 κέ. Γιὰ τὴν Κρήτη: P. FAURE, Fonctions des cavernes crétoises (1964) 148 - 150, 177 - 178, 194. Ἡ σπηλιὰ Λερά (Πανός καὶ Νυμφῶν) στὸ ἀκρωτήρι Κυδωνίας Κρήτης, K. ΔΑΒΑΡΑΣ, AD 22, 1967, B2 Χρονικά, 495 κέ.

Εἰκ. 1. Ἡ σπηλιὰ τῶν Νυμφῶν τῆς Πεντέλης. Κάτοψη καὶ τομή. Μὲ διακεκομμένη γραμμὴ σημειώνεται ἡ θέσις τοῦ ἀναγλύφου μὲ τοὺς τρεῖς ἀναθέτες (σχέδ. Μ. Ξύδα-Π. Ζορίδη).

σίες αφαιρώντας πρώτα τους βράχους της όροφης και τη λατύπη, που είχε συσσωρευτεί εκεί από αιώνες.

Το κοίλωμα του Νυμφαίου, που αποτελείται από μαρμαρίνους βράχους, είναι σχετικά μικρό: μήκ. 6.10 μ. και μέγ. πλάτ. 6.50 μ. Η είσοδος βρίσκεται στη δυτική πλευρά, όπου κατάρχηγε και ο αρχαίος δρόμος, που τώρα βρίσκεται κάτω από τη λατύπη (πίν. Δβ και εικ. 1).

Σήμερα δύο ορθογώνιες μονολιθικές μαρμαρίνες παραστάδες και τμήμα κατωφλιού αποτελούν την είσοδο, που είχε πλάτος 1.13 μ. Οι παραστάδες αυτές, πλάτ. 0.37 μ., σώζονται έως ύψος 1.40 μ. Η είσοδος έχει κτισθεί από λατύπη προφανώς την εποχή της ανακάλυψης της σπηλιάς, για να εμποδισθεί έτσι το γέμισμα του Νυμφαίου με χώμα και πέτρες. Προχωρώντας κανείς από την είσοδο προς 'Α. συναντά άριστερά τους σταλαγμίτες, που δημιουργήθηκαν με την πάροδο των αιώνων από τα νερά της όροφης, ή οποία δεν σώζεται πλέον σήμερα. Έδω βρίσκεται επίσης μια σπασμένη μαρμαρίνη λεκάνη (διαστ. $0.845 \times 0.430 \times 0.31$), που η αρχική της θέση δεν ήταν αυτή, γιατί είναι μπροστά και πολύ κοντά στην είσοδο, αλλά κι ένα μέρος της στηρίζεται πάνω σε επίχωση. Στα ανατολικά από τη λεκάνη μία κάθετα τοποθετημένη μαρμαρίνη πλάκα ($1.27 \times 0.62 \times 0.23$) και μία άλλη νότια ($1.077 \times 0.66 \times 0.16$) φαίνεται ότι λόγω του πολύ υγρού δαπέδου, αποτελούσαν μαζί με άλλες πλάκες (πίν. Εα - β) τμήμα του πλακόστρωτου δρομίσκου που οδηγούσε ως τη βόρεια γωνία της σπηλιάς. Πάντως έμεις στη διάρκεια της ανασκαφής μας δεν συναντήσαμε κανένα ίχνος του πλακόστρωτου αυτού δρομίσκου που αναφέρει ο Παπαδημητρίου¹.

Στη ΝΑ. γωνία και μπροστά από μία φυσική μικρή κοιλότητα, δύο παράλληλα τοποθετημένες ορθογώνιες μαρμαρίνες πλάκες αποτελούσαν τα στηρίγματα μιας τράπεζας προσφορών² (πίν.

Εα). Είναι βαθιά τοποθετημένες μέσα στο χώμα (0.40 μ. περίπου) και έχουν τις εξής διαστάσεις: ανατολική $0.70 \times 0.70 \times 0.15$, δυτική $0.67 \times 0.65 \times 0.18$. Ίσως η πλάκα στα ανατολικά της λεκάνης που αναφέραμε πιο πάνω να σκέπαζε αυτά τα μαρμαρίνα στηρίγματα.

Από τη θέση αυτή, προχωρώντας λίγο προς Β., συναντά κανείς στη γωνία της σπηλιάς άλλη μία μικρή κοιλότητα που, όπως δείχνει το άμμουδερό υγρό χώμα, στην αρχαιότητα πρέπει να είχε νερό³. Ασφαλώς τμήματα από δύο πήλινους ορθογώνιους ανοικτούς αγωγούς⁴ (πίν. Ζα), που βρέθηκαν κατά την διάρκεια της πρόσφατης ανασκαφής, θα είχαν σχέση με αυτόν τον λάκκο.

Πρέπει να αναφέρουμε κι ένα γλυπτό μαρμαρίνο μισοτελειωμένο (;) αντικείμενο (πίν. Εβ) και δύο μαρμαρίνες πλάκες, που ίσως να έχουν σχέση με τον δρομίσκο που αναφέραμε πιο πάνω.

Τα σπουδαιότερα όμως εύρηματα του νυμφαίου είναι τα δύο μαρμαρίνα ανθηματικά γλυπτά: των Τηλεφάνη, Νικηράτου, Δημοφίλου (άριθ. κατ. 4465) και του 'Αγαθημέρου (άριθ. κατ. 4466), τα οποία φυλάγονται στο 'Εθνικό 'Αρχαιολογικό Μουσείο και δημοσιεύτηκαν από τους Hausmann και Fuchs⁵. Το ανάγλυφο άριθ. 4465, όπως μάς δείχνει μία φωτογραφία της «Καθημερινής», στεκόταν μαζί με την κυλινδρική του βάση στην αρχική του θέση και ήταν στραμμένο προς το νότιο τοίχωμα του άντρου, όπου προφανώς είχε τοποθετηθεί και το ανάγλυφο του 'Αγαθημέρου (εικ. 1).

Το πρώτο ανάγλυφο⁶ (πίν. Γα), που χρονολογείται γύρω στο 350 π.Χ., παριστάνει μέσα σ' ένα ναίσκο με πλούσια λαξευμένες τις παραστάδες και την στέγη, όπου προφανώς οι λεπτομέρειες των ακροκεράμων ήταν δηλωμένες με χρώμα, τις τρεις Νύμφες, τον Έρμη, τον Πάνα και τους τρεις θνητούς αναθέτες σε μικρότερη κλίμακα. Κάτω στο πλαίσιο υπάρχει η επιγραφή:

3. Έκλογη Θ, 1953, 20.

4. Οι διαστάσεις των δύο, περίπου ίδιων, αγωγών είναι: α) $0.34 \times 0.12 \times 0.09$, β) $0.275 \times 0.12 \times 0.105$.

5. U. HAUSMANN, Griechische Weihreliefs (1960) 60 κέ. εικ. 30 και 31. W. FUCHS, Attische Nymphenreliefs, AM 77, 1962, 242 κέ., πίν. 68 και 69, 2.

6. Διαστ. ανάγλυφου: $0.76 \times 0.55 \times 0.12$. Ύψ. βάσης 0.495, άνω διάμ. 0.42.

1. Έκλογη Θ, 1953, 20.

2. Στη μέση ενός σπηλαιόμορφου αναγλύφου από τα Μέγαρα, που τώρα φυλάγεται στο Μουσείο του Βερολίνου, υπάρχει η παράσταση μιας μαρμαρίνης τράπεζας προσφορών. Βλ. C. BLÜMEL, Die klassisch griechischen Skulpturen der Staatlichen Museen zu Berlin (1966) άρ. 71, εικ. 103.

Τηλεφάνης, Νικήρατος, Δημόφιλος ταῖς Νύμφαις ἀνέθεσαν. Οἱ τρεῖς Νύμφες φοροῦν ποδῆρεις χιτῶνες καὶ ἱμάτια μὲ τὰ ὅποια καλύπτουν καὶ τὰ κεφάλια ποὺ γέρνουν πρὸς τὰ ἀριστερά.

Γενικὰ ὁ τύπος καὶ ἡ ἀπεικόνισή τους αὐτὴ θυμίζει τὶς γυναῖκες τῆς σαρκοφάγου τῶν θρηνωδῶν στὴν Κωνσταντινούπολη¹, μὲ τὴ διαφορὰ ὅτι στὸ ἀνάγλυφό μας οἱ μορφές εἶναι ψηλότερες καὶ λεπτότερες. Ἀκολουθοῦν ὁ Ἑρμῆς, ποὺ φορᾷ χλαμύδα, καὶ ὁ Πάν, ποὺ στὸ δεξιὸ χέρι κρατᾷ μία σύριγγα. Ἀπὸ τὸ λαγωβόλο ποὺ στηρίζει πάνω στὸν ἀριστερό του ὦμο κρέμεται ἓνας λαγός. Τέλος παριστάνονται οἱ τρεῖς ἱματιοφόροι ἀναθέτες, ποὺ θὰ πρέπει μᾶλλον νὰ ἦταν καὶ οἱ λατόμοι τῆς περιοχῆς αὐτῆς τοῦ Βριληττοῦ (Πεντέλης). Μὲ τὸ ἀνασηκωμένο δεξιὸ χέρι προσφέρουν στοὺς Θεοὺς κάτι τὸ δυσδιάκριτο.

Τὰ ὀνόματα τῶν τριῶν ἀναθετῶν εἶναι ἀπὸ τὰ γνωστὰ καὶ τὰ συναντᾶμε συχνὰ στὴν Ἀττική². Μᾶς εἶναι ὅμως ἄγνωστο ἂν ὁ ἀναθέτης Τηλεφάνης τοῦ ἀντροῦ τῆς Πάρνηθας εἶναι τὸ ἴδιο πρόσωπο μὲ τὸν Τηλεφάνη τῆς Πεντέλης³.

Στὸ ἀνάγλυφο αὐτὸ καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα ἡ παρουσία τοῦ Πανὸς καὶ τοῦ Ἑρμῆ δὲν εἶναι τυχαία. Σὰν γιοῦ τῆς Νύμφης Μαίας ἡ λατρεία τοῦ Ἑρμῆ συνδέεται καὶ μὲ τὴ λατρεία τῶν Νυμφῶν. Ἐξάλλου αὐτὸ ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὰ πῆλινα ἐρμαϊκὰ εἰδῶλια τοῦ Ἑρμῆ, ποὺ βρέθηκαν στὸ Νυμφαῖο τῆς Πεντέλης. Καὶ ὁ γιὸς τοῦ ὁ Πάν, σὰν θεὸς τῶν βοσκῶν ποὺ κατοικεῖ μέσα στὰ

σπήλαια, λατρεύεται μαζὶ μὲ τὶς Νύμφες, σ' ὅλα τὰ ἄντρα τῆς Ἀττικῆς⁴.

Τὸ ἀνάγλυφο τοῦ Ἀγαθήμερου (πίν. Fβ), ποὺ χρονολογεῖται γύρω στὰ 310 π.Χ., εἶναι σὲ πολλὰ μέρη συγκολλημένο καὶ συμπληρωμένο⁵. Στηρίζεται σὲ μία ὀρθογώνια μαρμαρίνη βάση ἡ ὁποία φέρει τὴν ἐπιγραφή: Ἀγαθήμερος νύμφαις ἀνέθηκε⁶. Μέσα σὲ μιὰ σπηλιὰ παριστάνονται (ἀπὸ δεξιὰ πρὸς τὰ ἀριστερά) οἱ τρεῖς Νύμφες, ποὺ φοροῦν χιτῶνα καὶ ἱμάτιο καὶ φαίνεται νὰ συζητοῦν μεταξύ τους. Ἡ πρώτη κάθεται πάνω σὲ βράχο, ἡ τρίτη, ποὺ φορᾷ κεκρύφαλο στὸ κεφάλι, στηρίζεται μὲ μεγάλη ἄνεση στὸν ὦμο τῆς δεύτερης Νύμφης. Ὁ Ἑρμῆς, ποὺ εἰκονίζεται γυμνός, κρατᾷ στὸ ἀριστερὸ χέρι τὴ διπλωμένη χλαμύδα καὶ τὸ κηρύκειο. Φαίνεται νὰ παρακολουθεῖ μὲ ἐνδιαφέρον τὸν Πάνα, ποὺ κάθεται μὲ σταυρωμένα τὰ πόδια πάνω στὸ βράχο καὶ εἶναι ἕτοιμος νὰ παίξει τὴ σύριγγα. Δεξιὰ ἓνας γυμνὸς νέος χύνει κρασί ἀπὸ τὴν οἰνοχόη του στὸν κάναθο τοῦ ἀναθέτη, ποὺ εἶναι ντυμένος μὲ ἱμάτιο καὶ κρατᾷ στὸ ἀριστερὸ χέρι σταφύλια.

Σὲ σύγκριση μὲ τὸ προηγούμενο ἀνάγλυφο οἱ μορφές ἐδῶ ἔχουν ἀποδοθεῖ πολὺ πλαστικὰ μὲ κυρίαρχη, στὸ μέσο ἀκριβῶς τοῦ γλυπτοῦ, τὴ μορφὴ τοῦ Ἑρμῆ, ποὺ θυμίζει ἄγαλμα. Ὁ Ἑρμῆς ἀποσπᾷ τὴν προσοχὴ τοῦ θεατῆ σὲ βάρος τῶν Νυμφῶν ἂν καὶ οἱ τελευταῖες παρουσιάζουν μία πετυχημένη τρίμορφη σύνθεση μὲ πλούσια πτυχολογία στὰ ἐνδύματα. Ὁ Πάν, ποὺ ἀπεικονίζεται καθιστὸς μὲ σταυρωμένα τὰ πόδια νὰ παίξει σύριγγα, ἀποτελεῖ ἓνα ἀγαπητὸ «μοτίβο», ποὺ ἐπαναλαμβάνεται συχνὰ πάνω σὲ σπηλαιόμορφα ἀνάγλυφα μὲ θέμα τὶς Νύμφες. Τὸν συναντοῦμε σ' ἓνα ἀνάγλυφο ἀπὸ τὸ νυμφαῖο τῆς Πάρνηθας⁷ (Ε.Μ. ἀριθ. 1448), σ' ἓνα ἄλλο ποὺ βρέθηκε στὴν περιοχὴ τοῦ Ἰλισοῦ, ποὺ τώρα φυλάσσεται στὸ Μουσεῖο τοῦ Βερολίνου⁸, καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα. Ἀπεικονίζεται ἐπίσης μ' αὐτὸν τὸν τρό-

1. HAUSMANN, ὁ.π. 61. Γιά καλὲς φωτογραφίες τῆς σαρκοφάγου βλ. LULLIES - HIRMER, Griechische Plastik² (1960) πίν. 207 - 209. Γιά τὶς πραξitelικὲς μορφές τῆς Ἰδίας σαρκοφάγου βλ. R. KABUS - JAHN, Studien zu den Frauenfiguren des 4. Jahrhunderts v. Chr. (1963) 29.

2. Τηλεφάνης: I. KIRCHNER, Prosopographia attica (1903) τόμ. II, σ. 307, J. SUNDWALL, Nachträge zur Prosopographia Attica (1910) 130. Νικήρατος: KIRCHNER, ὁ.π. τόμ. II, σ. 122 κέ. SUNDWALL, ὁ.π. 133. Δημόφιλος: KIRCHNER, ὁ.π. τόμ. I, σ. 247 κέ. SUNDWALL, ὁ.π. 51 καὶ SEG XII ἀριθ. 167.

3. FUCHS, ὁ.π. 248.

4. Ἡ λατρεία τοῦ Πανὸς εἰσάγεται ἀπὸ τὴν Ἀρκαδίαν στὴν Ἀττικὴ κάπως ἀργά, μετὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους. Βλ. σχετικὴ βιβλιογραφία: Π. ΚΑΒΒΑΔΙΑΣ, ΑΕ 1897, στ. 20. R. HERBIG, Pan (1949) 41. FR. BROMMER, RE. Suppl. VIII (1956) στ. 993 κέ.

5. Διαστ. ἀναγλύφου: 1.07 × 0.71 × 0.19, διαστ. βάσης: 1.04 × 0.61 × 0.33.

6. Στὴν Ἀττικὴ σπανίως συναντᾶμε αὐτὸ τὸ ὄνομα. Βλ. Hesperia 33, 1964, 145 καὶ SEG XII ἀριθ. 120.

7. J.N. SVORONOS, Das Athener Nationalmuseum, II ἀρ. 147 πίν. LXXIV.

8. BLÜMEL, ὁ.π. ἀριθ. 90 εἰκ. 123.

πο σὲ πῆλινα εἰδῶλια, ὅπως τῆς Πάρνηθας¹ καὶ τῆς Πεντέλης, ποὺ θὰ δοῦμε πιὸ κάτω, καὶ σὲ μαρμάρινα ἀγαλματίδια².

Τὰ σπηλαιόμορφα ἀνάγλυφα ἐμφανίζονται στὰ μέσα τοῦ 4ου αἰώνα. Ἡ χρῆση τους ὅμως κορυφώνεται στὸ β' μισὸ τῆς ἴδιας ἐκατονταετίας³. Ὅπως μᾶς δείχνει ὅμως τὸ ἀνάγλυφο τοῦ Ἀρχάνδρου⁴ (Ε.Μ. ἀριθ. 1329), οἱ πρώτες προσπάθειες γιὰ τὴν ἀπεικόνισή τους γίνονται πρὸς τὰ τέλη τοῦ 5ου αἰ. π.Χ. Πάνω στὴν ἀριστερὴ γωνία τοῦ ἀναγλύφου αὐτοῦ ἀπὸ ἓνα ἄνοιγμα τῆς σπηλιάς προβάλλει ἡ μορφή τοῦ Πανός. Τὸ ὑπόλοιπο τμήμα τοῦ ἄντρου, ὅπως πιστεύει ὁ M. Robertson, μπορεῖ νὰ εἶχε ἀποδοθεῖ μὲ χρῶμα⁵.

Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς παλιότερης ἐρευνας ποὺ ἔγινε στὸ Νυμφαῖο τῆς Πεντέλης, ἀναφέρεται⁶ ὅτι συγκεντρώθηκαν πῆλινες πλάκες καὶ κεραμίδες, ἐπάνω στὶς ὁποῖες ἐβαζαν ἢ ἐκαιγαν τὶς προσφορὰς καὶ ὅτι τέτοιες κεραμίδες μὲ ἔχνη ἀπὸ ἄνθρακα στὴν ἐπάνω ἐπιφάνεια βρέθηκαν μπροστὰ στὴ βάση τοῦ ἀναγλύφου μὲ τοὺς τρεῖς ἀναθέτες. Πράγματι κι ἐμεῖς στὴν πρόσφατη ἐρευνα βρήκαμε ἀρκετὰ τεμάχια κεραμίδων, ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ χρησίμευαν γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ. Μερικὰ ἀπ' αὐτὰ μαζὶ μὲ τὰ πῆλινα εἰδῶλια, ἴσως καὶ ὀρισμένα λυχνάρια, νὰ τὰ τοποθετοῦσαν ἐπάνω στὴ μαρμαρίνη τράπεζα σὰν προσφορὰ στὸν Ἑρμῆ, στὸν Πάνα καὶ στὶς Νύμφες. Ποιὲς ὅμως Νύμφες λατρεύονταν ἐδῶ δὲν ξέρουμε. Ὑπῆρχαν πολὺς μὲ διάφορα ὀνόματα καὶ ἰδιότητες. Ἴσως τὰ ὀνόματα Ἀντριάδες ἢ Ναϊάδες⁷ θὰ ταίριαζαν καλύτερα σ' αὐτές.

Σὰν θεότητες ποὺ εἶχαν σχέση μὲ τὸ νερὸ ἐκτὸς ἀπὸ τὶς θεραπευτικὲς ἱκανότητες εἶχαν καὶ τὴν ἱκανότητα νὰ προφητεύουν⁸, γι' αὐτὸ ὀρισμένα

ἄντρα ἦταν συγχρόνως καὶ μαντεῖα, ὅπως π.χ. τοῦ Κιθαίρων⁹.

Ὅρισμένοι, ποὺ ἐπισκέπτονταν τὰ ἄντρα αὐτά, ἐπηρεασμένοι ἀπὸ τὶς νεαρὲς καὶ θελκτικὲς θεότητες, καταλαμβάνονταν ἀπὸ προφητικὸ οἶστρο καὶ προέλεγαν τὸ μέλλον. Αὐτοὺς τοὺς ὀνόμαζαν «νυμφόληπτους»¹⁰. Γι' αὐτὸν τὸν λόγο δὲν ἀποκλείεται καὶ οἱ ἀναθέτες τῶν δύο γλυπτῶν, ποὺ ἀναφέραμε πιὸ πάνω, νὰ ἦταν συγχρόνως καὶ «νυμφόληπτοι».

Ἡ ὑπαρξὴ τοῦ λάκκου μὲ νερὸ στὴ ΒΔ. γωνία τοῦ ἄντρου τῆς Πεντέλης μᾶς θυμίζει τὰ «λουτρά» ποὺ ἀναφέρει ὁ Πausanias (1.32,7) γιὰ τὴ σπηλιά τοῦ Μαραθῶνα¹¹: καὶ ἔσδοος μὲν ἐς αὐτὸ σπηνὴ, παρελθοῦσι δὲ εἰσιν οἴκοι καὶ λουτρά. Ὁ λάκκος αὐτὸς μαζὶ μὲ τὴ μαρμαρίνη λεκάνη μᾶς δείχνουν ἴσως, ἂν καὶ δὲν εἴμαστε βέβαιοι γι' αὐτό, ὅτι πρόκειται καὶ στὴν περίπτωσιν αὐτὴ γιὰ ἓνα νυμφαῖο-μαντεῖο. Γιατὶ ἡ ὑδρομαντικὴ καὶ ἡ λεκανομαντεία¹² ἦταν γνωστὲς ἀπὸ τοὺς ἀρχαιότατους χρόνους ἀλλὰ ἡ μεγάλη διάδοσή τους γίνεται κατὰ τὴ ρωμαϊκὴ περίοδο.

Ἡ λεκάνη αὐτὴ ἴσως καὶ νὰ εἶχε τοποθετηθεῖ γιὰ μία πρακτικὴ χρῆση, δηλαδὴ γιὰ τὸ λούσιμο τῶν Νυμφῶν. Πράγματι σ' ἓνα ἀνάγλυφο ἀπὸ τὴ Μυκάλη τῆς Μ. Ἀσίας, ποὺ φυλάγεται τώρα στὸ Μουσεῖο τοῦ Βερολίνου (ἀριθ. 1685) εἰκο-

PIOT, *Peri tou en 'Odusseia twn Nymfwn antrou: oti de kai tais nymfais anetithesan antra kai toutwn malista tais naïsin, ai epi pηγῶν eisi kân twn udátwn, af' wn nânousi roai naïdes ekaloûnto*.

8. M. NINCK, *Die Bedeutung des Wassers im Kult und Leben der Alten* (1921) 47 κέ. R. GINOUES, *Balaneutike* (1962) 331 σημ. 1.

9. J. FRAZER, *Pausanias V* σ. 20.

10. Ὁ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ (Ἀριστείδης II) ἀναφερόμενος στὸ ἄντρο τῶν Σφραγιτίδων Νυμφῶν, γράφει:ἐν ᾧ καὶ μαντεῖον ἦν πρότερον, ὡς φασὶ καὶ πολλοὶ κατεῖχοντο τῶν ἐπιχωρίων, οὗς νυμφολήπτους προσηγόρευον. Βλ. καὶ σχετικὴ μελέτη τῆς N. HIMMELMANN - WILDSCHUTZ, *Θεόληπτος* (1957) 8 κέ.

11. Ἔργον 1958, 14 κέ. N. ΠΑΠΑΧΑΤΖΗΣ, *Πausanίου Ἀττικά* (1974) 425.

12. A. BOUCHÉ - LECLERQ, *Histoire de la divination dans l'antiquité* (1879) I 184 κέ. καὶ κυρίως 191. R. GRAVES, *The Greek Myths* (1960) 65: «Afterwards, the Thriae showed Hermes how to foretell the future from the dance of pebbles in a basin of water..»

1. ΑΕ 1906, 109.

2. HERBIG, δ.π. 42 πίν. XXXI.

3. Πρβ. FUCHS, δ.π. 244.

4. SVORONOS, δ.π. I ἀριθ. 26 πίν. XLIV. P. FEUBEL, *Die attischen Nymphenreliefs und ihre Vorbilder* (1935) 12 κέ.

5. M. ROBERTSON, *A History of Greek Art* (1975) 375.

6. Ἐφημ. Καθημερινὴ δ.π.

7. F. G. BALLANTINE, *Some Phases of the Cult of the Nymphs*, *Harvard Studies in Classical Philology* 15, 1904, στή σελ. 85 ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ ΠΟΡΦΥ-

νίζονται μέσα σὲ μία σπηλιά δύο Νύμφες ποὺ λούζονται γύρω ἀπὸ μιὰ μαρμάρινη λεκάνη μὲ ὑψηλὴ βάση¹. Ἀλλὰ μπορεῖ καὶ νὰ πρόκειται γιὰ μιὰ λεκάνη ἢ σκάφη κρήνης, ποὺ μετατοπίστηκε ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ τῆς θέσης. Στὴν ἀριστερὴ κάτω γωνία ἐνὸς πολὺ ἐνδιαφέροντος σπηλαιόμορφου ἀναγλύφου ἀπὸ τὸ ἄντρο τῆς Πάρνηθας (Ε.Μ. ἀριθ. 1879) εἰκονίζεται μιὰ ὀρθογώνια λεκάνη πάνω σὲ ὀρθογώνια στηρίγματα². Ὁ Κ. Ρωμαῖος, βασιζόμενος στὴ λεοντοκεφαλὴ ποὺ εἶναι σκαλισμένη στὸ βράχο πάνω ἀπὸ τὴ λεκάνη, τὴν ἐρμηνεύει σὰν σκάφη κρήνης.

Στὴ σπηλιά βρέθηκαν συνολικὰ πέντε πηλῖνα εἰδῶλια, τὸ ἐπάνω τμήμα ἐνὸς πλαστικοῦ ἀγγείου (πίν. Ζγ) τοῦ 4ου αἰ. μὲ παράσταση μιᾶς φτερωτῆς γυναικείας μορφῆς ὕψ. 0.16 μ., ἓνα γυάλινο κυλινδρικό μυροδοχεῖο ὕψ. 0.06 καὶ τριάντα λυχνάρια. Τὰ περισσότερα ἀπ' αὐτὰ (εἴκοσι ἑξι λυχνάρια καὶ τέσσερα εἰδῶλια) εἶναι εὐρήματα

τῆς παλιότερης ἔρευνας καὶ φυλάγονται στὸ Ἑθν. Ἀρχ. Μουσεῖο³, τὰ δὲ ὑπόλοιπα στὸ μουσεῖο τῆς Βραυρώνας.

Ὁ μεγάλος ἀριθμὸς λυχνariῶν ποὺ βρέθηκαν κατὰ καιροὺς σὲ διάφορες σπηλιές δείχνει ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ τὴν πρακτικὴ τους χρῆση ἔπαιζαν κι ἓνα ρόλο στὴν ὅλη λατρεία⁴, γιὰτὶ πολλὰ ἀπ' αὐτὰ βρέθηκαν ἀχρησιμοποίητα. Στὴν περίπτωσή μας, ἐκτὸς ἀπὸ δύο ἀμφίβολα παραδείγματα, ὅλα τὰ ἄλλα λυχνάρια ἔχουν ἵχνη φωτιᾶς, ἄρα ἔχουν χρησιμοποιηθεῖ τουλάχιστον γιὰ πρακτικούς λόγους ἀπὸ τοὺς εἰσερχόμενους στὸ ἄντρο.

Χάρη στὰ πηλῖνα εὐρήματα (εἰδῶλια, λυχνάρια) γνωρίζουμε ὅτι ἡ λατρεία τῶν Νυμφῶν στὸ ἄντρο τῆς Πεντέλης εἶχε ἀρχίσει στὸ α' μισό τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνα καὶ συνεχίστηκε ὡς τὴ Ρωμαϊκὴ περίοδο (2ος μ.Χ. αἰ.), ὁπότε καὶ καταστράφηκε τὸ ἄντρο.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΔΩΛΙΩΝ

Ἀριθ. 1. (πίν. Ζδ). Ὁ Πὰν καθιστὸς σταυροπόδι παίζει σύριγγα. Ὑψ. 0.085 μ. Ἀκέραιο. Πηλὸς καστανὸς ἀνοιχτός. Ἐχει ἵχνη ἄσπρου ἐπίχρισματος. Ἐσωτερικὰ κοῖλο. Πρβ. F. WINTER, Die Typen der figürlichen Terrakotten (1903) I 221,5 καὶ ἄλλο παρόμοιο ἀπὸ τὴ σπηλιά τῆς Πάρνηθας, ΑΕ 1906, στ. 109. Ἐπίσης ΑΔ 16, 1960, πίν. 42β.

Ἀριθ. 2. (πίν. Ζδ). Ὁ Πὰν ὄρθιος παίζει σύριγγα. Σωζ. ὕψ. 0.07 μ. Λεῖπουν τὸ πίσω τμήμα τοῦ εἰδωλίου, τὸ κεφάλι καὶ μεγάλο τμήμα ἀπὸ τὰ σκέλη. Πηλὸς καστανό-κόκκινος. Σῶζονται ἵχνη ἀπὸ ἄσπρο ἐπίχρισμα.

Ἀριθ. 3. (πίν. Ζδ). Ἑρμαϊκὸ εἰδῶλιο. Ὑψ. 0.09. Ἀκέραιο. Ἐσωτερικὰ κοῖλο. Πηλὸς καστανός. Στὴν ἐπιφάνεια σῶζονται ἵχνη ἀπὸ ἄσπρο ἐπίχρισμα. Πρβ. WINTER, ὁ.π. I 231, 2.

Ἀριθ. 4. (πίν. Ζδ). Ἑρμαϊκὸ εἰδῶλιο. Σωζ. ὕψ. 0.075. Λεῖπει τὸ κεφάλι. Βάση κολλημένη. Πηλὸς καστανό-κόκκινος. Σῶζονται ἵχνη ἀπὸ ἄσπρο ἐπίχρισμα.

Ἀριθ. 5. (πίν. Ζβ). Ἄνω τμήμα γυναικείας ἑνθρόνης

θεότητος (;) Θ Σωζ. ὕψ. 0.05. Πηλὸς κόκκινος. Στὸ κεφάλι φορᾷ στεφάνη. Γιὰ τὸν ἴδιο περίπου τύπο, ποὺ χρονολογεῖται στὸ α' τέταρτο τοῦ 5ου αἰ., πρβ. D.M. ROBINSON, Olynthos XII ἀριθ. 142 καὶ P. A. HIGGINS, BM Catalogue τομ. I, ἀριθ. 655.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΛΥΧΝΑΡΙΩΝ

Ἀπὸ ἔλλειψη στρωματογραφίας οἱ χρονολογήσεις τῶν λυχνariῶν ποὺ ἀκολουθοῦν βασίζονται κυρίως στὶς δημοσιεύσεις τῆς Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Κεραμεικοῦ.

Ἀριθ. 1. (πίν. Η). Μῆκ. 0.095 μ., σωζ. ὕψ. 0.033 μ. Λεῖπει ἡ λαβὴ καὶ τμήμα τῆς μύξας. Πηλὸς κόκκινος, γάνωμα μαῦρο ἀπολεπισμένο. Στὴ δεξιὰ πλευρὰ τοῦ δίσκου κέρας τῆς Ἀμαλθείας. Τελευταῖο τέταρτο 3ου π.Χ. αἰ. Γιὰ τὸν τύπο βλ. R. H. HOWLAND, Greek Lamps and their Survivals. The Athenian Agora IV (1958) Τύπος 32.

Ἀριθ. 2. (πίν. Η). Μῆκ. 0.08, σωζ. ὕψ. 0.027. Πηλὸς κόκκινος, γάνωμα μαῦρο ἀπολεπισμένο. Σῶζεται ἡ ἀπό-

1. Βλ. C. BLUMEL, Θεωρία. Festschrift W.H. Schuchhardt (1960) 23 κέ., εἰκ. ἀρ. 1.

2. Κ. ΡΩΜΑΙΟΣ, ΑΕ 1905, στ. 139 κέ. SVORONOS, ὁ.π. III ἀρ. 231 πίν. XCVII.

3. Γιὰ τὴν ἄδεια τῆς δημοσίευσης τῶν εἰδωλίων καὶ

λυχνariῶν καθὼς καὶ γιὰ τὶς φωτογραφίες εὐχαριστῶ τὴν Ἑφορὰ κ. Β. Φιλιππάκη καὶ τὴ διεύθυνση τοῦ Ἑθνικοῦ Μουσείου.

4. M.P. NILSSON, Lampen und Kerzen im Kult der Antike, Opus Arch. 6 (1950) 96 κέ.

φυση της λαβής. Στη δεξιά πλευρά του δίσκου ψευδολαβή. 3ος αί. π.Χ. Agora IV άριθ. 820 και 435.

Άριθ. 3. (πίν. Η). Μήκ. 0.10, σωζ. ύψ. 0.03. Πηλός καστανός ανοικτός. Γάνωμα μαύρο θαμπό. Λείπει ή λαβή. Στη δεξιά πλευρά του δίσκου κέρασ της Άμαλθείας. 70 - 20 π.Χ. Agora IV άριθ. 718 και I. SCHEIBLER, Griechische Lampen. Kerameikos XI (1976) άριθ. 444 - 467.

Άριθ. 4. (πίν. Η). Μήκ. 0.112, ύψ. 0.052. Άκέραιος. Πηλός κόκκινος. Γάνωμα μαύρο θαμπό. Λαβή κολλημένη. Πάνω στο δίσκο μεταξυ φύλλων συστάδα κάθετων μικρών γραμμών. Στη βάση χαραγμένος κύκλος. 1ος π.Χ. αί. Agora IV άριθ. 797, Kerameikos XI άριθ. 437 - 438.

Άριθ. 5. (πίν. Η). Μήκ. 0.115, σωζ. ύψ. 0.035. Πηλός κοκκινωπός. Γάνωμα καστανοκόκκινο άπολεπισμένο σε άρκετά μέρη. Λείπει ή λαβή. Πάνω στο δίσκο που έχει άκτινωτές γραμμές, άριστερά ρόδακας και δεξιά κέρασ της Άμαλθείας. 70 - 20 π.Χ. Kerameikos XI άριθ. 444 - 467.

Άριθ. 6. (πίν. Η). Μήκ. 0.107, ύψ. 0.057. Άκέραιος. Πηλός καστανός. Γάνωμα καστανοκόκκινο και σε μερικά μέρη μαύρο από το ψήσιμο. Πάνω στο δίσκο άκτινωτή διακόσμηση και δεξιά ψευδολαβή ή κέρασ της Άμαλθείας. Χρονολογία όπως και ό άριθ. 5.

Άριθ. 7. (πίν. Η και Ια). Μήκ. 0.105, ύψ. 0.055. Άκέραιος. Πηλός καστανός ανοικτός. Γάνωμα καστανόμαυρο. Στεφάνι δάφνης πάνω στο δίσκο. Στη βάση ή επιγραφή: Άπολλωνίου, β' μισό 1ου π.Χ. έως α' μισό 1ου μ.Χ. αί. Agora IV άριθ. 735 και 767.

Άριθ. 8. (πίν. Η). Μήκ. 0.117, ύψ. 0.051. Λαβή κολλημένη. Πηλός κόκκινος. Γάνωμα καστανοκόκκινο. Πάνω στο δίσκο τέσσερις σειρές τυποποιημένων φύλλων. Στη βάση χαραγμένος κύκλος. 80 έως τέλη 1ου π.Χ. αί. Kerameikos XI άριθ. 468 - 475.

Άριθ. 9. (πίν. Η). Σωζ. μήκ. 0.09, ύψ. 0.053. Λείπουν τμήματα της βάσης και της μύξας. Έπιφάνεια φθαρμένη. Το άριστερό τμήμα καμένο. Από τη διακόσμηση πάνω στο δίσκο διακρίνονται λίγα φύλλα. Πρώιμη Ρωμαϊκή περίοδος. Agora IV τύπος 58.

Άριθ. 10. (πίν. Η). Μήκ. 0.115, ύψ. 0.05. Άκέραιο. Σώζονται ίχνη από το καστανοκόκκινο γάνωμα. Πάνω στον φθαρμένο δίσκο διακρίνονται ανάγλυφα φύλλα. Στη βάση έλαφρή κοιλότητα. 1ος π.Χ. αιώνας. Agora IV άρ. 788. Τύπος 55Α.

Άριθ. 11. (πίν. Η). Μήκ. 0.105, ύψ. 0.033. Λείπει ή λαβή. Πηλός πρασινοκίτρινος. Γάνωμα μαύρο θαμπό. Πάνω στο δίσκο πλαστικός κύκλος. Στη βάση χαραγμένοι όμόκεντροι κύκλοι. 1ος π.Χ. αιώνας. Agora IV τύπος 44.

Άριθ. 12. (πίν. Η και Ια). Μήκ. 0.12, ύψ. 0.057. Άκέραιο. Πηλός κόκκινος. Γάνωμα καστανό σκούρο. Πάνω στη μύξα αulάκι που καταλήγει στο δίσκο σε στρογγυλή κοιλότητα. Στη βάση , β' μισό 1ου μ.Χ. αιώνα. Kerameikos XI άριθ. 553 και Agora IV άριθ. 826.

Άριθ. 13. (πίν. Θ). Μήκ. 0.127, ύψ. 0.057. Λείπει ένα κομματάκι από την κοιλιά. Πηλός καστανός ανοικτός. Γάνωμα μελανό άπολεπισμένο. Πάνω στο δίσκο τρεις σειρές τυποποιημένων φύλλων. Στη βάση της μύξας δύο τρύπες. Περιχειλίωμα γύρω από το λυχνάρι. Μέσα 1ου μ.Χ. αιώνα. Agora IV άριθ. 789 και Kerameikos XI άριθ. 440 - 441.

Άριθ. 14. (πίν. Θ). Μήκος 0.012, ύψ. 0.055. Άκέραιο. Πηλός κόκκινος. Σώζονται ίχνη καστανοκόκκινου γανώματος. Πάνω στο δίσκο άκτινωτές γραμμές. Στη βάση της μύξας δύο τρυπούλες. Περιχειλίωμα γύρω από το λυχνάρι. Έποχή Αυγούστου. Agora IV άριθ. 734, τύπος 52 Ε.

Άριθ. 15. (πίν. Θ). Μήκ. 0.105, ύψ. 0.06. Πηλός κιτρινωπός. Γάνωμα καστανόμαυρο. Άκτινωτές γραμμές πάνω στο δίσκο. Από τις δύο τρύπες στη βάση της μύξας ή μία διαπερνά όλο το άγγείο. Λείπει τμήμα από το περιχειλίωμα. Έποχή Αυγούστου. Agora IV άριθ. 734, τύπος 52 Ε.

Άριθ. 16. (πίν. Θ). Μήκ. 0.092, ύψ. 0.035. Πηλός καστανός ανοικτός. Ίχνη καστανοκόκκινου γανώματος. Η άριστερή πλευρά καμένη. Λείπουν ή λαβή, τμήμα της μύξας και του περιχειλώματος. Έπιφάνεια φθαρμένη. Στη βάση της μύξας δύο τρύπες.

Άριθ. 17. (πίν. Θ). Μήκ. 0.105, ύψ. 0.03. Λείπει ή λαβή. Έπιφάνεια φθαρμένη. Πηλός ανοικτός καστανός. Ίχνη από καστανοκόκκινο γάνωμα. Πάνω στο δίσκο φύλλα έλιās. Στη βάση της μύξας δύο τρύπες. Περιχειλίωμα γύρω από το λυχνάρι. 1ος π.Χ. αί. έως αρχές 1ου μ.Χ. αί. Agora IV άριθ. 767, τύπος 54 Β.

Άριθ. 18. (πίν. Θ και Ια). Μήκ. 0.10, ύψ. 0.057. Λείπει ένα κομμάτι από το δίσκο. Μύξα κολλημένη. Πηλός κίτρινος. Γάνωμα μαύρο άπολεπισμένο. Εκτός από την κανονική έχει και δύο όριζόντιες λαβές. Πάνω στο δίσκο μεγάλη κοιλότητα. Στη βάση χαραγμένη καρδιά και τρία ψευδοστηρίγματα. Εισαγμένο (;) Ο 1ος μ.Χ. αί. J. PERLZWEIG, Lamps of the Roman Period. The Athenian Agora VII, 1961. Για τον τύπο βλ. άριθ. 400.

Άριθ. 19. (πίν. Θ και Ια). Μήκ. 0.098, σωζ. ύψ. 0.04. Λείπει ή λαβή και μικρό τμήμα από το σώμα. Πηλός καστανός ανοικτός. Γάνωμα μαύρο θαμπό. Πάνω στο δίσκο και το σώμα ανάγλυφες στιγμές. Στη μύξα δύο έλικες. Στη βάση το γράμμα Α και γύρω τρεις μικροί κύκλοι. 1ος μ.Χ. αί. Agora VII άριθ. 418 - 438.

Άριθ. 20. (πίν. Θ). Μήκ. 0.098, σωζ. ύψ. 0.042. Λείπουν ή λαβή και τμήματα από το δίσκο και τη βάση. Πη-

λὸς κιτρινοκόκκινος. Ἴχνη ἀπὸ καστανοκόκκινο γάνωμα. Ἵδια διακόσμηση μὲ τὸν ἀριθ. 19, ἀλλὰ λείπει τὸ Α ἀπὸ τῆς βάσης. Γιά χρον. βλ. ἀρ. 19.

Ἀριθ. 21. (πίν. Θ). Μῆκ. 0.11, σωζ. ὕψ. 0.025. Συγκολλημένο καὶ συμπληρωμένο. Λεῖπει ἡ λαβή. Πηλὸς πρασινωπὸς ἀνοικτός. Ἴχνη καστανοκόκκινου γανώματος. Μύξα ἐλικόσχημη. Πάνω στὸ δίσκο ἐρωτικὸ σύμπλεγμα καὶ μία τρύπα ἀερισμοῦ. Εἰσαγμένο. 1ος μ.Χ. αἰ. S. LOESCHKE, Lampen aus Vindonissa (1919) ἀριθ. 402. A. BOYON, Lampes d'Argos (1966) ἀριθ. 221.

Ἀριθ. 22. (πίν. Θ). Σωζ. μῆκ. 0.107, σωζ. ὕψ. 0.024. Λεῖπει ἡ λαβή καὶ τμήμα τοῦ σώματος. Συγκολλημένο. Πηλὸς καστανός. Ἴχνη ἀπὸ μαῦρο θαμπὸ γάνωμα. Στὸ δίσκο Νίκη πού στὸ δεξί της χέρι κρατᾷ μᾶλλον στεφάνι. Τρύπα ἀερισμοῦ. Στὴ βάση .

Ἀριθ. 23. (πίν. Θ). Μῆκ. 0.09, σωζ. ὕψ. 0.04. Λεῖπει τὸ ἐπάνω τμήμα τῆς λαβῆς καὶ μικρὸ τμήμα ἀπὸ τὸ δίσκο. Πηλὸς καστανός ἀνοικτός. Ἴχνη ἀπὸ τὸ μαῦρο θαμπὸ γάνωμα. Ὁ δίσκος στὸ κέντρο ἔχει διακόσμηση ἀπὸ ἀκτινωτὲς γραμμὲς καὶ γύρω γλωσσοειδῆ μοτίβα.

Ἀριθ. 24. (πίν. Ι). Μῆκ. 0.115, ὕψ. 0.055. Ἀκέραιο. Πηλὸς καστανός ἀνοικτός. Γάνωμα καστανό. Πάνω στὸ δίσκο ἀκτινωτὴ διακόσμηση. Δεξιὰ πιθανὸν κέρασ τῆς Ἀμαλθείας. Χρον.: βλ. ἀριθ. 6.

Ἀριθ. 25. (πίν. Ι). Μῆκ. 0.105, ὕψ. 0.057. Ἀκέραιο. Πηλὸς καστανός ἀνοικτός. Γάνωμα καστανοκόκκινο ἀρκετὰ ἀπολεπισμένο. Πάνω στὸ δίσκο ἀκτινωτὴ διακόσμηση μὲ ρόδακα στὴ δεξιὰ καὶ κέρασ τῆς Ἀμαλθείας στὴν ἀριστερὴ πλευρά. Χρον.: βλ. ἀριθ. 5.

Ἀριθ. 26. (πίν. Ι). Σωζ. μῆκος 0.095, ὕψ. 0.06. Λεῖπει τμήμα τῆς μύξας. Πηλὸς πορτοκαλλόχρωμος. Πάνω στὸ δίσκο κεφάλι Μέδουσας. Δύο φίδια σὰν πλοκάμια ζώνουν τὸ πρόσωπο. Τρύπα ἀερισμοῦ. Μύξα ἐλικόσχημη. 1ος μ.Χ. αἰ. (;).

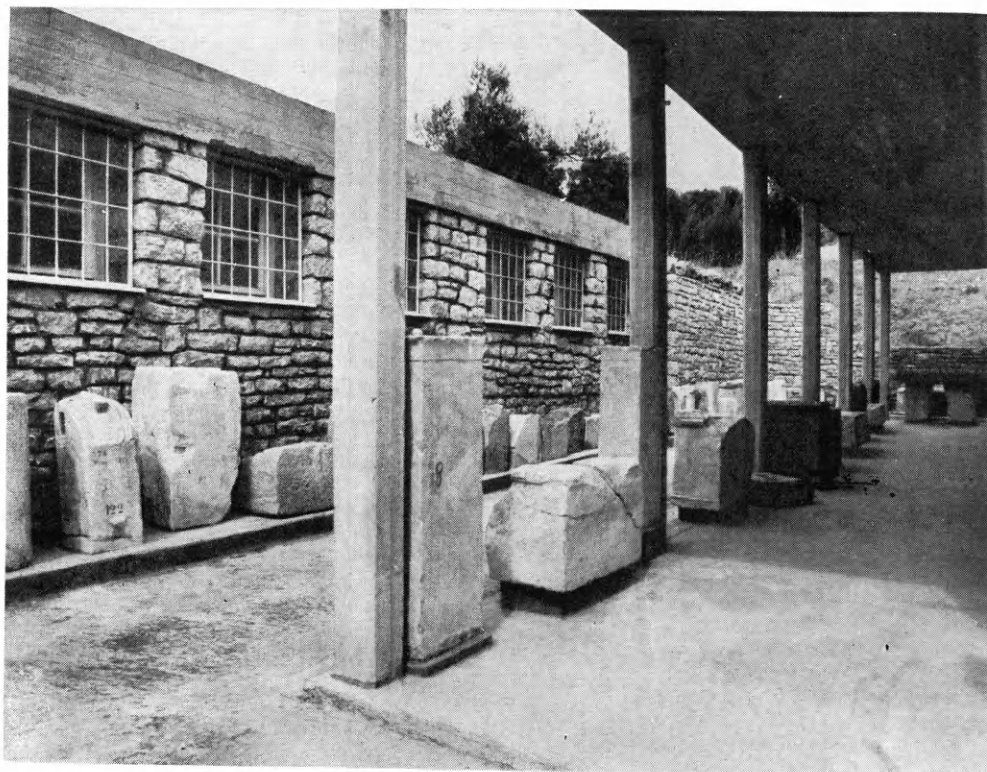
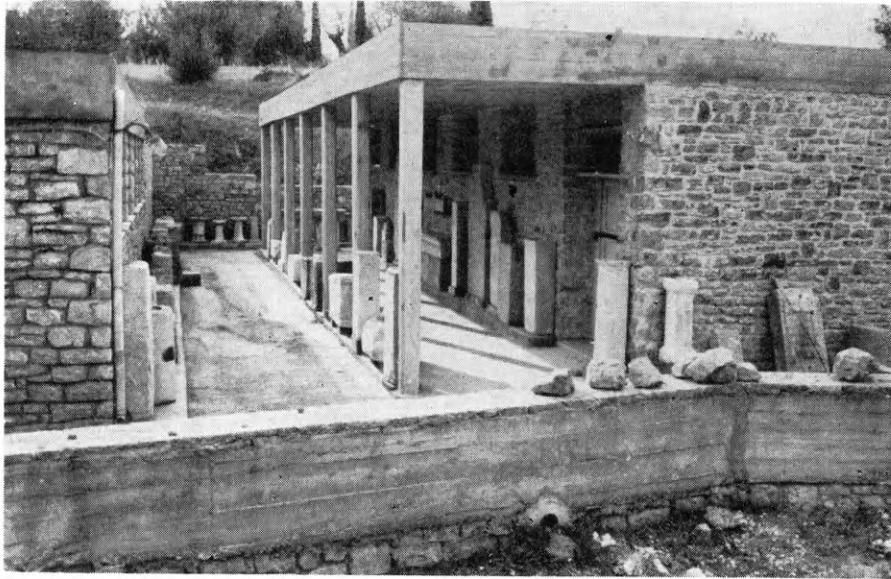
Ἀριθ. 27. (πίν. Ι). Μῆκ. 0.113, σωζ. ὕψ. 0.028. Λεῖπει ἡ λαβὴ καθὼς καὶ μικρὸ τμήμα ἀπὸ τῆς μύξας. Κολλημένο. Πηλὸς κοκκινωπός. Ἴχνη καστανοκόκκινου γανώματος. Πάνω στὸ δίσκο γλωσσοειδῆ κοσμήματα καὶ στὴ βάση τῆς μύξας μεταξὺ δύο ἐλίκων ἀνθέμιο. 1ος π.Χ. αἰ. Kerameikos XI ἀριθ. 534.

Ἀριθ. 28. (πίν. Ι). Μῆκ. 0.105, ὕψ. 0.06. Λαβὴ κολλημένη. Πηλὸς κόκκινος. Γάνωμα καστανοκόκκινο. Πάνω στὸ δίσκο βλαστόσπειρα. Στὴ βάση τῆς μύξας μεταξὺ δύο ἐλίκων βότρυς σταφυλιοῦ. Β' μισὸ 1ου π.Χ. αἰ. Kerameikos XI ἀριθ. 555 - 558.

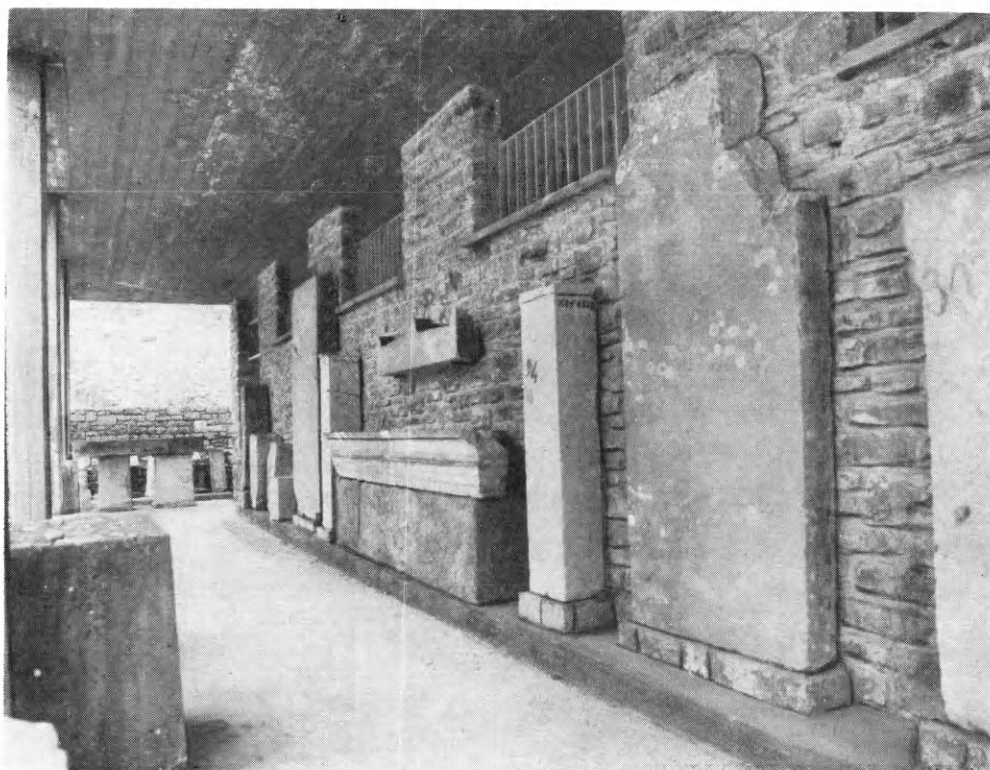
Ἀριθ. 29. (πίν. Ι). Σωζ. μῆκ. 0.095, ὕψ. 0.06. Λεῖπει τμήμα τῆς μύξας. Πηλὸς κόκκινος. Γάνωμα καστανοκόκκινο. Γύρω ἀπὸ τὸ σῶμα περιχέλωμα. Πάνω στὸ δίσκο φύλλα κισσοῦ καὶ δίσκος. Στὴ βάση τῆς μύξας δύο μικρὲς τρύπες ἀερισμοῦ. 1ος π.Χ. αἰ. — πρόμιος 1ος μ.Χ. αἰ. Agora IV ἀριθ. 674.

Ἀριθ. 30. (πίν. Ι). Μῆκ. 0.095, ὕψ. 0.067. Λαβὴ κολλημένη. Πηλὸς κόκκινος. Γάνωμα καστανό. Πάνω στὸ δίσκο καὶ τὸ σῶμα ἀνάγλυφες στιγμές. Στὴ μύξα δύο ἐλικες. Στὴ βάση τὸ γράμμα Α. Χρον.: βλ. ἀριθ. 19 - 20.

ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΖΟΡΙΑΔΗΣ

α. 'Επιγραφική Συλλογή Ασκληπιείου 'Επιδόρου. β. 'Υπόστυλον πρὸ τῆς αἰθούσης τῆς Συλλογῆς.

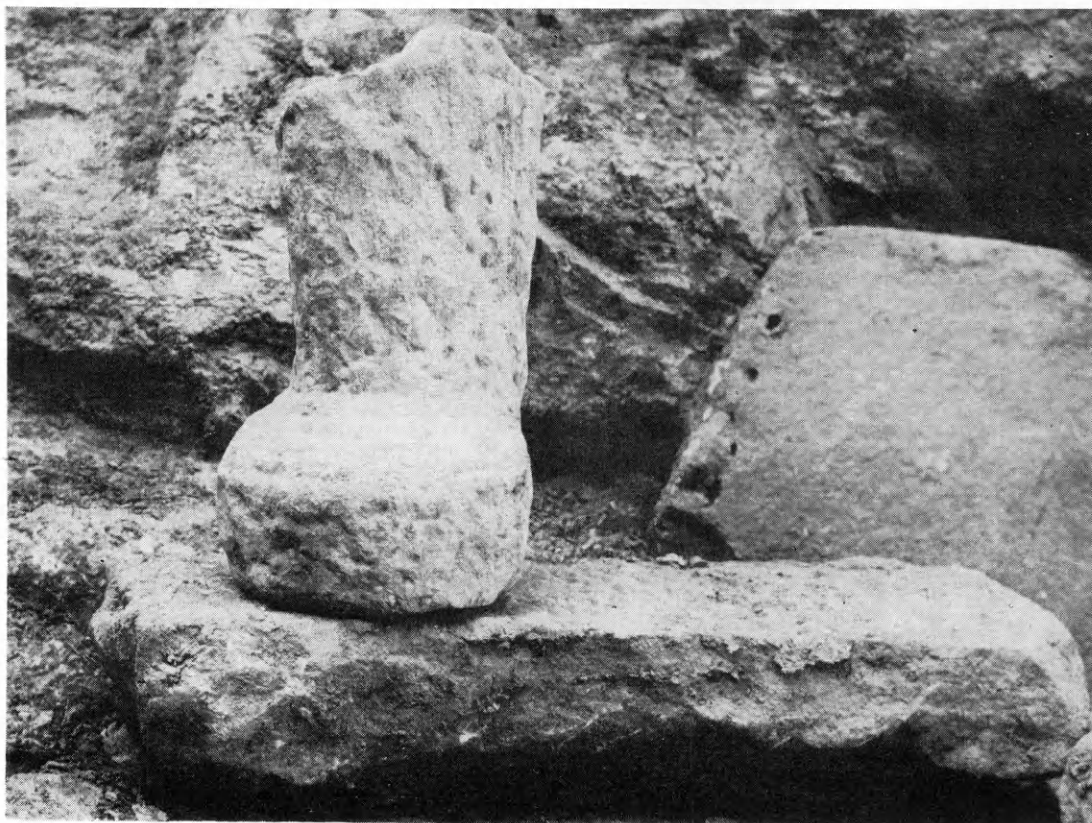
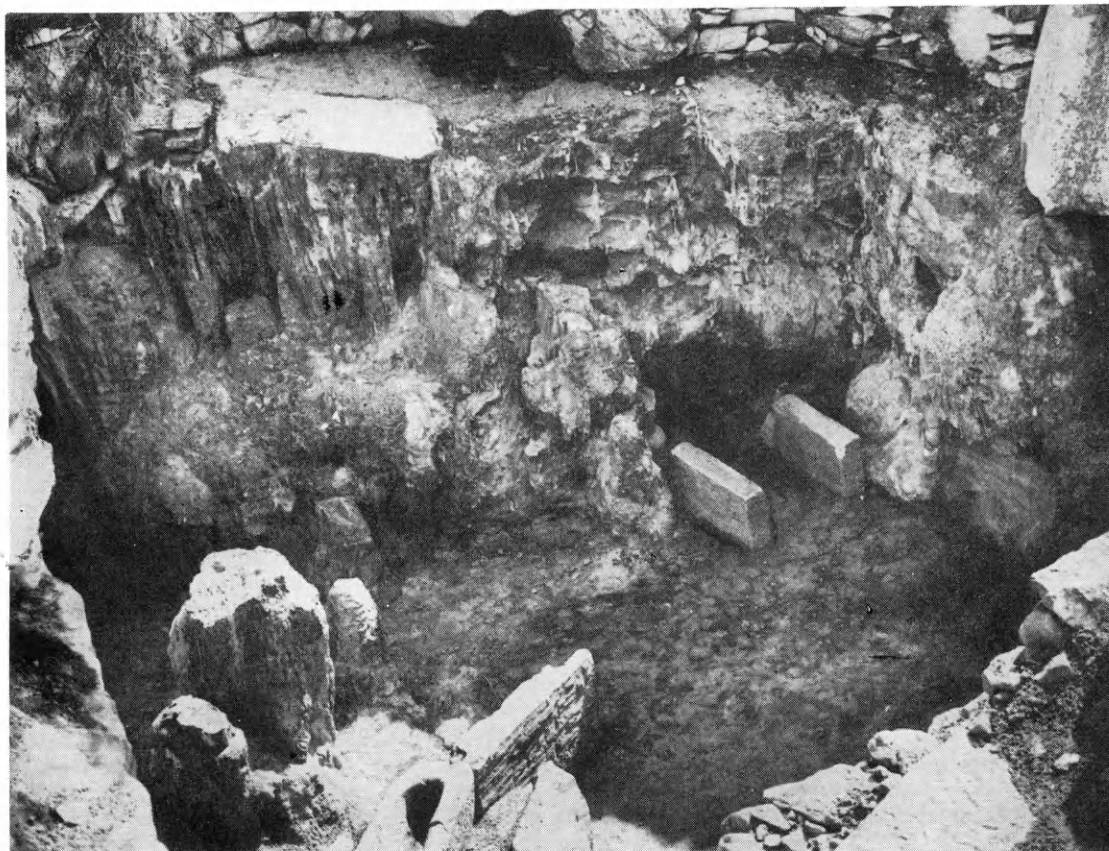
α. Τμήμα του τοίχου της προσόψεως. β. Ἐσωτερικὸν τῆς αἰθούσης. Βορεία πλευρά.

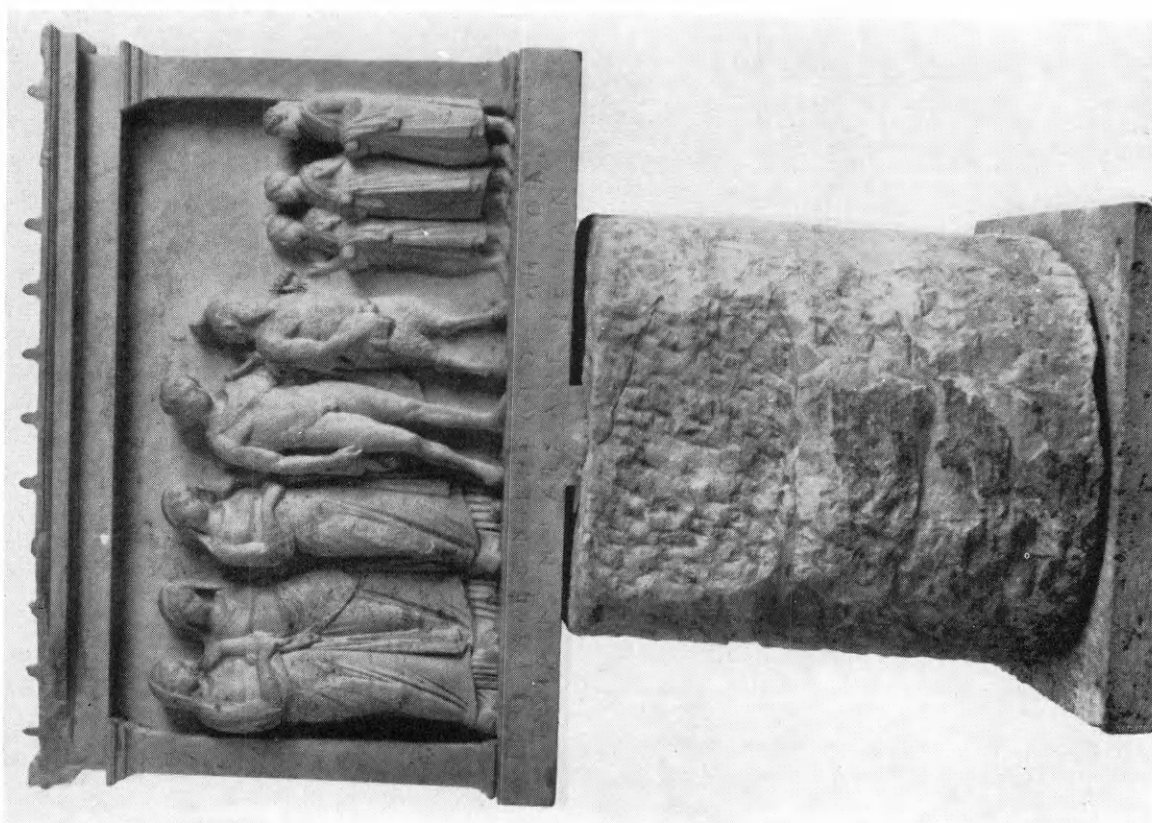
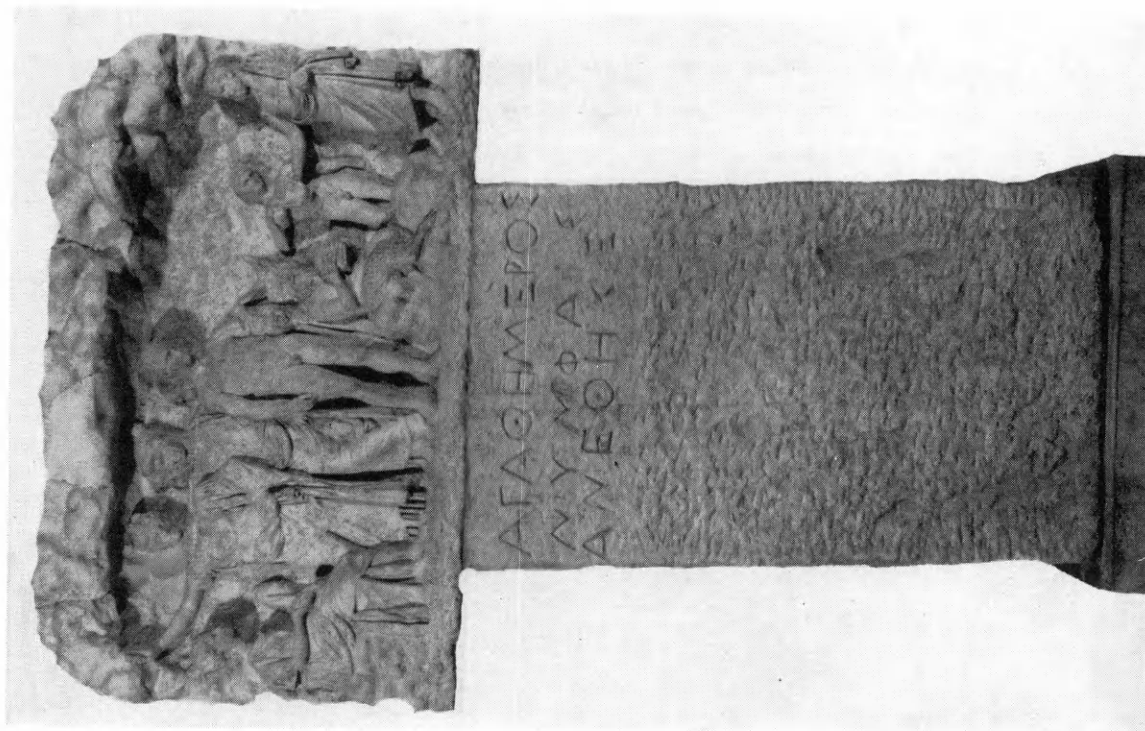
α. Βορεία πλευρά. Ρυμοί 3 και 4. β. Βόρειος εξωτερικός τοίχος της παρακειμένης αποθήκης.

α. Οί ΝΔ. πλαγιές τῆς Πεντέλης. Τὸ μεγάλο βέλος δείχνει τὴ θέση τῆς σπηλιᾶς τῶν Νυμφῶν, τὸ μικρὸ τῇ σπηλιᾷ τοῦ Νταβέλη. β. Τὸ ἐσωτερικὸ τῆς σπηλιᾶς τῶν Νυμφῶν. "Αποψη ἀπὸ ΒΑ. Οἱ μαρμαρίνες σκάλες ποὺ διακρίνονται δὲν εἶναι ἀρχαῖες.

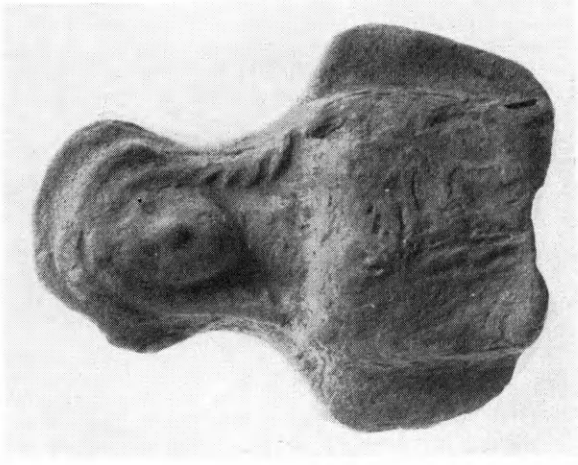
α. Τὸ ἐσωτερικὸ τῆς σπηλιᾶς. ᾽Αποψη ἀπὸ Δ. Δεξιὰ φαίνονται τὰ στηρίγματα τῆς τράπεζας προσφορῶν.
β. Οἱ μαρμάρινες πλάκες τοῦ δρομίσκου καὶ τὸ γλυπτὸ εὔρημα.

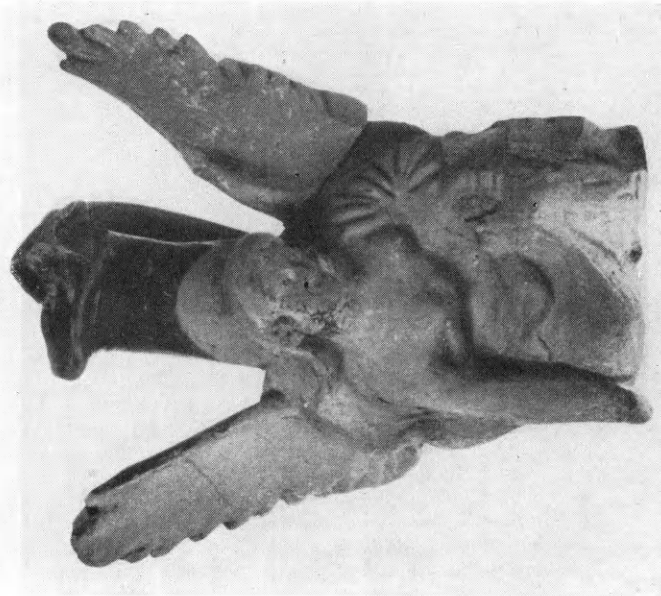
α. Τὸ ἀνάγλυφο τῶν τριῶν ἀναθετῶν. Ἐθν. Ἀρχ. Μουσεῖο ἀρ. 4465 (φωτ. Μουσείου). β. Τὸ ἀνάγλυφο τοῦ Ἀγαθήμερου. Ἐθν. Ἀρχ. Μουσεῖο ἀρ. 4466 (φωτ. Μουσείου).

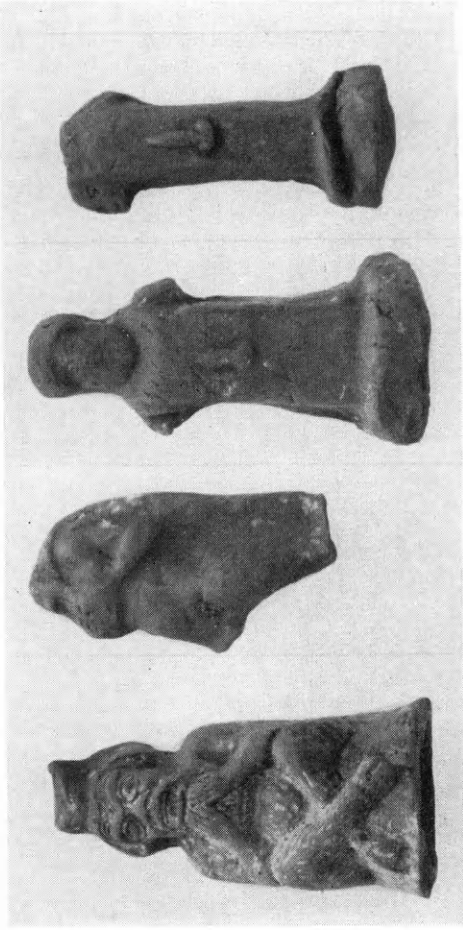
α

β

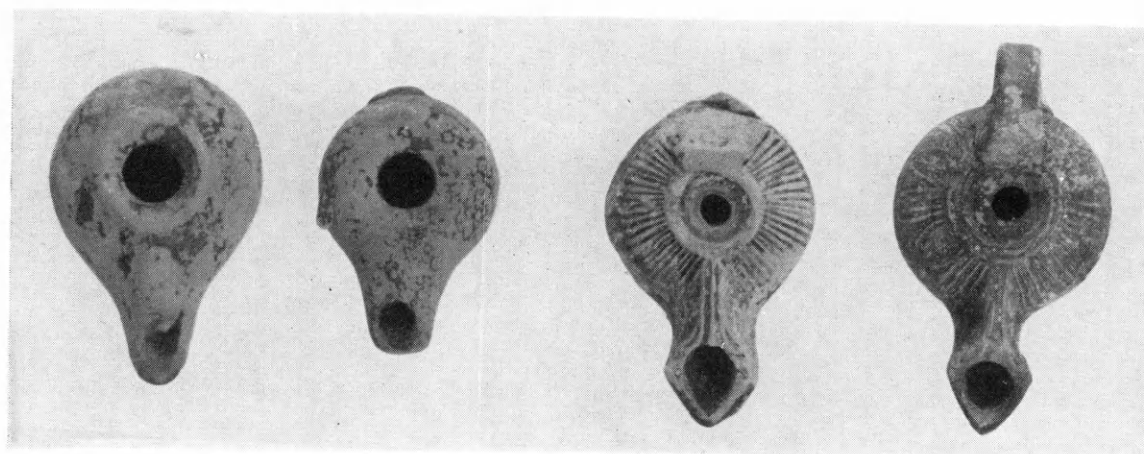

γ

δ

α. 'Ο ἕνας ἀπὸ τοὺς δύο ὅμοιους ἀγωγούς. β, δ. Πήλινα ειδώλια ἀπὸ τὸ Νυμφαῖο τῆς Πεντέλης. γ. Τὸ ἐπάνω τμήμα ἑνὸς πλαστικοῦ ἀγγείου.

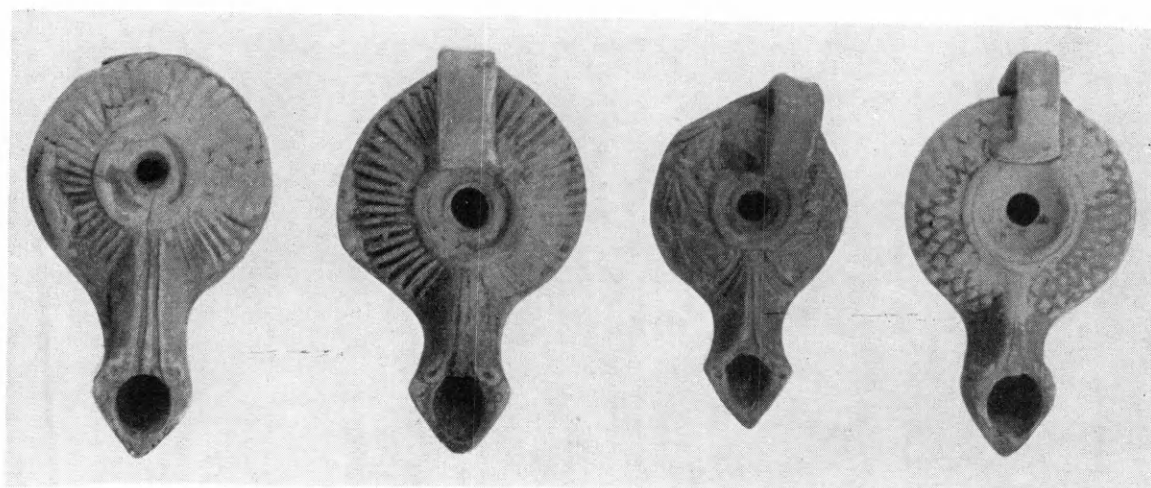

1

2

3

4

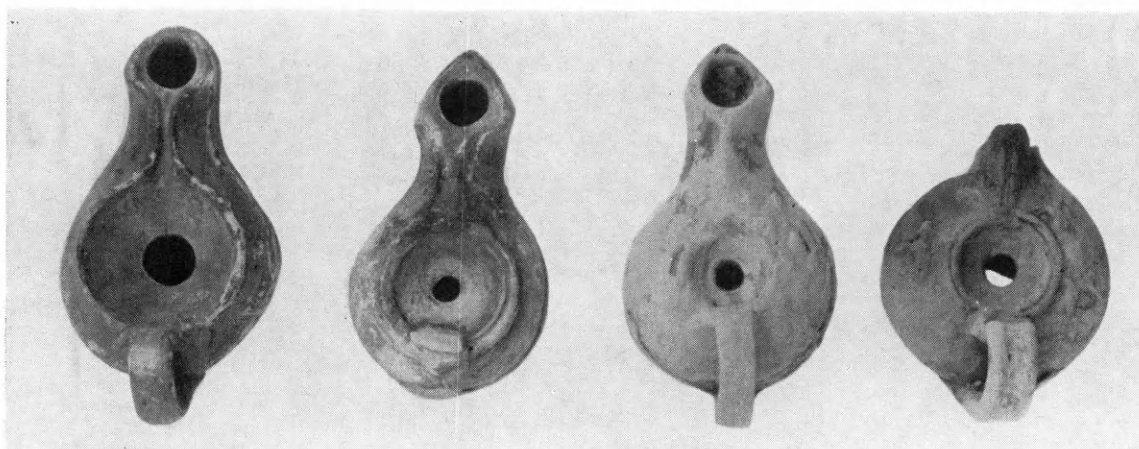

5

6

7

8

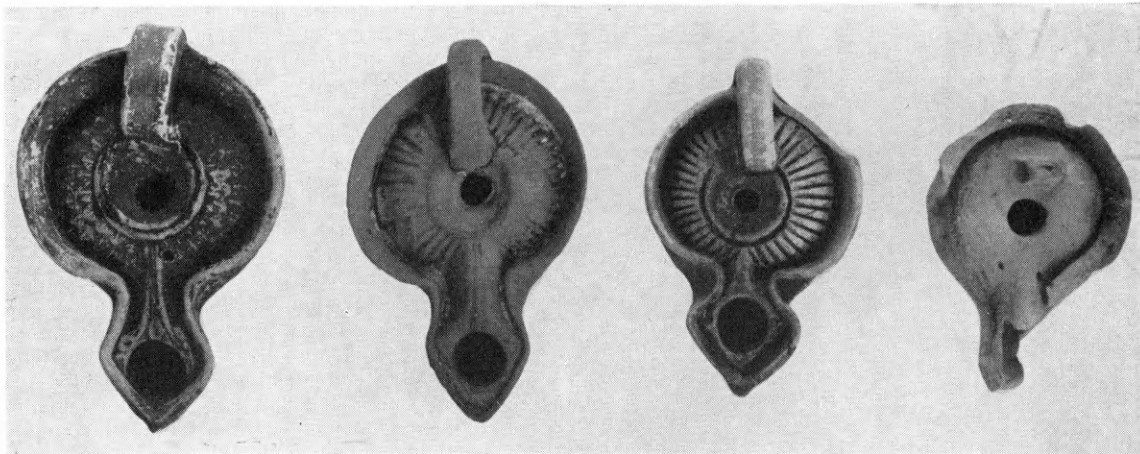
9

10

11

12

Λυχνάρια από τὸ Νυμφαῖο τῆς Πεντέλης.

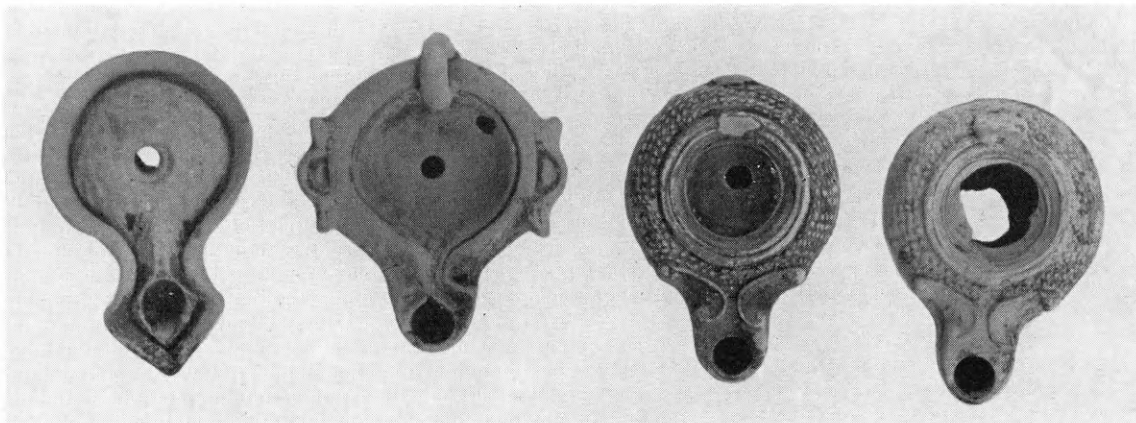

13

14

15

16

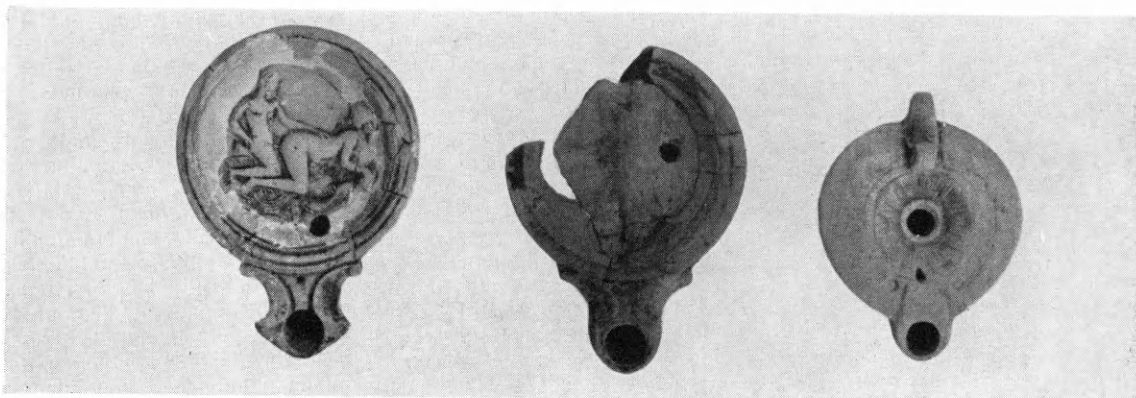

17

18

19

20

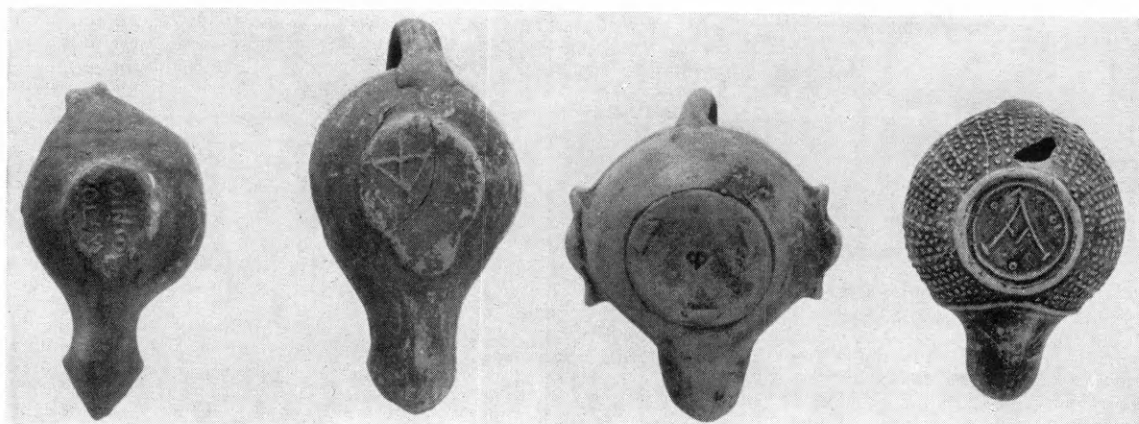

21

22

23

Λυχνάρια από το Νυμφαῖο τῆς Πεντέλης.

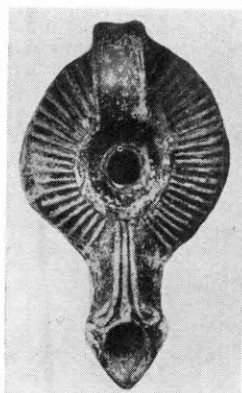

7

12

18

19

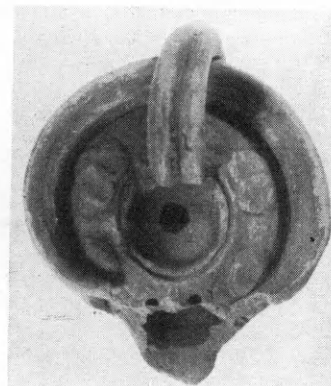
24

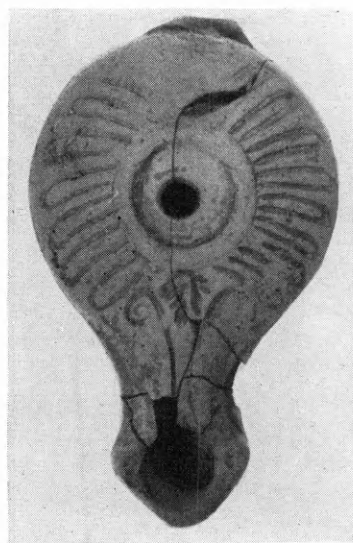
25

26

29

27

28

30

Λυχνάρια από τὸ Νυμφαῖο τῆς Πεντέλης.

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

(1 8 3 7 - 1 9 7 9)

Α. ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ

	Δραχμαί
1. ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ (ΕΑ) 1837 - 1909, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ (ΑΕ) 1910 - 1976 (1 - 115: πρβ. πινάκιον παρὰ <Β. Λεονάρδω>, 'Αρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος λεύκωμα, σ. 1 - 3). Σχῆμα 4ον	—
Περίοδος Α': τόμος 1 - 16 (1837 - 1860): 1837: τεύχη 4 (Ὀκτώβριος, Νοέμβριος καὶ Δεκέμβριος α' καὶ β'), (1838 - 1857 δὲν πωλοῦνται), 1858, τεύχος 50, 1859, τεύχος 51 (1860 δὲν πωλεῖται)· ἑκάστον τεύχος	500.—
Περίοδος Β': τόμος 17 - 21 (1862 - 1874): 17 (1862): τεύχη α' - ιβ' (τὰ τεύχη θ' - ιβ' ἐξεδόθησαν τῷ 1863)· ἑκάστον τεύχος	500.—
18 - 21 (1869 - 1874): 18 (1869): τεύχος ιγ'· 19 (1870): τεύχος ιδ'· 20 (1872): τεύχη ιε' καὶ ιστ' (τὸ ιστ' ἐξεδόθη τῷ 1873)· 21 (1874): τεύχος ιζ'· ἑκάστον τεύχος	500.—
Περίοδος Γ': τόμος 22 - 62 (1883 - 1923): 22 - 62 (1883 - 1923): 1883 - 1884, (1885 - 1892 δὲν πωλοῦνται), 1893 - 1894, (1895 - 1897 δὲν πωλοῦνται), 1898 - 1899, (1900 - 1904 δὲν πωλοῦνται), 1905 - 1918· εἰς τόμος κατ' ἔτος (ἐκ τεσσάρων τευχῶν συγκείμενος)· ἑκάστος τόμος	500.—
1919 - 1923· εἰς τόμος κατ' ἔτος· ἑκάστος τόμος	500.—
Περίοδος Δ': τόμος 63 κέ. (1924 κέ.): 63 - 75 (1924 - 1936), εἰς τόμος κατ' ἔτος· ἑκάστος τόμος	800.—
76 (1937): πανηγυρικὸς τόμος ἑκατονταετηρίδος εἰς 3 μέρη ἑκατὸν εἴκοσι περίπου τυπογραφικῶν φύλλων· α', β' καὶ γ' μέρος· ἑκάστος τόμος	800.—
77 - 91 (1938 - 1952), 92/3 (1953 - 4): Εἰς μνήμην ΓΕΩΡΓΙΟΥ Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Α', Β' καὶ Γ' μέρος, 94 - 111 (1955 - 1972)· ἑκάστος τόμος	800.—
112 - 113 (1973 - 1974)· ἑκάστος τόμος	1.300.—
114 - 116 (1975 - 1977)· ἑκάστος τόμος	1.600.—
Εὐρετήριον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τῆς τρίτης περιόδου ὑπὸ Ἀλεξάνδρου Λαμπροπούλου· τόμος 1ος: 1883 - 1887. Σχῆμα 4ον, σελίδες η' + στῆ-λαι 550. 1902	500.—
Εὐρετήριον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τῆς πρώτης καὶ δευτέρας περιόδου (1837 - 1874) ὑπὸ Ἀθηνᾶς Γ. Καλογεροπούλου καὶ Μαρίας Προῦνη - Φιλίπ· τόμος 1ος. Σχῆμα 4ον, σελίδες ροθ' + 243. 1973	1.000.—

2. ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ 1837 - 1975 (ΠΑΕ 1 - 131: πρβ. πινάκιον ἐν ΠΑΕ 1921, σ. 77 - 79).

Περίοδος Α': τόμος 1 - 13 (1837 - 1848/9): 1 - 3 (1837 - 1837/8, 1838/9): Σύνοψις τῶν πρακτικῶν <τῆς Α' - Γ' συνεδριάσεως> τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν <"Ἐκδοσις 1η". Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 93. 1840. (Δὲν πωλεῖται) —

4 (1840/41): Πρακτικὰ τῆς Δ' συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας <"Ἐκδοσις 1η". Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 77. 1840. (Δὲν πωλεῖται) —

5 (1840/1): Πρακτικὰ τῆς Ε' Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας <"Ἐκδοσις 1η". Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 87. 1841. (Δὲν πωλεῖται) —

6 (1841/2): Πρακτικὰ τῆς Ζ' (γράφει: F') Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας <"Ἐκδοσις 1η". Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 31. 1842. (Δὲν πωλεῖται) —

7 - 11 (1842/3 - 1846/7): Δὲν ἐξετυπώθησαν ἰδιαιτέρως —

1 - 11 (1837 - 1846/7): Σύνοψις τῶν πρακτικῶν <τῆς Α' - ΙΑ' Γενικῆς συνεδριάσεως> τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν. <"Ἐκδοσις 2α". Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 325, πίνאַξ 1. 1846 (1847). (Δὲν πωλεῖται). —

12 (1847/8): Πρακτικὰ τῆς ΙΒ' Γενικῆς συνεδρίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 31. 1848. (Δὲν πωλεῖται) —

13 (1848/9): Πρακτικὰ τῆς ΙΓ' Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 37. 1849. (Δὲν πωλεῖται) —

Περίοδος Β': τόμος 14 - 25 (1858/9 - 1869/70): 14 (1858/9): Συνοπτικὴ ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Σχῆμα 8ον, σελίδες α' + 43. 1858/9. **15 - 25 (1859/60 - 1869/70):** Γενικαὶ συνελεύσεις τῶν ἐταίρων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1859/60, 1860/1, 1861/2, 1862/3 (ἐξεδόθη τῷ 1864), (1863/4, 1864/5 δὲν πωλοῦνται), 1865/6, (1866/7, 1867/8 δὲν πωλοῦνται), 1868/9, 1869/70. Σχῆμα 8ον· ἕκαστον τεῦχος 200.—

Περίοδος Γ': τόμος 26 - 74 (1870/1 - 1916/9): 26 - 74 (1870/1 - 1916/9): Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (1870/1 δὲν πωλεῖται), 1871/2, 1872/3, 1873/4, 1874/5, 1876 - 1882, (1883 - 1884 δὲν πωλοῦνται), 1885, (1886 - 1887 δὲν πωλοῦνται), 1888, 1889, 1890, 1891, 1892, 1893, (1894 - 1909 δὲν πωλοῦνται), 1910, 1911, (1912-1913 δὲν πωλοῦνται), 1914-1916/19. Σχῆμα 8ον· ἕκαστος τόμος 500.—

Περίοδος Δ': τόμος 75 κέ. (1920 κέ.): 75 - 107 (1920 - 1951): Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1920, 1921, 1922/4, 1925/6, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939, 1940, 1941/4, 1945/8, 1949, 1950, 1951. Σχῆμα 8ον· ἕκαστος τόμος 500.—

	Δραχμαὶ
108 - 115 (1952 - 59)· ἑκάστος τόμος	500.—
116 - 126 (1960 - 1970)· ἑκάστος τόμος	700.—
127 - 130 (1971-1974)· ἑκάστος τόμος	1.200.—
131 (1975) Α' καὶ Β' τεύχος, 132 (1976) Α' καὶ Β' τεύχος· ἑκάστον τεύχος	1.600.—
3. ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ [ἐπιμελεία Ἀναστασίου Κ. Ὁρλάνδου]	
κατὰ τὰ ἔτη 1954, 1955, 1956, 1957, 1958, 1959· ἑκάστον τεύχος	200.—
» » » 1960, 1961, 1962, 1963, 1964, 1965, 1966, 1967, 1968, 1969, 1970, 1971, 1972, 1973, 1974, 1975, 1976, 1977· ἑκάστον τεύχος	400.—
κατὰ τὸ ἔτος 1978	250.—
B. ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ	
4. Ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι, ἀνακαλυφθεῖσαι καὶ ἐκδοθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου. Φυλλάδιον 1ον: 1851 (σελίδες 12, πίνακες 15· δὲν πωλεῖται), 2ον: 1852 (σελίδες ια' + 22+5, πίνακες 8), 3ον: 1855 (σελίδες 60, πίνακες 4). Σχῆμα 4ον· τὸ φυλλάδιον ἐκότερον. (Δὲν πωλεῖται)	400.—
5. Πρακτικὰ τῆς ἐπὶ τοῦ Ἐρεχθείου ἐπιτροπείας ἢ ἀναγραφὴ τῆς ἀληθοῦς καταστάσεως τοῦ Ἐρεχθείου, γενομένη κατ' ἐντολὴν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου. Σχῆμα 4ον, σελίδες 12, πίνακες 8. 1853. (Δὲν πωλεῖται)	—
6. Ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαί, κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνέκδοτοι. Φυλλάδιον α' (ἄλλο δὲν ἐξεδόθη). Σχῆμα 4ον, σελίδες β' + 34, πίνακες 9. 1860. (Δὲν πωλεῖται)	400.—
7. Εὐθύμιος Καστόρξης· Ἱστορικὴ ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ιδρύσεως αὐτῆς τῷ 1837 μέχρι τοῦ 1879 τελευτῶντος. Σχῆμα 8ον, σελίδες F' + 130. 1879. (Δὲν πωλεῖται)	—
7α. Κατάλογος τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (Τεύχος 1ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 124, 1887. (Τεύχος 2ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 126. 1906. (Δὲν πωλοῦνται) ...	—
8. A. G. Lolling· Κατάλογος τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐπιγραφικοῦ μουσείου· τόμος 1ος: Ἐπιγραφαὶ ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως, τεύχος α': Ἀρχαῖκαὶ ἀναθηματικαὶ ἐπιγραφαί. Σχῆμα 4ον, σελίδες η' + στήλαι 152+η', πίναξ 1. 1899	400.—
9. Π. Καββαδίας· Τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ καὶ ἡ θεραπεία τῶν ἀσθενῶν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 304, εἰκόνες 9, πίνακες 10, ὧν εἷς τοπογραφικός. 1900. (Δὲν πωλεῖται)	—
10. Π. Καββαδίας· Ἱστορία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1837 ιδρύσεως αὐτῆς μέχρι τοῦ 1900. Σχῆμα 8ον, σελίδες 115. 1900	400.—
10α. <Βαλέριος Στάης>· Τὰ εὐρήματα τοῦ ναυαγίου τῶν Ἀντικυθήρων (=ΑΕ 1902, στήλη 145 - 173/4), εἰκόνες 21, πίνακες 8 (παρένθετοι)+11. (Δὲν πωλεῖται) ...	—
11. Comptes rendus du Congrès international d'archéologie, Ière session: Athènes 1905. Σχῆμα 8ον, σελίδες 400, μετ' εἰκόνων. 1905	400.—
12. Μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος· τόμος 1ος: Γλυπτὰ ἐκ τοῦ Μουσείου τῆς Ἀκροπόλεως (συντάκται: Καββαδίας, Καστριώτης, Κουρουνιώτης, Lechat, Λεονάρδος, Schrader, Schroeder, Στάης, Σωτηριάδης, Wolters). Σχῆμα 4ον, σελίδες β' + στήλαι 118, πίνακες 36 (ἀρ. 1 - 33). 1906	500.—

	Δραχμαὶ
13. P. Kavvadias + G. Kawerau: <i>Die Ausgrabung der Akropolis vom Jahre 1885 bis zum Jahre 1890</i> . Π. Καββαδίας + Γ. Καβεράου. Ἀνασκαφὴ τῆς Ἀκροπόλεως ἀπὸ τοῦ 1885 μέχρι τοῦ 1890. Ἑλληνιστὶ καὶ γερμανιστὶ. Σχῆμα φύλλου, στῆλαι 150 + σελίδες 2, εἰκόνες 14, πίνακες 13. 1906 - 1907 [1974]	1.500.—
14. Χρῆστος Τσουντας: <i>Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου</i> . Σχῆμα 4ον, στῆλαι ιF' + 432, εἰκόνες 312, πίνακες 47. 1908	1.000.—
15. Γεώργιος Ἀ. Παπαβασιλείου: <i>Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων μετὰ παραρτη- ματος Εὐβοϊκῶν ἐπιγραφῶν</i> . Σχῆμα 4ον, στῆλαι β' + 108, εἰκόνες 53, πίνακες 21. 1910.	400.—
16. Κωνσταντῖνος Κουρουνιώτης: <i>Κατάλογος τοῦ Μουσείου Λυκοσοῦρας</i> . Σχῆμα 8ον, σελίδες 72, εἰκόνες 74. 1911	400.—
16α. <Βασίλειος Λεονάρδος>: Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος ἀναγραφή. Σχῆμα 4ον, σελί- δες 4. 1912. (Δὲν πωλεῖται)	—
16β. <Βασίλειος Λεονάρδος>: Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος λεύκωμα. Σχῆμα 4ον, σελί- δες 8. (Δὲν πωλεῖται)	250.—
17. Γεώργιος Π. Οἰκονόμος: <i>Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας</i> . τεῦχος 1ον. Σχῆμα 4ον, σελίδες 40, εἰκόνες 29. 1915	250.—
18. Γεώργιος Κ. Γαρδίκας: <i>Μελετήματα ἀρχαιολογικά</i> . Σχῆμα 8ον, σελίδες 48. 1915	250.—
19. Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος: <i>Τοπογραφία τῶν Δελφῶν</i> . τεῦχος 1ον. Σχῆμα 8ον, σελίδες 113, εἰκόνες (παρένθετοι) 11, πίνακες 3. 1912 - 1917. (Δὲν πωλεῖται)	250.—
20. Βαλέριος Στάης: <i>Τὸ Σούνιον καὶ οἱ ναοὶ τοῦ Ποσειδῶνος καὶ Ἀθηνᾶς</i> . Σχῆμα 8ον, σελίδες 55, εἰκόνες 14, πίνακες 5. 1920. (Δὲν πωλεῖται)	250.—
21. Georgius P. Oeconomus: <i>De profusionum receptaculis sepulcralibus inde ab antiquis- simis temporibus usque ad nostram fere aetatem usitatis</i> . Σχῆμα 8ον, σελίδες 63, εἰκόνες 17. 1921	250.—
22. Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος: Ὁ ἀποτυμπανισμός, συμβολὴ ἀρχαιολογικὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ποινικοῦ δικαίου καὶ τὴν λαογραφίαν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 144, εἰκό- νες 21, ἐξ ὧν 7 παρένθετοι. 1923. (Δὲν πωλεῖται)	250.—
23. Ἀπόστολος Σ. Ἀρβανιτόπουλος: <i>Γραπταὶ στῆλαι Δημητριάδος - Παγασῶν</i> . Σχῆμα 2ον, σελίδες 179, εἰκόνες 203, πίνακες παρένθετοι 7, πίνακες ἐν τέλει ἐγχρωμοί, 10. 1928.	1.500.—
24. Γεώργιος Ἐ. Μυλωνᾶς: <i>Ἡ νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι</i> . Σχῆμα 8ον, σελίδες 174, εἰκόνες 86, πίνακες 2, γεωγραφικοὶ χάρται 3. 1928. Ἀνατύπωσις μετὰ προσθήκης. 1975	400.—
25. Ἰωάννης Γ. Γεννάδιος: Ὁ Λόρδος Ἑλγιν καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς Ἀθῆνας ἰδίως ἀρχαιολογήσαντες ἐπιδρομεῖς 1440 - 1837. Σχῆμα 8ον, σελίδες κF' + 257, πίνακες 5. 1930	400.—
26. Ἰωσήφ Χατζιδάκης: <i>Ἱστορία τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν ἐν Κρήτῃ</i> . Σχῆμα 8ον, σελίδες 74. 1931	300.—
26α. Γεώργιος Σωτηρίου: <i>Χριστιανικαὶ Θῆβαι</i> (=AE 1929). Σχῆμα 4ον, σελίδες 256, εἰκόνες 270, πίνακες 5. 1931. (Δὲν πωλεῖται)	—

	Δραχμαὶ
27. <Γεώργιος Π. Οἰκονόμος>· Τὸ ἔργον τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς ἑκατονταετίαν 1837 - 1937, ἐν ἀλφαβητικῇ διατάξει. Σχῆμα 8ον, σελίδες 104. 1938.	250.—
28. Γεώργιος Π. Οἰκονόμος· Τὰ ἑκατὸν ἔτη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Λόγος πανηγυρικὸς τοῦ Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου, ρηθεὶς τῇ 23ῃ Ὀκτωβρίου 1938 ἐν τῷ Παρθενῶνι κατὰ τὴν πανηγυρικὴν συνεδρίαν τῆς Ἑκατονταετηρίδος. Σχῆμα 4ον, σελίδες 14 [1942]	250.—
28α. Λεύκωμα τῆς Ἑκατονταετηρίδος τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1837 - 1937. Σχῆμα 4ον, 62 + (51). Ἐν Ἀθήναις [1937 - 1952]	600.—
29. Νικόλαος Μ. Κοντολέων· Τὸ Ἐρέχθειον ὡς οἰκοδόμημα χθονίας λατρείας. Σχῆμα 8ον, σελίδες δ' + 102, εἰκὼν 1. 1949. Ἀνατύπωσις 1975	250.—
30. Φοῖβος Δ. Σταυρόπουλλος· Ἡ ἀσπίς τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου τοῦ Φειδίου. Σχῆμα 8ον, σελίδες η' + 84, εἰκόνες 31, παρένθετος πίναξ 1. 1950	400.—
31. Ἀνδρέας Ξυγγόπουλος· Συλλογὴ Ἑλένης Ἀ. Σταθάτου. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν εἰκόνων, τῶν ξυλογλύπτων καὶ τῶν μεταλλίνων ἔργων τῶν Βυζαντινῶν καὶ τῶν μετὰ τὴν Ἀλωσιν χρόνων. Σχῆμα 4ον, σελίδες η' + 47, πίνακες 27. 1950	600.—
32. Κωνσταντῖνος Θ. Συριόπουλος· Ὁ Στερεοβάτης τοῦ Παρθενῶνος. Σχῆμα 8ον, σελίδες F' + 121, εἰκόνες 8. 1951	250.—
33. Κωνσταντῖνος Α. Ρωμαῖος· Κέραμοι τῆς Καλυδῶνος. Συμβολὴ εἰς ἀκριβεστέραν θεώρησιν τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης. Σχῆμα 4ον, σελίδες F' + 144, εἰκόνες 76. 1951	600.—
34. Γεώργιος καὶ Μαρία Σωτηρίου· Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἀγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης. Κείμενον καὶ λεύκωμα. Σχῆμα 4ον, σελίδες ιβ' + 278, εἰκόνες 98, πίνακες VII + 102. 1952	1.600.—
35. Ἀναστάσιος Κ. Ὁρλάνδος· Ἡ ξυλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς μεσογειακῆς λεκάνης. Σχῆμα 4ον, Τόμ. Α' (1952) + Β' (1954), σελίδες 605 + κη', εἰκόνες 549, πίνακες Α + Β καὶ «Εὐρετήριο» τοῦ Α' καὶ τοῦ Β' Τόμου (1957), σελίδες 136 ..	2.000.—
Τόμος Α'	800.—
Τόμος Β'	800.—
Εὐρετήριο. (Δὲν πωλεῖται)	400.—
36. Μάρκελλος Μιτσός· Ἀργολικὴ προσωπογραφία. Σχῆμα 8ον, σελίδες 211. 1952 ..	500.—
37. Ἀναστάσιος Κ. Ὁρλάνδος· Τὰ ὕλικά δομῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ οἱ τρόποι ἐφαρμογῆς αὐτῶν κατὰ τοὺς συγγραφεῖς, τὰς ἐπιγραφὰς καὶ τὰ μνημεῖα. Σχῆμα 4ον.	
Τχ. 1ον. Τὸ ξύλον καὶ ὁ πηλός. Σελίδες 154, εἰκόνες 64. 1955	1.000.—
Τχ. 2ον. Τὰ μέταλλα, τὸ ἐλεφαντοστοῦν, τὰ κονιάματα καὶ οἱ λίθοι. Σελίδες 426, εἰκόνες 405. 1959 - 60	1.000.—
38. Νικόλαος Κ. Μουτσόπουλος· Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μοναστηρίων τῆς Γορτυνίας. Σχῆμα 8ον, σελίδες ιε' + 238, εἰκόνες 142. 1956	400.—
39. Γεώργιος Ἐ. Μυλωνᾶς· Ὁ πρωτοαττικὸς ἀμφορεὺς τῆς Ἑλευσίνος. Σχῆμα 4ον, σελίδες ιε' + 135, εἰκόνες 39, πίνακες 16 καὶ ἔγχρωμοι Α + Β. 1957	800.—

	Δραχμαὶ
40. Ἀνδρέας Ξυγγόπουλος· Σχεδιάσμα ἱστορίας τῆς θρησκευτικῆς ζωγραφικῆς μετὰ τὴν ἄλωσην. Σχῆμα 4ον, σελίδες μζ' + 380, πίνακες 72. 1957	1.400.—
41. Ἰωάννα Κ. Κωνσταντίνου· Ρυθμοὶ κινήσεων καὶ λοξαὶ στάσεις εἰς τὴν ἀρχαιότεραν ἐλληνικὴν πλαστικὴν. Σχῆμα 8ον, σελίδες ια' + 58, εἰκόνες 31, πίνακες 16. 1957	250.—
42. Νικόλαος Μ. Βερδελῆς· Ὁ πρωτογεωμετρικὸς ρυθμὸς τῆς Θεσσαλίας. Σχῆμα 8ον, σελίδες η' + 102, εἰκόνες 25, πίνακες 15. 1958	250.—
43. Ἰωάννης Δ. Κοντῆς· Τὸ ἱερὸν τῆς Ὀλυμπίας κατὰ τὸν Δ' π.Χ. αἰῶνα. Σχῆμα 8ον, σελίδες η' + 120, πίνακες 17. 1958	250.—
44. Βασίλειος Γ. Καλλιπολίτης· Χρονολογικὴ κατάταξις τῶν μετὰ μυθολογικῶν παραστάσεων ἀττικῶν σαρκοφάγων τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. Σχῆμα 8ον, σελίδες 79 + πίνακες 6. 1958	250.—
45. Χαρίκλεια Μπάρλα· Μορφή καὶ ἐξέλιξις τῶν βυζαντινῶν κωδωνοστασίων. Σχῆμα 8ον, σελίδες 52, εἰκόνες 12, πίνακες 14. 1959	250.—
46. Γεώργιος Σ. Δοντᾶς· Εἰκόνες καθημένων πνευματικῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐλληνικὴν τέχνην. Σχῆμα 8ον, σελίδες 108 + πίνακες 40. 1960	400.—
47. Δημήτριος Λαζαρίδης· Πήλινα εἰδώλια Ἀβδήρων. Σχῆμα 8ον, σελίδες 83 + πίνακες 34. 1960	400.—
48. Σέμνη Καρούζου· Τὰ ἀγγεῖα τοῦ τύμβου Ι τοῦ Ἀναγυροῦντος. Σχῆμα 4ον, σελίδες ις' + 140, εἰκόνες 98, πίνακες 93 καὶ 9 ἔγχρωμοι. 1963	1.500.—
49. Χρυσούλα Καρδαῖ· Ροδιακὴ Ἀγγειογραφία. Σχῆμα 4ον, σελίδες ια' + 310, εἰκόνες 287, παρ. ἐνθ. πίν. Α + Β, πίνακες 14. 1963	800.—
50. Νικόλαος Δρανδάκης· Ὁ Ἐμμανουὴλ Τζάνε Μπουνιαλῆς θεωρούμενος ἐξ εἰκόνων του σωζομένου κυρίως ἐν Βενετίᾳ. Σχῆμα 8ον, σελίδες η' + 182, πίνακες 70. 1962	400.—
51. Κωνσταντῖνος Θ. Συριόπουλος· Ἡ προϊστορία τῆς Πελοποννήσου. Σχῆμα 8ον, σελίδες XLVIII + 633, εἰκόνες 10, χάρται Ι - VI, πίνακες Ι - VIII. 1964	800.—
52. Ἀναστάσιος Κ. Ὁρλάνδος· Ἡ Παρηγορήτισσα τῆς Ἀρτης. Σχῆμα 4ον, σελίδες 183, εἰκόνες 157, πίνακες 30 (1 - 20 ἔγχρωμοι), μετὰ συντόμου γαλλικῆς μεταφράσεως ἐκ σελίδων XLII. 1963	ἄδետον 1.600.— δεμένον 2.000.—
53. Σωτήριος Ἰ. Δάκαρης· Οἱ γενεαλογικοὶ μῦθοι τῶν Μολοσσῶν. Σχῆμα 8ον, σελίδες β' + 169, πίνακες 5. 1964	400.—
54. «Χαριστήριον εἰς Ἀ. Κ. Ὁρλάνδον» Τόμ. Α' (1965), Β' καὶ Γ' (1966), Δ' (1967-68)· ἕκαστος τόμος	1.000.—
55. Ἀριστείδης Πασαδαῖος· Ἐπὶ δύο βυζαντινῶν μνημείων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀγνώστου ὀνομασίας. Σχῆμα 4ον, σελίδες 108, παρ. ἐνθ. πίνακες Α' - ΚΖ', πίνακες 16. 1965	600.—
56. Στυλιανὸς Ἀλεξίου· Ὑστερομινωικοὶ τάφοι λιμένος Κνωσοῦ (Κατσαμπᾶ). Σχῆμα 4ον, σελίδες ια' + 85, εἰκόνες 38, παρ. ἐνθ. πίνακες 6, πίνακες 38 (πίναξ προμετωπίδος καὶ οἱ πίνακες 6 καὶ 20 ἔγχρωμοι). 1966	700.—

Δραχμαὶ

57. Φώτιος Μ. Πέτσας· *Ὁ τάφος τῶν Λευκαδίων*. Σχῆμα 4ον, σελίδες 192, εἰκόνες 43, παρένθετοι πίν. 3, ἔγχρωμοι πίνακες Α' - Γ', πίνακες 45. 1966 1.000.—
58. Ἀναστάσιος Κ. Ὁρλάνδος· *Ἡ ἀρκαδικὴ Ἀλίφειρα*. Σχῆμα 4ον, σελίδες 274, εἰκόνες 175, παρένθ. πίνακες 1 - 5. 1967 - 68 1.000.—
59. Ἐμμανουὴλ Πρωτοψάλτης· *Ἱστορικὰ ἔγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τὰς ἀρχαιότητας καὶ λοιπὰ μνημεῖα τῆς Ἱστορίας κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τοῦ Καποδίστρια*. Σχῆμα 4ον, σελίδες μδ' + 296, πίνακες I - XIX. 1967 1.000.—
60. Σεραφεὶμ Χαριτωνίδης· *Αἱ ἐπιγραφαὶ τῆς Λέσβου. Συμπλήρωμα*. Σχῆμα 4ον, σελίδες 106, εἰκόνες 48, πίνακες 46. 1968 700.—
61. Κωνσταντῖνος Θ. Συριόπουλος· *Ἡ προϊστορία τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος*. Σχῆμα 8ον, σελίδες L + 540, εἰκόνες 10, χάρται I - VI, πίνακες 8. 1968 1.000.—
62. Μ. Ἀνδρόνικος· *Βεργίνα I. Τὸ νεκροταφεῖον τῶν τύμβων*. Σχῆμα 4ον, σελίδες ζ' + 298, εἰκόνες 108, παρένθ. πίν. Α - ΚΓ (ΚΓ 1 - 5), πίνακες 135. 1969 1.000.—
63. Βασίλειος Χ. Πετράκος· *Ὁ Ὀρωπὸς καὶ τὸ ἱερόν τοῦ Ἀμφιαράου*. Σχῆμα 8ον, σελίδες ιδ' + 222, εἰκόνες 43, παρένθ. πίν. Α, πίνακες 63. 1968 700.—
64. Μεταφέρεται εἰς τὸ κεφάλαιον Γ' ἀριθ. 4.
65. Εὐστάθιος Γ. Στίκας· *Τὸ οἰκοδομικὸν χρονικὸν τῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ Φωκί-δος*. Σχῆμα 4ον, σελίδες ια' + 299, εἰκόνες 135, παρένθ. πίν. Α' - ΙΒ', πίνακες 184 + ἔγχρω-μος πίναξ προμετωπίδος καὶ Α - Γ. 1970 1.000.—
66. Ἀντώνιος Ζώης· *Προβλήματα χρονολογίας τῆς Μινωικῆς κεραμεικῆς — Γοῦρνες, Τύλισος, Μάλια*. Σχῆμα 4ον, σελίδες ζ' + 99, πίνακες 47 + Α - Β ἔγχρωμοι. 1969 400.—
67. Σπυρίδων Ε. Ἰακωβίδης· *Περατὴ. Τὸ νεκροταφεῖον*. Σχῆμα 4ον. Τόμ. Α - Γ
Α. *Οἱ τάφοι καὶ τὰ εὐρήματα*. Σελίδες ια' + 473, σχέδια 155 1.500.—
Β. *Γενικαὶ παρατηρήσεις*. Σελίδες ιθ' + 485, εἰκόνες 161, ἔγχρωμοι πίνακες I - IV 1.500.—
Γ. *Πίνακες 1 - 190 + σελίδες 1 - 38*). 1969 - 1970 1.000.—
68. Χαρὰ Τζαβέλλα - Enjen· *Τὰ πτερωτὰ ὄντα τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς τοῦ Αἰγαίου*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 132, πίνακες 40 400.—
69. Θεοδώρα Γ. Καράγιωργα· *«Γοργεὶν κεφαλὴ» (Καταγωγὴ καὶ νόημα τῆς γοργο-νικῆς μορφῆς ἐν τῇ λατρείᾳ καὶ τῇ τέχνῃ τῶν ἀρχαϊκῶν χρόνων)*. Σχῆμα 8ον, σελίδες ις' + 158, πίνακες 23 400.—
70. Δέσποινα Παπακωνσταντίνου - Διαμαντούρου· *Πέλλα I. Ἱστορικὴ Ἐπισκόπησις καὶ μαρτυραὶ*. Σχῆμα 4ον, σελίδες ι' + 257, πίνακες 40 + Α - Β ἔγχρωμοι. 1971 500.—
71. Ἐφη Σαπουνᾶ - Σακελλαράκη· *Μινωικὸν Ζῶμα*. Σχῆμα 8ον, σελίδες κγ' + 259, εἰκόνες 77, πίνακες 54 + Α - Γ ἔγχρωμοι καὶ χάρτης 1. 1971 500.—
72. Θεόδωρος Σπυρόπουλος· *Υστερομινωικαὶ ἐλλαδικοὶ θησαυροί*. Σχῆμα 4ον, σελίδες ιε' + 233, εἰκόνες 1-37, πίνακες 37. 1972 500.—
73. Γεώργιος Ἐ. Μυλωνᾶς· *Ὁ ταφικὸς Κύκλος Β' τῶν Μυκηναίων*. Σχῆμα 4ον
Τόμος Α', σελίδες κδ' + 442, εἰκόνες 30, ἔγχρωμοι πίνακες ε - ιβ' 1.500.—
Τόμος Β', πίνακες 1 - 249 + σελίδες δ - ις'. 1973 1.000.—

	Δραχμαὶ
74. Γρηγόριος Κωνσταντινόπουλος· <i>Ὁ Ροδιακὸς κόσμος. Ἡ Λίνδος. Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῆς πρὸ τοῦ ροδιακοῦ συνοικισμοῦ ἱστορίας τῆς Λίνδου. Σχῆμα 8ον, σελίδες 84, εἰκόνες 4. 1972</i>	250.—
75. Στυλιανὸς Πελεκανίδης· <i>Καλλιέργης. Ὁλῆς Θετταλίας ἄριστος ζωγράφος. Σχῆμα 4ον, σελίδες ι' + 175, εἰκόνες 3, πίνακες 1 - 83, ἐγχρωμοὶ πίνακες Α - ΚΑ, ἐγχρωμος πίναξ προμετωπίδος + παρένθετος πίναξ Ι, 1973. (Δὲν πωλεῖται)</i>	1.500.—
76. Ἀριστείδης Πασαδαῖος· <i>Ὁ κεραμοπλαστικὸς διάκοσμος τῶν βυζαντινῶν κτηρίων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Σχῆμα 4ον, σελίδες Ι - ΧΙΙ + 84, πίνακες 50 + παρένθ. πίν. Α - Β. 1973</i>	700.—
77. Ἀγγελικὴ Πιερίδου· <i>Ὁ Πρωτογεωμετρικὸς ρυθμὸς ἐν Κύπρῳ. Σχῆμα 4ον, σελίδες ις' + 112, εἰκ. 5, σχήματα 23, πίνακες 35. 1973</i>	700.—
78. Γεώργιος Στ. Κορρές· <i>Ἡ βιβλιογραφία τοῦ Ἑρρίκου Schliemann. Σχῆμα 8ον, σελίδες κ' + 200, πίνακες 16. 1974</i>	400.—
79. Μάντῳ Καραμεσίνη - Οἰκονομίδου· <i>Ἡ Νομισματοκοπία τῆς Νικοπόλεως. Σχῆμα 4ον, σελίδες κ' + 200, εἰκόνες 2, πίνακες 71. 1975</i>	1.300.—
80. Εὐστάθιος Στίκας· <i>Περὶ τοῦ κτίτορος τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκά. Σχῆμα 4ον, σελίδες κ' + 158, εἰκόνες 35, πίνακες 33, ἐγχρωμοὶ πίνακες Α' - Θ', ἐγχρωμος πίναξ προμετωπίδος + παρένθετοι πίν. Α' - F'. 1975</i>	1.000.—
81. Γεώργιος Μυλωνᾶς· <i>Τὸ Δυτικὸν Νεκροταφεῖον τῆς Ἐλευσίνος. Σχῆμα 4ον. Τόμος Α', σελίδες ιθ' + 357, σχέδια 91, ἐγχρωμοὶ πίν. θ' - ιβ'</i>	<i>1.800.—</i>
<i>Τόμος Β'. σελίδες ιγ' + 355, σχέδια 135</i>	<i>1.800.—</i>
<i>Τόμος Γ', πίνακες Α - Μ καὶ 1 - 91 + σελίδες λθ'). 1975</i>	<i>1.400.—</i>
82. Ἰουλία Κουλεϊμάνη - Βοκοτοπούλου· <i>Χαλκαῖ κορινθιονεργεῖς πρόχοι. Σχῆμα 4ον, σελίδες κς' + 205, εἰκόνες XXIII, πίνακες 56, ἐγχρ. πίν. 1. 1975.</i>	1.000.—
83. Ἀντώνιος Ζώης· <i>Βασιλικὴ Ι. Σχῆμα 4ον, σελίδες 134, πίνακες 59, σχέδια 7 ἐντὸς φακέλλου. 1976.</i>	1.000.—
84. Ἰωάννης Βολανάκης· <i>Τὰ παλαιοχριστιανικὰ βαπτιστήρια τῆς Ἑλλάδος. Σχῆμα 4ον, σελίδες κδ' + 154, εἰκόνες Ι - Χ, πίνακες 9. 1976.</i>	700.—
85. Νικόλαος Πλάτων - W. C. Brice· <i>Ἐνεπίγραφοι πινακίδες καὶ πίθοι Γραμμικοῦ συστήματος Α ἐκ Ζάκρου. Inscribed Tablets and Pithos of Linear A System from Zakro. Σχῆμα 4ον, σελίδες 236, εἰκόνες 16, πίνακες 41, ἐγχρ. πίν. προμετωπίδος. 1975.</i>	1.000.—
86. Ἀναστάσιος Κ. Ὁρλάνδος· <i>Ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ Παρθενῶνος. Τόμος Α'. Πίνακες 103 (σχῆμα 2ον). 1976. Πολυτελὲς δέσιμον</i>	—
<i>Ἀπλοῦν δέσιμον.</i>	<i>6.000.—</i>
<i>Ἐντὸς θήκης</i>	<i>5.000.—</i>
<i>Τόμοι Β' - Γ': Κείμενον (σχῆμα 4ον). Τόμος Β': σελίδες κβ' + 1 - 348, εἰκ. 232, πίν. XV. Σχῆμα 4ον, σελίδες 236, εἰκόνες 16, πίνακες 41, ἐγχρ. πίν. προμετωπίδος. 1975.</i>	<i>1.000.—</i>
<i>Τόμος Γ': σελίδες κ' + 349 - 778, εἰκ. 233 - 505, πίν. XVI - XXXII. ἑκαστὸς τόμος</i>	<i>1.800.—</i>

	Δραχμαὶ
87. Ἰ. Ἀ. Παπαποστόλου· Τὰ σφραγίσματα τῶν Χανίων. Σχῆμα 8ον, σελίδες ις' + 182, πίνακες 46. 1977.	700.—
88. Χρυσούλα Καρδαρά· Ἀπλώματα Νάξου. Κινητὰ εὐρήματα τάφων Α καὶ Β. Σχῆμα 4ον, σελίδες ια' - ιε' + 97, πίνακες 58. 1977.	800.—
89. Εὐγενία Γιούρη· Ὁ κρατὴρας τοῦ Δερβενιοῦ. Σχῆμα 4ον, σελίδες 76, ἔγχρ. πίν. Α- Η, πίν. 107. 1978.	800.—
90. Στέφανος Κουμανούδης· Θηβαϊκὴ προσωπογραφία. Σχῆμα 8ον, σελίδες η' + 222. 1979	700.—
91. Θεοδοσία Στεφανίδου-Τιβερίου· Οἱ ἀνάγλυφοι πίνακες ἀπὸ τὸ λιμάνι τοῦ Πειραιᾶ. Σχῆμα 4ον.	—
92. XV ^e Congrès International d'Études Byzantines. III. Art et Archéologie. Σχῆμα 8ον ...	—
93. Γιάννης Σακελλαράκης· Τὸ ἐλεφαντόδοντο καὶ ἡ κατεργασία του στὰ μυκηναϊκὰ χρόνια. Σχῆμα 8ον.	—
94. Ἀναστάσιος Κ. Ὁρλάνδος· Λεξικὸν τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν ἀρχιτεκτονικῶν ὄρων καὶ τινων συγγενῶν πρὸς αὐτοὺς γενικῶν τεχνικῶν ὄρων.	—

Γ. ΑΡΧΑΙΟΙ ΤΟΠΟΙ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

1. Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος· Ὁδηγὸς τῶν Δελφῶν. Σχῆμα 16ον, σελίδες 144, εἰκόνες 100, χάρται 3. 1935. (Δὲν πωλεῖται)	—
2. Κ. Kourouniotes· Eleusis. A Guide to the Excavations and the Museum. Σχῆμα 16ον, σελίδες 127, εἰκόνες 71, χάρτης 1. 1936.	250.—
3. Νικόλαος Μ. Κοντολέων· Ὁδηγὸς τῆς Δήλου. Σχῆμα 16ον, σελίδες 185, εἰκόνες 109, χάρτης 1. 1950. (Δὲν πωλεῖται)	—
4. Spyridon Marinatos· Excavations at Thera I (1967 season). Σχῆμα 8ον, σελίδες 59, εἰκόνες 88, πίνακες Α - C (Α - Β ἔγχρωμοι). 1968. Ἀνατύπωσις 1976.	400.—
Excavations at Thera II (1968 season). Σχῆμα 8ον, σελίδες 54, εἰκόνες 44, σχέδια I-XI, πίνακες 41 + Α - Ε ἔγχρωμοι. 1969. Ἀνατύπωσις 1976.	400.—
Excavations at Thera III (1969 season). Σχῆμα 8ον, σελίδες 68, εἰκόνες 45, σχέδια I - VIII, πίνακες 62 + Α - Β ἔγχρωμοι. 1971. Ἀνατύπωσις 1973.	400.—
Excavations at Thera IV (1970 season). Σχῆμα 8ον, σελίδες 54, εἰκόνες 4, σχέδιον 1, πίνακες 126 + Α - Η ἔγχρωμοι. 1971. Ἀνατύπωσις 1977.	400.—
Excavations at Thera V (1971 season). Σχῆμα 8ον, σελίδες 48, εἰκόνες 6, σχέδιον 1, πίνακες 104 + Α-Κ ἔγχρωμοι. 1972. Ἀνατύπωσις 1973.	400.—
Excavations at Thera VI (1972 season). Σχῆμα 8ον, σελίδες 60, εἰκόνες 7, πίνακες 112. 1974. Ἀνατύπωσις 1977.	400.—
Thera VI Colour Plates and Plans. Σχῆμα 4ον, ἔγχρωμοι πίνακες 11, σχέδια 7. 1974. Ἀνατύπωσις 1977.	400.—
Ἀνασκαφαὶ Θήρας VI (1972). Σχῆμα 8ον, σελίδες 52, εἰκόνες 7, πίνακες 112. 1974. ..	400.—
Θήρα VI, ἔγχρωμοι πίνακες καὶ σχέδια. Σχῆμα 4ον, ἔγχρωμοι πίνακες 11, σχέδια 7. 1974.	400.—

	Δραχμαὶ
<i>Excavations at Thera VII (1973 season)</i> . Σχῆμα 8ον, σελίδες 38, εἰκόνες 4, παρένθετοι πίνακες 2, πίνακες 66+A-L ἑγχρωμοί. 1976.	400.—
Ἀνασκαφαὶ Θήρας VII (1973). Σχῆμα 8ον, σελίδες 37, εἰκόνες 4, παρένθετοι πίνακες 66+A-IB ἑγχρωμοί. 1976.	400.—
5. Νικόλαος Πλάτων· Ζάκρος. Τὸ νέον μινωικὸν ἀνάκτορον Σχῆμα 8ον, σελίδες 334, εἰκόνες ἑγχρωμοὶ καὶ μαυρόασπροι 141 + παρένθ. πίναξ. 1974.	1.600.—

Δ. ΦΩΤΟΜΗΧΑΝΙΚΑΙ ΑΝΑΤΥΠΩΣΕΙΣ ΑΛΛΩΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

1. Ἀναστάσιος Κ. Ὀρλάνδος· *Μοναστηριακὴ Ἀρχιτεκτονικὴ* 1.000.—

Ε. ΑΛΛΑΙ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ

1. Ὁργανισμὸς τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. (Τεύχος 1ον), σχῆμα 16ον, σελίδες 16. 1848. (Τεύχος 2ον), σχῆμα 16ον, σελίδες 8. 1876. (Τεύχος 3ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 24. 1894. (Τεύχος 4ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 48. 1896. (Τεύχος 5ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 24. 1899. (Τεύχος 6ον), σχῆμα 8ον σελίδες 41. 1912. (Δὲν πωλοῦνται) —
2. Ὁ περὶ ἀρχαιοτήτων νόμος καὶ αἱ σχετικαὶ πρὸς αὐτὸν ἐγκύκλιοι ὑπουργικαὶ καὶ ἄλλα τινά, ἐκδιδόμενα ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πρὸς χρῆσιν τῶν κατὰ τὸ Βασιλεῖον ἀρχῶν καὶ αὐτῶν τῶν πολιτῶν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 43. 1872. (Δὲν πωλεῖται) —
3. Νέος Ὁργανισμὸς καὶ ἐσωτερικὸς κανονισμὸς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Σχῆμα 8ον, σελίδες 41. 1959. (Δὲν πωλεῖται) —
4. Νέος Ὁργανισμὸς καὶ ἐσωτερικὸς κανονισμὸς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Σχῆμα 8ον, σελίδες 51. 1966. (Δὲν πωλεῖται) —

Ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πωλεῖται καὶ τὸ ἐξῆς σύγγραμμα:

5. Βασίλειος Λεονάρδος· *Ἡ Ὀλυμπία*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 352, πίνακες 2. 1901. 400.—

Ἐξεδόθη ὁ παρὼν (116) τόμος τῇ 19ῃ Ἀπριλίου 1979

Αἱ ἀνωτέρω τιμαὶ τῶν δημοσιευμάτων τῆς Ἑταιρείας ἰσχύουν διὰ τὴν πώλησιν αὐτῶν ἐν τῷ μεγάρῳ αὐτῆς (Λεωφόρος Βενιζέλου [Πανεπιστημίου] 22)· περὶ τῆς ἐκτὸς τοῦ μεγάρου τῆς Ἑταιρείας ἀποστολῆς τῶν ἀγοραζομένων παρακαλοῦνται νὰ φροντίζουν οἱ ἐνδιαφερόμενοι.

